

214130

1944

1944

1944

1944

1944

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરાઝિટ વિભાગ]

અનુક્રમાક ૪૫૦૩ વર્ગાક

પુસ્તકનું નામ દાહો પાલો તરીતશાલો

વિષય ડેઝ : ૬

છાલો પાલો મરી મસાલો

ભાગ ૧-૨-૩.

છાલો પાલો અને મરી મસાલાથી અંજન,
પોટીસ, ચાહ, ઉકાળા વગેરે ગરીબ ઘરમાં
અને ગામડાંઓમાં સહેલાઈથી કામ
આવે એવા દવાના નુકસા સંગ્રહ

બીજી આવૃત્તી

પ્રગટ કરનાર.
ડી. પી. માદનની કુલ
અંગ્રેજી દવા વેચનાર.

કાનુ પીઠળાજી-સુરત

આ ચોપડી ૧૮૯૭ના ૨૫માં એક્ટ મુજબ રજીસ્ટર કરાવામાં
આવી છે

સુરત “સોદાગર” પ્રેસમાં હમેદરામ નમીનસે છાપે

પ્રિંટ મં. ૧૯૧૧

કીંમત રૂ. ૩૦ રૂ.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
દાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ

૪૬૦૩

— — —

સુચના.

માનપુર્વક જણાવવાની રજા લખ્યો છિયે કે, છાલાપાલા અને મરી મસાલાનુ આ ચોપાન્યુ પ્રગટ કરવામાં કામ નવું થયું નથી, પણ અનુભવીઓથી ખોલાયલા અને લખાયલા, ભાજી પાલા અને મરી મસાલા ના વર્ધદક ગુણો અને તેના નુસકાઓ, જે ગરીબ ધરમાં અને ગામોમાં કામ આવી શકે એવાઓનોજ માત્ર સંગ્રહ કર્યો છે.

આ ચોપાન્યાની નેમ એટલીજ છે કે, હાલમાં હાણુતા અને કુબ્ધતા દેશી વધદને કામક ઉત્તેજન મળે, અને મોટા ઢાકટર સાહેબોની ગેરહાજરી માં, ગરીબ ધરમાં તેમજ ગામોમાં તાત્કાળિક ઉપાય તરીકે કામ આવે.

આ ચોપડીનો ઉપયોગ કરનારઓમાં મોટો ભાગ ગામડેના લોકો અને ગરીબ કુટુંબની બાનુઓ, જેઓનો ગુજરાતી અભ્યાસ બહુ ટુકો હોય છે તેઓ હોવાથી સહેલથી સમજ પડે એવી ચાલુ ગુજરાતી ભાષામાં સઘળું લખાણ રાખવાની ખાસ જરૂર જણાઈ છે અને કેટલીક દવા અને દરદોના નામો અસુદ્ધ પણ હાલની ચાલુ ભાષામાં વપરાતાં રાખવામાં આવ્યા છે.

વાંચનાર સાહેબોએ જાણવું જોઈએ કે, ચોપાન્યા કે ચોપડીઓ ફક્ત વાચવાથી હુશીયાર અને નામાકીત ઢાકટર થવાનું નથી માટે આ ચોપાન્યુ વાંચી વધદ થવાની કોશેશ કરવી નહીં.

દરેક દરદ માટે ધણા ઇલાજો પ્રગટ થયલા છે. તેમાંના સગવડ ભરેલોને સમજ પડતો ઇલાજ વાચનારને લાભ આપનારો જણાય તેનો ચાલુ ખતથી ઉપયોગ કરવો. કેટલાંક કારણોને લીધે કઠણ બનાવટના નુસ્કા પ્રાપ્ત કરેલા છે તે અનુભવીઓની જાણ માટેજ છે.

આ ચોપાન્યામાં કેટલાક ઇલાજ હાલમાં હસી કાઢવા જવા જણાય છે તેને હસી ન કાઢવા અનુભવીઓએ તેની ખેાળ ફરી તેની અમલ નેમ શી છે તે પ્રગટ કરવાની કૃપા કરવી.

આ ચોપાન્યામાં ઝાડ પાનના નામોનું સાંકળિયુ પેહેલે પાને છે અને દરદોના નામનું સાંકળિયુ છેલ્લે પાને છે.

લીંઠ સેવકો

ડીં પીં માદન

અગ્રેજી દવા વેચનાર ઠાંઠ કણપીક બજાર, સુરત.

	બા રત. કી		બા રત. કી
૩૦ કરીયાણુ	૦ ૩ ૬	૬૫ ધમામાં	૦ ૩ ૦
૩૧ ફલોજી જીડ	૦ ૩ ૬	૬૬ ધાણુ	૦ ૨ ૦
૩૨ ફાકડાશોગી.	૦ ૪ ૦	૬૭ ધાવણીના કુલ.	૦ ૨ ૦
૩૩ કોનનારનાં છાલ	૦ ૫ ૯	૬૮ નસોતર	૦ ૨ ૯
૩૪ કાચફળની છાલ.	૦ ૨ ૯	૬૯ નાગકેશર	૦ ૨ ૬
૩૫ કાટા અમેલીયો	૦ ૩ ૦	૭૦ નાગરમોથ.	૦ ૨ ૬
૩૬ કાથા કેવડીયો.	૦ ૩ ૬	૭૧ નેપાળાનામૂળ.	૦ ૪ ૬
૩૭ ફળાપાટ	૦ ૩ ૬	૭૨ પમ્પકાજી	૦ ૨ ૯
૨૮ ફેચા.	૦ ૨ ૯	૭૩ પરવળના પાન	૦ ૩ ૦
૩૯ ખડસલીયો	૦ ૨ ૯	૭૪ પાડળ	૦ ૩ ૦
૪૦ ખપાટ	૦ ૩ ૦	૭૫ પાપણુભેદ	૦ ૩ ૦
૪૧ ગજા પીપર.	૦ ૩ ૬	૭૬ પીંદનણુ	૦ ૩ ૦
૪૨ ગાણીના ખી	૦ ૩ ૦	૭૭ પીપર (લાડી) નં ૧	૦ ૮ ૦
૪૩ ગાળા.	૦ ૨ ૦	૭૮ પીપર (લીડા) નં ૨	૦ ૬ ૦
૪૪ ગુગળ	૦ ૨ ૯	૭૯ પીપરીમુળ નં ૧	૦ ૧૩ ૦
૪૫ ગાખર.	૦ ૨ ૯	૮૦ " " નં ૨	૦ ૭ ૦
૪૬ ચણકબખ.	૦ ૭ ૦	૮૧ ફટકડી.	૦ ૧ ૬
૪૭ ચન્ન સુગન્ધી ચાખખુ	૦ ૩ ૦	૮૨ બળદાણા (ખી)	૦ ૨ ૬
૪૭ એ. ચન્દન	૦ ૨	૮૩ બેહેડાં (છાલ)	૦ ૨ ૦
૪૮ ચવક	૦ ૨ ૦	૮૪ બાફળી.	૦ ૨ ૦
૪૯ ચાત્રો. (ખરો)	૦ ૫ ૦	૮૫ બાબચી	૦ ૩ ૦
૫૦ ચોપચોની	૦ ૩ ૦	૮૬ બાવળની છાલ	૦ ૨ ૦
૫૧ જટામાસી (બાલછડ)	૦ ૩ ૬	૮૭ બીડખાર	૦ ૨ ૦
૫૨ જવખાર ખોટો.	૦ ૨ ૬	૮૮ બીલીનો મગજ	૦ ૨ ૦
૫૨ જો. જવખાર (ખરો)		૮૯ બીલીના મુલ	૦ ૨ ૯
તોલાના	૦ ૪ ૦	૯૦ બોડી અજમોદ	૦ ૨ ૬
૫૩ જાયફળ.	૦ ૪ ૬	૯૧ બોરડીની છાલ.	૦ ૧ ૬
૫૪ જાવત્રી.	૦ ૧૩ ૦	૯૨ બારગ મુલ.	૦ ૨ ૯
૫૫ જીરૂ	૦ ૩ ૦	૯૩ બેરીગણી.	૦ ૨ ૦
૫૬ જંદીમધ	૦ ૩ ૦	૯૪ મજાડ.	૦ ૩ ૬
૫૭ ઝેરકાચલાં.	૦ ૩ ૦	૯૫ મરી.	૦ ૩ ૦
૫૮ તગર મટોડા.	૦ ૩ ૦	૯૬ મીઠીબાવલ	૦ ૨ ૦
૫૯ તજ.	૦ ૩ ૬	૯૭ મુસળી (સફેદ)	૦ ૧૫ ૦
૬૦ તમલપત્ર.	૦ ૨ ૦	૯૮ મોચરસ	૦ ૨ ૯
૬૧ તાલીસપત્ર.	૦ ૨ ૯	૯૯ મોરવેલ.	૦ ૨ ૯
૬૨ દાડમની છાલ.	૦ ૨ ૦	૧૦૦ રતાંજલી	૦ ૨ ૬
૬૩ દાદ હળદર.	૦ ૩ ૦	૧૦૧ રાસના (ખરી)	૦ ૪ ૬
૬૪ દેવદાર.	૦ ૩ ૦	૧૦૨ રીસામણી.	૦ ૪ ૬

	૦૧ રત. કી.		૦૧ રત. કી.
૧૦૩ રેણુકખીજ.	૦ ૩ ૦	૧૧૮ સચળ.	૦ ૧ ૬
૧૦૪ સર્વોગ	૦ ૩ ૬	૧૧૯ સમુદ્રશીલુ.	૦ ૨ ૦
૧૦૫ લીમડાનીછાલ.	૦ ૨ ૦	૧૨૦ સરગવાની છાલ.	૦ ૨ ૯
૧૦૬ લોદર.	૦ ૨ ૦	૧૨૧ સરસડાની છાલ.	૦ ૨ ૯
૧૦૭ વછનાગ (શીંગડીઓ)	૦ ૮ ૦	૧૨૨ સાટોડીના મુળ.	૦ ૨ ૦
૧૦૮ વજ.	૦ ૨ ૦	૧૨૩ સાલવણ.	૦ ૩ ૦
૧૦૯ વરીયાળી.	૦ ૩ ૦	૧૨૪ સી ધવ	૦ ૨ ૦
૧૧૦ વસિભોચન ઉંચો બગ્ગર ભાવ	૦ ૨ ૯	૧૨૫ શુઠં.	૦ ૩ ૦
૧૧૧ વાળો.	૦ ૨ ૯	૧૨૬ હરડા	૦ ૨ ૯
૧૧૨ વાવડી ગ	૦ ૨ ૦	૧૨૭ હરડે	૦ ૬ ૬
૧૧૩ વિદારીકદ	૦ ૨ ૯	૧૨૭ એ. હરડે. (ઉંચી)	૦ ૭ ૦
૧૧૪ શ ખાવલી	૦ ૩ ૦	૧૨૮ હિંગ નં. ૧	૦ ૬ ૦
૧૧૫ શતાવરી	૦ ૩ ૬	૧૨૯ હિંગ નં. ૨	૦ ૭ ૦
૧૧૬ શાહજીર.	૦ ૬ ૬	૧૩૦ હીમજ	૦ ૨ ૦
૧૧૭ શીવણ	૦ ૩ ૦		

ગિયરનો ચીજો મણુના બાવે કાઢને લેવી હશે તો સાડ કમીશન
આપવામા આવશે.

આ સીવાય ખીજ દેશી દવાઓ, તેના નમુના તથા ખીજ હકીકતને
માટે લખો.

જીવરામ અને ક પત્ની

એકલા બનાવનારા—

એલફ્રીન્સ્ટન રોડ—મુબઈ.

મહેરખપર.

હવામાં વપરાતી દરેક જાતની ખરી અને તાજી વનસ્પતિ, છાલા
પાલાનો પાઉર વગેરે બનાવવાનું
સ્ટીમ એનજીનથી ચાલતું ગંબવર કારખાનું
ધી જંડુ ફારમાસ્યુટીકલ વર્ક્સ.
એલફીન્સ્ટન રોડ-મુંબાઈ.

કે જ્યાં વૈદ, હકીમો તથા દાકતરોને વાપરતા લાવક અને શાસ્ત્રના
પાઠ પ્રમાણે બનાવેલ દરેક જાતની દેશી ગોળી, ટીકડી, એકસ્ટ્રેક્ટ. આ
સવ, તેલ વગેરે તમામ બનાવટ મણેજ કીફાયત લાવે અને વિલાતી
જેવીજ સફાઈથી તૈયાર કરેલ મળી શકશે

તદન વનસ્પતિથી બનાવેલી અને કોઈ પણ જાતની કેરી ચીજ
વિનાનો બાલકને તન્દુરસ્તી અને તાકાત દેનારી અને આજ રપ) વરસ
થયા લોકોના વપરાસમા આવેલી. ખાત્રી વાળી બાળા ગોળી-૨૦૦ ગોળી
ની બાટલીની કીમત રૂ. ૦૫

ખરી શકિત દેનાર અને મોટી જીમર સુધી તાકાત સાચવી રાખે તે
ખર પુરુષાતન આપનાર

સ્વવન પ્રાસાવલેહ રતલ ગના પોટનો રૂ. ૦૫૫ ધધાદારી તથા વેપારી
ઓને સારું કમીસન આપવામાં આવશે

ધી જંડુ ફારમાસ્યુટીકલ વર્ક્સ એલફીન્સ્ટન રોડ મુંબાઈ.

મોતીલાલ રામલાલ દાક્ટર.

આંખના દાક્ટર.

ચસમા તથા હવા વેચનાર.

બાલાજીરોડ - મુરત

કોહીમુર, આંખની હવા રૂ. ૧૦ ૧).

જાહેરખબર.

તમેએ વનસ્પતી ધી વાપડ્યુ ન હોય તો થોડુ મગાવી તમારી ખાતરી કરજો. ધી જોટલુજ સ્વાડીશન ને પુખ્તીકારક છે વચ્ચે વાધેના જે ધી ખાએ છે તે ધી નથી. જ્યારે આ વનસ્પતી ધી ખીલકલ વગર ભેળાનુ હોવાની ખાતરી આપવામા આવે છે. ડામતમા સાંધુ હોવા જીપરત એના વપડાસથી પૈસાનો અચાવ થાએ છે, કારણ ધી કરતા ઓછુ ખપે છે. મોટાં મોટાં હોટલો ને બંનેતરેને ભા એ વપડાએ છે કનકકશનરો માખણને બદલે વાપડે છે આ બધી ખાતરી આપવા છતાં જો દુકાળ્યા લાવના ધી વાપડવા બજીદ થાવો તો તે સરયામ તમારા પૈસાની બરબાદી સમજવી

નીરાઈ થનુ ન પડે માટે વહેલા મગાવી ખાતરી કરો ને પસંદ ન આવવે પાછુ મોકલી તમારા પૈસા પાછા મગાવી લેઓ. હજુર કાઠ વધુ ખાતરી જોઇએ છે ?

કુપર કુંપની.

લેખ્ય એન્ડ સન્ડ્રી ડીપાર્ટમેન્ટ,

નં ૦ ૩૦૬ હોર્નબી રોડ, પીટીટ ઇન્ડીટચુટની સામે.

કોટ, મુંબઈ.

ધી ઝંડુ કારમા સ્ટુટીકલ વર્ક્સ એલફીન્સ્ટન રોડ સુભાષ. બાળા ગોળી

બાળકોને તનદુરસ્તી અને તાકાત આપનારી ગોળી જે બહુ જીની અને જાણીતી છે તે બાળા ગોળી છે, એમા કોઈ ફેરી વસ્તુ નથી, તેમજ કોઈપણ પ્રકારે બાળકને નુકશાન કરતા નથી

વેચનાર માલિકો અને ડી. પી. માફન કંપની—કલ્કત્તા સુરત.

એમ. જે. માફન કુાં એ સુરત છક્કાપીર આગળ કરેલી મોટી સગવડ

કાપડ ખરીદ કરતા અને જરીકામના પોષાકો બનાવતા ગ્રહસ્થો અને બાનુઓ ધણીવાર છેતરાયે છે, ખરચાએલા પૈસા જેટલો માલ મળતો નથી. તેમજ કપડાં સીવારતા બહુજ ફેરા ખાવા પડે છે પણ હાલમા એમ. જે માફન કુાં એ સુરત છક્કાપીરનો સામે એક મોટી દુકાન ખોલી છે; જ્યાં દરેક જાતનું કાપડ એકજ ભાવથી વેચાયે છે જીકચળકના પોષાકો દગા વગર ખાસ બનાવી આપે છે. જેમા જરાએ છેતરામન નથી સી-લાઈ ખાતુ એવી સરળતાથી ચાલે છે જે બીજો ફેરા ખાવાની જરૂર રહેતી નથી

એમ જે માફન કુાં કીનખાખ તથા જરીકામ વગેરેનો માલ બનાવનાર તથા વેચનાર છક્કાપીરની સામુ—સુરત

ચોઠીઆ નાશક.

સમજી જાતની તાવે નાટે ફકત એકજદવા અકશીર હોમ શકે નહીં. બીજી દવા ઉપર બરોસો રાખી વધુ હેરાન થશે નહીં. 'ચોઠીઆ નાશક' તે ચોઠીઆ તાવ માટે ખાસ દવા છે જેના ફકત છ આનાના માર પડીકાં વાપરશે તો બીજી કોઈ દવાની જરૂર પડશે નહીં. ફેરી અને ઝેહેરી વસ્તુ એમાં નથી. ગર્ભ વાળી સ્ત્રીને તેમજ બાળકોને એ નિરભયપણે અપાય છે. વાધો હાંધી હોય તો તે એલ્લોજ કે એ દવા દેશી છે.

ફકત બનાવનાર તથા વેચનાર ડી. પી. માફન કુાં સુરત.

આંતરીઆ તાવની દવા

આંતરીઆ તાવથી પીડાતા દરદીઓએ મેહોરખાની કરી વધુ પૈસા બચાડવા નહી, તેમજ લાંબો વખત દુખી રહેવું નહી, પણ સુરતવાળા ડી. પી. માદન કુ. એ ખાસ બનાવેલી ફક્ત ત્રણ આનાની દવા મગાવી વાપરવી

આંતરીઆ તાવની દવા કીમત ૦)૨

ફક્ત બનાવનાર અને વેચનાર ડી. પી. માદન કુ. સુરત.

“ સુદ્ધ તાર સખવાની કળા.”

આ નામની ચોપડીમાંથી અંગ્રેજ શકુભેમા બણ્યા વીના તાર, સર નામાં વગેરે ખપ જોગુ ફુક અંગ્રેજ શીખાય છે માત્ર અક્ષરો અંગ્રેજ પણ બાષા મા બોલી તા ગુજરાતીજ ચાલશે

અંગ્રેજ નહી સીખેલા માટે ફુક નવો એલાજ.

આ ચોપડી ખામ કરીને વેપારીઓ તથા તેઓના બેટાઓ જેઓ અંગ્રેજ નહિ સીખેલા હોય તેઓને બધી જોખોગી છે,

કીમત રૂ. ૧૦ ગા સુરતમાં બાગાતવાવ રોડ આ હોસ્પીટલ સામે

સુરત અખખાર છાપખાનામાં મળશે

એમ. જે. પોસ્ટવાળા નાણાવટ સુરત

છાપવાનું કામ સમગ્ર અને તાત્કાલ જોઇતું હોય, અને દરેક જાતના છપાએથી ચોપડી જોઇતી હોય તે પુછો,

એમ. જે. પોસ્ટવાળા, નાણાવટ સુરત

એમ, એચ, સાહસીનું બનાવેલું.

ગાંધીટીકમ સાહસી.

સંધીવાથી સખડીઆ કરતા દરદીઓ, લકવાની ખીમારીવાળાઓ, સર-દીની ખીમારીથી સખડતા દુખીઓએ જાણવાની જરૂર છે જે ગાંધીટીકમ

સાત્તી નામની દવા એકજ બાટલી જરૂર વાપરો તો તેના ગુણ માટે બીજા કોઈને પુછવા જવાની જરૂર રહેશે નહીં

વેચનાર ડી. પી. માદન કુાં કલ્પપીઠ સુરત.

મસાની એંડ સન્સ નવસારી.

એફ. એસ. માદન કુાં જુમા મસજીદ મુંબઈ.

ધી ઝંડુ ફારમા સ્યુટીકલ વરકસ એલફીન્સ્ટન રોડ મુંબઈ

“ છાલો પાલો મરી મસાલો ” ની ચોપડીઓમાં લખાયલાં દેશી વસાના, અને બીજી અસલ દવાઓ, વગેરેનો ખપ પડે તો પુછો

ધી ઝંડુ ફારમા સ્યુટીકલ વરકસ, એલફીન્સ્ટન રોડ મુંબઈ

“ છાલો પાછો મરી મસાલો. ”

સાચું હોય શરીરતો. સઘળો વાતે સુખ,

નહીં તો નાચુ બહુ છતાં, દીન દીન પ્રત્ય દુઃખ

બણતાં બણતાં બહુ બાણી, વિદ્યા અનેક અનેક,

શરીર સાચનણી તણો, અક્ષર ન બાણી એક

છાલો પાલો મરી મસાલો શરીરની સુખાકારી બતાવે છે

છાલો પાછો મરી મસાલો, બણતાં બણતાં બુલો જવા

યલા ઘર ઘટું ઇલાજોની યાદ આપે છે.

છાલો પાલો મરી મસાલો, અકસ્માત વેરમાં તાતકાળ

મદદગાર થઈ પડે છે,

છાલો પાલો મરી મસાલો, ઘરમાં બરેલા મરી મસાલો

થી દરદો સાફ કરતાં શીખવે છે.

છાલો પાછો મરી મસાલો દરેક ઘરમાં અને ગામીમાં

એક બણી જરૂરની ચીજ છે

છાલો પાલો મરી મસાલામાં જણાવેલી સઘળી વનસપતીઓ લીલી લેમજ સુકો પુરી પાડનાર.

જમાદાર સલાખતખાં અમસોરખાં. મુાં પાલણપુર.

મગટ કરનાર અને વેચનાર ડી. પી. માદન કુાં

અંગ્રેજી દવા વેચનાર સુરત.

સાંકળીયું

છાલાપાલા મરો મસાલાનુ સાંકળીયું

નામ	પાનુ	નામ	પાનુ
અકલગરો	૧	આળસીઆં	૨૧
અકલબેર	૨	આમલી	૨૬
અખરોટ	૨	આદુ	૨૦
અખેરીઓ	૨	આખો	૨૨
અબેડા	૨	આમળા	૨૪
અજમે	૩	આખ	૨૧
અકેલ	૪	મદ્રમણા	૨૧
અડદ	૫	મદ્રવાયણ	૫૬
અદુસો	૫	મદ્રવળીનું ફળ	૨૭
અરદુસી	૫	મદ્રાયણ	૨૧
અગથીઓ	...	મસપણલ	૨૮
અનેનાસ	૭	મંદુ	૨૯
અનેર	૭	મંગ	૩૧
અજરે ફસતી	૩૫	મસંસ	૧૨
અનસીઆ	૨૧	મપેકેકયુના	૩૨
અતીવીતી	૭	મયર	૩૩
અપવાસ	૧	મટ	૩૩
અરીજી	૮	મદ્રજવ	૩૪
અખરક	૧૦	ગિરાન	૩૪
અખર	૧૧	ઉપલેટ	૩૪
અમરવેળ	૧૧	ઉતક ટા	૩૫
અરણી	૧૧	ઉતક ટીઓ	૩૫
અખસી	૧૨	ઉખરો	૩૫
અસન જ ગલી	૧૨	ઉખરો કાલો	૩૫
અજરી	૧૨	ઉટીઉ જર	૩૯
અસાળીઓ	૧૩	બનાફ	૩૬
અણસીઆ	૨૧	ઉકર	૩૭-૧૯
આવર	૧૩	ઉધાફળી	૩૭
આપટો	૧૪	એલીઓ	૩૭
આંકડો	૧૪	એમોનીઆક ચુંદર	૧૦
આંકરો	૧૪	એસી - સલફીઉરીક એરોમેટીક	૩૮
આસન	૧૬	એમોનીઆ કારબ...	૩૮
આસંધ	૧૬	એરનદીઓ	૩૮
આસોદરા	૧૬	એલચી	૩૯

નામ	પાનુ	નામ	પાનુ
ઓથમી જીરૂ	૩૯	કાથો	૪૨
ઓસોક	૨૦	કાયાકુટીનુ તેલ ..	૧૩
કડવી નાયનો કાડો .	૪૫	કારેલા	૪૬
કમોઘ	૩૯	કાલીજીરી	૮૦
કપાસ	૫૦	કાઠુ	૪૬
કકુ જ ગલી	૪૫	કાસની	૪૬
કરમાની	૪૬	કાલુ	૫૪
કનઘ	૪	કાકજ	૪૮
કરણ	૪૩	કાનકચુરો	૬૩
કમરકસ	૪૦	કાકજ પોપતી	૪૮
કચરો જેરી	૪૭	કાટા સળોઆ	૫૮
કમળફલ	૪૦	કાડો	૫૯
કપુર	૫૫	કાઢો જ ગલી	૫૫
કરજ	૪૨	કાચકા	૬૧
કરચણ	૫૩	કાસઢી	૬૩-૭૩
કરૂ ૪૫, ૫૮, ૮૨, ૬૬	૬૬	કાળી દરાખ	૬૫
કટોલા	૫૮	કાટા રીંગણી	૭૫
કસાધનો છોડ	૬૩	કાનનો મેલ	૭૫
કમ્બુતર	૬૩	કાગળ	૭૫
કલઘ	૬૬	કાગફળ	૭૩
કપીલો	૬૭	કાળીમુસરી	૭૪
કવચની સીંગ	૬૭	કાકડી	૭૪
કરમ	૮૮	કાચબો	૮૧
કણઠારદીસ	૬૮	કાફી	૭૨
કરોળીઆ ૪૦, ૬૯	૬૯	કાળો મલમ	૭૩
કમરકાડા	૭૦	કાળો કાઢોડ	૭૯
કનીર	૭૦	કારૂ જીરૂ	૭૧
કલોજ	૭૧	કારેલું જ ગલી	૭૧
કસુ મથો	૭૧	કાવલી વજ	૬૬
કલ ભો	૮૦	કાળુ	૬૬
કલાહાર જ ગલી	૮૦	કાટીઆનો છોડ	૮૧
કડ ની જાલ	૮૦	કાજળ	૮૨
કળીહારી	૮૧	કાકીડો	૮૨
કડાના ફલ	૮૧	ક્રીમટારટર	૭૧
કવચ	૮૧	કીરમજ	૩૯
કંત્રી દારૂ	૬૩	કીરમાની	૪૬
કરીઆતુ	૪૫	કુઘનાન	૪૦
કકુ	૭૦		

નામ	પાનું	નામ	પાનું
કુકડવેળ	૭૫	ખાખરો	૮૫
કુળીજન	૭૬	ખાપરીજી	૮૬
કુતરી ઘાસ	૪૧	ખારેક	૮૭
કુમારીઓ	૫૨-૮૨	ખેરસાલ	૮૮
કુતરીઉં ઘાસ	૪૧	ખુસબોધ	૮૫
કુળીજણુ	૫૦	ખુરસાલીવજ	૮૯
કુવર પાડો	૮૨	ગળીસેરાઈન	૮૯
કુમાર	૮૧	ગધેકુ	૯૧
કુવાડોએત	૧૨-૮૨	ગધક	૯૧
કુટકા	૮૨-૫૮	ગળવેલ	૯૫
કેરખો	૪૯	ગાય	૮૯
કેરોસીનતેલ	૫૦-૭૮	ગાયનું ઘી	૯૦
કેસર	૫૭	ગાયનું મુતર	૯૦
કેવડો	૫૮	ગળો	૯૭
કેળ	૭૬	ગરજન તેલ	૯૮
કેરી	૭૮	ગરમાળો	૯૯
કેમોમાઇલ	૭૮	ગલકા	૧૦૧
કેરડા	૮૩	ગળી	૧૦૧
કારો	૫૪	ગલગોરા	૧૦૩
કારી	૫૪	ગલોડીનો વેળો	૧૦૪
કોઠમરો	૫૫	ગમગુલખેનમ	૧૦૫
કોહળુ ભરૂ	૬૫	ગરબી	૧૦૬
કોલેરા	૭૯	ગલજીખી	૧૦૭
કોસેટા	૭૯	ગાય	૮૯-૧૦૬
કોદર	૮૩	ગાયનું ઘી	૦૯૦
કોઠમડી	૭૯	ગાયનું મુતર	૯૦
કોપર	૮૩	ગાજર	૧૦૩
કોવચ	૮૬	ગાજખાન	૧૦૭
ખરખુચું	૮૩	ગીલોડી	૧૦૪
ખહી	૮૬	ગુલાબ	૧૦૦
ખતમી	૮૭	ગુલાબજળ	૧૦૦
ખરખાળ	૮૭	ગુલખાસ	૧૦૦
ખરેદી	૮૭	ગુલ્લી	૧૦૧
ખરચ પો	૮૭	ગુવાર	૧૦૪
ખબુર	૮૮	ગુલખરગી	૧૦૪
ખાંડ	૮૩	ગુળદાવડી	૧૦૪

ડી. પી. માહન એન્ડ કાંઠે અગ્રેજ દવા વેચનાર—સુરત

નામ	પાનુ	નામ	પાનુ
ગુંદર બાવળનો	૧૦૫	ચુનો	૧૧૫
ગુળેઅરમાની	૧૦૫	ચોખ્ખા	૧૧૫-૧૧૭
ગુળેબેનેમ	૧૦૫	ચોપચીની	૧૧૮
ગુળખર્ગ	૧૦૬	ચોળાઈની બાજી	૧૨૦
ગોખર	૯૮	ચપેલી	૧૧૧
ગોળ	૧૦૨	ચપો સફેદ	૧૨૫
ગોરખરા ગાળે	૧૦૬	છાસ	૧૨૬
ગોઆપાઉદર	૧૦૬	છીકણી	૧૨૬
ગોરચંદન	૧૦૧	જવખાર	૧૨૭
ગજપીયર	૧૦૩	જનાલગોટા	૧૨૭
ગાત	૪૧	ખાંધ	૨૫
ગાંજો	૧૦૬	ખાંધણ	૧૨૮
ગાઠ	૧૦૩	ઝેહેર કચરા	૧૭
ગુગળ	૧૦૬		
ઘઉં	૧૦૮		
ઘઉં કચલી	૧૦૯		
ઘઉંરો	૧૧૧		
ઘાસ કુતરીક	૧૧૬		
ઘાભલુ	૧૧૦		
ઘાસતેલ	૧૭૮		
ઘી	૧૦૯		
ઘીસેાડી કડવી	૧૧૦		
ઘોર	૧૦૭		
ઘોડાવજ	૧૦૭		
ચણા	૧૧૨		
ચતુરોસશ	૧૧૮		
ચલ્લા પક્ષી	૧૨૨		
ચક્રદર	૧૨		
ચનોઠી	૧૨૩-૧૨૫		
ચાવલ	૧૧૭		
ચાહ	૧૨૦		
ચામડુ	૧૨૨		
ચામડ	૧૨૫		
ચીલોતરા પક્ષી	૧૧૯		
ચીનીકબાલા	૧૨૨		
ચીતરો	૧૨૩		

ભાગ ૨ જનનું ઓષડોનું સાંકળોડું

ટકનખાર	...	...	૧૩૧૭	હુધ	...	...	૧૨૩
ટરપેનટાષન	...	...	૧૩૮	હુધી	...	...	૧૭૨
ટામોઠા	...	...	૧૪૦	હુધેલી	...	...	૧૭૨
ડોળકા કડવી	...	...	૧૪૦	હુધીઓવળ	...	...	૧૭૨
તજ	...	...	૧૪૧	દહેજ	...	...	૧૭૩
તનદીરી	...	...	૧૪૨	દેવદાર	...	...	૧૭૩
તપરીર	...	...	૧૪૨	ધમાસો	...	...	૧૭૮
તમાડુ	...	...	૧૪૨	ધાણા	...	...	૧૭૩
તરબુજ	...	...	૧૪૩	ધાવડી	...	...	૧૭૪
તલ	...	...	૧૪૩	ધોરમુરો	...	...	૧૭૪
તવર	...	...	૧૪૭	ધતુરો	...	...	૧૭૫
તળવણી	...	...	૧૪૭	નગોડ	...	...	૧૮૦
તાડી	...	...	૧૪૭	નરમેવડી	...	...	૧૮૦
તાંદરીઆની ભાજી	...	...	૧૪૮	નરમાના	...	...	૧૮૦
ત્રીકડુ	...	...	૧૪૮	નવસાર	...	...	૧૮૦
ત્રીફળ	...	...	૧૪૮	નવસાગર	...	...	૧૮૧
તુમડી	...	...	૧૫૦	નથુરી	...	...	૧૮૧
તુરીજી	...	...	૧૫૦	નમુળી	...	...	૧૮૧
તુવર	...	...	૧૫૧	નાગ કાળો	...	...	૧૮૧
તુળસી	...	...	૧૫૧	નાગકેસર	...	...	૧૮૨
ત્રેગેકેન્ડ	...	...	૧૫૩	નાગખળા	...	...	૧૮૩
થુવર	...	...	૧૫૩	નાસના	...	...	૧૮૩
દરાખ	...	...	૧૫૭	નાળીએર	...	...	૧૮૩
દરાખ લીલી	...	...	૧૫૮	નીપાળો	...	...	૧૮૫
દરાખ કાલી	...	...	૧૫૮	નીરમળી	...	...	૧૮૫
દાડમ	...	...	૧૫૮	નીસોટર	...	...	૧૮૬
દાડમડી	...	...	૧૫૮	નેપાળો	...	...	૧૮૬
દામર	...	...	૧૫૮	નોરવે	...	...	૧૮૬
દાર કનતરી	...	...	૧૬૦	પટોલ	...	...	૧૮૭
દારડીઓ	...	...	૧૬૦	પતંગનું લાકડું	...	...	૧૮૭
દીકામાલી	...	...	૧૬૧	પપાઉ	...	...	૧૮૭
દીનદોરી	...	...	૧૬૨	પપેટા	...	...	૧૮૮
દીવેલ	...	...	૧૬૨	પમારીઓ	...	૧૮૮	૧૮૭

પરેસાવના	૧૮૯	બાવચી	૨૧૨
પરેસીઆવસાન	૧૮૯	બાવળ	૨૧૪
પદ્મસ	૧૯૦	બ.બુક્ક દીવાના... ..	૨૧૮
પાખન ભેદ	૧૯૦	બાલ	૨૧૮
પાણી	૧૯૦	બાળક	૨૧૯
પાન નાગરવેલ	૧૯૧ ૧૯૨	બાળગાતુખમ	૨૨૦
પાન ચેવલી	૧૯૩	બાલગોળી	૨૨૦
પાનની બડ	૧૯૩	બીજોડ	૨૨૦
પારસ પીપળ	૧૯૩	બીર	૨૨૦
પારસભીડી	૧૯૩	બીલ્લા	૨૨૦
પારાની ધાતુ	૧૯૪	બુરાખાંડ	૨૨૧
પાલકની બાજી	૧ ૧૭	બેહેડા	૨૨૧
પીપળલીડી	૧૯૭	બોડાસીંગ	૨૨૧
પીપરોમળ	૧૯૮	બે.રડી	૨૨૨
પીપળો	૧૯૯	બે.ગેસાધરેટ	૨૨૨
પીતપાપડો	૨૦૦	બાંડી	૨૨૩
પીળવત	૨૦૦	બદમી	૨૨૩
પીલારી	૨૦૧	ભાગ	૨૨૪
પીળી પોપટી	૨૦૧	ભાગરો	૨૨૫
પુત્ર જીવક	૨૦૧	ભીડા	૨૨૬
પેપરમીટ	૨૦૨	ભીડી	૨૨૬
પોતાસ આયોદાધ	૨૦૩	ભીલામુ	૨૨૬
પોતાસ આઈ કારબ	૨૦૩	ભુતુખાસી	૨૨૮
પોટવાધન	૨૦૩	મુર કોહળુ	૨૨૯
ફટકી	૨૦૩	ભોપાતરી	૨૨૯
ફરાસ પાપડો	૨૦૬	ભોયદોડી	૨૩૦
ફરગી ધંતુરો	૨૦૬	ભે.ભરીગણી	૨૩૦
ફાફકી	૨૦૭	ભે.યસીંગ	૨૩૨
ફુદનો	૨૦૭	મગ	૨૩૩
બકરી	૨૦૭	મજાહ	૨૩૩
બકરાંની તલ્લી	૨૦૮	મધ	૨૩૪
બકરાંની ભીડી	૨૦૯	મરી	૨૩૫
બદામ	૨૦૯	મરીઆં	૨૩૮
બરફ	૨૧૦	મીર્ચ	૨૩૮
બરાસ કપુર	૨૧૧	મદનમરત	૨૩૯
બરોળ	૨૧૧	મનસી	૨૩૯
બળખીજ	૨૧૨	મલમ	૨૪૦

મરઘી	...	૨૪૦	રગત રોહીડો	...	૨૬૭
મરઘા	...	૨૪૧	ગમકપુર	...	૨૬૮
મરઘાફ	...	૨૪૨	રતાળુ કદ	...	૨૬૮
મરઘાસીંગ	...	૨૪૩	રોઈ	...	૨૬૨
મરીક કા	...	૨૪૩	રાખ ચુલામાંનો	...	૨૬૪
મસુર	...	૨૪૪	રાખમ	...	૨૬૬
મ ખણ	...	૨૪૫	રળ	...	૨૬૪
માખા	...	૨૪૫	રોગણી ઉભા	...	૨૬૫
માળુકા	...	૨૪૫	રામ બાવળીઓ	...	૨૬૮
માણસનું મુત્ર	...	૨૪૬	રોસામણી	...	૨૬૮
માયા	...	૨૪૬	રે	...	૨૬૫
માયુદળ	...	૨૪૬	રેવનચીનો શીરો	...	૨૬૬
માલકાકણી	...	૨૪૬	રેગમ છક્કી	...	૨૬૬
માકડ	...	૨૪૮	રેશમ	...	૨૬૬
માઉસ	...	૨૪૮	રેહાન	...	૨૬૬-૨૬૭
મીઠું	...	૨૪૮	લવનદરના ફુલ	...	૨૬૬
મીઠા	...	૨૫૨	લવનદર	...	૨૬૬
મીણ	...	૨૫૨	લવગ	...	૨૬૬
મુળો	...	૨૫૩	લસણ	...	૨૭૧
મસળી કદ	...	૨૫૫	લસોદા	...	૨૭૪
મે રસળી	...	૨૫૫	લગળુ	...	૨૬૮
મેથી	...	૨૫૫	લાકડાનો વેહેર	...	૨૭૪
મેદી	...	૨૫૬	લીમ (બકાલ) મીઠો	...	૨૭૪
મેગરો	...	૨૫૭	લીમડો (કડવો)	...	૨૭૫
મેતી	...	૨૫૭	લીલીચાહ	...	૨૮૦
મેથ	...	૨૫૮	લીલો ફળ	...	૨૮૦
મેમીચાહ	...	૨૫૮	લીલીપીપર	...	૨૮૧
મેરથુથુ	...	૨૫૮	લીણુ	...	૨૮૨
મઠ	...	૨૬૦	લુણીલાજી	...	૨૮૪
માનો આખખો	...	૨૬	લુણુ	...	૩૨૬

ભાગ ત્રીજાનું સાકળીડું.

રેગમાહી	...	૩૦૮-૨૬૦	વચનાગ	...	૨૮૫
રતનખેત	...	૨૬૦	વજનવેલો	...	૨૮૭
રસોત	...	૨૬૧	વસ તવેલો	...	૨૮૭
રસવંતીનું ઝાડ	...	૨૬૧	વજકાવળી	...	૨૮૮

વજ-ખાળાવજ	...	૨૮૮	સરડો	...	૨૬૦ ૩૦૮
વજદની	...	૨૮૯	સરપ ખા	...	૩૦૮
વડ	...	૨૮૯	સરસડા	..	૩૦૮
વરીઆળી	...	૨૮૯	સરસનાખીજ	..	૩૦૮
વજ (ખુરસાણી)	...	૩૦૦	સરસવ	...	૩૦૯
વજ-ધોડાવજ	...	૩૦૦	સલકેનાળ	..	૩૦૯
વડગર મીઠુ	...	૩૦૦	સલાજીત	..	૩૧૧
વતાકડો	..	૩૦૧	શ્વપતુ	..	૩૧૧
વસુ	..	૩૧૫	સસલુ જનનવર	...	૩૧૧
વાધ	...	૨૯૧	સ ગ (પથ્થર)...	...	૩૪૭
વાધની ચરખી	...	૨૯૨	સ ખજર	...	૩૪૭
વાયવરગ...	...	૨૯૬-૨૯૨	સ ચોરો-ખારો	..	૩૪૭
વાળ કાળા	..	૨૯૪	સંગેમાલી	...	૩૪૭
વાળની દાળ	...	૩૦૧	સંધીવા	..	૩૪૮
વાદો-ઝાડકોડો	..	૨૯૫	સ ધેસરો	...	૩૨૪ ૩૪૯
વાદો-વૃક્ષાદની	..	૨૯૬	સરમાઉ ઝાડ	...	૩૫૦
વાસ લોચન	..	૨૯૬	સણના ખીજ	...	૩૫૨
વાસકપુર	...	૨૯૬	સરસીઉ તેલ	...	૩૫૨
વાવત્રા	...	૩૦૧	સલ્વાનાસી	...	૩૫૧
વાઝીઆપણુ	...	૨૯૭	સખજો	...	૨૬૭-૨૬૯
વાઠ દુધેલી	...	૩૦૧	સાઇટરણુ મલમ	...	૩૫૨
વીધુ	..	૨૯૭	સાકર	...	૩૫૨
વાળીડી	...	૨૯૭	સાજીખાર	...	૩૫૩
વીધારીકણુ	...	૨૯૮	સાતરા	..	૩૫૪
વીર્ય	...	૨૯૮	સાટોદા	...	૩૫૫-૩૫૪
વેગેણુ	...	૨૯૯	સામર	..	૩૨૫-૩૫૬
મેકટો	...	૩૫૧	સાધનુ તેલ	...	૩૫૬
શેરડી	..	૩૦૧	સાધ વૃક્ષ	...	૩૫૬
શીમલા	..	૩૨૫	સહેલવી	..	૩૪૦
રકેમોનાઇ	..	૩૦૨	સાપ	...	૩૫૭
સતાવરી	...	૩૦૨	સાખરસીગુ	...	૩૨૦
સમુદ્રસોસ	...	૩૦૩	સાણુ	...	૩૨૨
સમુદ્રશીણુ	...	૩૦૩	સાયતી	...	૩૨૨
સમુદ્રકળ	...	૩૦૫-૩૦૪	સાલમ	...	૩૨૩
સરડો	..	૩૦૬	સાવરી	...	૩૨૩
સરગવા	...	૩૨૪-૩૦૭	સીતાખ	...	૩૨૪
સરગુવા	...		સીતાકળ	...	૩૨૪

સીનકોનાસલફસ	...	૩૨૫	હરીઠા	.	૩૫૯
સીધવ	...	૩૨૬	હળદર	...	૩૬૦
સીલારસ	...	૩૨૭	હરડા બેડાં આમળા	...	૩૫૯
સીસમ	...	૩૨૭	હાડકા	.	૩૬૬
સીદુર	...	૩૨૫	હાથીદાત	...	૩૬૬
સુખડ	...	૩૨૮	હીરાકસી	.	૩૬૭
સુખદરસન	...	૩૨૮	હીરાદકન	...	૩૬૮
સુંઠ	...	૩૨૯	હીરાભોર	...	૩૬૮
સુનામખી	...	૩૩૨	હીંગ	.	૩૬૯
સુરણ	...	૩૩૪	હીંગળો	...	૩૭૦
સુરણ જંગલી	...	૩૩૬	હાંડીઆકરણુ		૩૭૧
સુરમો કાળો	...	૩૩૬	હાડસ ધી		૩૭૧
સુરવાળા	...	૩૩૭	હુરહુરા		૩૭૧
સુરીજન	...	૩૩૭			
સુરોખાર	...	૩૩૮			
સુવરની ચરમી...	...	૩૩૯			
સુવા	...	૩૩૯			
સૂર્યમુખી	...	૩૫૧			
સેદરડી	...	૩૪૦			
સેનેટેરીઅમ	.	૩૪૦			
સોદાબાઇ કારખ	...	૩૪૧			
સોદાવાટર	...	૩૪૨			
સોનાગેર	...	૩૪૨			
સોનું	..	૩૪૨			
સોપારી	.	૩૪૫			
સામળ	...	૩૪૫			
સાહાનગો	...	૩૪૬			
સોદાસલફસ	.	૩૫૨			
હકીક	...	૩૫૩			
હજરતે યાકુટ	...	૩૫૩			
હજરતે હાઉ.	...	૩૫૩			
હજરીઆ ગોટા	..	૩૫૩			
હડતાલ	...	૩૫૩			
હડસાંકળ	...	૩૫૪			
હરડે	...	૩૫૭-૩૫૪			
હરડે માટી	...	૩૫૭			
હરણુ	...	૩૫૦			

છાલો પાલો મરી મસાલો.

અકલગરો.

- ક. અકલગરાનું મુળીયું મોઢામાં રાખવાથી ચણચણાટ લાગે છે, અને મોલવાનું ઉ-તેજન મળે છે.
- ખ પોપટને આ મુળીયું ખવાડવાથી તે જલદી મોલતાં શીખે છે
- ગ. બચ્ચાઓને એના મુળનું આંગળાઉં બનાવી ચુસવા આપે તો જલદી મોલે.
- ઘ દાંત દુખતા હોય તો એના મુળનો અરક (ટીકચર પાએરેદરાધ) રમાં મેળવીને દુખતા દાંત પર મુકે છે.
- ચ માંખીઓ નાહસે—મુળીયાંને પાણીમાં ઉકાળી તે પાણી છાટવાથી અથવા મુળીયાનો ધુમાડો કરવાથી માંખીઓ નાહસે છે.
- છ નસો મજબુત થાય—મુળને પાણીમાં ધસીને નસો ઉપર લગાડે તો ધીલી નસોમાં કૌવત આવે.
- જ. દાંતના દરદ માટે એનું મુળીયું મોઢામ । દુખતાદાંત આગળ રાખવું.
- ઝ. જીલની ઝડપ અને સફાઈ માટે મુળીયું મોઢામાં રાખવું.
- ટ. ધાતુનું બધારણુ થાય, મરદને શક્તી આવે—અકલગરો, લવંગ, પીપર, લાંગ, ઉપલેટ દરેક સરખે ભાગે લઈ તેને મેળવી ચીનીબોર જેવી ગોળી બનાવી તેમાની અકેક ગોળી દરરોજ સાત દીવસ ખાવી. અને ઉપરથી દુધ પીવું.
- ડ. મળાનો કાકરો સુજેલો નરમ પડે—અકલગરો મોઢામાં રાખી ચુસ્યા કરવો.

અકલબેર.

- ક. ગોળીનો સોળો—અંતરગળ નરમ પડે. અકલબેરના ઝાડનાં પાંતરાં કેળના પાંતરા જેવાં થાય છે તે ઉપર સીલા રસ લગાડી ગોળીપર બાંધે તો અંતરગળ નરમ પડે.

અખરોટ.

- ખ. કરમ માટે સહેલો ઉપાય—બચ્ચાને કરમની અસર જણાય તો અખરોટ એક સહવારે અને બીજી સાંજે ખવાડવી, રાતે સુતી વેળા દીવેલનો જીલાબ આપવો, કરમ હજો તે પડી જશે.
- ગ. લકવાની ખીમારીવાળાને અખરોટનું તેલ માલેસ કરવું.
- ઘ. કાનમાં થતો અવાજ—અખરોટ ખાવાથી નરમ પડે છે. અજીરણુ અખરોટ ખાવાથી થાય તો અંજીર ખાવાં ને અંજીર ખાવાથી અજીરણુ થાય તો અખરોટ ખાવી

અખેરીઓ=હખરો=તાલીમખાનું.

- ચ. મસા—શરીર ઉપર થતા જીણા મસા માટે જીવતા અખેરીઆનો કાંટો આતવારે લાવી તે વતી ૧) મસો કઢાડે તો બધા મસા નીકળી જાય, એવું કહેવામાં આવે છે.
- છ. મસા માટે અખેરીઆનો કંદ આતવારે લાવી મસા ઉપર ઘસે તો શરીરપરના મસા નીકળી પડે.

અધેડા.

- જ. ખાર—અધેડાના ઝાડને બાળી રાખ કરી તેને પાણીમાં પીગળાવી નીતર પાણી કઢાડી લઈ બાળવું પછી જે રહે તે ખાર સમજવો.
- ઝ. ખાંસી, હાંફણું, કફ, દમ માટે મધ સાથે ૧) વાલ. ખાર મેળવીને દીનમાં ૩) વાર ખાવાથી ધણો ફાયદો થાય છે.

ક. મસા—અધેડાનોખાર અને હડતાલ સંભાગે મેળવીને નાના શરીરપર ના મસા ઉપર લગાડવાથી તે ખરી પડે છે.

ખ. વીંછુનો ડંખ—આ ઝાડનું ફળ ડંખ ઉપર બાધે છે.

અજમે.

અ. ગોળો ચઢડે ઉતરે અથવા ગુરગુર અવાજ કરે, તે માટે અવલ સારો અજમે તેને નીચલી ચીજોના રસમાં ત્રણ ત્રણ પટ આપવા અને ખાવામાં લેવો.—

૧) નાની વાછરડીના મુતરમાં, ૨) શેરડીના રસમાં, ૩) આદુના રસમાં, ૪) કુઆરના ઢીબના રસમાં, ૫) કડવા સેકટાના મુળના રસમાં, ૬) ખોડીકહલારના રસમાં, ૭) પીળવંતના પાંતરાના રસમાં, ૮) ગલોના રસમાં, ૯) મરળદના રસમાં, ૧૦) ભાંચે પાતરીના રસમાં, ૧૧) ભાંચે રીંગણીના રસમાં, ૧૨) સરપખાના રસમાં. આવી રીતે પકાવેલા અજમાની ફાડી ૦ા તોલો રોજ લેવી. (અંગ્રેજ વૈદમાં જંતર પેરવા તથા વહાડકાપ કરવા સીવાયે બીજો પ્રલાજ નથી.)

ઘ. ઉધરસ—અજમે અને એલચી ચાવી ચાવીને ખાવામાં લખાયે તો ઉધરસ મટી જાય.

ચ. શક્તી વધે—ખુરાસાની અજમે, અને બાવળની મુકી પાલી સંભાગે મેળવી રોજ ૦ા તોલો ખાવામાં આવે તો શક્તી વધે.

છ. કળેજું મોટું થાય ત્યારે ૦ા તોલો અજમે ગોળ સાથે દરરોજ ખાવો.

જ. ગોળી મુજેલી હોય તે ઉપર અજમે છુંડો ખાંડી સાથે મેળવીને ગોળીપર મુકવામાં આવે છે.

ઝ. અજમે અને ખસખસની મેળવણીથી અડગરી, હાંફણ, મગજની નબળાઈ, ગુમરી અને ગર્ભવાળી સ્ત્રીઓની ઓકારીને ફાયદો થાય છે.

ટ. ગોળીમાં પાણી--અંગ્રેજ દાક્ટરો ગોળી ફાડીને પાણી કહાડી નાંખે છે. આયોદ્ધાનની પીચકારી મારે છે તે વેળા ધણું દુખ સહન કરવું પડે છે, કાષ્ઠવાર તાપ આવે છે, ધણીવાર પાણી પાકું બરાય છે

તે માટે નીચેના ઉપાય સગવડ ભરેલો છે.

ખોરાસાની અજમાને વાટી તેની લેપડી ગોળા ઉપર લગાડવી. પછી બકાળ (મીઠો લીમડો) ના પાંડદાને વાટી તેની લેપડી તંબાકુના લીલાં પાંદડાં ઉપર લગાડવી પછી તેને ગોળા ઉપર રાત્રે સુતી વેળા બાંધવું. એનાથી ગોળીમાંનું પાણી ઝરી જશે, એમ ચાર પાંચ દીવસ કરવું. લીલો તંબાકુ અગન કરતો નથી. લીલો ન મળે તો પછી સુકા તંબાકુના પાંદડાંને પાણીમાં ભીજવી રાખી નરમ થયેથી તે વાપરવા. જરા અગન બળવાને સંભવ છે. આ ઉપરથી જો ગોળીમાં પાણીમાં હશે તો તે બધું ઝરી જશે. પણ કોઈવાર કોઈકે દરદીને એ પાણી પાછું ભરાય છે

અંકોલ.

ક. બાલ વધે—અંકોલાના ઝાડના ખીચાના મગજનું તેલ બાલને ચોપડવાથી બાલ ધણા જલદી મોટા થાય છે. માથુ ખોડાવીને જો તરત આ તેલ માથા ઉપર મસજે તો બાલ ધણા જલદી પુટી નીકળે

ખ. ઝાડ જલદી ઊગે—કોઈ ઝાડના ફળના ખીને અંકોલનું તેલ પચાવી, પછી જમીનમાં દાટે તો ઝાડ જલદી મોટું થાય, અને ફળ જલદી આવે. મદારી લોકો આખાનું ઝાડ અરધા કલાકમાં ઊગાડે છે અને તેની ઉપર ફળ તરત લાવે છે તે આવા પ્રલાજથી છે.

ભગદર-નાસુર-આ દરદોની અંદર અંકોલનું તેલ મુકે તો રૂઝ જલદી આવે.

ગ. અંકોલનું તેલ બનાવવાની રીત—અંકોલાનો મગજ કાઢવો તેની દરેક મીજનું મોટું પથર ઉપર જરા ધસવું. આ મુજબ મગજને કાંસાની થાળીમાં પાથરવા. ચણાના આઠાની લેપડી કરી તે સધળાં ખીચાંને ઢાંકવાં ને તે ઉપર ટકણખારનું પડ કરવું, અને સુરજના સખ્ત તાપમાં મુકવું, આઠાનું પર સુકાયા પછી તેલ થાળીમાં એકઠું થશે.

ઘ. ખાંસી, દમ, ક્ષય—અંકોલની છાલનો ભુકો ૧થી ૩ વાલ મધ સાથે મેળવી દીનમાં ચારવાર ખાવું;

- ક. કુતરાંનું ઝેહેર (હઠખવા ઉતરે)—અંકાલના ઝાહાડનું મુળીયુ પાણીમાં ધસીને, તે ધસારો ૦ા થી ૧) તોલો લઘ ઘીમાં મેળવી ખવાડવું.
- ખ. અતીસાર મરડો મટે—અંકાલના ઝાહાડના મુળીઆનો ભુકો તોલો ૦ા લઘ તેને મધ અને ચોખાના ઘોવણ સાથ દીવસમાં ૩ વાર પીવાડવું

અડદ. (૧ જાતનો અનાજ.)

- ગ. પુટ્ટીકારક
 ચીર્ચ વધારે
 મોહિસ વધારે
 દુધ થાનમાં વધારે
- અડદનો આટો શેર ૦ા લઘ
 ઘી ૨) તોલામાં સેકીને
 પછી મધમાં મેળવી ૨) તોલા
 ૨૧ દીન ખાવે,
- એમાં છોલેલા કવચા ઉમેરવાથી ગુણ વધે છે,

અદુસો = અરદુસી.

અદુસાનું આખું ઝાડ ખાંસી, દાંડિણ, તથા ખહી માટે ઉપયોગી છે આ ઝાડ આખુના પહાડ ઉપર બહુ થાય છે. કાળી દાંડીવાળા અદુસા-માં ગુણ ઓછો છે.

- ઘ ખાંસી, સ્વાસ અને હેડકી મટે—અરદુસો, હળધર, ધાણા, ગળો, કાંસુદરો, લીડીપીપર, સુઠ, ભોંયરેગણી એ દરેક તોલો અડધો, મરી ૦ા તોલો અને પાણી તોલા ૬૪, એ સઘળું ઉકાળીને ૧૦ તોલા રાખવું, અને તેમાં થી ૧ તોલો દીવસમાં ૩) વાર પીવું. ખહી માટે આ ઝાડનું સેવન કોઈ બી રીતે કરવું. ચાહ અથવા ઉકાળો બનાવી ૫) ૬) મહીના ચાલુ રાખો તો એના જેવો બીજો ઇલાજ નથી. દરદીએ માખણ મધ અને શાકેર રોજ સહવારે ખાવા.
- ભગદર મટે—અદુસાના મૂળીઆને પાણીમાં ધસી ભગદર ઉપર રોજ બે વાર મુકે.

- ચ. જીવ ખુશીમાં રહે—મનની ઉદાસી મટે—અરદુસી, બલ્લણી, વજ, હરડે સં-ભાગે મેળવી તેમાંથી સહવાર અને સાંજ અરધો તોલો ફાંકે અને ઉપરથી પાણી પીએ તો જીવ ખુશીમાં રહે છે. એનો આસવ કરીને વાપરી

શિકાય.

- ક. ઉંધરસ, ખાંસી જુની-અદુસાનું આખું ઝાડ આ રોગના દરદી માટે બહુ જાણીતું છે. ૦૥ તોલો અદુસાના પાંતરાની ચાહ બનાવી, તેમાં જરા મીઠું અને ખરે એટલું મધ નાંખી સહવાર સાંજ પીવાથી બહુ જુની ખાંસી સારી થાય.
- ખ. મનની બિદાસી (દલગીરી) દુર થાએ-અદુસા અને અહીના પાંતરા અને પીપર સલાગે મેળવી તેની ફાફી ૦થી ચરધા તોલો સહવાર સાંજ પાણી સાથે લેવી.
- ગ. ગળું બેઠું હોય તે ખુલે છે-અદુસાના લીલાં પાંતરાને વરાળથી બારી તેનો રસ તોલો ૧. મધ તોલો ૦૧ સાથે સહવારે પીવો. આથી ગળું ખુલે છે.
- ઘ. ખાંસી, હાંફાણ તથા ખહી માટે અદુસાના લીલાં પાંતરાનો રસ તોલો ૧. મધ તોલો ૦૧ સાથે દીવસમાં બે વાર પીવો,
૨. અદુસાના લીલાં પાંતરાનો રસ તોલો ૧ અને પીપર લીડી વાલ ૧ માટે મેળવી દીવસમાં બે વાર પીવો.
- ચ. હાંફાણ માટે અદુસાના સુકાં પાંતરાનો ધુમાડો પેટમાં લેવો.
- છ. દાંતના દુખાવા માટે અદુસાના બીજની પોટલી કરી દુખતાં દાંત ઉપર મુકવી.
- જ. ભગંદર માટે અદુસાના પાંતરાં વાટી અદર જરા મીઠું નાંખી લેપડી કરી ભગદરની ઉપર મુકવી.
- ઝ. બાયડી કસ્તાતી હોય તો અદુસાના ઝડનું મુળીઉ પાણીમાં ધસી ને તે દુટીપર અને પીસાબની જગાપર ચોપડે તો છોકરું સહેલાઈથી આવતરે.
- ટ. કબજ ધાતુ ભરમ થાય-કબજને છાસમાં ઉકાળી સુદ કરી તેને ડીકરું પર મુકી તાવે અને અદુસાની લાકડીથી હલાવે અને ધસે તો કબજ ભરમ થાય છે.

અગથીઓ.

- ક. ચોથીઓ તાવ જાય-અગથીઆના પાતરનો તથા પુલનો રસ બે દીવસ સુધે અથવા તેના ટીંપા પ. નાકમાં એક દીવસ નાંખે.
- ખ. રગતપીત શરીરે પુટી નીકળે-શરીરપર ચાઠાં થાય, હાથપગના આંગળાં ખરવા માંડે તો અગથીઆનું ધી ૦ તોલો રોજ ખાવું-ધીખનાવવાની રીત-અગથીઆના પુલોનું ચુગ્ગુ શેર બે, દુધ શેર ૨૫. માં નાંખી હઠી જમાવી તેમાંથી ધી ખનાવવું.

અનેનાશ

- ગ. પીસાબમાં રેતી જણાતા દરદી અનેનાશ ખાવામાં ગુણુકારી છે. હોજરી, આંતરડાં, ગળસુના-અ - દો ઉપર અનેનાસનો રસ પીવાથી ફાયદો થાય છે; સોજે ઉત ના મુખ્ય ગુણુ એમાં છે.

અનેર.

- ઘ. સફેદ કોહોડ-અનેરનું મુળીઉં તથા ડુંચડા પાંણીમાં કુલી, સફેદ કોહોડ ઉપર મુકવાથી ચામડીનો રંગ બદલાય છે.

અના.

- ચ. તાવ, ખાંસી, ઉલટીમાં અતીવ વ્યથા માટે ખાસ છે. માત્રા એક વાલથી બે વાલ સુધી મધ માપવી

અપવાસ

- છ. અપવાસ કરવો એટલે ૧ દીવસ, ૨ થી ૩ રહેવું. કેટલીક પ્રજા અપવાસને હસી કહાડે છે, ખાંસી વધુ ખોરાક પેટમાં દાખવો તેમ ફાયદા લેરેલું છે એમ કહેવાય છે.
- અપવાસમાં ફવાનો ગુણુ ફેરવે તે દવા તરીકે કામ કરે છે;

અંગ્રેજ વધદિ હવે એના ગુણ કાઠક સમજવા લાગ્યું છે. દેશી વધદિ બહુજ લાંબા વખતથી એના ગુણ અને જરૂરીયાતની બલામણ કરતું આવ્યું છે.

- ક. અપવાસથી ઘણા દુખો હરણ થાય છે જળદર ઓછું થાય છે; અજીરણ મટે છે, ભુખ લાગે છે, જીભનો સ્વાદ બગડેલો હોય તે સમયે છે અને ફરેક પકવાન સ્વાદીષ્ટ લાગે છે. દુકામા તનદુર-સ્તી ચાલુ રાખવા માટે અપવાસ કરવાની ઘણી જરૂર છે.
- ખ. ભુખ લાગતી નથી ત્યારે દવા અને દારૂ પીપીને ખોરાક પેટમા દાખે છે તેના કરતાં અપવાસ કર્યો હોય તો બધી પીડા મેહંજ માં પતી જાય છે અને ખરચ કાંઈ થતો નથી

અફીણ.

- ગં. અફીણનું બધારણ છુટે—ટીકચર કેપસીસાઇ ૪ ગ્રામ, પોટાસ ઓમા-ઇડ ૪ ગ્રામ, સ્પીરીટ એમેનીયા આરોમેટીક ૩૦ ગ્રામ, કપુરનું પાણી આઉસ ૬, એ ચીજોને મેળવીને બધે ગ્રામ બધે કલાકે પીવાથી અફીણની ટેવ ટળે છે. આ ઈલાજ અંગ્રેજ છે.
- ઘ. અફીણનો વેરી હીગ છે—અફીણની વખારમા હીગ ૧ શેર મુકી હોય તો બધું અફીણ મટોડાં જેવું થઇ જાય.
- ચ. અફીણનું ઝેર ઉતરે—દરદીને હીગ ખાવામાં આપે તો ઝેર ઉતરે અને હુશીયાર થાય.
- છ. હીગનો વેરી વધારતું જીરૂ છે. માટે અફીણના ઝેરવાળા દરદીને હીગ ખવાડો તે વેળા જીરાતો વાસખી દરદીને આવવો ન જોઇએ. જીરાતો વાસ દરદીને આવે તો હીગ અસર કરે નહીં અને અફીણનું ઝેર ઉતરે નહીં. જેટલું અફીણ ખાધું હોય તેથી બમણી હીગ ખાવામાં આપે તોજ અફીણનું ઝેર ઉતરે.
- જ. કાલેરાનું ઓસડ—કાલેરાના તાત્કાળ ઉપાય નીચે મુજબ છે;—
અફીણ ૧૮ ગ્રેન, મરી ૧૮ ગ્રેન, હીગ ૧૮ ગ્રેન, એની ગોળા ૧૨ કરી અકેક ગોળા અરધે અરધે કલાકે આપવી.
હીગ, અફીણ કરતાં બેવડા વજનમાં હોય તોજ અફીણના વેરી તરીકે કામ કરી શકે.

- ક. અરીણુનો અમલ છુટે—અરીણુ, હીંગ, સીધવ સરખે ભાગે લેવું અને સેકટાના ઝાડની છાલના રસમા ગોળી ચણા જેટલી બનાવી સહવારે દીન ઉગતે રોજ ખાવી
- ખ. અરીણુની તલબ જય—ગોખરા ગાળે (દેહેજ) ભરેમ દીના ખી તથા પાતરા હુકામા પીવા
- ગ. અરીણુનું ઝેર ઉતરે—ચોલાઈની ભાજીનો રસ ૦૧ શેર પાવો, અને તે ભાજીની લેપડી ટાળવા પર મુકવી.
- ઘ. દરાઝ માટે—ખડીઓ ખાર, અરીણુ, સુખડ સહાગે મેળવીને લીણુના રસમાં લગાડવું દરાજને ખણીને લગાડવું.
- ચ. હરસનું લોહી જય તે માટે—જયફળ કાતરીને તેમાં એક ટાંક અરીણુ ભરે, જયફળનું મોહ બધ કરે, ધતુરાનાં દીડવામાં તે જયફળ મુકી તે દીડવું બધ કરે અને ઘઉંના આટામા ગળેફ કરી તેને આતસમાં મુકે, આટો કાળો થાય ને કાઢી લીએ. આ જયફળને ખરણ કરી તેમાંથી ૪ ચોખાપુર ૧ દરદીને રોજ આપે. ચોખાના ધુણમાં આપે તો લોહી બંધ થાય
- છ. મરદને શક્તી માટે—અરીણુ, જયફળ, જાવંત્રી સહાગે લઈ નાગરવેલના પાનના રસમા ૨) પહોર ખરણ કરી તેની ૧) વાલની ગોળી બનાવી ૧ ગોળો, તજ અને એલચી સાથે ખાવી.
- જ. ઉદરી સાફ થાય—અરીણુ અને માખનો અધાર પાણીસાથ મેળવી ને માથે લગાડવા.
- ઝ. સળેખમ માટે—અરીણુના અર્કના ટીપાવીસ પાણીના મોટા ગલાસમાં મેળવી તે પાણી જરા જરા પીયે અને એક કલાકમા તે પાણી પુર કરે.
- ટ. છાતીની ખીહીક દુર થાય—સ્કુલનો છોકરો પરીક્ષક આગળ ગભરાઈ જતો હોય તેમજ નાટક કરનારો છોકરો સ્ટેજ ઉપર આવતાં ગભરાઈ જતો હોય તો ૫ ટીપાં અરીણુનો અર્ક પાણી સાથે આપે અને પછી કામ કરાવે તો ધાસ્તી લાગે નહીં,
- ડ. બંધેજની ગોળી—શક્તીની ગોળી—સાકેર, ચીનાઈ કપુર, લવંગ, જય ફળ, જાવંત્રી, અકલગરો, અરીણુ, લાંબના ખીજ સહાગે લઈ

મધ સાથે મેળવી ત્રણ એનની (ચણીની જેવી) ગોળી કરી. એક ગોળી ખાઈ ઉપરથી એક શેર દુધ પીવું.

ક. ધીળી નસોનો લેપ—અરીણુ, જાયફળ, કેસર, કાળા ધંતુરાના બી સંભાગે લઈ માખણ સાથે લેપ કરી નળળી નસો પર લગાડવું.

ખ. નળળાઈને લીધે શરીરના માંઝિસના લોચા ફફડે છે તથા ઉડે છે સારે અરીણુ ખાવામાં આપે છે.

ગ. ઉંધ લાવવા, હાંફણુ નરમ કરવા, શરીરે થતું દરદ ઓછું કરવા અને મીઠી પીસાળ માટે અફીણુ ખાવામાં આપે છે.

ઘ. ઉધ લાવવા માટે—અરીણુ ૧૨ વાલ, તુકમે કાઢુ ૩૦ વાલ, કાળા મરી ૩૦ વાલ, પીપર ૩૦ વાલ, સુંઠ ૩૦ વાલ બાવળના ગુંદર સાથે એકેક વાલની ગાળીઓ બનાવી તેમાંની એક ગોળી રાતરે સુતી વેળા ખાવી

ચ. કાલેરા—અરીણુ કાલેરાપર ઘણ વપરાય છે. પણ લીમડાના ઝાડમા બાકુ પાડી તેમાં અરીણુ મુકી તે બાકુ પુરી લેવું ત્યાર પછી ૬ મહીને તે અરીણુ કાઢી વાપરવું તેના ગુણુ વધારે સારો છે.

છ. કાલેરા—સુકા નાળીએરના એક એક કટકાને કાતરી, તેમાં અરીણુ મુકી, સુંયામાં ખોસી, બીના પત્તી ઉપર ગરમ કરવું તે અરીણુ વાપરવામાં ઘણું સાફ છે.

૨ થી ૫ વરસના બાળક માટે ૧ ચોખ્ખા ભાર, ૫ થી ૧૦ વરસના છોકરા માટે ૨ ચોખ્ખા ભાર અને મોટા માણસને માટે ૪ ચોખ્ખા ભાર. આ વગર પ્રમાણે ત્રણ ત્રણ કલાકે આપવું.

જ. શરીરે તાકાત માટે—અરીણુ ૧૦ તોલા, કરતુરી ૧૦ તોલા, લવેંગ ૩ તોલા, કેસર ૧ તોલા, જાયફળ ૨ તોલા, લાંગ ૨ તોલા, સાકર ૧ શેર. આ ચીજો પાણી સાથે મેળવી વટાણા જેવી ગોળીઓ બનાવવી ૧ ગોળી સાંજે અને બીજી સવારે ખાવી અને તે ઉપર ૧૦ શેર દુધ પીવું. ગરમી ઘણી જણાય તો લીણું શરબત પીવું.

અખરક.

ઝ. નસ ઢીલી પડી હોય તો અખરકને. લુકા નસો ઉપર મસળવાથી

શકિત આવે છે.

દેશી વધદું અબરકને ખામસા બહુ વાપરે છે.

અમબર—અમબરમીસ.

ક. એ વહેલ માછલીના આંતરડામાં થાએ છે, સળગી ઉઠે એવો એ પદાર્થ છે. ધરિરમાં અને તે માં એ પીગળી જાય છે. એનો વાસ મીઠી માટીના જેવો. અમબરને કેસરમાં મુકી રાખે તો કેસરની ખુશબો આવે.

ખ. કેસરના અમબરને ઘઉંમાં દાખ કરે તો કેસરની વાસ નીકળી જાય. અમબરને કસ્તુરીનો પટ પાડે આવે છે. છેક મરવા પડેલા દરદીને અમબર આપવાથી જરા હોશીયારી થોડા વાર આવે છે.

ગ. જ્ઞાનશકિત, વીર્યની, નબળાઈ, રક્ત નથા મુશુબહેરી—અમબર ખાવાથી આ બીમારીઓને કાયદો થાય છે.

અમરવેળ = નમૂળી.

તાંતણા જેવી પીળા રંગની વેળાની વાડ ઉપર થાય છે. ધ. વાળો—અમરવેળ વાટીને તેની કાઠી વાળા ઉપર મુકવાથી વાળો મટી જાય છે.

ચ. કાઠખી ઝાડ ઉપર અમરવેળ થાય છે. એની ૧) ૨) જડ કાઠખી ઝાડ ઉપર નાંખે તો તે પાકી જાય છે, કુમળા ઝાડોનો કસ તે ખેંચી લે છે તેથી તે ઝાડ પાકી જાય છે.

છ. જાતીપરથી લોહી અને ધબ્બ થાય તો ૨) તોલા રસ નીકળે એટલી નમૂળી સાથે મરીના ૫) દાખ વાટીને તે રસ ૨) તોલા સવારે પીવો, એ મુબબ સાંજે પીવો આ બહુ અકસીર ધલાજ છે.

અમળી.

જ. અરીણું બેહેર ઉતરે—અરણી મળ પાણીમાં ધસી તે ધસારો ૧)

તોલો પીવાડે તો ઝંહેર તરત ઊતરે. અશીણુનું ઝંહેર કાપવામાં
એ અજળ ગુણુ ધરાવે છે,

ક. અશીણુનું ઝંહેર વધે—પીપળાના ઝાડના પાનનો રસ પીવાથી અશીણુનું
ઝંહેર વધે છે

ખ. આખમા ખીલ પડે, છોકરાંઓની આખ આવે, આખમા ખીલ થાય
ત્યારે છોકરાંઓનો મામો અરણીની સોટી આતવારે કાપી લાવી તેના
જીભા નાના કડકા કરી માળા બનાવી છોકરાંઓને પેહેરાવે તો
આખ સારી થાય. એવી કહેતી ચાલે છે.

અળસી.

ગ. ગરગુમડાં પકવવા માટે અળસીના લોટને પાણી સાથ ગરમ કરી
પોટીસ બનાવીને તે ગુમડાં ઉપર મુકે છે.

ઘ. ચામડી નરમ કરે—બદામના તેલ અને ઝલીસેરાઇનની માફકજ
અળસીનું તેલ ચામડીને નરમ કરે છે. હાથ પગ ફાટે ત્યારે તે
ઉપર મસળવામાં આવે છે.

ચ. પીસાળ છોડે—અળસી ખોખરી કરી તેની ચાદ બનાવી પેટ ભરીને
પીવાડે તો પીસાળ ઘણી છુટે છે.

છ. પથરી—માથુસને પીસાળે રેતી થતી હોય અને પથરી બધાઈ હોય
તો અળસીનું પાણી નીચે મુજબ પીવામાં લેવું.

અળસીનાં બી ૦૧ શેર ખોખરાં કરીને લેવાં તે ઉપર ૪) શેર
ઉકળતું ગરમ પાણી નાખવું, થડુ પડે ત્યારે પાણી ગાળીને
કાઢવના વાસણમાં ભરી રાખવું. પાણીની તરસ લાગે ત્યારે
આખો દીવસ આ પાણી પીયા કરવું. રોજ પાણી તાજું બનાવવું.

અસન જંગલી.

જ. પારો બંધાએ—અસનના મુળ સાથ પારાને ઘસે તો પારો બંધાએ.

અંછરી.

ઝ. મોઢાના પારા સુજે ત્યારે અંછરીનું દુધ લગાડવું અથવા કાચું

અંજર બેલટમાં બાણી તે પારા ઉપર ધસવું.

આથી લોહી, પાણી કે પર નીકળશે ને સાર થશે.

ક. સ્ત્રીની છાતીની બોતરી પાકે, રસી નીકળે અને વાસ મારે તો તે ઉપર અંજરની પોટીસ મુકવી. લીલાં અંજર ન મળે તો સુકાં વાપરવાં.

અસાળીઓ.

ખ. બરોળ અને કળેજની ગાંઠને પીગળાવે છે. અસાળીઓને પાણીમાં પીગળાવી દુધ સાથે મેળવી રાખડી કરીને રોજ પીવામાં લેવી શરીરમાં લોહીની ગાઠ બધાઈ હોય તેને પણ એ તોડે છે.

ગ. આમન તથા બધરિની જાત બહાર નીકળી આવે તો ૨૦૦) બસે વરસની જુની ઇંટ ૨) તોલા અને અસારીઓ ૧૫ તોલો છુંદી પોટલી કરીને ઉપર મુકે તો આમન વીગેરે એસી બન.

આવર.

ઘ. દરાઝ માટે—મીઠી આવરનું મુળ લીંછુના રસમાં ધસીને ચોપડે છે. સુસ્તી ટળે—આવરના છોડના પુળની ચાહ બનાવીને પીએ તો કાશી ના જેવો ગુણ આપે છે.

ચ. આંખ દુખે ત્યારે આવરના પાતરાને દુધમાં બાણી આંખે પોટલી મુકે. આવરના ઝાડના નાના છોડ રેતાળ જમીનમાં દરિયા કિનારે થાય છે. તેના પાંદડાં સુનામખી જેવા છે. તેની ઉપર પુલ પીલાં પછી રાતા થાય છે, તેના બીની સીંગ બાવલની સીંગ જેવી થાય છે મેદાના સીંગડા જેવા ગોળ પદ્મવાળી આવરને મેંઢી આવર કહે છે; તે સુનામખી જેવું કામ કરે છે મેંઢી આવળને મીઠી આવળ પણ કહે છે.

છ. હાથીપગ, સારંગ—હાથીપગ તથા સારંગ ગાઠ (આતરડાંનું ગોળીમાં ઉતરવું તે) ઉપર પાંતરાનું વરાળીયુ બાધે છે

જ. મરડો—આવરના મુળ અને ડાખલી વચ્ચેના ભાગની છાલનો ભુકો વાલ દહી સાથે ખાવાથી મરડો મટે. ને આંતરડાનો જખમ રૂબાય છે

શરીરે મરમી લાવે—આવરના ઝાડની છાલથી ચામડાં રાતા રંગવામાં આવે છે. શરીરે જ્યાં ગરમાવો લાવવો હોય ત્યાં એના પાદડાંનું વરાળીકું બંધાય છે.

ક. વધરાવળ } આવળના મુળ સાથે મરી કાળાં ચોથે ભાગે
ગોળીનું મોટું થવું. } મેળવી તેનો ભુકો બેઆની ભાર લેવો. સાકર
સાથ મેળવી સહવાર સાજા ખાય તો વધરાવળ તરત બેસે છે.

ખ. ભુખ ધણી લાગે—મીઠી આખના પાતરાંનો ભુકો દાડમની કળા-
ના રસ સાથે સંભાગે મેળવી જા તોલો ખાય તો ભુખ ધણી લાગે
એમાં નુકશાન કાંઈ નથી.

ગ. નખળાઈ મટે—આવળના પાતરાંની ભુકી બે આની ભાર ગોળ સાથે
ખાય તો નખળાઈ જતી રહે. (વધુ હકીકત માટે જુઓ સુનામખી.)

આંકડો.

ધ કમળા માટે આપટાના ઝાડના છાલના કટકાને કાચા સુતરના દોરા-
થી બાંધી, હાર બનાવી દુધના ગળામાં મુકવો અથવા તેની
કમરે બાંધવો. કમળો નરમ પડે છે. આ ઉપાય હજી ચાલુ છે.

આંકડો—આકરો.

અ. હીસટીરીઆ, વાધ—આંકડાના નાળાં પુલ અને મરી સંભાગે લઈ
તેની ગોળી વાલ જેટલાં વજન બનાવી ૩] ગોળી ખવરાવવી.

છ. બેસુદ્ધી વાધની—આંકડાના દુધન અડાયાની બારીક રાખમાં મેળવી
એક દીવસ સુધી ઘુંટીને સુધવામાં લેવું.

જ. નસ ધીલી પડી હોય—એરંડી, ભાંગ, સફેદ કરેણા, આંકડા, ધંતુરા
એ બધાના ઝાડની જડને સંભાગે વાટીને ધંતુરાના પાતરાના
રસમાં ગોળી કરવી. તે ગોળી બકરાના મુતરમાં ધસીને નસ
ઉપર લેપ કરવો. કામલ જગા ઉપર લગાડવું નહીં. અગન બળે તો
પાણીથી ઘોઈ નાંખવું અથવા એલચી અને શાકર વાટી તેની
પોટલી કરી અગન બળે ત્યાં મુકવી.

- ક. ક્ષત્ર માટે—સીધવ ખારને આંકડાના દુધમાં પટ આપી તે ખાર પકવવો અને ખાવામાં લેવો. આ ખાર વાલ એક મધ સાથે મેળવી દીનમાં એ વાર ખાવો.
- ખ. ઉધરસ નાશ પામે—આંકડાના મુલમાં ચોથે હીસ્સે મરી વાટીને તેમાંથી એકથી એ વાલ સુધી મધ સાથે ખાવું.
- ગ. સ્ત્રીને રૂતુ ન આવે અને તેના કારણે પેટમાં ગાંઠ થઈ હોય તો ઉપલી દવા તે ગાંઠને તોડી રૂતુ લાવે છે.
- ઘ. ઝોકારી બંધ પડે—આંકડાના પાતરાનો ભુકો એક વાલ મધ સાથે ચાટવો.
- ચ. મરદને શક્તી વધે—સફેદ લુગડાને આંકડાના દુધમાં સાતવાર પટ આપવા પછી કાળા જાંબુના ઝાડની અંતરછાલના રસનો પટ ૧ વાર આપવો. આ લુગડાને ઘીમાં તળવું, એની પટી કરીને નખળી નસ ઉપર બાંધવી તે પટી પાતળી નરમ ચામડીને લાગે નહીં. લાગે તો છાગરો પડે. ત્રણ દીવસ પટી નસ ઉપર બાંધવી જો ગરમાવો અને અગન લાગે તો પટી કહાડી નાખવી, નહીં તો ફેફસાં પડે. લુગડું તલતાં ઘી વધે તેમાંથી એક વાલ ખાર ઘી લઈ પાન સાથે મેલવી ખાવામાં લેવું, એકવીસ દીવસ સુધી બ્રહ્મચારી રહેવું.
- છ. છોકરું ઉંધમાં મુતરી હોય—આંકડાનું મુળ અને કાળા તલ સંભાળે લેવા તેમાંથી ૨ થી ૪) વાલ ગોળ સાથે રોજ દીન ઉગતે ખવાડવા.
- જ. લુખ લગાડે—આંકડાના કુલ, પીપળ, પીપળીમુલ, સીધાલુન દરેક ૨) તોલા, અકળગરો, લવેંગ દરેક ૧) તોલો અને ૦૧ શેર પાણીમાં ખરળ કરી અને ચણા જેવડી ગોળી બનાવી ખાવી જેમ જેમ ખરળ ધણા દીવસ કરે તેમ તેમ ગુણ વધે છે.
- ઝ. એહેર કુતરાનું, સાપનું, વીછુંનું ઉતરે—આંકડાના પાંતરા અને ગુગળબોર એ એની ધુઈ આપે તો એહેર ઉતરી જાય.
- ટ. વીછું અને સાપના ડંખ ઉપર આંકડાના પાતરાતો રસ મુકવાથી એર ઉતરી જાય છે.

- ક. વાળો—નારવાળાના દરદીએ આંકડાના દુધના ચાર ટીપાં, ગોળ-
૩) ત્રણ માસા સાથે ત્રણ દીવસ ખાવું જો કોઈ ગરમી
જથ્થાય તો ધી ખાવું.
- ખ. વાળો—દરદીને આંકડાનું પાંતરું ૧) ચુનો અને કાથો એકેક
વાલ એની સાથે ખવાડવું.
- ગ. અરધાગ—અરધું અંગ રહી જાય તે માટે પડી નીચે મુજબ છે.
આંકડાનું મુળ, રાસના, કાંટાસલીઓ, સેકટો, ગળોમોઠ, સતાવરી,
હરદેદલ, તેલીઓ દેવદાર, કકુ, એરડીઆના મુળ, અડુસો, દસમુખ,
પીપરીમુળ, સુવા, ભારંગ, ધમાસો, ગરમાળો, પકરમુળ, કરી
આતું, અકલગરો, ભામી, ચોપચીના, ઉસળો, ગોખરું, આ દરેકના
ત્રણ તોલા લેવા. બધાને મેળવી તેમાંથી ૩) ત્રણ તોલા એક
વખત માટે લઘ કાઢવો બનાવી પીવો.
- ઘ. કલેજનું દરદ—આંકડાના પાંતરાને બિદરકાણીના રસમાં ગોળી એક
વાલની બનાવી તેમાંનો ૧) ગોળી દીનમાં ત્રણ વાર ખાવી.
- ચ. કલેજનું દરદ—આંકડાના ઝાડની છાલ અને એલીઓ સંભાગે
મેળવી તેની ગોળી ચણા જેવી બનાવી દીનમાં ત્રણ વાર ખાવી.
- છ. મુતરકચ્છ—આંકડાના કુલ ઢાયામાં સુકવેલા ૧) એક શેર, ૭૩
ખભાટી ૦૧ શેર, સાકર ૦૧ શેર, એની ફાકી ૦૧ તોલો વાસી
પાણીમાં અથવા ચોખાના ધુણુમાં પીવી.
- જ. ફેફસ—આંકડાનું દુધ, અડાયાની રાખમાં મેળવી સુકવીને સુંધાડે
તો ફેફસ મટી જશે.
- ઝ. રક્તપીત—શરીરના કોષખી ભાગમાંથી નીકળતું લોહી અટકે છે.
આંકડાના કુલનેા લુકો ૨ તોલા, સેકેલું અરીણુ ૦૧ તોલો,
સીધાલુન બે તોલા એની એક વાલની ગોળી કરવી એક ગોળી
દીનમાં ત્રણ વાર ખાવી.
- ૨. તાવ—દરદીને કપાળે આંકડાના પાંતરા મુકે તો પરસેવો થઈ તાવ
નરમ પડે છે. પાંતરા બાંધવાથી મગજ થંડું રહે છે.
૩. કાનનો દુખાવો—આંકડાના પાંતરાનો રસ ૨) બે ટીપાં કાનમાં
નાંખવાથી દુખાવો, તથા ચસકા બંધ પડે છે.

- ક. આંકડાતુ તેલ—મસળવાથી મસા સુકાઈ જાય છે. ખસ, તથા ખર સવું મટી જાય છે.
- ખ. તેલ બનાવવાની રીત—તલનુ તેલ ૧૦) દસ તોલા, આંકડાતું દુધ ૪૦ તોલા, હળદર ૨૦ તોલા, સર્વેને ચુલા ઊપર ધીમી આંચે ઉકાળવું. પાણી બળી રહેને ઊતારી લેવું.
- ગ. વીસકુટક માટે—આંકડાના ઝાડના કાચલા અને ખાંડ સંભાગે મેળવી તેમના ૧૦ તોલો ધી સાથે ૭ દીવસ ખાવું, ખોરાકમાં ખીચડી ખાવી.
- ઘ. વીસકુટક માટે—આંકડાના મુળ અને કાળા મરી સંભાગે લઘ જુના ગોળમાં ગોળી જુવારના દાણા જેવી કરવી અને દીનમાં એકેક ત્રણવાર ખાવી.
- ચ. વીસકુટક માટે મલમ—સરસીયું તેલ નવટાંક લઈ ઉકાળવું તેમાં આંકડાના પાન ૨૧) એકેક પછી બાળવા પછી મીણુ બે તોલા નાંખી મલમ બનાવવો.
- છ. દરાજ માટે—આંકડાના ફુલ અને કુવાડીઆના બીજ સંભાગે મસળી ને લગાડવા.
- જ. ખુજળી, ચાંદા એક રાતમાં સારા થાય તેની વીગત—
આંકડાનાં ૬૦) પાંતરાને ઉકળતા પાણીની વરાળથી ખાંફવા, તે પાતરાને છુદીને રસ કાઢવો. તેમાં ચાર તોલા તેલ નાંખવું, તેને ઉકાળવું પાણી બધું બળી જાય ત્યારે ૨) તોલા ગધક નાંખવો, ફરી ઉભરો આવે ને ઊતારી પાડવું. રાત્રે અગીઆર વાગે લાકડાના ધંગાર આગળ શરીર શેકતા જવું અને તેલ મસલતા જવું. બે કલાક આ મુજબ કર્યા કરવું, પછી શરીરે છાણુ ચોળીને નહાવું અને દુધ, બાત ખાંધને સુધ જવું. ઉપાય ચોકસ છે.
- ઙ. ખુજળી માટે—આંકડાના દુધને સુકવી બાળીને દીવેલ સાથે ચોપડવાથી ખુજલી મટી જાય છે.
- ઃ. દમ માટે—આંકડાના ઝાડની અંતર છાલની રાખ એક વાલ ખાવાના પાન માં ૭ દીવસ ખવાડવી અથવા પાનના રસમાં ગોળી કરી આપવી. દમ સારો થાય છે.

- ક. ખાંસી, દમ—આકડાના પાતરા ઉપર છારી બાજે છે તે જુના ગોળ સાથે લપેટીને એકઠી કરવી તે તેમાંથી ૧ ચણા જેટલી ખાવામાં લેવી
 - ખ. ખાંસીની ગોળી—આકડાના ઝુલ, ધંતુરાના બી, મરી, લવંગ, ગોળ સરખે ભાગે મેળવી તેની મરી જેવડી ગોળીઓ બનાવી અકેક ગોળી દીનમાં ૪, વાર ખાવી. તેથી ખાંસી મટી જાય છે.
 - ગ. ખાંસીની ગોળી—આકડાના ઝુલ, અજમો, સીધાલુણ, મરી, સરખે ભાગે ભઈ મધ સાથે મેળવી ચણા જેવડી ગોળીઓ બનાવી તેમાંની ૧ ગોળી દીનમાં ૩ વાર લેવી. અથવા આકડાના ઝુલ, કાથો, લવંગ સંભાગે મેળવી ચણા જેટલી ગોળી બનાવી રોજ ૧૨ ગોળી ખાવી
 - ઘ. કુતરાનું ઝેહેર ઉતરે—આકડાના પાતરાના બુકા ૦ થી ૦૦ તોલો ગોળમાં મેળવી ૩) દીવસ ખવાડે. અથવા આકડાનું લીલું પાતર ૧) પૈસાના આકાર જેટલું લઈ તેને ૨) પૈસાભાર દુધમાં વાટી પીવું. જો ઊળટી ન થાએ તો ફરી પીવું
 - ચ. હીડા અગડવું ઊપદંસ—આકડાનું મુળ તો ૦૦, ગજો તો. ૪), લીમડાની અંતર હાલ ૪) તોલા એનું ચુરણ ૦ તોલો દીનમાં ૨) વાર ખાવું.
 - છ. કાલા કોહોડ માટે—આકડાના દુધમાં હળદ વાટી લેપ કરવો.
 - જ. ઝાહડાની કબજીઆત મટે—આકડાના પાન ઉપર દીવેલ ચોપડી પેટ ઉપર મુકે તો અચ્ચાનો કબજીઆત મટે.
 - ઝ. કાનનો દુખાવો મટે—આકડાના પાન ઉપર ઘી લગાવી નેને ગરમ કરી રસ કાઢી તે રસના ૫) ટીપા કાનમાં નાખવા.
 - ટ. તાવનો ધલાજ—સફેદ આકરાનું મુળ કાને બાંધે તો તાઢીઓ તાવ તરત નરમ પડે.
 - ક. વીચ્છુનો દંખ ઉતરે—સફેદ આકરાની જડ દરદીના બાંધે કાનમાં તરત ખોસવી અથવા આકરાનું દુધ દંખ ઉપર મુકવું.
- સંધીવાનો દુખાવો નરમ પડે—આકરાના પુળના રૂની ગોઢરી બનાવી તે દુખતા ભાગ ઉપર બાંધવી, કોઇખી દુખાવા ઉપર આ રૂ બાંધે તો ફાયદો થાય છે.

આસન (આસંધ.)

- ક. છોકરાંઓ શરીરે પુષ્ટ થાય—૦૧ સેર કાળા તલ, ૨ સેર ખજુર મેલવી માવો બનાવી તેમાં ૦૧ શેર આસન મેળવવું ને તેના વડાં બનાવી ઘીમાં તલીને એકથી બે રૂપીઆભાર રોજ ખવાડવા. એક માસ સુધી ખવાડવા. દસ વરસની અંદરના છોકરાંઓને ખવાડવા નહી. કારણ કે ગરમ પડે.
- ખ. વીર્ય અને બળની વૃદ્ધિ થાય—આસંધ, તલ, અડદ, સુંક, ગોળ, ઘી સંભાળે લઈ તેના લાડુ બનાવી પ્રભાતે રોજ ખાવા
- ગ. નાસુર— નાસુર અને વ્રણ ઉપર આસનનો છુટો કરી લભરાવવો.

આંસોદરા.

- ઘ. ખુધ બાળકોને નીકળે છે તે માટે—આંસોદરા ઝાડના મુળની છાલ, ૦૧ તોલો દરરોજ ઉકાળી તેમાં ૧થી ૨ વાલ ગુંગળ નાખી પાવી, ઉપલા કાઢવાથી લોહીનો સુધારો પણ થાય છે.

આમલી.

- ચ. નાસુર માટે—આમલીના કચુકાને પાણીમાં ભીંજવી રાખી છોળદાં કાઢાડી નાંખવા, તેજ પાણીમાં કચુકાને વાટીને તેની બત્તી બનાવવી અને નાસુરમાં મુકવી. આથી દુખાવો તો થાય છે પણ જલદી સાફ થાય છે.
- છ. દરાજ માટે—આમલીનો ચીચોરો લીંથુના રસમાં ધસીને લગાડવો.
- જ. હરસ માટે—આમલીના પાતરાંનો રસ પીવો.
- આમલી ખાધાથી જો કાંઈ અવગુણ જણાયતો લીમડાના પાતરાંનો રસ ૧) તોલો તેમાં કાલા મરી ૨) વાલ મેળવીને પીવો,
- ઝ. હરસ માટે—આમલીની છાલ અને કડવાં તુરીઆનાં બી સંભાળે મેળવી તેની ધુધે આપવી; હરસ બહાર આવે ત્યારે ફરી ધુધે આપવી.
- ટ. નાસુર માટે—આમલીના બીને પાણીમાં ધસી નાસુર ઉપર લગાડે તો ફાયદો થાશે.

- ક. નાસુર માટે—આમલીના ચીચોરાની રાખ અને બીલાડીનું હાડકું ઘસીને ભુકા કરી બંને મેળવીને નાસુરની અંદર મુકવું.
- ખ. ગર્ભસ્થાન સુધરે—આમલીના ઝાડ ઉપરનો વાંદો, ઉજળી ગાયના દુધ સાથે ખાય તો ગર્ભસ્થાનની ખામી દુર થાએ.
- ગ. દાહજેલા માટે—દાહજેલા ભાગ ઉપર આમલીનો રગડો લગાડીઆ કરવો. અગન નરમ કરે, છાગરો પડે નહીં.
- ઘ. બીલામું ઉડીયું હોય ત્યારે—બીલામું ઉડીયું હોય ત્યારે આમલીના પાંતરાં છુંદીને તે જગાએ બાંધવા.
- ચ. થુઅરનું દુધ લાગ્યું હોય તો આમલીનો ગર પાણીમાં મેલવી લગાડે તો સોજો નરમ પડે છે.
- છ. થુઅરનું દુધ આંખમાં ગયું હોયતો આમલીનો ગર ઘી સાથે મેલવી આંખમાં આંજવો.
- જ. આમલીનું સરખત ઉનાળામાં પીવાથી સોદાવોટરની ગરજ સારે છે.
- ઝ. નીપાળાનો તથા થુઅરના દુધનો જીલાખ, લેવા પછી ઝાડો બધે ન થાય તો આમલીનું સરખત, ઘી શાકેર સાથે પીવું. જે વામીટ કરી નાંખે તો ફરી ફરી પાવું.

એમોનીઆક ગુંદર (ઓસોક—સમગેખળ.)

૧. પથરી—ગુરદાની પથરી, તલ્લી, સોજો, ગાંડીઓ વા, સંધી વા માટે એમોનીઆક સારો છે.
૨. દરાઝ માટે એમોનીઆક સરકામાં મેળવી લગાડે છે.

આદુ.

૩. મરદને શકતી, પુરુષાતન માટે—એક શેર આદુની જીણી કાતરી કરી તેને ઘીમાં તલી, જુકતા મધમાં સાત દીન રાખવું અને તે આદુ રોજ ૧) તોલો ખાવું.
૪. છુખ લાગે, જીભમાં સ્વાદ આવે—ખાધા આગળ આદુનો રસ ૧) તોલો તેમાં ૩) વાલ નીમક નાંખી પીવો.
૫. હરસ=અર્સ માટે—૨ થી ૪) તોલા આદુનો ઉકાળો કરી ૨૧) દીવસ સુધી રોજ પીવો.

- ક. સસણી, વાવલી મટે—ખાવાના પાનનો રસ ૫) ટીંપા, આદુનો રસ ૫) ટીંપા, એમાં ૨) લવગ મેળવીને અચ્ચાને ૪) દીવસ પાવો.
- ખ. પુરુષાતન માટે—આદુનો રસ ૦ા તોલો, પીઆજનો રસ ૦ા તોલો, ગાયનુ ઘી ૧) તોલો મધ ૦ા તોલો. ખેડાની દાળા (જરડી) એક બેલીને દીન એકવીસ પીવી, ઉપલી ચીજોનો કુચો રહે તે ઘીમાં તળી રોટલી સાથે ખાવો, માંસનો ખોરાક લેવો નહી.
- ગ. ખોરાક પચાવવા માટે—ખોરાક ન પચવાથી પેટમાં દુખે તો આદુનો રસ ૦ા થી ૧) તોલો પીવો. આદુના આચાર કરી ખોરાક સાથે ખાવામાં લેવો. આદુનો મુરખો કરી ખાવામાં આપે છે. આદુ ખોરાકને નરમ કરે છે, પણ આદુ પોતે જલદી નરમ અને પોચું પડી શકતું નથી. મુરખો કરતાં તેને નરમ અને પોચું કરવાની જરૂર છે. જે માટે એને ચોળાઈની લાજમાં બાફે છે. ત્યારે તે નરમ થાય છે, પછી તેને ચોખી શાકરના સરખતમાં મુકી ગરમ કરી મુરખો બનાવે છે.

આળસીઆં. (ભુનાગ) = અણસીઆં.

- ઘ. આળસીઆ ચોમાસાની રૂતમાં જમીનમાં પાકે છે. એ મટોડું ખાધ ને જીવે છે. એને દવાના કામમાં વાપરવા હોય તો ખાધેલું મટોડું છેદાવી કાટવું જોઈએ. તે માટે આળસીઆંના ઉપર ઈંચુનો રસ નાખીએ હોય તો આળસીઆંના પેટમાંનું મટોડું નીકળી પડે છે.
- ચ. એહેર સોમલતું } મટે. ચોમાસામાં જમીનમાં થાય છે તે આળસીઆ
,, અરીણતું } સુકા અને મરી સલાગે લેવાં. બંને ખાંડી બારીક કપડાંમાંથી ગાળી અને બકરીના પીટામાં મેળવી આંખે લગાડે તો મસાણું ગયલો હુશીઆર થાએ, ૧) દીન થઈ ગયો હોય તો ઈલાજ કામ આવી શકે નહી.
- છ. અંધાપાનો ઉપાય—આળસીઆં છુંદીને ૩ સાથં મેળવી તેની બતી બનાવી, તેને ઘીમાં મુકી સળગાવી, કાબલ પાડી. આંખે અજન કરે તો રાત્રે અંધારામાં પણ દેખાએ. ચોર લોકોને આ અજન જાણીતું છે. તે ચોરો અંધારામાં કામ કરી શકે છે. એવું બોલાય છે.
- જ. અળસીઆમાં તાંબું હોય છે, તે તાંબુ બરડ હોય છે, તેને નરમ

કરવાની રીત નીચે મુજબ છે.

ઘોડાના નખ, હાથીદાંત, બેંસના અથવા બકરાના સીંગણા, મધ, ઘી, ગોળ, ચણાદી, તનકણખાર, સમભાગે મેળવવું ૧) ભાગ બરડ ધાતુ (તાંબુ ૩૫ અથવા સોનું) અને ૨) ઉપલી મેળવણીને સાથે પીગલાવવાથી ધાતુ નરમ માખણ જેવી થાય છે.

ક. ગંદાયથી નસ છુટે, પુરુષાતન માટે—આળસીઆં ઘોઘને સુકવે, તેનો બારીક ભુકો કરી ગરમ પાણી સાથે મેળવી અથવા બેસના દુધમાં રાધીને નખળી નસોપર લગાડવો.

ખ. શક્તીનુ તેલ, પુરુષાતન માટે—સુકાં આળસીઆં બારીક બે તોલા અને તલનુ તેલ ૭ તોલા ઉકાળીને મસળવામાં લેવું.

ગ. શક્તી વધે—મીઠું તેલ બસેર, કમરકાકરીના બીજ અરધો શેર, આળસીઆ અરધો શેર અને મીઠું પાણી સોળ શેરમા ઉકાળવું. પાણી બળી જાય પછી તેલ મસળવામાં લેવું.

ઘ. શક્તી માટે—આળસીઆ, ઉજળી કનેરની જડ, ઉજળી ચણાદીની જડ દરેક ૦૧ તોલો, તેલ પાસેર આ ચીજોને ઉકાળીને તેલ કાઢાડવું. કાગળ ઉપર આ તેલ લગાડી તે કાગળ ધીલી નસો ઉપર બાંધે તો ઘણા નખળા આદમીને પણ કાયદો જણાય.

ચ. નખળી નસો માટે—આળસીઆને બકરાના ગોસ સાથે છુંદી દીન સાત સુધી લેપ કરવો.

છ. નખળી નસો માટે—આળસીઆ, ઉજળી કનેરની જડ, ઉજળી ચણાદી ની જડ એ દરેક અડક તોલો, દેડકા એક, તેલ તોલા બે, ઝેનું તેલ કહાડી કાગળ ઉપર ચાપડી ધીલી નસો ઉપર બાંધવું.

જ. પુરુષાતન માટે—આળસીઆનો ભુકો વાલ ૨ થી ૪ ગોળ સાથે ખાય તો શક્તિ વધે છે.

આંબો.

ઝ. અતીસાર માટે—આંબાની અંતર છાલ ૦૧ તોલો, દહી સાથ મેળવી દીનમાં ત્રણવાર ખવાડે તો ફાયદો થાય.

ટ. માથાના દુખાવા માટે—આંબાની અંતરછાળ, પાણીમાં ધસીને નાસ લેવો.

- ક. વસુરી (વરસોળી)—આંખાની ગોટલી પાણીમા ધસીને લગાડવાથી એક જાતની વસુરી નીકળી જાય છે
- ખ. દાજવું, બજવું—આંખાના પાતરાની રાખ ૨૦ તોલા, ૦૧ તોલા મોરથુધાની ભસ્મ મેળવીને દાજેલા ઉપર ભભરાવવી. દાજેલો ભાગ ધોવા માટે ૦૧ તોલા મોરથુધુ અને બસેર પાણી મેળવીને વાપરવું.
- ગ. કીડ,, દરાજ, ખરસવા માટે—આંખાના પાદડાની રાખ ગાયના મુત રમા મેલવી લગાડવી.
- ઘ. ગલાનો સોળે—આંખાના પાંતરાનો ધુમાડો ગળામા લેવાથી અંદરનો સોળે વીગેરે નરમ પડે છે.
- ચ. મીઠી પીસાબ—આંખાના કુમળા પાંદડાં કાચાં અને તાજાં ખાવાથી મીઠી પીસાબવાળાને શુણ્ણ કરે છે.
- છ. મીઠી પીસાબ આંખાના ઝાડની અંતરજાળનો ઉકાળો નીચે મુજબ પીવાથી મીઠી પીસાબવાળા દરદીને પીસાબ કમી થાય છે જાલ ચાર તોલા, પાણી સેર એકમા ઉકાળી પાસેર રાખીને પીવું. એમાં બીલામું એકના કટકા કરી નાખવાથી એનો શુણ્ણ વધે છે.
- જ. મરડો તથા ગળાનો સોળે—જીણા કરમડાં જેવા કેરીના મરવાનો ભુકો તોલો ૦૧, સાકર તોલો ૦૧ પાચ દીવસ લેવાથી મરડો મટે છે. તથા બેટેલુ ગળું ખુલે છે આંખાના મોઢોરને ચુસવાથી પણ બેટેલું ગળું ઉપડે છે
- ઝ. વસુરી—પાકી કેરીની ગોટલી પાણીમા ધસીને વસુરી ઉપર લગાડે તો એક જાતની વસુરી નરમ પડે.
- ટ. ગુમડા—કાચી કેરીની ગોટલી પાણીમા ધસીને ગરમ કરીને કાચા ગુમડા ઉપર લગાડે તો ગુમડા ચીમરાઈ જાય છે.
- ઠ. વીંછુનો ડંખ—કેરીનો ચીક વીંછુના ડંખ ઉપર લગાડે છે.
- ડ. કાચી કેરીની ગોટલીનો ભુકો નીચલા દરદો માટે છે.
પેટમાના કરમ, દુજતા મસા, ઝાડા વાટે લોહી પડે તો, દસતાન ધણું જવું હોય તે, તથા ઝાડા થતા હોય તે માટે ખાવામાં લે છે. ૦૧ થી અરધો તોલો દીનમાં ૩ વાર
- ઢ. ગરોળીનું ઝેર પેટમાં જાય ત્યારે ઝાહડા ઉલટી થાય છે માટે આંખાનાં ઝાડનું મુલીયું પાણીમાં ધસી ખાવું

ક. ઉંદરી માટે—કેરીનો ચીક, લીંબુના રસ સાથે મેલવી માથાની ઉદરી વીંગેરે ચામડીના દરદો ઉપર લગાડે છે.

ખ. દાંતનો દુખાવો—કેરીનો ચીક કાથા સાથે મેળવી દુખતા દાંત ઉપર મુકે છે.

ગ. સસણી—આંખાના ઝાડ ઉપરની લાલ કીડી એક, પાણી તોલા એક માં મેલવી તેમાંથી ૦૧ તોલો પાણી બચ્ચાંને પાવાથી સસણીનું જોર નરમ પડે છે.

પાકા કેરી પુસ્કળ ખાવાથી ઝાહડા આવે ત્યારે કેરીના ગોટલા ભુજી અદરની ગોટલી ખાવી.

ઘ. દુધરતુ દુધ તથા બીલામુ આંખને લાગવાથી તે સુજી આવે છે ત્યારે પાકી કેરીનો રસ આંખની અદર તથા બાહાર લગાડવો.

આમળા.=ધી આમળા

અ. કથ ઉપડે છે આમળાનો ભુકો દુધ સાથે ગરમ કરી રાત્ર પીવાથી બેઠંલુ ગળું ખુલે છે.

છ. વાળ કાળા થાય—એક તોલો આમળા અને એક તોલો સરોના પાનરાં, પાસેર પાણીમાં ઉકાળવા જ્યારે નવટાક પાણી રહે ત્યારે તેમાં તેલ નવટાક નાંખી ફરીથી ઉકાળવું, પાણી બળી જાય ને તેલ રહે તે બાલને ચોપડવું.

જ. પીત શરીર ઉપર—આમળાનો તથા લીંબુનો રસ એકેક તોલો મેળવી ૧૪ દીન સુધી પીવો. પોટના ચાદા તથા ફાટેલી ચામડી દરસ્ત થાય છે.

ઝ. પરમા માટે—ધી, આમળાનો રસ બે તોલા, ખાડ એક પદ્મસાહાર દીન સાત સુધી પીવું. આમળામાં ટોનીક આસીડ ઘણી છે,

ટ. ખુજલી—સુકા આમળાના બારીક ભુકાને પાણી સાથે મેળવીને ખુજલી ઉપર મસળે છે.

ઠ. પીતના ચાદા માટે—આમળાનો ભુકો ૦૧ તોલો, પાણી સાથે રોજ સવારે ભુખે પેટે ખાવો. આમળાનો ભુકો અરધો તોલો, સાકર અરધો તોલો, ઘી સાથ મેળવી રોજ સવારે ભુખે પેટે ખાવું. મુરબો બે તોલા, આમળાના ઘી સાથે સવારે રોજ ખાવો.

- ક. માથાના દુખાવા માટે—આમલાનો ભુકો ના તોલો તેટલીજ સાકર સાથ મેળવી રોજ સવારે ઘી સાથે ખાવો.
આમલા, નીળોફળ, કેસર ને ગુલાબજળમાં છુદી લેપડી કરી માથા ઉપર મુકવી.
- ખ. શરીરની ગરમી તથા ઉંકલાટ—શરીરની ગરમી મટાડવા માટે આમલા, ના તોલો, કાળી દરાખ ના તોલો અને મધ ૧ તોલો એ સવેને પાણી સાથે મેળવી ગાળીને પીવું શરીરનો ઉંકલાટ નરમ પડે.
- ગ. કાઠો—આમલાના ઝાડને ઉકાળી, બાળીને ગોળ જેવો બાહડો બનાવે છે, તેને સુકવે છે, તે કાઠાની બરાબર કામ કરે છે.
- ઘ. ગદ્ધ પાણી હોય તેમાં આમલાનો ભુકો જરા નાખી ડોહવીને ઠરવા દેવું, તો પાણી નીતર થાય છે.
ફટકી ૧ વાલ, ૧ ગેલન પાણીમાં નાખવાથી પાણી ચોખ્ખુ થાય છે.
- ચ. ડાડ માટે—આમલાનો ભુકો તોલો અરધો પાણી સાથ રોજ સહવારે ખાવો. યાને આમલાના ભુકાને પાણી સાથ મેળવી કીડ ઉપર મસળવું અને સુકાવવા દેવો.
- છ. બળપુદ્ધી વધે—આમલા અને તલ સલાગે મેળવી તેમાંથી ના તોલો લઇને, મધ સાથ મેળવી, રોજ સહવારે ૧૪) દીન ખાવો.
ચામડી સાફ થાય—આમલાનો ભુકો શરીરે રોજ નાહાતી વેળા મસળે તો ચામડી સાફ થાય. આમલાનો ભુકો સરીરે રોજ નાહતી વેળા મસળે તો બહુ ફાયદો થાય.
- જ. કોહવાંટ અને નીકળતું લોહી—અરકાવવા માટે આમલાનો રસ પીવામાં બહુ સારો છે.
- ઝ. બિનવા—શરીરે બળતરાં બળે ત્યારે ૧) તોલો આમલાનો ભુકો ના મેર પાણીમાં ના કલાક બીજવી, તે ગાળી, અંદર શાકેર નાખી પીવું.
તુકમરીઆના બી ૨) તોલા, સાકર ૪) તોલા પાણી, શેર ના એને ૩) કલાક પલળવા દઈ ગાળીને પીવું.
- ટ. કમળો દુર થાય—આમલા, સુનાગેર, હલદર સંભાગે પાણીમાં ધસી આંખે આંખે.
- ઠ. કંઠ ખેટલો ઉપડે—આમલાનો ભુકો ના તોલો દુધમાં ઉકાળી પીવો.

આખ.

ક. આખના વધુ ખેચાવાથી, ભમરી, મગજની અસાંતી, હીસતરીઆ થાય છે, રાત્રે ઊંઘ ન આવે, ગમગીની પેદા થાય, શીકર થાય, મગજમાં ગભરામણુ, બોલવામાં તોતરાટ થાય, ને પીવાની ફવાથી ફાયદો ન થાય તો તેની આખ તપાસી આખે અસમો પહેરાવે તો બધુ દુખ દુર થાયે

ઈંદ્રાંમણા (ઈંદ્રવાએના)

ખ. સ્તનપાક—સ્ત્રીની છાતી પાકે, ધાવણની ગાઠ બંધાય—એ માટે ઇંદરામણના મુળને પાણીમાં ધસીને છાતીએ ઢોપડે છે

ઈંદ્રવાએના (ઈંદ્રવણા)

એકચ્છેટ કોલોસીદ—ઈંદ્રવણના ફળના ગરનો એ સીરો છે એ ફળનો ભુકો પણ થાય છે. જુલાળ માટે આ આખુ ફળ ઉપયોગી છે. મગજના તેમજ આખના ખરાબ રસ માટે આનો જુલાળ સારો છે. ભુકાની માત્રા એકથી બે માસાની છે.

ગ. બાલ સફેત કાળા થાય—ઈંદ્રવણના બીનું તેલ, બાલ ઉપર ધણી દીવસ ઢોપડે તો બાલ કાળા થાય.

ઘ. અનતરગળ—ઈંદ્રવણને છુંદીને લેપ બનાવી ૩ દીન સુધી ગોળી ઉપર બાંધે તો અનતરગળ નરમ પડે છે.

ચ. ઝાડો અને પીસાળ એક પહોરમાં છુટે છે—એનું મુળીઉં તોલો ૧૦૦ પાણી સાથે પીવામાં આપવું.

છ. જલંદર માટે—ઈંદ્રવણનું એક ફળ તાજુ બસેર પાણીમાં ઉકાળી પાસેર રાખીને પીવું.

જ. જુલાળનું સરખત—ઈંદ્રવણની છાલ બે ભાગ, પાણી દસ ભાગ ઉકાળીને બે ભાગ રાખવું. જેટલી છાલ એટલી ખાંડ નાંખી સરખત બનાવવો. બે તોલા સરખત પાણી સાથે એકવાર પીવું.

ઝ. સોળ માટે—એની જડ પાણીમાં ધસી ગરમ કરી લગાડવી.

ઈદ્રિયણુ=ઈદ્રાવણુ=ઈદ્રિવળીનુ* ફળ=ઈદ્રવણુ*

- ક. સ્ત્રીના ધાનમાં શકતી વધે—ઈદ્રાવણના મુળને ચોખ્ખાના ધુણુમાં ધસીને (ખોતરી ઊપર નહી) પણ ખોતરાની આસપાસ ધાન ઊપર લગાડે.
- ખ. અજીરણુ દુર થાએ—લુખ લગાડે—ઈદ્રવણુનું ફળ લઈ તેની ગાખડી કાઢાડે તેની અંદર અજમો અને કાળા મરી ભરી ગાખડી પાછું મારું સુકાવે એના ચુરણની ભુકી ના તોલો પાણી સાથે ખાવી. ઈદ્રવણુનું ફળ જોડણુ વજનને હોય તેના ૧૬ મો ભાગ અજમો અને ૧૬ મો ભાગ મરી લેવાં.
- ગ. સાપના ઝેહેર માટે—ઈદ્રાવળી તાણુ તેના રસ ૧) તોલો દરદાને પીવાડે અરધા કલાક પછી વામીટ થઈને ઝેહેર ઉતરે શરીર તપી આવે સારે નવટાંક ધી દરદાને પાવું અને ઊંધવા દેવું નહી.
- ઘ. ગોળીને સોળે, અડપ્રહી—ઈદ્રવાણીના મુળનું ચુરણ ૧) તોલો એરડીઉં ૨) તોલો ગાયનું દુધ ૪) તોલો આટલું ફક્ત ૩) દીવસ ખાએ તો ફાયદો થાએ જો ૨૦) દીન ખાએ તો જનમમાં આ વ્યાધી પાછો થાએ નહી.
- ચ. ખાલ વધે, ખાલ કાળા થાએ—ઈદ્રાવણીના ખીનું તેલ લગાડવા થી ખાલ વધે અને કાળા થાએ.
- છ. આંખના પરવાળાં, આંખમાં ખાલ ઊગે---તે માટે ઊપાય ઈદ્રવણુના લીલા ફળમાં સુરમાનો કટકો મુકવો. તે ફળ સુકાએ ત્યારે સુરમો અંદરથી કાઢાડી ખીનું લીલાં ફળમાં મુકવો, તે સુકાએ ત્યારે સુરમો અંદરથી કાઢાડી ત્રીજા ફળમાં મુકી મુકવવું. ત્રીજીવારના ફળને સુરમા સાથે ખારીક ભુકો કરીને આંખે અંજન કરવું.
- જ. ખરોળની ગાંઠ મટે—ઈદ્રાવણુના ફળમાં લાહોરું માફુ ભરી તેના ઊપર ધર્જીના લોટનું પર કરો સુલામાં બાફવું—ફળને બાળવું નહી તે ફળને નીમખ સુકાં વાટીને ભુકો કરવો--તેમાંથી ના થી ના તોલો પાણી સાથે રોજ સહવારે ખાવું.

- ક. સ્ત્રીને અટકાવ ન આવે તે વેળા ઇન્દ્રાયણના મુળના ા તોલા લુકાની પોટલી કરી વાપરવાથી ફાયદો થાય છે,
- ખ. હરસ મટે—ઇદ્રવાયણની જડ પાણીમાં ધસીને હરસ પર લગાડે. ચાંચડ દુર થાએ—આ છોડના પાંતરાંને પાણી સાથે છુંદી તેનો રસ કાઢાડી છાટવામાં લીએ.
- ગ. સ્ત્રીને માથે આવવું થાએ—સ્ત્રીની ચોની આગળ આ ફળની ધુઈ આપે.
- દુખતા દાંત નરમ પડે—એની જડનો લુકો દાંત ઉપર ધસે.

ઇસપગુલ.

- ધ. મરડા માટે—ઇસપગુલના ખીઆ, ા થી ૧ તોલો લાલખાડ સાથે ફા કવાંથી મરડો મટે, લોહી બંધ થાએ.
- ઇસપગુલ એક તોલો, સાકર અરધો તોલો, પાણીમાં અરધો કલાક ભીજવી દરરોજ એકવાર પીવું. લોહી બંધ પડે, અને મરડો સારો થાએ.
- ચ. લોહાનો ઝાડો થાય તો ઇસપગુલ ા તોલો સેકીને છુંદીને દહીં સાથે ખાવો. ઝાડામાં અગન લાગતી હોય તો સાકરખી સાથે લેવી.
- છ. સોજો—શરીર ઉપર હોય તો તે ઉપર ઇસપગુલનો લેપ કરવો.
- જ. લોહીનો ઝાડો થાય ત્યારે ઇસપગુલનો અથવા એખરાનો લુઆખ સાકર સાથે આપવો.
- ઝ. મરડા માટે—કળજઆત માટે—તરસ મટે—ઇસપગોળ ા તોલો ખાંડ ા તોલો મેળવી, ફાકી મારી, ઉપરથી પાણી પીવું.
- અથવા એનો લોઆખ કરી ૫) તોલા સહવાર બપોર સાંજ પીવાડવો. લોઆખ માટે ૨) તોલા ઇસપગોળ અને ૧) શેર પાણી મેળવી ા કલાક રહેવા દેવું પછી લુગડાએ ગાળીને વાપરવું.

ધંકું.

- ક. ધંડાને કાઢોતા અટકાવવા માટે—મીઠામાં મુકો અથવા મીઠાના પાણીમાં રાખો, વેસેલાઈન ઊપર લગાડો તથા મીથુ તાલી જરૂર મુકું પડે અને ધંડા અંદર બોળી કઢાડો, ઊપર કવર થાય તો બહુજ વખત સુધી કાઢોવાટ લાગે નહીં, એક વરસ સુધી સારી હાલતમાં રહી શકે.
- ખ. ઢીલી નસો મજબુત થાય—ધંડાની દાળ ઘી સાથે અથવા તેલ સાથે મેળવીને લગાડો તો નસોમાં જોર આવે અને માઉસ કઠણ થાય.
- ગ. પુરુષાતન આવે—કાચા ધંડાની દાલ ૧. ૦૧૧ તોલો મધ, ૧ તોલો ઘી, મેળવી એકવીસ દીવસ ખાવો. બ્રહ્મચારી એક મહીના સુધી રહેવું.
- ઘ. નાસુર સાફ થાય—ધંડાની જરદી અને મીઠુ, લીમડાના ઝાડની સળીથી મેળવીને મુકવું.
- ચ. દાંજેલા માટે—ધંડાની સફેતી તેલમાં મેળવીને ચોપડવી.
- છ. મોચકાયલા ભાગ માટે—ગરમ પાણી નાખી સેકવું. ધંડાની સફેતી માં ગેર મેલવી ગરમ કરો લગાડવું પછી આસપાસ તાપ લગાડી સેકીને ભેપને સુકવવો.
- જ. નાસુર માટે—જોટલી જાડી જોધણે તેટલી રૂની જોત ખનાવી તેને ધંડાની સફેતીમાં બોળી નાસુરમાં મુકવાથી સાફ થાય છે.
- ઝ. ધંડાનું તેલ કાઢવાની રીત—બાફેલા ધંડાની દાળને ભુકે કરી ગરમ દારૂમાં અથવા બાંડીમાં મુકવું. ધણે વખતે તેલ દારૂ સાથે મલી જશે તેને માલીને તડકે મુકવું. દારૂ ઉડી જશે ને તેલ રહી જશે.
- ટ. બાફેલા ધંડાની દાલને લોખંડના વાસણમાં બહુ સેકવી, તે બલીને કાલી થશે. ગરમી ચાલું રાખવાથી તેલ છુટુ પડશે.
- ડ. પુરુષાતન, લકવો, લોહીને ફરતું કરવા અને શરીરે ગરમી લાવવા ધંડાનું તેલ મસજો છે. પાંચથી પદર ટીપાં તેલ ઉપલા દરદે માટે દુધમાં સવાર સાંજ ખાવામાં આવે છે.

- ક. બચ્ચાને શક્તી આવે--એક તાજાં ઇંડાની સફેતી, ચાલીસ ઘઉં ભાર ખાંડ, અરધો શેર પાણી એની મેળવણી કરી તેમથી બધે તોલા પાણી દર બધે કલાકે બચ્ચાને આપવું.
- ખ. શરીરે ગરમી આવે--ઇંડાની કાચી દાલ એક તોલો, ખાંડો ગા તોલો અને ત્રણ તોલા પાણીની મેળવણી કરી દરદીને ગરમી લાવવાને માટે આપે છે.
- ગ. પુરતી માટે--ઇંડાની કાચી દાલ, મધ, ઘી ખોરાક તરીકે લેવાય છે.
- ઘ. શરીર ઉપરથી લોહી નીકળતું અટકે છે--ઇંડાના કોટલાની રાખ લોહી નીકળતું અટકાવવા માટે જખખ ઉપર દાખે છે.
- ચ. ઇંડાની કાચી સફેતી અને ચુનાની તાજાં ફાંક મેલવી સીમીટ બનાવી તે કારીના ભાગેલા વાસણુને ચોંટાડવામા વપરાય છે.
- છ. કાચા ઇંડાની દાલને ચાહ તથા કાશી સાથે મેળવ્યાથી દુધની ગરજ સારે છે. ઇંડાની કાચી દાળને ખાંડ સાથે મેળવી સુકવીને ચાહમાં વાપરવાથી દુધની ગરજ સારે છે.
- જ. માથાનો ખોરા--ઇંડાની કાચી દાલ માથા ઉપર મસળવાથી માથા નો ખોરા નીકલી જાય છે. વાળ બહુ સુવાળા થાય છે. કાચા ઇંડાની દાલ ચામડી ઉપર મસળવાથી ચામડી સુવાળી થાય છે અને તેજ વધે છે.
- ઝ. ઇંડાને ઘણા દીવસ સુધી નીમકમાં રાખ્યાં હોય તો તાજાં રહી શકે છે. ઇંડાં તાજાં હશે તે પાણીમાં ડુબી જશે અને અરધુ બગડેલું હશે તે પાણી વચ્ચે તરશે અને કાહેલું હશે તે પાણીની સપાટી ઉપર તરી આવશે.
- ટ. દસતાન બંધ પડે--ઇંડાના કોટલાની રાખ ૧ પૈસાભાર લઇ ઇંડા પાણી સાથે પાંચ દીવસ સુધી રોજ એકવાર ખાંચે તો દસતાન બંધ થાય અને ફરી આવે નહીં.
- ઠ. શક્તી આવે--મરઘી તથા મોરના ઇંડાના કોટલાની રાખ બનાવી પૃથી ૧૧૧ વાલ, પીપર બે વાલ, મધ સાથે મેળવી રોજ ખાંચે તો મરદ તેમજ મોરતને શક્તી આવે.

હીંગ—હીંગ—વધારણી.

હીંગ એ હીંગોતરીના ઝાડનો રસ છે.

ખ. ચોઠીઆ તાવને અટકાવવા માટે—હીંગને જુના ઘી સાથે ઘસીને સુઘ વાથી તાવ જાય છે.

અશીષુની વખારમાં હીંગ રાખો તો અશીષુ મટોકું જેવું થઈ જશે કસ બધો નીકળી જશે.

હીંગની વાસ વધારવું જરૂર પાઈ જાય છે.

હીંગની વખારમાં જરૂર નાખો તો હીંગ મટોકાં જેવી થશે. કસ બધો નીકળી જશે.

ગ. હીંગ ખાવાથી મરડો થયો હોય તથા પીસાળ બધ થઈ હોય તો દરદીને વધારવું જરૂર સુઘાડવું અથવા ખવાડવું.

અદ્ધગરી માટે—હીંગ વાલ ખે, ઘી સાથે ખાવી.

ઘ. હીંગ કરમનો નાશ કરે છે. દાંતમાં દાખવાથી દાંતનું દરદ નરમ પડે છે

ચ. વાળા માટે—હીંગ અને મકનો લોટ શંભાગે લઈ લેપડી કરીને સુકવો,

છ. દાંતેલા ઉપર હીંગ પાણીમાં મેળવી ચોપડવી, હીંગ હંમેશા જરા ગરમ કર્યા પછી વાપરવી હીંગ ખાનારની પીસાળમાંથી હીંગનો વાસ નીકળે છે હીંગ ગરમ કરવાથી તેનો કસ વધે છે.

જ. હીંગના પાણીમાં જુવાર અથવા ઘઉં બીજવી સુકવવા, તે ઘઉં પક્ષીને ખાવામાં આપે તો પક્ષી તરત બેશુદ્ધ થઈ પડે. તે પક્ષીને તરત જરા ગરમ પાણીમાં બોળી કઢાડો તો પાછું હોંશીયાર થશે.

ઝ. અશીષુનું ઝેર ઉતારવા માટે—દસ ચોખ્ખાપુર હીંગ ડુલવીને પાણી સાથે પાવી. જેટલું અશીષુ ખાધું હોય તેથી બમણી હીંગ ખાવી જોઈએ.

ટ. મલેરીઆ તાવ અટકાવવા માટે—સરદીવાળો તાવ અટકાવવા માટે જ રાક સાથે હીંગ ખાવી.

ડ. કબજીઆત માટે—એલીઓ તથા હીંગ સરખે ભાગે લઈને તેમાંથી ૧ થી રાતરે ખાવી.

હીંગ પેટનો પવન બહાર કઢાડે છે. આંતરડું ગોળીમાં ઉતરી પડે ત્યારે કાંઈવાર પેટનો પવન બહાર કાઢવાની જરૂર જણાય છે. તે વેળા

- દરદીને હીંગ ખવાડે છે. હીંગ ઉંગ લાવવાની ખાસીએત ધરાવે છે.
- ક. હીસતીરીઆ—અને તેની સાથની ગમગીની દુર કરવામાં હીંગ વાપરવામાં આવે છે,
- ખ. દેવાના માણસને હીંગનું અજન કરવાથી ફાયદો થાય છે—હીંગ વાલ પાચ, મરી તોલો એક, મેથી તોલો એક, નગોડનો રસ તોલો એ ખરણ કરી ખારીક અજન આંખમાં કરવાથી ફાયદો થાય છે.
- ગ. કાભેરાની ગોળી—હીંગ, મરી, અરીજી, ફરેક વસ્તુ એકેક ગ્રેઈન લખને તેની ગોળી બનાવવી અને ત્રણ ત્રણ કલાકે એકેક ખવાડવી.

ઇસેસ.

- ધ. અંતરગળ માટે—ઇસેસ, હીરાદખણ, એલીઓ, હીરાખોળ. કપડછંડ કરીને માછલાના પોતાના (આઈસીંગ ગલાસ) તથા સરસના પાણીમાં ગરમ કરી લેપનો પટો કરી લગાડવો.

ઇપેકેકયુના.

- ચ. સસણી—અચ્ચાને થાય તો વાર્ધન ઇપેકેકયુનાના ટીપાં દશથી પચાસ સુધી પાણી સાથ પાવાથી ઝાઢાડો ઉલટી થઈ નરમ પડશે.
- છ. લીવર એઅસેસ કલેજી પાકેલુ—હોએ તો વાહાડ કાપ કરીઆ વગર સાર થાએ.

ઇપેકેકયુના પાઉડર...	...	...	ગ્રેન.	૨૦.
એશીદટેનીક	...	...	„	૧૦.
કલોમેલ	...	...	„	૧.

એની મેળવણી કરી ૧. પાઉડર બનાવવો.

આવો ૧. પાઉદર સહવારે અને બીજે સંજો ખાવો. ૬૦ મુર સા હેબનો લખણુયલો ઇલાજ એ છે.

સુદાર પાઉદર આકરાનાં ઝાહાડના મુળની છાલનો એ લુકો ઇપેકેકયુના રટના સધળા સુણોને મળતો છે.

બલોહોર કલેજનાં ફરદ—માટે આકરાના પાંતરાં અથવા મૂળનો લુકો બલોહોર અને કલેજના દરદો ઉપર ખવાય છે.

- ક. ઉપજીઈ, ખાંસી, સરદી વગેરે બચ્ચાને માલમ પડે, તો વાઘન ઇપે-
કેકયુનાના બે ટીપાં પાણી સાથે દીવસમાં ત્રણ વાર પાવાં.
- ખ. કસેલું—(લીવર) પાકેલું હોય, સોળે આવેલો હોય કે ફાટેલુંબી હોય
તો ૩૦ મુર મજબુત લલામણ કરે છે કે, વીસ ટ્રેન ઇપેકેકયુના
શાંજ આપવું. બીજે અનુભવી ડાકતર આજ ઊપાય કણલ કરી
જણાવે છે કે દરદીને વામીટ ન થાય માટે એની સાથે દસ ટ્રેન
એસીદ ટેનીક અને એક ટ્રેન કેલોમેળ ઊમેરવું જોઈએ. પંદર દીવસ
સુધી આ મુજબ દીનમાં બે વાર પાવું.
- ગ. ઇપેકેકયુના વાઘન પાંચ ટીપાં પાણીમાં નાંખીને બચ્ચાને સસણી, છાતી
નું બોલવું અને ખાંસી માટે દીવસમાં ત્રણ વાર આપવા.
- ઘ. ગુજની ખાંસી, એને દાબા અથવા પાનેર લાગવું કહે છે.
- ઞ. ગુજની ખાંસી માટે—ઇપેકેકયુના પાણીડર, ગમ એમોનીઆક, રકુમ્બલ,
દરેક દસ ટ્રેઈન મેળવી તેના આઠ લાગ કરી અઢેક લાગ મધ સાથે
આપવો. દીનમાં ત્રણવાર આપવું.

ઇથર.

- છ. માથાનો દુખાવો—જે તરફતુ માથું દુખે તે તરફના કાનમાં ઇથરના
પાંચ ટીપા મુકવાથી દુખાવો તરત નરમ પડે
- જ. પીસાબની પથરી પડી જાય—સ્પીરીટ ઇથર નાઇતર એક ટ્રામ, પાણી
ફાઠ આગિસ એક વખત આપવું. આ મુજબ દીનમાં ત્રણવાર પીવા
થી પથરી પડી જાય.
- ઝ. ફાંતના દુખાવા માટે—ઇથર સલ્ફીડ્રીક અને લાડેનમ મેળવીને દાંત
ઊપર મુકવું,

ઈટ.

- ટ. હાંડકું ભાંગેલું સંધાય—ધણી જુની પાકી ઇંટને બારીક વાટી ના તોલો
લુકો દુધમાં મેળવી ચોખામાં સંધી ત્રણ અઠવાડીઆ સુધી ખાવામાં
લે તો ભાંગેલું હાંડકું આપો આપ સંધાય છે.

ક. પથરી નીકળે છે—જીની ઘંટનો લુકા ૦૧ તોલો અને ખાંડ બુર ૦૧ તોલો દરરોજ ફાકવું.

ઇંદ્રજવ.

- ખ. જી તરત મરે—ઇંદ્રજવના બીનો લુકા મસળે તો જી તુરત મરે.
મરડો મટે—ઇંદ્રજવને લુંજને સાકર સંભાગે મેળવી તેમાંથી ૦૧ તોલો ફાકી દીવસમાં ૩) વાર મારવી.
- ગ. હસ્ત આવે—લુંજઆ વગરની ઇંદ્રજવની લુકા ૦૧ તોલો પાણી સાથે ખાવી.

ઉતરાન

- ધ. સ્ત્રી કસ્ટાતી હોય તે છુટે—ઉતરાનનું મુળાઉં લાવી સ્ત્રીને જમણે પગે બાંધે તો તરત છોકરું બહાર આવે અને આરામ થાય.
- ચ. છોકરું આડું પડેલું તથા મરી ગયેલું છોકરું બહાર પડે છે—ઉતરાનનું મુળ લાવીને સ્ત્રીને જમણે પગે બાંધવું.

ઉપલેટ.

- છ. જી માથાની મરે—ઉપલેટ, વજકાવલી સંભાગે મેળવી ૧) તોલો લેવી, તેને ૭) તોલા તલના તેલમાં ઝીકાળાને તે તેલ ૭) દીન માથામાં મસળવું.
- જ. આગર જાએ—ઉપલેટ ૭ લાગ, પાપડીઓ ખાર ચાર લાગ મેલવી દાંતે ધસવું. દાંતમાંથી નીકળતો આગર સારો થાએ.
- ઝ. દારૂ પીધેલાનું મોઢાડું વાસ મારે તે બંધ થાય—ઉપલેટ, એલચી, વાળો, જેઠીમધ. સંભાગે પાનના રસમાં ગોળી એક વાલની કરી મોઢામાં રાખવી.

ઊતકંટો = દારૂડીઓ. ઊતકંટાઓ.

- ક. મસા હરસના નરમ પડે—દારૂડીઆના ખીનો ધુમાડો આવે.
વીર્ય વધે=શક્તી આવે--ઉતકંટાના જે છોડને ૧) જ મુળીઉ હોય.
તે મુળીઆનું ચુરણ ૦૧ તોલો અને દુધ ૦૧ શેર ઉકાળીને રોજ પીવું.

ઊંખરો.

- ખ. આતસક-વીસપુટક માટે--ઉમરાના આહાડતા પાતરાની રાખ ૦૧ તોલો પાનમાં મુકી રોજ ખાવી.
ગ. દાળેલા શરીર ઉપર ઉમરાની કુંપર ફહીમાં વાટીને ચોપડવી.
ઘ. જખમ--જખમ માટે ઉમરાનું દુધ લુગડામાં નાંખીને જખમ ઉપર મુકવું. આ દુધ જખમ ઉપર પોપડી બાજી લોહી બંધ કરે છે.
ચ. વીચ્છુનો દખ ઉતરે--ઉમરાના પાતરાને હાથ વતી અથવા મોંઢાથી તોડી તેનો રસ કાઢાડવો. દરદીને ઉભો કરવો દંખ ઉતારનારે તેની સામે ઉભા રહેવું. દંખ જે શરીરની જમણી બાજુ હોય તો દંખ ઉતારનારે પોતાના હાથા હાથના ખભાં આગળથી પેલો રક્ષ મસળતો મસળતો આંગળા આગળ આવે. દંખ દાખી બાજુ હોય તે જમણા હાથપર રક્ષ જોરથી મસળે.
છ. સોમજના ઝેહેર માટે ઉંખરાના ૧૦ પાતરા વાટી તેનો રક્ષ પીવાડે. ત્રણ ત્રણ કલાકે ૩ વાર પીવાડે.

ઝાકારી ગર્ભવાળી સ્ત્રીને હોય તો ઉમરાના પાકા ફળ ખવાડવા

ઊંખરોકાળો = ભોં ઊમરો, અંજરે, દસ્તી.

- જ. ભોં ઊમરીના છોડ થાય છે, તેના છેક ચડમાં ફળ આવે છે.
બચકર રકટપીટ, લોહી ગમે } આ માટે તાતકાળી ઉપાય છે.
સાંધી નીકળે. દુઝતા હરસ, } આસવ બનાવવાની રીત.
કમળો, લોહીનો સુધારો, પીસામે } ભોં ઊમરીના મૂળ ૧૪૦ તોલા.
પડતો ઘટ પદાર્થ. } જેડીમંથના મુળીઆ ૪૦ તોલા.

ખીલીના મુળ ૧૦ તોલા.

ગોખર ૧૦ તોલા.

પાણી ૫૦ શેર.

એ બધાને ઉકાળી ૨૫ શેર પાણી ગાળી લેવું તેમાં નીચે મુજબ મેળવવું.

ક. ચીનીકબાબ, સુંઠ, પીપર, મરી, જયફળ, સુખડનો ભુકો, ચીત્રકમુળ, લવચ દરેક ૩ તોલા, કાળી કરાખ ૨૫ તોલા, ધાવરીના પુલ ૨૫ તોલા, દેશી ગોળ શેર ૧૦ મેળવી એક બરણીમાં ૨૦ દીન રહેવા દેવું. પછી બાટલી ભરી મુકવી. જેમ જુનો થાયે તેમ એ આ સવ નીતરે અને છે. પીવાનું વજન ૨ થી ૪ તોલા દીવસમાં બે વાર ખાધા પછી લેવું.

ખ. ભોંભિમરીનું ચુરણુ--ઉપર મુજબ ગુણુ બતાવે છે ચુરણુ બનાવવાની રીત; મુળીઆને ખાંડી ભુકો કરવો, તે ભુકાને ભોંભિમરી ના આખા છોડના રસમાં ૩ પટ આપવા, મુકવીને ભુકો વાપરવો ૦ થી ૦૧ તોલો દીનમાં ૩ વાર.

વીસપુટકના આંદાં જખમ રૂઝે--મુલ્યાની રાખ બનાવવીને તે રાખને આખા છોડના રસમાં ૪ વાર પટ આપવો. તેનો ભુકો જખમમાં દાખી પાટો બાધે તો એકજ વખતમાં ઘાહ રૂજાયે. ઘીમાં મેળવી મલમ કરીને બી વપરાય છે.

ઉનારું.

ગ. લોહી સુધારનાર--ઉનારના દાણા પાંચ, સાદરા માસા નવ, ખીમીના બીજ માસા ત્રણ, બેદાણા માસા પાંચ, ખુબકળા છ માસા, સફેર તોલા બે. મરેટી માસા છ, આ સધળાને ૦૧૧ શેર પાણી માં ભીજવી આખી રાત રાખી ઉકાળીને સહવારે પીવાથી લોહી સાફ થાય છે.

ઉંદર.

ક. એહેર—ઉંદરના કરડવાથી એહેર ચડે છે, શરીરે ચાઠાં પડે, ધાહડા પડે ભારે અંકાળનું લાકડું ધસીને પાવું અને ધાહડા ઉપર ચોપડવું. દરદીને માટી ખવાડે તો ઉંદરનું એહેર હોય તો માટીનો સ્વાદ ખાટે. ભાગે.

ખ. પીસાળ છુટે—ઉંદરની લીંડી અને સુરોખાર વાટી પીડ ઉપર લેપડી મુકવી. ઉપર મોળાના પાંતરાં આંધવા, તેથી પીસાળ છુટે છે.

ઉંધાફળી.

ગ. આ છોડ તુવરના ખેતરમાં થાય છે. અને કેટલાક ગામેમાં બારે માસ ઉકરડા ઉપર રહે છે. આ છોડ ચાર ઇંચ ઉંચા રહે છે. એના પાતરાં લંબગોળ છે, પાંતરાની સીધી બાજુ લીલી અને ઉંધી બાજુ સફેદ રહે છે. આ છોડ ગુચ્છા રૂપે થાય છે. દરેક પાનના મુળમાંથી પુલ નીકળે છે. પુલનું મોઢ મુળ તરફ રહે છે તેથી એને ઉંધાફળી કહે છે. પુલનો રંગ ધોળા, લીલો અને લાલ રહે છે.

ઘ. શરીરનો કાઢેલો ભાગ—શરીરના કાઢતા ભાગ ઉપર આ છોડની લેપડી મુકવાથી બહુજ સારો ફાયદો થાય છે. કાઢવાટ તરત બંધ થાય છે, અને તે જગાએ રૂઝલાવે છે. શરીરના કાઢતા ભાગને ઘણીવાર કાપી નાખવો પડે છે. પણ આ છોડનો ઉપયોગ થાય તો વાહાડકાપની જરૂર પડે નહીં. દેશી વધદાએ ઘણા વખતના કાઢવાટવાળા કેસો અને કાપી નાખવા લાયક કેસોને મલમ પટાથી અને છાલાપાલાથી દરસ્ત કાઢેલા, એવા દાખલા ઘણા છે.

એલીઓ.

અ. કુતરાના એહેર માટે—એલીઓ એક વાલથી ૫ વાલ સુધી બાજરીનું થુલુ ના તોલો એની ફાકી સવારે અને સાંજે આપવી.

ક. ખીલ થાય તે માટે—એલીઆની ગોળી વટાણા જેવી જુલાળ માટે વાર વાર લેવી.

- ક. દરાજ માટે—એલીઆને સરકામાં ગાળીને લગાડવો. એલીઆને સરકામાં મેળવી, ગાળી સુકવીને જોઆ પાઉડર માફક વાપરવો.
- ખ. જલંદર—એલીઓ, અને ધ્રુવણાનું ફળ વાટીને પેટ ઉપર મુકવું.

એસીડ સલ્ફીડ્રીક એરોમેટીક.

- અ. પથરી જે જાતની હોય છે તેમાં એક સફેદ ચુનાના જાતની અને બીજી હાથ વડે મસલાય તેવી હોય છે તે માટે ખટાસવાળી દવા સારી છે. તે માટે એસીડ સલ્ફીડ્રીક આરોમેટીક પીવામાં ચાલુ રાખવું. ગમએમોનીઆક=એસોઝ=સમએબળ
- બ. ચુરદાની પથરી, તલ્લીનો સોજો, ગાંડીઓ વા, અને સંધીવાને માટે સારો છે.

એમોનીઆ કારબોનસ.

- અ. સરદી જે માણસને જલદી લાગુ પડ્યા કરતી હોય તેને એમોનીઆ કારબોનસ આપવું.

એરનદીઓ.

- ક. માથાનો દુખાવો—એરનદીઆનું મુળ પાણીમાં ધસીને માંથે લગાડે અને પગના તળીઆમાં ધસે તો ગરમીથી ચઢેલું માથું ઉતરે.
- ખ. ચુરગીનો દરદ, બોલવાનું લાન ન હોય તે પારો, કનેરની જડ, પીપર, અકળચરો ફરેક તોલા ૨, ચીનીકબાબ તોલો ૧, ગંધક તોલા ૪, મરી તોલા ૨, તનકનખાર તોલા ૨, મુંઠ તોલો ૧, ખાંડ તોલા ૪, એ બધાને લાંબરાના રસમાં મેળવી ચીનીઓર જેવી જોળી બનાવી, તેમાંની ૧ જોળી સહવારે અને ૧ જોળી
- ક. કમળો—સાંજે એક વરસ સુધી ખાવી, કમળા માટે એરનદીઆના ખાતરા તો રસ તોલા ૪ માથનું દુધ તોલા ૪, મેળવીને દીનમાં જે વાર પીવું.

એલચી.

ક. ગર્ભને નુકસાન પેહિયે--ગર્ભવાળી સ્ત્રી ધણી એલચી ખાયે તો નુકસાન થાએ.

ઓથમી છૂં—ઉંટીડી છૂં

ખ. સત્રહણી=મરડા માટે ઓથમી છૂં તોલા ૦, હઠી ૦૫ તોલા સાથ મેળવી દીવસમાં ૩ વાર ખવાડે.

કમોઈ.

ગ. હરસ માટે--કમોઈનું મુળીડ પાણીમાં ધસી દસ દીવસ પીવું. તે પાણીમાં બે ખજુરની પેસી આખી રાત બીજવી રાખી, ચોખીને ગાળીને પીવું.

એના ઝાડના પાદડાં આમલીના ઝાડ જેવાં અને એના ફળ ફાળસા જેવા છે.

ઘ. સાહી લખવાની—પાકા કાળા ફળને જરા પાણી સાથ નીચવ અંદર ખાવળનો શુદ્ધ નાખે તો લખવાની સાહી કામ ચલાઉ મને છે.

કીરમજ.

છ. કીરમજનો રંગ હોએ તેમાં જરા પોટાસ પરમેનગનેટ નાખે તો કીરમજનો રંગ ઉડી જાય છે.

જ. સ્ત્રી કસતાતી હોએ તો એક તોલો કીરમજ પાણીમાં વાટી ગાળીને એક વખતમાં પાઈ દેવું.

ઝ. હાથીપગ માટે એક તોલો કીરમજ પાણીમાં બીજવી એકજ વખત પાવું.

કરોલીઓ.

- ક. ચોથીઓ તાવ અને હાફન—કરોલીઆનું સફેદ પડ ગોળ સાથે ખાવાથી હાફન અને ચોથીઓ તાવ મટી જાય છે.

કનઈ.

- ખ. ખડી માટે કનઈના મુળનો ભુકો અરધો તોલો દીનમાં ત્રણવાર ખાવો.

કમરકસ.

- ગ. ધાતુ સુધારે—કમરને જોર આપે છે, ધાતુ સુધારે છે. કમરકસ તુકમેરીઆના જેવા બી છે. ૦૧ તોલો કમરકસ અને ૦૧૧ શેર પાણી એ બધે ઉકાળી ગાળી ખાંડ નાખી પીવું.

કમલ પુલ.

- ઘ. કમલપુલ પાણી ઉપર થાય છે, પણ પાણીનો પસરાટ એને લાગતો નથી, પુલમાંથી સરખત બને છે. જાંતરમાં ગાળાને બનાવેલું સરખત ધણો વખત રહે છે. રંગે સફેદ છે ઉકાળાનું બનાવેલું સરખત રંગે કાળું છે અને જલદી બગડે છે. લીલા પુલમાંથી બનેલો અરક ખુસબો સારી આપે છે.

પુલની ખુસબો જળવી રાખવા માટે આ પુલની પાતરીઓને નીમ કની સાથે મેળવી ગુલકણની માફક અરણીમાં ભરી મુકે છે.

માટે—કમળના પુલના બી ઉપયોગી છે.

- જ. પીસાબ છોડવે, વીરયનો જોસ્સો નરમ કરે છે—કમળના બી પીસાબ છોડવે છે અને વીરયનો જુસ્સો નરમ કરે છે.

કુઈનાઈન.

- ઝ. કોલેરામાં દસ ગ્રેમન કુઈનાઈન એકેક કલાકે આપે છે. એકેક કલાકે

વાર વાર આપવું અથવા ઝાઢડાનો રંગ પીલાસ ઉપર આવે ત્યાં સુધી આપ્યા કરવું.

- ક. બેહેરાટ—કુર્મનાઈન ધણું ખાવાથી કાને બેહેરાટ થાય છે. તે માટે એસીડ બરોમીક દાઢલિટના દશ ટીપાં પાણી સાથે દીનમાં ત્રણ વાર આપવા અથવા ગળેનો સત્વ બે લાલ મધ સાથે આપો તો બેહેરાટ જાય.
- ખ. બેહેરાટ માટે—ભુરાં કાઢરાંનો રસ અથવા મુરબો ખવાડે તો કુર્મનાઈન ખાવાથી થયેલો બેહેરાટ નીકળે. કુર્મનાઈનની ગરમીથી ઉસકેરાએલા મગજના તંતુઓને બરોમાઈક શાંત કરીને જડ બનાવે છે. પણ ગળો ગરમી ઓછી કરીને તંતુઓને ૫ મ કરતાં બનાવે છે. એટલે બરોમાઈક પોટાસ કરતાં આ કામ માટે ગળેનો સત્વ વધારે સારો છે.
- ગ. મરઘીને ૨) એનની કુર્મનાઈન પીલ્સ રોજ ખવાડી હોય તો મરઘી ૧) ઇંડું મુકતી હોય તે રોજ ૨) ઇંડાં મુકે.

કુતરી (કુતરીઉં) ધાસ=ગોત્રી.

- ધ. કુતારાના એહેર માટે—કુતરીઆ ધાસનો ભુકો તોલો ૦૧ ગોળ સાથે મેળવી દીનમાં ૩) વાર ખવાડવો, સાડ થાય ત્યાં સુધી ખવાડવું. પાણી ખીલકુલ પાવું નહીં. પાણીને બદલે દુધ પાવું. અથવા કુતરીઆ લીલાં ધાસના પુલને પાણીમાં ભીજવી તેનો રસ કાઢાડી ૧) અમચો તે રસ, ૧) અમચી મધ સાથે મેળવીને દીવસમાં બે વાર ૭) દીન સુધી પીવાડે તો ઝાડા વાટે જીવડા નીકળશે.
- ચ. મુત્ર કચ્છ માટે—ચોમાસાના દીવસોમાં વાડામાં કુત્રી નામનું ધાસ થાય છે તેના ખીજનુ ચુરણ ૦૧ તોલો લઈ ધાસની સાથે પીવાથી તરત ફરદ નાશ પામે છે.
- છ. સાપના ઇંખ માટે—કુતરી ધાસના રસનું અનજન કરવું. સુંધા ડું, ઇંખ પર લગાડવું, લીલા ધાસનો રસ મુકવીને તેની પતરી જ્યારે જોઈએ ત્યારે પાણીમાં મેળવી વાપરવી.

કરંજ.

- ક. જીણા જીવડા મારી નાખવાનો એમાં ગુણ છે માથાના ખોળા અને આમડીના દરદો માટે આખું ઝાઢાડ વપરાય છે.
- ખ. આમડીના દરદો માટે કોઈ મલમ બનાવો તેમાં કરંજનું તેલ વાપરવું ફાયદાકારક છે.
- ગ. સંધીવા માટે—એના પાંદડાં પાણીમાં ઉકાળીને તે પાણીથી સેક કરવો.
- ઘ. ભગંદરની ઉપર એની છાલ અથવા પાંદડાની પોટીસ મુકવાથી ભગંદરનું મહોડું પુરાઈ જાય છે.
- ચ. વાસ મારતાં આઠાં અથવા બગડેલી આમડી ઉપર છાલ અને પાંદડાંની પોટીસ મુકાય છે.
- છ. કીડા—જે કોઢોવાટ ઉપર કીડા હોય તે ઉપર પાંતરાની પોટીસ મુકવાથી કીડા તરી આવે છે.
- જ. દાંતના કીડા—કરંજના ઝાડની ડાખલીનું દાટણ કરવાથી દાંતના કીડા મરી જાય છે.

કાથો

- અ. ખેરના લાકડાને પાણીમાં ઊકાળી કાથો બનાવે છે. એ ઝાડ ઉપર ગુંદર થાય છે. એના લાકડામાંથી ખેરસાલ તપ્પ્યાર મળે છે.
- ટ. ગુલાબી ખીલી—કાથાને ગુલાબજળમાં પીગળાવીને તેને સુકાવે છે.
- ઠ. તરસ મટે છે—કાથો ચુસવાથી તરસ મટે છે. તેમ સોપારી ચુસવાથી જી તરસ મટે છે અને ઠુંક છુટે છે.
- ડ. ફરાજ માટે—કાથો અને ફણસ પાપડો મેળવીને લગાડવો.
- ઢ. લોહી, રસી બંધ કરે—દાંતનું અને દસતાનનું લોહી કાથો અટકાવે છે. મોઢાની ગરમી ઉપર દબાય છે, ટાંકીના ચાઠાને ફાયદો કરે છે. ધાવ જુની મોઢરીના પડેલા ચીરાને રૂબવે છે.
- ન્યુ. દુધ વધે છે—કાથામેળ-એ હીરામેળ અને કાથાની બનાવટ છે. ઊકરું જણવા પછી બાઈના ખાવામાં આપવાથી બાળકને દુધ વધે છે.

- ક. સોમલના ઝેહેર માટે—પેહેલી ઓકારી આપવી પછી પેટમાં ચુકારા થાય તે માટે ના તોલો કાથો, માખણ અથવા દુધ સાથે દર ના કલાકે આપવો.
- ચાંદા સારા થાય—કાથો અને મુઠદાલસીંગ સભાગે લઈ માખણમાં મેળવી લગાડે.
- ખ. મોંઢાની ચાદી અથવા ગરગી માટે—પાન સાથે ખાવાનો કાથો ભુકે કરીને મોંઢામાં દાખવો. ગરમીની રસી મોંઢામાં એકઠી થવા દેવી, મોંઢું રસીથી ભરાઈ જાય ને તે બહાર કાઢાડી નાખવી. દીવસમાં ચાર વાર કરવું. પેટમાં રસી જાય તો અડચણ નથી.
- ગ. ચાંદોનો ઇલાજ—સુપારી બાળીને કાલસો કરી તેને કાથા સાથે મેળાને, દરદીના મોંઢાની થુક સાથે લગાડે તો તરત રૂઝ આવે.
- ઘ. હોળેદરવાલા દરદીને પેટમાં ચુકારો થાય છે. તે ઉપર કાથો ખાવાથી સારી અસર થાય છે.
- ઙ. મોંઢાની ગરમી—ચાંદી વગેરે મોંઢામાં હોય તે ઉપર કાથો દાખવો. મોંઢું બંધ રાખવું. મોંઢું રસીથી ભરાઈ જાય ત્યારે રસી બહાર કાઢી નાંખવી

કાયાકુટીનું તેલ.

- છ. કાયાકુટીનું તેલ—એળચાનું તેલ—આ તેલ સ ધીવા, નજબા અને હાથી પગ ઉપર લગાડે છે. એનો લીલો રંગ તાંબાને લીધે છે. તે વખત જતે ઉડી જાય છે, આ તેલ ચામડીમાં જલદી પચે છે તેથી અ દર ની નસોના દરદને જલદી ફાયદો કરે છે. એમા ઠરપેનટાઇની બેળસેળ થાય છે.
- જ. કાનની દવા—આ તેલ એક ભાગ, મીડું તલનું તેલ સાત ભાગ મેલવીને કાનમાં ટીપા નાંખે છે. આ તેલને એળચાનું અથવા લેવડાનું તેલ કહે છે.

કરૈણું ઝાડ

- ઝ. કરૈણું ત્રણ જાતની છે, સફેદ, લાલ, અને પીળા પુલવાળી. આ ઝાડ

- એહેરી છે. અહેરકચરાના જેવો ગુણુ ધરાવે છે. એના ઉપર સીંગ થાય છે તેમાં છંદ્રજવના જેવા વીષજવ થાય છે એને કરણુ કૃણીઓ કહે છે.
- ક. ધનસાર (એકસેકટ) કરેણુનો બનાવવાની રીત...સીંગને છુંદી પાણી છાંટીને રસ કાઢાડવો. એ ત્રણવાર છુંદી રસ એકઠો કરવો, તેને લુગ ડાંચે ગાળી ચુલાપર, મુકી ઠંડા ઇમાલે બાળવું અને ગોળ જેવુ બનાવવુ. એ એકસેકટ ખાધામાં એક વખતે ગથી પોણો ગ્રેન લેવામાં આવે છે. એના મુળ અને પાતરામાં બી એક સરખો ગુણુ છે.
- ખ. ખરફસાં ઉપર એકસટરેકટ પાણી સાથે મેળવી લગાડે તો ખરફસાં સારૂ થાય છે.
- ગ. હરસ—કરણુનો એકસેકટ એક ભાગ, ઘી સાત ભાગ મેલવીને હરસપર લગાડો તો સારૂ થશે.
- ઘ. હરસ—કરણુનું મુળીયું પાણીમાં ધસીને હરસપર લગાડે તો હરસ સારા થાએ. આ મુળીયું લગાડવાથી જરા બળતરા બળે છે.
- ચ. પુલુ, મોતીઓ—આંખનું પુલુ તથા શરૂઆતનો મોતીઓ સારો થાએ ઉપર મુજબનો મલમ આંખે લગાડે અથવા અંગ્રેજ એકસેકટ બેલેદોનાનાં ટીપા બનાવીને આંખમાં નાંખે છે. તે મુજબ એકસેકટ કરણુનાં ટીપાં બનાવી આંખમાં મુકે તો પુલાને તેમજ મોતી-આને ફાયદો કરે.
- છ. કરણુનો એકસેકટ અંગ્રેજ એકસેકટ નકસવામીકા તથા અરીણુના જેવો ગુણુ ધરાવે છે અને તેનાજ પ્રમાણમાં ખાવામાં લીએ છે.
- જ. રહદય (heart)ના ધપકારા માટે જેમ અંગ્રેજમાં દીજીટેલીસના પાતરાં વપરાય છે, તેવીજ રીતે કરેણુના પાતરાં વપરાય છે. કરેણુ અને દીજીટેલીસના પાતરાંનો ગુણુ એક સરખો છે.
- ઝ. ટાઢીઆ તાવો માટે—પીળી કરેણુનું પુળ એક વાટીને સાકર સાથે સહવારે ખાવુ અને બીજી વાર સાંજે ખાવું.
- તાવ—કનીરના પીળાં પુળોનો ભુકો કુઈનાઈનની માફક તાવમાં વપરાય છે અને તેના જેવાજ ગુણુ કરે છે.
- ટ. ચાંદી, બદ, વીસપુટક—એ માટે કરેણુનું મુળ પાણીમાં ધસીને લગાડવું.
- ઠ. ચામડી સુણુ મારે—કોકેન, બેલેદોના, વચનાગની માફક કરેણુનું મુળ પાણીમાં ધસીને ચામડી ઉપર લગાડે તો ચામડી સુણુ મારી જાએ.

કરીઆતું.

- ક. તાવ ત્રીજે દીવસે આવે તે એકાંતરીઓ છે એ માટે કરીઆતું મળે, સુંઠ, કડુ, ચાંદન દરેક સંભાજે મેળવવું. એનું ચુરણ ગાતોલો ફાકવું.
- ખ. પાહું—કરીઆતું, હરડાં, બેહેરા આમળા દરેક ગા તોલો લઘ્ પાણીમાં ઉકાળો કરી પાવું.
- ગ. છાતી ઉપરના પીટ તથા ગરમીથી આપ્ત શરીર બળયું બળયું મટ હોય ત્યારે કરીઆતાનું પાણી પીવામાં અપાય છે. ભુખ લગાડવા માં અને આંધેલું હજમ કરવામાં અને તાવને માટે કરીઆતું ઉપયોગી છે.
- ઘ. કમળા માટે ઉપાય—કરીઆતું અને સાકર દરેક ગાતોલો, નવઠાક ટાઢા પાણીમાં બીજવી રાખે; ૧) કલાક પછી પીવામાં લીએ, આ મુજબ દીનમાં ત્રણવાર ત્રણ દીવસ પીએ; પાણી વધારે લેવામાં આવે તો ફાયદો છે.

કડવી નાયનો કાંડો.

- ચ. કડવી નાયનો કાંડો—સાપના ઝેર ઉપર કામ આવે છે.

કડું જંગલી (કડવો તુંબી, કડવું દોધી).

- છ. કડવી તુંબીનો ગર આધાથી ઓકારી અને જુલાબ આવે છે
- જ. પાહું—કડવા દોધીની જાલ અથવા બી છુંદીને પાઠા ઉપર બાધે તો પાહું તરતનું હોય તે બેસી જાય. જીનું હોય તો પાકે છે.
- ઝ. મીઠાં દોધીના મગજનું તેલ ઘણું ઠકુ છે. માથા ઉપર ચોપડે છે. નાકમાં નાંખે છે. માથું દુખતું નરમ પડે છે.
- ટ. પાંચ જાતના મગજ (ભુર કોહળ, કાકડી, તરણુજ, ખરણુચા, કડુ અથવા દોધી) થંડક આપે છે. મગજની નબળાઈ માટે રાખ કરી પીએ છે.

કારેલા.

- ક. લગંદરનો સોળો ઉતારવા કારેલીના પાતરાં ગરમ કરી બાંધે છે.
- ખ. વાળ વધે—કારેલીનું મુળ પાણીમાં ધસી માથે ધાલવાથી વાળ વધે છે.
- ગ. કારેલીનો આખો છોડવો માથાના ચાઠાં અને ચામડીના દરદો ઉપર લગાડવામાં આવે છે.
- ઘ. કલેજા, યરોળના દરદ માટે—કારેલાનો રસ તજ સાથે મેળવીને પીવાય છે.
- ચ. યરોળ—અરધા શેર કારેલાનો રસ, નીમખ અરધા તોલા સાથે છુદી રસ કઢાડી રોજ એકવાર સાત દીવસ સુધી પીવો.

કાઠું

- છ. તુખમે કાઠું—ઉંધ લાવે છે. મગજનું ધણુ કામ કરનારાની ઉધ ઉડી જાય છે તેને પીવામાં લીધાથી ઉધ આવે છે. બચ્ચાને બે ઘઉંબાર અપાય છે. આના છોડમાંથી દુધ નીકલે છે.

કાસની.

- જ. ગરમીના સધળા આંજર જળદર, કલેજનું દરદ, લોહીવીકાર, પીત વીકાર માટે જોખ્યે ગી છે.
- ઝ. ચોઠીઆ તાવ માટે કાસણી ઉપયોગી છે.
- ટ. કાસની—ધણી ઉપયોગી છે. લુખ લગાડે, ખાધેલું પાચન કરે, લોહી સુધારે, ગુરડા અને કલેજના દરદને સુધારે, શરીર પુલી જાય તે માટે વપરાય છે. કાસની ટેરેકસેસાઈટનો ગુણ ધરાવે છે.

કરમાની—કીરમાની—કરમ મારનારી.

- ઠ. કરમ પડે—કરમાની અને કોઠમીર બન્ને આપવાથી કરમ પડે છે.
- ડ. એહેર સાપનું—સાપના દખ ઉપર કરમાનીની પોટીસ મુકાય છે.

ઝેહેર કચરા—ઝેહેરી કચરા.

- ક. આ ધણીજ ઉપયોગી વસ્તુ છે એનો લુકો ખાવામાં આપે છે. શરીરની શક્તી માટે ધણો જાણીતો છે. મરદને શક્તી વધારે છે. લકવા તથા શરીરના ખીજ લોચા ઢીલા પડી ગયલા હોય મગજના દરદ માટે, ઝાઢાડો અને પીસાખ આપોઆપ થતી હોય, ખોરાક ખાધેલો પાછો નીકળી જાય, ઝાઢકાની કબજયાત, અને મીઠી પીસાખ હોય તે માટે ધણો લાખો વખત કચરો વાપરવો પડે છે.
- ખ. કચરાનો લુકો—કચરાને ગાયના મુતરમાં ઉકાળવો. તે પુલે ત્યારે ઉપરની ચામડી કાઢાડી નાંખવી, જે ફારની વચે જની જલ હોય છે તે કાઢાડી નાંખવી, પછી કચરાને સુકાવવા દધને દીવેલનો હાથ ચોપડી ઠીકરા ઉપર લુજવા, બળવા દેવા નહીં લાલ થાયને લુકો કરવો.
- ગ. નાવ કાઢવા અને વીરય વધારવામા ઝેહેર કચરો જાણીતો છે.
- ઘ. વીર્ય વધારવા માટે—કઉચા, કપુર, સમુદર સોસ અરીણ, અકળગરો, કણુકખીજ, વજેઆ, એ બધાને સલાગે મેળવી ચણા જેટલી ગોળી બનાવી ખાવી.
- ઙ. નસો મજબુતાઈ આવે—કઉચાની જડ બકરાના મુતરમા ધસી નસોને લગાડે, તો નસોમા શક્તી આવે.
- ચ. ધીળા પડેલા મરદ માટે—એકસેકટ નકસવામીકા ૧૫ ગ્રેન, એકસેકટ કેનેખીસ ઇનદીકા ૧૫ ગ્રેન, એકસેકટ અરગટ ૧૫ ગ્રેન એની ત્રીસ ગોળી કરવી. એક ગોળી સહવાર સાંજ લેવી. ઉપરથી દુધ પીવું.
- જ. મોંઢાં ઉપર લાલી આવે—સુદ્ધ કરેલા કઉચા વાલ ૨, સાકર તોલો ૦૧, એની ફાફી મારી દુધ ૦૧ ગેર પીવું.
- ઝ. કઉચાનો લુકો—કઉચાને ગાયના મુતરમા ઉકાળી ઉપરના છોળતાં કાઢાડવાં પછી તેને ઘીમાં તળીને કાપી માફક લુકો કરવો તેની માત્રા એક વાલ છે. પશુ એ લાગટ ધણી દીવસ લેવાય નહીં લેવામાં આવે તો ઝેહેર ચઢે. પંદર દીવસ આ લુકો લેવો, ચા ૨ દીવસ વચમાં ખાંચો રાખવો પછી પુષાણું ખાવાનું શરૂ કરવું.

- ક. હાથ ધુજે, હાથમાં કલમ પકડાય નહીં, અરડાના કાંકામાં દુખાવો થાય —
તે માટે આ ભુકાતું ઉપર લખવા મુજબ સેવન કરવું. ઘણો
વખત લેવું. લખતી વેળા સ્ટીલ પેનનું હેંડલ ધાતુનું રાખવું નહીં.
- ખ. સાંધા અડી ગયલા હોય તે વેળા—કચરો, અરીસો, મરી સંભાળે
લખને એક રેતીની ગોળી બનાવી રોજ ખવાડવી.
- ગ. કચરાનું તેલ—આ તેલ ગાઉટી ઓઈલ તરીકે ઓળખાય છે. તે લકવા,
સાંધાનું દરદ, નસની નબળાઇ માટે યોગ્યતામાં આવે છે. બનાવ
વાની રીત—કચરાને તેલ યા દીવેલનો હાથ દબ ઠીકરા ઉપર
સેકવા અને ધુજે ને બહાર કઢાડવા બળવા દેવા નહીં (બળીને
કાળા થાય તો તેલમાં કસ આવે નહીં) થંડા પડેને છુંદવા. બહુ
ખારીક નહીં. ભુકાના વજન કરતાં ચાર ઘણુ દુધ નાખવું અને
ઉકાળવું પછી ભુકા કરતાં બેવડું તેલ તલનું નાખવું અને ઉકા-
ળવું. દુધનો આવો બંધાશે અને તેલ છુટું પડે તે નીતારી લેવું.
સ્પીરીટમાં નેટલો કસ કચરાનો ઉતરે છે નેટલો તેલમાં ઉતરતો નથી
એમ કેટલાક માને છે. કચરાનું ઝેહેર ઘી ખાવાથી ઉતરે છે.
- ઘ. ગર્ભવાળી સ્ત્રીની ઉલટી બધ થાય—ઝેર કચરાને ઘીમાં લાલચોળ તળી
ઉપરથી છોળતાં કાઢાડીને તેનું ચુરણ ૧) વાલ મધ સાથે આપવાથી
બહુ ઘડ અસર કરે છે

કાંકજ=પનીખંદ.

- ચ. કાકજ-પનીખંદ—એનો ઉકાળો એક આઉંસ જો દશ શેર દુધમાં
નાખે તો ગાં કલાકમાં દુધ બંધાઇ જાય અને તેનું પનીર બને.

કાંકજ=પોપટી.

- છ. કમળો, કલેજનું દરદ ગુરદાનું દરદ—કાંકજ ઘણી સારી છે. રોગને
મુતરાવી કઢાડે છે. ધુકાના દરદને ફાયદો કરે છે માત્રા બેથી
ચાર માસા.

કેરબો.

ક. કેરબો ધણી જાતનો આવે છે. ખરો કેરબો સુગંધી સારી રાખે છે. રંગ પીળો, ને લાલ રહે છે. વખત જતે રંગ બદલાય છે. એ કાપાળગમને મળતો આવે છે. એમાં વીજળી હોય છે. કપડાં પર ધસી ને ધાસના તખળાં અથવા સુતરના દોરાની આગળ ધરીએ તો તેને તે ખેંચી લે છે. ઉકળતા પાણીમાં અને ઉકળતા અળસીના તેલમાં એ પીગળે છે. એનું તેલ ઓષધ સક-સીની છે. તે વખત જતે કાળુ બને છે. છોકરાને આંકડી થાય, કરમ ચઢે તે વેળા બચ્ચાંની કરોડ ઉપર આ તેલ મસલે છે. કેરબો શરીરના અંદરના ભાગમાંથી પડતું લોહી અટકાવે છે.

કેરબો એ ચંદ્રસની જાત છે. આ બધે એક જાતના ગુંદર છે, બધેને કપડાં ઉપર ધસીને જીના ધાસના તણુખા આગળ ધરે તો તણુખું ખેંચાઈને તેને વળગે.

ખ. હરસ ખરી પડે—કેરબો અને એળાએ ધસીને ચોપડે તો હરસ ખરી પડે.

ગ. રહસ્યના ધપકારા માટે અને નબળાઈ માટે કેરબો ખાવામાં આવે છે.

ઘ. લોહી ફેફસાંમાંથી પડતું હોય તો કેરબો ખાધાથી અટકે છે.

ગર્ભપાતનો અટકાવ થાય—કેરબાની માળા અને ગળે પહેરાવી રાખે તો ગર્ભપાટ થયા કરતો હોય તે અટકે.

ચ. કમળાને ફાયદો કરે—દરદીને કેરબાની માળા ગળામા પહેરાવે છે. તેથી કમળાને સારી અસર થાય છે.

છ. નસકોરી પુટીઆ કરતી હોય તો દરદીએ કેરબાની માળા પહેરવાથી ફાયદો થાય છે.

જ. હાર્ટ નબળું હોય તે દરદીએ કેરબાની માળા પહેરવી ફાયદાકારક છે

ઝ. માથું દુખવે છે—કોઈ દરદીને કેરબાની માળા પહેરવાથી માથું દુખે છે. મગજ નુકશાન થાય છે તેવા દરદીએ બફનસાનું સરખત અથવા બનફસાની આદ પીવી.

ટ. અવાજને નુકશાન કરે છે—કેરબાની માળા પહેરનાર કોઈ દરદીના અવાજને નુકશાન થાય તો મોગલાઈ ખેદાણાનો લોઆબ પીવે.

ક. ફરતાન બંધ કરવું — ફેરજાને ગુલાબમાં વાટીને ખાવામાં અપાય છે તો તેથી ફરતાન બંધ થાય છે. માત્રા બે અથવા ચાર વાલ.

કેરોસીન તેલ.

ખ. સાપના દંબ ઉપર કેરોસીન તેલ રૂમાં મુકીને ડાબ ઉપર બે કલાક રાખવું.

કુળીજળ.

- ગ. કુળીજળ (એને પાનની જડ કહે છે તે ખોટું છે) એમાં તીખસ છે. બચ્ચાને ખવાડવાથી તે જલદી મોલે છે. ધાતુપુષ્ટ છે. કુળીજન રાત્રે મોઢામાં રાખી ચુસવાથી ગલું બેઠેલું ખુલ્લુ થાય છે.
- ઘ. કાટિ-પજે હાથે, ખાવળનો અથવા હુઅરનો કાટિ ભાંગે તે ઉપર કુમાર ગરમ કરી ચીરી અંદર હળધર, મીઠું ભરીને બાંધે, મેદી ચાવીનેલેપડી મુકે, ફેસડું, અથવા સાહનીઆ (જાંઘા) ને છુંદી બાંધે તેથી કાટિ ખે ચાઇ આવે છે.

કપાસ = વણ.

ચ. હરસ--કપાસ (નરમાના) ના ખીઆં ડના મગજ, એક પદસાભાર ગોળ સાથ ગણુ માસ મુધી રોજ ગળે તો હરસ મટે છે. પહરેજી ખીલ કુલ નથી.

કપાસીઆ અને તેનું તેલ ચકુ છે.

કપાસીઆ સાથના રૂ ઉપર બેસવાથી સ્પીધા અડી નય છે.

છ. ઝેહેર--કપાસીઆનું મગજ પાણીમાં ધસી આંખમાં આંજે તો સાપનું ઝેર ઉતરે છે.

જ. જખમ--કપાસીઆના પાંદડાં, કોહોતા રસીવાળા જખમ ઉપર બાંધે તો જખમ રૂનય છે.

કપાસીઆના મગજ સરીરના અંદરના સોજાને નરમ કરે છે.

ક. ઘેલાપણું—કપાસીઆનું મગજ નવટાંક અને ચોખા શેર ૦ા એ બેની ખીચડી બનાવી રોજ ખવાડવાથી ઘેલાપણું મટી જાય છે.

કપાસના છોડના જમીનમાંના મુળીઆની છાજ અંગ્રેજી અરગટના ગુણુ ધરાવે છે.

ખ. કસતાતી બાયડીને છાજ ૨ તોલા, ઉકળતું પાણી ૧૦ તોલા, કલાક ના વાસણમાં ૨ કલાક ઢાંકી રાખી, તેમાંથી ૨ તોલા પાવું. આથી છોકરું બહાર આવે. બરાબર વખતસર આપવું જોઈએ. એ સંકેતવાનો ગુણુ ધરાવે છે અને જો જલદી અપાય તો ગર્ભસ્થાન સંકેતાય અને છોકરું પેટમાં મરણુ પામે.

ગ. દુધ સ્ત્રીનું વધે—કપાસીઆના મીજને છુંદી લુકો કરી દુધમાં ઉકાળીને પીવું એ લુકો અંગ્રેજીમાં લેકટેગોમના નામથી મોટી કીમતે વેચાય છે.

ઘ. હરસ માટે—કપાસના છોડના મુળને વાટી ચોખાના ધુણુ અને મધ સાથે પાવો.

ચ. એકેર કોઈપ્રી જાતનું ઉતરે—કપાસીઆની મીંચ ૦ાથી ૧ તોલો તથા લી નવટાંક મેળવીને પીવું.

છ. લોહી (રકતઆવ) અટકે છે—કપાસ (વણુ)ના મુળ એક તોલો પાણી અને સાકર સાથે મેળવીને પીવા.

જ. લોહી—શરીરના કેઈપ્રી ભાગમાં નીકળે તો કપાસના પાંતરાં ૨ તોલા અથવા કપાસીઆ ૧ તોલો સાકર અને પાણી સાથે પીવા.

મગજને ખુશ રાખે) કપાસીઆના છોડના પુળનું સરખત પીવામાં લેવું.
મગજની શાંતી રહે)

ઝ. તાવ ટાળીએ મટે—કપાસીઆનું મગજ ૧ શેર ને ૧ા શેર પાણીમાં ઉકાળી ને ૧ શેર પાણી રાખવું. ટાઢ બરાચ તેની ૧ કલાક આગળ એ પાણી ૧ અમચી ભરીને દરદીને પાવું.

ટ. મગજની ખીમારીને ફાયદો કરે—કપાસનો મગજ ૦ા તોલો પાણીમાં છુંદીને રોજ ૧ વાર પીવાડવો.

ડ. વીધુનો ડંખ ઉતરે—આતવારે કાપેલા કપાસીઆના મુળને દરદી મોઢામાં મુકીને આવે અને તે છુંદો ડંખ પર મુકે,

કુમારીઓ.

- ક. કુમારીઓ—કુવાડીઓ—પમારીઓ એની બે જાત છે. નાના પાદડાંવાળો, અને મોટા પાદડાંવાળો.
- ખ. કીડ—કુમારીઆની સીંગના દાણા વાટી, કરંજ તેલમાં મેળવી લગાડે તો કીડ નરમ પડે છે.
- ગ. જલંદર—કુમારીઆના ખીરો લુકો ના તોલો, જોળ સાથે દીવસમાં બે વાર ખાવામાં આવે તો જલંદર નરમ પડે છે.
- ઘ. દરાજ—કુવાડીઆ, અને લીમડાના પાદડાંનો રસ લીથુના રસ સાથે દરાજ ઉપર લગાડવામાં આવે છે.
- ચ. આંગળપેરો—આ દરદમાં અગન બહુ બળે છે. નસ્તર લગાડવાથી દુખારો વધે છે. આ દરદમાં આંગળાનું એક પેર ખરી પડે, પછી ખીણું ખરી પડે. કુમારીઆના પાદડાંની લેપડી દરદ ઉપર બાંધવી અને ઉપર ઠંડુ પાણી મુક્યા કરવું. લેપડી સુકાવા દેવી નહીં. અગન જલદી નરમ પડે છે.
- છ. પાઠાંપર એનાં પાંતરાં છુંડી, ઠંડા બાંધવાથી દરદને નરમ કરી પકવે છે.
- જ. વીધુનાં દંખપર એનું મુળીયું પાણીમાં ધસીને ચોપડવું અથવા જ્યાં સુધી દંખ ચઢેલો હોય તે જગાથી દંખવાળી જગા સુધી પમારીઆનું મુળીયું ધસવું તો દંખ ઉતરશે.
- આ મુળીયું માથે આવેલી સીના છાયામાં તથા દેખાવમાં ન આવવું જોઈએ.
- ઝ. કસતાતી બાયડીને માથે આ મુળીયું બાંધ્યું હોય તો છોકરું તરત નીકળે છે. છોકરું બહાર નીકળે કે તરત મુળીયું માથાપરથી કાઢાડી નાંખવું આ મુળીયું લાવવાની ચોકસ કીયો છે.
- કુમારીઆનું મુળીયું લાવવાની રીત—છોડ આગળ શનીવારે સાંજે જવું. તેને નોતરું દેવું કે મારે તારો ખપ છે. સીએને કસતાતી છોડવવાને માટે કાલે તને લખ જમ્મશ. આતવારે બામદાદે તે મુળીયું લાવવું આ કથા ધણા જણ જાણે છે. પણ આ જમાનામાં તે કશુંલ થઈ શકે એવી નથી. આ મુળીયું દસ્તાનવાળી ઓરતના પડછાયામાં

આવે તો ગુણુ ઉતરી જાય છોકરે જણવા પછી આ મુખીયું તરત કઢાડી લેવું.

ક. સોળ-બીલામુ લાગી સોળે આવ્યો હોય તો એનાં પાંદડાનો રસ ચોપડે તો સોળે ઉતરે છે.

ખ. ખરસવું—એના ખીનો છુકો, દહી સાથ મેળવી ખરસવાને લગાડો તો ફાયદો થાય છે.

ગ. સરીરની આમડી જડી થાય ત્યારે ખી તમા પાંદડાં વાટીને ચોપડવા માં આવે છે.

ઘ. ગાંઠો વેરાઇ જાય—કુમારીઆના ખીને થોડોવાર હુઅરના રસમાં રાખવાં. તે ખી નરમ પડે કે મઉમુતમાં વાટી લેપ કરવો.

ચ. દરાઝ માટે—કુવારીઆના ખી એક ભાગ, સાજી ખાર બે ભાગ, જવખાર ચાર ભાગ, લીથુના રસમાં મેળવી વાપરવું. દરાઝને અરાયાંથી પેહુલે ધસવું ને પછી લગાડવું.

છ. કરોળીઆ, (છીપ) માટે કંમાડીયાના ખી અધકચરા વાટી દહીમાં ૩ દીવસ રાખીને તે દહી મસલવું અને થોડીવારે નાહો લેવું તો સરીરે થયેલો કરોળીઓ નરમ પડે.

જ. ધગીતાવ—કુવાડીઆના ખી સેકા કારીની માફક કાવો બનાવી પીવાથી ધગી જાય છે. કુંવાડીઆના ખી યુનની જગાએ વાપરે છે.

કરચલું.

ક. ટાંદીયા તાવ માટે—કરચલું જે દરીઆમાં થાય છે, તેને ઠીકરા હિપ્ત સેકા છુકો બનાવવો. તાવ આવી ગયા પછી આ છુકો બેઆની ભાર, મધ સાથે મેળવીને દીવસમાં ૩ વાર આપવો આ પ્રયોગને 'દહમુળી' પણ કહે છે,

ટ. ત્રીદોસ અને કફ જવર (નીઉમોનીઆ) માટે કરચળાંનો સેરવો પીવામાં આપે છે.

ડ. પુશ્પાતન વધે—કરચલોને દૂરસ પીવાથી સકતી વધે છે. તે સ્વભાવે બહુ ગરમ છે.

દરસવાળા દરદીને કરચળાં ખાવામાં આવે તો લોહી પડે છે.

કાલુ માછલી.

ક. પુરખતન—કાલુ માછલી અને કરચળાં એ પુરખાટનમાં બહુજ ઉપયોગી છે એને આતસ ઉપર લુંછ ખાય છે. એની ખાખ બનાવીને શી સાથે ખાવામાં લે છે.

ખ. કુતરાનું ઝેર—કરચળાનો સેરવો પીવાથી આ ઝેર ઉતરે છે.

કોરી.

ગ. બરોળ, ખાંસી—કોરીને લીંબુના રસમાં તથા ચોખાની કાંજમાં લીંબુનો રાખાવાથી ચોખી થાય છે. કાઢવના વાસણમાં પેક કરીને એને પકવે છે પછી લીંબુના રસમાં બોળે છે, એ મુજબ સાત વાર પકવે છે. બરોળ, હાંફિયુ, ખાંસી ઉપર કોરીની ખાખ વાપરે છે.

ઘ. કાનના ચસકા બંધ પડે—કપુર કાચલી અને ઘોળી કોડી ઉના પાણીમાં ધસીને તેના ટીપા કાનમાં નાખવાથી ચસકા તરત નરમ પડે છે. જરીરે ઢાઢ બળે તે માટે કોરો પાણીમાં ધસી પીવાડે છે.

કોરો.

દક્ષીણુ વૃત કોરો, જેનું વળણુ, જમણી બાજુથી ડાબી બાજુએ થાય છે તે કવચીતજ મળે છે. તે સારા મુકનની નીશાની છે. જેની પાસે હોમ તે નસીબવાળો ગણાય છે. એની ખાખ નાની કોરીની માફક થાય છે.

ઘ. પીસાળ છુટે—નાની કોરી પાણીમાં ધસીને પીવી.

ઙ. જળંદર ચાટે—કોરાની ખાખ વપરાય છે, એમાં ચુનાનો ભાગ છે, એને લીંબુના રસમાં ૧૦ પટ આપે, એની ખાખ ૦૧ તોળો, ગોળ સાથે સવારે અને બીજી વાર સંજે ખાધાથી જળંદર મટે છે.

જ. બેદવાયુ (મોટુ પેટ થાય તે) કોરો—જાંખ આખો બાળીને ભરમ કરીને અહુઆના પર્કાના રસમાં ખળ કરીને ૨ અથવા ૩ વાલ, મધ સાથે આપવાથી બેદવાયુ મટી જાય છે.

કોથ મરો.

ક. આંખોપેરા માટે—કોઠમરાનું ફળ કોતરી તેને પોકળ બનાવી તે આંખ
ળા ઉપર પેહેરાવે છે. તે બધું દરદયુક્ત લે છે.

કપુર.

ખ. કરમ પડે—ગોળના પાણી સાથે કપુર ખવાડતાં કરમ પડે છે. ગોળ
જુનો જોઈએ ઉપલાનો ગોળ ધરમાલ અપાય છે. તે જુનો ૩-૪
વરસનો ગોળ એકલો અથવા કપુર સાથે મેળવી આપે છે. જુનો
ગોળ ઝાઝાડો લાવવાનો યુક્ત ધરાવે છે.

ગ. ૧થી ૫ ઐષ્ઠન કપુર ખાવાથી શરીરે ગરમી આવે છે. ઝાઝાડા, બિલટી
બંધ પડે છે. કોલેરામાં દર ૧૫ મીટીટ ૨ ઘંટ બાર કપુર અપાય છે.
શરૂઆતમાં આપો તો બહુ યુક્ત કરે છે.

ઘ. પુરુષાતન જોર નરમ કરે છે—જો ૨૦ ઐષ્ઠન સામટું કપુર આપ્યું હોય
તો, વીર્યનું જોર તદ્દન નરમ થાય છે. મરદાનગીરી જતી રહે છે.

ચ. આખનું ડુંગું એ માસનું હોય તેમટે—કપુર વડના દુધ સાથે મેળવી
આંખમાં અંજન કરવું. ધણી દીવસ ચાલુ રાખવું.

છ. પુરુષાતન વધે—કપુર નાહના પ્રમાણમાં લેવાથી પુરુષાતન વધે.

જ. પુરુષાતન ઘટે—કપુર મોટા પ્રમાણમાં લેવાથી વીર્યનું જોર નરમ પડે.

ઝ. ધાત—વારંવાર ધાત જાય તો તેને નીચલી દવા ફાવેલો કરે છે. કપુર
૧ વાલ, બીજી ૧ રતી એની ૩ ગોળી કરી દીવસમાં ત્રણ વાર
લેવી, રોજ ચાલુ રાખવી.

ટ. વિર્યનો જોષ, (હવસ) નરમ પડે—કપુર અને ટકજીખાર એકેક વાલ
પાણીમાં મુકી કેટલાક દીવસ ખવાડે તો હવસ નરમ થાય.

ડ. સજેખમ—સજેકમ—સરકમ—સલેખ માટે—કપુર અને સાકર સંભાળે બર્ધ
ગોળી અથવા જેવડી બનાવી કાળાં મરીના ચુરણમાં રાખી મુકવીને
રોજ ૩થી ૬ ખાવી. મરી કપુર ને ઉડી જતા અટકાવે છે.

ક. પીંદસ—કપુરને ગીલોડીના રસમાં મેળવી નાકમાં ટીપા મુકે અથવા
નાક આપે તો પીંદસ જાય.

ક. કોલેરામા—કપુર ૩ ગ્રેન, અરીણુ ૦૧ ગ્રેન અને મરચાં ૦૧ ગ્રેનની ગોળી બનાવી અઢેક કલાકે આપવી.

ખ. સરકમ માટે—કપુરના ટીકચરના ટીપા પાંચ પાણીમા નાખી પીવા.

ગ. હરસના મસા દુર થાય—કપુર ૧ ભાગ અને ૭ વાર ધોયલું લી ૭ ભાગ તેમો મલમ કરી લગાડે છે.

ઘ. મસા—કપુરને ૭ વાર ધોયલાં લી સાથ મેળવીને લગાડે તો થંડક આપે અને અકરસાત નરમ પડે.

ચ. પીસાળ થોડી થાય—કપુર, એલચી, તજ, ગોળ, પાખણુબેદ, પીપળ સલાગે, ગોળ સાથ મેળવીને, વજને એઆની ભાર લઈ, ચોખાના ધુણુ સાથ પીચે તો પીસાળ કમી થાય.

છ. પીસાળ છુટે—ઈંદ્રીમા કપુર અથવા સુરોખાર મુકે તો પીસાળ છુટે. ઘણીવાર આ ઉપાય ચાલુ રાખવામા નુકસાન થાય છે.

જ. ઝેહેર—ઝેહેર કચરાનું ઝેહેર કપુર ઉતારે છે.

ઝ. વીચ્છીના દાંખ માટે કપુર ૧ વાલ, ચેવલી પાન સાથ ખવાય છે.

ટ. વચણાગના ઝેહેર માટે કપુર ૧ વાલ, ચેવલી પાન સાથ ખવાય છે.

ઠ. દાંતનું મંજન—એક ભાગ કપુર અને આઠ ભાગ ચાક મેળવી બનાવે છે. જે જાથુક વાપરવામા નુકસાન છે, એવું કેટલાક અનુભવી ઓનું મત છે.

કપુર ખારીક વાટી શકાય નહી તેથી તેમાં રૂપીરીટ અથવા સાફ કોલનવોટર નાખે તો તરત ખારીક ભુકો થાય છે. નાળીઅશુનું પાણી તથા સરકો કપુર સાથ વાટે તો કપુર જલદીથી વટાઇ જાય છે. કપુર જલદી ઉડી જાય છે. કપુર સાથ કાળાં મરી હોય તો કપુરને ઉડતા વખત વધુ લાગે છે.

ક. (કોલેરાની ગોળી) કપુર ૧, હીંગ ૨, મરી કાળા ૩, કાચકાનો મર ૨, (ગેંગડા) લસન ૪ ભાગ એની ચણા જેવડી ગોળી કરવી, તે દૂધ ૦૧ કલાકે આપવી. પહેલા ૩ ગોળી, પછીથી અઢેક, આદુ અથવા પુદનાના રસમાં આપવી.

દાંત સડેલા-હોય તેનો દુખાવો મટે—કપુર અને અરીણુ સંભાગે લઈ તેની ગોળી બનાવી દાંત પર મુકે.

વીચુંના દખ માટે—૧) રતી કપુર પાનમાં મુકી ખસાડવો
મુત્ર કષ્ટ માટે કપુરની બતી બનાવી ઇદ્રીમાં મુકે તો પીસાબ
તરત છુટે

કપુર અને નવસાર પાણી સાથ મેળવી હાથે લગાડે પછી દેવતા
પકડે પણ ગરમ લાગે નહીં.

કેસર.

ક. કેસર—એ ગરમી આપે છે. પેટના ઝાઢાડા બંધ કરે છે. ઘી સાથ
અપાય છે. ખાંસી, હાફજીમાં વપરાય છે. પીળો રંગ આપવામાં
કેસર ઉપયોગી છે. રંગ વખત જતે ઉડી જાય છે એને ગરમ કરી
ભુકા બનાવી વાપરવાથી રંગ જલદી આવે છે

ખ માથાનો દુખાવો નરમ કરે—આધાસીસી નરમ પડે—કેસર, જેઠીમધ,
ઉપલેટ અને સાકર દરેક ૦૧ તોલો ખાંડીને ૫ તોલા માખણમાં
મુકીને ગરમ કરે તેનું ઘી થાય તે નાકમાં મુકે તો ગરમી તથા
પીટનો માથાનો દુખાવો નરમ પડે.

ગ. નાકમાંથી ભોહી અને પરં પડે તો કેસર ૦૧ તોલો, સાકર ૦૧ તોલો
અને ઘી ૫ તોલામાં ઉકાળી નાકમાં મુકે

ઘ. પીદસને ઉપલાં ઘીથી ફાયદો થાય છે

ચ. નાકમાંથી અને છાતીપરથી પડતું ભોહી બંધ થાય. કેસર દુધમાં
ઉકાળીને પીવું.

કેસરની અદર લીંબુનો રસ નાખવાથી રંગ ખુલ્લે છે. મીઠામ, અને
બદામના મગજને રંગ આપવા કેસરને બદલે બનાવતી સસ્તો
રંગ વાપરે છે તે નુકશાનકારક છે.

કેસરમાં મીઠાસનો પટ આપી વજન ભારી કરે છે, તે નુકશાનકારક
છે બોટી બનાવતી કેસર આવે છે તે રંગ બરાબર આપતી નથી.
નાખના છોડ—કેસર, ઘી, સાકર સભાગે લઈ ગરમ કરી નાખમાં
હીન ૧૪ સુધી મુકે. છોડ માઝે નહીં.

અતિસાર નાટે—કેસર અને અફીણ સભાગે લઈ, મધ સાથે મેળવી,
ચોખા જેટલી ગોળીઓ બનાવી તેમાંની એક સહવારે અને ૧ સાંજે
ત્રસ દીવસ ખાવી.

કંટોલાં.

- ક. કંટોલાં (વાંઝીઆ)—એના કણુને માટીના વાસણમાં, માથ અથવા બકરાના મુતર સાથ સાત દીવસ તડકામાં રાખી મુકના પછી સાંપના એહેર માટે વાપરે છે.
- ખ. કંટોલાના કણુનો રસ ૨ થી ૪ તોલા પાવાથી અને તે કણુ દંખ ઉપર બાંધવાથી સાંપનું એહેર ઉતરે છે.
- ગ. આમણ બહાર નીકળતી હોય તો કણુની લેપડી મુકે તો આમણ બેસી જાય છે.

કેવડો.

- ધ. આમન બહાર નીકળે તે ઉપર કેવડાની જડનો રસ એક ચમચે તેનો મલમ બનાવીને લગાડવો.
- ચ. અથુ દુખે તે ઉપર કેવડાની જડ પાણીમાં છુંદી માથે મુકવી. લોહીવા-દસતાન—ઝોરતને બહુ જનું હોય તો કેવરાની જડ ૦૧ સેર દુધમાં ધસી સાકર મુકીને ૭ દીન પીવાડે તો દસતાન બંધ થાય અથવા જમ્મસના પુલનું પાણી સાકર સાથે ૭ દીન પાવે.

કાંટા સળીઓ.

- છ. પથરી પીગળી જાય—કાંટા સળીઆનો છોડ મુળ સાથ આખો મુકવીને બારીક લુકી કરી તે ૦૧ તોલો પાણી સાથ ખાય તો પીસાળની પથરી પીગળે છે.

કરૂ (સીરવળ.)

- જ. કરૂ—સીરવળ કડવા તુરીઆ જેવું છે. એના મુકા મરને ૧ કલાક પાણીમાં બીંબવી તેના ચાર ટીપાં નાકમાં નાંખે તો કરૂ બેઠે છે. જરૂર વગર ફરી મુકવું નહીં. ખાવામાં ૧ કલાક પછી બીને ખીચડી લેવી. (નાકમાં આ ટીપાં મુકનારા બીજાઓ હલધ અને લી ખાવા ના પાડે છે.)

કાંદો જંગલી.

ક. કાંદો છુંદી આંટણ ઉપર મુકાય છે. તેથી ફાયદો થાય છે.

કાંડો.

- ખ. સાપનો, વીંછુનો દંખ--દંખ લાગે તો તરત લાલ કાંદો છુંદીને બાંધવો તે લીસો થઈ જાય તો બીજો ફરીથી બાંધવો,
 ધીનો ખોરાક નીકળી જાય--કાંદાનું માથું (ચોટલી) કાપીને પાંચ છ ચોટલી ૧ શેર ધી સાથે ગરમ કરે તો ખોરાક નીકળી જાય. કાંદો કાપનારને આંખમાં ઝેણ લાગી આંસુ પડે તો કાંદો કાપનારે કાંદાની ચોટલી પોતાના માથા ઉપર મુકે તો કાંદાની ઝેણ આંખે લાગતી નથી.
- ગ. કાંદામાં અંગ્રેજ એમેનીઆ છે, તે લાલ કાંદામાં વધારે છે. એમેનીઆ ઝેહેરી ડંખ માટે ધણે જાણીતો છે. માટે કાંદો તે ગુણ જતાવે છે.
- ઘ. વીંછુના ડંખ--કાંદો છુંદી, વીંછુના ડંખ ઉપર બાંધવો. તે એમેનીઆની માફક કામ કરે છે.
- ચ. છીક--કાંદાનો રસ નાકમાં નાંખવાથી છીક આવે છે
- છ. શીકરૂં--કાંદાનો રસ નાકમાં નાખે તેથી છીક આવી નાકમાંથી કાઢો પડે તો શીકરૂં જતું રહે. કોઈવાર તે કાઢો મગજે ચઢે તો નુકસાન કરે,
- જ. મસા--મસાની ઉપર કાંદો ધસવાથી મસા ખરી પડે છે.
- ઝ. નસકોરી--નસકોરી પુટવા પછી કાંદાના ૨ કટકા કરી ગળે બાંધે તો લોહી બંધ થાય,
- ટ. પીસાળ બંધ કરવા માટે--કાંદો ગરમ ગરમ પીર ઉપર બાંધવામાં આવે છે.
- ડ. ગુમડાં--પોટીસ કાંદાની બાંધે તો ગુમડાં પાકે છે.

કાંદો ધોળો--દુર્ગળી--પીઆજ.

- ક. કાંદો--એ કાચો ખાવાથી ગરમી ફરીરે આવે છે.
- ઘ. પુરુષાતન--કાંદો લીમાં વધારી લાલ કરી ખાવાથી શકતી વધે છે.

- ક. ગોળી—ગોળી વાએ વધે અને મોટી થાય ત્યારે ૦૧ શેર કાંદાને ખમણી ને મુરખો કરે, શેર ૦૧ થીમાં તળે, સોરમ ખહાર નીકળે ને ઉતારે. એની પોટલી કરી ગોળીએ બાંધી આઠ પોહોર એટલે સહવારથી બીજી સહવાર સુધી બાંધી રાખે, બીજો પાટો તરતજ બાંધે. એ મુજબ ત્રણ દીન કરે તો ગોળો નાહની થાય.
- ખ. દાંતના કીડા નીકળી પડે—કાંદાના બીજનો ધુમાડો મોંમા લીએ તો દાંત ના કીડા નીકળી પડે.
- ગ. જળંદર માટે કાચો કાદો ખાવામા લેવો.
- ઘ. બહેર પણુ માટે કાદાનો રસ કપડાંથી ગાળીને કાનમાં મુકવો તેથી બહે રાત તથા સરદી દુર થાય.
- ચ. કાનકચુરો કાનમાં ગયો હોય તો સફેદ કાંદાનો રસ લુગડાંમાં ગાળીને કાનમાં નાખે.
- છ. જાગૃતી આવે છે—એસુદ્ધીવાળાને કાદાનો રસ સુંઘવાથી સુદ્ધી આવે છે
- જ. ગરમી આવે છે—કાદો શરીરે ઘસવાથી ગરમી આવે છે
- ઝ. હવા સાફ થાય છે—કાદા ઘરમાં ટાંગી રાખવાથી હવા ચોખી થાય છે
- ટ. વીર્ય વધે છે—કાંદાનું શાક યા મુરખો કરી ખાવાથી મરદને શક્તિવધે છે.
- ઠ. શક્તિ આવે—કાદાનો તથા આદુનો રસ, મધ, અકેક તોલો, બી ૦૧ તોલો રોજ ખાવાથી નબળો પડેલો પુરુષ પાછો વળે છે.
- ડ. અતીસારના પેટ અટકે—૧ તોલો કાંદાના રસમાં ૧ રતી અરીણુ મેળવી દીવસમા ૩ વાર લેવાથી અતીસારને કાયદો થાય છે.
- ઢ. પોટીસ—કાદાને બાણી, પછી જરા બી અને હલદ નાખી ફરી ગરમ કરવું અને તેની પોટીસ કરી ગર ગુમડાં ઉપર મુકવાથી તેઓને પકવે છે.
- ણ. ગાંઠ પાકવવામાં અને ફેડવામાં કાંદાની પોટીસ બહુ સારી છે. તેની સાથે લીમડાના પાતરાં, સેતુરના પાતરા તથા સીંધવ, મેળવે છે.

કાચકીના છોડના ફળ—કાચકા—કાંકચીઆ

- ક. ટાઢીઆ તાવો માટે અકસીર ઈલાજ નીચે ત્રમાણુ છે—સફેદ ૭૩
૧ તોલો, બાવલના સુકા પાન ૧૥ તોલો કાચકાની મીજ તોલો ૫ અને
લીડી પીપર તોલો ૦૥, આ સધળી ચીજોને પીસીને ચણા જેટલી
ગોળીઓ બનાવી તેમાની બે બે ગોળીઓ ત્રણ ત્રણ
કલાકે આપે.
- ખ. ફેશીરીઉજ—ઉપર મુજબની કાચકાની મેળવણી ટાઢીયા તાવો માટે
અંગ્રેજી ફેશીરીઉજની ગરજ સારે છે.

કાચકી—સાગર ગોટા.

- ગ. સરદીનો તાવ, ચોઢીઓ, આતરીઓ વગેરે માટે કાચકીના બીજને
આતસ ઉપર ભુજી ૧ ભાગ, મીઠુ ૧ ભાગ, મેળવી ૦૥૥ તોલો
સહવારે બમદાદે ફાકવો અથવા છોડનો રસ મધમા પાવો.
પાછલી રાતના પીવાથી એનો ગુણુ વધે છે.
- ઘ. ટાઢીયા તાવ સાટે—કાચકાને ઠીકરા ઉપર સેકવા તેના ઉપરનું પડ
ફાટી ન્યય ત્યાં સુધી સેકવા, પછી અંદરના બીજનો આરીક
ભુકો કરવો, તે સીનકાના ફેશીરિયુજનુ કાસ કરે છે.
- કાચકાના ભુકાને મરી સાથે મેળવી કવીનામનની જગાએ વાપરે છે.

કાચકા.

- ચ. કાચકા અને મરીના ભુકાને પલવીસ બોનડી સીડલા કમપાઉન્ડ કહે
છે. ઠંડી લાગીને આવતા દરેક તાવમા ૧૫થી ૩૦ ગ્રેઇન ૧ વખતે
તે અપાય છે. જે દીવસે તાવ આવવાનો હોય તે દીવસે તાવ
આવે તે પહેલા ત્રણ ત્રણ કલાકે પડીકા ૪ આપવા. તાવ
સાથે પેટમાં દુખાવો હોય તો લવેગ ૧ દરેક પાઉદર સાથે
મેળવીને આપવું.
- છ. ગોળીમા પાણી ઉતરે તે વેળા કાચકાના ભુકાનો લેપ કરી દીવેલાના
પાંડદા ઉપર મુકી તે પાંડદાં ગોળી ઉપર બધાય છે.

ક. વીધુના દંખપર કાચકીની મીચ પથરપર ધસી ગરમ કરીને ચોટાડવી.

ખ. વાળા માટે કાચકીના પાતરાં, મીકું, જાસ એ સધળું પીસીને વાળા ઉપર પાટો બાંધે.

ગ. તાવ ટાઢીઆ માટે, ચોઠીઆ, આંતરીઆ, રોજીઆ માટે—કાચકાને ભુંજી ઉપરથી છોલતાં કાઢાડીને અંદરની મીચને ભુકા કરી ત્રીજે ભાગે કાળાં મરી મેળવીને કાચના યુચની શીશીમાં રાખવું, માત્રા ૧૫થી ૩૦ ઘઉં ભાર એ પલવીસ બોનદીઉસીલા કમપાઉંદ કહેવાય છે.

ઘ. એ પાઉદર (કુધનાઈન ટેનેટ) ફેબ્રુરીટીની માફક કામ કરે છે. ચોઠીઓ તાવ આવવાની વડી હોય તે આગળ આમાના પઠીકાં ત્રણ (૧૫થી ૩૦ ટ્રેનના) ત્રણ ત્રણ કલાકે આપવાં, ગરબવાળી સ્ત્રીને આપવામાં અડચણ નથી.

ચ. પેટનો દુખાવો હોય તો એ બોનદીઉ સીલાકમપાઉંડ લવંગ સાથ મેળવી આપે.

છ. કરમ માટે—અંગ્રેજી વરમસીદની માફક

કાચકાનો પાઉદર અપાય છે. બચ્ચાને એ માફક છે.

જ. જોળીમાં પાણી (ઢાઢડો સીલ) માટે—ખાવામાં કાચકાનો ભુકા આપે છે અને દીવેલાના પાતરાં ઉપર એ ભુકા લગાડી જોળીએ બાંધે છે.

તાવ ટાઢીઓ ચોજીઓ તાવ તાવ ધનટરમીટનત—કાચકાની મીજનો ભુકા વાલ ૨) થી ૫) સુધી વજનમાં લઈ તેટલાંજ વજનને મરી લઈને તેની ૧' પડીકા બનાવી પાણી સાથ દીનમાં ૩) વાર લેવી. દાંતના પારા સુજેલા હોય ત્યારે કાચકા સોપારી અને ફટકા સંગાજે લેવી તેને બાળી કાલસો કરીને મંજન કરી દાંત તથા પારા ઉપર ધસવું.

જોળીમાં પાણી હોય તો કાચકાને છુંદી દીવેલ સાથ મેળવી જોળીએ લેપ કરવો.

જોળીએ સોજે હોય તો કાચકીના પાતરાં છુંદી, તેમા દીવેલ નાંખી ગરમ કરી જોળીએ લેપ કરવો.

કંત્રી દારૂ બનાવવાનો નુકરો.

ક. કંત્રી દારૂ સુધારવા માટે—બદીઆન ૧ તોલો, ફેસર ૦૧ તોલો, એળચી ૧ તોલો, ધાણા ૧ તોલો, કરતુરી ૧ વાલ, દારૂ ૧ ગ્યાલન, આકેર ૦૧૧ સેર, જેઠીમધ ૨ તોલા એ બધાને ૭ દીસ બીજવી રાખી રોજ હલાવે પછી ગાળી નાખે. વધુ ગરમી લાવવા માટે ચોપચીની ૧ તોલો, પીપળીમુળના ગાંઠ ૧ તોલો ઉમેરે.

કાનકચુરો.

ખ. નાસુર માટે કાનકચુરાની રાખ દાખવામાં આવે છે.

ગ. કાનકચુરો કાનમાં ભરાયલો હોય તો બકરાના માંસનો ખારીક ખીમો ગરમ કરી કાન આગળ ધરવો, બાક લાગવાથી તે બહાર આવે છે.

કસાઈના છોડના મુળીઆ.

ઘ. ગોળી ઉપર સોજો હોય ત્યારે આ મુળીઆં છુંદી ગાયના મુતશ્મા ગરમ કરી ગોળી પર મુકવા. (આ આઢાડ ઉપર મોતીના જેવા ફળ આવે છે.

કાસકી.

ચ. કંઠમાળા—કાસકીની જડના ૧૪ કટકોનો, શુતરના દોરાર્થી હાર બનાવી પેહેરયાથી કંઠમાળાને ફાયદો કરે છે. શ્વનીવારે એ ઝાપર કને નોતરૂં દેવું, અને આતવારે કાપવું, એવી કથા ચાલે છે.

કપ્પુતર.

છ. પીસાબે બંધાતી પથરી માટે—કપ્પુતરનો આધાર ૧ વાલ, મરી ૧ વાલ, મધમાં મેળવી એની ત્રણ ગોળીઓ બનાવી એકેક દીવસમાં ત્રણ વાર આપવી. રોજ તાજ બનાવવી એમાં પીસાબની પથરીને પીગળા વવાનો ગુણ છે.

- ક. વાળો પગે નીકળે છે—ત્યારે કચુતરનો આધાર વાલ ૧ થી ૩ ગોળમાં ગોળી બનાવી ખાવી. ખીજે દીવસે તાજી બનાવી ખાવી.
- ખ. કચુતરનું છેડ ગરમ બહુ છે—શુભદા વીગીરે પકવવા માટે લેપડી તરીકે વપરાય છે.
- ગ. લકવાના દરદ માટે—કચુતરનો રસ બનાવી પીવામાં આપે છે. ૭ દીવસ સુધી ચાલુ પીવામાં લે તો ફાયદો કરે છે એ બહુ ગરમ છે.
- ઘ. વાળો—ગીની વરમ વરમ માટે કચુતરનો આધાર ૧ વાલ ગોળ સાથે ખાવો.
- ચ. ટાઢીઆ તાવ માટે—કચુતરનો આધાર ૧ તોલો ભેવો તેને સુકવી ગોળ સાથ મેળવી નવ ગોળી કરવી. ૧ ગોળી દીવસમાં ૩ વાર તાવ ગયા પછી આપવી. દીન ૩ થી ૬ સુધી ચાલુ રાખવી.
- છ. રક્તપીત્ત—માટે ૧ વાલ કચુતરનું ચરકતું ચુરણ મધ સાથે અપાય છે.
- જ. વાળા માટે કચુતરની પીખાલ ગોળ સાથ ગોળી કરીને ૭ દીવસ ખાવી.
- ઝ. નબળી નસોનો લેપ—કચુતરની લીંડી (ધાખાણ) સીધવ ખાર સાથ સંભા ગે મધમાં મેળવીને લેપ લગાડવો ઉપર પાન બાધવું દીન સાત સુધી લેપ મુકવો.
- ટ. નબળી નસોનો લેપ—કચુતરની (પીખાલ) અને સીધાલુણ સંભાગે લઈ મધ સાથે પીસીને ચામડી ઉપર લેપ કરે.
- ઠ. પથરી પીગળી જાય—કચુતરની પીખાલ ૧ તોલો કચુતરનો અધાર ૧૧૧ તોલો આ બધેને નાળીએરના પાણીમાં દીન સાત સુધી પીસે તેમાંથી ૧ વાલ દીવસમાં ૩ વખત ખવાડે.
- ડ. જળાંકર માટે—કચુતરનો અધાર પાણીમાં ખખડાવીને પેટ ઉપર લેપ કરે. ખોરાકમાં ખીચડીને ઘી ખીણું કાંઈ નહોં ખાવું.
- ઢ. વાળો સારો થાય—કચુતરની પાંખ બે ચોખા ભાર વજનમાં લઈ ગોળ સાથ ખવાડવી.
- ણ. સોજો દરદનો—કચુતરના પીછની રાખ તેલમાં મેળવીને ચોપડવાથી દરદને પકવીને ફાડી નાખે છે.

ક. દસલાન બંધ થાય—લગન વખતે માથે આવેલી સ્ત્રીને તરત નહવાડવી હોય તો કબુતરના અધારની બારીક ભુકી ર આની ભાર ખવાડવી. આથી કોષખી સ્ત્રીનું દસતાન ઉતાવળે બંધ થાય છે. ઉપાય ચોકસ છે. જરૂર હોય તો ૨ કલાક પછી બીજાવાર ખવાડે.

ક્ષય માટે—પાગેવા જાતના કબુતરનું તડકે સુકવેલું માંડિસ તોલા ૩૨. સાકર તોલા ૧૬, કપુર તોલા ૮, લીડીપીપર તોલા ૪, એત્રચી તોલા ૨ તજ તોલો ૧, આ ચીજોનું ચુરણ તોલો ૪, ૦૥ સાકર, મધ, માખણ દરેક તોલો ૧૧ (સવા) સાથે મેળવીને એ મુજબ દીનમાં ૩ વાર ખાવું.

ખોરાકમાં ધઉ નીચે મુજબ બનાવી ખાવામાં લેવા.

એ વરસનો જીનો ધઉં મણુ ૧, તેમાં આકારાના પુલની કળી શેરમાં ૫ મુકી કોઈના ભરી પાચ, દીન રાખી મુકવું. પછી ધઉ સુકવી, કળીઓ ઓટકી કાઢીને ધઉં ખોરાક તરીકે વાપરવા.

દરદીએ બકરીને ધાવવું, એમાં બહુ ફાયદો છે. દોઢેલુ દુધ પીવામાં એટલો ફાયદો નથી.

કાળી દરાખ.

ખ. જોલાખ માટે ફળીયા કાઢેલી કાળી દરાખ ૦૥ શેર, ચુલાખજળ ૦૥ શેર, ૧૨ કલાક બીજવી ૦૥ શેર રસ કઢાડવો તેનું સરખત બનાવી એક ચમચો પીવાથી ઓઢડા આવે છે.

કોહોળું ભુરું—ડાંગર.

ગ. વીંછુના દંખ માટે ભુરાં કોહળાનું લીલુ અથવા સુકું ડીચુ પાણીમાં ધસી દંખ ઉપર ચોપડવું

કાવળી વજ.

ક. શીફરા માટે—કાવળી વજનું છોડું ઉંદરના સફરામાં મુકીને, ઉંદરને કાદવના વાસણમાં પેક કરી જમીનમાં બે માસ દાટવું, પછી પેલી જડીને પાણીમાં ધસી બબે બબે ટીપાં નાકમાં મુકવાથી મગજનો કીડો મરી જશે અને શીફર બંધ થશે.

કાળુ.

ખ. કોહોડ સફેદ—કાળુનું તેલ ચામડી ઉપર લગાડ્યું હોય તો ચામડીના રંગમાં ફેર થાય છે. કોહોડના સફેદ ચામડા ઉપર લગાડે તો પોતાસ પરમેજેનેટની માફક ચામડીનો રંગ બદલે છે.

કલધ (વંગ)

ગ. કલધને છાસમાં ઉકાળે તો તેનો કાટ ઓગળે પછી તેને ઠીકરા ઉપર મુકી ગરમ કરે અને પીપળાની લાકડીએ ધસે તો કલધ મરે. ખાખરની લાકડીએ ધસે તો કલધ ભસમ થાય.

નગોડની લાકડીએ હલાવે અને અદુસાની લાકડીએ ધસે તો ખાખ થાય. ખાક બનાવવાની રીત—૦૧ શેર કલધને છાસમાં અથવા તેલમાં નાંખી ઉકાળવી અને કલધ શોષવી. પછી ઠીકરા ઉપર કલધ મુકી નીચે બળતું કરવું હળદર તથા અજમેા અડેક શેર મેળવીને પીગળેલી કલધ ઉપર થોડો થોડો નાખતા જવું અને લાકડી વતી હલાવવું તો કલધ ખાક થઈ જશે.

ઘ. પીસાથે ગરમી માટે કલધની ખાક મધ સાથે અપાય છે.

કડું.

ચ. કમળા માટે—કડું બે આનાથી પાવલીભાર, સાકર ૦૧ તોલાં સાથ મેળવી પાણી સાથ ફાકી મારવી. કલેજનું પીટ સોધન થઈ ઝાહડા વાટે પડે છે.

- ક. તાવ—(સતંત્રજવર) એ તાવ ૭, ૧૦, અથવા ૧૨ દીવસ રહે છે. એ માટે કકું, ઇંદ્રજવ, પટોળના પાન એનો લુકો કરી ના તોલો ફાફા પાણી સાથે દીનર્મા ૩ વાર લેવી.
- ખ. હાઠીઆ તાવોની સસતી દવા—કકુંનું ચુરણ ના તોલો તેના પડીકા ૮ કરવાં. તાવ આવવાનો હોય તેની ત્રણ કલાક આગળ એક પડીકા આ પવું. પછી તાવ ચઢે ને બીજું પડીકું અને એ પ્રમાણે ત્રણ કલાક પછી ત્રીજું આપવું.

કપીલો (કમાળા)

- ગ. કપીલો એક ઝાડના ફળનો લુકો છે. રંગે ઇંદના લુકા જેવો છે, સ્વાદમા કડવો છે, સ્વભાવે ગરમ છે. રંગ તરીકે એના બી વપરાય છે.
- ઘ. જીલાબ, કરમી, આફરો, લોહીવીકાર માટે વપરાય છે, ચાંદા ઉપર એનો મલમ કરી વાપરે છે.
- ચ. ખરજવુ, દાદર, કીડ, ગુમડા ઉપર એનો મલમ વપરાય છે.
- છ. કપીલાનો જીલાબ પેટમાં દુખાવે છે માટે તેની સાથે હરડે, વાયવરંગ, સીંધવખાર ઉમેરે છે.
- જ. કરમ માટે કપીલો ઘણો ઉપયોગી છે. ચપટા, ગોલ અને સુતરીઆ કરમ બહાર પડે છે.
- ઝ. કમાળા માટે—કપીલો અને વાયવરંગ દરેક ના તોલો મધ સાથે ખાવું

કવચની સીંગ (ભેરવી સીંગ)

૨. વાળો (નાર)—એના મોઢા ઉપર કવચની સીંગની રવાંટી ચીમટાવતી મુકે તો વાલો મરે.
૬. કરમ માટે બચ્ચાંએને કવચની રવાંટી ગોળ અથવા જાસ સાથે ખવાડે છે.
- આ રવાંટી ચામડીને લાગે તો વવરાટ થાય છે. કીડ બહુ થાય છે તે ઉપર જાણુ ચોપડે તો નરમ પડે. કવચની સીંગની રવાંટી બધું મારે છે.

કરમ.

ક. કરમ બચાને થાય તે માટે—કેલોમેળ ધણો ગુણુ કરે છે.

૧ કેલોમેળ એન બે, સ્કેમોનીઆ એન બે, અનીસુ તેલ ટીપુ
૦૧ એક બચ્ચાં માટે છે.

અ. નાથળા મોટા કરમ પડે—(૨) સ્કેમોનીઆ એન બે, નીસોતર ૭
એન એક વખત માટે.

(૩) સેનટોનાઈન એન એક કેલોમેળ એક એન રાતરે સુતી વખત ખાંડ
સાથે ખાવું.

બ. કરમના ગુચ્છ પડે—(૪) નર સેવટી (સેવટી જે ઉપર ઝૂલ ન આવે તે)
તેને અમણુજ કહે છે તેના પાતરાં ગાજરના જેવા થાએ છે.
તેના પાતરાનો રસ ૩ દીન પાવો. દરરોજ ૧ તોલો રસ પાય તો
કરમ પડે.

ધ. બચ્ચાને વામીર થાય તો કરમ છાતીએ છે એમ જાણવું. તે વેળા
ધાણા વાટીને સાકર સાથે આપવા. કરમ થયા હોય તે વારે
બચ્ચાઓ પાણી ધણીવાર પીવા માગે છે અને પોતાનું નાક
ધવરીઆ કરે છે.

ચ. કરમ માટે કાચકીના બી અણાય છે.

કનઠારદીસ.

છ. કનઠારદીસ—એક જાતની લીલી માંખી છે, એક જાત લાંબી રહે
છે અને બીજી ટુંકી રહે છે.

જ. ધાતુપુષ્પ માટે—એ માંખી માણસને તેમજ ઘોડાને ખવાડવામાં આવે
છે. જોષએ તે કરતા વધુ વજન પેટમાં જાય તો પીસાએ લોહી
પડે છે. તેના ઉપાય તરીકે ઘી પીવાડે છે.

ઝ. પીસાખ ટપકીઆ કરે ત્યારે ટીકચર કેનઠારદીસ ટીપાં ૫, ટીકચર
સ્ટીલ ટીપાં ૧૦, પાણી આર્ડિસ ૧, એકવાર માટે પીવામાં આપે
છે, એ મુજબ દીનમાં ૩ વાર પાવામાં આપે છે.

ક. જાગરો—જાગરો ઉઠાડવા માટે આ માખીનું પ્લાસ્ટર અને લાઇકર

કેનદારદીસ ચામડી ઉપર લગાડે છે.

એ દવા ચામડીને લગાડવા પહેલાં ચામડી લીધુ અથવા સરકાથી ઘોષ પરસેવાનો ચીકાસ કઢાડો નાખવો જોઈએ. નહીં તો જાગરો ઉઠે નહીં. કેટલાક દાક્ટરોને આ રીત ખબર હોતી નથી, અને જ્યારે જાગરો ઉઠતો નથી ત્યારે દવા લાઇકર કેનદારદીસ જીનું થયલું સમજે છે. પણ જીનું થયલું લાઇકર કેનદારદીસ તો વધારે જોરાવર બને છે.

ખ. કુતરાના ઝેહેર માટે—કેનદારદીસ ૫ તોલા, મસુર ૫ તોલા, કેસર, લવંગ, તજ, કાળા મરી દરેક ૧૥ તોલો કપડછાન કરી ૧ માસા ની ટીકરી બનાવવી. તેમાની અરધી ટીકરી (અડધો માસા) સહવારે ખવાડવી. દરદીને ગરમ નાહવાના પાણીમાં મુતરાવે અને તેજ પાણીથી નહવાડે.

ગ. કેનદારદીસ ખાવાથી પીસાબના ઝુકામા દુખાવો થાય તો મસુર રાધી તેમાં બદામનું તેલ અને માખણ નાખી ખવાડે. અથવા ગાયનું ઘી ખવાડે, અથવા મરધાનું ગોસ ધાણુ ઘી નાખી ખવાડે અથવા મીઠો દારૂ પીવાડે

ગોળીએ રસ થયો હોય તો કેનદારનું મુળીક અને સુંઠ સભાજે લઈ લીંબુના રસમાં ઘસી ગોળીએ લેપ કરવો. જે અગણુ ઘણી બજે તો સુંઠ થોડો લેવી અથવા બીજકુલ લેવી નહીં.

કરોળીઓ.

ઘ. તાઢીઆ તાવ માટે—કરોળીઆના સફેદ પડ ત્રણ ગોળમા મેળવી ખાય તો સરવે જાતના તાઢીઆ તાવ ઉતરે.

ઉલતી બધ થાએ—કરોળીના સફેદ પરને ગોળ સાથે મેળવી દરદીને ખવાડવું.

એક આંતરીએ તાવ જાય—કરોળીઆની જાળના તાતણાની બતી બ નાવે. તે બતી તલના તેલમાં ભીંજવી બતી કરી તેની કાજળ પાડે

તે કાજળ આંખે આંજે. (આ પ્રયોગ અમતકારી છે.)

કમરકાકરી,

ક. અડગરી, હેડકી, હીચીઆ અટકે છે. કમળકાકરીના ખીજ ના તોલો પાણી સાથે પીવામાં આપે છે.

ખ. રસ માટે કમરકાકરી સાકર સાથે ફાકવી.

કંકુ,

ખ, હરસ મટે છે--કંકુ અને છાસ રંગ બદલે ત્યાં સુધી મેળવી મેળવીને નવટાકે પીવું

કનીરની જડ,

અ. ધીલીનસો માટે--કનીરની જડને ઇંડાની સફેતીમાં ધસીને આમડીપર ભેપ કરવો.

અ. પુરુષાતણ પાછું આવે--કનીરના જાહાડ ઉપર સફેદ પુલ થાય છે. એ જાહાડના જડની છાજ કાળા ધંતુરાની જડની છાજ દરેક ના શેર દશ શેર ગાયના દુધમાં ઊકાળી દુધ પાંચ શેર રાખી તેનું ઘી બનાવવું. તે ઘી મગના જેટલું વજન પાનમાં મુકોને સવારે આવું. ૭ દીનમાં ફાયદો જણાય છે. ખાટું ખાંડ ન આવું. વળી એજ ઘીને પાન ઉપર ચોપડી તે પટ્ટી નબળી નસો ઉપર બાંધે તો શકતી આવે.

છ. હાથ દરાણથી બગડેલો મરદ સમરે--ઉજળી કનીરની જડ, ઉજળી ચણોદીની જડ, આળસીઆં દરેક તોલા ૨ દેડકો એક, તલતું તેલ ચાર તોલા, સરવે એકઠું કરી લોહાના વાસણમાં મુકી અંગાર ઉપર મુકી તેલ કાઢાડવું, તે તેલ કાગળ ઉપર ચોપડી નબળી નસોને લગાડે તો દરદી માણસ આખો થાય. યુધા માણસને શકતી વધે.

વીર્યનો જોસ નરમ પડે--કેટલાક શીખતા કુંવારા છોકરાઓમાં કુટેવ

બહુ પ્રસરી છે, તેથી શરીરનું સલાનાશ વળે છે. માખાપોને તથા માસ્તરોને સમજ પડતી નથી, ઉપાયોમાં કસરતની જરૂર દેખાય છે. કસરતમાં બેઠકની કસરત આ કુટેવ માટે ઘણી ઉપયોગી છે. બેઠકની કસરત વીર્યના રસને દાબે છે, વીર્ય ખરતું અટકાવે છે, મગજને આડે રસ્તે ભમવા દેતું નથી.

વીર્યના બેસને દાબવા માટે બેઠકની કસરતના જેવો બીજો સારો ઉપાય નથી. આ બાબદ દરેક માણસે ખ્યાનપર રાખવા જેવી છે.

ક્રીમ ટારટર.

ક. જળંદર—ક્રીમ ટારટર બહુક પીવાના પાણી સાથે મેળવીને આપ્યા કરવું, આથી જળંદરને ફાયદો છે. પલવીસ જેલપ કમપાઉદ બથુક આપ્યા કરવું. આથી જળંદરને ફાયદો છે.

કલોંજ. (કારંજી)

ખ. વાળ વધે—કલોંજને પાણીમાં વાટીને સાત દીન માથે ચોળે તો બાલ વધે.

કસુંબબો.

ગ. વાળ વધે અને સુવાળા થાય—કસુંબબાના બી અને હાલની રાખ તેજમાં મેળવી વાળના મુળમાં લગાડવી.

કારેલું જંગલો.

ઘ. સાપનું ઝેર મટાડવા માટે—કારેલું જંગલી જે સોપારી જેવું થાય છે તેને પાણીમાં ઘસી તરત લગાડે તો ઝેર ચઢે નહીં.

કાચબો.

ચ. કુતરાના ઝેર માટે—મીઠા પાણીનો કાચબો પકાવી, સુકવી, બારીક

ભુકો કરવો. કાચબાની ભુકી પાચ તોલા, જેનસીઅન ૩૮ ત્રણ તોલા, ઇસેસ તોલા ત્રણ મેળવી એક રસ કરવું. તેમાંથી પેહેલે દીવમે ચાર માસા ખાવા પછી રોજ ૧ માસો વધારીને સવા તોલો થાએ ત્યા સુધી ખાવું. ઘી સાથ મેળવી ખાવું, ઉપરથી પાણી પીવું.

ક. કંઠમાળા--કાચબાની કીબનુ ફાડ્યુ ખારીક ભુકો કરી ૦ા સેર તેલ મા ઉકાળી લગાડવું. કંઠમાળા પાકે નહી અને આરામ થાયે દરદી અંગે પાતલો હોય તો તેલને બદલે ઘી લેવું

ખ. તાવ માટે--કાચબાને આખો બાળી તેની રાખ કુઠનાઈનીની જગોએ રૂશીઆના મુલકમા વપરાય છે.

ગોળી મોટી થયલી નરમ પડે--કાચબો બાળીને તેની ખાક કરવી પછી તેની સાથ દીવેળ અને સીધવખાર સલાગે મેળવી ગોળીપર વેપ કરવો જુનુ દરદ દંકે થાય છે.

કંઠમાળા સારી થાય--કાચબાની પીડ, કુતરાના અથવા માણસના હાડકાંની ખાખ સલાગે લેવી, તેમા મનસીલ, ખોડાસીંગ, કપીલો રાહળ એ દરેક ચીજ સલાગે લેવી, એ દીવેલમા મેળવી દરદપર લગાડવું (ધણીવાર અજમાવેલું છે.)

કાફી.

કાફીનો કાહવો ગરમ છે, ઉધને કાપે છે. અંગમાં હુશીયારી આપે છે. ગ. કાફીમાં ચીકારી ભેળે છે. તે માલમ સેહેજમા પડે. કાફી ઠંડા પાણી મા રગ આપે નહી. ચીકારી ઠંડા પાણીમાં રંગ આપે છે એટલે ચીકારી સાથની કાફી ઠંડા પાણીમાં નાખો તો જરા રગ પાણીમા ઉતરે છે.

ઘ. કાફીને બદલે કુમારીઆના બીને મેકાને તેનો ભુકો વેચવામાં આવે આવે છે અને તે કાફીના જેવો સવાદ આપે છે. કાફીમાં બીજા હલકા અનાજ બાળી ભુકો કરીને ભેળે છે.

હવા સાફ કરવા માટે કાશી બાળીને તેનો ધુમાડો કરવાથી દરદીના ઓરડાની હવા સાફ થાએ છે.

કાળો મલમ દેશી.

ક. સીદુર શેર એક, મીઠું તેલ સવા શેર, ધીમી આંચે ઉકાળવું, વાસણ મોટું રાખવું કારણ કે તેલ ઉભાય છે ઉકાળતાં હલાવીઆ કરવું. રગ કાળો થાય ત્યારે તે મલમના બે ચાર ટીપા થંડા પાણીમા નાખવાં. મલમ બે પાતળો જાણાય તો વધુ ઉકાળવું, મલમ ઘણો ઘટ થઈ ગયો હોય તો બીજું તેલ નાખવું, ચુલાપરથી કિતારી બે તોલા મીણ નાખવું, વધારે થકુ પડે ને કપુર બે તોલા નાખવો.

આ મલમની પતી દરદ પકવવામા અને રૂઝવવામાં વપરાય છે

કાગફળ.

ખ જુ માથાની મરે—કાગફળ બે તોલા, તેલ ૦૧ શેર, બંને ચુલાપર કકડાવી તેલ કરી, માથે ભરી, માથુ બે પહોર બાંધી રાખે તો જુ ફરીથી થાએ નહીં.

કાંસકી.

ગ. લોહીના ઝાહડા થતા હોય તો કાંસકીનું મુલ ૦૧૧ તોલો ચોખ્ખાનું ધુણુમાં પાવું.

ઘ. હરસ માટે—આ મુલ ઉપર મુજબ પાવું.

ચ. પેટની ગાંઠ ખસે ત્યારે આતવારને દીને કાંસકીના પાતરા ૩, ગોળ સાથ મેળવી ખવાડવા.

છ. પેટની ગાંઠ ખસી હોય તે માટે કાંસકીના મુળને શનીવારે નોતરે દેવું. આતવારે તે લાવી સણની દોરી સાથ બાંધી પગની છેલ્લી આગલીએ બાંધવું જે ગાંઠ જમની બાજુએ ધસી હોય તો

દાખા પગે બાંધવું જો દાખી બાળુએ ધસી હોય તો જમના પગની છેલ્લી આંગલીએ બાંધે

ક. રોજઆ તાવ માટે—કાસકીના ઝાડને સનીવારે કહેવું કે (ફળાણા) માણસ માટે તાવના ઉપાય તરીકે લઈ જવાનું છે. આતવારે એનું મુલીઉ લાવી સનના સાત દોરાનો તાર કુમારી છોડી પાસે વણાવીને તે જડ બાંધે, તેને ધ્રુપે અને દાખે હાથે બાંધે.

ખ. ગર્ભસ્થાનને ફાયદો કરે—રૂતુ આવ્યા પછી સ્ત્રીએ કાસકીનું મુળ પાણીમાં ધસી સાત દીન પીવું,

કાળી મુસરી.

પુરુષાતન વધે—કાળી મુસલીના કણ્ણુનું ચુરણ ઘીમાં તળીને રોજ ગાથી ૧ તોલો ખાવું.

કાકડી.

ગ. પીસાબ છોડવા માટે—કાકડીનો મગજ ૧ તોલો પાણીમાં ઝીકાળીને પીવો.

ઘ. રેતી પાસાળે હોએ તે કાઢવા માટે—કાકડીના મગજને ગરમ પાણી સાથે પીવું.

લોહીની ગાંઠ પીગળે—ગાંઠ ઊપર કાકરી બાંધે.

દારૂની કેફ ઊતરે—કાકરી ખવાડવાથી દારૂની કેફ ઊતરે.

દારૂ પોચો પડે—દારૂમાં કાકરીનો કટકો નાંખે તો દારૂ નરમ પડી જાય.

હીલ વાસ મારતું હોએ તે માટે ઇલાજ

કમોદના ચોખા (નવા વધારે સારા છે) શેર ૧૧ લેવા તેને પાણીમાં ઊકાળી પેજ બનાવવો. એક કુમળી કાકરીનું દોઢું કાપી નાખી, કાકરીની અંદરનો મવાદ કાઢાડી નાખ્યા પછી તેમાં ચોખા નો પેજ ભરવો. પેજ થડો પડીઆ પછી કાઢાડીને પીવામાં લેવો. કાકડી ખાવામાં લેવી નહીં.

કાંટારીગણી.

કાંટારીગણીનું ઝાડ બોંય રીગણી જેવું થાય છે. કાંટારીગણી ઉભી રહે છે અને બોંયરીગણી બોંયને લાગેલી રહે છે.

ક. ચોથીઆ તાવ માટે—કાંટારીગણીના ઝાડાડને શનીવારે નોતરવું અને આતવારે તેનું મુળીજીં લાવી તેનો હાર બનાવી દરદીને ગળે પહેરાવવો.

માણસના કાનનો મેલ

ખ. રતાધળો—માણસના કાનમાંનો મેલ મધ સાથે મેળવી આળે આળે તો રતાધળો સારો થાય.

કાગળ

ગ. હીસટીરીઆ માટે—૧૦૦ વરસના જુના અમદાવાદી કાગળને પીતલની ચાલીમાં બાળે, તેની રાખમાખજુમાંમેળવીઆળે આળેતોહીસ્ટીરીઆમાટે.

ઘ. બદ પર બાંધવું—કુવારના એક પાઠાને ચીરી અંદર રસવતી તથા હળધર ભભરાવી, જરા ઊંચા કરી બાંધવાથી બદ અથવા ગાંઠ પીગળે અને ધણી દીવસની હોય તો પાકે.

કુકડવેળ.

ચ. હરસ—કુકડવેળના પુલના બીજને ગાયના મુતરમાં વાટીને ત્રણવાર ભેપ કરે તો હરસ મુળમાંથી ખરી પડે.

છ. કપાળનો કીડો મરે—કડવાં કુકડવેળના પાતરાંના રસને ૩ વાર સુંધવું.

જ. છીક લાવે છે—કુકડવેળ સુધવાથી છીક આવે છે.

કમળો નાશ પામે—કુકડવેળના પાનનો રસ બને નસકોરામાં મુકે અથવા વારંવાર સુંધે તો નાખમાંથી પીળો રસ મળે અને તાત્કાળ ફાયદો થાય. ૨૪ કલાકમાં આશરે બસેર પાણી પડે છે. પાણી પડતું

- બંધ કરવું પડે, તો ગરમ ઘી સુધ્યા કરવું. પાન લીલા ન મળે તો સુકા પાનને ૧ રાત બીજવી રાખી તેના રસ વાપરે.
- ક. વવાઈ—મૃગિ=ફેફડા—અપન્માર માટે—લીલા ફુકડપાડાને ચીરી અદર વીધુ મુકવે. તે સુકાયા બાદ લાવી વિછી સુધાં તેનું ચુરણ બનાવવું જ્યારે વાઇ થાયે ત્યારે તે ચુરણ સુધાડવું.
- ખ. સનીપાત માટે—ફુકડપાડા—તુરીઆ બીજ, અરીઠા, સમુદ્રસોપના બીજ કાટાનાબીજ, એએના ચુરણને ઘી સાથ અફેક વાલની ગોળી વાળવી દરદીને શકતી જોઇ એક, બે, કે ત્રણ ગોળી દીનમાં ત્રણવાર આપવી. મરતી વખતના સનેપાતને બી ફાયદો બતાવે છે આ દવા અન્યથા ગુણધરાવે છે પણ તે કયા નત્વેને લીધે છે તે જણાતું નથી.
- ગ. કર્પ માટે—ફુકડવેડનો ચુરણ ૧ તોલો લઈ (૬૪) તોલા પાણીમાં આખી રાત બીજવી રાખી તેનું પાણી ઝાડે, જય ત્યારે ગુદા થોવામાં ૭ માસ સુધી વાપરવું, દરદ જડમુળથી જય અથવા ફકળવેળ, ધ દાવારણી, કડવું તુબકું એના મુળનું ચુરણ ગોળ સાથ મેળવી સફરામાં રોજ મેળવવું થોડા દીવસમાં દરસ જડમુળથી જય છે તાવ રાતનો જય—ફુકડવેલનું મુળ સુતર સાથ કાતે બાંધે

કુળીજન,

- ઘ. કાજો કોદ—કુળીજનને પાણીમાં ધસીને ચોપડવાથી કાજો કોદની ચામડીનો અદરનો કાજાસ દુર થાય છે.

કેળ.

- ચ. ખરફસું—કેળાંના કાતરાની ગાંડની રાખ ગાયના ઘીમાં લગાડવાથી ખરફસું શાફ થાય છે.
- છ. પીસાળ છોડવે—કેળના ઝાડનો રસ પીવાથી પીસાળ છુટે છે.
- જ. ક્ષયવાળા દરદીને કેળના ઝાડનો રસ બળે કલાકે એક વાઈન ગલાસ પીવાથી ફાયદો થાય છે.
- કેળના રસમાં જવખાર (પાપડખાર, સોદા કારબોનસ) છે તેથી તે રસ પાપડ બનાવવામાં કામ આવે છે.

જવખાર કેળના સુકા ઝાડને બાળી રાખ કરીને પાણીમાં મેળવી પાણી નીતર કાઢી લેવું, તે પાણી સુકાથ અને થરો રહે તે જવખાર.

ક. કેળનો રસ ક્ષય રોગને હરે છે. જળધર, કમળો, લીવરને કાયદો કરે છે કેળા કાચા બારી સાક કરી ખવાય છે. તેની જલેખી બનાવે છે.

ખ. દરદીનો ખોરાક—કેળા પાકા એલચી સાથે છુંદી રોટી સાથે ખવાય છે. ઘઉં કરતા વધુ તત્વ એમાં છે. ઘઉં કરતાં તે જલદી પચે છે. રોગી માટે તે ઉમદા અન્ન છે.

ગ. ખોરાક—કળાને સુકવી ભુકો કરી મેલીન્સકુદની માફક પાણી અથવા દુધ સાથે ખવાય છે પુષ્ટીકારક છે. બચ્ચાને સહુ માફક છે, દુધની જગાએ કામ કરી શકે છે.

ઘ. અસવ—દરાખ અસવ માફક કેળાનો અસ્વ બને છે તે બહુ ગુણુ કરી છે.

ચ ક્ષય, કમળો, જળધર, લીવર—માટે બીજા અનુભવીઓ નીચે મુજબ પીવાની ભલામણ કરે છે.—

કેળના ઝાડની રાખ ૧ આઉસ, પાણી ૪ આઉસમાં મેળવી કપડાંથી ગાળી તેમાંનો ૧ આઉસ તેટલાજ દુધ સાથે મેળવીને પીવું. ઘણો કાયદો આપે છે.

છ કેળાનું અજીરણ—એલચી ૦૧ તોલો ખાવાથી મટે છે.

જ કુલું આખનું મટે—ખાસડીયા કેળનું મુળ સ્નાના દુધમાં ધસીને આંખે આંખે તો કુલું મટે.

ઝ. ત્રાણુ ખાધેલુ કુટ્ટી નીકળે ત્યારે કેળનો રસ પા શેર સાકેર બે તોલા શાય મેળવીને રોજ પાવે.

ટ. જાંમરો તરત મટે—કાચા કેળાની જાલની રાખ લગાડતાં જાંમરો શાંત પડે છે.

ડ. કેળાના દુસમન—કેળુ છાસ તથા દહી સાથે ખાવામાં નુકસાન છે.

ડ. શરીરે અગન બળે તો કેળના કુમળાં પાંતરાં બિપર સુવાથી અગન નરમ પડે છે.

૬ સોમલના જેર માટે કેળના થડનો રસ પીવામાં સારો છે.

ક. સફેદ કોઠ માટે કેળના કુમળાં પાંતરને દીવેલમા તળીને તેમાં બોદાર મેળવીને લગાડવું.

ખ. ખરફસા માટે—કેળના કાતરાની ગાંઠની રાખને ઘીમાં બેળી લગાડવી

ગ. બદ માટે—કેળની જડ માણસના મુતરમાં પીસી ગરમ કરી બાધવી પુષ્ટીકારક ખારાક—અધકાયાં કેળાને બુંજ તેનો આટો બનાવી છ

દીન દુધ સાથે બિકાલી ખવાડે તો શરીરે પુષ્ટી આવે.

ખરપસાં ઉપર ત્રણ ધારી ખાસડીઆ પાકાં કેળાંનો ગર બુર ખાન સાથે મેળવી મુકે અને બપર કોઈખી મોટું પાતર બાંધી રાખે. આ ધલાજ ચાલુ રાખવો.

કેરી

ધ. અજીરણ કેરીનું—કેરીથી અજીરણ થયું હોય તો સુંઠ ખાધાથી દુર થાય છે

ચ. સ્ત્રીને પાણી પડવા માટે—૦૧ તોલો કેરીની કાચી ગોટલી પાણીમાં ધસીને પીએ તો સ્ત્રીને નીકળતું પાણી બંધ થાય કેરીની ગોટલીના ભુકાની પોટલી કરી મુકે તો સ્ત્રીને પાણી પડતું અટકે.

કેમોમાઈલ.

છ. અંતરગળ માટે કેમોમાઈલનું તેલ ગોળીએ ચોપડવું.

કેરોસીન તેલ (ભુત તેલ—ધાસતેલ)

જ. જખમ—જખમ બાહરનો હોય તે બપર ધાસતેલ લગાડે તો લોહી બંધ થાય અને જખમ પાકે નહીં.

ઝ. હેર આછલ—ધણી જાતના હેર આછલ ઘોઝેલાં કેરોસીનની અંદર અત્તર નાખી બનાવે છે. તેમાં ચીકાસ ન હોવાથી વાપરનારી સ્ત્રીઓ ખુશીથી પસંદ કરે છે. પણ મગજને એ તેલ નુકસાન કરે છે અને વાળને કશો ફાયદો થતો નથી. ખરચેલા પર્ષિકા

પાણીમાં જાય છે. વાળને પુખ્તી આપવા માટે ચીકાસવાળુ તેલ જરૂર જોઈએ.

કોલેરા.

- ક. કોલેરાથી બચવા માટે રોજ સહવારે આદુની ચટણી ખાવી. ત્રાંખાના વાસણનું પાણી પીવું. દર અઠવાડીએ પગના તળીયામાં અને હઠેલીમાં ગંધકનો ભુકો પદર મિનીટ સુધી મસજવો.
- ખ. કોલેરાના ઝાહાડો બંધ થવા પછી પેટ ટુલી આવે તો સફરામાં ગરમ પાણીની પીચકારી મારવો.
- ધરમાં ધુમાડો નીચલી ચીજોનો કર્યા કરવો—સરકો, જુના કાગળ, ઘોઝેલાં જુનાં લુગડાં તથા દોરડાં, સુખડ, અગર, તગર, લુખાન, સીસમનાં છોડાં. આટલી ચીજોના ધુમાડા બિપયોગી છે.
- લસણ છોલીને તેના હારડા ગળાએ, કમરે અને દરવાજે બાંધવા એથી કોલેરાના દરદીને ફાયદો થાય છે.

કોસેટા.

- ગ. વાળા માટે—આસો અને કારતક માસમાં ડાંગર બિપર વીટલાયલો અને ડાંગરના છોડવા ઉપર લટકતો કોસેટો થાય છે. ૧ કોસેટા ની ગોળમાં છ ગોળી કરી અકેક ગોળી ૬ દીવસ ખાવી.

કોઠમડી.

- ધ. માથું દુખે—પીતના તાવમાં માથું દુખે ત્યારે કોઠમડીના રસમાં કપડું ભીંજવી કપાળે મુકવું.

કાળો કોહિંડ (ઉંદર)

- ચ. હરસના મસા માટે—કાળા કોહોડનું ચામડું બાળીને ધુઈ આપે, અથવા હુકામાં પીએ તો હરસ જાય

કલંભો.

ક. ગર્ભણી સ્ત્રીને ઉલટી થાય ત્યારે કલંભો રથી ૪ વાલ ખવાડવો.

કલાહર જગલી.

ખ. ઝેહેરી દંખ માટે વીચ્છુ મીવાએના બધા ઝેહેરી જનવરના દંખ ઉપર જગલી કલાહરને છુદીને લેપટી બાધે

કાળીજીરો.

ગ. જંતુઓનો નાશ થાય--ઉધી (ઉધધ) વગેરે જીવજંતુનો નાશ થવા માટે કાળીજીરી કપડામા તથા ચોપડી સાથે રાખવો
કરોળીઆ માટે--કાળીજીરી અને કાળા તલ સંભાગે મેળવીને ચુરણ બનાવી રોજ ના તોલો ખાવું. ચામડી પર થતો કરોળીઓ સાફ થાય છે

સફેદ કોઠ માટે--કાળીજીરી ૪ ભાગ ત્રીફળ ૧ ભાગ, હરતાળ ૧ ભાગ, મેળવી ગૌમુત્રમા લેપ કરે

જી નાશ પામે--કાળીજીરી લીંબુના રસ સાથ મેળવી માથામા લગાડે તો માથાની જી મરે.

કરમ મરે--કાળીજીરી ૩ વાલ ખાઈને જીલાબ લીએ તો પેટના કરમ પડે.

કડાની છાલનો આસવ.

ધ. ઝાહડા, મરડો, સગ્રહણી લોહીતું પડવું--એ માટે નીચલો આસવ ૧૥ તોલો દર વખતે દીવસમાં ૩ વાર આપવો. આસવ જેમ જીનો થાય તેમ વધુ ફાયદો આપે છે.

કડાની છાલ ૧૦ શેર, પાણી અઠીમણ (૨૥ મણ) ઉકાળીને ચોથે ભાગે આસવે ૨૬ શેર રહીને ગાળી કાઢવું. અને તેમાં નીચે

મુજબ નાખવું સાકર ૧૦ શેર, મધ ૫ શેર, ધાવડીના ફુલ ૬૪, રસાજન, સામરનો ગુંદર, અરદુસાના મુળ, મોઠ, સુંઠ, લોધરવાળો, કાચાં બીસ્લાનો ગર, ઇદ્રબવ, કડાની છાલ, આખાની ગોટલી, અતિવીષની કળી, રીસામણીનો પંચાગ, ચીત્રાનું મુળ અને બીલામું દરેક આઠ આઠ તોલા બરણીમા ભરી તે બરણી ૧ માસ જમીનમા દાટવી પછી પીવામાં લેવું. જુના અતીસારને બહુ ફાયદો આપે છે

કળાહારી.

કે હરસ માટે -કળાહારીનું અને સરસડાનું મુળ પાણીમા ઘસવું. ટુંટી ની આસપાસ ચાર ચાર આગળ ફરતો લેપ કરવો. સાત દીવસમાં હરસ ખરી પડે.

કડાના ફુલ.

ખ સ્ત્રીનો લોહીવા બધ થાય -કડાના ફુલ ના તોલો, સાકર અને એલચી દરેક ના તોલો, એને ૧ શેર પાણીમાં ઉકાળીને અધોળ રાખવું. આ પાણી થોડું થોડું દીવસમા ૩ વાર પીવું. આ મુજબ ૮ દીવસ પીવું.

કૌવચ=કૌવચ.

ગ ઉદર નાહસી જાય-જ્યાં ઉદરોનો ઉપદ્રવ ઘણો થતો હોય ત્યાં કૌવચ મુકી હોય તો ઉદરો તે જગા છોડી નાશી જાય
 ઘ. વિર્યની વૃદ્ધી માટે-કૌવચનાબી (કૌવચો) ગોખરૂ સાથ સલાગે મેળવી દુધ સાથ ખાવામાં આવે છે.

કાંટીઆનો છોડ.

ચ. કાંટા ખંજૂરીનો અથવા બીજા જાતનો આમડીમાં ખુટેલો કાંટો

ચામડોના અદરથી ન નીકળે તો કાટીઆ પાળાની ગાળી કરી
ખવાડવી કાટો બહાર નીકળશે

કાળજી.

ક પીછુના દબ માટે-ધુમાડાની ડાળજી અને આટો (સાજ) મેળવીને
દબ ઉપર લગાડે અથવા માખાનું માથું મોટાની કુંકમા મેળવી
દબપર બાંધે.

કાકીડો-સરડો.

ખ. ઝેહર સરડાનું--માણસને લાગુ હોય તો જાહડો આવે, તે સાથે
ચીથરા જેવો મળ પડે આંકડાનું મુળ ના તોલો પાણીમાં
ધસીને પીવાડે તો સાડ થાય

કુંવરપાટો (કુમાર)

ગ. પીંખ જાડ=તાટીઆ તાવ નરમ પડ. કુંવરપાડાનું મુળ ના તોલો
ગરમ પાણીમાં ધસીને પીવાથી ઉલટી થઈ તાવ નરમ પડ.

કુટકી-કરં.

ઘ. કડ એ વેલાતી જેનશીઅતના મુળીઆનો ગુણ ધરાવે છે.
(કાળા કુટકી જુદી ચીજ છે તેને Hellebore કહે છે)

કુવાડીઓ.

ચ કમરનું કળવું મટે—કુવાડીઆના પી ના તોલો મેળવે અલ્લાઈ
કાકે, ઉપરથી પાણી પીવે,

કાશી—કુમારીઆના બીને સફા, દબે તો કાશીના જેવો સવાદ અને
ગુણ આપે.

કેરડા.

ક રસોળી ઉપર કેરડાની કુપળ તથા મીઠું વાટીને ત્રણ દીવશ મસજે તો રસોળી ખરી પડે.

કોદરો (અનાજ)

ખ. કોદરોનું માણુ માણુમ અથવા દોરને ચઢે તો જમરૂખીના પાતરા પાણીમા છુટી તેનો રસ પીવામાં આપવો.

કોપર.

ગ કોપરના આધારથી અજરણુ થાએ, મરડો થાએ, તો કાચા ચોખા ચવાડવા અને ખવાડવા

ખરબુચાં.

ઘ ગુરદાના રેતી માટે—ખરબુચાંની લીલી અથવા સુડી છાલની ચાહ રોજ એ વાર પીવાથી ગુરદાની રેતીનો દુખાવો બંધ થાએ, પીસાળ છુટે અને પથરી ધોવાએ.

ખાંડ.

ચ. ખાંડને ઇંગારા ઉપર મુકી બળવાથી જે ધુમાડો નીકળે છે તે ફારમીક આલદી હાઇડ નામની હવા છે.

છ. ખાંડને વાસણમાં મુકી ચુલાપર બાળવાથી જે રસ પેદા થાય છે તે મધ જેવો ઘાડો અને રંગે કાળા હોય છે એને બાળેલાં ખાંડ કહે છે તે પ્રવાહી સફેદ ચીજને રંગ આપવા વરાય છે

જ. જખમ—વાટેલી સાકર અથવા ખાંડ બહારના જખમ ઉપર માખ વાથી લોહી બધ થાય છે અને રૂઝ આવે છે.

ઝ. કળતર—ખાંડ, સાકર ઘણી ખાવાથી સાંધાઓમાં કળતર થાય છે.

ખટાસ કરતાં ગળપણ વધારે નુકસાન કરે છે.

સાકરને ચાવી ચાવીને ખાવાથી તે શરીરમાં ગરમાવો ઉત્તપન કરે છે.

સાકરમાં ફાસફરસ છે, અંધારી ઓરડીમાં સાકરને છુંદવાથી ફાસફરસના ઝમકારા આંખે દેખી શકાય છે.

ક. મરડો—સરદી લાગવાથી મરડો થયો હોય તો ચાર પાંચ તોલા સાકર સદવારમાં નળને કોડે ચાવી ચાવીને ખાઈ જવાથી મરડો મટે છે.

ખ. ખાંડને સ્વચ્છ કરતાં હાડકાના કોલસા અદર નાખવામાં આવે છે જેથી ખાંડનો રંગ નીકળી જમ્મ સફેદી આવે છે, ખાંડના સીરાને હાડકાના કોળસાના ભુકાવાળી કાચળીમાંથી ગાળે છે, એટલે રંગ નીકળી જાય છે અને ખાંડ સફેદ થાય છે.

ગ. હાડકામાંથી ખાંડ બનતી નથી. પણ ખાંડ બનાવતા તેને સફેદ કરવા માટે હાડકાં વપરાય છે. હાડકાંના કોલસામાં રંગ અને વાસ કહાડી નાખવાનો ગુણ બીજા બધાં જાડના કોલસા કરતાં વધુ છે.

ઘ. આખની ગરમી કાપવા માટે—સાકર પાણીમાં ધસીને આંખે આંજો છે.

ચ. આખની ગરમી, મોતીઓ શરૂઆતનો—સાકર અને હીમજીરડે

પાણીમાં ધસી આંખે આંજો તો આખનો મોતીઓ અટકે અને આંખના બીજાં દરદોને ફાયદો થાય આ ધસાડો રોજ તાજે જોમ્મએ, દીવસમાં બે વાર આંજવો જોમ્મએ અને તે ધણા મહીના સુધી ચાલુ રાખવો જોમ્મએ. આ ધંધાજ અસલ અને ધણો જાણીતો છે.

અંગ્રેજ દાક્ટરો આખના દરદો માટે એસીદ ટેનીક વાપરે છે, તે એસીદ ટેનીક હરડેમાં છે. આગલા જુના અંગ્રેજ દાક્ટરો નો અભીપ્રાય હતો જે ફાસફરસ તેલ આંખમાં આંજવાથી મોતીઓ કપાય છે; તે ફાસફરસ સાકરમાં છે, એટલે હરડે અને સાકરનો ધસાડો દેશી વધદા તેમજ અંગ્રેજ વધદામાં આંખના દરદો માટે ઉપયોગી મણ્ણો છે.

- ક. મળુ બેડેલુ હોય ત્યારે—સાકર અને વધારુ ૭૩ મોંઢાપા રાખી તેનો રસ ગળવાથી ફાયદો થાય છે.
- ખ. અડગરી માટે—સાકરીઆ ખાડમાં જરા સરકો નાંખી જલદી ચાવીને ગળી જવી.
- ગ. સળેખમ માટે—દેશી ખાડને ધગાર ઉપર મુકી તેનો ધુમાડા પતરાની ગળની વતી તથા કાગળની ભુગળી વડી નાંખે લેવો,
- ઘ. કઠમાળા, દુધમાળા, વીસફટક, કજગાની અને જુની ચાદી અને કાખ ખાલાધ માટે ઘણો અકસીર મલમ છે ઘી ગાયનું શેર એક, ખાડ ૦૧ તોલો, મીણુ ૦૧ તોલો, ટકણખાર, હરીઆળ, રાહસ સીદુર, ડાખીઉ, દરેક ૧ તોલો એનો મલમ કરવો અને લગાડવો (રાહસ અને રાજમ એ એ જુદી જુદી વસ્તુ છે.)
- ચ. પથરી માટે—ખાડ શેર ૦૧, જવખાર તોલો બે મેળવી તેમથી અઢક તોલો દીવસમા ૩ વાર ખાવો અને ઉપર છાસ પીવી. આ પીવાથી કદાચ વામીટ થાય.
- છ. વાગેલું, દલરાએલુ, લોહી બાજેલુ—પડી જવાંથી અફળાવાથી લેહી બધાય ત્યારે તરત ખાંડ અને મીઠું દરેક ૭ ૭ માસા ખાવુ ૦૧ તોલો ખાડ અને ૦૧ તોલો દળદર દીવસમા બે વાર ફાકવી. કાન કચુરાને પીગળાવે—કાનમા કાન કચુરો ભરાએ તો ખાંડને પાણીમા પીગળાવીને કાનમા નાખે તો બે મીનીટમા કાન કચુરો કોહીને રસ થઇ જાય એ મીનીટ પછી કાન વાંકો કરી પાણી તથા કાનકચુરાનો છુદો કાદી નાખવો.

ખુસબોઈ.

- જ. ખુસબોઈની બનાવટ—દમનો, સુબો, ઉપલેટ, કપુર, કાસની, ગઉલી છડ, ચંદન, સુખડનો વેહેર એ સત્રજાને સરખે ભાગે વાટી એકફ કરી પોટલી બનાવી કપડામા મુકવી

ખાખરો.

- ઝ. કલધ ભરમ થાય—કલધને છાસમાં સોધી ચોખ્ખી કરી ઠીકરા ઉપર

મુકા ધીમી આંચે તાવવી તેને ખાખરની લાકડીથી હલાવે તો ખાખ થાય

ક અખરકની ખાક થાય—ખાખરના સાત પાતરામાં અખરક લપેટે. પછી દસ શેરનું એક છાણુ કાટરી તેમાં મુકે તે ઉપર એક ટોપલો અરાયાં મુકી સળગાવે.

ખ. કદમાળા જાય—ખાખરાનું મુળ ચોખ્ખાના ધોવરામણમાં ધસી લગાડે.

ખાપરીયું. (કેલેમીના—ઝીનસી કારબોનસ).

ગ ખાપરીડ બનાવડી આવે છે. ખરા માલની પરીક્ષા એવી કહેવામાં આવે છે જે ખાપરીઆના ખરા માલને લીધું સાથ મેળવીને ત્રાખા ઉપર લગાડીએ હોય તો ત્રાખાની ઉપર સુના જેવો ચળકાટ થાડી વાર આપે છે.

ઘ મોતીઆ (Cataracts) ચાર જાતના છે, ઝામર (Glaucoma) ચાર જાતના છે—ખરા ખાપરીઆની બનાવટથી બનાવેલા અજનને જાથુક એક માસ આંખે આજે તો ફાયદો છે ખાપરીડ ત્રાખા ને સુના જેવો રંગ આપે છે. કારણ ખાપરીડ જસતમાંથી બને છે, એટલે ખાપરીઆમાં જસત છે તેથી ખાપરીડ ત્રાખા સાથ ઘસાએ તો પીતલ જેવો રંગ થાય છે. કારણ પીતળ બને છે તેમાં ત્રાંબુ અને જસત છે.

ચ. દસતાન બધ થાએ—ખાપડીયું અમદાવાદી, મુળતાની માટી, સોનાગેરું, દરેક ૫ પૈસા ભાર, એ ચીજોને મેળવીને તેમાંથી બે પાઈ ભાર વૂજન સાકર સલાગે મેળવીને ખવાડવું ઘડી ૧૦ માં જે દસતાન બધ ન થાએ તો બીજું પડીકું ૩ પાઈ ભાર સાકર સાથ સંભાગે મેળવી પાવું.

ખહી.

જ. ખહીવાળા દરદીને ગળામાંથી બળખા વાસ મારતા નીકળે તો કેલસીઅમ સલફાઇડ ઝેન એકની ગોળી જમ્યા પછી રોજ રોજ બેવાર આપવી.

ખરચ પો.

ક. જલનદર માટે—આ ખરચ પાની છાળ ના તોલો ચોખાના ધુણુમા ધસી એકવીસ દીવસ પીવો

ખતમી—ખીખે ખતમી—ખરખાજી—માસેમેળો.

ખ એની પોટીસ બનાવી કંદમાળા ઉપર સેક કરવાથી કંદમાળા પીગળે છે.

ખરેંટો.

ગ દરસ માટે—ખરેંટીના પાનની લેપડી મુકવાથી ખરી પડે છે. એના પાતરા ૧૮૦ક લઈ તેને પાણી સાથ મસલી રસ કાઢી ચાર મરી ના દાણા નાખી પીવાય છે.

ખારેક.

ઘ નખળી નસોને તાકાટ આપે—સુંદ અને ખારેક સભાગે ઘીમાં ધસીને લેપ કરી નમો ઉપર મસળવું

ચ. પુરુષાતન વધે—ખારેક ના શેર ને પાણીમાં ઊકાળી પોચી પડે કે તેને ચીરીને ઠળીઆ કાઢી નાખવા. ખારેકને સુકાવવા દેવી. કંદણુ થાય પછે દરેક ખારેકમાં બે વાલ અશીણુ ભરી દોરાથી બાંધવો પછી શેર દુધમાં ઊકાળી અમલ કરનારે અડધી અથવા આખી ખારેક ખાવી. ઊપરથી દુધ પીવું

કોઈ હકીમ અશીણુ સાથ મરી સંભાગે ખારેકમાં મુકવા જણાવે છે. આ બપાવ ચોકસ છે

છ. પીસાબ છુટે—ખારેક તથા કોપરું દરેક ના તોલો વાટીને ખાવું.

જ. સળેખમ માટે—ત્રણ ખારેકને છુદવી. તેને દુધ શેર ના અને પાણી શેર અડધામાં ઊકાળવી. પાણી બળી જાય પછી દુધ પીવામાં લેવું.

- ક. નખળી નસો માટે—ખારેકને મધ સાથે ધસીને નસો પર મસજે.
ખ. વીરચ વધવા માટે, પુરુષાતન માટે—ખારેક ધણી સારી છે.
ખારેક મોંઢામાં રાખી તેનો રસ ગળવો અથવા ખારેકના ભુકાને દુધમાં ઉકાળીને દુધ સાથે પીવું.
ગ. નખળી નસો માટે—ખારેકનો ઠળીઓ અને સુંઠ, મધ સાથે ધસીને નસો ઉપર મસજે.
ઘ. શકતી માટે—તાવ અને ગોવરાં પછી થતી નખળાઈ માટે ખારેક ઉપયોગી છે અથવા તેના ઠળીઓને સેકી ભુકા કરી દુધ સાથે ઉકાળી ખવાડે છે.
વીંધ વધે—ખારેક ૧ને ચીરી ઠળીઓ કાઢાડવો તેમાં સાલમ ભરી દોરા વતી બાંધી લેવી તેને ૨ સેર દુધમાં નાંખી ધીરે ધગારે ઊકાળવી. ૧ શેર દુધ રહેને દુધ ઠંડું પાડવું. પેલી ખારેક આવતા જવું અને દુધ પીતા જવું આ મુજબ ૧૩ દીવસ ખાવા પછી ગુણ માલમ પડે છે
ચ. હરસ માટે—ખારેકના ઠળીઓની ધુઈ સફરામાં આપવી.

ખજૂર.

- છ. નખળાઈ માટે—ખજૂર ચાર પદ્ધતિભાર, પીપળ તોલો ૦૧, દુધ શેર એક ચોળી અદર મધ નાંખી ગરમ કરી સાત દીવસ પીવું.
જ. પીસાબ વારંવાર આવતો અટકે—ખજૂર ઘીમાં તળીને તેમાં પીપળ, અજમો, કાળા તલ મુકીને ખાય તો પીસાબનો આરબો ટળે.
ઝ. નાકમાંથી લોહી અને પડ પડે તો—ખજૂર તોલા ૩, ઘી તોલા ૩ ગરમ કરી સાત દીવસ ખાવું.
ટ. સફેદ કાઠ, નાસુર માટે—ખજૂરના ઠળીઓને તેલમાં બાળીને તે તેલ મસળવું અને નાસુરમાં મુકવું.
ઠ. ખાંસી, હાંફણ માટે—ખજૂર શેર ૦૧, સાહજી તોલા ૩) મેળવી તેની ગોળી કાચકા જેટલી વાળી સવારે રોજ એક ખાવી.
ડ. આમ વાયુ—એમાં કર્મર, પીટુ અને બરડો દુખે ત્યારે ખજૂર ૦૧ શેર ને પાણીમાં ભીંજવી ચોળીને તેનું પાણી ગાળીને પીવું. એ મુજબ સાત દીવસ પીવું.

ખેરસાલ.

- ક. બેઠેલું ગળુ—ખેરસાલ ખેરના લાકડામાંથી તધ્ધિર મળે છે તેને ખાવાના પાન સાથ ચુસવાથી બેઠેલું ગળુ ઉપડે છે.
- ખ. ખાંસી—ખેરસાલ, જેઠીમધનો સીરો એની ગોળી બનાવી ચુસવી.
- ગ. આગર માટે—ખેરસાલ ચાર ભાગ, સુંઠ સાત ભાગ, કાઠો ચાર ભાગ, પાપડીઓ ખાર ચાર ભાગ ને ઉપલેટ છ ભાગ મેળવીને દાંતે ધસે તો મોઢામાંથી નીકળતો ખરાબ વાસ દુર થાય.
- ઘ. આગર. મોઢામાંથી દુર સુધી વાસ જાય તે માટે—ખેરસાલ ચાર ભાગ, મોરચુચુ ત્રણ ભાગ, કાઠો છ ભાગ મેળવીને દાંત તથા પારાપર ધસે.
- ચ. આગર માટે—ખેરસાલ, ધમાસો, કાંટાસળી સંભાગે ઉકાળી ડાગળા કરે તો આગર મટે.

ખુરસાળી વજ.

- જ. વીંચુનો દંખ ઉતરે—ખુરસાળી વજનો ૧ ટુકડો મોઢામાં ચાવી દરદીને જે બાળુ દંખ મારીઓ હોય તે બાળુની સામેના કાનમાં ૩ વાર ઝુક મારવી

ગ્લીસેરાઈન.

- જ. પાણીની તરસ તાવમાં અને વહાડકાપ કરયા પછી લાગે છે ત્યારે પાણીમાં ગ્લીસેરાઈન નાખીને પીવામાં આપે છે. કોઈવાર એસીદ નાઇતરીક સાથે નાંખે છે.

ગાય

- અ. કીડ—ગાયનું મુતર કીડને માટે ચોપડે છે.
- ટ. ગાયનું છાણ પાંચ તોલા પાણી સાથ મેળવી કસ્તાતી બાઇને પીવાડે તો બચ્ચું જલદી બહાર આવે છે.

ક આમણુ -- જાણુ ગરમ કરી બહાર નીકળતાં સફરાના આમન ઉપર મુકે તો સફરો અંદર ખેસી જાય છે.

ખ. કાંટા - શુષ્ક અને કવચના કાંટા શરીર ઉપર લાગે તો ક્રીડ ઘણી થાય છે તે ઉપર જાણુ ચોપડવાથી નરમ પડે છે

ગ. કાનકચુરો--ગાયનું ઘી જરા ગરમ કરી કાનમાં નાખવાથી કાનકચુરો અંદર ભરાયો હોય તે બહાર આવે છે.

ઘ. હરસ-- પના અથવા બળદના મુદ્દાળ સીંગડા ઉપર વરસામાં કુંગ (જડ) પૂટે છે તેને ઘી સાથે મેળવી હરસપર લગાડે તો હરસ મટે છે.

ચ. માથું દુખે તે નરમ પડે--ગાયનું ઘી નાકમાં મુકવાથી મગજ ગળતુ નરમ પડે છે માથુ દુખતું નરમ થાય છે. મગજને ઘણો ફાયદો કરેછે સધીવા--ગાયના પુછડાના વાળનો વારો બનાવી પહેરે તો સધીવા વાળાં દરદીને ફાયદો છે

ગાયનું ઘી.

છ. સાપનું ઝેર--સાપે કરડેલા માણસને તરત ગાયનું ઘી પીવાડે તો ઝેર ચઢવા પામે નહીં.

ચિત્તબ્રમ-ઘેલજા-ગિન્નાદ-દીવાનાપણુ--એ માટે ગાયનુ જુનુ ઘી ખાવામાં શુણુકારક છે.

આ દરદ માટે સોનાનો વરક વધારે કામ કરે છે અને બ્રહ્મીનો પાલો સાથી વધારે બપોગી છે. આ ત્રણે વસ્તુ જુદી જુદી ઘણો વખત ખાએ તેમાં પણ ફાયદો છે. પણ બ્રહ્મીનો પાલો ઘી સાથે બીકાળી તેનું ઘી તોલો ૧ અથવા ૨ તથા સોનાના વરકનું પાનું ૧ રોજ ખવાડે તો બહુ ફાયદો છે. ધલિજ લાંબો વખત ચાલુ રાખવો.

ગાયનું મુતર.

ફેનાઇલ અને કારબોલીક એસીડના બધાં કામો ગાયનું મુતર કરે છે.

જ. સોજો--ગાયનું જાણુ સોજ ઉપર બાંધવું.

ક. અંતરગળ હોય તો ગાયના પીત્તાનુ પાણી ગોળીએ ચોપડતું ગાળી વધે નહીં અને એક સરખી થાય.

ખ. મરદને શક્તી આવે—ગાયના પીત્તાના રસમાં લીલી હળદને સાત પટ આપે એટલે સાતવાર ભીજવો સુકવીને મરદ ખાય તો શક્તી વધે,

ગધેડું.

ગ. હરસ માટે—ગધેડાના લીડવા પાણીમાં ભીજવે, ઉપરનું નીતર પાણી દહી સાથે પીવામાં લેવું.

ઘ. વાળા માટે—ગધેડાના લીડા, ઘેડાનું મુતર, મીકું એની લેપડી મુકે ચ માથામાં ખારો તથા જીણી કુલી માટે—ગધેડાની લીડીનું તેલ ચોપડવું.

ઙ. કુલુ - ગાયના દાંતને પાણી સાથે ઘસી આંખમાં આજે તો આખ નું કુલુ કપાય છે.

જ. કમળો- ગધેડાના તાળા લીડવાને પાણીમાં ભીજવી એક રાત રાખી તેનું નીતર પાણી કઢાડી રોજ સહવારે ત્રણ દીવસ પીએ તો કમળો સારો થાય છે.

હડખાએલાં કુતરાંના ઝેહેર માટે—ગધેડાના પુછડાના વાળની રાખ માસા ૨ (તોલાનો છઠો ભાગ) દીવસમાં એક વાર ગોળમાં ૨ માસ સુધી ખવાડવો.

ગંધક.

અ સાપને ગંધકનો ધુમાડો ઝેર જેવો લાગે છે

૧. જીવડા પાકે નહીં—ગુલાબ, ચપા, વીંગેરે કુલના છોડના મુળમાં ગંધક મુકવાથી કુલમાં જીવડા પાકે નહીં.

૨. જખમ—સડેલા જખમ ઉપર ગંધક મુકવાથી ફાયદો છે

૩. કાળો કોહોડ—ગુલાબનો ગુલકન આઠ તોલા, સુનામખી આઠ તોલા, એ બંધને મેળવીને તોલા ૧૧ સવારે રોજ ત્રણ માસ સુધી ખાવો.

૪. સોમલનો અરક ૧૧ (પા) તોલા, ગંધક આઠ તોલા મેળવીને તેમાંથી અરધો તોલા સહવાર સર્જ ત્રણ માસ સુધી ખાવો. આઠ દીવસ

ખાઈને એક દીવસ ખાંચ રાખવો. સોમળને ચાલુ ખાવો નહીં
જો ચાલુ ખાય તો શરીરને ઝેરની અસર લાગુ પડે છે.

ક. સેફ્ટ કોહોડ—દુધમાં ધાયલો ગંધક ના તોલો, ના શેર દુધ સાથ એક
માસ સુધી ખાવો.

વીજળી ઉત્પન્ન થાય—ગંધકને કપડાં સાથ ઘસીને ઘાસના તણકલાં
તથા રૂના દોરા આગળ ધરીયુ હોય તો તેને ખેચી લે છે. વીજળી
પેદા થાય છે તેથી ખેચાય છે.

ગંધકના ડુલ—ગરમીથી ઉડારેલા ગંધકને ગંધકના ડુલ કહે છે.

રગ ઊડે—ગુલાબના ડુલને ગંધકનો ધુમાડો આપે તો લાલ રગ
ઉડી જાય છે.

ઘેટાની ઉન પીલી હોય તેને સેફ્ટ કરવા, ગંધકનો ધુમાડો આપે છે.

ખ મચ્છર માકડનો ગંધકના ધુમાડાથી નાશ થાય છે

ગ. કીડ—ગંધકનો મલમ કીડ ઉપર ચોપડે છે. બહુ અકસીર છે.

ઘ. લોહી સાફ થાય—લોહી સાફ કરવા માટે ગંધકનો ભુકો દુધ સાથ
ખાય છે.

ચ. કીડ જાય—ગંધકનો ભુકો દુધ સાથ ખાય તો કીડ મરી જાય છે

છ. હરસ માટે—ગંધકપાક, હરસ માટે ઘણો વખત ખાવામાં આપે છે,
ઝાડો સાફ લાવે છે. હરસને મટાડે છે, લોહી સાફ કરે છે.

જ. માખી દુર થાય—ગંધક તેલમાં મેળવી ઘોડાના પગને લગાડે તો
માખી બેસે નહી.

ઝ. કોલેરા—ગંધક ત્રણ ઘઉંભાર, કોલસો એક ઘઉંભાર. બંને મેળવી
ને એક પડીકું બનાવવું. આવાં પડીકાં દર ના કલાકે, મધ
સાથ મેળવીને ચટાડવા. પાણી સાથ ગળાવવું નહી.

ટ. કીડીઓનો ઉપદ્રવ જ્યાં થતો હોય ત્યાં ગંધકનો ભુકો નાખવો.

ડ. પારાનું ઝેર લાગ્યું હોય તો ગંધક દુધ સાથ પીવાથી ફાયદો છે
પારાની સાથ ગંધક જલદી મળે છે. એ એ ચીજ મળવાથી
સલકાઈદે ઓફ મરકયુરી થાય છે.

ડ. ગંધકનું તેલ—ગંધકને આંકડાના દુધમાં બે દીવસ વાટવી. તેની
ટીકરી બનાવી હાથમાં સુકવવી. વાસણમાં પાણી સાથ

તે ટીકરી ધીમી આંચે ઉકાળવી. ઉપર તેલ તરી આવે તે નીતારી લેવું.

- ક. દરાઝ, ખુબલી લીલી, સુકી, સારી થાય—ગંધકના ભુકાને તેલ સાથ મેળવી મસળવાથી ચામડીના દરદ સારા થાય છે.
- ખ. ખુજળી માટે—ગંધક, મોરથુથુ, કપુર સભાગે ઘીમાં મેળવી લગાડવું.
- ગ. વાળ વધે—ગંધક મધ સાથ મેળવીને બાળને લગાડવું.
- ઘ. કાલેરામાંથી બચવા માટે—કાલેરાના ઉપદ્રવવાળી જગામાં રહેનારા એએ ગંધક હથેલીમાં તેમજ પગના તળીઆમાં પદર મીનીટ સુધી મસળવી. દર અઠવાડીએ મસળવી.
- ચ. સફેદ કાહોડ માટે—ગંધકનું તેલ બે દીવસ માલીસ કરે, પછી મારેલું સીસું ઉપર બલરાવે તો કાહોડનાં ચાદાં જાય.
- છ. સફેદ કાહોડવાળાને—ગંધક દુધમાં ખાવાથી ફાયદો થાય છે.
- જ. ભુખ લાગે—અમલસારા ગંધકના તેલની એક સળી પાન સાથ ખાય તો ત્રણ શેર અનાજ ખાઈ જવા જેવી ભુખ લાગે.
- ઝ. પુરુષાતન વધે, સ્ત્રીને હમેલ રહેવામાં ફાયદો આપે, વાથી અટકેલા સાંધા છુટા થાય—તેલ ગંધકનું એક સળી પાન સાથ ખાવું. ગંધક ખાવામાં, અમલસારો અને લગાડવામાં લાકડીઓ ગંધક વપરાય એવું દેશી વધદું કહે છે.
- ટ. ગંધક (અમલસારા) નું તેલ—અમલસારો ગંધક જેર પોણો, આંકડાં ના પાકા પાનનો રસ શેર બે લેવો. બસેર ગંધકને રોજ ત્રણ પછસાભાર રસની સાથ ખરણ કરે, રોજ રાતરે ખરણ કરે ને દીવસે તઠકે મુકે. આ મુજબ અઢી માસ ખરણ કરે તો અદરથી તેલ નીકળે. ધીણા નસોને શકતી આપવા માટે ઘણા સારો ઇલાજ છે.
- ડ. ટાઢીઆ તાવો (Malaria fevers)માં ગંધકની ધુઈ આપે. ખાવામાં પછુ ગંધક આપે તો મેલેરીઆના જંતુઓનો નાશ થાય. ગંધક ખાવા પછી તેનો વાસ પરસેવા સાથ નીકળે છે, તેથી માંખ, મચ્છર, માકડ ગંધક ખાનારને ઇજા કરી શકે નહીં. ગંધક ખાનારના અંગ ઉપરની રૂપાની જથ્થુસ કાળી થાય છે.

પરસવા સાથે બદાર આવતી ગંધક રૂપાને લાગવાથી સલકાર્દ એક સીલવર થાય, જે રંગે કાળુ છે.

ક. સાંપના દબ માટે અમલસારો ગંધક અચ્ચાના મુતરમાં મેળવી દબ ઉપર મેલવુ.

ખ. હરસના દરદીએ ગંધક પાક (Confection sulphur) મરીપાક (Confection purgative) ચાલુ ખાવામાં લેવાથી ફાયદો થાય છે.

ગ. નાકમાંથી લોહી તથા પડ પડે તો ગંધક અને ઇમેસની ખારીક ભુકી સુધાડવી

ઘ. ત્રાંશુ મારવાની રીત—ત્રાંશુના ઠા શેર પતરાને છાસમાં ઉકાળી પછી લીમડાના રસમાં ઉકાળી ચાંપુ કરવું, ને ૧ હાડીમાં ઠા ગેર ગંધક પાથરી તેની ઉપર ત્રાંશુ પતર મુકી તેની ઉપર બીજી ઠા શેર ગંધક પાથરે, હાદીને કપડાંછાણ કરી મો બધ કરે. પછી નવ પહોર તવની કીજીએ. (ગંધકને બદલે પીપળાની જાલનો ભુકો કાઠિ વાપરે છે.)

ચ. દરાઝ માટે ગોઆ પાઉદરની માફક આમલસારો ગંધક વપરાય છે

છ. જળદરવાળા દરદીએ ગંધકના ગરમ ઝટરામાં નાહવાથી ફાયદો છે હરસ માટે ગંધક મુખ્ય ઉપયોગી છે. ઝાહાડાની કબજાઆત મટાડે છે.

જ. હરસનું લોહી પડતુ હોય તો ગંધક વાલ ૮ તથા ફટકી વાલ ૨ પાણી સાથે ફાકવી ને ઉપરથી દુધ પીવુ.

ઝ. ગંધકનું તેલ—ગંધક શોધેલાને દુધમાં ઉકાળી તેનું છીંદી કરી ઘા બનાવવુ તે તેનું તેલ કહેવાય છે.

ટ. ગંધકને શુદ્ધ કરવો—એક તપેલીમાં ૮૫ દુધ મુકવું. ઊપર ધીજો કટકા દુધને લાગે નહી તેવી રીતે ગાધવો. લુગડામાં ગંધકનો ભુકો નાખવો તે ઊપર ઢાકણ ચતું ઢાંકવુ ઢાકના ઊપર ઇંગાર મુકવો. ગંધક રૂપાને પાટલી થઈ દુધમાં પડશે. બાકી કચરો કપડાં ઊપર રહી જશે. આ ગંધક શુદ્ધ થએલો ગણાય છે.

લુખસ, ખસ, ધાધર, દાધર સારી થાયે—૪ ભાગ તલના તેલ સાથે ૧ ભાગ ગંધક મેળવીને દીવસમાં બે અથવા ૪ વાર મસજો.

ખસનું જોર વધુ હોય તો ૦ા તોલો ગંધક મધમાં મેળવી રોજ ચાટણુ બીએ ગંધક ખાવામાં કાંઈ નુકસાન કરે નહીં. હારનાસ મસાવાળા દરદીએ ગંધક, મેટીઆવળ (સુનામખી) અને ગુલાબની સુકી કળી સંભાગે મેળવી તેમાંથી ૦ા તોલો દીવસમાં બે વાર મધ સાથે અવલે (ચાટણુ કરે) અથવા રાતરે સુતી વેળા ૩૦ ૧) ભાર સુધી રોજ ખાવે.

કાનશીલ નામનો ગંધક આવે છે તે પણ મસલવાના કામમાં ૧૫ રાય છે. પણ તેમાં કુદરતી રીતે સોમલ મળેલું હોય છે માટે તે વાપરતા સભાળ રાખવી ખાવામાં તો લેવોજ નહીં. ગંધક જેવી સસ્તી, ગુણુવાળી, જાણીતી ચીજનો ઊપયોગ બધ થઈ ગયો છે કારણ કે આ જમાનાના લોકોના નાખો તેનો વાસ ખમી શકતા નથી

ક સંધીવા—દરદ વાળા ભાગ ઊપર ગંધકનો બુકો ફલાદીનના કટકા થી બાધવો. તેની ઊપર 'કેળનુ પાતર' અથવા ખીજ પાતરા બાધવા, જેથી ગંધકની હવા બહાર નીકળી જાય નહીં

ખ. લોહી સુધારવા તથા ખુજળી દૂર કરવા—ગંધકના ડુલ ૦ા અથવા ૦ા તોલો દુધ સાથે ખાવા

ગળવેલ.

ઝ. ખીલ—ગળવેલનો સત્વ વાત ૪ મધ સાથે દીવસમાં ત્રણ વાર ખાવો.

ગ. દુધ થાનમાં વધે—ગળવેલનો ઝિકાજો સાકર નાખી પીવો.

ધ. સાપનું ઝેર ગળવેલનું મુળીયુ અથવા કક વાલ ૨ વાટીને પીવાથી ઊલટી થાય. બે ત્રણવાર આ મુજબ પીવાટીઉલટી કરાવવી. વારંવાર દરદીને પાવું. ઊલટી થઈ ઝેર નીકળી જાય છે

ચ. મુત્રના પીસાએ થતા દરદ માટે ગળોતો સત્વ અને હળતરું સંભાગે મેળવી તેમાંથી બે આની ભાર ચુરણુ દીવસમાં ૩ વાર આપે તો બળતરા તનક બધ થાય

છ. ખહીમાં ગળો સત્વ કાઢલીવર તેલ જેટલો ગુણુ બતાવે છે. કાઢલીવર

આઈલ જરૂર પત યઈ શકતુ નથી, સત્વ કાંઈ પણ અવગુણુ ન કરે.

મ. શકતી વધારે—ગળો સત્વ સાકર અને દુધ સાથ પીવુ. સત્વતોબો
ના ઇંધી આપી શકાય છે.

ધ. જીને પાણી પડે, લોહી શીકું હોય તો સત્વ ૨ વાલ અને બોહ
ભરમ ના વાલ દીવસમાં ૩ વાર આપવી.

ચ ચતુર્થક -ચોઠીઓ તાવ-તે બે દીવસ છોડી ત્રીજે દીવસે પાછો આવે
તે માટે ગળો, આમળા અને મોદનુ ચુરણુ સંભાગે મેળવી ના
દીવસમાં ૩ વાર આપે.

ગળો સત્વના ગુણો—

ખુદી વરધક (મેધા), આંખને હીનકારી (દીપન), ધાતુ વરધક,
વ્યવસ્થાપક (શરીરને ટકાવનાર) અરસ (મસા) માટે ઊપચોગી
(Tonic, Antiperiodic, diuretic.)

ગળોનો સત્વ બનાવવામાં ગળો તાજ લેવી. ૪ આંગળીઆ કટકા
કરીને ઊપરની છાલ કાઢાડી નાખવી. તેને છુદીને કલમવાળા
વાસણમાં નાખી પાણી પુરતુ મેળવી ખુબ હલાવવું તેથી અંદર
નો સ્તાર્ય એકઠો થાય છે. પાણી ઓગાળી કાઢાડી કરાને ૨ વાર
પાણીથી ધોવો અને સુકવવો.

લીલાં રંગનો સત્વ સારો નહી. સફેદ રંગનો જોઈએ. ચોખો માલ
સફેદ અને શીકા છે.

ગળોના સત્વને ઠેકાણે ધજીનો નીસાસતો બજારમાં વેચાય છે.

ગળોના ગુણો—સામક (Sedative), જવરદન (Antipirca), સોધક
(Alterative), પેન સાફ કરનાર (blood purifier), પાંચક
(Stomachic), સીતળ (Refregerent). મુત્રલ (Diuretic).
આંખનું ડુલુ સાર થાએ. ગળવેલનો રસ, સીધવ, મધ સંભાગે
લઈ ૨૧) દીવસ આંખે આંખે.

રગતપીત, લોહીનો બીગાડો—ગળોના વેલના કટકા ૪ તોલા ખો
ખરા કરી, ૬૪ તોલા પાણીમાં ઊકાળી, ૪ તોલા રાખીને તેમાં
૨ તોલા ઝેરંડીજી મેળવીને રાજ પીવે.

શરીર કાઢે તે માટે ગળવેલનો રસ ૧ તોલો, દીવેલ ૧ તોલો, રોજ પાવું અને મલમ નીચે મુજબ લગાડવો.

મીણુ, (મહુડાના ઝાડ જીપરનું) મજીક, ઉપલસરી, રાજ અને તેલ મેળવવું અને મલમ બનાવવો.

જીવાની વધે, બાલ કાળા થાય—ગળોનો સત્વ ૫) વાલ, આમળા, ગોખરૂં દરેક ૦૧ તોલો, ધી અને સાકર સાથે રોજ પાવું.

યાદદાસ્ત વધે—ગળો. અધેડો, કુષ્ટ, વાવડીંગ, હરડે, સંભાવળી સંભાગેનું ચુરણ કરીને, પા તોલો સહવારે રોજ પાવું.

ગળો.

ક. શરીરે બળત્રાં બળે તો ગળોનો રસ લગાડે છે.

ખ. રતવા (વીસરપ) ઉપર પણ ગળોનો રસ ચોપડે છે.

ગળોને અમરતા કહે છે. સાજા માણસને જેવું અનાજ ઉપયોગી છે તેવું માંદા માણસને ગળો અન્નરૂપી છે.

ગ. ટાઢીઆ તાવો (મેલેરીઆ શીવરસ) માટે એ ગળો ધણો અકસીર છે.

ઘ. બહેરાપણું કુર્મનાઇનથી થાય છે પણ કુર્મનાઇન સાથે ગળોનો સત્વ આ પ્યામાં આવે તો બહેરાટ થાય નહીં.

ચ. જીર્ણીજ્વર માટે ગળોનો સત્વ, સાહજીરું, સંભાગે લઇ, જીના ગોળ સાથે એની ગોળી ૧ વાલ વજનની બનાવી એકેક ગોળી દીવસમાં ત્રણ વાર ખાવી.

છ. કળેજના દરદ, કમળો, બરોળ, પીતના આઠા માટે ગળોનું સત્વ સારો છે.

જ. આધાસીસ્ટી માટે ગળોનો રસ રા તોલા, મધ ૧ તોલો સહવારમાં પાવું.

ઝ. રકટપીટ માટે ગળો લાખો વખત ખાવામાં લઇ ઉપરથી દીવેલનો જીલાબ લેવો.

૨. સાકરીઓ પરમો—ગળો સત્વ ૩, જેડીમધ ૩, ઉસ ૫, સુઠ ૩. પારો ૧, તરીફળ ૩, આ પ્રમાણમાં સઘળી ચીજો મેળવી તેમાંથી ચણા જેટલી ગોળીઓ બનાવી એક ગોળી દીવસમાં બે વાર ખાય તો સાકરીઓ પરમો નરમ પડે. તરીફળ અને પારો પેહેલા સાથે મેળવવાં.

લીમડા ઉપરની ગળો વધુ ગુણુ ધરાવે છે.

ક. ગળોનાં સત્વ—એક જાતનો સ્વાદ છે. જેમ ઘઉંમાંથી દુધ નીકળે છે તેમ ગળોનાં સત્વમાંથી દુધ હોય છે તે નીકળે છે.

ખ. દુધ વધુ—જનવરાને ગળો ખવાડવાથી દુધ વધુ આવે છે.
ગળોનાં સત્વ ખાધાથી જૈરાને દુધ વધે છે.

ગ. ગળોનાં સત્વ—ગળો લીમડા ઉપર થાય તે સારી. તે ખાવાથી કઠબા લાગે છે. વેલો જાડો હોય તેમ તેમાંથી સફેદ સત્વ ધણો નીકળે છે. ગળોને છુંદી, પાણીમાં ભીજવી રાખવી, ચાર દીવસ ચોલ્યા કરવી. અંદરનો આટા જેવો ભાગ છુટો પડે છે. કુચો કઢાડી લઘ કપડાથી ઝાળી લેવું. સત્વ નીચે ઠરી એસે તેને પાણીથી નીતારી લેવું. ખીબું પાણી નાખી તે સત્વને ધોવું. એ ત્રણવાર પાણીએ ધોવાથી સત્વ સફેદ થાય છે, તેને સુકવે છે.

ઘ. સંધીવા કમળો, તાવ અટકાવવામાં ગળોનાં સત્વ ઉપયોગી છે. કમળાની માખામાં જે સળીઓ વાપરે છે તે ગળોની ડાખલી છે લીલી ડાખળીને સુતરના દોરાના અળગા ગાંઠથી બાંધી દ્વાર બનાવે છે. જેમ ડાખળી સુકાય તેમ દોરો તણાઈને લાંબો થાય છે. કમળા ઉપર એ કેમ ગુણુ કરે છે તે સમજાતું નથી.

ચ. બોહી શરીરના કોષખી ભાગમાંથી નીકળતું બધ થાય—ગળોનો રસ તથા વાસના પાતરાનો રસ અકેક તોલો પીવો.

ગરજન તેલ.

એ તેલ કાચેવાની માફક પરમા માટે વપરાય છે. ન્યારે જીવુ થાય છે. આર એ પડ થાય છે. ઉપલું પડ પાતલુ અંતે નીચલું પડ જાડું રહે છે. બન વુડ ઓઇલ કહેછે, તે લાકડાને લગાડવા થી સડો લાગતો નથી.

ગોખરૂં.

૧. રક્તપીત—ગોખરૂંના મુળ અથવા ફળનું ચુરણ ૧ તોલો ખાવાથી રક્ત પીતને ફાયદો થાય. ૧ તોલો ગોખરૂંના મુળ અથવા ફળ ખેવાં, તેને

- ૨૦ તોલા દુધ, ૨૦ તોલા પાણી, અને સાકર ૧ તોલા સાથ ઉકાળી પાણી બનેલાં સુધી ઉકાળીને પીવું. તેથી રક્તપીતને ફાયદો થાય છે.
- ક. પીસાળ છુટે—ગોખરનો છાકો અને જવ ૩૩૩ ગ્રામ પીવાથી પીસાળ છુટે છે.
- એ પીવાના દરદ અને રેતીને ફાયદો આપે છે જો પીચાદ વધારે પીવાથી પેટ તણાઇ આવતું નથી ત્યાં વધારે પીવું જરૂરી નથી પીવાના ફાયદો છે ત્યાં પીવાથી રેતી પીસાળે હોય તે મટી જાય છે. તાવવાના દરદીને ગોખરની ચાહ નહીં આપી શકાય.
- ખ. ગુરડાના દરદ તથા ધાતુ માટે—ગોખર ૭ દાણા, પીપળી ૧૦૦ તોલો, સાકર ૧૦ તોલો દરરોજ પાણી સાથ દીવસમાં બે વાર ફાકવું.
- ગુરુ કચ્છ માટે—ગોખરનો છાકો તેમાં ૨) વાલ ગુગળ નાખી પીવા માં લેવું.
- પથરી પાડવા માટે—ગોખરના બીજ તેલો ૧૦૦, મધ તેલો ૧૦૦ ગેડીતું દુધ તેલો ૧૦, સાત દીવસ પીવું.
- ગ. ધાતુપુષ્ટ, પીસાળે રેતી—નસોમા થયલી નખળાઇ અને પીસાળે રેતી માટે ગોખર બહુ સારા છે ત્યાં બનાવી પીવી.
- ઘ. પીસાળ છુટે—ગોખરને દુધમાં રાંધી પેરેપર સુકવું
- ચ રેતીનો દુખાવો મટે—ગોખરની ચાહે પેટ જરૂરી પીવી. સાથે સરપ-ખાના પાતરાં ૪ લે તે ઘણો ફાયદો થાય.
- છ ધાતુપુષ્ટ કેનો દુખાવો, બરડાના કાઠાનો દુખાવો માટે—તેમાં ગોખરની ત્રણ પુરી મુળમાંથી ૫૫૬ ગ્રામ પાણીમાં બોળા લીલાવા કરવી. જ્યાં સુધી એની ચીકણી લાગે ત્યાં સુધી લીલવવું સાકર નાખી આ મુજબ ૧૫ દીવસ પીવું.
- જ. ગોખરની ચાહ પીસાળ છોડવે છે. શકતી વધારે છે ધાતુપુષ્ટ છે.

મરમાળો.

મરમાળાની સીંગને મરમ કરવાથી અંદરનો ગળ નીકલે છે

- ક. ગુરદાના દરદ માટે—ગરમાળાના ઝાડનો કાઈપી ભાગ ઉપયોગી છે.
ઝાડો લાવે—ગરમાળાનો મર ૦૧ તોલો ગરમ પાણી સાથે મેળવી પીવે.

ગુલાબજળ.

- ગુલાબજળમાં સુખડના તેલનો પટ આપે છે.
ગુલાબના તેલમાંથી બનાવટી ગુલાબજળ બની શકે છે
ગુલાબજળ ઠંડી જગામાં બગડે છે, તાપમાં સુધરે છે.
ગુલાબજળની બાટલીનો ખુચ લાકડાનો નહીં જોઈએ. ખુચના નીચે ૩
મેલવે! જોઈએ. ૩થી ગુલાબજળ ગરમીને લીધે બગડે નહીં.
ગુલાબનું ફુલ લાલ હોય તે ગંધકની ધુંધથી સફેદ થાય છે.

ગુલાબ.

- ખ. ગુલકણુ—અરા ગુલાબની પાંદડી ૧ ભાગ, ચીનાઈ સાકર ૨ ભાગ ખુબ
ચોળાને તે મેળવવું. તડકે અને ચારમાં મુકી રાખવું.
હલકો ગુલકન—ખોટા ગુલાબ અને ખાંડનો બને છે.
ગુલકન રોજ ખાવાથી બેરાં અને ખુધાં આદમીને ફાયદો કરે છે.
ગ. મોઢું પાકે ત્યારે—ગુલાબના ફુલ તોલા ૧, વચ્ચોચણુ ૧૧૧ તોલો, જુકો
કરીને ૦૧ તોલો મોઢામાં મુકે તો જલદી ફાયદો થાય છે.
ગુલાબની પાંતરીને મીઠા સાથ મેળવી રાખવાથી તેની ખુસબો જળવાઈ
રહે છે, જ્યારે ખપ પડે ત્યારે પાણી સાથ મેળવી, જંતરમાં ગાળી
ગુલાબજળ બનાવે છે.

ગુલબાસ.

- ગુલબાસના બી કાળા મરી જેવા છે, મરીમાં એ બેળસેજ થાય છે. એના
ફુલ રોજ સાંજે ચાર વાગા પછી ખીલે છે.
ઘ. ગુલબાસનાં પાદડાંની પોટીસ દરદને પકવે છે.

ચલ્યાસના મુળીયાં અંગ્રેજ જેલપના જેવો ગુણુ ધરાવે છે. તે ઝાડો લાવે છે.

ગલકાં.

ગળકા તુરીઆને મળતા આવે છે. તેની ઉપર કાગરી હોતી નથી.

- ક. દરાજ —ગળકાને કાપી કટકા કરી ઘીનો હાથ દેવો લોઢી ઉપર ઘીનુ પોતું ફેરવી ગળકાને બાળી કાયલો કરવો. ૧૦૦ વાર ધોયવા ઘીમાં મલમ કરી લગાડવો તેથી દરાજ મટી જાય છે.

ગળી.

ખ સાપના ડખ્ખુ ઝેર--ઈનડીયન ટેરીટરીમાં ઢોર ચારનારાં માણસો હંમેશા પોતાની પાસે ગળીનો ભુકો રાખે છે, જનવરને સાપ કરડે કે તરત તે ભુકો ડાબે છે. તેથી સાપનું ઝેરેર ચુસાઈ જાય છે

ગળી ખાંડનો મેળ કાપવાને વપરાય છે.

કલપ બાલ કાળા કરવા માટે—ગળીના મુળીઆ, ખાટા દાડમના ઝાડના મુળીઆ, વેગણના છોડના મુળીઆ, અકેક તોલો, નવ તોલા તલનું તેલ. આ બધી ચીજના ચારીક ભુકાને લોખંડના દાબડામાં ચુકીને તે દાબડાને જમીનમાં દાટવો. જ્યાં હંમેશા તડકો અને બીનાસ જોઈએ, એક મહીના સુધી જમીનમાં રહેવા દેવું. આ તેલ લગાડો તો બાલ કાળા થાય. તેલ બાલને લમા ડતી વેળા મોઢામાં ચોખા રાખો તો ચોખા પણ કાળા થાય.

- ગ. મોતીઓ—ગળીના બીજનું અંજન આંખે કરે તો મોતીઓ સુધરે છે

ગુલ્લી (ગળી.)

- ધ. મસા હરસના માટે—ગળીનો ભુકો દાબે તો લોઢી બંધ થાય.

ગોળ.

ક. હાંફણ તથા ખાંસી—જુનો ગોળ ના તોલો સરસીઆ તેલ સાથ મેળવીને એકવીસ દીવસ ખાવું.

ખ. હરસના પ્રસા મટે—જુના ગોળ સાથ હરડે ખાવી.

ગ. મુત્ર કચ્છ સારો થાય, પીસ. ૫ છુટે—જરાં સાથ જુનો ગોળ ખાવો.

ઘ. અજીરણ મટે—જુનો ગોળ પીપળ સાથ ખાવો.

ઙ. આમ, જળમ દુર થાય—જુના ગોળ સાથ સુક ખાવી.

નવો ગોળ ભારે અને ગરમ છે.

જુનો ગોળ રસાયણરૂપ છે. પણ વરમનો ગોળ પ્રજો સારો છે.

મધની ઝેરહાજરીમા જુનો ગોળ ચાલે છે.

છ. કફ નાશ પામે—ગોળ આદુ સાથ ખાવો.

જ. પીત નાશ પામે—ગોળ હરડે સાથ ખાવે.

ઝ. વાયુ નાશ પામે—ગોળ સુક સાથ ખાવો.

ટ. નાસુ અને વરણ—પ્રજા પરવાળા જખમ ઉપર ગોળ આંધવાથી પર સાફ થાય છે.

ઠ. કરમ—'ગો' જુનો ગોળ રજો કીતી બો છે કેપીઉ અને કરમ ઉપર ખવાડે છે. તેથી ઝાહાડો આવે છે કરમ નીચે ઉતરે છે. ગોળ જેમ જુનો થાય છે તેમ તેમાં જુલાખ થવાની અસર વધે છે, કારણ તેમાં સીક્રેટ-પોટાશ ઉત્પન થાય છે ગોળ જન વરોના ખોરાક સાથ અપાય છે પણ તે ખટાસવાળો ન જોઈએ.

ડ. હાંફણ—જુનો ગોળ ના તોલો સરસીઆ તેલમાં મેળવી ચાટવાથી હાંફણ નરમ પડે છે.

ઢ. સળેકમ—ગોળ, ઘી, ને પીપળીમુળની રાંબડી પીવાથી સળેકમ નરમ પડે છે.

ઝીના લોકો સરકમ થયલા માણસની આખના ભવાની વચેનો ભાગ લાલ થાય ત્યાં મુઘી આંગળી વડે ધસે છે તો સરકમ નરમ પડે છે.

- ક. રતાધળા—પાંચ તોલા ગોળ, ઘી સાથ મેળવી સવારે રોજ ખાવું.
કાનમાંથી રસી નીકળે તો જુનો ગોળ પાણી સાથ મેળવીને કાન
માં ટીપાં નાખવા.
ચાંદી, ધારા વીગેરે જલદી રૂઝાએ—જુના ગોળને ગરમ કરીને હાથ
ઉપર મુકીને તેની પટી ધારા ઉપર મુકવી જ દીવસમ રૂઝાએ.

ગાંઠ.

- ખ. પેઠની ગાંઠ ખસે છે એટલે આતરડું વળ ખાય છે તે વખતે દર
દીના અગ્રીજને અથવા પગના ટેટાને મજબુત બાંધે છે.
દરદીના બંધે પગના ટળીયા એક માણસ પકડે અને બીજા માણસ
એ હાથ પકડે તે દરદીને ઉચકી ઓલા ખવાડે તે પેટ દબા
કરે આતરડું ઠેકાણે આવે.
આતરડું વળ ખાય છે—કદવાથી, છવંગ મારવાથી, બરે જોજ ઉ
ચકવાથી આતરડું વળ ખાય છે.

ગંજ પીપર

- ગ. પુરુષાર્થ વધે—ગંજ પીપર, ચાસણ, વજ, રાંખાગે લઈ લેવા માખણ
માં મેળવી લેપ કરવો. ખેંચાઈ ગયલી નસ છુટે.

ગલગોટા

- ઘ. કાનના દરદ માટે—ગલગોટાના ડુલના રસના ટીપાં કાનમાં નાખવાં.
હરસવાળા દરદીએ ગલગોટાના ડુલની પાંતરી સાકર સાથ રોજ
સહવારે ખાવી. અથવા એનો ગુલકન બનાવી ખાવો.

ગાજર.

- ચ. મરદને શક્તી વધે—ગાજરના ખીજ ના તોલો મધ સાથે દીવસ ઉગતે

ખાવા.

ખહીવાળા દરદીને ગાજરનો રસ બહુ ફાયદેમંદ છે.

મોંઢા પર લાલી આવે—ગાજર ભુંજીને ખાવાથી મોંઢે લાલી આવે.

ગુવાર.

ક. રતાધોળા સારો તરત થાય—ગુવારના પાંતરાનું શાક ખાવું.

ગીલોડી-ટીલોડી.

ખ. મસા, રક્તપીટ, ક્ષય—ગીલોડા શાક અને અઠાણા તરીકે ખવાય છે. કડવા ફળના રોપાનું મુળીયુ પાણીમા ઘસીને પીએ તો ક્ષય, રક્તપીટ, અને મસાના રોગ સારા થાય છે.

ગ. મસા—કડવી ગીલોડીના પાદડાંનો રસ અને ચુનાનો ગાગડો મેળવી મસા ઉપર દશ મીનીટ લગાડવાથી મસો ઘસાઈ જશે. આસપાસ ની ખીજ જગાએ આ લેપડી લાગે નહીં. જો લાગે તો ખીજ ચામડી ખરાબ થાય છે.

ગલોડીનો વેલો.

ઘ. આંખ ગળતી બધ થાય—ગલોડીના વેલાના કનનો રસ તોલો ૧, સીંધાલુણ ૧ રતી સરવેને વાટી અંજન કરવું.

ગુલખરગી.

અ. દરાજ માટે—ગુલખરગીના પાતરાંનો રસ ચોપડવો.

ગુળદાવડી.

ક. મરડો—લોહી સાથનો થયો હોય તો ગુળદાવડીના પુલનો લુકો ના

તોલો મેળા તાળાં દહીમા ખવાડવો અકસીર ધલાજ છે.

ગુંદર બાવળનો.

- ક. મરદને શકતી વધે—ગુંદર ના તોલો બિજળી ખાડ સાથ તણ દીવસ ખાય અને ઉપરથી પાણી પીવું.
- ખ. પથરી માટે—ગુંદર તોલો તણ ઉકળતા પાણી શેર ચારમા મેળવી થંડુ પડે ને જ્યારે તરસ લાગે ત્યારે પીવું.

ગમ ગુળબેનમ (બેરંજ) (બેરજી.)

- અ. દખ્ખ મારતાં જીવજીતુ નાહસે—ગુળબેનમ ગમનો ધુમાડો કરે
- ઘ. કંઠમાળા, ખુજળીની ઝુલ્લી માટે—ગમ ગુળબેનમ ખાવામાં આપે છે. માત્રા એકથી ચાર માસા એનો મલમ ગાઠને પકાવીને ઝેહેરવી કાઢે છે. એ મલમ બેજલીકન મલમના જેવો છે. બનાવટ પણ તેના જેવીજ છે.

ગુળે અરમાની.

- ચ. ગોળીમાં પાણી ભરાયુ હોય ત્યારે નીચે મુજબ લેપ કરીને ચોપ ડવો. સલાગે ગુલે અરમાની, જવનો આટો, જીરૂ, વીલાતી મેંદીના પાંતરા, ગાયના છાણના જુના અરાયા, અને સરકો.
- છ. દાઝેલાના જખમ ઉપર ગુળેઅરમાની સરકામાં મેળવી લગાડવી.

ગુળખરી.

- જ. લોહી ઝહાડામાં પડે તો ગુળખરી એક તોલો વાટી સાકર અને પાણી સાથ પીવી.

ગોરખરાં ગાંજે.

- ક. જુખ મરી જાય—ગોરખરાના બીજ પીસીને આટો કરે. દુધમાં આગળા બીજવી તે આટામાં બોળી ચાટે તો જુખ મરે

ગોઆ પાઉડર

- ખ. ગોઆ પાઉડરની નકલ—વાટેલો અમળસારો ગંધક.

ગુંગળ

- ગ. સીધવ ૧૫૫ તોલો ગુંગળ ત્રણ તોલા છુંદી, ઠીકરા ૧૨ ગરમ કરીને પછી સુવા, લોધર, માયા, ધાવરીના પુલ, બાનજી, દરેક પાચ તોલા મેળવીને મધ સાથે ૧૫૫ તોલાની ગોળા કરવી
આ ગોળી ૩માં વીટાળી સુપોઝીટરીની માફક વાપરવાથી (મુકાશી) સ્ત્રીના અનેક દરદને કાયદો કરે, કમલની ખામી સુધરે.

ગરણી (ધોળી)

- ઘ. આધાસાસી માટે ગરણીના મુગને પાણીમાં ધસી તેના ટીપાં પાંચ નાખમાં નાખવાં.
ચ. કોઠ સફેદ માટે—ગરણીના બી વાટી ભેપ કરવો.

ગાંજે

- છ. નાસુર માટે—ગાંજના પાલાનો રસ નાસુરમાં ભરવો. નાસુર મોટું હોય તો તેમાં ફટકડી ઉમેરવી. પીચકારી વતી નાખવું.

ગાય (પસુ)

- જ. સંધીવા—ગાયના પુછડાના વાળનો વારો બનાવી પહેરે તો સંધીવા

વાલાં દરદીને ફાયદો છે.

ગાજખાન=ગલજખી=ભોંપાથરી

પથરી પેસાએ હોએ તો ગલજખીનો રસ પીવાથી ફાયદો થાય છે.

ગોરચંદન.

બચાને ઉપખંડ બચ્યાને સસણી માટે—ગોરચંદન ૧) ચોખ્ખા જોટલું માતાના દુધમાં ધસીને દર ત્રણ કલાકે પાવું

ક નાસુર માટે—ભેંસા ગુગળ તથા કળી ચુનો બને બરાબર લઈને પાણીના ટીપા નાખતા જાય તે ખરણ કરતા જાય, પછી તેનો કાકરો કરી નાસુરમાં મુકે, તે ઉપર મલમની પટ્ટી લગાડે. રૂએ ત્યાંલગણ મલમ લગાડ્યા કરવો

ખ. ભગદર અને નાસુર માટે ખાવામાં લેવું—હરડે, બહેરાં, આમળાં પીપર દરેક ચાર તોલા, ગુગળ વીસ તોલા, એ સર્વને પાણીમાં છુંદા રા. ના બારી ગોળી કરી, ભગદર તથા નાસુર માટે ખાવી.

ઘોડો.

ગ. સ્ત્રી કસતાતી હોએ અથવા પેટમાં છોકરું મુએલું હોય તો પહેલુંથી કુંટી સુધી બકરીનું દુધ મસળે અને છોકરું નીકળવાની જગ્યા આગળ ઘોડાના નખની ધુંધ આપે તો છોકરું નીકળી પડે.

ધ. ખોરો માથાનો, ફેલ્લી માથાની—ઘોડાના નખની રાખ દીવેલમાં ચોપ ક્વાથી સાર થાએ.

ઘોડાવજ.

ચ. ગુરમાના અને રેતીના દરદ માટે ઉપયોગી છે. એને જીભ ઉપર મુકવાથી

જામે અણુઝણાટ લાગે છે. ઘોડાવજ અને બાળાવજ એ બંને બુઢા છે

ઘઉં.

ક. ઘઉંનું દુધ—આંઝોને ધાતુ જાય, પાણી પડે અને દરતાન જાય તે માટે ખાવામાં ઉપયોગી છે

ખ. કમળો—ઘઉંનું તેલ એ દીવસ આખમા આજે તો કમળો મટે.

ગ. દરાજ—ઘઉંનું તેલ દરાજ ઉપર લગાડે તો દરાજ સારી થાય.

ઘઉંના દાણા ઉપર ગરમ તથેઠા મુકેતો તેલ નીકળે છે.

ઘ. ચામડી નરમ સુવાળી થાય છે—ઘઉંનો મેંદો પાણી સાથ મેળવી લગાડે તો ગ્લીસેરાઇન, બદામના તેલ, અને અળસીના તેલની માફક ચામડી નરમ કરે છે.

ચ. દરાજ માટે—ઘઉંનું તેલ અને મરધાની ચરબી મેળવી લગાડવું.

અમળરને કેસરનો પટ આપે છે. તે અમળરને ઘઉં મા મુકે તો કેસરનો વાસ જતો રહે.

કપુરનો વાસ પણ ઘઉં ખાધ જાય છે.

છ. શકતીની ગોળી—જયફળ તોલા ૧૦૦ ના વજનથી ઓછું ન હોય તે લેવું. તેની ગાબડી કાઢી અંદર અરીષ્ટુ વાલ ૮ ભરી બધ કરી ઘઉં ના આંટામાં લેપ કરે (ગલેફ કરે) ભાતના છાળાના ઢગલાની વચે જાય ફળ મુકે. તે ઢગલા ઉપર સુતરના ૪ દોરા મુકી આઠ ગમથી તે દોરા સળગાવે. છાળા બળી રહેને ખળમાં વાટી ચોથો ભાગ ખાવો અને દુધ શેર ૧ પીવું તેથી શકતી વધે છે.

ચાહ તથા કાશી—ઘઉંને કાશી માફક ભુંજીને દળવી અને કાશી માફક બી કાળવી. એમાં શકતી આપવાનો તેમજ હુંશીઆરી લાવવાનો ગુણ છે. કોઇ રીતે નુકસાન કરતા નથી.

શકતી આવે—ઘઉંનો દળ ખાવાથી શરીરે શકતી વધે છે.

ધઉં કરણી

- ક. કાઢોડ—મુલીયું પાણીમાં ધસીને સફેદ કાઢોડ ઉપર લગાડે તો ફાયદો થાય છે. એના ઝાડ ઉપર સફેદ ફુલ થાય છે.

ધી

- ખ. દાઝેલાં શરીર ઉપર જીનું ધી ચોપડવું. અથવા તાજું ધી ૧૦૦ વાર પાણીથી ધોઈને લગાડવું.
ધીને શોધવું એટલે ધીને ધણીવાર પાણીથી ધોવું.
- ગ. ધી કાઠીની વસાણાનું કાઢવું હોય તો તે વસાણાનો સ્વરસ અથવા કલ્ક ૧ ભાગ, ધી ૪ ભાગ, પાણી ૧૬ ભાગ લેવો. પાણી બળે ત્યાં સુધી ઉકાળવું પાણી બળેને માળી લેવું, કાઠ પાણીને બદલે દુધ લે છે, કાઠ ગાયનું મુતર લે છે.
- ઘ. કાનકચુરો કાનમાં મરો હોય તો ગાયનું ધી કાનમાં રેડવું.
ધી બનાવવામાં સુડી વનસ્પતી હોય તો ૧ ભાગ વનસ્પતી ને ૧૬ ભાગ પાણી સાથે ઉકાળીને આઠ ભાગ રાખવું અને પછી તે ધી બનાવવામાં વાપરવું.
- ચ. રતવા ઉપર ૧૦૦થી ૧૦૦૦ હજાર વાર પાણીમાં ધોયલું ધી વાપરે છે. તેથી રતવા સારા થાય છે.
- છ. ખરફસું—ખરફસાં ઉપર ગાયનું ધી ચોપડી કુતરાં પાસે ચટાડવું.
- જ. ઉંદરી માટે—માથાના બાલ ખોરાવી ઉપર ધી ચોપડે પછી તેની ઉપર ખાંડ બહરાવવી અને ધઉંની રોટી અથકાચી માથાપર મુકે તો મધા કીકા નીકળી આવે. દીન ૩ એ મુજબ કરવું.
- ઝ. ખેંચાયલી નસ છુટી પડે—પડી જવાથી, અથવા અફવાવાથી અથવા કુટેવથી નસ ગંઠાઈ અને ખેચાઈ ગઈ હોય તો મધ, ધી અને સોંધવ મેળવીને માલેસ કરવું.
- ધીમાં બેળસેળ—તળનું તેલ, ચરબી સાથ મેળવી ધીમાં બેળે છે ચોખ્ખાં

ઘીના ધર સાથ મેળવે તો, પીગળા જશે. બેળસેળતું ઘી પીગળશે નહીં

સાપના કરનારે કાગળ-ઘી તળાવીને દાદાને પાત્ર દશ દશ મીનીટે જેટલું પીએ એટલું પાત્ર સાપના જેવે લીધે દરદીને ઘીનો સવાદ મળે. પી જેવે પાત્ર છે. એર જેવે પાત્ર ૧૦ હોય તેમ ઘી વધારે પીવાએ. ૮ કલાકમાં ૪૦ રતલ ઘી પા રાકાય છે. પેટમાં જતું ઘી આગ વાટે નીકળી જાય છે. ડાખ આગળ તા સોજા ઉપર લીમડાના પાંતરાની લેપડી મુકવી જેમ જેમ ઘી પીવાડે તેમ તેમ દરદીને હુશીયારી આવતી જાય. ઘી પીધા પછી ૧૦ મીનીટમાં ઝાડા વાટે નીકળી જાય છે.

ધાસ-કુતરીડિં.

- ક. કુતરાતું એર-કુતરીઆ ધાસના બીને જીખમે સુકવી મધ મા ગોળી કરી આપે તો દરદીના ઝડામાંથી જીણા જીવડા જેવું નીકળે ત્યારે જીણુનું જે હરખાયલાં ફૂલોએ દરદીને કરડેલાં છે
- ખ. હડકીની ખાંસી માટે કુતરીઆ ધાસના ડ્રુગન બાળીને ૨ વાલ મધમાં મેળવી ચાર દીન સુધી રોજ ૩ વાર ખવાડે.

ધીસોડી કડવા.

- ગ. વીચ્છુનો ડાખ એક મીનીટમાં ઉતરે-ધીસોડી કડવી (ડુમખડા)નું બી પાણીમાં ધસીને અથવા વાટીને વીચ્છુના ડાખ ઉપર મુકે. વીચ્છુનો ડાખ ૧ મીનીટમાં ઉતરે; ધીસોડી કડવીના બીને પાણીમાં છુટી ડાખ ઉપર મુકે.

દરદીને ખુબ દોડાવવાથી વીચ્છુનો ડાખ ઉતરે છે.

ધાભણ.

- ઘ. ધાભણને ડાખના તાપથી પકવે છે દરતાન બંધ કરવા બીએ.

ખાવામાં લે છે.

ક. ધાલણુ સાથે મારસમેલોના મુળીઆનો છુકો ચાર ટકા મેળવવાથી સીમેન્ટ પાણી મજબુત થાય છે.

ખ. સીમીટ — બણુ છ ભાગ, ચુણની ફાક તાજી એક ભાગ, જુલા બના મીઠાનું પાણી, આ ચીજોથી બનાવેલી સીમીટ બહુ કઠણ થાય છે.

કાચી બજણને દશ ટકાવાળાં ફટકીનાં પાણીમાં બોલી પછી પકાવે તો બહુ ચીકાસ વધે છે.

ચાદી અથવા ચાદા જેમાંથી રસી નીકળતી હોય તેને માટે અને માલ પડેલો હોય તે માટે પકવેલી ધાલણુનો બારીક છુકો દાખ વામાં આવે છે. એનો મલમ કરીને બી વાપરે છે.

ઘીલોરી, ઘલોરી, ઘેડી, પાલ, (જનવર)

એને અરકવાથી હાંદુઓ અબડાય છે એ સાપ બામણીના આકારની છે.

ઘીલોડી પોતાનો અગાર દુધ અથવા એવી ઘોલી ચીજમાં વધારે નાખે છે. અગારની સાથે સફેદ ભાગ વળગેલો હોય છે તે ઝેરી છે, તે પેટમાં જવાથી ઝાઝાડો તથા ઊલટી આવે છે.

ખ. ઘલોડીના ઝેરનો ઉપાય—આસોપાલવ, આંબો, પીપળો અમાંનું કોઈ પણ ઝાડનું મુળીયું પાણીમાં ઘસીને પાવુ તેથી ઝેર જિતરે છે. આખનું પુલ્લ—ઘીલોરીના ઝેરને માતાના દુધમાં ઘસી આંખે લગાડવું અથવા ચલ્લાના ઝેરમાં સાકર વાટી આખમાં ભુકા ભભરવવી, અથવા સફેદ મુસળીને આંખના દુધમાં ઘસીને આંખવી, અથવા ફટકડીના ચુરણનું અંજન કરવું.

ચપેલી.

ક. નસોમાં સડતી વધે—ચપેલીના પાંતરાનો લેપ નાખી નસો બપર

બાધે છે.

- ક. આટણુ ઉપર ચંપેલીના પાદડાનો રસ મુકે છે, આટણુ નરમ થાય છે જોળીએ સોજો હોય તો ચંપેલીના પાતરાનું વરાળીજી બાંધે છે

ચણા

- ખ. જીવ જતુઓ પેદા થાય—ચણાના લોટને મોઢામાં ભીજવીને બહાર કઢાડી તે ઉપર દહીનું પાણી રેડે તો પુષકળ જીવજતુ પેદા થાય.
- ભ. કેટલાક લોકો ચણા અથવા કોમળી કઠોર સાથે દુધ, દહી, જાસ, ખાતા નથી.
- ઘ. બંધેજ રહે, પાણી પડે નહીં—ભુજેલા. છેલ્લેના ચણા ખાંડ સાથે ખાય તો હમેલ વાળી સ્ત્રીને ધાત ન જાય અથવા પાણી પડતુ બધ થાય,
- ચ. ચણાનો ખાર—રાતરે ચણાના છોડના ઉપર ઝીતુ પાતલું લુગડું ઢાંકે, ઠારમાં તે ભીજયને સહવારે તે નીચવી લેવો એ ખાર સલકેટ ઓફ ઝીંકનો ગુણુ ધરાવે છે.
- છ. વાંઝીયાપણાની તપાસ—માંટીના બે કુંડામાં કાળી મટોડી ભરવી, તેમાં કાળા ચણા નાંખવા, અકેક કુંડામાં સ્ત્રી અને મરદ પીસાળ કરે જેના કુંડામાં ચણાનો છોડ જોગે નહી તે વાંઝટ સમજવું.
- જ. મોઢાપરનો કાળાસ મટે—ચામડી સફાઈ પકડે—ચણાના આટાને પાણી સાથે મેળવી મસળવાથી મોઢાંનો ચામડી સફાઈ પકડે. કાલ્ક ક્રીમ લગાડવું પડે નહીં.
- ઝ. ચામડી ઉપર ચણાનો લોટ પાણી સાથે મેળવી મસળવાથી ચામડી નરમ અને સુવાળી થાય છે.
- ટ. સળેખમ, ખાંસી—ભુજેલા ચણા અને મીઠું ખાવાથી સળેખમ, ખાંસી નરમ પડે છે.
- ડ. ગળુ બેઠેલું ખુલે છે—ચણા સેકેલા બે તોલા, એકથી પાંચ નંગ અને નીમક બેઆનીલાર, એની ફાડી મારી ઉપરથી પાણી પીવું,

- ક. ઉંદરી—કાચા ચણાને ખાળીને રાખ કરવી અને તેલ સાથ મેલવીને લમાડવી
- કા. પેટનો દુખાવો—ચણાના છોડ ઉપર પતલુ કપડું રાત્રે ઢાંકે, તેની ઉપર રાત્રે ઓસ પડે તે સહવારે નીચવીને પાણી એકડું કરે; તે પીવાથી પેટ નો દુખાવો નરમ પડે, એને ચણાનો ખાર કહે છે.
- ચણાનો ખાર ખરો છે તે પારખવા માટે મેથીના દાણાને આ ખારના પાણીમાં ભોળી મુકવે, સાત પત આપે, આ મેથીને જો મટોડામાં મેળવી ઉપર પાણી છાંટે તો તરત બાજુ જાય.

ચુનો.

- ચુનો—પાન સાથે ખાવામાં આવે છે. તે જલદ બહુ છે. મોઢામાં છાગરા પાડે છે તેથી ચુના સાથે કાથો વાપરવામાં આવે છે.
- ખ. દુરગંધ નાશ કરે—ચુનો અને નીહુ સાથે મેળવીને છાંટવાથી ખરાબ વાસ દુર થાય છે,
- ગા. કોઠાને કઠિવત આપે, ખાધેલું પાચન કરે, ટાકીના આગરને ફાયદો કરે, પારા મુજેલાને ફાયદો કરે, પેટમાંની અગન નરમ કરે, લાલ પથ રી (એસીડવાળી)ને ફાયદો આપે—આ સખળા રોગો માટે ચુનાતું નીતર પાણી પીવાથી ફાયદો થાય, મોટા માણસ માટે અરધો ઉસથી ૪ ઉંસ સુધી પીવામાં અપાય છે.
- ઘ. સીમીટ બને છે—ચુનો, હલદ, અને આટો પાણી સાથ મેળવીને સીમીટ બનાવે છે. કાદવના વાસણના મો બધ કરવા વપરાય છે
- ઘા. બાંગેલા વાસણ સાંધવા માટે—મસતકી, ચુણાનો ફાંક. જોડાની સફેદી મેળવીને બાંગેલા વાસણ જોડવામાં વપરાય છે.
- ઙ. શરીરપરના મસા સારા થાય—કળી ચુનો દીન ઉગતે ૧ વાલ ખાય તો મસા જાય. ચુનો અને સણુચોરો પાણીમાં મલમ કરીને લગાડે તો મસા ખરી પડે.
- જ. ઉધાઈ—જો જગા ઉપર ઉધાઈ ધણી હોય ત્યાંના ધરના બધકમના લાકડાં ઉપર ચુનો લગાડે તો ઉધાઈ લાકડાંને લાગે નહી. અઢી તોલા ચુનાના પીવાના પાણીમાં દોઢ ગ્રેન ચુનો આવે છે એથી વધુ ચુનો પાણીમાં મળી શકે નહીં

સેકરેટડ ચુનાના અઢી તોલા પાણીમાં ચુનો સાત એનનો રહે છે.

- ક. વાળો માટે—ચુનો, ચુલા ઉપરનું ધુવસ, મીઠું, એકઠાં કરી ત્રણ દીવસ વાળો ઉપર ચુક તો વાળો દુર થાય.
- ગ. પથરી લાલ (ખટાસ જાતની) હથોડીથી બાગે નહી તેવી પથરી માટે—દરદીએ ચુનાનું પાણી હંમેશા સાધારણ પીવાના પાણીને બદલે પીવું જોઈએ.

ગ. ચુનાના મલમના (દેશી) બનાવટ—ચુનાને પાણીથી ઘોઈ સુકવવો. કાંઈ વછદ ચુનો ઘોવાની જરૂર જોતા નથી.

૧ તોભો ચુનો અને સાલીદ તેલ, મીઠું તેલ અથવા અળસીનું તેલ ના શેર સાથે મેળવી લાઠી જેવું બનાવી મલમ તરીકે વાપરવું.

ઘ. ચુનાનો મલમ (અગ્રેજી) ચુનાનું નીતરું પાણી અને સાલીદનું તેલ અથવા તેલનું તેલ મેળવવું.

ચ. કંગેરીઆ માટે—કળી ચુનો તોભો એક, સરસીઉ તેલ પાંચ તોલા, મેળવીને શરીરે મસાળે અને તડકે એસે, સાત દીવસ સુધી ઇલાજ કરવો.

છ. સુળ માટે—ચુનો અને ગોળ મેળવીને જ્યાં દુખાવો હોય ત્યાં લગાડવું.

જ. ઊલટી—અચ્ચાઓને થાય ત્યારે ચુનાનું પાણી દુધ સાથે પીવાડે.

ઝ. દરાઝ માટે—દરાઝને પાણીને ઉપર થી ચોપડી પછી ચુનો લગાડવો.

ટ. ઢાંઢેલાનો મલમ—ના શેર ચુનાને પાણીમાં પલાળવો. નીતરું પાણી કઢાડી નાંખવું. ચુનાને કપડામાંથી ગાળવો તેમાં એક શેર કોપ રેલ નાંખી ખુબ હલાવવું કલંદ સફેદો ના શેર મેળવવો એ ત્રણ દીવસ પછી પાણી સૂકાઈ જાય તો તેલ નાંખવું.

તરત ઢાંઢેલા ઉપર આ મલમ ચોપડે તો ફાફરઆ ન જીઠે, ફાફર આ ઉપર ચોપડે તો પાકે નહી, પાકેલા ઉપર ચોપડે તો રૂઝ લાવે, અગત બળતી નરમ પડે, માથાના સડતાં ચાંદા સાફ કરે, (આ મલમ ઘણો ખાત્રી પુરવક છે.)

ક. શરીરપરના મસા અને તેલ માટે—ચુનો અને સાજાખાર પાણીમાં વાટી ચોપડે તો શરીર પરનાં તેલ તથા મસા ખરી પડે છે.

- ચુકનદરના પાતરાં, ખુરફાના પાતરા—શરીર પરના મસા ઉપર લસવાથી મસા ખરી પડે છે.
- ક. બદ માટે—ચુનો અને ઘડિાંની સફેતીનો લેપ કરવો.
- ખ. માકડીના કુલ્લા—ચુનો અને લીંબુનો રસ લગાડવાથી, માકડી સારી થાય છે.
- ગ. માખન ખોડે થયું હોય, તો ચુનાના નીતરાં પાણીથી ધોવું.
- ઘ. કારખોલીક પાઉદર, ગંડકીનો પાઉદર—ચુનાની ફાંક, જીલાબના મીઠાની ખારીક લુકી અને કારખોલીક એસીદ આ ત્રણ ચીજની મેળવણી થી બનાવે છે.
- ચુનો, ખાધેલુ અનાજ પાચન કરે છે. હાડકાને વધારવા માટે ઉપયોગી છે, છાતી ઉપરની ખટાસને કાપે છે. ચામડીને લગાડવાથી ચામડી ઉપર ફેફસાં પાડે છે.
- ચ. શરીરપરના મસા—માથા ઉપર તથા આખા શરીર ઉપર જીણા મસા થાય છે તે માટે ચુનો અને કાથો ખાવાના પાનમાં મુકી તેની ખીડી બનાવવી તે ખીડી મસા ઉપર વસવી. તેથી તરત મસા નીકળી જાય છે. અથવા કંજસીઅમ સળફાઇદની ગોળી ૦૧ ઝેન વાળી એક રોજ ખવાડવી.
- છ. ઝેરી ડખ કોંઇખી જનવરનો સારો થાય—ડખની જગા સરકાથી અથવા હાડથી ધોઇને પાનમાં ખાવાનો ચુનો પાણી સાથ મેળવીને ડખ ઉપર લગાડવો, તરતનો પેહલો ઉપાય એ છે.
- જ. અડી ગયલા સંધામાં દુખાવો—ચુનો અને રેવનચીનો સીરો સંભાળે લઈ પાણી સાથ મેળવીને લગાડવાથી સંધા છુટા પડે.
- ઝ. શરીર ઉપરના મસા ખરી પડે—ચુનો અને સંચોરો (પાપડખાર) સંભાળે લઈને તેને ત્રીજે હીસ્સે કાંડો મેળવીને લગાડે.

ચોખાનો ખોરાક બધા ખોરાકમાં સારો છે. ચોખા જીના નેધએ, નવા ચોખા ખાવાથી કેટલાક માણસોના પેટ આફળાઈ આવે છે.

જુના ચોખા સરવેને માફક છે. સ્પીડ માણસને માટે અન્દે રાક છે. તેને પકવવાની રીત નીચે મુજબ છે.

ઓસાવેલા ચોખા દરદીને માફક આવે છે. ઓછા પાણીમાં ઓસાવવા થી ચોખાનો કેટલોક કસ નીકળી જાય છે. માટે એક શેર ચોખા ઓસાવવામાં ચાર શેર પાણી જોડ્યો. ચોખા વાસણના તળીયામાં ખેસે ત્યારે તક્યાર ચયલા સમજવા, ત્યારે પાણી ઓગાળી કાઢવું અને ઘી નાખી અમારે રાખવા. ઓસાવવામાં પાણી વધુ લેવાથી ચોખા બગડતા નથી, અને કસ નીકળી જતો નથી, નવો ચોખો સરદી કરે છે, જેમ જુનો ચોખો તેમ ખાવામાં સારો. દરદી માટે જુના સાદી બાલ વરીના ચોખા વધુ સારા છે. વધારે ચળકતા કરેલા ચોખા કરતા ઓછા છોડેલા કુસ્કીવાળા ચોખા દરદીને ખાવામાં સારા છે.

ક. ખરાબ ટાંકીના ચાંદા, વીસપ્રુટકમાં અરધા રૂપિયા જેટલા મોટા ચાંદા થાય છે તે માટે નીચે મુજબ.

ચોખા જીણા સારો માજરવેલના, ગેર, કાગડાનો અધાર સરખે લાગે દરોઇના રસમાં ખરળ કરી ચાંદા ઉપર લગાડે તો તે રૂઝે. રોગ ટાંકીનો જાય, ગરમી તળે.

ખ. મળું જોઇલું ઉપડે—આવળને ગોળના સીરામાં પકાવી રાત્ર ખાવો, બીજું કાઢી ખાવું નહીં. ઠંડું પાણી પીવું નહીં. તરસ લાગે તો ત્રણ કલાક પછી ગરમ પાણી પીવું.

ગ. મળામાં કાંટો અથવા હાઠકુ અટકીયું હોય તો—ગરમ ગરમ આવલનો મોટો યુક એકદમ ગળી જવો.

અથવા ધઉંની રોટલી ગરમ ગરમ મોટા યુકમાં ખાવી.

ઘ. મળામાં ખુટેલું હાડકું કાઢવા માટે ધલાજ—હાથની ચોથી આગળીએ અઠેક કાંનમાં દાખવી. દાંત ઉપર દાંત દાખવા, જીભ ટાળવે લમાડવી, નાક બંધ રાખવું, દમ ધુટવો; જ્યારે મળાની નસ પુલે ત્યારે મોંઢા વાટે દમ એકદમ કાઢેથી, કાંટો અથવા હાડકું બહાર આવશે.

ઙ. રગતપીત—કમોદના ચોખાને અકિરાના દુધમાં ત્રણવાર પટ આપવો તેને વાટી ઉંચા મોગરેલ તેલમાં મલમ કરવો. દીન ચાર લગા

ડો. તેથી રગતપીત જાય.

ક. પરમો વાસ મારતો મટે—કમોદના ચોખાની પાણી જેવી પાતલી કાણ પીવી.

ચોખા વાચડા છે એમ સમજવામાં આવે છે. તે નવા ચોખા છે. જુના ચોખા ઉપર લખવા મુજબ પકાવેલા હોય તો દરદીને છરાખી અવશ્ય કરે નહીં

ચોખાની સાથ દાળ વાપરવાથી તેનો વાયુ ગુણ્ય ઓછો થાય છે. ચોખા અને દાળ જુદા પકાવી ખાવા. એ ખોરાક હલકો છે ને જલદી જરપત થાય છે, કેહેવત છે જે “દાળ ભાતકા સુતરા ખા ના, મેરે લક્ષે ગાઉ મત જના” હીંદુભાષામાં દાળ ભાત જુદા પકાવી ખાવાનો સાધારણ રીવાજ રાખે છે.

દાળ ભાતની બનેલી ખીચડી ભારે છે, છતાં મુસલમાનભાષામાં ખીચડી વધારે પસંદ કરે છે.

સાહેબ લોકોના સાધારણ ખોરાકમાં ઓસાવેલા ચાવલ અને કદી છે.

પારસીભાષામાં ચોખા ખાવાની ત્રણે રીત પસંદ કરે છે.

ખીચડી ભારે છે પણ દાળ મગની વાપરી હોય તો ખીચડી હલકી છે તે જરપત જલદી થાય છે

ખ. મોઢાનો કાળાસ ભાંગે—ચોખાનો આટો પાણી સાથ મેળવી માં ઉપર ધસવાથી મોઢાનો રંગ એક સરખો થાય

ગ. કાળો કોઢ (જાયો)—તરબુજનું ગાળકુ કાઢાડી તેમાં ચોખા મુકી ગાળકુ બંધ કરવું. સાત દીવસ રહેવા દેવું. તે ચોખા સૂકવી વાટીને કોઢ ઉપર લગાડવા.

ઘ. હાકથુ (ખેન) જાય—ચોખાના ધુણુમાં કાળી અરણીનું મુળદ ધસીને પીવું.

ચોખા = ચાવલ.

ચોખા—જેમાં ખુસબો વધારે તે સરસ છે. ખુસબો વગરના સારા નથી. ચોખા સીક માણસને ખોરાક તરીકે ધણું સારા છે. સીક

માણસને આપવા હોય તો ઓસાવીને આપવા ઓસાવવાથી સરદીનો ભાગ નીકળી જાય છે.

ક. મરડાને માટે—ચોખાને ત્રણુવાર ઘોવા. સુકવીને દુધ, સાકર સાથ પકાવી ખાવા. મરડાવાળા દરદીને ફાયદો કરે છે.

ખ. દીવાલે લુણો—દીવાલને લુણો લાગે ત્યારે નીચે મુજબ ચોપડવું. પેહેલા લુણો ઉખેડી કાઢવો. પછી પાંચ ભાગ ફટકી, ૧૦૦ ભાગ પાણી મેળવી દીવાલને બે વાર પચાવવું, પછી નીચે મુજબ પત લું લગાડવું.

ચુનો ૧ શેર, ૦૧ શેર ચોખાના આટાની લાહી, નવટાંક સરસ, (ગરમ પાણીમાં પીગલાવેલું) અને નવટાંક ખાંડ તેમાં જોડાયે એટલું પાણી લેવું. આ સધળી ચીજો મેળવીને દીવાલ ઉપર એક હાથ મારી પછી બીજો હાથ મારવો જે પંદર દીવસમાં લુણો પાછો દે ખાય તો ફરી આ મુજબ તેટલી જગા ઉપર કરવું. જે લુણો ધણો હોય તો ત્રણુવાર કરવું.

ગા. જ્ઞાના થાનમાં દુધ વધે—સાથી ચોખાને વાટે અને પાણી સાથ કાંજ બનાવી અંદર સાકર નાખી ૧૪ દીન પીવાડે તો દુધ થાનમાં વધે

ચતુરોસન.

ગ. ચતુરોસન--સુંઠ, મરી, પીપળ પીપલીમુળ--બદલજમી, રુજેકમ પેટનો દુખાવો, અને પેટના પવનને માટે ૦૧ તોલો ખયાય છે

ઘ. ત્રીકટુ--સુંઠ, મરી પીપળ ઉપલા કામ માટે વપરાય છે.

ચોપચીની.

ચ. લોહી બગડે, મરમી કુટી નીકળે, ચાઠાં થાયે, ચામડી કાળી પડે, સાંધા બળાય--આ દરદો માટે—ચોપચીનીને ખાવામાં લીધાથી ફાયદો છે ૦૧ શેર ચોપચીનીને ઘીમાં તળી તેની સાથ પીપર, પીપળી મળ મરી લવંગ. અંદ તજ અમળગરો ફરે ૦૧ થી ૦૧ તોલો

નાંખી સાકરના સીરામાં મેળવી પાક બનાવી આવે. માત્રા.—
નવટાંક રોજ આવે.

ક. લોહી સુધારનાર, મસા અંગ ઉપર થાચ તે માટે—(દા. પાતરાવાળા બલક પીઢરી ફાયર) ઉસમે તોં ચાર, સાથરાના ઝુલ તોલા ત્રણ, સીર ખેસ તોલા ચાર, સોપ તોલા સાડા ત્રણ, ચોપચીની તોલા સાડા ત્રણ, ઉનાક દાણા પચાસ, ગુળખેદમુસક ચાર તોલા, ગભો લીમડા પરની તોલા ચાર, એના સાત ભાગ કરવા. એક ભાગ એક શેર પાણીમાં લીજવી રાખવો. સહવારે ચોળીને ઉકાળવું. અરધો શેર પાણી રહે તે અદર એક તોલો ગુલકન નાંખી પીવું. સાત દીવસ અથવા એકવીસ દીવસ પીવું. મસા બધા ખરી પડે છે ખુન સફા થાય છે.

ખ. જુલાબ લાગે તો ગલરાવું નહીં. દવા ચાલુજ રાખવી. સુકી અળખ અને આદુ ખાવામાં ઘણું લેવું. દારૂ, આમળી, લીલું મરચું, તેલ જરાખી ન લેવું. ગુલખેદમુસક ન મળે તો ઉસકે ખરદુસ લેવું એને બદલે કાષ બનકસા અને સુપીસતાન લે છે

ગ. ચોપચીની—મરદને શક્તી માટે બહુ વખણાય છે.

ઘ. માથુ દુખવાનું ઘણા લાંબા વખતનું હોય ત્યારે અનંત મુલની સાથ ચોપ ચીની ખાવામાં આવે છે.

ચ. સંધીવા માટે—૦૧શેર ચોપચીની, તજ, મસતકી, એલચી દરેક ૦૧૧ તોલો મેળવી તેમાંથી ૦૧ અથવા ૧ તોલો દુધમાં ઉકાળી પોવાય છે

છ. આંખનું તેજ વધે—૨ તોલા સુનાખખી અને ચોપચીની ૧ તોલો છુંદીને ફાકી બનાવી ૦૧૧ તોલો ૪૧ દીવસ આવે.

જ. વીસકુટક માટે—વીર્ય વધારવા માટે—ચોપચીની ૫ તોલાને અરધા શેર પાણીમાં ઉકાળી ૦૧ શેર રહે તે તેમાંથી ૫ તોલા દીવસમાં ૩ વાર પીવું અનંત મળ સાથે લેવાથી એનો ગુણ વધે છે.

ચીલોતરા પક્ષી.

ઝ. સુવારોગવાળી સ્ત્રીને ચીલોતરા પક્ષીના પીછાં ગરમ પાણીમાં ઉકાળી તે

પાણીથી નહવાડે તો ઘણો ફાયદો થાય છે. સુઆવડી દરેક ખાયડીને આ પાણીથી નહવાડવાનો રેવાજ ચોકકસ જાતના લોકોમાં હતો.

ચોળાધની ભાજી.

- ક. દરેક ઝેર વળે—તનાજ (ચાળાધ)ની ભાજીનો પાસેરરસ પાયે તો કોઢખી ઝેર ઉતરે. ન ઉતરે તો ભાજી છુંદીને ટાળવા ઉપર સુકવી.
 - ખ. રમતપીત માટે—ચોળાધની ભાજીનો રસ શેર ગા, લી શેર ગા એને ઉકાળી પાણી બળી રહે ત્યારે ચાદાપર લગાડવું.
 - ગ. વાળો—ચાળાધની ભાજીના મુળીઆની લેપડી સુકવી.
 - ઘ. કાળો કોઢ—ચોળાધની ભાજી મુળીઆ સાથે બાળી તેની રાખનો લેપ કરી તડકે બેસવું. ગરમ પાણીથી ધોવું, પછી સંચળ ખાર લગાડવો.
 - ઘ. કરોળીઓ (છીપ)—ચોળાધની ભાજીની રાખ પાણી સાથે મેળવી સરીરે ચોખ્ખવી તડકે બેસવું. પછી ગરમ પાણીથી ધોવું.
 - છ. પીટના ચાંદા—દીવસમા બે વાર એ ભાજી રોજ ખાવી.
 - જ. રેતી પીસાબે—ગુરદાના દરદ માટે લીર્મા વધારી આ ભાજી રોજ ખાવી.
 - ઝ. પારો ખાધેલો ફૂટી નીકળે તે વેળા આ ભાજી ખાવી.
 - ટ. હાંફણુ—ચોલાધની ભાજી ગા શેર લેવી તેને ગા શેર પાણીમા ખુબ ઉકાળી તે પાણી પ) તોલા દીવસમા ત્રણવાર પીવું રોજ તાજુ બનાવી રોજ પીવું. ભાજી રોજ ખાવામા લેવી.
 - ઠ. રતાંધળો—ચોલાધની ભાજીના ખીની રાખ આખે આજવી.
- આદુ અને શેરડીની ગંડેરી ને ચોલાધની ભાજી સાથે બાફવાથી બંને સ્ત્રીજ નરમ થાય છે. પછી તેનો સુરખ્યો બને છે. માંસને આદુ નરમ કરે છે. આદુને ચોલાધની ભાજી નરમ કરે છે.

ચાહ.

ચીનાઇ ચાહ પીવાવા લાગી છે, તેનો ખપ બહુ વધ્યો છે. તે આપણા દેશના લોકોને અનુકુળ નથી. સરીર નરમ કરે છે, બુધ્ધી

ઝોછી કરે છે. એવી ફરીયાદ બહુ નીકળે છે.

ચાહની ખાસીયત ગરમ છે. જ્યારે શરીરમાં ગરમી જોધએ ત્યારે પીવામાં ફાયદો છે. આપણા દેશમાં ચાહ પીવી એ મોટાઇ ગણાય છે. જેમ વધુ વખત ચાહ પીવાય તેમ મોટાઇ સમજાય છે.

પીવામાં ચાહ ગરમ સ્વભાવની છે. ચાહ ધણી ગરમ પડે તો ખાંડ, દુધ, નાખી તેનો ગરમાટ ઝોછો કરીને મોટાઈ માટે ચાહ પીવાય છે.

ચાહની ખાસીયત ગરમ છે. જ્યાં ગરમી જોધતી હોય ત્યાં પીવામાં આવે તો તે વાજખી છે. પણ સખત તાપના દીવસમાં જ્યારે શરીર બલતું હોય ત્યારે ખરે ખરે જે ત્રણ વાગે ચાહ પીવી એની મતલબ સમજાતી નથી. ચાહની ટેવ અરીજીની ટેવ મુજબ પડે છે. જે મુકી દેવા ઇચ્છતા હોતો તેને બદલે નીચે મુજબ પીવું.

ક. ચાહ—તુલસીના તથા ખીલ્લીના પાંદડાં અને તજ એની ચાહ બનાવી પીવાથી ચીનાઇ ચાહની ગરજ સારે છે.

ખ. મીઠી પીસાખવાળા દરદીએ ખાંડ, વગરની પણ દુધ સાથની ચાહ પેટ ભરીને જે ત્રણવાર રોજ પીવી. નીકળતી ખાંડ ચાર દીવસમાં ઝોછી થાય છે. રપેસીરીક ટ્રેવીટીથી તપાસતાં તે માલમ પડે છે. ચાહ પીવાનો રીવાજ વધી ગયો છે પણ ચાહ બનાવના ત્રણાને આવડતી નથી.

ચાહને કારા વાસણમાં નાખવી, ચીનાઈ કારીતું વાસણ વધારે સારું. ઉપર ઊકળેલું પાણી નાખવું. પાચ મીનીટ રહેવા ઈઈ છુંછો ગાળી નાંખવો. પાણી ઘણું ઊકાળવું નહી. પાણી ટાકાતુ કે વરસાદનું અથવા મીઠા કુવાતુંજ જોધએ. ખારવાળું પાણી ચાહના સ્વાદને બગાડે છે.

ચાહના પાંદડાં ગરમ પાણીમાં ઘણો વાર રહેવાથી ટેનીક એસીડ, કેપ્રીન વગેરે ખેંચાઈ આવે છે. જે જીખ મારી નાંખે છે, માથું તપાવી મુકે છે, જીખી ઝોછી કરે છે, ખરું ખોટું પારખવાની અકલ શુભ થઈ જાય છે.

ચલ્લા પક્ષો.

- ક. પુરુષાતન વધે—ચલ્લાના બેળને ખાંડ સાથે ખાવાથી શક્તી મળી વધે છે.
- ખ. ધીળી નસ માટે લેપ—નર ચલ્લાનું લોહી ધીળી નસોને અને ગોળીને લગાડે તો શક્તી આવે છે.
- ગ. નાસુર—ચકલીના અધારનો લેપ નાસુર પર મુકવાથી ફાયદો થાય છે.
- ઘ. ખીલ મોઢાના—ચકલીનો અધાર સુકવી પાણી સાથે મેળવીને ખીલ પર ચોપડે તો ફાયદો થાય.
- ઘા. ડુલુ આંખનું અચ્ચાનું—ચલીઆનો અધાર અને સાકર સંભાગે મેળવી તેની બારીક લુકી આખમાં મુકયા કરે તો ડુલું કપાએ.

ચકુદર.

- ચ. નાંકમાં પીદસ, મસા તથા કીડા—ચકુદરના પાતરાંનો રસ કરી ટીપાં નાંકમાં મુકવાં.

ચામડું

- છ. હેડકી (અડગરી) માટે—જુના ચામડાંની રાખ મધમાં ખાવી. વેબે રીઅણુ રટનો ગુણુ એમા છે.
- જ. માથામા ખોરો તથા ડુલ્લી—જુના ચામડાંની રાખ દીવેલમાં ચોપડવી.

ચીનીકખાલા.

- ઝ. પુરુષાતન વધે—ચીનીકખાલા, અકળગરો, જીરું, મુસળીકંદ, નગોરના ખી, ફાસમખા તથા એખરાના ખી, ગોખર, સુંઠ, વચણાક, કઊચા, માલકાકણી, ચતુર જાતક સલાગે લઈ તેની ચણા જેવડી ગોળી બનાવી રાતરે એક ગોળી ખાય ઉપરથી દુધ, પીએ (અકર એસીને દુધ પીવાથી પુરુષાતન વધે છે.) (અકર એસવા ની ટેવથી હરસના મસા થાય છે)

ક. શકતી માટે—ચીનીકબાલા, સુંઠ, અબમો, અકળગરો, તજ લવંગ
જાયફળ, કાકડીના ખીજ સંભાગે મેળવી સફેર સાથે ગા તોલો
ખાવું.

ચીતરો.

- ખ. ૧લીસતર ઉઠે—ચીતરાની છાલ છાસમાં ધસીને ચામડી પર લગાવે.
ગ. મસા ખરી પડે—ચીત્રો, ટંકનખાર, હળદ, ગોળ, સંભાગે મેળવી
લગાડે.
ગા. હરસના મસા ખરી પડે—ચીત્રક, ટંકનખાર, ગોળ, હલદર સંભાગે
મેળવી હરસ પર લગાડવું.

ચનોડી.

- ચણોડી રાતી, કાળી, ધોળી થાય છે, એ જેરી છે.
ધ. વાઘ મરે—મારેલા જનવરના માંડિસ ઉપર ચણોડીનો બુકો નાંખે,
વાઘ તે માંડિસ ખાય તો જેરી જેરીને મરે. એ બુકો આંતરડાં
ઉપર સોજે લાવે છે.
ચ. કામો-તેજન—ચનોડીનો પાક કામો-તેજન છે. એને ખાવામાં લી એ
છે, એરંડીની પેઠે ચણોડીને ઘીમાં તલદા તથા ઈંગાર ઉપર
સેકાતાં તેનું જેર મરી જાય છે જેરી ગુણુ નીકળી જાય છે.
ચનોડીના પાન અને મુળ, જેડીમધ જેવા સ્વાદમાં છે, અને ગુણુમાં ખી
તેવાં છે.
છ. આધાસીસી—ચનોડીના મુળને પાણીમાં ધસીને જે બાજુ માથું દુ ખે
તે બાજુના નસકારામાં સુધવાથી ત્રણ દિવસમાં દુખ દહે થાયે
જ. નાકમાં છોડ મધાય. પીદસ નાખનો સ્વાસો સ્વાસ બંધ હોય—એ
માટે ચનોડીના મુળીઆને પાણીમાં ધસીને સુધે છે.
ઝ. દમ, ઉધરસ, કફ, મોઢાના ચાંદા—જેડી મધની માફક ચનોડીનાં પાતરાં
મોઢામાં રાખી ચુસવાથી કાયદો થાય છે.
ટ. પુરુષત્વ, ધાતુ વધારે—એઆની બાર ચનોડીના પાતરાંના ઉકાળા ને

દુધ સાથ મેળવી સવાર સાંજ એક અઠવાડીયું પીવું.

- ક. પરમો, સુત્ર દાહ—ચનોટીના પાંતરનો રસ પીવાથી પરમો નરમ પડે છે.
- ખ. આંખ આવેલી, આંખમાં ખીલ માટે—ચનોટીના પાનનો રસ આંખમાં આંજવો.
- ગ. બાલ પાછા આવે, સફેદ કોહોડ મટે—ચનોટીનો લેપ કરી મુકવો.
- ઘ. આંખમાં ચણોટીના પાતરાં આંજવાથી રતાસ વધે તો આમળીનો મા વો પાણીમાં કાઢાડી આંખે આંજવો.
- ઞ. વીચ્છુનો દાંખ ઉતરે—ઉજળી ચણોટીનું મુળ રવીવારે લાવે, દરદી પાસે એસી તેની ઉજળી દે તો ઝેર ઉતરે.
- છ. પુરુષાતન વધે—ચણોટીનું મુળ ના તોલો દુધ સાથ ૭ દીવસ પીએ તો બહુ મક્કલી વધે.
- જ. કંઠ ખુલે—ચણોટીના પાતરા મોઢામાં રાખીને રસ ગળવાથી કંઠ ખુલે.
- ઝ. વાળ ખરતા અટકે, વાળ ટાળકપર ઉગે—ગુંઝદી તેલ લગાડવાથી ખરતા બાલ અટકે તથા ટાળક પર બાલ ઉગે તે તેલ નીચે મુજબ છે—
બાગરનો રસ ૧ શેર, લાલ ચણોટીનો લુકો ૨૫ તોલો, તેલ ૧૦ તોલા પાણી બળે ત્યા સુધી ઝીકાળવું અને બાલને ચોપડવું.
- ટ. પુષ્ટીકારક—સફેદ ચણોટી ખાવામાં પુષ્ટીકારક છે.
- ઠ. બાલ પાછા આવે—ચણોટીના મુળ અને ડ્રલ વાટી લેપ કરવો. નાળ કપર મુકવાથી બાલ પાછા ઉગે છે.
- ડ. ખીલ માટે—ચણોટી, સચળ ખાર સાથ વાટી લેપ કરવો.
- ઢ. કોઢ માટે—ચણોટી, ભીલામુ, વચણાક, લીખોડીની મીઠો સરખે ભાગે લઈ જાસમા વાટીને લેપ કરવો.
- ણ. આંજની (આંખ ની) માટે—ઉજળી ચણોટીનું મુળ માતાના દુધમાં ધસીને આંજે.
- ત. લકવો—મુનબહેરી—ચણોટી એક ભાગ, તેલ બે ભાગ પાણી અથવા દુધ ૪ ભાગ ઉકાળીને તેલ બનાવી મસલવામાં લેવું.

ચણોટી—દેવડાંગરીના ફળ.

ક. ધીળી નસ મજબુત થાય—લાલ, તથા સફેદ ચણોટીનું મુળાઉ પાણીમાં ધસીને ચામડી પર દીન ૧૪ લગાડે તો મજબુતાર્થ આવે.

ખ. કમળા માટે—ચણોટીના પાતરાનો રસ નાકે ચુકે તો પીલો મવાદ નીકળી સાર થાય

ચણોટી.

ગ. માથાના ટાલક પર બાલ આવે—ચણોટી, રસવાંતી, હાથી દાંતની રાખ પાણી સાથે મેળવી માથે લગાડે તો બહો ફાયદો થાય.

ચીમડ.

ઘ. આપો આવે—આપો લાલ થાય—ત્યારે આખનું ભરણુ નીચે મુજબ બનાવી રાતરે સુતી વેળા આંખમાં ભરવું

ચીમડના પીળાં ખી (મીજ) કાઢીને દેવતા ઉપર સેકા બારીક કરવા તેમાં જરા વડાગરા મીઠાંની કટકી અને જાંસના ટીપાંનાંખી બહુ વાટીને ભુકો લુગડામાંથી આળી લેવો.

ચપો સફેદ (નાગ ચપો) ખુરચપો

ચ. કુતરાનું એહેર ઉતરે—સફેદ ચપાના મુળની જડને પાણીમાં ધસીને હાંખ ઉપર લગાડે અને પીવામાં ખી આપે.

. સાપનું એહેર ઉતરે—સફેદ ચપાની સીંગને દુધને બાફ આપી રહેવા દેવી. જ્યારે સાપ કરડે ત્યારે તેને પાણીમાં ધસી હાંખ પર લગાડે અને ૪ વાલ ધસીને પીવાડે અથવા લીલી જાલનો રસ રા. તોજા હરદીને પાવો ઉલટી થશે તે એહેર ઉતરશે

નાગચપાની સીંગ કવચીતજ મળે છે એને નાગ રાતરે ખાઈ જાય છે. માટે નાની સીંગ કુટી કે તેને ગુણપાટની કાચળીમાં અથવા

બીજી રીતે ઢાકીને મોટી થવા દેવી. સાપના કબજામાં જવા દેવી નહીં તે સીંગને દુધનો બાફર) કલાક આપવો, દુધ ઉકાળવું તે ઉપર ચારણી મુકી તેમાં સીંગ ૨) મુકવી અને કલાક ઢાકી રાખવું યહી વાપરવામાં લેવું.

છાસ.

- ક. સંગ્રહણીના દરદીને છાસ, દહી વધારે ગુણુ કરે છે. કારણુ કે તેમાં લેકટીક આસીડ છે. સહેલો ખોરાક ખાવાથી આંતરડામાં જીવ જંતુ થાય છે. તેના લેકટીક એસીડ નાશ કરે છે.
- ખ. સંગ્રહણી, અસાખ્ય હોય તેને સાખ્ય બનાવે. દરદીને ફક્ત છાસ આપવી. બીજું કંઈ ખાવાનું નહીં આપવામાં આવેતો સંગ્રહણીને ફાયદો થાય સંગ્રહની ધણી મજબુત હોય તો ઉપલો ઉપાય ધણો સારો છે.
- ગ. પીસાળ છોડવે—છાસમાં જવખાર નાખી પીએ તો પીસાળ છુટે.
- ઘ. હરસ માટે—છાસનું સેવન કરવું ધણું સારું છે.
- ઘ. ગમગીની તથા ઉદાસી મટે—ગમગીની, ઉદાસી ઉત્પન્ન કરનારા જીવ જંતુઓ આંતરડામાં થાય છે, તે છાસથી નીકળી જાય છે અને ઉદાસી દુર થાય છે. માટે છાસ પીવામાં બહુ લેવી.
- છ. પીતના આંઠા ઉપર છાસ પીવી બહુ સારી છે. પણ આગલા વખતમાં જેને છાસ કહેતા હતા તેવી છાસ આજે મુશ્કેલીથી મળે છે. છાસ ના ગુણો ધણા છે, જે ગરીબ વર્ગમાં જાણીતા છે.

છીકણી.

- જ. તપકીર—નવસાગર, સફેદ મરી, કડવી તુરધ (તુરીઈ), કળી ચુનો એની સરખે બાજે બનેલી તપકીર બહુ છીક લાવે છે.
- એસીડ સેલીસીક, અરીઠાની છાલનો લુકો, અરક મુળ, મરી, રવેત કરજીપત્ર, આ હરેક ચીજનો લુકો કરી સુંધવાથી છીક ધણી થાય છે.

જવખાર.

- . ખાંસી માટે—જવખારની ગોળ સાથે ગોળી બનાવી મોઢમાં રાખવી
- મ. ગોળીમાં પાણી હોય ત્યારે ગોળી ચકચકે, દાખો તો ઉપર ચઢે નહી ત્યારે નીચે મુજબ લેપ ચોપડયા કરવો.—જવનો આટો, મોઠ અને ગાયનું છાશુ ગોળી ઉપર ચોપડવું.
૧. પીસાળ છોડાવવા માટે—જવનું પાણી એ વાલ સુરાખાર સાથે પીવું અથવા જવનું એકલું પાણી પુઝકળ પેટ ભરીને પીવું.
૨. પથરીનો રોગ દુર થાય—૩ વાલ જવખાર, સાકર, ગાયની છાસમા પીવું.
૩. બરોળ માટે—જવખાર, સાજીખાર, સંચળ સંભાગે મેળવી ૦ થી ૦૦ તોલો ખાવામાં લેવું

જમાલગોટો.

૧. જુલાખનું તેલ—જમાલગોટો, (સોધેલો) અમલસારો ગંધક. ટનકણખાર, સુંઠ, ૦૦ તોલો દરેક એ સરવેને ખલીને નાળીએરમાં ભરી તેનું મોઢ બંધ કરવું. એક ગજ પહોળો અને એક ગજ ઉંડો ખાડો જમીન મા ખોદીને તે નાળીએર ૩૦ દીવસ રહેવા દેવું તેમાંથી તેલ ની કળે તે નખે (વીસે) અથવા દુટીએ લગાડે તો જુલાખ આવે. જુલાખ બંધ ન થાય તો મરી ૦ તોલો થી ૧ તોલો ખાવું અને પછી દહી સાથે આવલ ખાય તો પેટ બંધ થાય
૨. વાળા માટે—જમાલગોટો વાટીને લેપ કરવો.
૩. સાપનું ઝેર ઊતરે—જમાલગોટાના ખીજને વાટી તેને લીથુ રસનો પત ૨૧ વાર આપે પછી તેની ગોળી બનાવી રાખે તે ગોળી પાણીમાં ધસીને દરદીને આપે અંજન કરે.

જાંઘ.

૧. ટાળકમા વાળ ઉગે, કરંજદી તેલ—જાંઘના પાતરાં, કરંજની છાલ, ચીત્ર કના મુળ કનેરના મુળ, છુંદી પાણી નાંખી કલપ (લોંડો) કરવો, ચારગણું તેલ લેવું. પાણી બાળી તેલ ટાળક પર લગાડે તો વાળ પાછા ઊગે.

ક. આગર જાય—જામના પાતરા બકાળીને પીવાં.

ખ. સાંપનું ઝેર ઉતારે—કાળી મટોડી દરદીને ખવાડે. જો ખાટું લાગે તો કાળા સાંપનો ડંખ જાણવો. તીખું લાગે તો ખીજ સાંપનો ડંખ જાણવો. મટોડી મીઠી લાગે તો ઉદરનો ડંખ જાણવો. એને માટે ઉતાર એ છે જે, જામના પાતરાં, નાઈના પાતરાં, કડવા દોધીનું મુળ, સનમળ એ સઘળું થંડા પાણીમાં વાટી પીવું.

જયફળ.

મ. બધેજની ગોળી—જયફળ ૧ (પોણો તોલાથી ઓછું નહીં હોવું જોઈએ) તેમાં વાલ ૮ અરીસા ભરે, ગાળકુ બંધ કરી ઘઉંના આટાનો ગબેફ કરે. ભાતના છાળાના એક ઢગલામાં જયફળ વચમાં મુકે તે ઉપર ૪ સુતરના દોરા મુકી તેના આઠ છેડા સળગાવી છાળાં થંડા પડે તે જયફળ વાટીને ૪ ભાગ કરે. ૧ ભાગ પાકા પાનમાં મુકી ચાવી ખાય, ઉપરથી ૧ શેર દુધ પીવે.

ઘ. લકવો ફફે થાય—જો લકવાની અસર જણાય અથવા થવાની નીશાની દેખાય તો તે દરદીએ જયફળ હમેશા મોઢાંમાં રાખી ચુસવું.

ચ. પુરુષાતન માટે—જયફળ, લવંગ, કેસર, અરીણ, સુંઠ સંભાગે ભ્રષ્ટ પાન ના રસમાં ૧ વાલની ગોળી બનાવી અઢેક ગોળી ૧૪ દીન ખાવી.

છ. ગાંઠ પ્લેગની પાકવવી—જયફળ, એળીયો, જવત્રી મેળવીને પાણી સાથે ગરમ કરીને ગાંઠ ઉપર મુકી ૩ ડાખી તે ઉપર કાળા પથરનો અથવા કાંદાનો સેક કરવો.

જ. જયફળમાં ઉંધ લાવવાનો ગુણ છે. ગુલાબજળમાં ધસી બચ્ચાંને કપા જે લગાડે તો બચ્ચું ઉંધાઈ જાય છે. જયફળ ઘણું ખાવાથી ઝેર ચઢે છે.

ઝ. બાળ કાળા થાય—જયફળના તેલમાં બાળ કાળા કરવાનો ગુણ છે. જો જુરા કરવા હોય તો અરધું તેલ અને અરધું પાણી મેલવવું, અને બાલમાં મસલવું.

અ. માથાના ખાલ તેના વખત આગળ સફેદ થાયે તો અટકાવવા માટે જ્યક્ષનુ તેલ પાણી સાથે મેળવીને અથવા નરું તેલ ખાલને લગાડવું

આ. મરડો અતીસાર—જ્યક્ષન, અરીણ. ખારેક સંભાગે લઘ પાનના રસમાં છુટી ચણા જેટલી ગોળી બનાવી તેમાંની ૧ ગોળી દીનમાં ૩ વાર હાસ સાથે ૭ દીન ખાવી.

ઈ. વીર્ય વધે—૧ જ્યક્ષનને કાતરી તેમાં ઘોળા કરણના મુળનું દૂધ ભરે. જ્યક્ષન કાતરવાથી જે ભુકા નીકળેલો હોય તે વતી પાણુ ઠાણુ પુરી જ્યક્ષન ઉપર ધડિના આટાનુ ૫૩ ચઢાવી, ઘીની બત્તી ઉપર તેને લાલચોળ કરે. આટો લાલચોળ થયા પછી તે જ્યક્ષનની મધ સાથે મરી જેવી ગોળા બનાવવી. મધ સાથે ૧ ગોળી રોજ ખાવી ખોરાકમાં ઘી, ઘઉં, ચોખા, દૂધ, સાકર ખાવી

જનજેતા.

ક. કસતાતી ખાધ છોકર જણે—જનજેતા તથા માહદળનુ મુળ પાણીમાં ધસીને ઓરતની ખત ઉપર ચોપડે તો છોકર બહાર નીકળે વાજ સારો છે.

ખ. કૂતરાનુ ઝેર ઉતરે—જનજેતાના પાતરાં, કડવી તુમડીનો ગર એની ગોળી ચીની ખોર જેવી કરી ગોળમાં ૩ દીવસ ખવાડવી

ગ. ૩૬૦ રોગ તણે—જનજેતાની છાગ, નગોડના મુળની છાગ, કુચ્ચની દાંડી, પીપળીમુળની છાલ, હાયામાં સુકવી તેની ભુકી કરી હથેલી ભરી ફાફી મારવી

ઘ. રતવા માટે—જનજેતાના પાતરાંનો રસ ચાઠા ઉપર ચોપડે તો તરત ફાયદો કરે.

ચ. તરીઓ તાવ જાય—જનજેતાના ઝાડ આગળ સનીવારે સંજે જમ કહેવું જે () નામના દરદી માટે તરીઆ તાવના ઉપા ય માટે તને લેવા આતવારે આવવાનો છું. આતવારે સહવારે જનજેતાનુ મુળીયું લાવે. કુમારી છોકરી પાસે વણાવેલો ૭ તારનો દોરો લઘ ને મુળીઉં બાધી, તેને ધુપે અને ડાબેહાથે બાંધે તો

તરીએ તાવ જાય.

- ક. ચોથીઆ તાવ માટે કાટા રીંગણાનું ઝાડ છે (તે ઝાડ ભોંય રીંગણી જેવું છે પણ ઉભું રહે છે) તેને ઉપર મુજબ વાપરે
- ખ. રોજઆ તાવ માટે—કાસકાનું મુળીયું છે. ઉપર લખવા મુજબ નોતર દેખને પછી મુળીયા લાવવાં અને વાપરવા.
- ઈ. નાસુર માટે—જનજોટાને રસ નાસુરમાં રેડવો અથવા રસની બની કરી અંદર મુકવી.
- ન હાફણ માટે—જનજોટાના છોડને છુંદીને, પાણીમાં હલાવીને તેનો સત્વ કઢાડે છે. તે હાફણ માટે વપરાય છે
- ખહી-હાફણ માટે—જનજોટાના બીની રાખ ૨ વાલ જેટલી પાનમાં ૧૪ દીન આવે તો ભાત ભાતના કફ દૂર થાયે
- જનજોટાના બીની રાખ ૧ લાગ સાબરસીગાની રાખ ૦૧ ભાગ ખેડાળ ૧, ભાગ પાનના રસમાં વટાણા જેવી ગોળી બનાવી મોઢામાં રાખવી. હાફન ખહી મઠે બહુ સારી છે ઘણી બલામણ થઈ છે

જી૩ સફેદ.

૧. શરીરની અદરનો તાવ નીકળે—જીરની ભુકા ૧ પાંચસાબાર, ગોળ અથવા સાકર સાથે પેરોઢીએ ખાવી. ઉપાય સારો છે. તાવની ગરમી નીકળી જાય છે.
૨. ધર્મના દોસને મટાડે પ્રફર (ધુપણીજ) નો રોગ મટે, લાલ પાણી નીકળે તે મટે—જીર, સાકર. સંભાગે મેળવી તેમાંથી ૦૧ અથવા ૧ તોલો ચોખાના ધુણુમાં પીવાથી ઉપલા દરદો મટે છે.
૩. અંતરગળ મટે—જીરાંના પાંતરા, કાંકસીના પાતરા, ૩ વાલ અરીસ મેળવીને લગાડે અથવા જીર પાક જાડુક ખાવામાં લેવે. પાક બનાવવાની રીત—૫ તોલા સફેદ જીર સેરડીના સરકામાં ૨૪ કલાક ખરમોટી રાખવું. છાયામાં સુકવવું, પછી ૨૦ તોલા સુક અને મધ સાથે મેળવી પાક બનાવવો ૦૧ તોલો પાક દર વેળા ખાવો.

ક. ગોળીમા હવા હોય, ગોળીમા મવાડ હોય—માટે જરા પાક ચાલુ ખાવામા લેવો.

ખ. કુળુ આખનુ નરમ અને કાચુ હોય તો જરાના પાણીના બમે ટીપા આંખમા મુકવા

જરૂં (વધારનું સફેદ)

ગ ખીલ માટે—જરાને પાણી સાથ ખુબ વાટીને ખીલ ઉપર લે કરવો.

જરૂં (ઉત્તમી.)

ઘ અજરજી માટે—જરૂં ૫-પાલ વાટીને પાણી સાથ ફાફી મારવી,
ચ વીચ્છુના ૮ ખ માટે--જરૂં, મીઠુ અને ઘી મેળવીને દાંખ ઉપર મેલે
છ ગર્ભવાળા સ્ત્રીને ઓકારા માટે જરૂં અને લીચુનો રસ મેળવી
ખવાડવું.

જ સ્ત્રીના થાનમા દુધ વધ--જરૂં મેકાને ભુકા કરી તેની ફાફી મારવી.

જેઠીમધ

ઝ લોહી શરીરના કાષ્ટ પશુ લાગમાવી નીકળતું હોય તો જેઠીમધ ૧ તોલો,
દુધ ૮ તોલા, પાણી ૩૨ તોલા ગ્રકાળી ૬૨ તોલા રાખવું અને એક
વખતમાં પીવું.

ટ. શરીરમાંથી લોહી નીકળે તો દરાખ ૧ તોલો, દુધ ૪ તોલા, પાણી
૩૨ તોલા ઉપર મુજબ ઉકાળી ૧૦ તોલા રાખી બે ચાર પીવું

ઠ ગળું ખેડેલું, ગળાનો દુખાવો, ઉધરસ માટે—જેઠીમધનો શીરો,
આંમળા, વરીઆળી, નીંદી આવળ, તજ, સાકર સરખે ભાગે લઈ,
દુધમાં મેળવી ૧ વાલની ગોળીઓ બનાવી મોઢમાં રાખી ચુસવી.

ડ. જીવન્ય એટલે જીવજી વધારનારનો ગુણ જેઠીમધમા છે. મધ, સાકર
અથવા દુધ સાથ ખવાય છે

કલક (ચટણી) જેઠીમધની—પાણી સાથ જેઠીમધને વાટવી

સાધાન્ય એટલે સાધો મેળવનાર જેઠીમધ છે.

- ક. હાડકું લાગેલું—સાગેલા હાડકાંને બરાબર મેસાડીને જેઠીમધની ચટણી ગરમ તેલમાં મેળવી તે ઉપર પાટો બાંધવો, અને દરદીને જેઠીમધ ખાવામાં બી આપવી. સાધો જળદી મળી જશે.
- ખ. ચામડીનો સોજો—કોઈ જ ખમથી ચામડી ઉપર સોજો આવે તો જેઠીમધના ઊકાળાનું સેરન કરવું અને વન ઉપર જેઠીમધનું બી મસળવું, જો જખમ જુનો હોય તો લોહી, પદ્મ, સાફ દરી પછી બી જેઠીમધનું મુકવું.
- ગ. આલ્કોહલ ઉત્પન્ન કરેછે, ખમીર ઉત્પન્ન કરેછે—જેઠીમધમાં એ ગુણ હોવાથી દરેક આસવ અનાવતાં જેઠીમધના મુળીયાં તેમાં દાખલ કરે છે.
- ઘ. કનક તેલ—જેઠીમધના રોગો માટે આ તેલ પુંજવા લાયક છે. જેઠીમધ, મહાલા, મજીઠ, ચંદન, પોપના, નાગ ફેસર દરેક ૧ તોલો, એને ૨ શેર પાણીમાં ઊકાળવું અને ૧૦ શેર તેલ નાખી પાણી બાળવું.
- ચ. રતવા. વીસપુટક, સીતળા માટે—શરીરની અદર તેમજ બહાર થયેલા દાહ બળે તે વેળા જેઠીમધનો ઊકાળો ચોપડવો અને પીવો.
- છ. લોહી બંધ કરે—જેઠીમધનું લોહી, ઝાહાડા ઊલટીમાં લોહી અથવા કોઈબી જગાએથી નીકળે તે કારણે લોહી નીકળે તે જેઠીમધ બંધ કરવાની શક્તી ધરાવે છે.
- જ. વાળના વધારો—જેઠીમધનું તેલ વાપરવાથી વાળ વધે.
- ઝ. શક્તી વધે—જેઠીમધનું ચુરણ ઘી અને મધ, સાથે ચાટી બિપથી સારવાળું દુધ પીવું.
- ટ. વીશ્વજવર—અન્યમીત તાવ માટે જેઠીમધ, પટોળ (કુડવાં પરબળના પાન)કકુ સંબંધે ચુરણ કરી દીનમાં ૧ વાર ખાવું.
- ડ. રતાંધળો સારો થાય, ઝાખ આંખની મટે—જેઠીમધના મુળીયાં બકરાનાં મુતરમાં ઘસીને આંખવા.
- ઢ. ગર્ભપાત થયા કરે તો જેઠીમધ, ગર્ભપાળ રસ, વસંતમાલી અકેક તોલો મેળવીને ૬૦ પીકા કરી રોજનાં બે ખાવાં એવી રીતે ૩૦

દીવસ સામઠા ખોલી. ગરમ ખોરાક ખાવો નહીં. પેટમા ગરમીને લીધે ગર્ભપાટ થાય છે.

ક. ઠંડા એસડો જેવાં કે દાએફોરેટીક દવાઓ અને એન્ટીફિબ્રીન આપ્યા કરવાથી દરદી શરીરે નરમ પડી જાય છે અને થડો પડે છે, જેહીમધ આખાથી ગરમી આવીને દરદી હુશીયાર થાય છે.

ખ. ખાંસી માટે—સંભાગે જેહીમધ, મરી, સાફેરની ગોળા ૧ વાલની બનાવી આપવી.

ગ. હેડકી (અડગરી) માટે—જેહીમધ અને મધ આપવું.

ઘ. અતર વેફેદ—(મરફ અને ઓરતને લોહી જવું) જેહીમધ અને સખા જેટીના દુધમાં ધસીને પીવું.

ચ. મસો આખ ઊપર થયો હોય તો—જેહીમધ પાણીમા ધસીને લગાડે.

છ. ચાંદીવાળા દરદીને માટે, ગરમીવાળા દરદી માટે, જેહીમધ જતને નાશ કરે, ચાદાસ વધે, શરીરનું ઝેહર કાઢાડે, ક્ષય માટે, મરફને કમતાકાત માં ગરમીના જુના આજર માટે નીચે મુજબ ઉપાય ચાલુ નાખવો. જેહીમધ તથા વાવડીગના ખીજ (વિંગ તમફેને) બરડી ઉપના છોળતા કાઢાડી અદરના ખીનો બુકો સભાગે લેધ તેની કાઠી ના તોલો ૧ માસ સુધી ખાવી. (અથવા તેની ચાહ બનાવીને પીવી) ખોરાકમા ભાત, ઘી અને મગનું એસામણ લેવું.

મગનું એસામણ—મગ અત આમળા સુકાને પછીમા બાફી તેના એસામણને ઘી તથા જીરાથી વધાર કરીને ખાવું ઉપલી ફાકા ન તોલાથી શરૂ કરી તે દર અઠવાડીએ ન તોલા વધારી ૧ તોલા સુધી વધવું. ફાકા અથવા ચાહના આકારમા લેવું.

જ. જેહીમધ દેશી વધદામાં બહુ ઉપયોગી ગણેલું છે. જીવણ વધારનાર છે—જેહીમધનું દુધ, ઘી, મધ સાડર સાથ ખાવામા લીએ છે.

ઝ. સાધા મેળવનાર છે—શરીરનું હાડકું ભાગીઉ હોય તે વેળા જેહીમધ ના ઉકાળાનું સેવન ધણું વખત કરવું.

ટ. જખમ માટે—જખમ ઉપર જેહીમધનું ઘી મુકવું. વાહાડકાપ કીધા પછી ચામડીને રૂઝ લાવવા માટે જેહીમધનું ઘી લગાડવું.

ડ. ભાંગેલાં હાડકાવાળી જગા ઉપર જેહીમધને પાણીમાં વાટી તેની ચટણી

જનાવી તે ચટણીને તેલ સાથ મેળવી. ભાગેલા હાડકા ઉપર મુકી પાટો બાંધવો અને જેડીમધનો કાઢવો પાયા કરવો.

ક. ખમીર ઉત્પન્ન કરે છે—દરેક અસ્ત્રમાં જેડીમધ આવે છે. તે ખમીર ઉત્પન્ન કરે છે.

ખ. મોંઢાનું તેજ વધે—જેડીમધના બુકાને ગરમ પાણી સાથ મેળવીને મોંઢા ઉપર લગાડે તો ચાગડી ગંવાળી થાય અને તેજ વધે જેડીમધ ખાવામાં બી લીએ.

જેડીમધનું તેજ—૧ શેર જેડીમધના ઉકાળામાં ધણીલા, મજીઠ, ચદન, નાગેસરનો કલક (ચટણી) દરેક ૧ તેલો નાખી તેમાં ૦૫ શેર તેલ મુકી ઉકાળવું તેને કનક તેલ કહે છે. કનક તેલ ને જેડીમધની બનાવટનું તેલ છે. ચામડીના રોગો માટે જેડીમધનું તેલ પુજવા લાયક છે.

ગ. સસણી—બચાઓને દુધ અને ઘી માફક આવે નહીં અને સસણી ઉત્પાદિત થાય તો જેડીમધ ખમીરને પાવું ઉલટી થાય તે ફાયદા કારક છે.

ઘ. સસણી માટે જેડીમધની પીચકારી સફળતા મારવી ફાયદા કારક છે.
૨. દર્દીને દાઢ (અગની) માટે જેડીમધનું પાણી ચાળવામાં તેમજ પીવા મા લેવું.

છ. લોહીનું નીકળવું—શરીરના કોઈપણ ભાગનાથી લોહી, નીકળે ત્યારે જેડીમધ ખાવામાં લેવી.

જ. બાલ નીકળે—જેડીમધનું તેલ નાપરવથી બાલ વધે અને કાળા થાય જેડીમધના ઉકાળામાં નુ ધુવે તે બાલને ફાયદો થાય.

ઝ. શરીરે ગરમી લાવે—તાવમાં પરસેવો લાવનારી દવાથી શરીર થડુ થાય નબળાઈ જાય અને હૃદય નબળું પડે ત્યારે જેડીમધ ખવાડવી. તેથી ગરમી અને શક્તિ આવે.

ટ. વીર્ય વધે—જેડીમધનું ચુરણ અગ્રી તોલો, મધ ૦૫ તોલો ઘી ૦૫ તોલો રેંજ સહવારે સેવન કરવું ગરુ ફાયદો થાય છે. દુધ ગાયનું ઉપરથી પીવું.

જેલપ (ગુલબાસની જડની છુટી.)

- ક હીદુશ્તાનીના કરતાં વેલાતી જેલપમાં જોર વધુ છે. જુલાખના કામમાં આવે છે. માત્રા બે માસા છે બળગમ કાપે છે.
- ખ. જેલપને બહુ નીસોતર (નીચવત) વાપરે તો ચાલેછે, બધેના ગુણુ સરખા છે નીસોતર વધુ ગરમ છે.

જવાસો.

- ગ શરીર જાડુ થાયે—જવાસો દુધ માથ રોજ લેવાથી શરીર જાડુ થાયે

જાંબુ.

- ઘ. જાડા, સગ્રણી માટે—જાંબુના પાતરાનો રસ પીવાથી ફાયદો છે.
- ચ. વીંછુનું વખ—જાંબુના પાતરાની પોટીસ મુકે.
- છ. પથરી માટે જાંબુ ખાવાથી ફાયદો થાયે છે.

જીવાર.

- જ સનંપાટ તથા શરીરે જરડી થાયે તેના—જીવાર ૩ શેર જીવારના આટાની રોટલી ૧ સદવારના પહોરમા કરે તે રોટી કોગ માટીના વાસણમા મુકે, ચંદર ૩૦ શેર (ગામણ) પાણી નાખે, પછી તેનું મોહ બંધ કરી તડવામા ૭ દીવસ મુકે, પછી ગોળા શેર ત્રણ તે આટલામા નાખે અને ૭ દીન ફરીથી તડકે રહેવા દીયે. મોહ બંધ રાખે ૨૧મા દીવસ (આદીતવારે) ૧૦ શેર લોહડું લાલ ગરમ કરી તે આટલામા મુકી દેવું, તેને ૭ દીન તડકે રાખે, પછી ગારીને આટલામા ભરી તેમાનું પાણી ૩થી ૫ તોલા દર વેળા પીવામા લેવું.

ઝેહેર

- ક. વચનાગનુ ઝેહેર ઉતરે—૦૧ તોલો ટંકણ ખાર ઘી સાથ ખાવો.
- ખ. પારાના ઝેહેર માટે—કારેલીની ૦૩ પાણીમા ધસી પીવે.
- ગ. ઉદરનું ઝેહેર કિતરે—સાપની કાયરીનો ધુમાડો ૩ દીન આપવો.
- ઘ. કુતરાનું ઝેહેર ઉતરે—તલ, ગોળ, તલનું તેલ, આકરાનું દુધ સભાગે મેળવી ૦૧ થી ૧ તોલો ખાવું. હડકવા ઉતપન કરનારા કીડા ઝાડા વાટે બહાર નીકળા પડ છે.
- ચ. સાપનું ઝેહેર ઉતરે—ની પાલાના મીઠામાથી અફરની જીભ કાઢી નાખે મીઠાને લીધુના સમા ૨૧ પત દેઈ તેની ગોળા કરી ૦૦૫ તેને માણસના મુત્ર સાથ ધસી અજન કરે તો મુચલા દગ્દા જીવે.
- છ. વીચ્છુનું ઝેહેર ઉતર—આતવારે કપાસનું મુળીઉ લાવી વીચ્છીના દંખ ઉપર ફેરવવું દંખ ચઢેલા ભાગ આગળથી દંખ આગળ ધસવું શરીરને મુળીઉ લગાડવું નહીં.

ઝેહેર કાયલા.

- જ. હાથ પગના ધુળરા માટે—ઝેહેર કાયલાને પાણીમા ઉકાળી, ઉપરની જાલ કાઢી નાખવી. આ રીતે કરેલા કાયલા અશીળ મરી સભાગે લઈ તેમાંથી ૧ રતીભાર દરરોજ સહવારે ખાવું.

છાલો પાલો મરી મસાલો

ભાગ ૨જો

ટંકનખાર.

ક. દુર્ભાગકક-અચ્ચાંગોને ઉડતી ગુચની ખાંસી--આ ખાંસી મજા ભાગે અવધે જાય છે સાથે રમતા જરા અચ્ચાંગોને આ ખાંસી ઉડે છે. આ ખાંસીથી એવી ગુંચ આવે છે કે ખાંધેલું એકી કદાકે છે. એનો ઉપાય નીચે મુજબ છે--૧ તોડો ટંકનખાર ને છાણમાં અથવા ચેખાના આગના ગેળામાં ફાંપી, તેની આસપાસ છાણા મુટ્ટી સળગાવી દેવો. આખરે એક તોડાનું વજન ધટી ના તોડો થઈ જાય છે. આ ખર એક વાત લગ મધ સાથે મેલવી, પછલી રાત્રે અચ્ચાને ખાડવો. આ મુજબ ચાર દીવસ ખવડી ગુચની ખાંસી મટે છે.

ખ. પાંડેલુ મરો સાર થાય--ટંકનખાર ૧ ભાગ, મધ ૪ ભાગ મેલવીને મોઢામાં લગડ્યું હોય તો પાંડેલા મોઢામાં સાર થાય છે.

ગ. હાંફણુ મટે--કુચવેગો ટંકનખાર ૨ ભાગ, મરી ૧ ભાગ મેળવી તેમાંથી ના તોડો મધમાં સહવાર સાંજ ખાવું.

ઘ. હાંફણુ મટે, ટંકણુ વગેરે--ફટકડી કુચવેગી ૧ ભાગ ટંકનખાર કુચવેગો ૨ ભાગ, મરી ૩ ભાગ આ ત્રણ ચીજોને મધમાં મેળવી ના તોડો સવાર સાંજ ખાય તો હાંફણુ મટે છે.

ચ. ટાઢીના તાવ મટે--ટંકણુ વગેરે ઉપર મુજબ ના તોડો ખાવામાં લેવું.

૧૩૮ ડી પી. માડન એન્ડ કુાં અંગ્રેજી હવા વેચનાર—સુરત.

- ક. દુધ બગડે નહોં, ખાટુ થાય નહોં—૧ શેર દુધમાં બે ત્રણ ઘઉં બાર ટંકનખાર નાખવાથી દુધ જલદી બગડતું નથી.
- કા. રેતી પીસાબે હોય તેને પીગળાવે છે, સોડા ફાસફરસ, એમોનીયા એનએએટ, અને પાષણબેગની માફક ટંકનખાર ખાવામાં આપે છે.
- ખ. ખાંસીની ગોળી, તીપુરબેરવી ગુરીકા—ટંકનખાર, સુકે, મરી, પીપર સહાગે મેળવી નાગરવેલના પાનમાં ગોળી કરી ખાવી અથવા મધ સાથે ચાટવું.
- ગ. પથરી પીગળે—ટંકનખાર પાણી સાથે ધસીને પીએ તો પથરી પીગળે.
- ઘ. ખઢી માટે—કુલવેલો ટંકનખાર ૨ વાલ મધ સાથે ખાવો.
- ઘા. વાળ કરચળીવાળા કરવા માટે ટંકનખાર તો. ૦૧, બાવળનો ગુંદર તો. ૦૧, પાણી તો. ૫ મેળવી વાલને લગાડવું. જેવી કરચળી કરવી હોય તેવી થાય છે.
- ગા. પેટનો ગોળો, પેટની ગાંઠ, ગુલમ વા મટે—ટંકનખાર અને જવ ખારતું ગોળ સાથે સેવન કરે તો જરૂર ફાયદો થાય.
- ઘા. પીસાબે રેતી માટે, હસ્તાન છોડાવવા માટે, કસતાની બામડી માટે તથા બધરાંનાં ખાસ દરદો માટે ટંકનખાર ખાવામાં અપાય છે.
- ઘા. ખાંસી તથા હાંફણુ—ટંકનખાર ખાવાના પાન સાથે ખાવામાં આપે છે.
- ટ. દરાજ તથા ખરસવા માટે—ટંકનખાર ભાગ ૫, ઈસેસ ૪, ગુંગળ ૩, કપુર ૨, કાઠો ૩, ગધક ૫, સાકર ૩ કુવાડીઆના બી ૪ મો રથુથુ ૨, લીંબુનો રસ ૫ ભાગ, એની ગોટી બનાવી સુકવવી, તે પાણીમાં ધસી દરાજ, તથા ખરસવા ઉપર લગાડવી.
- ક. કાંડ સારી થાય—ટંકનખાર, પાણીમાં મેળવી લગાડે તો કાંડ સારી થાય.
- ખ. ખરસવા માટે—ટંકનખાર, પાપડખાર, ગાયના મુતર સાથે મેળવી લગાડે છે.
- ક. પથરી પીસાબે હોય તે માટે—૨ થી ૪ વાલ ટંકનખાર પાણીમાં ધસી પાંચ દીવસ પીવો. અંગ્રેજીમાં બોરોસાઈટરેટ ઓફ મેગ નીસ્ટીઆ અપાય છે.

- ક. ફેફસે—જ્યારે બ્રોમોઈડ નહીં કામ કરે ત્યારે, ૧૫ ગ્રેન ટંકનખાર દીવસમાં ત્રણવાર ખવાડવું.
- ખ. હડકી. ખાંસી, બચ્ચાંને માટે—ટંકનખાર પુલવેલો ૧ વાલ મધ સાથે રાત્રે સુતી જખતે આપવો.
- ગ. સોના, રૂપા અને કોરીના વાસણોને ચળકાટ આપવા માટે તનકનખાર વપરાય છે.
- ઘ. સ્ત્રીનું કશ્ટાવું—૫) વાલ તનકનખાર અને ૨) વાલ તજ ચોખ્ખાની કાંજ સાથે આપે તો ફાયદો થાય, અઢેક કલાકે ૩ વાર આપે.
- ચ. દસતાન બરાબર નહીં નીકળે તો ૨) વાલ તનકનખાર અને બે વાલ તજ મેળવી ૬૨ ૩) કલાકે આપે.
- છ. શરીરનો કોહોવાટ રૂઝાએ નહીંતો તનકનખાર, કાઠો, ગંધક દરેક ૧ તોલો ૨૧ તોલા બી સાથ મેળવીને ભગાડે.
- જ. હરસના મસા બહુ અકરચાટ કરે તો ઉપલો મલમ લગાડે.
- ઝ. દરાઝ, ખરપસા માટે ટનકનખાર સરકામાં મેળવી ભગાડે, અથવા લુગડું બોળીને તે ઉપર મુકે.

ટરપેનટાઈન.

૮. નસનો તથા સંધાનો દુખાવો મટે—ટરપેનટાઈનમાં બેજસેજ બહુ થાય છે, ચોખ્ખું ટરપેનટાઈન તે સ્પીરીટ ટરપેનટાઈન છે. તે દવાના કામમાં, ચોળવામાં, સ્ક્રીરે ગરમી લાવવામાં અને નસોનો તથા સંધાનો દુખાવો દુર કરવા સારું મસજવામાં આવે છે. એ તેલ લોહીને ફરવું કરે છે; અને ચામડી તે તેલ ધસવા પછી લાલ થાય છે.
૯. બચ્ચાંના કરમ માટે સહેલો ઉપાય—૧ તોલો દીવેલ અને ૩ ટીપા ટરપેનટાઈનના નાખી બચ્ચાંને આપે તો કરમ પડે. દીવેલ વેલાતી લેવાની ખાસ જરૂર નથી. ગામડી દીવેલ જરા ગરમ કરીને લેવું. ધરમથુ આ ઉપાય સહેલો છે.

- ક. બાલ વધે, બાલ આવે—બાલ ઉપર ટરપેનટાઇન મસળે. અને ટાળક ઉપર ઘસડે તો લોહીનું ફરવું થાય. અને બાલની વૃદ્ધિ થાય.

ટામોટાં.

- ખ. કાલી સાહીના દાઘ લુગડાં તેમજ ચામડી ઉપર હોય તો ટામોટાનો રસ કાઢાડી નાંખે છે.
- ગ. આંતરડાનો કોહવાટ સમરે, લોહી સાફ કરે, હેજરી સાફ કરે--ટામોટા કાચા ખાવામા ગુણ વધારે છે એનો મવો અને રસ દરદીને સેહેજથી પચે છે. ટમોટા, કાંદા, મીઠું અને લીંબુની કચુબર બનાવી ખાગક સાથે ખવામા ફાયદો છે.
- ઘ. ટમોટા પાકાને સેરડીના સન્દામાં ઉકાળી તેનો રસ બટલીમાં બરી રાખી ખાગક સાથે ખાવામા લાંબે તો ખનુ હજમ થાય. ટામોટા ના પી અને છાલ કોડે કચાજ કરે છે.

ડોળકી કડવી—કડવા ગળા.

- ચ. કમળો--સુના મળાનો ગર ગા મન્ય લુગડા પાણીમા ગા કલાક બોળા રાખવો. ઉત્તરવળ દેય તો પાણીસા પાચ મીનટ ચોળવું. તે પાણીના ત્રણ ચાર ટી માં નાકના બંને નસમાંમા નાખવાં. અરધા કલાક પછી નાકમાંથી પીળુ પાણી ઝરે, તે નીકળતા દેવું. એ નજમ રહ્યું ચર દીવસ નાખવું. ટીપા ન ખરાથી ખમી શકાય તેટલી અગત્ય બળશે ત્રણ ચર દીવસમા ફેરવણુ શે. પછી દવા વચારે મુવની જરૂર નથી ધારે ધરે પીવાત બધો આપો આપ નીકળી જરા પીસાને રગ એકજ દીવસમા બદલાશે. નાકમાંથી કોહવાર લોહી પડે છે તેની ચિંતા નહીં. તે વખતે કાળી મટોડી લોજવી માથા ઉપર મુકવી અથવા બુના છે (ખાંધકામ વગી પડેલું હોય તેનું હાઈ) બુદા કરી પાણી સાથે મેલવી માથા ઉપર મુકવું, તે દંડક આગશે અને નીકળવું લંબી બંધ પડશે.
- છ. મળામાં અમન તથા તરસ--આ દલાજથી કેદને ગળામાં અમન

બળે અને તરસ લાગે ત્યારે સુનામખીની ચાહ નાશર ગરમ પાણીમાં બનાવવી, ગાળીને તે પાણીમાં ૧ તોલો કાળી હરાખ ઠળીયા કાટેલી ભીંજવવી તેને ચોળી રસ કઢાડવો તેમાં સાકર પીગળાવવી, તે ઠકુ પા ડી ના શેર પીવું. આ મુજબ દીનમાં ત્રણ ચર વાર પીવું. પેટ ધણા નહીં આવે તો રોજ પાયા કરવામાં નુકસાન નથી. જો ઝાડા ધણા આવે તો સુનામખી વગરનું સાદા પાણીમાં બનાવી પીઆ કરવું કમળાનો થોડો રહેલો પીળાસ એ કઢાડે છે. ખોરાકમાં હલધ અને ચીકાસ ખાવાં નહી. દુધને રોટલો ખાવો સારો છે. કાર્મ અનુભવી ખીચડી અને ઘી ખાવાની રજા આપે છે.

તજ.

ક નમોને શકતી આવે—તજ તથા ચીનીકયાલા સંભાજે લઈ મધમાં ખોર જેવી ગોળી બનાવવી. સાંજે ખાધા પછી તે ગોળી મોમાં મુકી આવે, તેનો મગજ કઢાડે, તે ચીક ચામડીને લગાડી એક પહોર સુધી રાખે, તેથી ચામડીની નસ પૂજે છે અને શકતી આવે છે.

ખ. ખહી--ખહી માટે તજ ના તોલો, સાકર ૧ તોલો પાણીમાં ઢીકાળા કરી દિનમાં ૩ વાર પીવું.

ગ. મરડો-લોહી, પશ્વળો ઝાહાડો—કરનલ આર રોઅર્ટસન કહે છે જે તજનો છુકો જો આની લાર (૩૦ ગ્રેન) આપવાથી બહુજ ફાયદો થાય છે. જો સાથે ૫) ગ્રેન સેલોલ આપ્યું હોય તો બહુ જલદી ફાયદો કરે.

ઘ. નસ પુલે અને છુટે—તજ અને ચીનીકયાલા સંભાજે લઈ મધ સાથે તેની ગોળીઓ ના તોલાની બનાવે તે ગોળી ૧) મોઢામાં ચાવીને તે છુટેા ધીલી થયલી અને અડી ગયલી નમો પર લગાડે અને ૩) કલાક રાખે તો ફાયદો થાય.

તનદીરી.

- ક. પીનદસ માટે—તનદીરીના પાતરાંનો રસ ૧ તેલો તથા કપુર ટાંક ૦૥ મેળવીને નાકમાં ટીપા નાખવાં.

તપકીર. (ઈનદીઅન આગરટ.)

- ખ. તપકીરનો કન જમીનમાં પાકે છે તેને ઘોઈ છુંદી પાણી સાથે મેળવી ઝીણું કપડાંમાંથી ગાળે છે. આ મુજબ જેટલું છુંદાય એટલું છુંદી પાણી સાથે મેળવીને ગાળવું નીચે થરો ખેસે છે. ઉપરથી નીતર પાણી કઢાડી નાખી થરો રહે તેને સુકવી ભુકો કરવો તેને તપ કીર કહે છે.
- ગ. આ તપકીરની પાણી સાથે બહુ પાતળી લાઈ બનાવી દલકા દુધ સાથે ભેળે છે, અને દુધને બહુ કરે છે આંગળી બોલીને દુધ તપાસનારા છેતરાય છે અને દુધ ધાણું સાડું છે એમ માની લે છે.

તમાકુ.

૧. ઉધરસ, કફ, દમ—એને માટે તમાકુના ડાખળાની રાખ વાજ ૨ મધ સાથે ખવાડે છે તેથી આ વ્યાધી દુર થાય છે. તમાકુમાં જવખાર રહે છે, અને તમાકુની ડાખળાઓ ખાળવાથી, કેરી વસ્તુ ઉડી જાય છે અને જવખાર રહે છે, એ જવખાર ગુણુકારી છે. વિલાયતી પેટાસ કારખોનસ બે આ મુજબ લેવામાં આવે તો તેથી ફાયદો કરે છે.
૨. અતરગળ—તમાકુ અને મેળારસ ગોળી ઉપર બાધવું.
૩. હરસ—હરસ ઉપર તમાકુની લેપડી મુકવી.
૪. ડાહોડ—સફેદ ડાહોડ ઉપર તમાકુના ખીનું 'ગીલેલું' તેલ ચોપડવું.
૫. સોળે—ખવાનો તમાકુ પાણીમાં ગરમ કરીને લગાડવાથી સોળે પાકી ૫૩ થઈ નીકળી જાય છે.

ક. વીંછુનો હંપ ઉતરે—તંબાકુ ના પૈસાભાર લઇ તેમાં તેટલું પાણી નાખવું તેમાંથી એ ટીપાં દરદીની આંખમાં મુકવાં.

તરબુજ.

ખ પરમો જાય—તરબુજની ગાંઘડી કાઢી અદર ના શેર સાકર, ના શેર કાળી દરાખ ઠરીઆ વગરની, ૧ જાયફળની ભુકા મુકીને તરબુજની ગાંઘડી પાછી ખીડવી તેને ૩ દીવસ ઠારમાં રાખી તેને રસ કઢાડી બાટલીમાં ભરી રાખવો તેમાંથી ૧ ગલાસ સડવાર સાજ પાવો.

તલ.

ગ. મીઠી પીસાળવાલા દરદી માટે—તલને ધાણીમાં પીળી થોડું તેલ કઢાડી લેવું, થોડું તેલ તલમાં રહેવા દેવું. આ તલના ખાળને ગાળ સાથ મેળવી લાડુ બનાવવા અને રોજ ખાવા. તલના લાડુ ચોકસ ઠડી મોસમમાં ખાવાનો રીવાજ બહુ લાખા વખતનો છે અને તે ઠડી દુર કરવા અને શરીરે ગરમી લાવવાનો વધદક હેતુ હોવો જોઈએ. મીઠી પીસાળવાળા દરદી માટે આ ધલાજ સસ્તો સેહેલો, અને સ્વાદિષ્ટ છે.

ઘ. તલનું તેલ—આ તેલને દેશી વધડું ધણ હીણું છે. કોઈપણ દરદી આવે કે તેને તેલ ખાવા ના પાડે છે, ગરમીના દરદો માટે તે વાધા ભરેલું હોય પણ બધા દરદ માટે તેનો શા માટે અટકાવ થાય છે તેનું ચોકસ કારણ નથી. તલના તેલને કેટલાક લોક ખાવા મા પસંદ કરતા નથી કારણ કે તે માખણ, ઘી અને ખીજ ખાવા ના તેલ કરતાં સસ્તું છે. ગરીબ લોકો ખાય, ને પછસાતળ ખાય તો હલકું દેખાય, પણ જે કામ તેલ કરે છે તે કામ ઘી કરવું નથી, ભજ્યાં, કઠોળ, વાયડી તરકારી પકાવવામાં તેલ જે સ્વાદ બતાવે છે. અને જે વધદક કામ કરે છે, તે ઘી તથા માખણથી બનતું નથી.

તલનુ તેલ, જે આટલું બધું હલકું અને ખાવામાં નળળું સમજવામાં વામાં આવે છે તેનું કારણ જાતે પોતે તેલ નથી, પણ તે તેલની ખામી ભરેલી બનાવટ છે.

તલના તેલમાં હમેશાં થોડા પ્રમાણમાં પાણી રહે છે અને તે પાણી થી તેલ જલદી ખોઈ થઈ જાય છે વધેક શાસ્ત્રના કાયદા મુજબ સરવ ખોરી થયેલી ચીજ શરીરને નુકસાન કરે છે. તલના તેલનો ખોરાટ નહીં થવા દેવા માટે તેને સુરજના તાપમાં મુકવાથી અથવા ઠંડા ઇંગાર ઉપર જરા મુકવાથી પાણીનો ભાગ ગરમીથી ઉડી જાય છે.

તલનું તેલ લાંબો વખત સુધી ખોઈ ન થાય માટે તે તેલમાં પાચ ટકા જેટલો સોદાખાંડકારજન નાખવો.

તેલને ખોરાટમાંથી બચાવવા માટે અસલ રીવાજ એવો છે કે કાંદાના માથાને તલ સાથે ગરમ કરવું. વધુ એવું બતાવે છે કે કાંદાના માથામાં એમોનીયાનો ભાગ છે, તે અલકેલાઇ છે; તેથી સોડાની માફક કામ કરે છે.

ક. વાલ નરમ અને મોટા થાય—નાહતી વેળા કાળા તલના પાનરાં માથે ચોળવાં

કા. પીસાળ ધણી વાર થતી હોય, મીઠી પીસાળ હોય—તો ૯ પાઈ ભાર કાળા તલ સહવારે નળને કાઠે ખાવા.

ખ. નાસુર માટે—કાલા તલ વાટીને લેપડી મુકવી.

સફેદ તલ ખાવામાં સારા છે. કાલા તલ દવામાં સારા છે

ગ. હરસ—હરસ માટે તેલ, નાગકેસર સાથે સંભાગે ખાવાથી હરસને ફાયદો છે. માખન સાથે નાગકેસર ખાવાથી લોહી બંધ કરે છે.

ઘ. ચાંદા વાસ મારતાં, ધારાં વાસ મારતાં—ચાંદા ઉપર તલની લેપડી બાંધવાથી રૂઝ આવે છે, અને ખરાબ વાસ દુર થાય છે.

ઙ. રત્રીએને દસ્તાન આવે—૧ તોલા ખાંડેલા કાળા તલ ૨૦ તોલા પાણીમાં ઉકાળીને ૫) તોલા રહે તે માળી અદર ગોળ નાખીને પીવું. દસ્તાન દેખાયા પછી ૪ દીવસ રોજ તાલુ પીવું અને તલનો ખોળ પાણીમાં લીંજવી પી= ઉપર મચવો.

- ક ખીન્ન—મોઢાના ખીલ માટે તલના જીના ખોળને ગોમુત્ર સાથ મેળવી લગાડવું.
- ખ. આધાસીસી—આધાસીસી માટે તલનો ખોળ, વાવડીગ. પાણી સાથે લેપ કરી માથે લગાડવું.
- ગ હરસના મસા—હરસના મસા માટે કાળા તલ, ગાયનુ માખણ, સાકર અકેક પછંસા ભાર રોજ ખાવું.
- ઘ. હરસ—હરસ માટે કાળા તલનો તલક ૬ માસા એટલે આઠ આની ભાર માખણ સાથે ખાવો.
- ચ. ધાત વધે—ધાત વધારવા માટે તલ, મોચરસ, ભો કોળું સરખે ભાગે મેળવી ૧ તોલો સહવાર સાજ ખાવું.
- છ. પીસાખ છુટે, પીસાખનો હરએક આળર જથ—કાળા તળ, ઘઉં, કેસુરીનાં મુળની ખીચ. એલચી દરેક ૧ શેર લઈ દરેક વસાનુ આતસ પર સેકીને લુકા કરવો તેમાં ગા શેર સંઠ બેળવી પછી ખાડ શેર એકનો શીરો કરી બેળેલું વસાણું તેમાં નાખી એકરસ ઠરી તેમાંથી ૨) તોલા સહવારે ને ૨) તોલા સળે ખાવું.
- જ. ક્ષાર મુત્રજ, પીસાખે કાંકરી પથરી—તલના તલસરાં એટલે સુકી સાંડીને બાળી ખાર કાઢે છે તે ખાર બે વાલ ખાવામાં આપે છે.
- ઝ. પીસાખ છુટે—તલના છોડની સાડીની રાખ મધ સાથ અથવા દુધ સાથ પીવી.
- ટ. દાંત મજબુત થાય—દાંતનું દરદ માટે—તલના તેલમાં સોંધાલુખ મેળવી કોગળા કરવા.
- ઠ. આધાસીસી માટે—તલ અને દુધ વાટી લેપડી કરી માથે મુકવી.
- ડ. કુતરાનું ઝેર ઉતરે—તલનો ખોળ, તેલ, આંકડાનું દુધ અથવા મુળ, ગોળ સાથ ખાવામાં લેવું.
- ઢ. ધતુરાનું ઝેર ઉતરે—તલનું તેલ ગરમ પાણી સાથ પીવું.
- ણ. હરસનું લોહી અટકે—તલને વાટી માખણ સાથે ખાવું.
- ત. ગરમણી તથા મુવાવડીને લોહી પડે તો તલ, જવ, સાકરનું સંભાજે મુરજ કરી મધમાં ખવાડવું.

ક. પથરી—વીર્યને અટકાવવાથી પથરી બધાય છે તે માટે તલસરાની રાખ મધમાં આપવી

ખ. વાળા—વાળા ઉપર તલનો ખોળ છાસમાં વાટી બાંધવો.

ગ. રક્તાતીસાર, જાહડામાં લોહી પડે તે—કાળા તલ ૧ ભાગ, સાકેર ૨ ભાગ અને બકરીનું દુધ ૪ ભાગ મેળવી પાવું.

ઘ. વાળેડું, હાથરાયલું લોહી બાળેડું—કાળા તલ, એરંડીયાની મીઠા બુદા વાટી તેલ સાથે લેપ કરી મારવો. અથવા તલના ખોળને ગરમ પાણીમાં મુકવો. નરમ પડે ને લેપ બાંધવો.

ચ. સ્ત્રીના પેટમાં છોડ હોય તે પડે—અકેક તોલો કાળા તલ, સફેદ તલ પાણીમાં ઉકાળીને ૭ દિવસ પીવું

છ. પીસાળ વારમવાર થતી બંધ થાય—તલ ૨ ભાગ, અજમો ૧ ભાગ મેળવી ફાકી દિવસમાં ૩ વાર મારવી.

જ. અર્સા, હરસ માટે—૦૧ તોલો તલ વાટીને માખણ સાથે રોજ ખાવા નાગ કેસરનું ૦૧ તોલો ચુરણ માખણ સાથે ખાવું.

ઝ. ગર્ભધારણ કરે—કાલા તલ ટાંક ૯) અજમો ટાંક ૬) આ બંધેને તેલમાં તળી તેમાંથી ૨) ટાંક દરરોજ પ્રભાતે ખવાડવું તે પુર થાએ ને પછી વરધારો ટાંક ૧૪) નાગકેસર ટાંક ૬) એની મેળવણી કરી ૭) દીન ખાવું. આ ભુકો ૭) દીનમાં પુરો કરવો દસતાનના ચોથે દીનથી શરૂ કરવું.

ટ. ડોકો કબજ, હરસનું લોહી—એ માટે તલ ખાવામાં લીએ છે, એનો ઉકાળો કરી પીવે અથવા લાડુ બનાવી ખાવે ગર્ભવતી સ્ત્રીએ ઘણા જગ્યામાં લેવાથી અડચણ થાએ છે.

દા. દસતાનમાં દુખારો હોય તો તલનો ભુકો વાલ ૨) દર ૭) કલાકે લેવો.

ક. બાલને પુષ્ટી આપે—તલના પાતરાનો ઉકાળો બાલને ચોપડે તો બાળ વધે અને કાળા થાએ

ક. વીંધ વધે—તલને વાટી પાણીમાં કાંજ કરી, ગરમ ગરમ પીવે.

ક. દાંત હાલે—જો નાની ઉંમરમાં દાંત હાલતા હોએ તો તલનું તેલ અને સીંધાભુણ મેળવીને દાંતને લગાડે.

તવર—અવર .

ક. આંતરકુ જોળીમાં ઉતરેલું પાછું ચઢે, સારગ મઠિ સારો થાય—આવ રના પાતરાંને છુદીને ગરમ પોટીસ કરીને જોળી ઉપર મુકે તો આંતરકુ પાછું ઠેકાણે જાય.

તળવણી .

ખ એકાતરીઓ, તરીઓ, ચોથીઓ તાવ--આ માટે તલવણીના પાતરાના રસનાં ટીપા આંખમાં નાખવા

ગ કમલો—કમલા માટે તલવણીનું મુળ આતવારે સવારના મુરજ ઉગતા પહેલા લાવી, પાણીમાં ધ્રમી આખે આજે તો કમલો જાય.

તાડી .

પીસાખ છાસ જેવો જાય ત્યારે દરદીએ બપોરે તાડી ૧૫ શેર પીવી
ત દીવાનાપાણુ મટે--તાડની ડાળીઓનો રસ ખે તોલા એકલો અથવા
જુના ઘી સાથ ખાવાથી ફાયદો છે

છ મુત્ર કચ્છ માટે--તાડનું મૂળીક ચોખાના ધોવણમાં ધ્રસી પીવું.

જ ખરોખ માટે--તાડના જાડની રાખમાથી ખાર બનાવી તે રો વાળ ખાવામાં આપે

ઝ સમા હરસ મટે--તાડની સીંગનો ધુમાડો આપવો

ટ બુખ લગાડે--બજુરાની ચોખી તાડી બુખ લગાડે અને ખાંદેનું પાચન કરે. માઉસના લારી અને સંગીન ખોરાકને જલદી જર પત કરે છે. અનુલવથી સીધ્ધ થયલું છે જે તાડી પીવા પછી અગ બળનું કામ સારૂ અને વધારે થાય છે, ચાલવાની શક્તી બહુ વધે છે, હાલમાં તાડી બહુજ મોંઘી થવાથી ભેજભેજ બહુ થાય છે. સમજી માણસો તે પીવાનું છોડી બેઠા છે. ગરીબ લોકોથી તે છોડી શકાતું નથી. તાડી મોઘી અને ભેજભેજવાળી પીવાથી ગરીબ રૈયતનાં શરીર બગડે છે, અને પોચાં પડે છે સોજ તાડીથી

ચાલવાનું જોર વધે છે ત્યારે ભેળસેળવાળી તાડીથી જોર ઘટે છે. ગરીબ પ્રજા પોતી પડતી જાય છે, એમાં સેકરાઇન નામની અંગ્રેજી દવા ભેળવામાં આવે છે જે શરીરનો બાધો વખત જતે ધીજો કરે છે બચ્ચાં વાળી સ્ત્રીઓને ધાવણુ આવી તાડીથી કમી થઈ જાય છે. ગરીબ વર્ગની સ્ત્રીઓની છાતીમાંથી દુધ ઉભરાઈ જતું તે વર્ગની હાલની સ્ત્રીઓની છાતીમાં દુધ કમી થયેલું છે જેની માઠી અસર આખા દેશ ઉપર છે દુધમાં ચોખ્ખું પાણી ભેળાય છે. જે શરીરના બધારણને નુકશાન કરતા નથી છતાં આ દુધની ભેળમેળ માટે પકરા પકરી ચાલે છે પણ ખરાબ ભેળસેળવાળી તાડી છત્રોક વેચાય છે, ગરીબોના શરીરનો નાશ થાય છે તે જોવામાં આવતું નથી.

તાંદલીઆ—તાંદરજની ભાજી—ચોલાઈની ભાજી.

- ક. રગતપીટ—રગતપીટ માટે તાંદરજની ભાજીનો રસ અને ઘી સંભાળે ઉકાળી પાણી બળી જાય ને ઘી રહે તે ચાલે પર લગાડે.
- ખ. પરમો થયો હોય ને લોહી જાય તેનો ઇલાજ—તાંદરજની ભાજીના મુળનો રસ ખાંડ સાથે ખાવો. અથવા ઉતરાણનું મુળીયું ચોખ્ખાના ધુણ સાથે મેળવીને પીવું.
- ગ. કાઠખી જાતનું ઝેર ઉતરે—તાંદરજની ભાજીનો રસ પીવામાં લેવા થી કાઠખી જાતનું ઝેર ઉતરે છે.
- ઘ. પરમો લોહી સાથેનો—તાંદલીઆની ભાજી તેના મુળ સાથે છુંદીને રસ કાઢાડે તે ના સેર રસમાં ખાણુ નાખી ૭ દીન પીવે તો ફાયદો થાય અથવા ઉતરાણનું મુળીઉ ના તોલો ચોખ્ખાના ધુણ સાથે ધસીને પીએ.
- ચ. ચંડી વાગી આવતા તાવનો ઇલાજ—તાંદલીઆની ભાજીના મુળીઆ બહુ બારીક પીસી માથે મુકે.
- છ. મુત્ર કચ્છ માટે—તાંદલીઆની ભાજીના મુળનો રસ તોલો એમાં મધ તો ના મેળવી પીવાથી મુત્રના રોગ જાય.

ત્રીકટુ.

- ક. બેસુધી માટે—મરી, સુદ, પીપળ સરખે ભાગે મેળવી, એનો આરીક બુકો, કાગળની નળીમાં ભરી નાકમાં ઝૂંકવાથી બેસુધ માણસ હોશીયાર થાય છે.

ત્રીફળ.

- ખ. ટાઢીયા તાપ માટે મરુતી દવા—ત્રીફળ તોલો ૧, પાણી તોલો ૨૦ માં ઉકાળો કરી તેમાંથી તોલો ૨૦ તાપ આપવા પહેલાં દરદીને પાઈ દેવું.
- ગ. કમળા મટે—૪ ને તા ત્રીફળને અશર પાણીમાં ઉકાળી. પાણી ૨૬ શર રાખી તેમાંથી ૨૦ તોલો દીવસમાં ત્રણ વાર પીવાથી કમળા સારો થાય છે.
- ઘ. શરીર નારોગી રાખવ માટે નીચલા ઉપાયો કરવ --
દરડેએત્રા અને આમળાનો સહાગે બુકો કરી ના તોલો ૧૦ અને એક વરસ સુધી સહુ રાખવાથી શરીરે રોગ થતા નથી.
ત્રીફળ અને જેડીમચ સાંભાગે એકેક તોલો મેળવી તેમાં પડીકાં અંદરના અને તેમાંથી ૧ ભુમે પેટે દુધ, ઘી, અથવા મધ સાથે ખુ એક વરસ સેવન કરવું.
- ત્રીફળ તોલો ૦૧ ઘી તોલો ૦૧ સવારે રોજ ખાવું.
- ત્રીફળ અને પીપળ નાંભાગે મેળવી ના તોલો ૦૧ સાથે દેવું.
- ચ. શરીરે રોગ ન થ એ—ત્રીફળનું સાંભાગે ચુણુ અને એક વરસ સુધી ખાવા તાપ ના શરીરે રોગ થ એ નથી.
- ત્રીફળ અને જેડીમચ સાંભાગે મેળવી તેમાંથી ના તોલો ૦૨૫ દુધ, મધ, અથવા ઘી સાથે ભુમે પેટે લેવું.
- ત્રીફળ અને પીપળ સહાગે મેળવી ના તોલો ૦૧ સાથે દેવું.
- જ. કમળા મટે—ત્રીફળ ના ૦૨ અને પાણી એક સેર ૧૦૦ માં અશર રાખવું અને માખા અંદર ૧૧ તોલો મધ નાખી તેમાં ત્રણ ભાગ કરી દીનમાં ૩) વાર પાવું.

તુમડી.

ક. તુમડી—તુમડી પાતળ, ઝુઝી, બચ્છી, વાંદરાની ટોપી, ટુગ, ફનજી-સુટુંબી-નાગટુંબી-આ ચીજ વેરાવજ તાજે પાટણુમા વાળી મળે છે.

ખ. ઝેર—દરેક જાતના ઝેર માટે આ બચ્છી પાણી સાથ પીવામા ધણી ફાયદો છે.

ગા. સનેપાટને દુર કરનાર, ઝાડો બાવનાર. સરદીને દુર કરનાર, બકવા ગા. સનેપાટને દુર કરનાર—આ બધાં દરદો માટે તુમડી પાણી સાથ લેવાથી ધણી ફાયદો થાય છે.

ઘ. પથરી પીઆબની પીમળે—તુમડીના બીજનું ચુરણ ગા તોભો ૧૦૦ તોભા ગેદીના દુધમાં ભેળાઈ દીવસમાં ૨) વાર પીવું.

તુરીઈ કડવું.

ચ કમળો તથા બભોર મટે—તુરીઈ કડવું—કડવી બીસોડી—એના બા દુધીના જેવાં થાય છે. એના સુકા કરને પાણીમાં બીજવી તેના ટીપાં ચારપાચ નાકમાં મુકે છે તો કમળો તથા બભોર મટી જાય છે. એનાં સુકાં બી વામીટ અને બાહડો બાવે છે. એ ધણા આકળાં છે.

છ. માથું દુખતું નરમ પડે—કાચા તુરીઆનો રસ ગરમ કરી માથે ભગાડે તો માથું દુખતું નરમ પડે છે.

જી. કડવું તુરીઈ, ઝેરી છે. ગા ઈંચ જેટલા પાણીમાં બીજવી, એક રાત રાખી, સહવારે પીવાથી બાહડો ઉઘટી થાય છે. ચીકાસ મીઠું, હલકર ખાવાં નહીં. દુધને રોટભો ખાવો.

ઝ. કમળો નરમ પડે—કડવાં તુરીઆનો ગર, પાણીમાં બીજવી તેના ચાર ટીપાં નાકમાં નાખવાથી નાક વાટે પીણું પાણી ગળીને, કમળો નરમ પડે છે. જરૂર હોય તો ત્રણ દીવસ ટીપાં નાંખવા. ટીપાં નાખ્યા પછી એક કલાકે, બીજડીને બી ખાવું.

ક. કડવું તુરીઈ—કરસીરવળ—પીટફળ એકજ છે. ડોડકી—ડોળકી. બીસોડી ગળકા કડવા, દુધી, તુમડી કડવી. આ દરેક ચીજ કડવી હોય ત્યારે તેનો ગુણ એક સરખો છે. આ ચીજોનો લીલો રસ અથવા સુકા કરને પાણીમાં પળાલી કાઢેલા રસના દસ દસ ટીપાં નાકમાં મુકવાં અથવા ચટાડવાં અથવા આ ફળોનું બારીક ચુરણ રતી એક સુધાડવું. તેથી પીટ, ઝરે છે. આ નાસીકા રેચ બધ કરવો હોય તો ઘી સુંઘવું. નાકમાં ટીપાં મુકવા પહેલાં ઘી ચાટવું જેથી ગળામાં ચણચણાટ લાગે નહીં

કા. હમેલવાળી ચીને પેટમાં દુખાવો થાય તો તુરીઆનું પુલ ૧ પાણી સાથે વાટીને ખવાડો. પુલ ન મળે તો મુળીયું ઘસીને પીવાડો

ખ. ચાદી, બદ, પીપકુટક જગનદર—માટે કડવા તુરીઆના બીનું મગજ અને સુંઠ એકેક તોલો, પાણી ૧૬) તોલા તલનું તેલ ૪) તોલા એ સથળાંને ભીકાળવું અને પાણી બગી જાએ ને તેલ દરદ પર લગાડવું

તુવરની દાળ.

ગ. હંદરી માથા ઉપરની મટે—તુવરની દાળનો કાયલો તથા ગળી સંભાળે લેવી તેને કોપરેસ સાથ મેળવી કાંસાની થાળીમાં મુકીને કાંસાના વાટકાથી બહુ મસળવું અને પછી માથે લગાડવું.

ઘ. કુતરાનું ઝેહેર—તુવરની દાળને આંકડાના દુધમાં ૭) પટ આપવા તેની ચણા જેટલી ગોળી બનાવી રોજ સહવારે આપવી. જુલાય થઈ ઝેહેર ઉતરશે.

તુળસી.

ચ. અધાસીસી માટે તુળસીના પાતરનો રસ ટીપાં ૩ નાકમાં મેલવાં

છ. ધાત જતી બંધ પડે, તુળસીનાં બી ૧ પઈસાભાર ખાવાં. ખાદુ ખોડ ખાવું નહીં.

- ક ટાઢીયા તાલો અટકે—તાવ આવવા પહેલાં તુલસીનાં પાતરાંનો રસ ર તોલા પીવો, સાથે મરી તોલો ૦૧ લેવો.
- ખ કાળો કોઢ--તુલસીના પાતરાં સુકા વાટીને ચોપડવા.
- ગ બઢ, કાખબઢાડી—તુલસીના પાતરાં, દીવેલાની કુપળમાં વાટીને ઉની પોટીસ મુકે તો બઢ તથા કાખબઢાઈ પીગળી જાય.
- ઘ દરસનાદરદ માટે જંગલી તુલસીના પાતરા દહીં સાથે ૭ દીવસ ખાવામાં લેછે.
- ચ કરોળાઓ—તુલસીના છાને વગગેલી મટોડી પાણી સાથ મેળવીને લગાડે તો શરીર ઉપ નો કરોળાઓ સારો થાય.
- છ માથાનો દુખાવો નરમ પડે—તુલસીના પાતરની લેપડી કરી મથિ મુકે, તે સુગંધ ત્યારે દુખતુ મથું રમ પડે. આ ઉપાય ઘણો જાણીતા છે.
- જ દિલ્લી અથવા એકારી—તુલસીના રસ ૦૧ તોલો ગોપીયદત્ત બેઆની ભાર મેળવી પાતરાથી ઉઘટી મટશે.
- ઝ તાવ (નનગ્મીટ) માટે ૦૧ તોલો મરી તુલસીના રસ સાથે આપે છે.
- ટ આગમીની માટે--તુલસીના પાતરા ૩, મરીનાં દાણા ૧ એ બંધેને છુદી છના કાણમાં મુકી પેટની કરવી. તે પોટલી પાણીમાં બેળીને સુધી.
- ઠ દાંત કળે- તુલસીના પતરાંને છુદીને દુળીજન અને દવાંજ સાથે મેળવીને દત્ત પર મુકવું.
- દ તાવ ઉતરવા માટે તુલસીના પાનના રમમાં ૨) વાઝ મરી મેળવી ખાવાં.
- ઢ પુષ્ટી અથવા નબળાઈ માટે—કાળી તુલસીના પી ૦૧ શેર, ગોળ ૦૧ શેર મેળવી રાખે. નેઆથી ૧ તોલો રોજ રદવારે અર્ધ દૂધ પીવું.
- જ આધાસીસી માટે—તુલસી અને ધતુરાના પાતરાનો રસ સંભળે મેળવી ને સુધે તો તત્કાળ મથું ઉતરે છે.
- ઘ ધુજરી માટે--તુલસીના પાતરાંના રસમાં પીપર ધસીને પાવે તો

ધુળરી તળે

- ક આધાસીસી માટે--તુળસીના પાતરાં ૩) મરીના દાણા ૪) એ બધેને છુંદી કપડામાં મુકી પોતલી કરવી તે પોતલી પાણીમાં બેળીને સુધવી
- ખ પુરપાટન વધે--તુળસીના બી અને ગોળ સંભાગે મેળવી તેમાંથી ૧) તોલો રોજ સહવારે ખાઈ ઉપરથી દુધ પીવું
- ગ કાનનો દુખાવો મટે--તુળસીના પાતરાંને ખાતા લીમુના રસમાં વાટી તેના ૪) ટીપાં કાનમાં નાખવા, દીવસમાં ૩) વાર

ત્રેગેકંઠ—કતીરા—કદઈઓ ગુંદર.

- ઘ છાતીનો અને ગળાનો ચીકણો બલગમ કાઢે છે. ફેફસાનાં અને પુકાના જખમને કાયદો આપે છે.

યુવર કંટારીઓ

- ચ. યુવરની જાતો—દાંડળીઓ (ખરસાણીઓ) ભુગળીઓ, હાથલો, ત્રીધારો અને ચોધારો એટલી જાતના યુવરો છે.
- છ. કંટારીઓ યુવર પાંચ ખાંચાવાળો છે અને તેના પાતરાં માણસની જીભના આકારના છે, એનું દુધ ઘણું ગરમ અને ચીકાસવાળું છે. ગુંદર તરીકે કાગળ વળગાડવામાં ચાલે છે એનું દુધ સુકાઈને કઠકા બને છે, તે જીલાબ માટે ખાવામાં અપાય છે, શરીરે ચોપડ વાધી ચામડી લાલ થાય છે.
- જ. આફળો—ઘણું ખાધાથી આફળો થાય ત્યારે યુવરનું દુધ પાપડ ઉપર ચોપડી, તે જીજીને દરદીને ખવાડે તો જાહડો પુષ્કળ આવે અને આરામ થાય.
- ઝ. ટાંકીવાળા દરદી જેને ટાંકી પુટી નીકળી હોય તેને આ દુધ મધ સાથે મેળવી ખવાડે છે.
- ટ. સાંધા અડી ગયા હોય તો યુવરનું દુધ અને લીમડાનું તેલ મેળવીને લગાડે છે.

- ક. સાંપનું ઝેર—આ યુવરને મનસાસજી એટલે સાંપનો ખુદા કરીને કહે છે, કેટલાક લોકો સાંપ ન કરડે માટે યુવરની માનતા લે છે એટલે આ ઝાઢાડ આગળ જઈ બોલે છે જે “મને સાંપના ડંખથી બચાવો” આ અસલ રીવાજને ટેકા મળે છે. કારણ કે દેશી વધદુ આ યુવરના મુળને સાંપના ઝેરના ઉપાય તરીકે ઓળખાવે છે. એનું મુળ પાણીમાં ધસી દરદીને પીવાડે.
- ખ. યુવરના ઝીણા કાંટા શરીરે લાગે ત્યારે કીડ ઘણી થાય છે ત્યારે તે જગાએ છાણુ ચોપડવામાં આવે છે. અથવા અધડાના પાન ચાવવાથી તે કાંટા ખરી પડે છે.
- ગ. દાંતના દુખાવા માટે—આ યુવરના સુકાં દુધને પોટલીમાં બાંધી પાણીમાં બોળી તે પોટલી દાંત ઉપર મુકે છે.
- ઘ. વીંછીના દંખ માટે—અરીણુ અને હળદરને યુવરના દુધમાં ગોળા બનાવી તે ગોળા દંખ ઉપર મુકવી.
- ચ. દમ, ક્ષય, હાર્ટ ડીઝીઝ માટે—યુવરનું દુધ વાલ ૨) ગોળ સાથે ખાવું.
- છ. નસોની નલજાઈ માટે—કંટારા યુવરના દુધમાં કપડું ૦ વાર ભીંજવવું, એવા સાત પત દેવા. લોઢાની કડછીમાં ઘી ગરમ કરી લુગડું તેમાં બોળી તેની પટી ૨૧ દિવસ સુધી નસપર બાંધવી, જગા લાલ થવાનો સંભવ છે, બ્લીસ્ટર ઉઠે એટલીવાર રાખવું નહી. જો બ્લીસ્ટર ઉઠે તો ગાયના ઘીમાં હીરાદખન અને સફેતો મેળવી મલમ કરી લગાડવો.
- જ. નારગોર માટે—કંટારા યુવરના દુધમાં બાજરીના આટાની ગોળી વાળીને આપે તો પેટ આવે. (ગમ સ્કેમોનાઇનુ કામ એ કરે છે.)
- ઝ. હાંફાળુ જાય—૦૧ શેર મરીને યુવર ખરસાણીના દુધમાં દુખતાં રાખી કાઢવની કુલ્લીમાં મુકી તેને કપડાં કરી સુલાની નીચે ૭ દિન મુકવું તેમાંથી ૧ મરી પેહેલે દિવસે લેવું, પછી અઢેક મરી ચઢતું રોજ વધારયા જવું.
- ટ. યુવર દાંડળીઆ દવામાં વપરાય છે.
- કફ પૌચો પડી બહાર નીકળે—દાંડળીઆ યુવરની રાખ ૧ વાલ અદુસાના પાનના રસમાં દિવસમાં ત્રણવાર આપવી.

- ક. સંધીવાયુ, ગરમીના દરદ પછી હાડકાં દુખે તેના ઇલાજ—થુવરનું દુધ ૩ દીવસને આંતરે ૪ વાર મારવું તેથી બલીસતર ઉઠે અને પછી સાંઝે થાય એકબેવાર દુધ મારવાથી ગુણ થતો નથી
- ખ. ખરજવું—થુવરનું દુધ ખરજવાંને લગાડે તો તે પાકે અને પછી સાંઝે થાય, દુખ સખત પડે, અકળામણ થાય દુખાવો સખત લાગે તો ઘી ચોપડવું દુધને સુકવી, ગુંદરના આકારમાં રાખી વાપરી શકાય છે
- ગ. હરાજ, ખુજળી મટે—દાંડીયા થુવરની સુકી દાળી, આંકડાના પાતરા, પોસદોડો, સંભાગે બાળી, રાખ કરીને દીવેલમાં મેળવી ચોપડવું. તડકે બેસવું અને ગરમ પાણીએ નાહવું.
- ઘ. હરસ મુળમાંથી ખરી પડે—થુવરનું દુધ મસા ઉપર લગાડવાથી હરસ નીકળી પડે.
- ચ ખરફસું—દાંડીઆ થુવરની રાખ પાણી સાથે લગાડવી.
- છ. થુવરના ઝાડને સંક્રમ્તમા સીકુંડ અથવા સેકુંડ કહે છે થુવરનું દુધ આંખમાં જાય તો આંખ દીન ૩ રતાસવાળો રહે પણ આંખમાં ઘી આંજે તો રતાસ મટે છે. એવું સમજવવામાં આવે છે કે સીહન પ્રાણીનું દુધ આંખમાં આંજે તો ડુલુ કાપે. પણ તે દુધ સીહન પ્રાણીનું નહીં પણ સીકુંડ એટલે દાંડીઆ થુવરનું દુધ હશે.
- જ. થુવર પાક—થુવર હાથલા-પંજવાલો તેના લાલ પાકટ દીડવાના રસને સાકર સાથે સીરો બનાવી ચણાના લોટને ઘીમાં તળીને તેમાં મેળવવો કેસર, એલચી, બદામ ફાવે તો નાખવું.
- ઝ. વીર્યનો બંધેજ કરે, ખાંસી હાફણ મટાડે, શરીરમાં ગરમી લાવે—થુવરના લાલ દીડવાનું સરખત ઉપલો ગુણુ ધરાવે છે. થુવર ખરસાંની—(દાદળીઓ=નેતરીઓ=રાણુશીર) આ જાતનો થુવર દવાના કામમાં વધુ વપરાય છે.
- ટ. કંટરીઆ થુવરના દુધની માફકજ આ થુવરનું દુધ મેળવીને ભગંદરમાં મુકે તો રૂઝ આવે અંદર નહીં જઈ શકે તો પાણી સાથે મેળવીને પાતળું કરીને જખમમાં મુકે.

થુવર (ફાફરીઓ, પંજવાળો=કાંટાવાળો=નીવડુંગ.)

- ક ખાંસી માટે—ઉપર બતાવેલા યુવરનો ૧ કટકો બેલટમાં ભુંજી તેનો રસ કાઢી અઢી તોલા રોજ સવારે પીવો.
- ખ. ખાંસી, હાંફણુ—આ યુવરના લાલ દીડવા એ બેલટમાં ભુંજી ખાય તો ખાંસી નરમ પડે.
- ગ. આ યુવરના છણા બેમાલમ કાટા શરીરને વળગે તો કવચની માફક કરડી ખાય છે, તે માટે છાણુ કીડવાળા જગાએ ચોપડવું અથવા અંધેડાના ૨ પાન ચાવવાથી ખરી પડે છે.
- ઘ. નાસુર—નાસુરવાળા દરદીને યુવર કનટાસરાનો સુકો ગર હુકામા રોજ સવારમાં પોવાડવો.
- ચ. ગુલમ વાયુ—ગોળો પેટમાં દોડતો ફરે તે માટે યુવર કટારીઆના સુકાં પાતરાં શેર ૧, હળદર શેર ૦૧, રાઈદરેલી શેર ૦૧, સીધવ શેર ૦૧ એના અચાર બનાવી ખાવામાં લે છે.
- જ. જળંદર—જળંદરના દરદમાં વેચ લાવવા માટે યુવર કટાળો બાંડી દાંડીવાળાનું દુધ ૩ વાલ ખવાડે છે.
- ઝ. સાંપનો દંખ—સાંપના દંખ માટે યુવરના મુળ અને મરી સંભાળે ખવાડે છે.
- ઞ. વાંચ્છુનાં દંખ માટે—યુવર હાથલાને છુંદી દંખ પર લેપડી મુકવી.
- ટ. અતિસાર નાશ પામે—થોરનું મુળ લાવી લાલ દોરા સાથ વીટાળી કમરે બાંધે તો અતિસારને ફાયદો કરે.
- ડ. અંતરગળ માટે—ત્રણુ ધારવાળો કટારીઓ યુવર તેના પાદડાં 'સેર ૧૦' લઈ તેને મીઠામાં આઠવા; ત્રણુ દીવસ પછી કાઢી તડકે સુકવવાં. તે પાતરાને નીચેની વસ્તુઓ સાથ મેળવી અચાર બનાવવા. પાતરાં આઠેલાં તેનું નીકળેલુ પાણી જેટલું ખપે એટલું લેવું. સાજાખાર, સીધવ દરેક નવટાક, આંબાહળદ, રાઈ દરેક ૦૧ સેર સરકા સાથ મેળવવું, ૧) ગત રાખી રાખને ચઢાવવી તેની એહેણુ નીકળે ને પેલા પાતરાં તેની સાથે મેળવવાં. કાઈ અહસ્થો સરકાને બદલે સરસીઈ તેલ લીએ છે. તેલવાળું અચાર જલદી બગડતું નથી; પણ તેલ જડપત થતાં અડચણ પડે છે. આ અચાર અંતરગળવાળાં દરદીએ રોજ ખાવું.

ક. જાંઘર—વતો જાંઘર પીવાળો જાંઘર અથવા ગાંડવાળો જાંઘર હોય એ માટે ખરસાણીના યુઅરને ઘઉંના મેદામાં મેળવીને ખમીર બનાવવું તેમાંથી ૨) માસ લઈ તેના રાટી જેવી ટીકરી કરી અંગાર ઉપર સેકીને ખવાડવી અથવા પાપડ ઉપર ખરસાણીનું દુધ ૧) માસા જેટલું લગાડા પાપડ બુજી ખાવામાં લેવો, જાડા વાટે બધું નીકળી પડશે તખીએત તપાસીને દુધ વધુ એછું આપવું

ખ. હરસના મસા (કકના) મટે—હળદના ગાંડીઆને યુઅરના દુધમાં સાત ભાવના દળને (સાત પત આપીને) તેને પાણીમાં ઘસી મસા ઉપર લેપ કરે

દરાખ.

ગ. ખીલ મટે—ખીલ માટે દરાખના જાડને બાળી રાખ સરકા સાથે મેળવી ચોપડી.

ઘ. તરસ મટાડે છે, મોંઢાને કડવાસ કાપે છે જાડો લાવે છે—કાળી દરાખ ખાવાથી તથા તેનું સરખત પીવાથી બપલી અસર થાય છે. દરાખ વાપડતાં તેના ફરીઆ હમેશાં કાઢડી નાખવા જોઈએ.

ચ. હરસનું લોહી—લોહી હરસનું નીકળે અથવા ખીજ જગાએથી નીકળે તો કાળી દરાખ તો ૦ ગા, દુધ તોલા ૨૦, પાણી તોલા ૨૦ ઉકાળી દીવસમાં બેવાર પીવું.

છ. રક્તપીત (નાકમાંથી લોહીનું નીકળવું)—લીલી દરાખના ટીપા ૧૨ નાકમાં નાખવાં. તથા મુકી દરાખ પાણી સાથે મેળવી ૧૨ ટીપા નાખવાં.

જ. દરાખનો આરવ બનાવવાની રીત—કાળી દરાખ જેર ૫ લેવી, પાણી જેર પચાસ લેવું તેને મેળવી ઉકાળી બાળીને શેર પચીસ પાણી રાખવું. તેમાં ગોળ શેર વીસ નાખી મેળવવું તેમાં નીચે મુજબ મસાળા છુંદીને નાખવો.

તજ, તમાલપત્ર, એલચી, નાગ કેસર, પીપર મરી દરેક ૪ તોલા, ધાવ ડીના ફુલ ૫૦. ૧ બાટલીમાં મુકી તટકે ૧ માસ મુકવું.

પછી બાટલીઓ ભરવી. મંદ અગ્ની, પેટનો વાયુ, ચુંક, ઝાડાનો કબજો એટલાં દરદ માંડ એ અસ્વ ઉપયોગી છે.

અસ્વ કોષ્ઠી વસાણાનો બનાવવો હોય તે નીચે મુજબ છે—

તે વસાણાનો ઉકાળો શેર ૫, મધ શેર ૬, ગોળ શેર ૧૨૧, પાણી શેર ૩૨. એને મેળવી બરછીમાં પેક કરી તડકે અને કારમાં ૧ માસ રાખી પછી બાટલીઓ ભરવી.

દરાખ લીલા.

ક. લોહી વધારવા માટે, પાચન શક્તી માટે, લીલી દરાખનો રસ અતી ધણો ઉપયોગી છે એ ખોરાક તરીકે ક મ લાગે છે. એના ગુણો ધણાજ છે.

ખ. દરાખ અરીઠ—(અસવ) કાલી દરાખ, ૬ શેર, પાણી ૧૨૮ શેર, ૩૨ શેર પાણી રહે ત્યાં સુધી બંનેને ઉકાળી ગાળી લેવું, તેમાં ૧૫ શેર ગોળ નાંખવો, અને ૮ તોલા દરેક નીચે મુજબ મેળવવું તજ, એલચી, તજપતર, નાગ કેસર, મરી, પીપર, વાયવરંગ, આ બધું મેળવીને ખબાર ચઢવા દેવું

ગ. આસવ, શકતી, ખાંસી, અને ખહીને, ઉપયોગી છે.

દરાખ કાળી.

ધ માથાના દુખાવા માટે—નવટાક કાળી દરાખ ૦૧ શેર પાણીમાં ૧ રાત બીજવી તેનો રસ કાઢાડી રોજ સહવારે ૫ દીવસ સુધી પીવું.

ચ. આધ્વાસીસી માટે—આકરાનું કુમળું પાતર લઇ તે ઉપર ગાયનું ઘી ચોપડવું. ઇંગાર ઉપર જરા ગરમ કરી મસળવું. અને લુગડામાં તે ચટણી મુકીને તેના ૪ ટીપા નાંખમાં નાંખવા, નાંખમાં જરા અગન બળે, અને નાંખમાંથી કફ પડે.

છ. ગરમીથી માથાનો દુખાવો, તેનો નવાળી ઈલાજ—સહવારના પોહોરમાં ગરમ ગરમ જળેથી ખાવી. કોષ્ઠવાર બરછી, પેંડા ખાવાથી માથુ

નરમ પડે છે.

- ક. ખીલ મોઢાના-કાળી દરાખ વાટીને લગાડવાથી ખીલ મટે છે.
રક્તપિત્ત-Bleeding દરાખ કાલી ૧ તોલો, દુધ ૦૧ શેર, પાણી
પોણો શેરને મેળવી ઉકાળવુ, ૦૧૧ શેર પાણી બળી જાએ ત્યારે
ગાળીને પીવુ, ક્રાઇબી જગાથી નીકલતું લોહી બંધ થાય છે.
- ખ. કુતરાના ઝેહેર માટે—દંખ ધોષને તે ઉપર દરાખના વેલાના લાકડાની
ખાખ સરકા સાથ મેળવી લગાડવી

દાડમ.

- ગ. આંખની ગરમી કપાય—દાડમના દાણાનો રસ આંખમા મુકવાથી ગરમી
કપાય છે.
- ઘ. ખાંસી, મરડો—ખાંસી તથા મરડા માટે દાડમની છાજ ખાવામાં
પાય છે

દાડમડીનું ઝાડ.

- અ કરમ—બચ્ચાંને કરમ થયા હોય તો દાડમડીના પુલને પાણીમા
વાટી પાવામાં આવે છે.
- છ દાંત દુખે તે માટે—દાડમના પાતરાં ૦૧ તોલો ચાવવા; મોઢામા તેનો
રસ એકઠો થાય તે થુકી નાખવો. રસ ગળી જવો નહી.
- જ. બચ્ચું બીહે, અથવા બચ્ચાં જીવે નહી તેનો ઇલાજ રવીવારે બરી
ફજરમાં દાડમરીનું મુળાઉ ઉંગમની દસા તરફનું લાવે તે મુલીયાને
સુતરથી બાંધી બચ્ચાંને ગળે ઓરવી રાખે.
- ઝ કાનમાંથી રસી નીકળતી બંધ થાએ—બચ્ચાના મુતરમાં દાડમની છાલ
ધસી કાનમાં ટીપાં નાંખવા.

દામર. પાતળો (તાર)

- ટ. ખરફસુ—ફડકડીના અથવા મોરથુથુના પાણીથી જગા બે ત્રણ વાર
ધોવી, તે જગા સુકાયને ઉપર દામર ચોપડવો અને તે ઉપર અડા
યાની રાખ ચોપડવી. પોપરો લઇનેજ ઉઠે છે. ઘણો અજમાવેલો છે.

દાડ.

- ક. પીધેલા દાડનો વાસ મોમાંથી નીકળતો બધ થાય—ઉપલેટ, એલચી, ધાળો વાળો, જેડીમધ, સરખે ભાગે પાનના રસમાં ગોળી કરી તે ગોળી મોઢામાં રાખવી એથી દાડનો વાસ મોઢામાંથી બહાર આવે નહીં.
- ખ. દાડનો મસાલો—દાડ મણુ ૧, તજ તેલા ૬, ગુલાબના ફુલ શેર ૦૧, કુદનો શેર ૦૧, પાનની જડ તેલા ૬, ખસખસ તેલા ૪, બકરાની મુડી આખી કાચી ૧, આ સધળાને બહીમા પેક કરી આખી રાત રાખી સહવારે બહી સળવાવી દાડ કાઢવો.
- ગ. દાડ મસાલેદાર, મહુડાનો વાસ નીકળી જાય અને દાડ મુધરે—આદા આન, એલચી, ધાણા દરેક તેલો ૧, કેસર તેલો ૦૧, કરતુરી ૧ વાલ, જેડીમધ ૨ તેલા, શાકેર શેર ૦૧૧, દાડ એક જ્યાલન સાત દીવસ, ભીજવી રાખવું. અને દરરોજ હલાવવું.
- ઘ. દેશી દાડનો મસાલો—કેરવે (કેરવાસી ખીસકીટમાં નાખે છે તે) તેલો ૧૧, એલચી તેલા એ, કીરમજ સારી જતની તેલો ૦૧, જેડીમધ તું મુળીયુ તેલો ૧, ગોળ શેર ૦૧, દાડ ૧ ગેલન.
- કેરવાસી ગરમ કરવી, એલચી ગરમ કરી છોળતા કાઢી નાખવાં. દરેક વસાણુ ખોખરૂં કરી, ગોળ સાથ મેળવી મલમલના લુગડામાં પોટલી બનાવી તે પોટલી દાડમાં તરતી રાખવી. પાંચ દીવસ પછી પોટલી કઢાડી લેવી. વધુ વખત રહે તો અડચણુ નથી. દાડમાંથી મહુવડાનો ખરાબ વાસ તથા પાણી પાવાનો અવગુણુ નીકળી જશે. દાડ જેમ જુનો થશે તેમ રચાદમાં વધશે.

દાડીઓ—દાડી—સત્યાનાસી

- અ. આંખનું અજન—દાડીના છોડનો રસ ૧ તેલો, સુરમો કાળો તેલા ૦૧, કાળાં મરી ૧૧ દાણાં, ૩ કલાક ખરણ કરી સીસીમાં ભરવું.
- છ. આંખનું અજન—દાડીનો રસ, એટલુંજ ઘી, કલાક ૬ ઘુંટવું અને અજન તરીકે વાપરવું.

ક. લોહી વીકાર, તથા ગરમી માટે દારૂડીનો રસ, સરખાનો રસ, મધ દરેક બે તોલા ૨૧ દીવસ પીએ તો લોહી વીકાર અને ગરમી મટી જાય.

ખ. વીર્યનો વધ રો, શરીરમાં કઠિતી—દારૂડીની છાલનો રસ તોલા ૪૦ શાકેર તોલા ૨૦, કેસર માસા ૪, જયફળ તોલો ૧૦, કેવડાનું પાણી તોલા ૨૦, એનું સરખન કરી ૧ તોલો સરખત ને દુધ ૧૦ ના સાથે પીવું.

વીર્યનો દખ તરત ઉતરે—મુળીયુ હાથમાં પકડવું.

દારૂડીઓ—નાગધતુ રો

દારૂડી—નાગ ધતુરનો છોડ ચામાસામાં થાય છે, ઝુળ પીળા છે ડોડવા એરનનીના જેવા છે, પાન મુળાના જેવાં છે, બી બદ્ધના દારૂ જેવાં છે, આખે છોડે કાંટા હોય છે.

ગ. ચાંદા—એના રસથી ન રૂઝાતાં ચાંદા જલદી સાફ થાય છે.

ઘ. આયોદોદારમ—એના રસને સુકવી ભુકો કરવાથી અગ્રેજી આયોદોદાર મના જેવો રંગ, વાસ અને ગુણ થાય છે.

ચ. સફેદ ચાઠાં—સફેદ કોહોડ સીવાય શરીરના બીજાં સફેદ ચાઠા ઉપર આ છોડનો રસ ચોપડવાથી ચામડીનો અસલ રંગ આવે છે.

દારૂડીઓ—અંખરો=સત્યાનાસી=હેમક્ષીરી=ચોળપિશેળા.

છ. અંખનું દુખવું મટે—સત્યાનાસીનો રસ અંખમાં આળે.

દીકામાલી.

જ. જીવડાં નીકળે—કોહવાટવાળાં ગુમડાં ઉપર દીકામાલીની રાખ મુકે તો અંદરના જીવડાં નીકળી પડે.

ઝ. માંખી, જીવજંતુ—કોહેલા શરીરના ભાગ આગળ દીકામાલી પાળી માં ધસી લગાડે અથવા એનો ઉકાલો કરી તે દરવાળા ભાગ ને ધુવે તો માંખી તે દરદ ઉપર બેસે નહીં અને તે કોહવાટવાળા ભાગ ઉપર જીવજંતુ પાકે નહીં.

ક. ચોમાસાની રૂતુમાં માખીનો ઉપદ્રવ બહુ થાય છે તે વેળા દીકામા લીનો ઉકાલો છાટવાથી માખીનું જોર નરમ પડે છે.

દીનદોરી.

ખ. કમળા માટે—દીનદોરીના પાતરાનો રસ ૯ ટાક, દહી શેર ૦૫ સાથે દીન ૩ ખાવો.

દીવેલ.

ગ. ગમગીની દુર થાય—કોઈ માણસ કોઈ ચોકસ બાબત અથવા આકૃત ઉપર વીચાર કર્યા કરે અને દીલમાંથી દીલગીરી કાઢે નહી તેવા માણસને નીચલી દવા પાવી.

જીવું વાસ મારતું દીવેલ ૦૫ તોલો, જીલાબનું મીઠું ૦૫ તોલો, પાણી ૨ તોલા, આ ત્રણ ચીજો મેળવીને પાવી. એના ઓટકાર માં એવો વાસ નીકળ્યા કરશે જે તે વાસજ તેને યાદ આવશે અને આખો વખત મન ઉપર અસર કરશે તેથી પેલી અસલ આકૃત તદ્દન ભુલી જવાશે. કારણ કે નાહના પ્રકારનાં દુખો મોટાં દુખો આવવાથી ભુલી જયાચ છે.

સંધીવાથી ખાટલો પડેલો અને ચાલી ન શકાય એવો એક દરદી ઘરમાં લાગેલી આગથી બળી જતા બચવા માટે ખાટલા ઉપર થી ઉઠી ચાલીને નારી ગયેલો એવો દાખલો બનેલો છે.

ઘ. જીલાબ બચ્ચાનો— દીવેલ અને મધ મેળવી ચટાડવું.

ચ. કાનમાંથી પડું નીકળે (બચ્ચાને) તો દીવેલ અને મધ દર ત્રીજે દીવસે આપવું. જે જીલાબ થાય એટલુંજ દીવેલ આપવું.

છ. કાનમાં જનાવર તથા મચ્છર બરાયું હોય તો દીવેલ અથવા તેલ જરા ગરમ કરીને ટુકું કાનમાં નાખવું તેથી શુગળાઈને જાનવર

જ. મરી જશે અને મેલ સાથે બહાર નીકળશે.

ઉંદરના ડંખ ઉપર દીવેલ લગાડવું.

- ક. ઉંદરના ઝેર ઉપર દીવેલ જાગડવું
- ખ. બચ્ચું બેશુધ થાય છે (જાડો બધ હોવાને લીધે)—ત્યારે કપ ડાંથી ગાળેલી કાંજની દીવેલની સાથે પીચકારી મારવી.
- ગ. જળદર માટે દીવેલ તોલા ૩ બકરીના દુધ સાથે ચાર માસ સુધી પીવું.
- ઘ. મરડો—મરડા ઉપર અકસીર ઇલાજ દીવેલ છે. આંતરડાનો કચરો કાઢી નાખી સાફ કરે છે. દીવેલનો જીભાબ બચ્ચાને નીરબય પછે અપાય છે. સાથે આદુનો રસ નાખે તો ઠંડો પડે નહી.
- ચ. પથારીમાં પડી રહેવાથી પડેલા ધારાં—ધારાં ઉપર દીવેલના પોતાં મુકવાથી રૂઝ આવે છે.
- છ. દરાઝ તથા ખુજલી માટે તેલ—દીવેલ શેરૉ ઉકાળવું તેમા આંકડાનું એક પાતરું નાખવું તે તળાઈ રહેને ખીજી નાખવું. એ મુજબ ૨૧ પાતરાં નાખવા જ્યારે પાતરાં બળી જાય ત્યારે તેલ નીચે ઉતારી અદર ૦૧૧ તોલો મનસાલ મેળવીને ચોપડવું. દરાઝ અને ખુજળી બે દીવસમાં સારી થાય છે.
- જ. આખની ગરમી કાપે—માથું બેરાબ્યા પછી દીવેલાના પાતરા ૨, માથે બાંધવા. દરરોજ બાંધે તો ગરમી ચુસી લે છે. માથાના બાળ મોટા હોય તો ગુણુ લાગે નહી.
- ઝ. અતીસાર, મરડો, આફરો—આ માટે દીવેલ ધણું અકસીર છે. બચ્ચાંઓને તે ધણુ ફાયદાકારક છે. જાહાડાના ઉપાય—કોઈ દરદીને જાહાડા રોજ થતા હોય તેને માટે નીચલો સહેલો ઉપાય છે—
- ટ. દીવેલ જીભાબનું ૦૧૧ તોલો, નારંગીનો રસ ૧૦ તોલા આ બનેને મેળવવું તેમાંથી એક ચમચી પાણી વગર પીવું. દીવસમાં ૪ વાર પીવું. જરૂર જણાય તો અકેક કલાકે પીવું

દુધ

દુધ સ્ત્રીનું બચ્ચાંઓ માટે ધણું ઉત્તમ છે. કારણુ તે પાતળુ ઓછા ચીકાસવાળું. અને જલદી જરૂરપત થઈ શકે તેવું છે.

દુધ ગાયતુ—ખીખં જનવરોના દુધ કરના ગાયતુ દુધ અન્યા માટે પાતળું, હલકુ અને ઓછા ચાકાસવાળુ છે તેથી તે જલદી પચી શકે છે. મરદની ધાત વધારવાનો ગુણુ એમાં છે.

દુધ ભેસનું—ભારે છે અન્યાને જરપત થઈ શકતુ નથી

ક. ઉધ—રાતરે સુતી વેળા ભેસનું દુધ ગરમ કરી તેમા જનયકળની ભુકા નાખી પીએ તો ઉધ શાંતીથી આવે છે.

ખ. પુરુષાતન—દુધ બકરીનુ શકતી આપનાડં, વીરય વધારનાર અને ભુખ લગાડનાર છે જે સુનામખીની ફાકી સાથે આ દુધ રોજ પીવામાં આવે તો પુરુષાતન ધણુ વધે છે.

દુધ થાનમાથી પીવાય તે ગુણુ વધુ કરે છે. સ્ત્રીતુ દુધ બદાર કાઠી અન્યાને પીવાડે તો ગુણુ ઘણો ઓછો આવે

ચીના ડાકટરો બહુ ખવાયલા અને નબળા દરદીઓને સ્ત્રીઓને ધાવ વાતી ભલામણુ કરે છે. આ અખતરો વીલાયતના ડાકટરોએ અજમાવેલો તેમા ઘણો ફાયદો જણાય છે

ગ. ખહી—ખહીવાળો એક દરદી સ્ત્રીને ધાવવાથી સારો થયલો એવો દાખલો બહાર પડ્યો છે.

દુધ થાનમા બધાય અને ગાંઠ બંધાય ત્યારે છાતી સેકાને અંદરનુ દુધ પાતળું કરી તે વીલાયતના સાચા (બેસ્ટ ડ્રાએર) થી દુધ ખેંચે છે.

ઘ. અસલ દેશી છલાજ સરનો અને સેફેલો થાનને ગરમ કરી અંદરનુ દુધ પાતળુ કરવું પછી ૧ બાટલીની અંદર ગરમ પાણી નાખીને બાટલી નરત બાલી કરવી, તે બાટલીના મોંઢામા સ્ત્રીની છાતીની બોટરી દાખી રાખવી બાટલીમાં વેક્યુમ થવાથી દુધ ખેંચાઈ આવે છે.

ચ. અન્યાને દુધ જરપત થતું ન હોય તો દુધમાં ત્રીજો ભાગે પાણી નાખીને ગરમ કરવું. અંદર સુવાનું પાણી તથા ચુનાનું પાણી નાખવું. સુવાનું પાણી અને ચુનાનું પાણી ધરપાં તાળું બનાવી ને આપવામાં ઘણો ફાયદો થાય છે.

છ. દુધને ખાટું થતું અટકાવવા માટે નીચે મુજબ છે:—એક શેર દુધ માં ૦૧ તોલો સોદાખાઈ કારબન નાખવો, એક શેર દુધમાં મોદા

- બેનબેએટ ૨, વાલ નાખવો, એક શેર દુધમાં ૨, વાલ ૮ કનખાર નાખવો. આ છલાજથી દુધ ધણું વખત પીવા લાયક રહી શકે.
- ક દુધ બચ્યા માટે—બચ્યાંઓ માટે દુધ ગરમ કરવાની રીત હાલમાં નીચે મુજબ ચાલે છે—સોળુ પાણી વગરનું દુધ પસંદ કરી તેને સારી પેઠે ઉકાલ્યા પછી બચ્યાંને પીવાડવામાં આવે છે.
- દુધ ઉકાળવામાં પાણી દુધમાંથી ઓછું થાય છે અને તે ઉકાળેલું દુધ જાડું થાય છે એટલે તેમાં ચીકાસનું પ્રમાણ વધે છે. આવી રીતે ઉકાળેલું દુધ નબળાં બચ્યાંને જરૂર પડે ત્યારે શકે નહીં અને ભારે પડે છે. માટે દેશી વધ્દું બલામણુ કરે છે કે બચ્યા મા. દુધ ગરમ કરે તેમાં વધુ પાણી નાખીને પાતલુ કરે. અને ગરમ એટલું જ કરવું કે દુધની અંદર ઉત્પન થયેલા જીવંત મરણ પામે. દેશી વધ્દાંને આધારે જો બચ્યાંઓને દુધ પાવામાં આવે તો મેલી-સક્રડ અને દુધના દબાની જરૂર પડે નહીં.
- ખ. દુધ સ્ત્રીના થાનમાં વધે—સતોવરીને દુધમાં વાટીને પીવી. સુવા તથા કાપડ ધીને પટ દેઘને ગરમ કરી રોજ ખાવાથી સ્ત્રીના થાન માં દુધ વધે છે દુધની સાથે ૪ લીમડી પીપળ મેળવી પીવું.
- ગ. ચરખી વધે—ચરખીમાં ચરખીનો વધારો કરવા માટે જનવરની ચરખી ના તોલો અથવા ના તોલો દુધ જેર ૧માં ઉકાળવી અને સારી પેઠે હલાવીને દુધ સાથે મેળવીને તે દુધ રોજ પીવું.
- ઘ. માખણ દુધમાંથી બને છે ગાયનું માખણ અને ઘી દવામાં ઘણું વપરાય છે. તે ખાત્રીપુરવક ધરમાં બનાવવાની રીત—૧ બાટલી દોઢ શેરીઆમાં ૧ શેર દુધ નાખી ના કલાક હલાવવાથી માખણ ઉપર તરી આવે છે અને તેને ગરમ કરે તો ઘી થાય છે. આ ઘી નાકમાં ચુકવાથી માથું દુખતું નરમ પડે છે.
- ચ. લુણા દીવાલે લાગ્યો હોય તો તે લાગ ઓખવી નાખી નીચે મુજબ લગાડવું—પાણી જેમાં ૧ ટકા એસીડ મ્યુરેટીક મેળવેલું હોય તે પાણીથી દીવાલને બહુ પચાવવી. ૪-૫ વાર તે પાણી પચાવવું પછી નીચે મુજબ પાતલું લગાડવું—સુતાની ફાક તાજ બનાવેલી શેર ૧, સીમીટ શેર ૧, દુધ શેર ૧, પાણી જેટલું ખપે એટલું

આ લગાડવાથી લુણો બધ પડે.

દુધ ચોખું શેર ૧માંથી નવટાંક માંખણ નીકળે છે.

ક. ઉંધ આવે—જે તંદુરસ્ત માણસને રાત્રે ઉંધ ન આવે તેણે રાત્રે સુતી વેળા બંસનું દુધ ગરમ પીવું, અદર જાયફળ નાખવું.

ખ. આધાસીસી મટે—દુધ સાકરને બદામની ખીર ખાવી.

ગ. મુત્ર કચ્છ મટે—દુધમા ગોળ મેળવીને પીવું.

ઘ. હાડકું ભાંગે—હાડકું ભાંગે ત્યારે ગરમ દુધ, સાકર, ઘી લાખને ભુકો મેળવીને પીવો, આથી હાડકું જલદી સંધાય.

ચ. સળેખમ—સળેખમ માટે દુધ, સાકર, મરી ગરમ કરી પીવું.

છ. વીરચની વહી—ગરમ દુધ, સાકર સાથે ઘી મેળવી પીવું એના જેવો ધાતુપુષ્ટી માટે ઉપાય બીજો કોઈ સારો નથી.

જ. પીસાળ છુટે—દુધ, પાણી સંભાગે મેળવી પીવું.

ઝ. દુધ બચ્ચાને ટકે નહીં તો લાઇમ વાટર, ચુનાનું નીતર પાણી મેળવીને પાવું, ફાયદો ન જણાય તો લાઇમવાટર પ્રમાણમાં વધારે લેવું. અને એ ઉપાયને વળગીને રહેવું. બચ્ચા માટે તાજાં દુધના જેવો બીજો સારો ખોરાક કોઈ નથી.

ટ. દુધના દુશ્મન—મીઠું, ગોળ, મગ, મુળા, માછલાં દુધના ખોરાક સાથે ખવાય નહીં. ખાય તો ચામડીના દરદો અને કોહડ થાય દુધ સાથે તાડી દારૂ ન પીવાય કારણ કે અજીરણ થાય.

ઠ. દુધ સ્ત્રીને આવે—થાનમાં દુધ વધે—સાહતીના ચોખા પાણી સાથે વાટીને ૭ દીન પીવું.

ડ. દુધ શેર ગામાં પીપર, પીપરીમુળ, સુંઠ, મેથ, વાજો, ધાણા, મજીઠ દરેક બે આની ભાર મેળવીને પીએ તો થાનમાં દુધ વધે.

ઢ. પીપર સુંઠ, હરડે એ. ભાગે મેળવી રોજ પાણી સાથે તોલો ન થી ગા ખાય તો દુધ સ્ત્રીને વધે.

ણ. ખસખસ અને બદામ ખોરાક સાથે ખવાડવાથી સ્ત્રીને વધે છે.

ત. ધઉનો નીસાસતો પકાવીને ખવાડવાથી દુધ સ્ત્રીને વધે છે.

થ. પાળકની લાજી ખવાડવાથી સ્ત્રીના થાનમાં દુધ વધે છે.

- ક, સફેદ તલ શેર ૦ા છુંદીને વાઈનની એક બાટલીમા નાખી એક રાત પગાળી રાખવા પછી ગાળીને તેમાંથી દીવસમાં ત્રણવાર ખમે તોલા અરક પીવેા અને તેનો છુંછો છાટીએ બાધવાથી દુધ સ્ત્રીને થાને વધે છે.
- ખ, બી ગાજરનાં, કાંઠાનાં, મુળાનાં, સળગમનાં, સુવા, વરીઆળી સરખે વજન લેવાં. એ આખા વજન જોટલા ભુંજેલા ચણા મેલવવા તેમાંથી દર શહવારે તોલો ૧ાા ખવાવુ. ઉપરથી દુધ શેર ૦ા આખ્યાથી થાનમાં દુધ વધે છે
- ગ, ગાયના દુધમાં ચોખા વાટીને ખાવાથી થાનમાં દુધ વધે છે.
- ઘ, ૩ ભાગ સુવા, ૧ ભાગ કોપરુ લઘ તેને ઘીનો પટ આપી સેકવું રોજ બે વાર ખાવું. વજનમાં ૧થી ૨ તોલા અથવા વધુ આખ્યાથી થાને દુધ વધે છે.
- ચ, ગાયનુ દુધ શેર ૦ા તેમાં સફેદ ચણા તોલો ૧ આખી રાત ભીજવી તે નીચવી, ગાળીને સાકેર સાથ પીવાથી દુધ વધે છે.
- છ, જંમલી તુળસી તોલા ૩ના રસમાં કડવા વાલનો આટો તોલા ૪ મેળવીને સ્ત્રીના થાન પર લગાડ્યાથી દુધ વધે છે
- જ, દાંજેલું શરીર—દાંજેલાં શરીર ઉપર તરત દુધ ચોપડવું. છાસ તથા દહી પણ ચોપડાય છે.
- ઝ, દુધ ઉકાળવાની રીત—૧ શેર દુધમા ૦ા શેર પાણી નાખી ધીમા આંચે ઉકાળી પાણી બાળવું. વાસણ ખુદલું રાખવું વાસણ ચુલા ઉપરથી ઊતારયા પછી થોડોવાર હલાવવું.
- ટ, રક્તપીતના ઝાડા માટે—દુધ શેર ૦ાની અંદર પાણી શેર ૦ા નાખી અંદર કાળી દરાખ તોલો ૦ા નાગી ગરમ કરી દીવસ માં બેવાર પીવું.
- ડ, નાકમાંથી લોહી નીકળે ત્યારે દુધના ૧૨ ટીપાં નાકમાં સુકવાં.
- ડ, કોઠનાં ચાઠાં જય—ગાય ધણુ દીવસની વીઆએલી હોય તેનું દુધ શેર ૧ને ખુબ જોશ લાવી અંદર સરકો તોલો ૧ નાખી કપડાએ ગાળીને ત્રણ દીવસ પીવું
- ઢ, ખચ્ચાને કાનનું દુખવું મટે—ખચારે ખચ્ચાને કાનમાં દુખે ત્યારે

- માતાના દુધમાં મીઠું મેળવી તેના કાનમાં ટીપા મુકવાં.
- ક. પથરીના દુધાવામાં પીસાળ છોડાવવા માટે ગરમ દુધમાં જ્યુનો ગોળ નાખી પીવે.
- ખ. પીસાળ છુટે—દુધ અને પાણી સભાગે પેટ ભરીને પીવું.
- ગ. છોકરૂં અવતરે—કસનાતી ઓરતને દુડી આગળથી નીચે સુધી બકરીનું દુધ ચોળવું.
- ગ્. સ્ત્રી લોહીયાર હોય તો તે સ્ત્રીના થાનમાં દુધ વધારે આવે છે. સ્ત્રીના થાનમાં દુધ ઉભાઈ જાય—તેને કમી કરવાનો ઇલાજ નીચે મુજબ—ફસ મુકાવવી અથવા લાખ, મોઢાસીંગ વાડીને થાનપર લેપ કરવાથી દુધ કમી થશે.
- ચ. સફેદ જીરૂ ખાવામાં ઘણું આપવું અને સરકામાં મેળવીને તેને થાન પર લેપ કરવાથી દુધ કમી થશે.
- છ. સસુરની દાળ પાણી સાથે પકાવી તેમાં સરકો નાખી સ્ત્રીને ખાવાડવું અને તેજ દાળ થાને ચોપડવાથી દુધ કમી થશે.
- જ. ઇસબગુલનો માવો થાન ઉપર મુકવાથી દુધ કમી થાય છે. સદાબના પાતરાં ખોરાકમાં નાખી ખવાડવાં, તે પાતરાં છાતીએ બાંધવાથી દુધની આવક ઓછી થાય છે.
- ઝ. દુધના ગાંઠ ઓરતના થાનમાં બધાય તો ઉપર સેક કરી દુધ પાતળું કરવું અથવા ગરમ પાણી અને સરકો રખરની ઢાંચળીમાં અથવા પુકામાં ભરી છાતી ઉપર રાખવું, અથવા વાલની દાળના આટામાં જરા ઘી નાખી સરકા સાથે લેપડી કરી ગરમ ગરમ છાતી પર મુકવી. શરીર સરદીવાલું હોય તો અજમે પાણી સાથે મેળવી પોતીસ કરી છાતી ઉપર મુકવી.
- ટ. દુધ પાતળું થાય ત્યારે દુધ ખેંચવાની શીશીથી દુધ ખેંચવું અથવા એક આટલીમાં ગરમ પાણી નાખી તે પાણી બહાર કાઢો નાંખવું. પછી થાનની ખેતરી આટલીના મોઢામાં દાખવી, તેથી દુધ આટલીમાં નીકળી આવશે.
- ઠ. દુધ બચ્ચાને બારે પડે તો પેટમાં ગાંઠ બંધાય, ઝાડો આવે, જર પત ન થાય તો દુધ અને પાણી સંભાગે ઉકાળીને પાવું. તેથી

- બારે પડે તો એલચી, જયફળ, દુધમાં અદાનથી નાખવું. તેથી બારે પડે તો તેપીઓકાની અથવા આરાશટની કાંજ પાણી જેવી પાતળી કરી લુગડાંએ ગાળીને પાવી.
- ક. આંખમાં કચરો જાય ત્યારે ઝોરતનું દુધ આંખે આંજવું.
- ખ. માતાના દુધ જેવું બનાવટી દુધ—જ્યારે ગાય બેસતું દુધ બચ્ચાને જરપત ન થાય તો દુધ શેર ૦ા, પાણી શેર ૦ા, સુગર ઓફ મીલ્ક ૦ા તોલો મેળવી ગરમ કરી ગાળીને પાવું.
- ગ. પલાસમેન પાઉદર—મલાઇ કાઢી લીધેલા દુધને ઉકાળી જરા ધાડુ થાય એટલે ગરમ રેતીના ઉપર મુકીને બાળી ને ભુકો કરે તે.
- ઘ. આંકરાં શરીરે આવે તો બકરીનું દુધ, માખણ અથવા ઘી ખુબ ધસવાથી આંકરા બંધ પડશે વધુ વખત આ ધલાજ ચાલુ રાખવાથી ફરીથી આંકરા આવશે નહીં.
- ચ. વાસી દુધ અથવા સવારનું દુધ બપોરે ગરમ કરવાથી કોઈવાર ફાટી જાય છે. તેનું કારણ એ છે જે દુધમાં પેદા થયેલો ખટાસ થોડી ગરમી મેલે છે તો તે ખટાસ પાણી અને દુધ છુટાં પાડે છે. જે ગરમી શરૂઆતથી વધુ હોય તો દુધનું પાણી જલદી બળી જાય; દુધ ઘાહડું થાય તો તે ખટાસની અસર દુધ ઉપર થઈ શકતી નથી. માટે વાસી દુધ ગરમ કરતાં બળતું ચુલામાં મોટું કરવું; અને ખાલી કઢાઈ પહેલાં ખુબ તપાવીને પછી દુધ અંદર નાખવું. વાસી દુધને તેની અંદરના પાણીથી છુટા પાઠવાને ચોકસ વખત જોઈએ છે. પણ તે વખત પુરો થાય તે આગળ ઘણી ગરમીથી પાણી બળી જાય છે. અને દુધ ઘાડું થઈ જાય છે; એટલે ખટાસ કાઢી કામ કરી શકતી નથી.
- છ. કાનના દરદ નરમ પડે—ઉકાળેલાં દુધના ૧૦ ટીંપા કાનમાં નાખવા.
- જ. બનાવટી દુધ—બદામ શેર ૦ા લેવી. તેને ગરમ અથવા ઠંડા પાણી માં બીજવી રાખીને છોળતાં કઢાડવા, તે બદામને છુંડવી અને પાણી નાખતા જવું અને લુગડાં વતી ગાળતા જવું. આ મુજબ બદામનું દુધ શેર ચાર થાય ત્યાં સુધી છુંડીને રસ કઢાડવો. જેમ વધારે છુંડાય તેમ દુધ ઘાહડું થાય આ દુધ ચાર કલાક પછી ખટાસ મારે. કડવી બદામ ન જોઈએ.

આ દુધમાં ખટાસ નાખે તો દહી બધાય.

આ દુધમાંથી મલાઇ પણ નીકળે છે.

આ દુધ ચાહ કાશીમાં નાખે તો બરાબર કામ થઇ શકે.

આ દુધમાં સાકર નાખીને બચ્ચાઓને આપે તો પુષ્ટીકારક છે.

આ દુધ બનાવતાં પાણી ઘણું લીધું હોય અને દુધ પાતલુ થાય તો દુધની અંદર થોડું સુગર ઓફ મીલ્ક નાખવું.

આ દુધ એકલું પીવાથી જરા બદામની ખુશખો લાગે છે. પણ ચાહ કાશીમાં તે સ્વાદ બીલકુલ લાગતું નથી, એની મલાઈની રંગ ધણોજ સફેદ રહે છે. જરા ઘેહેરો રંગ કરવો હોય તો બદામનો એથો ભાગ છોળતાં સાથ છુદવો. એટલે ૬ આઉસ બદામ ના છોળતા કાઢાડવાં અને ૨ આઉસ બદામ છોળતાં સાથ ધુન્વી બદામ કડવી દુધ બનાવવામાં ન લેવી. ૧૦ શેર બદામમાંથી ૪ શેર દુધ નીકળે છે.

ક. પનીર બુસતા વગર બને—૧ શેર દુધને ઉકાળી તેમાં ૧ ચમચી સરકો અને ૧ ચમચી મીઠું નાખી પાંચ મીનીટ ધીમી આગ રાખવી. દુધ ફાટી જશે, પાણી છુટું પડશે. કપડામાંથી અથવા ટોપલીમાંથી પાણી છુટું પાડવું અને પનીર બંધાએ ને વાપરવું.

ખ. છાસ—દુધની છાસ બને છે. જેનો ઉપયોગ દેશી વર્ષદુ બહુ વખાણે છે, હવે અંગ્રેજી વર્ષદુ તેને વખાણવા લાગ્યું છે. છાસ પીવી એ ઘણી ઉમદા અને તનદુસ્તીને કાયદો આપનારી છે. ખોરાક પાચન કરે છે, ભુખ લગાડે છે અને શરીરમાં ચરબી વધારે છે એ પુષ્ટીકારક ખોરાક છે.

ગ. દુધનું દહી થાય છે—દહી બનતા તેમાં લેક્ટીક એસીડ પેદા કરે એવા જંતુઓ પેદા થાય છે અને તે જંતુઓ આંતરડાના બીજા જંતુઓ જે ખોરાકને કાઢવડાવે છે અને પેટમાં બગાડ કરે છે તે જંતુઓનો નાશ કરે છે. અને આ કીઆથી દહી પાચન શક્તી વધારે છે અને શરીરે કાયદો થાય છે.

દહી બનાવતા દુધને ઉકાળવું જોઈએ તે દુધમાં જરા દહી નાંખવાથી તાજા દુધનું દહી બને છે. તાજું અને મોળું દહી વધારે મુશ્યુ

આપે છે કારણ કે લેક્ટીક એસીડ પેદા કરનારા જંતુઓ તે વખતે દહીમાં ધણી ફેાય છે પણ જેમ દહી જીનું અને ખાટું થાય તેમ તેનો ગુણુ ઓછો થાય છે કારણ કે લેક્ટીક એસીડ પેદા કરનારા જંતુઓ ખટાસથી ઓછા થઈ જાય છે

આ મુજબ તાજા જ દહીની બનાવેલી ચોખી છાસ ધણી ઉપયોગી છે સાધારણ વેચાતી છાસ દરદીને નુકશાન કરે, આ વાત ધ્યાન પર જરૂર રાખવી

ક લેક્ટીક એસીડ દવા તરીકે એકલી લેવાથી છાસના જેટલો ગુણુ જાણુતો નથી કારણ કે લેક્ટીક એસીડ આંતરડામાં જાય તે અગાઉ તો શરીરમાં પચી જાય છે અને નાશકારક જંતુઓ જે આંતરડામાં છે તેને મારવા માટે તે જગ્યાએ પોંદોંચી શકતી નથી. દહીમાં અને છાસમાં એવું છે જે તે પેરમાં જવા પછી આંતરડામાં લેક્ટીક એસીડ બનાવે છે અને તે એસીડ ત્યાંના ખરાબ જંતુઓનો નાશ કરે છે જ્યારે છાસ દવા તરીકે શરીરના સુધારા માટે લેવી પડે તે વખતે ગોસ અને ચરખીનો ખોરાક ન લેવો. પણ થોડા દીવસ હલકો ખોરાક લેવો કેટલાક દરદીને છાસ પીવાથી આહવાનો કબજો થાય છે કારણ કે છાસમાં કેળસી અમ ફાસફેટ આવે છે.

ખ. કાનના દરદ નરમ પડે—ઉકાળેલા દુધના ૧૦ ટીપા કાનમાં નાખવાં

ગ. મરડો—દુધ ગરમ કરી તેમાં લીબુનો રમ નીચવવાથી પાણી છુટું પડે છે તે પાણીમાં શાકર નાખી પીવાથી મરડો સારો થાય છે.

ઘ. કમળા માટે ઉપલું પાણી શાકર વગર પીવાથી ફાયદો છે,

ચ. બચ્ચાને દુધ જરૂર પત ન થામે તો દુધ ઉકાળતી વખતે જાયફળનું અરધું ફાડયું સાથે ઉકાળવામાં લેવું. તે ફાડયું પાણીથી ઘોષ સાફ કરી મુકવું. દર વેળા દુધ ઉકાળતી વેળા તે ફાડયું વાપરવું ભેળને સાંટી આપવાનો તેમજ ઉંધ લાવવાનો ગુણુ જાયફળમાં છે.

દુધી.

- ક. નાકમાથી લોહી પડે પડે—હરસના આજરવાળા દરદીને નાખમાથી લોહી પડે તો લોહી બંધ ન થવું નેમએ લોહી બંધ કરવાની જરૂર પડે તો દુધીનો ગર, ચોલાઇની બાજી અથવા ધાણુની બાજી છુંદીને બોચી ઉપર બાંધવી અથવા સુખડ ગુલાબમાં થસી બોચીએ લગાડવું.

દુધેલી.

- ખ. ઘાત જતી બધ થાય—દુધેલીનો છોડ આખા મુળ સાથ લાવી તેનો લુકો ના તોલો ના શેર દુધમાં પકાવી ખાવો.
ગ. પરમા માટે—દુધેલીનો લુકો તાં સુંક સલાગે મેળવીને ૧ વખતમા ના તોલો લઘ ખાંડ સાથ ખાય તો ૧૮ જાતના પરમાસારા થાય છે.

દુધેલી (નાગલી)

- ધ. આંતરીઓ, ચોથીઓ તાવ જાએ—નાગલી દુધેલીના પાતરનો રસ ૪ તોલા તથા ના તોલો મરી મેળવીને સવારમાં ૩) દીવસ પીવું ધણુ દરદીઓ એકજવાર દવા પીવાથી સારા થયા છે.
ચ. હરસનું લોહી બધ પડે—નાગલી દુધેલીના પાન ૪ તોલા લીમા તળી ખાય તો લોહી તત્કાળ બંધ થાએ.
છ. છાલાપાલાનો લુકો બનાવવાની રીત—જે છાલાપાલા ચોમાસામાજ મળે છે તેને સુકવી રાખવા કરતાં તેની ચટણી બનાવીને નીકળે એટલો રસ કાઢાડી તડકે સુકવી લુકો કરી રાખવો અને પ્રમાણ માં તેનો ફાવે ત્યારે ઉપયોગ કરવો.

દુધીઓવજ.

- જ. ઉલટી કરવા માટે—મેઆની બાર દુધીઆ વજનો લુકો પાણી સાથ ખાવો.

દેહેજ.

- ક. ભુખ બધ પડે—દેહેજ ઝાડના બી અથવા પાંતરાં લુકામાં ભરી પીયે તો કેફ ચ હડે, કેફની ટેવ હોય તે ભાગે ને ભુખ ભાગે એ ઝાડના ફલ મમરા જેવાં થાય છે તેના દાણા ખસખસ જેવા થાય છે તેને ગોગખરા ગાંજે, તથા ભરેમંદી સુરતી લોક કહે છે,

દેવદાર ઝાડ.

- ખ. કમલો—દેવદારના મુળની લુકીની પોટલી સુંઘીઆ કરે તો ફાયદો થાય
ગ. હાફળુ સાથ અડગરી હોય તે મટે—દેવદાર ૧ તોલો, પાણી ૧૬૫ તોલા ઉકાળી, કાઢવો બનાવી તેમથી ૩ તોલા પીવું.
ઘ. કુરોળીઓ શરીરે થાય તો તેલીઆ દેવદારને લીળુના રસમાં ધ્રવી લગાડવું

ધાણા.

- ચ. ખોરો અથવા માથાના ફુલ્લા—ધાણાને સરકામાં વાટી માથે લેપ કરવો
છ. તલ તથા મસા જતા રહે—ધાણા વાટીને લેપડી કરી મુકવી
જ. સોજે—ધાણા માણસના મુત્રમાં વાટી સોજ ઉપર મુકે તો સોજે ઉતરે
ઝ. દરસ જાય—૦૫ તોલો ધાણા છુંદી તેના પાણીમાં બતાસા (પનાસા) પી જવું.
ટ. ગોળી ઉપર સોજે મટે—લીલા ધાણાના રસમાં ગુલ્લેઅરમાની, રતા જરી મેળવી લગાડવું અથવા કપાસના તથા દીવેલના મીચને કેથ મીરના રસમાં લગાડવું.
ઠ. હરસ માટે—ધાણા તથા બનફસા દરેક ૧ તોલો છુંદી પાણી સાથ પીવું. તલ તથા શરીરના જીણા મસા ઉપર ધાણા વાટીને લેપડી મુકે તો તે નીકળી જાય.
ડ. અજીરણુ અચ્ચનિ—ધાણા ૬ તોલા, એલચી ૧ તોલો, આ બધે ખોખરાં કરી ૨૦ તોલા પાણીમાં ઉકાળીને ૧૦ તોલા રાખી તે

- પાણી બચ્ચાને ાા તોલો દીવસમાં ૩ વાર પાવું મોટા માણુ
સને ૫ તોલા સુધી આપવું.
- ક. કમળો દુધીની અને ધાનાની જડ વાટીને ફાકા મારી ઉપરથી ઠંડુ
પાણી પીવું.
- ખ. ગરબવંતીની ઉલટી મટે—ાા તોલો ધાણા અને ાા તોલો સાકે
રને ચોખાના ધુણુમા વાટી પીવું.
- ગ. મોઢાનો ખરાબ વાસ દુર થાએ—ધાના ચાવવાથી ખરાબ વાસ દુર
થાએ છે.
- ઘ. દારૂની નીસા ઊતરે—ધાના ખાવાથી દારૂની કેફ ઊતરે છે
- ચ. અછરણુ માટે—ધાના લુંજીને ચાવી ખાવા.
- છ. સધીવા માટે—ધાના, સુંઠ, દીવેજાનું મુળ સભાગે લઈ તે ચુરણુના
૧) તોલાનો ઉકાળો બનાવી પીવો એ મુજબ દીવસમાં ૩) વાર
પીવો.
- જ. પીસાબ ઉંધમાં થઇ જાય તો ધાના તથા ખાંડ સાથે મેળવીને
રોજ ફાકવી

ધાવડી.

૪. અમાણુ એસે—ધાવડીના મુળનો ભુકો અમાણુ ઉપર દબાવે તો
અમાણુ એસે.
૫. ગળાનો કાકડો વધે, પડજીખી વધે—ધાવડીના મુળ તથા બોદાસીંગ
સંભાગે લેવી ગોળ સાથે ગોળી ૨ વાલની બનાવી રાત દીન
મોઢામા રાખે તો એ દરદો નરમ પડે
- ૬ પીસાબ વારંવાર થતો અટકે—ધાવડીના પુલ ાા તોલો રોજ ખાવો.

ધોરમુરો.

૭. પીનદસ—એ નાકનું દરદ છે. નાકના ઉપરના ભાગમાં જખમ રહે
છે તેમાંથી વાસ ખરાબ નીકળે છે. પછી પડ જેવી રસી નીકળે
છે. પછી ચીપડા અને લોહી નીકળે છે. પછી નાક એસી જાય

છે. રૂઝ લાવનારી દવા, ડાકટરો વાપરે છે પણ દરદ પાછું થાય છે એનો દેશી રહેલો ઉપાય અકસીર નીચે મુજબ છે.
ઘોરમુરાના લીલા પાદડાં છુંદીને તેને ગાયના ઘીમા ધીમી આંચે કકડાવવાં, પાદડાં કકડા થાય ને ઘી ગાળી લેવું. તે લીલા રંગ નું થાય છે સુકા પાદડાને પાણીના બીના લુગડામા બાંધી રાખવા તે પાદડાં નરમ થાય ત્યારે છુંદીને ઘી સાથે ઉકાળવાં. આ ઘી નાકમા ૩ વાર સારી પેઠે મુકવું. ગળામા જાય તેની અડચણ નથી ઉપાય સહેલો છે અને ચોકકસ છે એના પાદડાની બીડી બનાવી તેના ધુમાડો નાક વાટે બહાર કાઢવો. જો દરદ વધી ગયલું હેતુ તો બને ઉપાય ચાલુ કરવા. ઇલાજ બહુ સારો ને સસ્તો ખાત્રી પુરવક છે. (પાલનજી બાબજી)

ક મગજ ગળે—તો આ ઘોરમુરાનું ઘી નાકે મુકવું.

ધંતુરો.

- ખ. લકવાનું તેલ—એહેર ચામડી-સુન એહેરી—એહેર ચામડી માટે તેલ ધંતુરાના પાન, ખરસાની યુઅરની ડાડળી. એરડાના પાન, નગો રના પાન અને સુઠ સરખે લાગે છુંદીને તેના વજન કરતા બમણું તેલ, અને ચારગણુ દુધ લઈ ઉકાળવું. માવો બધાધ તેલ છુટું પડે તે ગાલી લઈને મસલવામાં લેવું. કાઠ દુધને બદલે, પાણી વાપરે છે.
- ગ. માથાના ટાળક ઉપર બાળ વધારવા માટે ધંતુરાના પાદડાંનો રસ વેસે લાઇન સાથે મેળવી ખુબ મસળવું.
ધંતુરાની બે જાત છે સફેદ ઢાંડીનો અને બાજો કાળી ઢાંડીનો. કાળામાં દવાનો ગુણુ વધારે છે.
આખા છોડમાં ઉંધ લાવવાનો તેમજકેદ લાવવાનો ગુણુ છે.
- ઘ. કાળા ધંતુરાના પાદડાંનો રસ ૧૦ ટીપાં દહીમાં ખાવાથી કાલેરાના જંતુ નાશુદ થાય છે.
- ઙ. હાથપગ, અથવા સરીરે સોજો—ધંતુરાના પાદડાંનો લેપ લગાડવો.
એનો ગુણુ નીચી ચીજો સામેલ કરવાથી વધે છે.

નીરચુંડી, એરડી, સાટોડીના પાદડા

ધતુરાના બી ઘણા જોર રાખે છે મગજને ફેરવી નાંખે છે. ખાવા થી માણસ ઘેલુ બને છે

ક આ છોડને દવા તરીકે રોજ ચાલુ આપવુ અથવા મોઢા પ્રમાણમાં આપે તો આખની કીકી મોટી થાય છે, ગમગીની પેદા થાય છે અને ઘેલાપણુ આવે છે

ખ. હાંફણુ, હડકીની ખાસી, પીસાબનુ બધ થવુ એના ઉપર આ છોડના પાતરા વપરાય છે

ગ દાતના દુખાવા ઉપર ધતુરાના બી છુદીને મુકે છે તે અદરના જીવડાને મારી નાંખે છે.

ઘ ચામડીના દરદો જાંતુવાળા હોય તે ઉપર પાતરાનો લેપ લગાડવાથી જીવડા મરી જાય છે.

ચ. ધતુરાના બીનો ધુમાડો તાડીના વામણુમા આપી પછી અદર તાડી ભરે તો તે તાડીમા બનાવટી કેફ ધણી વધે છે.

છ. હાંફણુ ઉપર ધતુરાના પાતરાની બીડી કરી પીવાય છે.

જ. ખાસી હાંફણુ માટે ધતુરાના બી અને મરી સંભાગે લેવા અને આદુના રસમાં દુવર જેવી ગોળી બનાવી દીવસમાં બે ખાવી.

ઝ. દાંતનો દુખાવો નરમ પડે—ધતુરાના બીનો ધુમાડો દુખતા દાંત ઉપર લેવો

ટ. સફેદ કાહોડ માટે—ધતુરાના બી ના તોલો, કલોજી નવટાક, બાવચી ૧ તોલો આકડાના પાંતરા નંગ ૮ લઘુ લેપ કરવો

ઠ. સોજો—ધતુરાના પાંતરા ગરમ કરી સોજા ઉપર બાંધવા.

ડ. લકવા માટે—ધતુરાનું તેલ અથવા અખરોટનું તેલ મસળવું.

ઢ. સાપનુ ઝેર—ધતુરાનું ડીડવું ગાંધના મુતરમાં ધસી ડાંખને લગાડવું.

ણુ. ઓછા (બચ્ચાંને એક જાતના ચાઠા આખે દીલે) થાય તે ઉપર ધતુરાના તથા આકરાના પાંતરાંની રાખ, ના તોલો સીંદુર ના તોલો ના શેર તેલમાં ઉકાળીને તેલ શરીરે ચોપડવું.

ત, ગોળા મોટી થાય થા સોજો આવે ત્યારે પાંદડાં છુંડીને તેની લેપડી બાંધવામાં આવે છે.

ખાવામાં પાદડાંનો લુકો ૨ ઐયન અપાય છે.

- ક. જુ માટે ધંતુરાનું તેલ વપરાય છે
- ખ. ધરભુજો—ધંતુરાની એક જાત એવી છે જે તે ખાનાર માણસ પોતાનું ધર ભુલી જાય છે. પોતાનું ધર ઓલખી શકતો નથી
- ગ. કુતરાનું ઝેર—ધંતુરાના એ પાતરાનો રસ કઢાડી પાવો તેથી દરદી વધારે ઘેલો જણાય તો શીકર નહીં પણ ઝેર નરમ પડશે
- ઘ અડી ગયલા સંધા, અડી ગયલું શરીર—કાળા ધંતુરાનું આખું ઝાડ ઝૂળ, ફળ, પાન, મુગ સાથનાને તેલમાં ઉકાળીને તે તેલ મસળવું.
- ચ. હાંફજી માટે ઇલાજ—કાળા ધંતુરાના ખીને ગઉમુત્રમાં સુક કરીને તેની ભસ્મ કરવી, તેમાંથી રતી એક પાન સાથે ખવાડવું
- જ. રતેપાટનો ઇલાજ—કાળા ધંતુરાના પાતરાં એક તોલો લેવા. તેની બે બાજુએ ચુનો લગાડી એક કાદવના વાસણમાં બાંધ કરો સળગાવી તેની રાખ કરવી અને તે રાખમાં પોપલાનું મુગ ૩ તોલા બારીક કરી નાંખવું અને તેમાંનું ચુરણ એ વાલ રોજ ખાવું, ઉપાય બીજો—ધંતુરાના રસને ગાયના માખણ સાથે મેગવીને દરદાને શરીરે મસળવું.
- ઝ. માકડી—સફેદ ઝૂલવાળા ધંતુરાનો રસ લગાડે અથવા પાતરાં છુ ડીને બાંધે તો માકડીની ઝૂલી સારી થાય.
- ઞ. કુતરાના ઝેરનો ઇલાજ—ધંતુરાના દીડવા અને બીજોરાં લીધુના પાતરાં છુ ડી તેનો રસ જખમ ઉપર રેડવો તે તે લેપડી જખમ ઉપર બાંધવી, દીવસમાં ૩ વાર નવું બાંધવું. એવી રીતે ૪ દીવસ કર્યા કરવું
- ટ ચોહીઆ તાવ માટે ધંતુરાના પાતરાં ૩ જુના ગોળ સાથે મેગવી ૧ વાલની ગોળી કરીને અકેક ગોળી ૩ દીવસ સુધી દીવસમાં ૩ વાર ખાવી.
- ડ ધંતુરાની જે જાત છે; સફેદ દાંડીવાળો અને કાળો દાંડીવાળો એમાં કેફ નથી. તાડી, ગાંજો, લાંગ અને માંજી બનાવવામાં ધંતુરાના બી મેળવે છે તેથી કેફ વધું ચઢે છે. પણ પીનારની આંખના ડોળાની કાકા મોટી થાય છે.
- ડા. હાંફજી માટે—ધંતુરાના પાતરાં ૨૦થી ૩૦ ગ્રેમન સુધી લેઈ તેની બીડી બનાવી પીવામાં લે છે; જો પાતરાં ગ્રુજ ન આવે તો બી વાપરવામાં આવે છે. હાંફજીનો હુમલો થાય કે તરત પીવી જોઈએ. દરદીને હાંફજીનું જોર નહીં હોય છતાં સુતી વેળા ૧ બીડા

- પીવાની ટેવ રાખવી. બીડી પીધાર્થી કેઇ દરદીને અણુગમે થાય સુસ્તી દેખાય તેવા દરદીને એ ઉપાય ચાલુ ન રાખવો.
- ક. ખાંસી-કેઈ દરદીને ખાસી ધણી જોરથી આવે, ખાસી સુકી હોય ગબ્બા પડે નહી તેવા દરદીને ધતુરાની બીડી બહુ માફક છે.
- ખ. સંધીવા, ગટકા મારતી ગાઠો—સંધીવાવાળા દરદીના સાધા આગળ સોજો હોય તો એ ધતુરાના પાતરાની પોટીસ કરી મુકે છે.
- ગ. પોટીસ પાતરાં છુદીને તેને પાણી તથા સરખે વજને ચોખાનો આટો મેળવી પેટીસ બનાવે છે.
- ઘ. વાળો-વાળાવાળી જગા ઉપર ધતુરાના પાતરાંની પોટીસ મુકવાથી અગન નરમ પડે છે અને વાળો બાહર આવે છે.
- ચ. શરીરની ધીલી નસો માટે-ધતુરાનું ઘી બનાવીને દીવસમાં બે વાર ધીલી અથવા નસો ઉપર મસળવું અને વટાણા જેટલું ખાવામાં દીવસમાં એક વાર લેવું. આ મોગલાઈ ધલાજ છે.
- છ. દાંતનો દુખાવો—ધતુરાના બીને છુદી તેની પોટલી કરી દુખતા દાંત ઉપર મુકવ માં આવે છે.
- જ. કુતરાનું ઝેર—ઝેરી કુતરું માણસને કરડવા પછી ૪૦ દીવસે ઝેર ચ દે છે. ઝેર ચઢે તેની આગળ અથવા કુતરું કરડ્યા પછી ૧૫થી ૨૫ દીવસમાં તે દરદીને નીચે મુજબ ખવાડવું:-
- સહવારે ૦૧ તોલો લાકડાના કોલસાનો બુકો ખવાડવો, અરધા કલાક પછી કાળા ધતુરાના પાતરાનો રસ બે તોલા પીવાડવો વામીટ ન થાય માટે ગોળ ખવાડવો અથવા બીજો ઉપાય લેવો. હવે તે તોફાન કરશે માટે તે દરદીને બાધી ૪ કલાક બાર વાગા સુધી તડકે રાખવો. જો દરદી ઘેલાપણુ બતાવે તો જાણવું જે એ ને ઝેરી કુતરાંએ કરડેલો છે બપોર પછી દરદી ઉપર ધણી ધડા પાણી નાંખવું તેથી તે ખુબો પાડશે. પછી તેને સાદો ખોરાક આપવો. પછી દરદીને કાંઈ થાય નહીં દરદીને જો હરખું આણુ પડ્યું ન હોય તો તેના કપાળમાંથી લોહી કાઢવું અને ત્યાં ધતુરાના પાતરાંની પોટીસ દાખવી અને ૨ તોલા રસ ધતુરાના પાતરાનો પાવો.

- ક. કુતરાનું જેહર ધંતુરો કાળા ધતુરાના પાતરાં એ દરદી ચાવીને ખાધ
જાયે. જે ચાવીને ન ખાવે તો તેનો રસ કાઢાડીને પાવો. આથી
દરદી દીવાના જેવો થશે તેની અડચણ કરવી નહી—૩ દીવસ પછી
તે સારો થઈ જશે.
- ખ. ધતુરાના ડીડવા, લીજુના પાતરાં ખીજોરાના પાતરાં, છુંદીને દખ
ઉપર લેપડી મુકવી
- ગ. કુતરે હડખણ કરડે ત્યારે કપડુ પેહેરેલું હોય તો જેહર લાગતું
નથી, ચામડામાં દાતનો દખ પડે પણ જેહર લુગડામાં અટકી
રહે છે.
- ઘ. કુતરાનું જેર લાગે તે માટે ધતુરાનો કાઢવો પાવામાં આવે છે,
જે ધતુરાનું જેહર ચઢે તેના ઉતાર તરીકે જેઠીમધ ચાદ પીવાડવામાં
આવે છે
- ચ. ખીજો ઇલાજ—ધતુરાના દીડવાં, લીજુના પાન, ખીજોરાના પાનની
લેપડી દખ ઉપર મુકવી
- છ. સ્વાસ—દમ માટે ધતુરો ઘણા ઉપયોગી છે ઘણી સારી અસર કરે
છે દમવાળા દરદીને ધતુરાનું ખી અકેક રોજ ૧ અથવાડીયુ ખવા
ડવું. ખીજું આખું અઠવાડીયું બને ખવાડવા. ત્રીજે અઠવાડીયે
ત્રણ ત્રણ રોજ ખવાડવું. ચોથે અઠવાડીયે ચાર ચાર અને પાંચમે
અથવાડીયે પાંચ પાંચ ખવાડે તો એ રોગ મટે.
- જ. દીવાનાપણ—ધંતુરાનું ખી ૧ અને પીપળ નંગ ૨૧ મેળવી તે ચુરણ
ચાર તોલા જુના ઘી સાથે ખાવું. દર અઠવાડીયે ધતુરાનું ખી
અકેક વધારતા જવું. પાંચ ખી ખાવામાં આવે ત્યાં સુધી વધવું
પછી દર અઠવાડીયે અકેક લેવું.

ધમાસો.

- દીવાના માણસોને તથા ચીત બ્રમને ફાયદો કરે—ધમાસાના ઉકાળામાં
ઘી નાખીને રોજ પીવું.

નગોડ-નાગોડ.

- ક. સોળે હાથ પગ ઉપર આવે તે. નાગોડના પાતરા, હળદર, નીમક એ સધળું વાટીને લેપ કરી ૩ દીવસ સુધી મુકવું.
- ખ. ગોળા—નગોડનું વરાળાઉં મુજેલી ગોળા ઉપર બાંધે છે. એ પાતરાને પાણીમા ઉકાળા તે પાણીથી સંધીવાવાળા લાગને સેકે છે.
- ગ. હરસ માટે—નાગોડના પાતરા વાટી ગોળ સાથે ગોળી કરી સફરામાં ૭ થા ૧૪ દીવસ મુકવું.
- ઘ. તાવ માટે ધલાજ—નગોડના ઝાડનું મુળાઉ આતવારે સહવારે લાવી, તેને રીતસર કાટેલા નવા દત્તરથી બાંધી કમરે બાંધે તો તાવ જાએ.
- ચ. હર્ષ માટે ધુધ—નગોડ, આસધ બોયરીગળી, લીડી પીપરનું ચુરણ કરી ધુણી દેવાથી અંદરના હર્ષ બહાર નીકળી આવે છે. પછી તેની ઉપર સરગવાના મુળના રસમા સોમળ ધસી ૧જ વાર લગાડે તો તત્કાળ ખરી પડે. બહુ સભાળથી લગાડવું કારણ તે બહુ ઝેહરી છે.

નરસેવતી. (સેવટીને કુલ ન આવે તે.)

- છ. કરમ પડે—કરમ માટે નરસેવટીના પાતરાં તેને અજબુજ કહે છે ગાજરનાં જેવા પાતરાં થાય છે તે પાનરાનો રસ તોલો ૧ લઘ ૩ દીવસ પીવું તેથી ગુચના ગુચ કરમ પડે છે.

નરમાના.

- જ. પથરી માટે—નરમાનાના પાતરાંનો રસ તોલો ૫) તથા ૭૩' ના તોલો મેળવીને ૭ દીવસ પીવું.

નવસાર.

- ઝ. લીવગ, (યકૃત) માટે—મુળાનાં પાતરાંનો રસ તોલો ૨.૧ તથા નવસાર

વાલ એ મેળવી પીવું.

- ક. લોહીનો સોજો હોય તે માટે—નવસારના પાણીના પેતાં મુકવાથી લોહી વેરાઈ જાય છે
- ખ. સ્તનમાં (થાનમાં) દુધ બધાય તો નવસારના પાણીનાં પોતાં મુકવાથી ગાંઠો છુટી પડે છે.
- ગ. આંતરડું ઉતરે, ગોળી મોટી થાય—તે માટે નવસારનાં પોતા મુકે ગોળી સકાચાય અને આંતરડું ચઢે ઉલટી વગેરે બીજાં ચીજો નરમ પડે.

નવસાગર—નવસાર—નાઈટર

- ધ. વાળો—પગે વાળો થાય છે તે જગા ઉપર નવસાર દાખવાથી વાળો મરી જશે.
- ચ. કલેજના દરદ માટે—વધારો નવસાગર વાપરે છે.
- જ. સળેખમ માટે—નાકે મુંગવાથી સળેખમ નરમ પડે છે
- ઝ. સાપનું એહેર—નવસાગરનું પાણી બનાવવું જે બાબુએ દખ હોએ તેની સામી બાબુના કાનમાં આ પાણી નાખવું

નખુરી—નમુળી.

- ઞ. પેટમાંની ચરબી તવાઈ જાય—નખુરી એ સેવ જેવી જડ, પક્ષીના માળા જેવી ગુદાએલી અને ઝાડ ઉપર થાય છે, તેની જડ જમીનમાં હોતી નથી તે નખુરીને છુડીને પેટ ઉપર બાધે તો પેટમાંની ચરબી તવાઈ જાય છે.

નાગ કાળો

- ટ. આંખનું તેજ વધે, આંધળો દેખે—કાળા નાગના પેટમાંની ચરબી લોહાના વાસણમાં તાવે. તેની કાજળ બહુ તપાસથી પાડે. માટી ના કોડીયાને સંધેસરાનો રસ ચોપડી હાથમાં મુકાવે સાંપની

ચરખીનું તેલ લોખંડના પાસણમાં મુકે. અદર જોત મુકી તેની ઉપર એકચી વાલ રતો લુકો લબરાવે ને દીવેટના મોંઢાં આગળ મુકી પછી દીવો રોશન કરીને ઉપર પેલુ કોડીયુ ઢાંકવુ. અને કાજળ પાડવી. આ મેસ આંખમાં આજે તો અધિજો પણ જોતો થાય.

નાગ કેસર.

- ક. હરસ માટે—નાગ કેસર અને સાકર સંભાગે મેળવી ના તોલો સહવારે લેવું વાસી પાણીની સાથે ફાકે તો લોહી બન થાય.
- ખ. હરસ માટે—નાગકેસરને સાકર સંભાગે જે આનીથી પાવલી બાર સુધી માંખણમાં રોજ ખાવું.
- ગ. જીઓને પાણી જાય ત્યારે નાગ કેસર જે આની બાર છાસ સાથે ખાવું, છાસ અને ભાત જમવામાં લેવું.
- ઘ. હરસ માટે—નાગ કેસરના ખીજ, અંદર જવ, રસમતી સંભાગે ચુરણ કરી હથેલી ભરી ચોખાના ધુણ સાથે ૭ દીવસ સુધી ખાવું.
- ચ. હરસ માટે—નાગ કેસરના ખી, અંદર વાણી, રસમતી સંભાગે ચુરણ કરીને હથેલી ભરીને ફાકી મારવી અને ઉપરથી ચોખાનું ધુણ પીવું.
- છ. હરસ માટે—નાગ કેસર, સાકર સંભાગે મેળવી ના તોલો પાણી સાથે સહવાર સાંજ જે વાર ખાવું.
- જ. હરસ માટે નાગ કેસર માંખણ અને મધ સાથે આટવું.
- ઝ. શરીરે શક્તી વધે—પીપર પીપળીમુળ, તજ, તમાલપત્ર, નાગ કેસર ચીનીકબાલા, લવંગ, અકળગરો સરખે ભાગે લઈ ચુરણ મધ સાથે ૭ દીવસ ખાવું આથી વીર્ય વધે છે.
- ટ. ગર્ભસ્થાન સુધરે—નાગ કેસર, ૭૩ દરેક ના તોલો ગાયના ઘી સાથે ૭ દીવસ ખાવું.
- ઠ. ગર્ભસ્થાન સુધરે—નાગ કેસરનું ના તોલો ચુરણ ઘી સાથે રજસ્વાળાના ચોથા દીવસથી દીન ૩ સુધી ખાવું ભોજન દુધ ભાતનું લેવું.
- ડ. ગર્ભસ્થાન સુધરે—નાગ કેસર, ખરાસ, મસતકી, સાકર, સંભાગે લઈ તેનું ના તોલો ચુરણ રજસ્વાળાના ચોથા દીવસથી રોજ એક

ભાગ ખાવો ૩) દીવશ ખાવું.

ક. ગર્ભસ્થાન સુધરે—ધાસીઓ પીટ પાપડો એ કામ માટે વાપરે છે
ખ હરસ માટે—મોખણ ૨ તોલા, નાગ કેસર ૦૧૧ તોલો, સાકર ૧
તોલો, ખાવામા રોજ લેવું તેથી લોહી બધ પડે છે

નાગબળા—ધામણા.

ગ મગજે પુષ્ટી—ધામણાનું ચુરણ મુઘવામાં આવે તો મગજને પુષ્ટી
મળે છે

નાસના.

ધ. નાસુર માટે નાસનાના પાતરાં છાયામાં સુકાવી બાળીને રાખ કરી
તે રાખ દાખવાથી નાસુર જાય અને જખમ રૂઝાય. આ ઇલાજ
ધણો સારો છે

નાળીએર.

ચ. પડી ગયલા અને દંપકાયલા માણસનું અધાયલુ લોહી છુટું કરવા
લીલાં નાળીએરના તરોપાનું પાણી પીવાડે છે
છ. હેડકી માટે—સુકા કોપરાને પાણી સાથે ઘસી સાકર મેજવીને પાવ
જ. હરસ માટે—લીલુ કોપર ને સાકર ચાવી ખાવું.
ઝ. લોહીનો વધારો, રક્ત વૃદ્ધી માટે—નાળીએરનો સરકો નીચે મુજબ
બનાવી એક તોલો રોજ ખાવો

૫૦ નાળીએરના પાણીને ધીમી આંચે ઉકાળવું. રશ્મિલાડો થાય ને કેસર
તોલો ૦૧૧, લવંગ તોલો ૧ નાખી પેક કરી રાખવું.

૬. વાગેલુ. લોહી બાજેલું, દબડાયલું—કોપર વાટી તેમાં ૪ ઘણી હળદર
મેજવી ગરમ બનાવી પોટલીથી સેક કરવો, ને પોટલી વાગેલા
ઉપર બાધી રાખવી.

૬. ખડી માટે—કોપરાનું તાણું તેલ ઘીને બદલે પચે તેટલું ખાવું.
એમાં અજબ ગુણ છે.

- ક. ખહી માટે—કાડલીવરની જગાએ તાજુ કોપરેલ પીવુ એ ઉપાય સાથે બકરીના દુધનો માવો ચાલુ રાખવો. તેમજ જવખાર લેવો.
- ખ. પરમો જુનો હોય તે માટે નાળીએરના ત્રોફા (કાચા કોડવા)નું પાણી પીવામાં આપે છે.
- ગ. નાળીએર છુંદી તેમાંથી રસ કઢાડે છે તે દુધ જેવો છે તેને નાળી એરનું દુધ કહે છે નાળીએરના દુધનું દહી બને છે.
- ઘ હાડકુ ભાગેલુ—ભાગેલા હાડકાપર નાળીએર ખમનેલુ, તેલ, સુકી હળદર ગરમ કરી સેક કરવાથી ફાયદો થાય છે.
- ચ ખીલ—નાળીએરનું દુધ, કાળા જીરી સાથે મેળવી, ખીલ ઉપર લગાડે છે તે ચામડી સુવાળી કરે છે. મોઢા ઉપરના ખીલ નરમ કરે, મોઢાં ઉપર કરચળી થતી અટકાવે છે. મીઠક ઓફ રોઝીસ જેવુ છે વેલાતી મીઠક ઓફ રોઝીસનુ કામ ધણુ ઓછા પદ્ધતિમાં થાય છે.
- જ તાવ—કેટલાક તાવના દરદીને નાળીએરનુ તેલ (કોપરેલ) મસલવાથી ફાયદો જણાય છે.
- ઝ. કાઢલીવર આંધલની માફકજ કોપરેલનું તેલ ગુણુ ધરાવે છે પણ પીવામાં તે સહેલથી હજમ થતુ નથી.
- ઞ. ખાંસી જુની, ખહી વાલા—એ દરદીની છાતીએ કોપરેલ મસળે છે અને પીવામાં આપે છે.
- ટ બાળ વધારવા તથા બાળ ખરતા અટકાવવા માટે—કોપરેલ તેલ ધણું સારૂ છે પણ તે જલદી ખોડ થઇ જાય છે તેથી વાપરવાની સગવડ પડતી નથી આ કોપરેલમાં સુગંધી તેલ નાખી હેર ઓધલ બનાવી વેચે છે, કેટલાકો તેના વખાણુ ગાંધને પદ્ધતિ ધણુ છીનવી લે છે.
- ડ કીર માટે—કોપરેલ અને લીંબુનો રસ મેળવી શરીરે લગાડવાથી ફાયદો થાય છે.
- ડ. કરમ—અચ્ચાંને આ તેલ પાવાથી કરમ નીકળી પડે છે.
- ઢ દરાજ—નાળીએરની કાચલીનું તેલ લગાડે છે. કાઢલીને ચુલામાં સુકી સળગાવી તે બળતી કાઢલીને પીતળની થાળીમાં મુકવી અને તેના ઉપર ખીજું વાસણુ ઢાંકવું. આ રીતે તે તેલ નીકળે છે.

- ક. હરસનું પડતુ લેણી તરત નરમ પડે—નાળીએરની ઉપરની ચોટલી બાળા તેની રાખ કરી તે રાખ વાલ ર લઈ દહીં યા મલાઈ સાથે ખાવી. ગુણુ ન માલમ પડે તો રાખ ૪ વાલ લેવી
- ખ. બાલમા ચોપડવાનુ કોપરેલ જલદી ખોઈં થઈ જાય છે તેનો અટકાવ કરવા તેજ ગરમ કરી તેમા જગ કપુર મેળવવો આથી કોપરેલ બગડશે નહી
- ગ. નાળીએનુ પાણી—કપુરનો બારીક ભુકો કરતી વખતે નાળીએરનું પાણી કપુરમાં નાખે તો કપુરનો બારીક ભુકો જલદી થાય છે
- ઘ. કાનનું બહેરાપણું—જો સરદી લાગવાથી કાન બહેરા થયા હોય તો સુંઠ અથવા મરીને કોપરા સાથે ચાવી, તે છુછો જે કાન દુખતો હોય તે બાજુએ મોઢાંમા રાખી મુકવો સુંઠ અથવા મરી ગરમવો આપે. અને કોપરું તે ગરમીથી મોઢાંમા છાગરો પડવા દે નહી
- ચ. બળી જવુ, દાઝવુ—એના તરત ઉપાય તરીકે કોપર (સુંકું નાળીએર) પાણીમાં ધસી ચોપડતું અગન તરત બંધ થાય છે. છાગરો પડ્યો હોય તે નરમ કરે, માંસ ૭ લ્યું હોય તેને રૂઝ લાવે. બણો સરસ તાત્કાલિક અને સરસો ઇલાજ એ છે
- છ. ઝોકારી માટે નાળીએરની ચોટલીની રાખ ૧ વાલ, મધ સાથ ચટાડવી.

નાપાળો-જ્યપાલ

- જ. સાપનું ઝેર—નીપાળાના બીજને લીધુના રસમાં અમુક લાવનાઓ (પત) આપીને ખરલ કરે તેનું અજન દરદીની આંખે આંજે તો તરત ઝેર ઉતરે.
- ઝ. સફેદ કોહોડ—સફેદ કોહડ ઉપર નીપાલગોટાના બીને લીધુના રસમાં ધસીને લગાડવો

નીરમળી.

- ટ. નીરમળીના બી. ઝેર કચુરાના જેવા છે. ગંદુ પાણી હોય તેમાં નાખવા

થી પાણી નીતર નીરમળ બને છે. આખની ઝાંખ તોડવા અને આંખને તેજ આપવા, નીરમળી, કપુર, મધ સાથે મેળવાં આખે લગાડવી

નીસોટર.

- ક. ઉદાસી (Melancolia), જળદર. સંધીવા એ મધળાં દરદ માટે હરડેની સાથે અપાય છે. એમાં જુલાબ લાવવાનો ગુણ છે

નેપાળો

- ખ કુતરાનું ઝેર—નેપાળો, નીસોટર, ૮ કણુખાર દરેક અકેક તોલા ૪૫ કડવી તુલડીનો ગરબ ૧૫ તોલો, ગોળ ટાંક ૪૫ એને વાટી ચણા જેટલી ગોળી કરી અકેક ગોળી ગરમ પાણી સાથે ખાવો.

- ગ. જુલાબ ચમત્કારી—પાણીવાળું ૧ નાળીએર લઇને તેને વચ્ચે કાનુ પાકડું. નેપાળાના છેલ્લેલાં ખીઆં અંદર જળ એટલા હીસીને ભરવા. નાળીએરનું પાણી બહાર નીકળવા દેવું નહીં. પછી પેલાં કાનાં માં લાકડાનો મજબુત બુચ મારવો. તેને કપડાં કરી ૧૫ દીવસ જમીનમાં દાટવું. પછી નાળીએર, પાણી અને નેપાળાના ખીજને બારીક વાટીને શીશીમાં ભરી રાખવું આ બુકાનો લેપ ફક્ત પુટી ઉપર થોડો વખત લગાડી રહેવા દે તો જુલાબ લાગે અને છેપ ધોષ નાખે તો જુલાબ બંધ થાય.

નોરવે—સાપસન.

Aristolochia Indica.

- ઘ. સાંપનું ઝેર—સાંપના ડંખ ઉપર આ મુળીઉં પસીને લગાડે છે. નોળીઆ અને સાંપની મારા મારીમાં સાંપનો ડંખ નોળીઆને લાગે છે તો તરત આઝાડના મુળ આગળ ધસી જઈ મુળીયું ધસી પછી પાછો સાંપ સાથે નોળીઓ લાડે છે.

પટોલ—સીવલીંગ

અ. ગુરકાની રેતી માટે—પટોલ, જેઠીમઘ કંકુ, સુદ, લીમડાની અનર જાળ, દેવકાર, મોઠ (નાગર) દરેક ૧ તોલો લઈ એના બે ભાગ કરી એક ભાગ પાણીમાં ઉકાળી દીવસમાં બે વાર પીવું.

પતંગનું લાકડું.

ક પતંગનું લાકડું અગ્રેજી લોગ વુડના જેવું છે કપડાં કાળા રંગવાના કામમાં આવે છે જો રંગ શીકા પડ્યો હોય તો પાછો નવો થઈ શકે છે રંગવાની રીત દગલા માટે નીચે મુજબ છે—

ખ. પતંગ અથવા લોગ વુડ શેર ૦૧, હીરાકસી એઆનીબાર, પાણી શેર ૧૫ લઘ સાથે આ બધું ઉકાળવું. કપડને સાફ પાણીથી ધોઈ મેલ કઢાડી નાખીને સુકવું અને તે કપડું ઉપલા ગરમ પાણીમાં ૨૪ કલાક બોળી રાખવું. પછી તેને નીચોવવું નહ પણ નીતરવા દેવું. સુકાય ત્યારે ધોઈને વાપરવું

વધુ સારો રંગ આપવો હોય તો, પેહેલાં ડગલાને નીચલા પાણીમાં બોળી એક રાત રાખી તે દગલાને નીતરવા દેવા દ્યુ ફટકડી ૦૧ તોલો, પાણી ૧૦ શેર ઠંડું. ડગલો સુકાય પછી પતંગના કાળા પાણીમાં મેળો કાઢવો

ગુલાબ બનાવવાની રીત—૦૧ શેર પતંગનું લાકડું, અને ૦૧ તોલો ફટકડી એને પાંચ શેર પાણીમાં ઉકાળો, કપડથી ગાળી તેમાં આરાઈટ, અથવા તપકીર મેલવવી, તેને સુકવી બુકો કરવાથી તે ગુલાબ બને છે

પપાઈ Papain

પપાઈ પાકુ ખાવાથી ખોરાક જરૂર પત થાય છે. જાતે એ ગરમ છે.

પપાઈ કાચું માંસમાં નાખવાથી તેને નરમ કરે છે અને જલદી પકાવે

છે. એના કાચા ફળમાંથી દુધ નીકળે છે તે હોજરીમાંથી બનેલા પેપસીનના દરેક ગુણ ધરાવે છે.

- ક. પપાઉના દુધથી પનીર બનાવી શકાય છે
 - ખ. દરાઝ માટે—પપાઉનુ દુધ દરાઝ ઉપર લગાડવુ.
 - ગ. મરગ માટે—પાકા પપાઉના ચોથા ભાગ ઉપર ટંકનખાર વાલ ૨ થી ૪ બભરાવીને સહવારે અને સાંજે દરરોજ ખાવું.
 - ઘ. મસા પીતના તથા લોહીના માટે—પાકા પપાઉમાં સાકર, જીરૂ, સાંજે બરી સહવારે ખાવું.
 - ચ. અછરણ માટે—કાચા પપાઉનું દુધ સુકવી ૧ વાલ ખાય તો ખોરાક પચે
- માંસનો ખોરાક પેપસીન કરતાં પેપેન વધારે જલદી પચાવે છે, પેપ સીનની માફક પેપેન સાથે એસીડ વાપરવાની જરૂર નથી
- છ. ખરસવા માટે—પપાઉનુ દુધ, ખોરીક એસીડ મેળવી ચોપડે છે. ખરફસું પાકે અને સાફ થાય છે.
 - જ. કરમ માટે—પપાઉના દુધને મધ સાથે મેળવી, કરમ માટે આપે છે પછવાડે દીવેલનો બુઝાબ આપવો જોઈએ
 - ઝ. પપાઉનુ દુધ ગર્ભવાળી સ્ત્રી ખાય તો નુકશાન પહોંચે છે.
- પાચન શક્તી વધારવા માટે પપાઉ પાકુ ખાવામાં બહુજ સાફ છે.
- ટ. કુકડીઆ ખાસી, હડકીની—પપાઉનુ દુધ આ ખાસી માટે બહુ સાફ છે
 - ઠ. ગળામાં સોજો હોએ તો પપાઉનુ દુધ (પેપેન) અંદર ગળામાં લગાડવાથી ફાયદો છે હોજરીમાં નાસુર હોએ તો પપાઉનુ દુધ ખાવા માં લેવાય છે.

પપેટા.

૧. બેઢવાયું—શરીરે ચરબી વધે તેણે એક માસ સુધી પપેટા, દુધ અને પાણીના ખોરાક ઉપર રહેવું. ચીકાસ ન આવે. તેથી શરીરનું વજન ઘટે છે.

પમારીઆ.

- ક. આંતરીઓ તાવ જાય—પમારીઆના બીજ તથા મેથી સભ જે વાટીને પ દીવસ સવાર સાજ ન થી ના તોલો ખાવું.
- ખ. દાઝી ગયલા માટે—પમારીઆના બીને બકરીના મુતરમા ૭ દીવસ રાખવુ પછી તે બીને પીસીને ચોપડવુ
- ગ. ફેફસા પુલેલુ હોય અને જાહાડા આવવાનું દરદ હોય તો પમારીઆના પાતરા પીસીને પીવાડે તો દરદ જાય,

પમારીઓ—કુમારીઓ.

- વ. વીચ્છુનો ડાંખ ઉતરે—પમારીઆનુ મુળ ૧ વરસની અંદરનુ (જુનુ ન ચાલે) પાણીમા ધસી ડાંખ ઉપર લગાડવું. ડાંખ ચઢી ચુક્યો હોએ તે જગા આગળથી આ મુળાઉ ફેરવીને ડાંખની જગા આગળ લાવવુ આમ ધણીવર ફેરવવું મુળાઉ આમડીથી અળગુ રાખવું આમડીને લગાડવું નહી.
- માથે આવેલી સ્ત્રીનો ઓળો આ મુળાઆ ઉપર પડવાથી તેનો ગુણ નીકળી જાય છે

પરસાવના—પોથાપાપરી.

- એની ખુશઓ સારી છે. તેને ચોપડીઓમાં રાખવાથી ઉષાષ લાગતી નથી
- ચ સંધીવા માટે—સુકા અથવા લીલો પાલો છુદી તેની લેપડી ખાંધવી આ લેપ મુકવાથી જુના સંધીવાના સાંધા છુટા પડે છે.

પરેસીઆવસાન—કાળી પથરચટી

- છ. માલ ખરતા અટકે—પરેસીઆવસાનની રાખ ખરતા બાળ ઉપર ખુબ મસળવી.

- ક. પીસાળે પથરી બધાઈ હોય તે માટે—પથરચટી જે પથરવાળી જગા ઉપર થાએ છે તેનો રસ ૨) તોલા અને ગેટીનું મુતર ૨) તોલા રાજ ૧) વાર ૩) દીવસ પીવું.

પદ્મસ—વારભાણુ

ખ. નાસુર માંડ પદ્મસ નામનું ઘાસ જે નદી કાનારે ઉગે છે, તેની સાદડી બને છે તેની રાખ ફાળવી.

વ્રજુ એટલે જાખમમાંથી પડે નીકળે તે ૪૦ દીવસ પછી ફાળવ નહીં તો તે નાસુર કહેવાય.

પાખનબેદ

- ગ. પથરી—પથરી માટે પાખનબેદ વપરાય છે
 ઘ. મુત્ર કચ્છ, પીસાળ છોડવવા માટે—પાખનબેદનો કવાથ મધ સાથે પીવે.
 ચ. પથરી પીસાળની પીગળે—પાખનબેદ અને એલચી સરખે ભાગે મેળવી તેમાંથી ૦ થી ૦૦ તોલા રાજ ખાવું (સહવારે)
 છ. દેવદાર, સંચળ, જવખાર, સાકર સંભાગે મેળવી ૦૦ તોલા રાજ ફાકવું પીસાળની પથરી પીગળે.
 જ. વાંઝકંટોળીનું મૂળ દુધ સાથે ધસીને પીવું. ૦ તોલા ખજૂરીના મુળ વાસી પાણી સાથે ધસીને પીવું. આપે પથરી પગળે.
 ઝ. કાંસકાના બીજ ખાટી છાસમાં ધસાને પાએ ઉપરથી છાસ પાએ તો પથરી પાગળે

પાણી.

- ટ. વાળો—જે દરદીને વાળો હોય તેના વાળાના મુજેલા ભાગ ઉપર જુનો ૩ પાણીથી ભીંજવી મુકવો અને પાટો બાંધી રાખવો. અને પાણીથી આખો દીવસ ભીંજવેલો રાખવો, સાંજે બીજો પાટો બાંધવો. રૂના ઉપર ઘણા જંતુઓ દેખાશે. આ મુજબ કરવાથી વાળો સાફ થાય છે.

- ક વધરાવળ—ગોળીં ઘણી મોટી થાય તો ગોળી ઉપર ઠંડા પાણીની ધાર ૧૦ મીનીટ સુધી નાખવી દીવસમાં ૫ વખત નાખવી. ખેરાકમાં ખીચડી, દાળ ભાત ખાવા, ખેરાક અધુરે પેટે ખાવો, બહુ દાખીને લેવો નહીં આ ઇલાજ ૮ દીવસ ચાલુ રાખવો. આ મુજબ ગરમ પાણી વાપરો તો તે થીખી ફાયદો થશે.
- ખ લુખ લાગે—જે માણસને લુખ નહીં લાગતી હોય તેણે ખાવાના વખતની ૧ કલાક આગળ પીવાય એટલું પાણી પીવું અરધો કલાક હીધોળા ઉપર હીચકા ખાવા અથવા હીચકાવાળી ખુરશી ઉપર હીચકા ખાવા. આ ઇલાજથી લુખ લાગે છે.
- ગ અળાઈ દુર થાય, બકાળો ઓછો થાય—તાપના દીવસમાં પાણી તડકે ગરમ કરી નાહવું.
- ઘ મસા—હરસના મસાને દુસ વડે ઠંડા પાણીથી વારંવાર ધોવાથી અથવા બને તો ઠંડા પાણીમાં ૩ બીજવી તે ઉપર દાળવાથી લોહી નરમ પડે છે.
- ચ. હરસના મસા, લોહી પડતું હોય—તો ઠંડા પાણી ૦૧ શેરની પીચ કારી સફરામાં રોજ લેવી એથી અંદરના ભાગમાં લોહી ફરતું થાય છે, અને તેથી મસા બધાતા નથી, લોહીને, મસાને, અંદરના વરમને ફાયદો થાય છે. ઝાડો આવે ત્યારે કરાત્રવુ પડે નહીં.
- છ. ચાનળુ મરે—હરીઆના પાણીથી શરીરને ખુબ ચોળીને નાહવું કુવાના પાણીમાં મીઠું નાખીને ઉપર મુજબ કરો તોખી ફાયદો થાય.
- જ. જખમ, કાષખી રીતે પડયો હોય તેમા ઠંડા પાણીની ધાર રેડીને અંદરનો બરાબલો કચરો કાઢી નાખવો, તેથી પાકપર ચઢે નહીં જખમની કાર દાખીને પાટો બાંધવો.
- ઝ. બચ્ચું બેશુધીમાંથી શુધીમાં આવે—કાષ કાષ વાર ઝાડો કબજ હોવા ના કારણે બચ્ચું બેશુધીમા આવે છે તે વેળા ગરમ પાણીની પીચકારી સફરામાં મારવી આથી ઝાડો ચઢી બચ્ચું હોશીયાર બને છે.

- ક. હરસના લોહી વખતે સફારને ઠડા પાણીથી ધોયા કરવું અથવા દુસ ઠંડા પાણીનું લેવું.
- ખ. ગળાના ગાંઠ-લુગડાના કટકાને ઠડા પાણીમાં ઘોળીને તે યુગકુ ખંધે બાબુના ગાંઠ ઉપર મુકીને બાધી દેવું તેની અંદરનું પાણી બાહેર ટપકાય નહીં એવી યુક્તી રાખવી. આ મુજબ દર વીસ મીનીટે કટકા પાણીમાં ઘેળી ફરી ફરી મુકવે.
- ગ. ગળાનો મેળો થવાથી ગળું બેમે છે. કદ નીકળતો નથી તે પ્રસંગે આ ઈલાજ સારી પેઠે બાણીતો છે.
- ઘ. એક ગેલન પાણીને સ્વચ્છ કરવા માટે તેની અંદર ગાંડો કટકડી દેહવે છે જેથી અંદરના મવીન રજકણો નીચે બેમે છે.
- ચ. બીજો ઉપાય—એક ગેલન પીવાના પાણીમાં ચુનો ૧ વાલ નાખવાથી, પાણીમાંની કાર્બોનાિક એસીડ ગેસ ચુના સાથે મળીને ચાક બને છે જે નીચે ઠરે છે આ ગેસ ઝોઝી થવાથી પાણીના બીજા બારે બુદા પડી નીચે ઠરી બેમે.
- છ. નં. પાણીમાં કેલ્સીઅમ અને મેગનીસીઅમ વધુ હોય તે પાણી પીનારને ગળે ગાંઠો થાય છે,
- જ. છાતીપરનું પીત, પીસાબે કાકરી, બદલખમી-ગરમ પાણી પીતાએ એટલું પીવાથી આ દરદો દુર થાય.
- પાણીની તગી પડીઆ પછી જે વરશાદ પડે છે તેમાં એમોનીયા હોય છે કાઠિવાર ધણા પ્રમાણમાં એમોનીયા હોય છે ત્યારે જે કુવાના પાણીમાં લોખંડ સમાયલું હોય છે તે પાણી રંગ પકડે છે.

પાન નાગરવેલના, (ખાવાના)

- ક. સાપનો ડાંખ ઝેરી છે કે નહીં તે પારખવા માટે ખાવાના પાનને હાથમાં મસળી ડાંખ ઉપર મુકવાથી ચામડી કાળી થાય તો બાણીતું કે સાપ ઝેરી છે.

પાન ચેવણી.

ક શરીર પરના મસા માટેનો અકસીર પ્રલાજ—ચુણો પાન પર લગાડી તે ઉપર ખાવાનો કાઠો બનરાવી તેની ખીડી વારી મસા ઉપર ઘસવા થી મસો તરત નીકળે છે; આ ગુણુ પાનના દાડામા છે, જે દાડા પાન ખાતી વેલા કાદાડો નંખાય છે તે દાડાનો ગુચ્છોજ ખસૂ અકસીર છે. અને તે મસા ઉપર ઘસવાથી મસો તરત નીકળી જાય છે. પછી તે ખાડામા કાઠો ચુનો મુકે છે આ પ્રલાજ અકસીર છે

પાનની જડ

ખ. પગ ઉપર સોખ્ને હોય તો પાનની જડ પાણીમા ધસી લનાડવી

પારસભીંડી-પારસ પીપળ

ગ. ભગંદર માટે —પારસના કળનો રસ ભગદરની અંદર મુકવાથી રૂઝ લાવે છે.

ઘ. ગર્ભસ્થાન સુધરે—પારસ પીપળાના ખીજનુ ચુરણુ નાતોલોરંતુ કાળમા ઘી ખાડ સાથે ૪ દીન ખાવુ.

ચ. આધાસીસી માટે એનાં ડીડવા પાણીમા ધસી માથાપર લગાડવા

છ. આંખની ખસ જાય—ભીડીના ખીજ ધસીને આખે આજે તો આંખ ની કીડ જાય

જ. ફરાજ માટે પારસના ડીડવા પાણીમા ધસી લગાડવુ.

ઝ. બાળતોરા માટે પારસના પાતરા છુંદી જરા નીમક નાખી લેપડી બાંધવી.

ટ. ધીળા નસો માટે, લીલું દીલ્લુ કપુર સાથ મેગવી લેપ કરી ઉપર ધંતુરાનું પાતર બાંધવું.

પારાની ધાતું.

ક ટાંકી—આંખમા નાસુર પડે, પાપણ ખરી જાય, શરીરે ચાંકાં પડે તો રોજ એવાર નીચલો મલમ મસલવો —

પારો એક તોલો, બે સતું ઘી બે તોલા અને કોકમનું ઘી ૩ તોલા આ ત્રણે ચીજને સારી રીતે એક રસ કરવી. પારો ખુલ્લી આંખે દેખાવો ન જોઇએ આ મલમ બનાવતાં જ કલાક ખરણ કરવું. પછી તે મલમને ખુલ્લી હવામા રહેવા દેવો. ત્રણ દીવસ આમ કરવાથી મલમ થોડી મહેનતે સારો બનશે. પારાને કાંઈપી વસ્તુ સાથે મેળવતાં તેને હવાની ઓકસીજન આપવાની જરૂર છે.

કેટલાંક વસાણાને ભુકો કરવા માટે કાંઈ વધદો કહે છે જે ધણા દીવસ બમવાની જરૂર નથી, બહુ બારીક ભુકો થાય તો બસ છે કાંઈ વધો કહે છે જે ધણા દીવસો શુધી ૧ વસાણુ મસળવાથી તેનો ગુણદોષ વધે છે જેમકે ઘીને ૧૦ વાર પાણીમાં ધોવું. ૧૦૦ વાર ધોવું અને ૧૦૦૦ વાર ધેવાથી તેના ગુણમા ફેર પડે છે પણ તેમાં શું ફીયા થાય છે તે સમજી શકાતું નથી.

કેટલાક અનુભવીઓ કહે છે જે હવામાની ઓકસીજનના bright હવાનું વધતું પ્રમાણુ વસાણા સાથે મળે તેમ તેનો ગુણ વધે છે. ૧ વસાણુ સાત દીવસ ઘુંટવું તેનો અરથ એવો નથી કે રોજના ૨૪ કલાક બેસીને ઘુંટયાજ કરવું પણ ૧ દીવસમાં બે કલાક ઘુંટવું પછી તે વસાણાને ખુલ્લી હવામાં રાખવું પાછું બીજે દીવસે બે કલાક ઘુંટીને પાછું ખુલ્લું રાખવું. આ મુજબ રોજ કરવું આ ખુલાસો કેમીઆને આધારે છે. ધાતુ અને હાડકાં હવામા ધણા દીવસ ખુલ્લા રહેવાથી તેના ગુણમા ફેરફાર થાય છે. તેમ જાડ પાનની બાબતમાં પણ હોવું જોઇએ.

ખ. મશીનો આજર, જુના નાસુર માટે—પારો તોલા ૨૫, ખાંડ તોલો ૧૫ આ બંધેને મોંઢાની ચુક સાથે મસળવું, પારો એક રસ થાય ત્યારે નીચે મુજબ મેળવવું—બીજી ખાંડ તોલો ૧૫, રૂમી મસતકી તોલા ૩, ગુંદર તોલા ૫, હોંગળો તોલા બે એની વટાણા જેટલી જોળી બનાવી રોજ અઢેક ખાવી.

ક દરાજ—દરાજ માટે પારો, ગધક, આમળા, મોરચુયુ લીમુના રસમાં વાટીને લગાડવું.

ખ. ગોળામા મવાદ હોય તે ઉપર પારાનો મલમ માખણ સાથે મેળવી મસળવુ. અથવા પારાના સુકા મતમની પટ્ટી મારવાથી મવાદ વીખરાઈ જાય છે

ગ. પરમેા સાકરીઓ, મીઠી પીસાળ—એ દરદ માટે પારો તોલો ૧૧, ત્રીફળ તોલા ૯, જેઠીમધ, સુક, ગળોતો રસ દરેક તોલા ૩ એનાં ગોળી બનાવીને ખાવી.

ઘ. પારાની ખાક—કેલોમેલ અને એનટીપાએરીન સાથે આપે તો ઝેર ચઢે; પેટની અદર રસ કપુર બને છે.

ચ ગાંઠ પેટની ખસે અથવા આંતરડું વળ ખાચ—તો જીવતો ધોયલો પારો તોલા ૫ દરદીને પીવાડવો (શેર ૧ પીવાય તોખી અડચણ નથી) તે જાડા વાટે નીકળી જાય છે વળન બારે હોવાથી આંતરડામાથી પસાર થતા આંતરડાને સીધું કરે છે જો પારો જાડામા નીકળે નહીં તો દરદીને ઉધો ટાંગવો ત્યારે મોઢામાથી પારો નીકળી પડશે. પછી દરદીને મરધાનો રસ ચાલુ આપવો અને પેટે પાટો બાંધી રાખવો.

છ પારો ધોવાની રીત—કાદવના વાસણમા પાણી નાખી તેમાં પારો મુકા તેને ધગારે રાખવું. પાણી વધારે નાખવુ પડે તો અડચણ નહીં, જો પાણી કાળું થાય તો જાણવુ જે પારો શુધ થયો.

જ. પારો ધોવાની બીજી રીત—હરડાં, જેહેરાં, આમળાને મીઠા પાણીમાં કલાક ૨૪ રાખવા તે ગાળીને તે પાણીમા પારો ધોવો.

ઝ જી, ખોરો અને નીખ—પારાનો માખણીઓ મલમ અને માખણ સંભાગે મેળવી લગાડવો.

ટ. પારાનો ગોટી થાય—ખીરકંદ (દરજી કંદ) નુ ગાખડું કઢાડી તેમા ૪ તોલા પારો બરી મોઢું બધ કરવું, ૨૧ દીવસ પછી કઢાડવુ.

ડ. જી મારવા માટે પારો પાનના રસમાં મસળીને લગાડવો.

ક. માખણુ જોવો ઘટ કરવા માટે પારાને 'હરણુ ખોડી' નામની વન સ્ત્રીમા ૩ દીવસ મસળવું.

ખ. પારો મારવો—પરાની સાથ મેળવણી ધણી રહે છે. માટે તેને ચોખ્ખો કરવાની જરૂર છે. હીંગળ માંથી કાઢેલો પારો ચોખ્ખો હોય છે. પારાને ઉમરાના દુધમાં ખરણ કરવો તે બંધાખને ગોટી અને ત્યાં સુધી દુધ નાખતા જવું અને ખરણ કરતા જવું, હીંગને વાટીને તેની ૨) ઘાંચી બનાવી તેમા ગોટી મુકવી ઉપરથી પાછું હીંગનું પગ ચઢાવવું જાયામા મુકીને ૧) શેર છાણુમા પકવવું. પારાની સંકેદ બુકા અને, તે અકસીર છે. ત્રાંખાને ચોખ્ખુ કરી શકે છે.

ગ. ચાદી-વીષક્રુટક માટે—પારો, ગધક, ટરતળ હીંગળોક, મનસીલ, અકક તોલો. ખોડારમીગ, સંખજી અને તેલાની મેળવણી કરી તુળસીતા રસમા અને પછી ધતુરાના રસમા પત આપે તેની ગેળી બનાવી ગાંધે તે ગોળી ગાયના મુતરમા ધસી દરદ પર લગાડે.

ઘ. સાકરીઓ પરમો—૩) તેલા પારાને ૩) તાલા હળધ સાથ ગુટી ને સુધ કરવો.

સીંધવ, ફટકા, હીરાકસી દરેક ત્રણ તેલાને લીંબુના રસમા વાટી તેની બે લુગડી (ઢાકણી) બનાવવી, ૧) લુગડીમાં પારો મુકી ખીજી લુગડી ઉપર ઢાકવી. તેને એક હાંડલામાં મુકી ખીજું હાંડલું ઢાંકી અડદના લોટથી તે બધ કરવું. ધુમાડો અંદરથી ન નીકળે તેની સંભાળ લેવી. ખીજે દીવસે ચુલે ચડાવી નીચે ખોરડીના લાકડાને કાલસો બે પાલીની ખીચડી પાકે તેટલો રાખી ૪) પહોર સુધી રહેવા દેવું. થંડુ પડેને પારાની ખાક હાંડલામાંથી કાઢાડવી. પારાની ખાક ૪) વાલ, બવંત્રી ૨) વાલ બચકળ ૧) વાલ ને વડલાના દુધમાં બુવાર કરતાં નાની ગોળી વાળવી, ૧) ગોળી નાગરવેલના પાનમાં રોજ ખાવી ખોરાક થી, ધર્મ.

મીઠું ૧૪) દીવસ ખાવું નહી.

ક ગોળી ૭) દીવસ ખાવી, સાકરીઓ પરમેા ૧૦) વરસનો સારો થાય છે. મરદને સકતી આપે છે

(Dr Frances Jasaph, Shasti Taluka, Bombay, 80 years ago)

ખ. વાળો—પારોનો મલમ કુલ્લાની આસપાસ મસળે તો વાળો મરીને સુકાઈ જાય

ગ. પાતો મલમ—પારો ૧) ભાગ કોકમનુ ઘી ૩) ભાગ ભેંસનું ઘી ૨) ભાગ મેળવવુ.

કોકમનુ ઘી અને પારો મેળવવો. પછી ભેંસનું ઘી જરા જરા નાખતા જવુ અને ગુટતા જવુ ૧ પહોરમાં પારો મળી જઈ આસમાની રંગનો મલમ થસે.

પાલખની ભાજી.

ઘ. રેતી પીસાળે--ભાજીના ખીની ચાહ પીવાથી, પીસાખની રેતી નીકળી પડે છે.

પથરી હોય તો પાલખની ભાજી, ચોલાખની ભાજી, કાકડી, દોધી, દાડમ વગેરેમાંથી કે છખી એક ખાવામાં લેવું

પમોડીઆ=પમારીઆ

છ. રગતપીતનો ઊંપાય--જગલી પમારીઆના ખીજ ના તોસાં વાટીને ગાયના દુધમાં ભીંજવી સહવારે પીવું.

પીપળ લીંડી=લીંડી પીપર.

જ. અજીરણ તથા છાતીમાં પીત--એ માટે પીપર મોટી ૨, નીમક ૧૦ વાલ મેળવી ખાધા પછી ખાવું પીત નરમ પડે છે.

ઝ. અડગરી--૩ વાલ પીપરને સરખત સાથે લેવાથી અડગરી બંધ

થાય છે

- ક. કક ગળતો—૪ વાલ પીપર મધ સાથે દીવસમા ત્રણવાર લેવું.
ખ. સરદી માટે—પીપળ વાલ ૩ દીવસમા એવાર ખાવી.
ગ. ભુખ માટે—પીપર પાંચ વાલ ખાવાથી ભુખ લાગે છે.
ઘ. વીર્ય વધે—પીપર, લવેંગ, અકળગરો, ભાગ, સંભાગે મેળવીને

તેનું ચુરણ એ વાલ અથવા વધુ દુધમાં ઉકાળી પીવું
લીંડી પીપરને કાઢી લીંડી પીપળખી કહે છે,

- ચ. હેડકા માટે પીપળ ના તોલો સાકર સાથે ખાવી
છ. શકતી માટે—પીપળ ના તોલો મધ સાથે ખાવી

પીપળ એ પીપરી મુળના જાડનું ફળ છે. લીંડી પીપર તે નાની છે
ઘોડા પીપર તે મોટી છે

- જ. ખાંસી માટે—પીપળ, સુંદ, જુનો ગોળ સભાગે મેળવીને ના તોલો ખાવે
ઝ. રતાંબળો—માયના છાણના રસમાં પીપર ઘસી અંજન કરવું.
ટ. આંધાસીસી-આંદોસી-આંધાશીત્રી-ના માથાના દુખાવા માટે પીપર
વજ, મગી, સુંદ સંભાગે ઘસી નાખમા મુકે.

- ડ. શરીરને શકતી માટે—પીપર તોલા ૫, ગાયનું દુધ શેર ૧૦ અને
ચાકર શેર સવા પાંચ, એને ઉકાળી ચુલા ઉપરથી નીચે ઉતારી
થંડુ થાય ને ફરી ચુલે ચઢાવવું એ મુજબ થંડુ પાડી પાડીને
ચુલે ચઢાવ્યા કરવું અને એનો ભુકો ખનાવવો ના તોલો રોજ
સહવારે દુધમાં ખાવું.

- ઢ. માથુસવ દીલ ધડક ધડક થાય તેનો ઇલાજ—તુલસીના પાંતરાના
રસમાં પીપરને ઘસીને નાકમાં નાશ લેવો તથા પીવામાં આપવો.

પીપરીમુળ-પીપરીમુળના ગઠોડા.

- ઢ. હાંત દુખે—જે ગરમ પાણી હાંતને લાગવાથી દુખાવો થાય તો પીપરી
મુળ ખાવીને તે હાંત આગળ રાખે.
ધ. કળતર દુર થાએ—પીપરીમુળના ગઠોડા ના તોલો મધમાં મેળવી રોજ
સહવારે ખાવા.

પીપળો.

- ક. અજીરણ, છાતીની દાહ માટે—પીપળાની છાળની રાખ (સફેદ થાય તે) વાલ ૨ મધમાં ખાવી.
- ખ. દહરાયલા માણસે પીપળાનું એક પાન ગોળ સાથે ૨૧ દીવસ ખાવું.
- ગ. ગાંઠ બેસે—પીપળાના પાંતરા ઉપર ઘી ચોપડી ગરમ કરી ગાંઠ ઉપર મુકે તો ગાંઠ બેસી જાય.
- ઘ. બચ્ચાંને આંકરી—પીપળાની વડવાઈ સ્ત્રીના દુધમાં ચાર ધસકરા ધસીને પાવી ધલાજ સારો છે.
- ચ. શીફર—પીપળાની વડવાઈનો ભુકો ના તોલો લેવો તેને પાણીમાં મેળવી પાવો, અશીષુ અરધો વાલ ઉમેરવાથી વધુ ફાયદો થાય છે.
- છ. કુતરાનું ઝેર—પીપળાની વડવાઈનો ભુકો ના તોલો પાણી સાથે પાવો, ઝેર ઉતરી શકે તેવું ન હશે અને દરદીનું આયુષ્ય વધુ ન હશે તો તે પીધેલી દવા વામીટ કરી નાખશે. જો એકવાર દવા પચે તો ૩ દીવસ એ ધલાજ રોજ ૧ વાર સહવારે ચાલુ રાખવો હડખુ લાગેલો દરદી સારો થાય છે.
- ખરેજી- તેલ, મરચું, ખાદું ન ખાવું.
- જ. સ્ત્રીને દસ્તાન ધણું આવે તો પીપળાના ૮)પાન રોજ ૩ વાર ખાવામાં આપવાં.
- ઝ. ઉલટી—પીપળાના છોડાની રાખ તોલા પાંચ ૧ શેર ગરમ અથવા થંડા પાણીમાં ઢોહવી ૧ કલાક રાખવી ઉપરથી નીતરું પાણી ઢાહાડી ૩ તોલા પાણી અંકેક કલાકે પાયા કરવું, ઉલટી ડબેલાં સુધી પીવું.
- ટ. કંઠમાળા=મંડમાળા, મળસુડો, રસુળી માટે—પીપળા અને આંબાના લાકડાં સાથે ગાયના દાંતને બાળી ભસ્મ કરવી. તે ભસ્મને સુવરની અરખીમાં મેળવી લગાડવી.
- ડ. કુતરાનું ઝેર લાગેલું તે સારૂ થાય—કોઈકવાર પીપળાના ગ્રાહાક ઉપર બાળ જેવા મુળીઆની ગુચલી થાય છે તેનો ભુકો કરીને તોલો

૦૧ પાણી સાથે ૭ દીન ખવાડવું. લાગેલું હડખું મટી જશે. પહેરેજ ગોળ, દુધ, ખટાસ તેલ, મરચુ ન ખાવું.

- ક. હીસટીરીઆ મટે—પીપળાના ઝાડની વડવઈ (તાજી કુંપલી) તોલા ૨ જવંતરી તો. ૧ કસતુરી બેઆની બાર મેળવીને મગના ઢાણા નેવી ગોળી બનાવી અકેક આપવી અરધા કલાક પછી દુધ પાવું.

પીત પાપડો.

- ખ. તાવ માટે—પીતપાપડાનો ક દવો અથવા આઠ પીવી
ગ. રાજીઓ તાવ જાય—ધાણા, મરી, સુંક વરીઆળી, અનીસું ફરેક ૧૧૧ તોલો લઈને ૧ શેર પાણીમાં ઉકાળવું. ૦૧ શેર રહેને ગાળી ભેતુ આખા દીવસમા ૩ વારમા ૦૧ શેર પીવું.

પીળવંત.

- ઘ. અતરગળ બચ્ચાને તેમજ મોટાંને—પીલવંતના પાતરાં છુંદી અફર દીવેલ નાંખીને પોતીસ દીન ૨ બાંધવો. (દીવેલ આ દરદ માટે ઘણું ઉપયોગી છે)
ચ. કુતરાના ઝેર માટે—બે તોલા પીલવંતનું મુળીક પાણીમાં ઘસીને પીવામાં લેવાય છે
છ. ગોળી મોટી થાય અથવા આતરકુ ગોળીમાં ઉતરે—તે માટે પીલ વંતના પાતરાંને છુંદી તેમાં એરંડીયું નાખી જરા ગરમ કરી તે પોટીસથી ગોળી સેકવી અને પોટીસ બાંધી રાખવી આ મુજબ દસ દીવસ કરવું.
આ દરદ છેક નાનાં બચ્ચાંને હાલ થાય છે છાલાપાલાના ગુણુ ન જાણવાથી માખાપો ગમરાય છે. ફરેક માખાપે આ સહેલો ઉપાય જાણવાની જરૂર છે
જ. મસા જાથુકના જાય—પીલવંતના પુલ શેર ૦૧ નો રસ પીવો ઉપરથી મોળી છાસ પીવી. ૨૧ દીવસ આ ઇલાજ આણુ રાખવો.

ક કુતરાનું ઝેહર—આ ઝાહાડ ઉપર મરી જેવાં લાલ ફળ થાય છે. તેની ઉપર પીળા ફળ થાય છે તે બચ્ચાંઓ ખાય છે. એનું મુળ એ તોલા પાણીમાં ધસીને દરદીને પીવાડવું. નાના બચ્ચાને ૧૧ તોલો પીવાડવું. હડખુ લાગવાથી લાલ રંગના જીવડા પેટમાં પેદા થાય છે તે ઝાહાડા વાટે પડે છે. જરૂર હોય તો બીજવાર પીવાડવું.

ખ કુતરાના, વીચ્છુના તથા સાપના ઝેહર માટે શરીરમાંથી પરસો કાઢવો હોય જરૂરનો છે, માટે દરદીને ખુપ દેડાવીને અથવા કાઠબી દ્વારા પરસેવો કાઢાડવો જરૂરનું છે,

પીતોરી.

ગ આટણુ માટે—એનાં ઝાડના પાંદડાંનો રસ, સીધવખાર સાથે મેળવી લગાડે તો આટણુ જલદી પોચું પડે છે.

પીળી પોપટી (પતંગીડિ)

ઘ. કુતરાના ઝેરનો ઇલાજ—કુવા આગળ બીની જગા ઉપર પીળી પોપટી ઊડે છે તેના આંખ કાળી રહે છે. એક પોપટીને ગોળ સાથે મેળવીને ગોળી બનાવી દરદીને ખવાડવી. દરદી એકદમ આ ગોળી ગળી જાય તો જાણવું જે કુતરાનું ઝેર લાગુ નથી આ ગોળી જે દરદી ગળી નહીં જાય તો જાણવું જે તેની ચામડામાં કુતરાનું ઝેર લાગુ પડ્યું છે. આ ગોળી એક ૩ દીવસ સુધી જખરજસ્તી કરીને ગળાવવી તેથી ઝેર ઉતરી જશે.

પુત્ર જીવક—ગર્ભકા—જીયાપોતા.

ચ. ગર્ભને મદદ કરનાર, વીર્ય વધારનાર, આંખને તેજ આપનાર છે. પુત્રજીવક પ્રક્ષ ઇગોરીઆ જેવું થાય છે. એના ફળના ઠળીઆની

માળા, જેનો ડીકરો જીવતો ન હોય તે સ્ત્રી પહેરે છે બનારસમાં એ રીવાજ છે એનાં પાતરાં આસોપાલવને મળતાં છે. એનું ઝાડ પુનામાં પેલવાના વાડામાં છે. ખીજું મુંબઈમાં રાણીના બાગમાં છે

પેપરમીટ.

પેપર=મરી અને મીટ=કુદનો, જેમાં કુદના તથા મરીના ગુણ હોય છે તે પેપરમીટ કહેવાય છે

પેપરમીટના પુલ--પેપરમીટના તેલની આસપાસ અરક મુકયું હોય તો તેમાં પુલ બધાય છે. કુલ કાઢી લીધા પછીનું તેલ ધણું હલકું, કસ વગરનું, સસ્તું વેચાય છે. આ હલકા તેલ માંથી પેપરમીટનો અરક અને પાણી બનાવે છે અને તે દરદીની દવામાં વપરાય છે, પણ તેનો સ્વાદ અને વાસ દરદીને પસંદ હોતો નથી અને ધારેલો ફાયદો થતો નથી માટે દવાના કામમાં સારું તેલ વાપરવું જોઈએ હલકામાં ખરો માલ જાંજો વપરાતો નથી, ખોટા માલથીજ કામ ચાલે છે.

- ક. દાંતના દુખાવા માટે દાંત ઉપર પુલ મુકવામાં આવે છે.
- ખ. પેટના દુખાવા માટે પેપરમીટના પુલ પાન સાથે ખાવામાં આવે છે.
- ગ. શરદી માટે પણ ઉપર મુજબ ખાવામાં આવે છે.
- ઘ. માથું દુખે તે માટે પુલ માથે મસલવામાં આવે છે.
- ચ. સંધીના માટે--તેલમાં પેપરમીટના પુલ મેળવીને મસળે છે
- જ. અજીરણ માટે પુલ પાન સાથે ખવાય છે.

સારી જાનનું તેલ ઉપકા બધા કામમાં આવે છે.

પેપરમીટના પુલ સાથે વીલાતી જીવાળનું નીમક જોડીને માલ સસ્તો કરવામાં આવે છે.

- જ. પેપરમીટના પુલ અને કપુર સરખે ભાગે લઈ સાથે મસળે અથવા જરા ગરમ કરે તો તેલ જેવું બને છે. તે તેલ દાંતમાં મુકાય છે તથા ખીજા કોઈથી શરીરના દુખાવાપર મસળાય છે.

પોટાસ આયોદાઇ.

- ક. કાન—અચ્ચાનો કાન પાકયાજ કરે અને રૂઝ નહીંજ આવે લો પોટાસ આયોદાઇ દાઈદ પીરામા આવવો, અચુ છેક નાનું હોય તો તેની માને તે પાવો

પોટાસ બાઇ કારબોન

- ખ. પીસાળ છોડવવા માટે ગીવામાં લેવો (સોદા બાઈ કારબોન પણ વાપરે છે.)

પોરટ વાઈનિ—દરાખનો રસ

આફતાબો દારૂ.

માંદા અને નયળા માણસને આપવાથી કઠિનત આવે છે, છુખ લગાડે છે જાડા તથા દસ્તાન થતાં હોય તેને ફાપદો આપે. સુકા ખાના સાથે પીએ તો ગુણુ કરે. ચાવન, લીલી તરકારી સાથ લેવાય તો જાતી ઉપર ખાટું પીત થાય.

ફટકી. Alum.

- ગ. આમન—ફટકીનું પાણી આમન ઉપર લગાડવાથી તે અંદર બેસી જાય છે.
- ઘ. લેપ—ફટકીને ઇંડાની સફેદી સાથે મેળવવાથી, સીમેંટ થાય છે. જે જાગેલા હાડકા ઉપર લગાડવાથી મજબુતી આપે છે બાફેલી ધાલણુને ફટકીના પાણીમાં બેળી ફરી પડે તો ચીકાસ વધુ થાય છે. તેનું સીમેંટ બહુ મજબુત રહે છે
- ચ. આંખ—આંખમાં ફટકીના પાણીના ટીપાં નાખે છે તેથી જાખ નરમ પડે છે. અને ગરમી કપાય છે.

- ક. લેપ ભાજેલા અથવા મોચકાયલા હાડકા માટે—ફટકી ૧, આંખા હળડ ૨, ઇડાની સફેદી ૩ તોલા મેળવીને તેનો લેપ લગાડવો.
- ખ. કમળો—કમળા માટે ૦૧ તોલો ફટકી, પાંચ તોલા પાણીમા મેળવી બળે દીવસને આંતરે પોવી. ઝાડો, ઉલટી થાય તેની અડચણ નથી. તેનાથી કમળો સારો થાય છે.
- ગ. મજન—ફુલવેલી ફટકી ૧ ભાગ, કાળા મરી ૧ ભાગ મેળવી બે વાર રોજ મંજન કરવાથી મોઢાંનો વાસ નરમ પડે છે.
- ઘ. આંગળાના નખ ચામડીમાં પેસે (Ingrowing nail) તે ભાગને સેક કરી, પછી ફટકીનો બુકો દાખવો. ઉપર ૩ મુકવું. રોજ આ મુજબ કરવું. નખ પોચું પડે છે.
- ચ. લાકડું બળે નહીં—ફટકીમા ભીજવેલુ લાકડું અને લુગડું ઇંગાર માં જલદી બળતું નથી.
- છ. તાવ—કવીનાઇનને બદલે પાચ એન ફટકી દર ત્રણ ત્રણ કલાકે આપવી. ઠંડી વાગીને ચોક્કસ વખતે આવતા તાવ માટે બે કલાક આગળથી આપવી, પછપાડે મીઠાનો બુલાખ જરૂર આપવો.
- જ. ટાઢીઓ તાવ—ફુલવેલી ફટકી પાચ એન ચાર ચાર કલાકે આપવી.
- ઝ. સાંપનું ઝેર—મદારીઓ સાંપને કરડાવી, તત્કાલ ફટકીનું પાણી પીએ છે તેથી ઝેર ચઢતું નથી.
- ટ. સાંપનું ઝેર, વીછુનું ઝેર—ફટકી ૨૦ એન, સ્પીરીટ એમોનીઆ આરોમેટીક બે આઉન્સ (અથવા ફટકી પીગળે તેટલું) એમાંથી વીસ ટીપા પાંચ તોલા પાણી સાથે દર ચાર કલાકે આપવાથી ઝેર ઉતરે છે વીછુનો ડંખ તરત ઉતરવા માટે છે.
- ડ. સસણી માટે—ફુલવેલી ફટકી ૧ વાલ મધ સાથે ખવાડવી.
- ઢ. આમણ સફરામાંથી બહાર નીકળે તો ફટકીની ધુંધ આપી આ મનને દાખવું.
- ઠ. લોહી—શરીરના કોઈબી ભાગમાંથી લોહી નીકળે તો ફુલવેલી ફટકી વાલ ૧ થી ૨ સાકેર અને દહી સાથે ખવાડવી.
- ડ. કમળો—લીંછુની ફાડમાં ફટકી તોલો ૦૧ ફુલવીને મુકવી અને લીંછુ ચુસવું.

- ક. ટાકાની ભુકી—ફટકી પુલવેલી તોલા ૨, કાથો તથા પાપડીઓ ખાર તોલો ૦૧, બોદારસીંગ તોલો ૦૧, સંગ જીરું તોલો ૦૧, બધું કપડછંદ કરી આયોદ્યોદ્યારમની જગે વાપરવું તેથી ટાકાની ચાદી રહે.
- ખ. આખની રતાસ કાપે—ફટકી બે ઘઉંભાર, એક આઉસ ચાખ્ખું ટાંકાનું (વરસાદનું) પાણી મેળવી ૨ ટીપાં આખમા મુકવા
- ગ. લોહી ગમે ત્યાંથી પડે તે માટે ફટકી ખવાડવામા ફાયદો થાય છે.
- ઘ. માઉસના લોચાને કદાચ બનાવે—ફટકી અને દાડમની છાલ પાણી માથ ઘસીને લેપ કરવાથી લખડી પડેલા શરીરના માઉસના લોચાને કદાચ બનાવે છે
- ચ. સાપનું ઝેર ઉતરે—ફટકી ૨૦ ચણોટીભાર, પાણી તોલા પાંચ નવમાગરના અરકના ટીપા ૨૦ સાથ મેળવી દર ચાર કલાકે ૩-૪ વાર પીવાથી ઝેર ઉતરે છે.
- છ. ઝેર સાપનું, ઉંદરનું, વીંછનું બિતરે—પુલવેલી ફટકી અરધા પછ સાભાર ૨ તોલા પાણીમા મેળવીને પાવી
- જ. કાનનું ગળવું—ગળતા કાનને પાણીથી ઘોઈ સાફ કરીને અદર નીચે મુજબ દવાના ૧૦ ટીપા નાખવા—ફટકી ટ્રેન ૮, ઝીંક સીલ્ફેટ ૨૦, પાણી ૧ આઉસ.
- ઝ. દાંત હીલ મજબુત થાય—તબાકુ ૪ તોલા, મરી ૧ તોલો, લવંગ ૦૧૧ તોલો, પુલવેલી ફટકી ૪ તોલા મેળવી દાંતનું મજબૂત બનાવી વાપરવું.
- ટ. મસા શરીર ઉપર થાય તે માટે—પુલવેલી ફટકી દીવેલમાં મેળવી ને ચોપડવી.
- ઠ. પાણી ચોખ્ખું થાય—૧ ગ્યાલન પીવાના પાણીમાં ૧ વાલ ફટકી મેળવે તો સઘણું કચરું નીચે બેસે છે. અને પાણી ચોખ્ખું થાય છે
- ડ. સાપનું ઝેર ઉતરે—૦૧ તોલો ફટકી નવટાંક પાણીમાં મેળવી દરદીને પાવી. ૦૧, ૦૧, કલાકે ત્રણવાર પાવી, ઓકારી થઈ ઝેર ઉતરશે.

(પારડી (SURAT) માં 'આકન બોકન' અથવા 'આખલું' બો
ખલું' નામનું ઘાસ થાય છે તેને પાણીમાં છુંદી તેનો ના
શેર રસ ૩ વાર પાવો. તો સાપનુ ઝેહેર ઊતરે.

૧. ખરજવાનો ઉપાય—ફટકી, ૧ ભાગ, ગંધક ૨) ભાગ દનકનખાર
૨) ભાગ ને મેળવી ભુકે કરવો.

તે ભુકાને ઘી સાથે મેળવી મલમ બનાવી લગાડવો. ખરજસાને
પાણી લગાડવું નહીં

૨. તાવ માટે—ફટકડી તો ૨) કલમી સુરો (સુરોખાર) ૪) તોલા
એને કુંવારપાઠાના રસમાં ખરજ કરી તેને કાદવના વાસણમાં
મુકી મોઢ બધ કરી કપડમટી કરવી તેને છાણુનો તાપ
આપવો તે અંદરની દવા પુલી જશે તેમથા ૧) વાલ સુધી
ખાવામાં આપવો

૩. મસા સરીર પરના ખરી પડે—ફટકીને દીવેલમાં મેળવીને સરીરની
ઉપરના મસાને લગાડે તો મસા ખરી પડે
મચ્છર કરડે નહીં, ફટકીને પાણીમાં મેળવી તે પાણી ચામડી
ઉપર લગાડી મુકાવે તો તે ભાગ ઉપર મચ્છર બેસી શકશે
નહીં. આ મુજબ પેપરમીટનું તેલથી ઉપયોગી છે.

ફરાસ પાપડો

૪. ફરાઝ માટે ફરાસ પાપડો લીંણુના રસમાં બસીને લગાડવો.

ફરંગી ધંતુરો

૫. વાળા માટે ફરંગી ધંતુરાના કુમળાં પાતરાનો રસ ૨ પાઈસાભારમાં
ઝરમ ઘીના ટીપાં ૭ નાખીને પીવું.

ફારકી

ક. કુતરાનું ઝેર—ફારકી ચોખ્ખું તોલો ૦૧ થી ૦૧૧ દરમિયાન દીવસ ૩ સુધી ખાય તો કુતરાનું ઝેર લાગે નહીં.

કુદનો Mint.

- કુદનો બસરાધ-મેનઠા સતાધવા
 કુદનો ગામઠી-મેનઠા ઇનડીકા.
 કુદનો પહાડી-મેનઠા વૈરીડીસ-સ્પરમીન્ટ.
 કુદનો ગરમ છે એની ખુસબો સારી છે.
- ખ. અડગરી માટે—ચાહમાં કુદનો અને લીલી ચાહ નાખીને પીવી.
 ગ. પરસેવો લાવવા માટે—ગિપલી ચાહ ગરમ કરી પીવી. તાવ વાળા દરદીને પરસેવો છુટીને તાવ નરમ પડે છે,
 ઘ. કાનમાં પડે તથા દુરગંધ હોય—કાનમાંથી પડે નીકળે અને કાન વાસ માટે તો કુદનાના રસના ૧૦ ટીપા કાનમાં નાખવાં
 ચ. ખુબ્બી—કવચ લાગી ખુબ્બી થાય તો કુદનાનો રસ લગાડવો
 છ. ગિલટી બંધ થાય—કાલેરાની અથવા ખીજી કાઠખી ગિલટી માટે કુદનાનો રસ નવટાંક દીવસમાં ૩ વાર પીવો.
 જ. કુતરાના દંખ ઉપર કુદનાને નીમક સાથે વાટીને લેપડી મુકવાથી ઝહેર લાગે નહીં.

બકરી. (પ્રાણી)

- અ. માથાનો ખોરો—માથાની જીણી કુદ્દી—બકરીની લીંડ વાટીને માથે ચોપડવી તેથી કુદ્દી સારી થાય છે.
- દ. સોજો—સોજા માટે બકરીની લીંડ ગરમ કરી બેપ કરવો.
- ઠ. ખઠી—ખઠીવાળા દરદીએ બકરીનું દુધ ચાલુ પીવું.
- ડ. ખઠી-ખઠીવાલા દરદીએ બકરાના મુતરનો ખાસ ૨ આની બાર

મધમા ચાટવાથી ખહીને ફાયદો થાય છે.

ક. ખહીવાળા દરદીએ બકરાના લોહીની મમી (મુંમાઇ) ૨ થી ૪ વાલ મધ સાથે સવાર સાજ ખાવી.

(મમી બનાવવાની રીત:—કાળી ઘોયલી મટોડીને સુકવીને બકરાના લોહીના સાત પત ફેવા)

ખ. ખહીવાળા દરદીએ બકરીના દુધનો માવો તોલા ૫ સાકર સાથે રોજ ખાવો.

ગ. ખહી માટે બકરાની લીડી તોલા ૨ પાણીમા લઈ ગાળાને મધ સાથે પાવું.

ઘ. ખહી માટે બકરાના વાલનો ધુમાડો રોજ એ વાર ખાસમાં લેવો
ચ. ખહી માટે બકરાની મોઢાની લબ મધમાં ચાટવી

ચા. બાળ પાછા આવે—બકરાંગી લીડીને જાયામાં સુકવી કારી દાહલી મા મુકી તેમાં પાણી નાખવું. જમીનમાં ખાડો ખાઈ તેમા બાળુ વાસણ મુકવું. તે વાસણમા લીડીવાળું વાસણ બરાબર કપડાંડ કરીને મુકવું, જાણુ મુકી સળગાવવું. વાસ નીકળે ત્યારે ચુવે થયલો જાણુવો વાસણ કાઢી પેલા મલાઈ જેવા ચુવામા ટકન ખાર તોલા ૨, બોડાસીંગ તોલા ૦૫, ઘી તોલા ૨ મેળવીને વાળની જગા ઉપર લગાડે તો વાળ ફરી ઉગે છે.

છ. વીર્ય વધે—બકરાના અડકોષ (કપોળીઓ) ઘી, લોડો પીપરસાથ મરમ કરી દુધમા પકાવી ખાય તો દાવવા ચાલવાની શક્તી ધણી આવે.

જા. કોલેરા તથા અજીર્ણ—બકરીના પેટમાંથી કાકરી નીકળેછે જેને પેદર બઝાર કેહે છે. તેને કાંદાના રસમા ઘસી પીવામાં અથવા તે ચમત્કારી અસર થાય છે.

બકરાંની તલ્લી.

ઝ. મીઠી પીસાળ માટે—બકરાની તલ્લીને છરી વતી કાપ મુકી અંદર મીઠું ભરી, બુંજીને પંદર દીવસ ખાવામાં લે તો, મીઠી પીસાળ

વાળા દરદીને ઘણો ફાયદો થાય છે, આ ઇલાજ કેટલાક દરદી માટે સહેલો, સસ્તો અને સગવડ ભરેલો છે

ક. મીઠી પીસાબવાળાં દરદીને બકરાંની તલ્લી બુજીને ખવાડે તો ફાયદો થાય

ખ. રતાઘળાને બકરાની તલ્લી બુજી તે ઉપર બકરાના પીટાનું પાણી જરા લગાડી ખવાડે તો ફાયદો થાય.

બકરાનો લીંડા.

ગ. સાપના ઝેરેર માટે—બકરીની લીંડી બાળીને તેની રખ કરી ખાવા મા આવે, અને બકરીની લીંડીનો લેપ કરવામા આવે તો ઝેર ઉતરે છે

બદામ.

ધ. ચામડી નરમ અને સુંવાળી થાય—બદામનું તેલ, ચામડી ઉપર મસાળવાથી અળસીના તેલ અને ઝલીમેરાઇનની માફક ચામડી સુંવાળી થાય છે.

ચ. મગજ તરી, માથાનો વેગ જાય—બદામની મીઠ ૧૧૧ તોલો ખસખસ ૧૧૧ તોલો, દુધ શેર ૧૧૧ માં નાખી ઉકાળે ૧૧૧ શેર રહેને તેમા શાકર ૩ પછસાભાર નાખી રોજ સુતી વેળા પીવું જરૂર થઈ શકે તો અદર ઘી ૧ પછસાભાર નાખવું.

છ. પથરી બહાર નીકળે—પથરી પીસાબની નળીમાં અટકે તો બદામના તેલની પીચકારી મારવાથી પથરી બહાર નીકળે છે.

જ. ચામડી પરનો કાળાસ મટે—ગાળ ઉપર કાળી છાયા પડે તે માટે બદામના મીચને અદરવાચાના ફળમાં મુકી ચુલ્લા નીચે ૬ દીવસ રાખે પછી મીચ મધમાં અને સ્ત્રીના દુધમાં ઘસી ગાળ ઉપર લગાડે તો ચામડી પરનો કાળાસ મટે.

- ક. બેહેરાપણું—બદામના તેલને સરકામાં પકાવીને કાનમાં ટીપાં નાખે તો બેહેરાપણું જતુ રહે છે.
- ખ. ખાંસી ગુચ્ચની—(ડાખા અથવા પાંજર લાગવું) બદામનું તેલ ૦૧ તોલો તેમાં એનીસીદ તેલના ૧- ટીપાં મેળવી ૬ ભાગ કરવા. ૧ ભાગ સહવાર સાંજ ચાટવો.
- ગ. જી મારે થવા દે નહી—જેને વારંવાર મારે જી થતી હોય તેને નીચે મુજબ ગળે બાંધી રાખવું:—
- બદામને કોરી અંદરથી મીચ કાઢી તેમાં પારો ભરી પાછું બંધ કરી સીલ કરવું. તે બદામ ગળામાં લટકાવી રાખવાથી તેની સોડમથી જી થતી નથી.
- બદામની મીચ કાઢવાનો સહેલો ઉપાય—બદામને ઝીથું કાણું પાડી ખુલ્લી રહેવા દેવી, કીડીઓ અંદર ભરાઈ બદામનો બધો મગજ કાઢી લઈ જશે.
- ઘ. પીત છાટી પરતું, ફેર, ધુમરી સારી થાય—સુકી બદામના બીજ ૧) તોલો સાકર ૦૧૧ તોલો સાથે વાટીને રોજ સહવારમાં મળ સકે ખાવે.
- ચ. વીર્ય વધે—સહવારે રોજ બદામ ખાવી.

બરફ.

- જ. તાવ—ભેંજની તાવવાળા દરદીને અથવા જે તાવમાં સનેપાત થયો હોય અથવા થવાનો સંભવ હોય તે વેળા તેના માથા ઉપર રોજનું એક મણ્થથી વધારે બરફ વાપરવું પડે છે, અને અંગ્રેજી વર્ધદાને તેની ખાસ જરૂર જણાય છે. નબળા બાંધાવાળા અને જરા શરદી ન ખમી શકે એવા શરીરવાળા દરદીને આટલા બધા બરફથી શરીરના બીજા અવયોમાં નુકસાન લાગવાનો સંભવ રહે છે. તેવા દરદીઓને આખે શરીરે સરદી બાપક મધ જાય છે. દેશી વધકુ બરફ જણવું ન હતું તે વેળાના થતા પ્રયોગો નીચે મુજબ હતા—

ક. ખરફને ઠેકાણે તરણુજ પીવામાં તેમજ લગાડવામાં કામ આવતું હતું. માથે તાવ ન ચઢવા દેવા માટે કાળી મટોડીને પાણીમાં ભીજવી તેને લુગડાં ઉપર મુકી તે લુગડું માથા ઉપર મુકવામાં આવતું તેનાથી ભેજાને ઠંડક રહે, પણ આ ઠંડક આખા શરીરે પસરતી નથી.

ખ ઠંડક માટે ખીજે છલાજ--જુના મકાનની દીવાલનું છાંં ખારીક ભુકો કરી કાળી મટોડીની માફકજ વપરાતું હતુ કાળી મટોડી ના જેવોજ તેમાં ગુણુ છે.

અરાસ કપુર .

ગ. દરસના મસા માટે-અરાસ કપુર, કરેણાની જડ, રતાંજરી, ધસી તે ચોપડે તો મસા સુકાર્ધ જાય છે.

અરોળ—તણી .

ઘ અરોળ--સુડાં અંજીર શેર ૧, સરકો શેર ૧૦૦ મેળવી તેમાંથી દરરોજ સવારે ૪ અંજીર ખાવાં. સરકો ખાવામાં લેવો, આથી અરોળ સારી થાય છે.

ચ. સરકામાં ભીજવેલા અંજીરનો લેપ અરોળપર બાધે અને ચંદ્રશ માસો ૧ સરકા સાથે ચટાડે તો અરોળ સારી થાય.

છ. અરોળ માટે નીચલા ઉપાયો છે--બલીસ્ટર મુકીને, દોરાનું પોત મુકી ને, ગોળીનું પોટ મુકીને, દાઢમ મુકીને. ચાર મહીના સુધી આ દરદના ભાગને ઝરવા દેવુ. ઉપાય બધા સારા છે. વહાડ કાપ કરવાની જરૂર પડે નહીં.

જ ચેવલી પાન સાથે પુલવેલો ટંકન ખાર ખવાડે તો અરોળ સારી થાય છે.

ઝ. અરોળ ડાખી બાળુના પાંસલાં નીચે હોય છે, તે માટે કનેરની જડની છાલ વાલ બે રોજ સરખત સાથે પીવી અને સરકા સાથે વાટી અરોળપર ચોપડવી. આ જડ જહેરી છે. (હકીમ

નીલાનુસ કહે છે જે એના જેવો બીજો કોઈ ઉપાય નથી.)
ક જવના ઝાડના લાકડાના પ્યાલામાં જમવું અને પાણી પીવું તે
બરોળને ફાયદો કરે છે.

ખ. બરોળની (Spicen) ગોળી- જવખાર, ખડીઓખાર, નવસાર, એ
બીઓ. રેવનચાનો સીરો, હીરાકસી સભાગે ફવારના પાદના
રસમાં ૪ પહોર (૧૨ કલાક) મસળીને ચણા બેટલી ગોળી
કરવી તેમાંની ગોળી ૨ રોજ વરીયાળીના પાણીમાં ગળવી.

આ વમાણા વધુ વખત મસળાય તો ગુણુ વધે છે.

ગ. મરખાના મુળ—ગ્રામાં સુકવી બરક કરી ભાગેભાર ખાડ મેળવા
૫ તોલો સહવારે પાણી સાથ મેળવે દિન સાત પીવાથી બરોળ
મટ છે

બળબીજ .

ઘ. પરમો રગલીઓ, પરમો લોહીવાળો--પરમા માટે બળબીજના પાત
રાનો નસ શેર ૦૧ પીવો પાતરા ન મળે તો બળબીજ, એબરો
ખાડ સભાગે મેળવી ૦૧ તોલો દીનમાં ઉવાર ફાંકે તો પરમો સાગે
થાય છે

બાવચી .

ચ. સફેદ કાઠ માટે--બાવચી, આમલીના ચીચોડા છાલેલા સંભાગે
લઈ લેપ કરવો.

છ. હાથ પગનું ઠંડીમાં ફાટવું--બાવચી, માયાં, ઘોડાવજ, કાલા તલ
હળદર, મેથ, શેરી લુખાન સભાગે ચુરણ બનાવી ઘીમાં મેળવો
લગાડવું (ઉપાય ખાસ છે.)

જ. કાઠ સફેદ--બાવચી તોલો ૦૧, કરીઆતું, વરીઆળી દરેક તોલો ૦૧,
એલચી નંગ ૨૦, પાણી શેર ૪ ઉકાળી શેર દોઢ રાખી તેમાંથી
તોલા ૫ દીવસમાં ૪ વાર લેવું.

ઝ. કાઠનો લેપ--બાવચી, હળધ, ગંધક, લીલીઅદાન પાણી સાથ મેળવી
લેપ કરવો

ક. કોઠ—આવચીને દુધમા અથવા ગુલાબજળમા વાટીને સફેદ ચામડી ઉપર લેપ મુકયા કરવો ચામડી રતાસ પકડશે, ઉપર પુદલી થાય તો હડો મલમ લગાડવો.

ખ. કોઠ--ધણા વખતનો હોય તો આવચી ખાવામા લેવી.

ગ. આવચી અને કાળા તલ સલાગે મેળવી એમાથી બે આની બાર વજન માફેર સાથે ધણા દીવસ ખાવુ એની ગરમી બીલામાના જેવી છે બીલામાની ખાબદમા જેમ થાય છે તેમ ખાનારને વળ વળી ઉપડી આવે છે તે વેળા કાળા તલ, અથવા કોપરાને છુદીને વળવળ થતી જગા ઉપર લેપ કરવો જે પેટમા ગરમી જણાય તો તલ અથવા કોપર ખાવામા લેવું અને ગરમી નરમ કરવી.

ઘ. કોઠ માટે આવચીનું તેલ ખાવામા ૧૦થી ૧૫ ટીપા લેવાં.

ચ. આવચીનું તેલ બનાવવાની રીત-૧ ભાગ આવચી તેમાં ૨-૩ ભાગ પાણી નાખી છુદવી, અને ભારોભાર આવચીનો બગબગ તેલ લઈ ઉકાળી પાણી બાળી નાખવું.

આવચી ગરમ છે બ્લીસ્ટર ઉઠાડવાનો ગુણ કેનઠારદાસના જેવો છે તે આખે લાગવી ન જોઈએ.

છ. બાલ વધે—આવચીનું તેલ માથે લગાડે તો બાલ વધે છે, કેનઠાર દાસનો ગુણ ધરાવે છે.

જ. કોઠ—આવચી, કુવાડીઆના બીજ, અજમો. કમળકાકડી સલાગે મેળવી ગાતેલો મધ સાથે ખાવી.

ઝ. કોઠ માટે આવચી, ગેરૂં, ગધક સંભાગે મેળવી અરોઠા જેવી ગાળી કરી રોજ ખાવી.

ટ. કોઠ માટે—આવચી, કુમારીઆના બી, ગેરૂં સંભાગે મેળવી આદુના રસ સાથે મેળવીને લેપ કરવો.

ડ. લોહી સુધારવા માટે—આવચી, ગંધક, આંબા હળધ અને વરીઆળી દરેક ૧ તોલો પાણીમાં ભીંજવી રાખી, ગાળીને પીવામાં લેવું એનો ઉકાળો કરી પીએ તોપણ ચાલશે અને તે વધુ ફાયદો કરશે.

ક. સફેદ કાઠ માટે આવચી દુધ સાથે મેળવી લગાડે છે.

એસેન્સ આવચી --આવચીને ધૂધર સાથે મેળવીને અરક ગાળી લેવો અથવા નીતારી લેશે તો પણ ચાલશે કારણ કે કાગળમાંથી ગાળતાં ઘણા ભાગ ઉડી જાય છે. એ બધી સળગી ઉઠે એવો પદારથ છે. આ અરક બત્તી બળતી હોય તે નજદીક ઉભા રહી ચોપડવો નહીં, સળગી ઉડવાનો સભવ છે.

દવામાં લેપ કરીકે વાપરતાં આવચીને ગાયના મુત્રમાં ૨૧ રીવસ લીંબો રાખી છોળતાં કઢાડી જાયમા સુકવીને વાપરવી.

ખ. સુવાવડી બાયડી માટે પરી—વાયુ શરીરે થયો હોય તે માટે - આવચી, રાસના, ગોમર, તાલવંતી પીઠવની, અસંધ, એરદનુળ, કઊચા, ગળે, સતપરી, કાંટાસળીઓ મોઠ, હરડેનુ દળ, દેવદાર. દાઢ હળદર દરેક ૦૫ તોલો લઈ એની પરી ૩ કરવી ૧ પરી સાથે ૩ શેર પાણી નાખીને ઉકાળવી અને ૦૧ શેર ગ્રેને પીવાડવી.

ગ. સફેદ કાઠ માટે—આવચી, માલવંતી, તેલ કાચીનું એ સરવે દ્રવી માં નાખી કાઠ ઉપર મુકવું કઊચા સ્પર્શ કરેલા લેવા.

ઘ. ખસ, ખમ્બુ, વીસપ્રટક માટે - તલનું તેલ ૧૦૦ તોલા લઈ તેમાં ૪) બીચામાનાખી ઉકાળવું બીલામું બળી ગ્રેને નીચલું ચુરણ નાખવું બાવચી, ગંધક, હરતાળ મનસિલ દરેક અઢેક તોલો લઈ તે તેલમાં નાખવું અને પછી તે તેલ ઠંડા પાણીમાં નાખવું કે જેથી તેલ પાણી ઉપર તરી આવશે. તે વાપરવું. તે શરીરે ચોપડી તડકે એસવું. શરીર તપી જાય ત્યારે બેંસનું જાણુ ચોપડી ઠંડા પાણીથી નાલવું. અને દ્રવી ચોખા ખાવા ૧) વાર લગાડવાથી શરીરની કીર મટી જાય છે.

બાવળ.

ચ. કીડ નરમ પડે--બાવળની પાલી છુંદી કીડ ઉપર લગાડવી તેથી કીડ નરમ પડે છે.

છ. પાકું--બાવળની પાલી છુંદી તેનો લેપ પાદાં ઉપર મુકે તો, પાદાંની અંગત નરમ પડે છે અને પાકવે છે.

- ક. વીંછુનો ડખ--આવળની પાલી મોઢામાં ચાવી ડખ બિપર ઝુક મારે તો દુખાવો નરમ પડે છે
- ખ. કીડ માટે--પાવળની જાલનું પાણી બિઝાળવુ (૧ ભાગ જાલ ને ૭ ભાગ પાણી) તે મસળવાથી કીડ નરમ પડે છે
- ગ. પાહુ--આવળની કુમળી પાંદડી અને બોરડીના પાદડા છુદી લેપ કરી બાધે તો પાહુ અને ગુમડાં પાકે છે
- ઘ. શીફર--આવળના ઝૂલને ઘીમાં તળી તેની ખાખ કરી ૦૧ તોલો ખાખ ગોળ સાથે સાત દીવસ ખવાડે તો શીફર મટે છે.
- ચ. મોઢાનો સ્વાદ બગડેલો હોય તો આવળની પાલી ચાવવી.
આવળનો ગુરુ--સ્ત્રીઓને ખવાડવાથી કમરે જોર આવે છે દસ્તાન ની બીમારી સુધરે છે
- છ. લોખંડી ભસ્મ -આવળનાં પાંદડાંને છુંદી તેમાં કાનમતો ભુકો મેળવી ૧૪ દીવસ સુધી સુરજના તડકામાં રાખવાથી લોહ ભસ્મ થાય છે તડકે મુકવા પડતાં જડીમાં બાળી હોય તો વધારે સારી અને જલ્દી થાય છે
- જ. આવળની જાલ કપડાં અને ચામડા રંગવામાં બહુ વપરાય છે. વીઘા યતમા એને બદલે એક જાડની જાલ વપરાય છે.
- ઝ. મસા--હરસના મસા મટે આવળના જાડની સુકી પાલી અને થોડી બિઝરની લોંડીની ધુધ આપે. મુડીબર પાલી એક વખતમા લોએ અને દીવસમા ૩ વાર ધુધ લે તો હરસ સુકામ જાય છે
- ઞ. આગરનું તેન--પાવળનો જાલ અથવા પાતરા, અથવા સીંગ ૨ તોલા કવચના બીજ ૧ તોલો અરેડી ૧ તોલો, આખા હળદર ૨ તોલા, પાણી શેર ૧, તેલ શેર ૦૧ એનું તેલ બનાવવુ અને તે તેલ લગાડવું.
- ટ. કોઠ--કોઠ માટે આવળની જાલ તોલા ૪ પાણીમાં આખી રાત બીજની સવારે ૧૫ દીવસ સુધી પાવી.
- ડ. આગર મોઢાંને --પાવળની જાલના બિઝાળના કોગળા કરવા
- ક. હરસ બિપર આવળની કુમળી પાતરીનો લેપ મુકવો.

લોળી ઝાડામાં જ્ય ત્યારે બાવળની અથવા ભોરડોની અતરછાળ
નાં તોલો વાટી દહીં સાકર સાથે બળે પહોરે ખાવી.

ખાંસી માટે—બાવળની કુપળઅને સાકરને વાટી પાણી નાખી રસ
કઢાડી સવાર સંજ પીવામાં લેવું.

મરડો, ઝાડો—એને માટે બાવળની કુપળને પાણી સાથે છુંદીને
તેના રસ પીવાડવામાં આપે છે અથવા પાદકાના ઊકાળાની
પીચકારી સફરામાં મારે છે.

જુનો પરમો, સ્ત્રીના છુપાં દરદો—બાવળના પાતરાંના ઊકાળાની
પીચકારી મારવાથી જુનો પરમો તથા સ્ત્રીના છુપાં દરદોને કાયદો
થાય છે.

કાઢના ચાંદા ઉપર બાવળના પાતરાંના પોટલીસ મુકવાથી રસી
નીકળતી બધ પડે છે અને રૂઝ આવે છે.

મોઢાની ગરમી માટે બાવળની છાલના ઊકાળાના કાગળા કરવામાં
આવે છે.

ટાંકાની અસર મોઢામાં થઇ હોય તો તેના કાગળા કરવાથી નરમ પડે છે.
ઝાડા છુટવા, મીઠી પીસાબ—ઝાડા છુટે તથા મીઠી પીસાબ હોય તે માટે
પાચ તોલા બાવળની છાલનો ઉકાળો દીવસમાં ૩ વાર પીવો.
બાવળની છાલ ૪ તોલા, પાણી શેર ૧૧ એને ઊકાળીને ગાળી
નાખવું એટલે ઉકાળો બને છે.

આંખની ગરમી—બાવળની છાલને દૂધમાં ધસી, કપડા વતી ગાળી
તેના ટીપાં આંખમાં નાખવાથી ગરમી નીકળી જાય છે.

દાંતનું મંજન—બાવળની છાલ અને બદામના કાચલાના કાલસાને
મીઠાં સાથે મેળવી દાંતનું મંજન બનાવે છે.

ઝાડા, મરડો, મીઠી પીસાબ—એ માટે બાવળના ગુંદરનું પાણી પી
વામાં લેવાય છે. અથવા બાવળના ગુંદરના પાણીનું સરખત બના
વીને પીવાય છે.

ઝાડા વાટે લોહી—ગુંદરનું પાણી પીવામાં આપ્યાથી ઝાડા વાટે પડ
તું લોહી અટકે છે.

કમળો—કમળા માટે સંધેશરાની તથા બાવળની પાલીનો રસ શેર ૦૧
સાકર ૨ તોલા સાથે ૭ દીવસ પીવામાં આપે તો કમળો જાય.

- ક. ખાંસી માટે—બાવળની કુમળી પાળી છુંદીને તેનો રસ ખાંડ સાથ મેળવી સહવાર સાંજ પાવો.
- ખ. મરડો અને ઝાડા માટે બાવળની પાલીનો રસ અથવા બાલત્રી ચાહ પીવામાં આપે છે. બાવળની બાલનો ઉકાળે પીચકરી તરીકે વાપરવાથી પરમે વજરે પીછ પીમારીમે કાયદો કરે છે.
- ગ. પરસેવો હાથ પગમાં ધણો નીકળે—બાવળની સૂકી પાલીનો, ભુકો મસળવામાં આવે તો મરસેવો બંધ થાય છે.
- ઘ. આધાસીસી માટે—બાવળના ઝાંડ બિપર કાંઠાના કવરવાળા ડેશી બંધા ય છે તેમાનો કીડો તુલસીના પાતરાં સાથ વાટી રસ નાકમાં મુકવો.
- ચ. કમળો—બાવળના ટુલને બારીક કરી તેની જોળી મધ સાથે બાળી તે ગોળા તેલમાં ધસી આંખમાં આર દીવસ સુધી આંજવી.
- છ. વીચ્છુનો દંખ બિતરે—બાવળની પાલી ચાલીને ટૂંકરીને, જે બાળુ દંખ હોય તેનો સામી બાળુના કાનમાં જોરથી ઝુક મારવી
- જ. ઝાડાનું દરદ મટે, મરડો મટે—કુમળાં બાવળના પાતરાનો, રસ ૪) તોલા ત્રણ દીવસ સુધી દહાડામાં ૩ વાર પીવો.
- ઝ. કુતરાનું એહેર—બાવળની કુમળી પાતરી પથ્થર પર છુંદીને તેનો રસ કહાડે. ૦૧) તેલાથી ૨૧) તોલા સુધી રસ, ફરદીને પાવો. ૩) દીન સુધી બુખે પેટે સહવાર સાંજ પાવો. ૧) કલાક સુધી ખાવાનું આપવું નહીં. યોરોકમાં રંધેલા ચોખા અમે ચોખાનો રોટો, દુધ અને જાસ આપવી. મીઠું અને દારૂ તુકસાન વધારે કરે છે. ૩) દીવસ પછી જખમ રૂમશે. બાવળની કુમળી પાતરી દરેક જતના એહેર ચુસવામાં બિપયોગી છે.
- ટ. વીચ્છુનો દંખ બિતરે—બાવળની પેરદાના બી વાટીને દંખ બિપર મુકવા.
- ડ. રોસની હાંગળા જેવી લાલ થાય—બાવળનો ભુખ ૨ સાથ મેળવી દીવેટ બનાવી તેલમાં જલાવે તો લાલ રોસની થાય છે.
૧. શીફર બાવળના ઝાડાના કુખમાં ધીમી તળી તેનો છુંકો કરી ગોળ બનાવી મધમાં અથવા ગોળમાં બાળી નેટલી બનાવી ૭) દીન ખાવી

વીચ્છુનો દખ ઉતરે—બાવળના લાકડાની રાખ દંખ ઉપર દાખે
તો દંખ ઉતરે છે.

ક હરસના મસા મટે—હરસ ૩/ જાતના છે. ગરમીના કે લોહી વીકા
રના હોય તો તે ફાટે ત્યારે લોહી પડે છે.

રસવીકારના મસામાંથી આમ અને પઃ પડે છે.

વા વીકારના મસા સુકા હોય ત્યારે ફક્ત દરદ થયા કરે છે. લોહી
આગ માણસના મસાનું લોહી બધ કરવામાં નુકસાન છે.

ખ બાવળની મુકી પાલી અને ગરમીની લીડીની મુકીને દેવતા ઉપર
મુકી તેની ઉપર કાદવનું બાફું કકુ જીંધુ મુકવું. ૨) આગળ
જાળે એટલું કાનું કુંડને વચમાંથી કરવું આ કાતરેલા બાગ
જીપર સફરો મુકીને હરસ જીપર ધુધ લગાડવી એ મુજબ
દીનમા ત્રણ વાર ૭) દીવસ સુધી ધુધ આપવી

ગ. રક્તાતિસાર, લોહી સાથના ઝાડા—બાવળના કુમળા પાનનો રમ ૧)
તો ૦ મધ ૧] તોલો દુધ તોલો ૫) ઘી ૧) થી ૫) તોલો મેળવીને
પીવાથી બધ થાય છે

દીવાના બાબુલ (રામબાવળાઓ.)

ઘ. કુતરાના જોહેર માટે—દખને ગરમ પાણીથી સાફ કરવું બાબુલનો
પાણી વગરનો રસ ૨ થી ૩) તોલો સહવારે અને માંદ
ભુંખ પેટે આપવો ૧) દીન સુધી કાઠ ખોરાક આપવો નહી ૩)
દીવસ ધલાજ ચાલુ રાખવો.

બાલ.

બાલ માથે રાખવાથી ચતુર્ધ વધે છે.

બાલ ન જો (જુઓ બોડાસીંગ)

બાલ પાછા આવે (જુઓ બકરી)

બાલ કાળા થાય (જુઓ સાંપ).

બાલ વધે—કેસ વરધક ચુરણ (જુઓ સુખડ.)

ક. બાલ કાળા થાય—નગોડનો ચુવો શેર ૧, મધ શેર ૧, ઘી શેર ૧ લે નાના વાસણમાં મેળવી ઉપર લોઢાનું ઢાંકણ ઢાંકી ૪૦ દીવસ ચનાજની કોઠીમાં રાખી તેમાથી ૧ આગળી દીન ૩ ચાટે તો બાલ કાળા થાય

ખ. બાલ ન હોય ત્યાં આવે, બાલ વધે—તદુકમાઈતું, લવંગ, ચીની કપુર દરેક તોલો ૦૧ તેને તેલ શેર ૦૧ માં મેળવીને જાડું કરી ચામ ડી ઉપર લગાડવું.

ગ. હરસના મસા મારે—ઘેટના બાળની ધુધ આપેથી હરસના મસા મરેછે.

બાળક.

ધ. ઉંઘમાં બચ્ચુ રહે તો જયફળ પાણીમાં ધસી કપાળે લગાડે તો શાંતીથી ઉઘે છે

ચ. બચ્ચુ ઉંઘમાં મુતરે—આકરાના પુલ સુકાં શેર ૦૧, કાલા તલ શેર ૦૧ ને ગેળ સાથે મેળવી તેની ૧ વાલની ગોળી કરવી,, તેમાની ૧ ગોળી પાણી સાથે ધસી સદવારે પાપી.

છ. બાળક ખીદીને ઉઠે—કાકડાસીંગ, પીપળી મુળ, અતીવીખ. અકેક તોલો મેળવીને તેમાથી ૧ વાલ લુકો મધમાં મેળવી ચટાડવું.

બાળગાતુખમ.

જ. ખીલ—બાળગાતુખમનો બારીક લુકો, ઇંડાની સફેદી સાથે મેળવી ખીલ ઉપર લગાડવો. ખીલ ફેડવા જોઈએ નહીં. ખીલ ફેડવાથી તેની રસી ખીજગમ લાગે છે અને નવા વધે છે.

બાળાગોળી.

ઝ. અજમે ૧, હરડે, ૧. ખારક ૧, જયફળ ૧, મોરચસ ૧, અરીણ ૦૧, કેસર ૧, મધ ૨ ભાગ, આ પ્રમાણમાં મેળવીને તેની

ગોળી ૦૦ ગ્રેનની બનાવવી. બચ્ચાને ૧ આપવી, આ ગોળી સરકારી પરવાના વગર વેચી શકાય નહીં.

ક. બાળકોને ઉલટી, કાઢડો અટકે.— ઉધ, આલે—જવનત્રી, મધ, લવંગ દરેક ૨ તોલા અજમો, કેસર, ખારેક, જાંઘળ, મેચરસ, હરડે દરેક ૧ તોલો અશીષુ તોલો ૦૦, બાજરીના દાણા જેવડી ગોળી કરવી, સહવાર સાંજ અડેકી આપવી.

બીજો.

ખ દરેક જનનવરના ઝેર માટે ઉપાય—બીજોરાનાં બી તોલો ૦૦૦ ફાકવા લા ખાખરાં કરી પાણી સાથે પીવાં બીજો તોલો ૦૦૦ કાઢવો કરી પીવું.

ગ. ગર્ભાત સુધરે—બીજોરાનું મુળ ૦૦ તોલો દુધમાં ઉકાળી તેમાં ઘી નાખી રજસ્વલાના દીવસ ૩ પીવું.

ઘ. દરેક જનલમાં કોહેર—માટે બીજોરાનાં બી ૦૦૦ તોલો પાણીમાં ખુબ ઉકાળી ગાળીને પીવાડવું.

બીર=ખાચેર

ચ. બીર એ જવમાંથી બને છે, જેમ હિંદુસ્તાનમાં જુવારમાંથી બોળે બને છે તેમ એ જવનો બોળે છે.

બીલ્લાં.

છ. બાળકને અતેસાર—બીલ્લાંનાં ગર, ધાવરી, વાળાં, લોહર, પીપળ, સભાગે મેળવીને છુડો કરી પીવાં એ વાલ દીવસનાં ૩ વાર ખવાડવું.

બીલ્લાંનાં ગર

બીલ્લાંનાં ગર માટે બીલ્લાંનાં ગર, લોહર દરેક ૧૦ તોલો. ગોળમાં બોળવાં ૧૦ તોલો બીલ્લાંનાં ગર ૧૦ તોલો ખવાડવું ૩ વાર દરેક ૧૦ તોલો.

ધુરા ખાંડ.

- હળધીઆ સનેપાતનો ઉપાય—ધુરા ખાંડ તોલો ૧, સુરોખાર તોલો ૧ એનાં પડીકાં ૩ કરીને ૧ દીવજમાં ૩ વાર ખાવાં આથી ઝાડા છુટશે અને રોગ મટશે.

બેહેડા.

૫. આખની ગરમી અને ગ્રાંખ મટે—બેહેડાને મધ સાથે ધસીને દીનમાં ૩ વાર આપે આજવું.

બોડાસીંગ

બગલ વાસ મારતી હોય તો બોડાસીંગ પાણીમાં ધસી લગાડે તો વાસ બંધ થાય.

- .. બાલ ન ઉગે—મધેડાના લીંડા શેર ૨૦ (જાયામાં સુકવેલાં (કેરી છાલ્લીમાં ઘાલી પાણી નાખી કપડાંકંદ કરવું. વરાળ નીકળે નહીં તેમ કરવું. જમીનમાં એક બીજું વાસણું નાટી તેમાં લીંડા વાળું વાસણું મુકવું. જાણી ઉપર મુકી સળગાવવી લીંડાનો વાસ નીકળે ત્યારે વાસણું ઉઘડી લેવું. વાસણુંમાં યુવો મલામ જેવો થાય તે જુદો પાડી લેવો. પછી ટંકનખાર તોલો ૧૦, વી તોલો ૧૦, બોડાસીંગ તોલો ૧૦ મેળવીને એ મેળવણી યુવા સાથે એકઠી કરી બાલને લગાડવાથી બાલ ઉગતા નથી. (બાલ ફરી આવે બકરીની લીંડ લાધને જે આ ઇલાજ કીધો હોય તો બાળ વધે અને ખરતા આદે.)

- .. પીસકુટક—બોડાસીંગ બાળેલી ૦૦ પધસાબાર, જુની કામરી (વાસ) ને બાળીને કરેલી સર્પ માં પધસાબાર, એલચી દાણા ૮ પધસાબાર, બરાસ કપૂર મસો ૩ કપડાંકંદ કરી આંદામાં દાખે તો રૂઝ આવે છે.

ક. ટાપી ઉપર દાખવા માટે—ખોદાસીગ તોલો ના સફેતો તોલો ૧ મેળવી ને લગાડવું

ખ. વાદરા કરડે તેનું ઘર—ખોદાસીગ (મુરદાસ ખ.) પાણીમા ઘસીને ઘાપર લગાડે તે સા થાય છે

ખોરડી

અ. લોખીના જાડા અટકે—ખોરડીની લાખ તોલો ના થી ના મધમાં ચાટે તો રક્તશ્રાવ અટકે ખોરડીની અંતર છાળ તોલો ના અથવા ના વાટી દહી તથા સફેર સાથે ખાય તો લોહી બધ થાય

બ. હાથ પગની ઝરી છુટે તો ખોરડીના પાતરા વાટીને ચાળવા

ચ. દાઝેલા ઉપર—ખોરડીનું કુપળ વાટીને ચાપડવાથી અગન નરમ પડે છે

છ. ખીત્ર—ખીત્ર માટે ચીની ખોરડી રાખ પાણી સાથે ચાપડી,

જ. બાલ વધે અને બાલ કાળા થાય—ખોરડી અને લીમડાના પાતરા વાટીને બાલમા લગાડી ૪ થી ૫ થી નાહવું. તથા ખોરડીના પાતરાને સરસના બી સાથે વાટીને માથામા બમી ગરમ પાણીએ નાહાય તો બાલ વધે છે

ઝ. સફેદ કાહોડ માટે ખાવાની દવા—ખોરડીની અંતર છાળ ના શેર એખરાની જડ ના શેર, એના ૪૨ પડીકા કરી રોજ એ ખાવા દરદીએ બ્રહ્મચર્ય પાળવું.

ટ. વીંછુના દાંખ માટે—ખોરડીના પાતરાનો રસ કાઢી કાનમાં ના ખવો શરીરની જમણી બાજુ પર દાંખ હોએ તો દાખા કાનમાં રસના ટીપા મુકવા.

અથવા (લાલ કસારી છુંદીને દાંખ ઉપર મુકવી)

ખોરોસાધત્રેટ.

પથરી માટે—પોટાસ ખોરોટારટરેટ વપરાય છે.

ક પથરી માટે—બોરોસાત્રેટ એક મેગનીસીઆ વપરાય છતાં બનાવતા નીચે મુજબ છે—મેગનેસ કારબોનસ ૫૫ ગ્રેમ્સ, એસીડ સાઇટ્રીક ૦૧ આઉન્સ, સોડા બોરેક્સ ૧૧ આઉન્સ, ગ્રમ પાણી અથવા ગ્રેટર લેવુ બર્ષનિ લેવની ચાલુ ૧૫૦ બ્લોગને બુક્રા બનાવવો. પ્રમાણ ૧૦ થી ૧૫ ગ્રેમ્સ માની રાશી દૈવસમા ત્રણ વાર પીવું. અથવા મેગનીસીઆકારબોનસ ૫ ગ્રામ, એસીડસાઇટ્રીક ૨ ગ્રામ, બોરેક્સ ૧ ગ્રામ અને પાણી ૮ આઉન્સ એ બધાને મેગનીને તેમથી ૨ ગ્રામ હવા ૩ તોલા પાણી સાથે મેગની ત્રણવાર પીવાથી પીસાબની પથરી મટે છે.

આંદી—દારૂ.

ખ ગરમી ધણી આવે—જો આંદી દારૂ સાથે આસીડ ન્યુટ્રીક દાઘલુ ટના ટીપા ૫, પીવામા આવે તો શરીરે ગરમી ધણી આવે છે.

બ્રહ્મીનો પાલો.

ગ. બ્રહ્મીના પાલાનુ ઘી બનાવવાની રીત—૫ તોલા પાતરાંનો રસ, ૧ શેર ઘીમાં ઉકાળા તે ઘી રોજ ખાય તો મગજની બીમારી ટળી જાય અને મગજની ભમરી મટ, તથા મગજ બગડેલું સુધરે છે.

ઘ. સ્ત્રીના પેટમાં મુએલું છોકરૂ હોય તે નીકળે—બ્રહ્મીનો પાલો સીંધવ સાથે ખવાડે તો છોકરૂ નીકળે.

ચ. દીવાનાપણું, ઉન્માદ, ચિત્તભ્રમ, ઘેલછા—આ નુકસામા લખાયલી દરેક ચીજો એકલી વાપરવાથી બી ગુણ જણાય છે, પણ નીચે મુજબ નુકસા અહુ દરદીઓને ઘણો જલદી માફક આવેલો કહેવામાં આવે છે. આત્મી, ઘોડાવજ, સિંધવ, સંખાવલી, છીણી (ખેયણા) માલ કાકણી, ઇંદ્રવારણી, લીંડી પીપર દરેક ત્રણ ત્રણ જવભાર, સુનાનો વરખ એ જવ ભાર, વછનાગ, તલ ૧) જવભાર આનું ચુરણ ૧૦) વરસના જુના ઘી ૧) તોલા સાથ ભટાડવું.

તે પાત્રન થયા પછી સાઠીચોખા, મધ, ઘી ખાવું. આથી ભયંકર અને જીવ દરદ જડ મુળથી જાય છે.

ઘી અને મધ સરખા વજનને કોઈ દીનખી ખાવું નહી તે સંભાગે ખાવાથી ઘેર બને છે એવું કહેવાય છે. આ બાબત દસી કાઢવી નહીં કારણ ધણી પેદાએ કહેલું છે.

ભાંગ.

ક. ઉધ ન આવે તેનો ઇલાજ—ભાગ ૧ તોલો લેવી તેના ખીઆં કાઢી નાખવાં અને સાત પાણીએ ઘોઈ સૂકવીને ભુકા કરવો. ૨ થી ૫ વરસના છોકરાંને ૨ એન, ૬ થી ૧૦ વરસના છોકરાંને ૪ એન, ૧૦ થી ૧૫ વરસનાં છોકરાંને ૬ એન, ૧૫ થી ૫૦ વરસ લગીનાને ૮ એન આપવી. આ ઇલાજથી ઉધ આવશે ને તબીયત સારી રહેશે.

ભાંગની કેફ ઉતરે—હઠી અને સાકર ખાય. આ મલાઇ અને સાકર ખાય. આ ચાહ ગરમ ગરમ પીવાથી કેફ તરત ઉતરે છે. ગોળી મોટી થાય તો નવટાંક ભાંગને ૨ શેર પાણીમાં ઉકાળી તે પાણીથી ગોળીને ધુએ તો નરમ પડે.

ખ. હરસ, નાસુર મટે—કાળો જવ ભાંગરો (ભંગરાજ) ભાંગ, (પીવામાં લીએ છે તે) કુકડવેલો (મુળ સાથે આખો), જનવરના સીંગડાતા મુળ (ચોખાસામાં સીંગડા ઉપર પુનગી પૂટે છે તે).

આ વસ્તુઓનો ભુકા કરવો. ખાડો ખોદીને અથવા કોમખી ફાવતી રે તે એ ભુકાની ધુણી આપવી.

ધુણી રોજ બે વાર ૧૦) દીવસ ગુદાના ભાગપર લેવી. ધુણી લીધા પછી મેંદીના પાનની લુગદી મસા ઉપર મુકવી. મુખાડો સહન ન થાયે તો ગુદા આગળ દીવેલ ચોપડવું દસ દીવસ સુધી આ પ્રયોગ કરવો.

ગ. સંધીવા માટે લેપ—ધણું, ચણું ૪ ભાગ, નીમખ ૧ ભાગ અને ભાંગ ૧ ભાગ ને ગરમ કરી તેકં જાણીવું.

ભાંગરો.

- ક. બાળ—એમાં બાળ વધારવાનો તથા કાળા કરવાનો ગુણુ છે. ભાંગરો ખાવાથી બાલ કાળા થાય છે. ભાંગરાના રસ સાથે સુના મખી ૧ મહીનો ખાવાથી બાલ કાળા થાય છે અને કાળા રહે છે ખરોળ માટે ભાંગરો ખાવા આપે છે. ટેરકસેઆઇટના જેવો એમાં ગુણુ છે. ડુલ સાથના ભાંગરાને સફેદ ભાંગરો કહે છે. ફળ સાથના ભાંગરાને કાળો ભાંગરો કહે છે.
- ખ. ભાંગરાનું તેલ બનાવવાની રીત—ભાંગરાનો રસ ૧૫ તોલા. મનદુર ૧ ત્રીફળ ૧, ઉપલસરી ૧, તેલ ચાર તોલા. આ વજનથી લઈ ને લોખડના વાસણમાં ઉકાળવું. પાણી બળી બચ ત્યારે ગાળી લેવું.
- ગ. બાળ વધારવા અને બાળ કાળા કરવા માટે ભાંગરાનું તેલ વાપરવું.
- ઘ. અડગરી—ભાંગરાનું મુળ ના તોલો સાકરના સરખત સાથે ખાવાથી અડગરી મટે છે.
- ચ. હરસ માટે—ભાંગરાની લેપડી, સફરા ઉપર આઠ દીવસ સુધી રોજ નવી બાંધવી. અગન બળે છે. અને હરસ નરમ પડે છે.
- છ. સફેદ કોહોડ—કાળા ભાંગરાના રસમાં લાલ ચંદન ધસીને બણીવાર લગાડયા કરવું.
- જ. બાળ કાળા થાયે—ભાંગરો, હરડાં બેહેડાં આંબળાં, કાળા મરી, લોખડનો કાટ એ સરવેને સંભાગે સેરડીના રસમાં ૧ માસ મેળવી બાલને લગાડે.
- ઝ. બાલ કાળા તરત થાયે—૩) ભાગ આંબળાં, ૨) ભાગ બેહેડાં, ૧) ભાગ હરડે, ૫) ભાગ આંબાની ગોટલી, ૧) ભાગ લોહાનો કાટ એ બધાની પાણી સાથ ચટણી કરી લોહાના વાસણમાં આખી રાત રહેવા દેવી અને સહવારે લેપ કરે અથવા દીવસે બીજી રાખી રાતરે લેપ કરી સહવારે બાલ ધોઈ નાખવા.

ભીંડા

- ૬ ધાતુ પુટ—કાચા કુમળા ભીંડા ખાવામાં ધાતુપુટ છે.
- ૭ પન્મે—માડના બીનો ઉકાળો પીવાથી પત્મા અને પોસાળના ઝકાના નાગનો કાપદ થાય છે.
- ૮ ચાળા, રાસ માટે—નીડાના જાડનાં પાંદડાં છુટ્ટો કરી ઉપર મુકી તેથી ડાબાં કતરી જાય છે.
- ૯ લીચુના રાસ માટે—ભીંડાના ગૂળાઓને પાણીમાં છુટ્ટો લેવડી કરી ડાબાં ઉપર મુકવી.

ભીંડી—પારેસ ભીંડી

- અ માથાના તાળક ઉપર બાલ પાછા ઉગે—ભીંડીના પીણા જુલ ની અંદર દોડવું થાય છે તેને છુંદી તેની નપડી આખી રાત આખી રાખવી. ઘણા દીવસ મુકવી.
- ક. અતેસાર માટે—ભીંડીનું મુળ ના તોલો, કાસકીનું મળ ના તોલો ઘસીને રાહાલ તથા બેઆની બાર સાકર સાથે ખાવું.

ભીલામું

- જ. સધીવા ઉપર ભીલામાનો રસ ચોપડે છે તે જગા ઉપર ગરમી આવે છે. વધારે ચોપડે તો ફેલ્લો ઉઠે છે પારાની ધાતુ ભીલામા સાથે જલદી મલી જાય છે.
- ઝ. ભીલામાના જાડના લાકડાંની ખળમાં પારો મસળીએ હોય તો પારા ની ગોટી બંધાય છે.
ભીલામાથી થયેલો સોજો ઉતરે—મીઠું તેલ, અથવા કોપરેલ ચોપડ વાથી ભીલામાનો સોજો ઉતરે.
- ટ. કોઠ સફેદ—ભીલામું નંગ ૩. નવસાધર તોલો ૧, લીચુના રસમાં પીસી ગોળી બનાવી તે ગોળી લીચુના રસમાં ઘસીને ચોપડવી.

- બીલામું ઉડે ત્યારે દુધના શીણુમા તળને વાત્રી લેપડી કરતી અથવા
- ચારોલીના દુધમા તેલ વાત્રીને લેપડી લગાડવી
- ૫ જાનવરને કાડા પડે તો બીલામાની ધુઈ આપવી
- ખ. ફરાજ માટે તથા નળળી પાંત્રી નંગા માટે—બીલામ, તેલો, અના
રની જાળ ર તોલા, ચરોત ૧ તેલા ના સારનેને છુદા ૦૧ શેર
સરસીઆ તેલમા રાંધ અને તેલ કાઢા તે તેલ મસજ
- ખ. બીલામુ ઉડે, જાળનગ બળે—જે ઉપર આમળાના પાતરા છુદી
બાધવા.
- ઘ તાલક માટે—બીલામાની છાલનો રસ મધ સાથે મેળવી તાલકપર
લગાડે તો વાળ ઉઠે
- ચ જખમ રૂઝવવા માટે—બીલામા નગ ૪, તેલ નવટાકમા ઉકાળવા
સગજ ૩ ૦૧ તોલો મેળવવુ, અને મરધાના પીછા વતી લગાડવુ
- છ. દેરના જખમ સારા થાય—ઉપલું તેલ લગાડવાથી જખમ સારો
થાય છે.
- જ. બીલામુ લાગવાથી કાલવાટ થયો હોય તો કોપડ સુકુ ભુંજવુ ને
છુદીને બાધવુ.
- ઝ સફેદ કાઢ—અસગધ, વાયરગ, ચીતા, બીલામુ, જમાલગોટાની
જડ, અમલતાસ, નીબોલી એનો લેપ કરવો.
- ટ આંખના રોગ, માથાના રોગ, અદ્રવદ્ધિ, જળાંદર, સગ્રહીણી, હરસ,
સુન બહેરાપણુ, નપુશકપણુ, ગાડાપણું—અ દરદા માટે નીચલો
નુસકો સારી પેઠે અજમાવેલો કહેવાય છે
- ઠ બીલામાનો આસવ—બીલામા શેર ૧૦, ગોળ મણુ ૦૧૧, પાણી મણુ
૩, બાવળની છાલ શેર ૭, મરી શેર ૦૧, સુંઠ શેર ૦૧, બેહુડા શેર
૦૧, અશીણુ તોલા ૫;—
- પ્રથમ બીલામાને પાણીમાં ૩ દીવસ બીજવવા, એથે દીવસે તેમાં
બાવળની છાલ નાખવી, પાંચમે દીવસે તેમાં ગોળ નાખવો, પછી
છઠે દીવસે ઉપલો બધો મસાલો અને મધ શેર ૦૧ નાખી ચુલે
ચઢાવવુ.
- અરધો કલાક ઉકાળીને તેમાં વજ ૧૧૧ તોલો, લવગ ૧૧૧ તોલો,

જવનત્રી ૧૫ તોલો, તજ ૩ તોલા, કેસર ૧ તોલો, કથતુમ્બી ૧ તોલો, ગુલાબનું અતર ૧ તોલો મીલાવી, ફરી થોડાવાર ચુલાહ ઉપર જીકાળવું. પછી તેને ગાળીને ૧ માસ બંધ રાખવું. એમાંથી ૫ તોલા સહવાર સાંજ લેવું, આથી ગાંઠા માણસ સારા થાય છે.

કે. પછાટ દબરાવું—૫ બીલામાના ૨૦ કટકા કરવા. ૧ શેર ઘીમા તળવા ૨૫ ઘીમાં મળી જાએ ત્યારે બીલામાના કટકા કાઢી નાખવા. તે ઘીમાં ખપતો ખપતો ઘઉંનો આટો પકાવી અંદર જોળનું પાણી નાખી શીરો બનાવવો. આ મુજબ બનેલો શીરો રોજ ચાર દીવસ ખવાડવો. જરૂર આરામ થાય છે ને શક્તી વધે છે.

ખ. પછાડ-દબરાવું—૫ણી સખત બીમારી હોય તો સાત બીલામા લઈ તેના ચાર ચાર કટકા કરી ૧ શેર ઘીમા તળવા, પછી ઘીમાંથી બીલામા કાઢી નાખવા. તે ઘીમા ઘઉંનો લોટ ખાંધ શકાય એટલો તળવો. ગોળની ચાસણી પાણી સાથેનો બનાવી તેમાં પેલો વી સાથેનો આટો નાખી શીરો-(મલીદો-મગજ) બનાવી દરદીએ ૭ દીવસ એ મુજબ ખાવું. જો બીલામા કુટી નીકળે તો ખાવું બંધ કરવું. અને 'એસનું' જાણુ ચોપડી તડકે ૨ કલાક બેસી નાહવું. ખેસીકમાં તેલ, ગોળ, મરચું બહુ બહુ ખાવું. બીલામા ખાધાથી શરીરમાં લોહી ફરતું થાય શરીરે મરમાવો આવે, અને શરીર લાલ થાય છે. ઝીણી પુલ્લીઓ શરીર પર કુટી નીકળે ત્યારે બીલામા કુટીયુ એમ સમજી ઉપર મુજબ તેનો ઉપાય કરવો. ૪ દીવસમા સાફ થશે.

મરમ રૂતુ હોય તો બીલામા ઓછા લેવાં.

સુતુખાસા.

મ. કમળો—એના પાદડાનો લુકો કરી સુંઘવાથી કમળાને ફામદો થાય છે.

ભુરૂં કોહળું.

ક. રતાધળોને ભુરા કોહળાનું મુળાઈ પાણીમાં ધસીને દીન ૨૧ સુધી આંજવું.

ભુરૂં કોહળું ધણુ મંદુ છે એનો મુરખો બનાવતી વેળા એનો નીકળેલો રસ આંખની ચાસણી બનાવવામાં પાણીની જગાએ વાપરવો ત્યારે તેના મુરખાનો ગુણુ જણાય છે. એ મુરખામાં તેજનું નીચે મુજબ નાખે છે—પીપળ, તજ, સુંદ, ધાણા એલ એ વગેરે.

ભેંસ.

ખ. આંખની આંજણી—ભેંસના છાણુને રસ ગાયના દુધ સાથે મેળવી. આંજણી પર લગાડે તો આંજણી જતી રહે છે.

ગ. રતાધળો સારો થાય—પાડાના કાનનો મેલ આંખે આંખે તો રતાધળો સારો થાય.

ઘ. મોઢાના ખીલ તથા મસા સારા થાય—ભેંસના કાનનો મેલ લીધુના રસમાં ઉનો કરી ખીલપર લગાડે તો ખીલ સારા થાય છે.

ભોંપાતરી=ગાઝખાન=ગળજખી.

ચ. પથરી હોય તે રેતી ચઢ નીકળી જાય—ભોંપ પાતરી બે પધસાબાર, જીં તોલો ના ગાયનું ઘી બે પધસાબાર. ઘીમાં જીં વધારે અને મુલરની જીં બનાવી ૩ દીવસ ખાય તો પથરીને તથા રેતીને કમી કરે છે.

છ. અંધસં અને શરીરમાં થતી દાહ માસી થાય—ભોંપાતરીના ખાન ૧) તોલો પાણીમાં વાટી, માખી ચંકર માખી પીવું. અંધ મુજબ દીનમાં માખી વગર મેલું દીવસ પીવું. સખતમાં સખત ખંસ મટે છે. જ. શરીર અંધમાં દાહ માટે—ભોંપાતરીને દીવસ ૧) તોલો પીવો.

દીવસ પીવું. માખી ચંકર માખી પીવું. અંધ મુજબ દીનમાં માખી વગર મેલું દીવસ પીવું. સખતમાં સખત ખંસ મટે છે.

ભોંયદોડી.

ક કુતરત્ત ઝેર—ભોંયદોડીના મુળનો રસ સવા બે તોલા તથા ગાયનું
ઘી સવા બે તોલા પાવામાં આપે છે તો કુતરાનું ઝેર ઉતરે છે.

ભોંયરીંગણી=કણુટાકરી.

ખ. ભોંયરીંગણી—કનટાકરી આ છોડના પાદડા કાઢાવાળાને ફળ પીળા
બેર જેવા છે તેની અદર બી રહે છે એનાં બી તથા પાદડા
ને ક્ષતમા ઉકાળી તેલ બનાવે છે તે તેલ પીવાના તેમજ ચેપ
ડવાના કામમાં આવે છે.

ગ. હાફણ—ખાસી માટે આ તેલ પીવાના કામમાં આવે છે.

ચાઠા, વીંગેરે આમડીના દરદ માટે મસળવામાં વપરાય છે.

ઘ. ખાસી—મુળીઆનો ઉકાળો ખાસાઅને હાફણ માટે પીવામાં આવે
છે. ખાસી અને હાફણને માટે આ આખો છોડ ઘણો જાણીતો છે.

ચ. પથરી—પીસાબે પથરી હોય તે માટે મુળીંગી ધસીને પાવુ અથવા
મુળીઅનો બીકાળો કરી પાવે.

છ. કાકતી માટે—ઘઉંનો આટો શેર ૧ લેવો, ૧ શેર ઘીમાં તળવો
પછી નીચત્રી ચીંબે સાથે મેળવવો—ગોળ શેર ૧) જુના ૩ લર
સનો લેવો ઘી શેર ૧. આખા હળધ, અસાળાઓ, મેથી, અખેરી,
માલ કાકણીના બીજ, ગોખરું ફરેક શેર ૦૧ ભોંયરીંગણીના બી,
શેર ૦૧ મેળવીને રોજ ૧ તોલો ખાવો.

જ. ભરતીંગળ—ગુમરાં પુટે અને પાછા ભરાય તે માટે ભોંયરીંગણીના
પીળાં ફુલ છુદી પોટલી બનાવી તે પોટલીમાં વચે કાણુ પાડી
તે કાણુ ગુમડાના મોં બીપર મુકવું. અથવા ભરતીંગળનું મોં ખુલ્લું
રાખી આસપાસ પીળાં ફુલનો લેપ કરવો.

ઝ. મેઢિ લાલી આવે—ભોંયરીંગણીના પાતડાની ફાફી ઠડા પાણી સાથે
રોજ મારે તો ખાધેલું પાચન થાય અને મેઢિ લાલી આવે.

ટ. દાંતના દુખાવા માટે—ભોંયરીંગણીના બીનો ધુમાડો લેવો.

ડ. બાળ પાછા આવે—ભોંયરીંગણીનો રસ મધ સાથે મેળવીને માથાપર

લગાડે તો ખાલ પાછા આવે.

ક ખાસી માટે—ભોયરીગણી તથા અદુસાનો ઉકાળો પીવો. એકલો ભોંયરીગણીનો ઉકાળોથી ચાલે છે અથવા ભોયરીગણીની જડ મોઢામાં રાખી ચુસવી તો ખાસીને જરૂર ફાયદો થાય છે.

ખ. આધાસીસી—માથુ બળમથી દુખે, તે સુરજ ઉઝે ત્યારથી સુરજ અસ્ત પામે ત્યાં સુધી રહે ઇલાજમાં ભોયરીગણીના પાતરાંનો રસ નાકમાં મુકે તો સાફ થાય.

ગ. મુરગીનો આળ્લર—દરદીને બોલવા ચાલવાનું બાન રહે નહીં તે માટે ભોયરીગણીના દીડવાનો રસ બે ટીપાં નાકમાં નાખે તો મુરગીના આળ્લરને ફાયદો થાય તેલ, ખાટું ખાવું નુકસાનકારક છે સ્ત્રીને દસ્તાન ધણું જાય તો રીગણીના ફુલોનો રસ મીઠાં તેલ સાથે મેગની પીટુ ઊપર લેપ કરે તો દસ્તાન ઓછું આવે.

ઘ. હમેલવાળી રતને દસ્તાન આવે તો રીગણીના મુઠીબર પાતરાંને એક શેર પાણીમાં ઊકાળી બે શેર રાખી ત્રણ તોલા દીવસમાં ૩ વાર પાવે.

ઘ. શરીરે શક્તી વધે—ભોયરીગણીના બી તથા ધણીનો આટો દરેક તોલે ૧૫ તેની ગોળી ૩ કરી મરઘીને ખવાડે તે મરઘી ખાવથી માણુત શક્તી વધે.

ઙ. શરીરે શક્તી આવે—ભોયરીગણીના બીજ તોલે ૧૫ ધણીનો આટો તોલે ૧૫ એના ૩ ગોળી કરી કાળી મોટી મરઘીને ખવાડે ૧ અથવા ૨ પહોર પછી તેને હલાલ કરે, સાફ કરી જીના કટકા કરી ૧ શેર અથવા છુડતા ધીમાં પકાવે તો બગડે નહીં તે એક મરઘી નવ દીવસ સુધી ખાવી જુરીઆન કરીને ખાય તો અડચણ નથી.

જ. મોઢા ઉપર લાલો આવે—ભોયરીગણીના પાતરાં સુકાનો છુકો ૧ અમચી ભરી રોજ પાણી સાથે ખાવો.

ઝ. મુરગીનો આળ્લર (મગજનો બગાડો)—ભોયરીગણીના દીડવાના રસ ના ૨ ટીપાં નાકમાં નાખે તો હુશીયારી આવે.

ટ. દાંતનું દુખવું—ભોયરીગણીના બીને ઇગાર ઊપર મુકી તેનો ધુમાડો ગરજીની મારફતે દુખતા દાંત ઊપર લગાડવો. પાણીની થાળીમાં ઇગારવાળું વાસણ મુકવું. તે ઇગાર ઊપર બી મુકવાં અને ધુમાડો

દુખતાં હાંત ઉપર લેવો. આ ક્રિયા થવામાં, દાંતમાંથી કીડા પડે છે તે પાણીમાં તરતા દેખાય છે. આમ કહેવું તે ખોટું છે પાણીમાં તરતા દેખાય છે તે કીડા નથી પણ બીમાંથી બેડેલા જીંજી રજકરણ છે

ક. સફેદ કાઠ—રીંગણીનું મુળાઉં પાણીમાં અથવા ગાયના મુતરમાં ઘસી ધણાજ દીવસ ભરવું. કાળા કાઠનેથી ફાયદો કરે છે.

ખ દાંત દુખે ત્યારે ભોયરીંગણીના બીની બીડી બનાવીને, તેનો ધુમાડો મોઢામાં થોડો વાર રાખવો. દાંત દુખતા નરમ પડશે

ગ. હાફણુ—ભોયરીંગણીના પાંદડા, અથવા મુળનો રસ ૨ તોલા, મધ ૨ તોલા એટલું એક વખત માટે પીવું. આ મુળજ રોજ ત્રણ વાર પીવાથી હાફણુ તથા ખાંસી મટી જશે.

ઘ શરીરે ચસકા, મારે ખેંચતાણુ થાય તો—ભોયરીંગણીનો ધુમાડો શરીર પર લેવો.

ચ બટાટીઉ—હડકાની ખાંસી—ભોયરીંગણીનો અથવા કાંટા એળાઆનો ઉકાળો મધ સાથે પીવાડે

છ મુત્ર કમ્બ માટે—ભોયરીંગણીનો રસ બે તોલા મધ ૦૧ તોલા પીવામાં લેવો.

જ. કુતરાનું ઝેહેર—ભોયરીંગણીના આખા છોડનો કાલસો કરી તેની બુકા દખ ઉપર દાખવી અથવા બળતા દીવાના દીવેલમાં મેળવી લગાડવાં.

ટ. કર્ણ સુજ ટળે—મોટી ભોયરીંગણીનું મુળાઉં પાણીમાં ઘસી કાને ભરવું.

ઠ. અપ્રીણનું ઝેહેર મરે—ભોયરીંગણીનો રસ ૧ તોલો દુધ સાથે દરદીને પાવો.

ભોંયસીંગ.

દરુજ—સીંગના ફાણા છોતરાં વગરના છુદીને દરુજ ઉપર બાંધવી ફાયદો થાય છે.

મગ

- ક. માદગી ભોગવ્યા પછી મગ ખાવાની બનામણ થાય છે, 'અંધા કઠોળ માં એ દલકો અને પચી શકે તેવો ખોરાક છે મગનું કિકાળે લું પાણી નળગા માણસને પીવામાં અપાય છે
- અપવાસ કાંધા પછી હોજરી નળગી પડેલી હોય છે માટે દવામાં ખા રાક તરીકે મગની ખીચડી ખાવા આપે છે
- કઠોળની જાતમાં મગ ઘણા લિમ્બા છે કાંઈખી દરદી મગ ખાઈ શકે છે મગનું એસામણ પીએ તો જરાએ નુકશાન નથી તે ખા ગાક તરીકે કામ કરે છે, દુધની ગરબ સારે છે.
- ખ અચ્ચાતે દુધ જરપત થાય નહીં તે વેળા દુધ ન આપતાં અગ્રજ દાક્ટરના જવાબા પાણીની બનામણ કરે છે અને પછી જવના પાણી મા ધીર ધીરે દુધ ઉમેરવા કહે છે. અંગ્રેજી જવને કેકાણે દેશા પ્રવાજ મગ છે મગના એસામણની બનામણ વર્ષદ કરે છે જ્યાં જરા (પારતી) ન મળે ત્યાં મગ ઢગલપણ મળે તે. અને તેના ગુણ જરાએ એણે નથી
- આખા મગ વાયુકરતા છે
- ગ લાથે પગે ઝડી છટે તો મગ ખાળીને રાખ મસળવી
- ઘ ખરજવાનો ઉપાગ—મગ અથવા વાલની દાળને ખાળીને તેની રાખ મા જંતર્ધતુ સરસીકે તેજ નાખી મલમ બનાવી તગાડવો
- ચ અરધુ માથુ દુઃખ તે દરદીને જગડી મગ વંતી સીંગ બિપન કરાડી થાય છે, તે છોડના પાતળાનો રમ કાદાડી રાડીયા નાકમાં નાખવો

મજ્જ

- કપડા રગવામાં મજ્જ કામ આવે છે.
- છ સફેદ કાદની ચામડીનો રંગ બદલવા માટે, મધ સાથે મજ્જ મેળવી તે લગાડવાથી સફેદ ચામડીનો રંગ લંકાઈ જાય છે. પોટાસ પરમેગનેટ સોલ્યુશન પણ એ કામ કરે છે

મધ

- ક માકડ કાનમાં ભરાયો હોય તો મધના ટીપાં નાખવાથી માકડ નીકળી જાય છે
- ખ. આંખની ગરમી માટે મધ આંજવું
- ગ. ખાસી માટે મધ ગેર ના તથા પાણી શેર ૨ એને એક વાસણમાંથી બીજા વાસણમાં પાં વાર નાખવું તેમાંથી પાચ તોલા દીવસ માં ૩ વાર પાવું. આ રીતે બનાવેલું મધપાણી ખાસીને કાયદો કરે છે
- ઘ ચુકા થયો હોય તો મધ ગેર ના પાણી ગેર ૧૫ સાથે ઉકાળી શેર ૧ બાકી રહે ત્યારે તેમાંથી બે તોલા પાંચમા આપવું મધ અને પાણી સરખા ભાગે પાં નકશાન કરે ને. મધ અને ઘી સરખે ભાગે ખાતાથી નુસાન થાય છે
- ચ. રક્તપીત-લોહીના હરસ મળા માટે—મધ તોલો ૧, ઘી તોલો ૧ ગાયના છાણુનો રસ તોલો ૧૦, પાંચમાં લેવું.
- છ. બુ મરે—મધ માથે ચોપડવાથી બુ મરે છે આંખની દવા—જાણી હરે મધમાં ઘસીને આંખમાં આજની હરેને પાણીથી ભીજવેલા કપડામાં વીટાળીને નરમ કરવી.
- જ દાંત-બચાને પેહેલા દાંત આવતા તેમજ માટાને છેલ્લા દાંતો (Wisdom Teeth) આવતાં દુખારો થાય ત્યારે મધ પાસા ગિપર મસળાવું.
- ઝ. માંચકાયા પછી શર્શના સાધામાં દુધાવો ચાલે તો મધને છાંડાનો સફેદા મેળવી મસળાવું.
- ટ વાંચ્છુના ડાખ નાપર મધ ચોપડવાથી દાખ ઝીતરે છે
- ઠ આંખે ગરમી તથા આંખ માટે—મધને ૧ ગજાસમાં નાખી આગળી વડે બુચ મસળીને પછી આંખે ચોપડવું (અજી કરવું)
- ડ. માણસ કુલી ગયો હોય અગર જડો થયો હોય તે માટે મધ થડા પાણીમાં રેંજ સહવારે પીવું

- ક. કાનનો મેલ સુકાઈ ગયો હોય અને દુખાવો થાય તો મધ અને તલ તું તેલ સભાગે મેલવી કાનમા નાખે તો મેલ બહાર આવે છે.
- ખ. મધ ચોખું-મધના ટીપાં ૨૦), પાણીના ટીપા ૬૦, સ્પીરીટ ટીપા ૩૦ મેળવાને પાણીમાં નાખે તો પાણી દુધ જેવું થાય. જો ગોળની ચાસણીનો ભેગ હશે તો કાંજ જેવો ભાગ નીચે બેસી જશે.
- ગ. ખાંસી બચ્ચાની માટે—મધ અને મેરડીનો સરકો સથે મેળવાને તેમાંથી અરધી ચમચી બચ્ચાને દીવસમાં ત્રણ વાર પાવી
- ઘ. મલમ રૂઝનો-મીણુ ૧) ભાગ મધ ૪) ભાગ ગરમ કરી મલમ બનાવો. સાદા મલમને બદલે આ મલમ વપરાય છે.
- ચ. કાઢવાટના કીડા—શરીર પરના જખમ વાસ માટે અથવા તેમા કીડા પડે તો મધને ગરમ કરી જરા ઘટ બનાવી તેની પટ્ટી કરી જખમ પર મુકાય છે.

મરી

- છ. આધાસીસી માટે—આધાસીસી વા અને બળગમથી થાય છે. તે વેળા દુન્યા અકારી પડે છે. બળગમથી આધાસીસીનો દુખાવો સુગ્ગ હોય ત્યારથી તે અસ્ત પામે ત્યા સુધી રહે છે. એનો ઇલાજ—વજ, મરી પીપર, સુઠ એ બધાને પાણીમાં ઘસીને નાખમાં સુંઘવું.
- જ. દમ, હાફણ માટે—મરી ના તોલો, મધ, સાકર દરેક ના તોલો મેળવાને ચાટવું.
- ઝ. દારૂની તળપ ભાગે—દારૂ પીનારને દારૂ મળે નહીં અને દારૂ માં ધણી ઈન્કા થાય ત્યારે કાળા મરીની ચાહ બનાવી ગરમ ગરમ પીવાથી સતોપ મળે છે.
- ટ. ચોથીઆ તાવ માટે—મરી બે રતી, નવસાગર ૩ રતી મેળવાને તાવની વારીને દીવસે ખાવું.
- ઠ. ઉધ આવે અને વધે—કાળા મરચી (મરી) ને ઘોડાની લાડમા વાટી આખે આંજે તો ઉધ આવે અને મગજની બીમારી ઓછી થાય.
- ડ. ખરાબ પાણીથી પાળ લાગેલું કપાય—મરી શેર ના, કાપડે શેર ના,

- જવખાર તોલો ૧ એ મરવેને ગોળ સાથે મેળવી ૧૪ગોળીઓ બનાવી
અકેક ગોળી ૧૪ દીવસ ખાવી
- ક. ભુખ લગાડવા માટે, અછરણ માટે—ત્રીકટ (મરી, પીપર, ચૂક
સભાગે) ૩થી ૫ વાલ પાણી સાથે ખાવું
- ખ, પેટમા પવન હોય ત્યારે—મરી, હીંગ અને કપૂર સભાગે મેળવી ૨થી
૪ વાલ પાણી સાથે ખાવું
- ગ સરદી માટે—શરીરે સરદી હોય તો મરીનો બકો મસળવો
- ઘ ગર અને ગમગા પીગળે—ગર અને ગમગા પીગળાવવા માટે મરીનો
લેપ કરી મકનો
- ચ. કોલેરા માટે—મરી, હીંગ અને અરીજી સભાગે મેળવી ૧ પાવલી
ગોળી કરી અકેક કલાકે આપવી કોલેરા નાગુ પા' કે તરત
આપવી ઘણા વખત થયા પછી આપવી નહી
- છ ગળુ એસે અથરા સુન્ડ ત્યારે વા તોનો મરી ૧ શે- ઉકળતા પાણીમા
નાખી તે થંદુ પાડીને કોગળા કરવા
- જ હાફણ (ખેન)નો ઇલાજ ધતુરાના બીજ અને મરી સભાગ લઘ
વટાણા જવી ગોળી બનાવી તેમાની એ ગોળી મદવારે અને માંડ
ખાવી
- ઝ. સરદીથી કાન બેહેર મારી જાય તો સફેદ મરી ચાનીને તે મરદી
વાળા કાનની બાબુએ રાખવા કામ સુકની બલામણુ કરે છે આથી
કાનની અદરની શરદી દૂર થાય છે તીખાશથી મોઢામા છાગરા
પડે નહો તે માટે સાથે કોપર લેવ, મોઢામા રસ થાય તે થકી
નાખવો, તે ગળી જવાય તો અડચણ નથી
- ન માથાનુ દુખવુ—શરદીનુ માથું દુખે તો મરી ખાડી પાણી સાથે
મેળવી માથા ઉપર લગાવુ.
- ઠ. હાફણ માટે—મરી, મનસીળ, જટામાસી, સંભાગ મેળવી તેમાથી ત્રણ
વાલની બીડી બનાવીને પીવી.

મરી કાળા—marigold-છાળા સાથેના

મરી સફેદ—મરી પાકેલાં, તેની છાલ કાઢી નાખેલી તે. આ બંને

જુદી જાન નથી. સફેદ મરી તીખાસમા કમ છે

ક. સાંપનું ઝેર--સાંપના ઝેરના ડંખ ઉપર મરી સરકા સાથે મેળવી લગાડે છે.

ખ. ખરતા બાલ અટકે--નાળક ઉપર કાંડો, મરી, અને મીઠું ઘસડવું. તે જગા ઉપર લોડી ફરતું થાય અને બાળ વધવાને ઉતેજન મળી શકે છે.

ગ. ખાસી અને સળેખમ માટે મરી છાડી ગોળી--મરી, જવખાર, પીપર, દાડમની છાળ સંભાગે મધ સાથે મેળવી ચણા જેવડી ગોળી બનાવી મોઢામા રાખીને રસ ગળવે.

ઘ. બીંટીના દખ માટે--મરીના દાણા બે વાગી ડંખવાળી જગાની સામે બાજુની આખમાં આંગવાથી ડખ નરમ પડશે

ચ. સાંપના ડખ માટે--(ત્રીકડું) સંભાગે મરી, સુંઠ અને પીપરનું અજીન આખે આજવું અને મોરચુથુનું વામીટ આપવું.

છ. ધીળી પડેલી નમોને શકતી માટે--મરી, ખાંડ, ઘસપન વાડી મધમા મેળવી લેપ કરેથી શકતી આવે છે

જ. હરસ માં--મરી, ટકણખાર, હાથીદાંત દરેક બા તોલો લઇને તેનો ધ્રુમાડો આપવો આથી હરસ સારો થાય છે.

ઝ. શકતી માટે--મરી, અકલગરો, સુંઠ દરેક વાલ ૧, ઘંડાની દાળ એક એ બધાને મધ સાથે એકરસ કરી દીવસમાં બે વાર ખાએ તો શકતી બહુ વધે છે

ટ. સુકા હરસ માટે--મરીનો પાક (Confection paper) દરામ ૧ રોજ ખેરાર ખાવો. ઘણાજ દીવસ ચણુ ખાવો જોઈએ.

ઠ. પાળ પાણીનો લાગે તો મરી, કાપરું સંભાગે મેળવી તોલો ૧૦૦ રોજ ખાવું. અથવા મરી અને કાપરું દરેક શેર ૦૦ અને જવખાર ૧ તોલો મેળવીને ૦૦ તોલો લુકો રોજ ખાવામાં લેવો.

ડ. જમાલગોટાનો જુલાય ઘણો લાગી ગયો હોય તો મરી ૦૦ થી ૦૦ તોલો પાણી સાથેબેળીને પીવું. પછી ફરી આવડ જમવું. ઝાડો બંધ થાય છે.

- ક. તાવ ઉતરે—દરદી મરીતી મરમ ગરમ ચાહ પીએ અને ઓઢીને સુએ
તો પરસેવો પડીને તાવ ઉતરે છે.
- ખ. બમરી મટે, હાથ પગના બગનારાં મટે—મરી, સાકર અને ઘી ચાટે
તો આ દરદોને ફાયદો કરે છે.
- ગ. જાળખમ મટે—મરી, ગોળ અને દહી ખાવાથી સજાખમ મટે.
- ઘ. આતેશક ગોળી—મરી, સરસવ, અજમનું ખુંસું સજાગે મેળવી ચીની
બેર જેવી ગોળી કરી રોજ ૧ સવાર સાંજ ખાવી.
- ચ. કમળો—કમળા માટે લીંબુની ફાડમાં મરી બરી રાખીને ચુસે તો
કમળો નરમ પડે.
- છ. પીસાબ છુટે—કાળા મરી ૧૦નો બુકો અરધા શેર પાણીમાં નાખી
૨૦૦ વાર કપડાંમાંથી ગાળે અને પીએ તો પીસાબ છુટે.
- જ. ફાંતનું મંઠન—કાળા મરી અને બુજેશુ મીકુ દાંને ધસવું.
- ઝ. માથુ દુખે ત્યારે મરી, લુગાન, ચોખાનો આટો ગરમ પાણીમાં લેપડી
કરી માથે મુકવી.
- ટ. ઊંક આવે—મરીનું બારીક ચુરણ સુધવાથી ઊંક આવે છે.
- ખીલ મોઢાંના—મરી અને ગોર ચંદન પાણીમાં ધસી લગાડે તો
ખીલ મટે.
- ઠ. મસા સુકા, જે દરદ કરે પણ જેમાંથી લોહી નીકળે નહીં તે માટે ધલાજ,
મરી ૧૫ તો ૧, સેવા ૧ શેર ખાંડીને મધ સાથ મેળવી પાક
બનાવી રાખવો, રોજ બે વાર ૦ાથી ૧ તોલો લેવો.

મરી=મરીઅં-મીર્ચ.

૧. ઝામરો મટે—મરી અને તકમરીઆની લેપડી મુકે.
૨. ટાઢીઓ તાવ જાય--કાલા મરી અને સાકર સંજાગે મેળવી ૦ા
તોલો ફાકી તાવ આવવા પેહેલાં પાણી સાથ ખાવ. બે કલાક
પાણી પીવું નહીં.
૩. જાધીરા માટે--કાલાં મરી, સુધ કરેલા એઢેર ફયેલા, અરીણ

- સંભાગે મેળવા પાનના રસમાં ૧ રતી ભારની ગોળી બનાવી તે ગોળી દીનમાં ૩ વાર ખાધને ઉપરથી નાગરવેક્ત્રનું પાન ચાવવું.
- ક. દમ-હાંફા માટે—મરી, સકર સંભાગે મેળવી દમના દુખથી કંટાળેલા દરદીએ મધમાં ૦ા તેલો ચુરણ ખાવું.
- ખ. હાંફા માટે ખીજા ઇલાજો નીચે મુજબ છે.
- ગ. મરી, સુંક, પીપર સંભાગે ચુરણ બનાવી ૦ા તેલો ચુરણ ઘી તથા ગોળ સાથે ખાવું.
- ઘ. આદુના રસમાં મધની ચાસની બનાવી ખાવી.
- ઙ. આદુનો રસ અથવા ઉકાળો હાંફા માટે બહુ સારો છે.
- ચ. રતાંવળ—દરદીને કાલાં મરી દહીમાં ઘસીને આખે આંજો તો ફાયદો થાય.
- જ. પીસા પછુટે-૧૦ કાર્ન મરી છુંડીને ૦ા શેર પાણીમાં નાખીને પાણીને ૨૫૦ વાર એક વાસણમાંથી ખીજા વાસણમાં ઉંચી ધારથી નાંખી પાવું.

મદનમસ્ત-જંગલી સુરણ.

- મદન (intoxicating) મસ્ત (powerful) ખાવાથી કૌવત વધે છે.
- ઝ. મસા માટે એની ધુંધ દીવસમાં ૩ વાર આપવાથી મસા ચીમળામ જાય છે. એનો ભુકો ૦ા તેલો લઈ દુધ સાથે ઉકાળી દીવસમાં બેવાર ખાવાથી મસાને બહુ ફાયદો થાય છે.

મનસી .

૬. આમણ બહાર નીકળે તો મનસીલની અથવા ફટકડીની ધુધ આપવામાં આવે છે.
૧. ત્રાંબુ મારવાની રીત—મનસીલ, સીંદુર, પીળી હરતાળ, ટકણખાર એ સરવે દરેક પછસા ૦ા ભાર લઈ લીંબુના રસમાં ખરણ કરી ગોટી ૧ કરવી ૧ પછસાભાર ત્રાંબાના પતરાં ઉપર તે ગોળી મુકી ખીજું એક પછસાભાર ત્રાંબાનું પતરું તે ગોળીપર મુકવું. એક

ખાડામાં અરાયા મુઝી તે ઉપર ત્રાણ મુઝી બીજા અરાયા મુઝી સળગાવે. બીજી રીત એ છે જે મસાલો ત્રાંબાના પતરાં ઉપર લગાડીને ભરીમા મુકે તે ત્રાંબાની ખાખ થાય છે.

ક. કરોળીઆ માટે—મનમોહ, ટંકચુખાર, હળદર સાથે સંભાળે વાડીને શરીરે લગાડે તો કરોળીઓ સફ થાય.

ખ. હરસ માટે—મનમોહ તોલા ૧૦) આકગનું દુધ તોલા ૮૦) તેલ તોલા ૨૦) હળદર તોલા ૧૦) એ સરવેને જીંકળી તેનું તેલ બતાવી હરસ પર લગાડે.

મસમ.

ગ. પાકવવાનો મસમ—મદેદો ૫ પમસાભાર, મેરથુથુ ૧ પમસાભાર, મીણુ ૦ાા પમસાભાર ગાયના ઘીમાં પકાવી આગરી કરી મારે તો ફરદે તે પકવે છે.

ઘ. પીડસનો મસમ—ઘી ગરમ કરી અંદર રાળ નાખી મસમ કરવો.

ચ. મસમ રાળનો—રાળ શેર ૦ા, મીડું તેલ શેર ૦ા, રતાજરી તોલા ૩, પાણી શેર ૩. થાળીમાં રાળ અતે તેલ નાંખી થોડા થોડાં પાણી મસળે, પાણી સધળું અદરપચે. ઘીજેવુ થાય તે રતાજરી મેળવી

છ. મસમ પકવવાનો—કોપરેલ શેર ૧, રાળ તોલા ૩, મેરથુથુ તોલા ૧ાા ઉપર મુજબ થાળીમાં મસળી અણીમાં ભરી રાખવું

મરઘી.

જ. કુતરાના ઝેહેર માટે—દખપર તરતજ મરઘીનો અધાર, અતે માગુસ ની પીસાખ મેળવીને લગાડવી.

ઝ. નાસુર માટે—મરઘીના પરની રાખ તથા હરચુના સીંગડાની રાખ મેળવીને નાસુરમાં મુકે તો તે રૂઝે.

ટ. નાસુર—ટણુ ઉપર મરઘાંના પીછાંની અથવા ઇંડાના કોચલાની રાખ ભભરાવ્યાથી નાસુર બંધ થાય છે.

- ક નસને મજબુતી આવે—મરચાંનો પીતો અને મોઢારસીગ વાટીને લેપ કરે તો નમોને શક્તી આવે છે.
- ખ. દરાઝ માટે—ધઉંનું તેલ અને મરચાંની ચરખી મેળવી લગાડે તો દરાઝ જાય.
- ગ. ખુજળી માટે—મરચીની ચરખી અને સરકો લગાડે તો ખુજળી મટે.
- ઘ મોઢાના ખીલ માટે મરચીના ખેંડાના કોટલાંની રાખ તથા હાડકાં બાળીને તેની રાખ સરકા સાથે મેળવી લગાડે.
- ચ. સસણી બચ્ચાને—માતાના ભારે ખોરાક ખાવાથી બચ્ચાંને સસણી થાય છે તે માટે મરચીનો સાતપડો યાને ઢેઠવો વાલ ૧ પાણી સાથે બચ્ચાને પાવો. આ ઇલાજ અસલ છે.
- છ. દુધનું પનીર બને દુધ સેજ ગરમ કરી અંદર ઢેઠવો નાખે. દુધ ઢીં જેવું થાય તેનો પનીરનો આકાર બનાવે.
- જ. દાઢેલા ઉપર મરચીના ઇડાની સફેદી લગાડે છે.

મરચાં.

- અ. ઉંદરોને નસાડવા માટે મરચાંની ભુટી તેના રહેઠાણવાળી જગ્યાએ છાંટે તો ઉંદરો ત્યાંથી નાસે.
- ટ વીચ્છુનો દખ—શરીરની દાખી બાજુએ વીચ્છુનો દંખ હોય તો જમણી બાજુના કાનમાં મરચાંના ચરક (ટીંકચર કેપસીસાઈ)ના બે ટીપાં કાનમાં મુકવાથી દંખ તરત ઉતરી જાય છે. ટીપાં ના ખવા પછી ગ્લીશરાફન અથવા શાકેરને પાણીમાં વાટીને તેના પાંચ ટીપાં કાનમાં નાખાં.
- ઠ. મરચાં ખાવામાં જેને અવગુણ થતો હોય તેને, મરચાંને ઉકાળીને તેનું પાણી વાપરવાથી અવગુણ થતો નથી.
- ડ. ગળાંની ગાંઠ—ગળાંની ગાંઠ માટે મરચાંની લેપડી બહારથી લગાડે છે. તેથી ગળાંની ગાંઠ પીગળી જાય છે.
- ઢ. કેલેરા, સાંપનું ઝેર, તથા અજીરણ—આ દરદો માટે મરચાંનો ઊકાળો વ્યવસાય છે.

- ક. જુનો પરમો—કોઈવાર ધણાં મર્યાં ખાવાથી પરમો નરમ પડે છે.
- ખ. લોહીનું પડવું—કોઈ વાર ધણા મર્યાં ખાવાથી લોહી નરમ પડે છે.
- ગ. ઇન્ટરમીટન્ટ તાવ માટે—મર્યા વપરાય છે
- ઘ. દરીઓ લાગવો—દરીઓ લાગવાથી ઝોકારી થાય તે માટે મર્યા ખાવાં સારાં છે.
- ચ. સ્ત્રીને દસ્તાન ધણુ પડે તે વેળા કોઈ પ્રસંગે મર્યાં વપરાય છે.
- છ. પ્લેસ્ટર માટે—લોહી ફરવું કરવા માટે—મર્યા, મરી, લગણુ અને સીંકા રસનો લેપ મારે છે જગા લાલ થાય છે, લોહી તે જગાએ આવે છે અને ફરે છે.
- જ ટાટીઆ તવ માટે—કપીનાઇન સાથે મર્યાની ભુકી અથવા અરક આપવાથી ધણો ફાયદો છે. ધણા દાક્ટરોનો આ અભીપ્રાય છે.
- ઝ સાપ ઝેરી છે તે જાણવા માટે—દરદીને મર્યાં ચવાડે ને તે તી ખુ ન લાગે તો જાણવું જે સાપ ઝેરી છે.
- ટ પેટનો આફરો માટે—છગ અને મર્યાની ભુકો સંભાગે ગુદર સાથ મેળવી ચીની ખોર જેવડી ગોળી કરી દર ૧) કલાકે એકેકી આપવી.

મરજદ.

- ૬ બરોળ માટે—મરજદના મુળનો ભુકો ભારેભર ખાંડ મેળવીને તેમાથી તોલો ૧ સવારે પાણી સાથે ૭ દીવસ ખાવો.
- ૭ આંતરડું ઉતરેલું—મરજદના ઝડ દરીઆ કીનરે રેતીમા થાય છે. એની જડ બહુ ફેલાય છે. એ ઉડતી રેતને દાખે છે, એનાં પાંદડાં જડાં થાય છે, તેને બધી છુદીને ગોળી ઉપર મુકવાથી એક કલાકમાં આંતરડું ચઢી જાય છે.

મરડાસીંગ.

- ૮ હીલતા દાંત, દાંતનો દુખવો—મરડાસીંગ, વાયવડંગ તોલો દરેક ૦ા કાથો તોલો ૦૧ વાટીને એક ચમટી દુખતા દાંતમાં રાતરે સુતી

વખતે મુકી રાખે તો ફાયદો થાય.

મરીકંઠા.

ક. ગળેચું—કદ આગળ કાનની નીચે ગાંઠ થાય છે તે ઉપર એનું મુળા ઉં ધસીને લગાડે છે. આયોદાધનનું કામ કરે છે.

મસતકી.

ખ. વીર્ય વધે—મસતકી, અને અખરોટની મીઠા ના તોલો મધ સાથે મેળવી ચાટે તો વીર્ય વધે છે પછી જીવંત પાન સાથે સહ વારના પહોરમાં ખાય તો વધુ ફાયદો છે.

ગ. મોરચી—મોરચી માટે મસતકી ખાવામાં અપાય છે.

ઘ. પીસાળ વરંવાર થાય—ઇસપનું મસતકી, અજમુ, તલ સંભાગે મેળવીને ના તોલો દીવસમાં બે વાર ખાવો.

ચ. દાંત દુખે—જો ગરમ પાણી દાંતને લાગવાથી દુખાવેાં થાયે તો મસતકી દુખતા હ ત આગળ દાખે

મસા.

મસા ૩ જાતના છે લોહીના, બાદીના (વાયુના) અને બળગમના લોહીના મસામાંથી લોહી પડે છે. જો લોહીયાર દરદી હોય તેનું લોહી બંધ કરે તો બીજું દંદ થાય.

બળગમના મસામાંથી બળગમ પડે છે.

ગરમ વસ્તુ ખાધાથી મસાનું જોર વધે છે દરદીને ઠંડક જોઇએ આડા રોજ સાફ અને નરમ આવવા જોઇએ.

નીચે લખેલા ઉપાયોથી મસા સારા થાય છે—

છ. હીમજી દરડે દીવેતમાં તળેલી અને વરીયાળી સભાગે મેળવી તેમાંથી ના તોલો ફાકી રોજ લેવી.

જ. ગુલકન રોજ ખાવો.

- ક. રસવંતી બે રતી, સવર સાંજ ખાવી અને આમણ ઉપર ચોપડવી.
ખ. સીસું ધીમાં ધસી મસા ઉપર લગાડવું.
ગ. માયાનો અશીણુ સાથનો મલમ લગાડવો.
ઘ. ધંદજવ ના તોલો દહી સાથે રોજ ખાવું.
ચ. ઠાંકી થયા પછી મસા થાય તે માટે પારનો મલમ લગાડવો.
સીંગડાં, વાગ અથવા આમડાની ધુધ લેવી અથવા તેની રાખ આ
મન ઉપર લગાડવી.
છ. સરપખાના મુળ બે આનીભાર પાણીમાં વાટી સાકર સાથે પીવાથી
લોહી બધ થાય છે.
જ. નાગ કેસર ના તોલો, ઘી, સાકર અથવા દહી શાકર સાથે લેવું.
ઝ. કેસર બે વાલ ખાવામાં લેવો
ટ. કુકડવેડના બીનો ધુમાડો લેવો.
૧૪ દાણા ચીની કબાલાના પાણી સાથે પીવા
દ. આંકડાના દુધમાં અશીણુ ધસીને લગાડવું
ડ. ધતુરાના પાડદાંની લેપડી આમણ ઉપર મુકવી.
ઢ. લાંગના પાંદડાની લેપડી આમણ ઉપર મુકવી.
ણુ મેદીનાં પાંતરાંની લેપડી મુકવી.

મસુર Lentil

- ત. મસુર એ શક્તીવાળો ખોરાક છે. એરેબીકા જુડના નામથી વેચાતો
અને સીક માણુસને માર્ટ વખણાયલો ખોરાક મસુરમાંથી બનાવે છે.
તે પાણી અને દુધમાં મલી જાય છે અને લાખો વખત સુધી બગ
ડતો નથી. ખહીવાળા દરદીને મસુર વધદો ખવાડે છે. કેટલાક ઉચ
કુળના હીદુઓ મસુર ખાવામાં લેતા નથી.
થ. નાસુર (વણ) માટે—મસુર બાળીને રાખ મુકવી. નાસુર સાફ થાય છે.
મેંઠા ઉપર ચાઠાં અથવા સફેદ દાઢ પડે તો મસુરનો આટો પાણી
સાથે મેળવીને મસળવો.

ક. કોદ-મસુર લીંચુના રસમાં વાટી લેપ કરવો.

ગોળી મોટી થાય તો છેળેલા મસુર અને દાડમની છાલને પાણીમાં ઝીકાળી મારા જેવું કરીને ગોળી ઉપર લેપ કરવો.

ખ. આમન બહાર નીકળે-મસુરની દાળનો આટો ઇંડાની સફેતી સાથ મેળવો આમન ઉપર મુકે

માખણ.

ગ. બચ્ચાના દાંત પુટે ત્યારે પેટ આવે પારા ગરમ રહે. તે વખતે પારા ઉપર માખણ ચોપડયા કરવું.

ઘ. વીંચુલું જેહર ઉતરે-વીંચુ દંખે ત્યારે દંખ ચઢીઆ હોય તે જગાની ઉપર દોરા જોરથી બાંધે તો દંખ વધુ ઉપર ચઢે નહીં પછી માખણ મગજે તો નરમ પડે

માખી

ચ. ઊંદરો જાય, બાળ આવે-માખીનો અચાર, સાણુ, અંકોળાના રસમાં ઘમીને ૯ દીવસ સુધી લગાડે તો ઉદરી સારી થાય

માળુકળ.

છ. ગોળી મોટી થાય તો-માળુકળ અને અમગંધ પાણીમાં પીસીને ગરમ ગરમ લગાડવું

જ. આમણુ-સફરામાથી બહાર નીકળે ત્યારે માયુ અને કલઘ સપેતો સંભાળે મેળવીને સફરા ઉપર લગાડે. ઘણુ જુલું દરદ હોય થાએ અને ઘણેજ વખત ચાલુ રાખે તો ફરી બહાર આવે નહીં.

માણસનું મુત્ર.

ક. સાપના જેરનો ઉપાય—ડંખવાળા દરદીને માણસનું મુત્ર પાચ તોલા દસ દસ મીનીટ પાવું. વધુ પીનામાં અપાય તો અડચણ નથી. શરીરે ઘી સારી પેટે મસળવું ગળામા ગરમી જણાય, ગળ મુકાય તો ઘી પાવું, સાપના ડંખ માટે માણસનું મુત્ર ગિપયોગી છે એવું ઘણી વખત અપાયલું છે

ખ. સાપના ડંખ માટે તાતકાળ ઉપાયો સાપ કરડ કે તરત માણસનું મુત્ર મહારી લોકો પીવામાં લે છે તેથી સાપનું એ લાગતુ નથી,

માયા.

ગ. અનીસાર લોહી સાથનો—માયાને ઘીમા તળીને મુકે કરી ખવાડે

માયુકળ

ઘ. ખાલ માટે—માયુકળને ચોખ્ખાના ઘાવણુમા ઘસીને ચાપડે તો ખાલ મટે. આમણુ બેમે—માયાનુ પાતી લગાડવાથી અથવા લુગડ એ પાણીમા ભીજવા આમણુ ઉપર મુકે તો આમણુ પાછુ બેમ નાનર માટે—માયાની બજેલી રાખ નાસુર ઉપર ભજરાવવી દાઝેલા માટે—માયાકળને પાણીમા ઘસીને ચોપડવુ.

માલકાકળી

અ. બુદ્ધિ વધ—માલકાકળીના દાણા દુધમા ખાઈ. જરા સુકવી છોટલા કાઠી પાચથી સાત દાણા રોજ ખાવાથી બુદ્ધિ વધે છે.
 છ. લકવાનું તેલ, સુણબેહેરીનું તેલ—માલકાકળી, તેથી બમણું ત્રણ તેલ, ચારત્રણ દુધ, એસતળુ ઉકાળવુ, માવો બંધાય ને તેલ છુટું પડે તે મસળવુ
 જ. સાપના જેર માટે—સાપના જેર માટે ડંખ ઉપર એનું મુળીગં પા

ખીમાં ઘમી લગાડે છે

ક કાઢ—સફેદ કોટ માટે માલકાકણી ગાયના મુત્રમાં દીન એકવીસ પલાળી રાખી તેનું તેલ કાઢી ચોપડવું

ખ હીસ્ટીંગીઆ માટે—માલકાકણીના ખીને લુગડામાં મુકી ખુબ મસળી અંદરથી કચરો ઝાટકી કાઢવો. ખીને બીનો દાય લગાડી લોટી પર સેકી તેમાંથી ગતી બે (ચાગ એન) લઈ સાકર સાથે મેળવી ૩ દીવસ ખાવી

ચ મનશક્તિ ખીલે—માલકાકણી (જ્યોતિષમતી) નું તેલ ૩ ટીપા અથવા માલકાકણીના ખી નંગ ૫ પાન સાથે મેળવીને ચાવી જાય તો બુદ્ધિ વધે અને મનશક્તિ ખીલે છે

છ યાદદારશક્તિ વધે—યાદદારશક્તિ માલકાકણી વધારે છે, જેમ જયકળ આમળા, પસતા, બદામ, ઘી, કાદાનો મુરખો ખાવાથી યાદશક્તિ વધે છે તેમ માલકાકણીથી વધે છે

ચ તેલ—માલકાકણીના ખી તોલા ૨૫ બોખરા કરીને ૨ મીનીટ ઠીકરા ઉપર સેકી સણુના કપડામાં મુકી સાંચામાં દાખી તેલ કાઢવું. આ તેલના ટીપા બે નાગરવેલના પાનમાં દીવસમાં ૩ વાર ખાવા બે તેલ ન નીકળે તો, માલકાકણીના ખી ૫ નાગરવેલના પાન સાથે ચાવી ખાવા, એમાં ફાસફરસનો ગુણુ છે. તેલ પીળા રંગ નું છે માત્રા ૫ થી ૧૦ ટીપા દુધમાં અથવા સાકર સાથે ખાવા

છ સર્પરે શક્તિ વધે—માલકાકણી શે-૧, કાળા તલ ૩ પદ્મસાબાર, લાલ ચળોતી ૩ પદ્મસાબાર, ધતુરના ખી ૩ પદ્મસાબાર, માગ ૩ પદ્મસાબાર લેવી. તેને તેલના ૩ પત દેવા અને જંતરમાં તેલ ગાળી લેવું. આ તેલના ૩ ટીપાં પાનપર લગાડી ખાવાં અને તેલ પાન પર લગાડી તે પાન નસ તથા માડિસના લોચા ઉપર બાધે તો તેમાં શક્તિ આવે.

જ વીર્ય વધે—૧ કળીવાલું લસન એક શેર દુધમાં ઉકાળી લુગડાથી ગાળીને રોજ પીવું.

ઝ. બુદ્ધિ યાદશક્તિ વધે છે—માલકાકણીનો વેલો થાય છે તે યાદદાર

વધારવાનો ગુણ ધરાવે છે.

માંકડ.

- ક. વાળો—પગમાં વાળો હોય તો ૩ માંકડ ગોળમાં પહેલે દીવસે ગળવા
ખીજે દીવસે ૪ અને ત્રીજે દીવસે ૪ ગોળમાં ગળવા.
- ખ. સસણી, દાતનુ ખેસી જવું—માંકડનું બોલી રૂમાં મુકી, તે રૂનો
કાકડો કરી તેનો ધુમાડો સુંઘાડવો.
- ગ. કાનમાં માંકડ ગયો હોય તો મધના ટીપાં કાનમાં મુકવાં.
- ઘ. ટાઢીઆ તાવો માટે—માંકડ ૩, તુંળસીના પાતરા ૩ ગોળમાં ગોળી
કરવી. આવી ૧ ગોળી દરરોજ ૩ થી ૪ દીવસ ખાય તો તાવ
ગાય.

માઝિંસ (ખકરાનું.)

- અ. કાનકચુરો કાનમાં ભરાયો હોય તો માઝિસનો ખીમો કરી કાન આગળ
ધરવો. તેના વામથી કાનકચુરો બહાર નીકળી માંમને વળગે છે
અથવા મસાળેદાર બુજેલુ માઝિંસ કાન આગળ રાખે તો તેના
વાસથી તે ખાવા આવે છે

મીઠું.

સાધવ=સીંધનું મીઠું=Chloride Sodium & Magnisium.

- છ. સમુદ્રનું મીઠું—Sea Salt, બુખ લગાડે છે, તરસ લગાડે છે, ઈન્દર
મીઠ-ટ તાવ બરોળ માથની હોય, તે માટે મીઠું ખાવામાં
આપે છે.
- જ. કબજીઆત—મીઠું મોટા આદમીની કબજીઆત દુર કરે છે.
- ઝ. વાળો—વાળા માટે મીઠું ઉપયોગી છે.
- . મીઠી પીસાળ માટે—મીઠાંને પાણી સાથે મેળવીને પીવાથી પીસાળ

ઓછી થાય છે. ખાંડમાં ઘટાડો થાય છે.

- ક. કેફ-દારની કેફ, મીઠું ખાવાથી ઓછી થાય છે
- ખ. માટી થયેલો ગોળી, અથવા ખીન સોજા ઊપર મીઠાનો નક કરે તો સાંજે નરમ પડે
- ગ. પીચકારી-સીએને પાણી પડતું હોય, તે વેળા પાણીની પીચકારીમાં મીઠું વપરાય છે
- ઘ. દાંતનું દુખવું-દાંત ઊપર મીઠું મુકે તો દુખાવો મટે
નાહવાના પાણીમાં મીઠું નાખે તો દુરખળ ખચ્ચાની તદુરસ્તી વધે છે
- ચ. વીચ્છુનો ડાખ-નાગરવેલ પાન પર ખીચું પાન ઉંધું મુકીને તે ઉપર નીમક મુકી ખુબ ચાવી ચાવીને રસ ગળવો. પા કયાક પાંડી ખપ પડે તો ખીજવાર આવું
- છ. શીકરાવાળા ફરદીને મીઠું ખાવા દેવું નહીં. શીકરાની અકમીર દવા બરોમાઈ છે તેનો ગુણ મીઠું તોડી નાખે છે
- જ. વીચ્છુના ડાખ મટે-મીઠું ના તોલો ડાખ ઉપર આધી રાખવ
- ઝ. દાંતને નાફ કરવા માટે મીઠાના પાણીના ડોગળા કરવા
- ટ. માથું દુખવા માટે-ઝોહીના જોસાથી માથું દુખે ત્યારે ગરમ પાણીમાં મીઠું નાખી, પગના તળીઆ મેકવા
- ઠ. વીચ્છુનો ડાખ-એક ચમચો મીઠું, પાચ તોલા સાડીમાં પીગળાના તેના પોતા કરી ડાખ ઉપર મુકવા.
- ડ. વીચ્છુનું ઝેર-મીઠાનું પાણી કરી, નાકમાં ૩ ટીપા મુકવાથી ઝેર ની તરે છે.
- ઢ. ધા રૂઝે-સીનધાલુણના પાણીમાં લુગડુ બોળા જખમપર મળે તો ધા રીનો ધા રૂઝે છે
- ણ. કોહવાટ. જીનતા ચાદા-સીનધાલુણના પાણીમાં લુગડુ બોળીને ચાદા ઊપર મુકે અને લીલુ પાનડ ઉપર બાંધે, તો ફાયદો થાય-
- ત. ચોથીઆ તાવ માટે-લુગડુ મીઠું કાશી જેવું થયેલું હોય તેમાંથી ના તોલો પાણીમાંથી મેળવીને ચોથીઓ તાવ નરમ પડ્યા પછી આપવું આથી

તાવ જાય છે. આ ઉપાયથી દરદીને તરસ ખડુ લાગે તો થોડું થકુ પાણી આપવું. જુખ લાગે તો કલકા ખોરાક લેવો શરદીથી દુર રહેવું.

ક. માતુ દીણ થાય-મીકુ ધણું ખાવાથી માતુડીણ થાય અને દારની કેદ થકે નહીં

ખ. ખરોળ માટે- વધારો પુષ્કળ ખાર વાપરે છે તેથી વીર્ય નખજો પડેલો જાણુ યજો છે

ગ. સપનુ ઝેર ઊતરે-૨ તોલો મીકુ કઈ તેને આકડાના દુધની જાવના આપે અને ગાયના દુધમા પીવાડે તો ઉલટી થઈ ઝેર ઊતરે છે.

પ. ખરકસાં માટે-ગીકુ, આમલીના પતરના લેપ કરી ૭ દીવસ ખરકસાપર બાંધવું,

ચ. દુરગધ નાશ કરે-ચુનો અને મીકુ છાંટવામાં લેવું.

છ. કલઈ ખાઈ જાય-મીકુ કલકાના વાસણમા ગરમ કરે તો કલઈ ખવાઈ જાય છે.

જ. મેલેરીઆ તાવ માટે મીકાને લોટાની કલકામા (ત્રાખાની કલઈ ન ચાલે) ગરમ કરવું. ધીમી આગ રાખી કાશી જેવું કરવું તેમાથી ચપચા એક લગી નીમક પાણી સાથે, મેળવી સહવારના પહોરમાં જીખે પેટે આપવું તો તાવ જાય

સમખારી મીકુ-અજમેરની પામે સમખાર ગામમાં જતીનમાંથી ખોટી કહાડે છે તે મીકુ સમખારી મીકુ છે.

ઝ. છાતી ઊપર દાહ માટે ના તોલો મીકુ, ના તોલો સોડાખાઈકારખન. સોડા વોટર સાથે પીવું

ટ. પીતનાં ચાદા માટે-સીધાલુણ, પાણીમાં ધમીને ચોપડવું, કુતરાના ઝેર માટે-મીકુ કખની અંડર બરી પાટા બાંધવો. પીગળી જાય ત્યારે ફરીથી મીકુ બરવું.

ઠ. દાંતના દરદ માટે ૪ ઝેન મીકુ શુધવાથી દાંતનો દુખાવો મટે છે.

ડ. મીકાના પાણીના કાગળા કઠવાથી જીભનો દરો માફ થાય છે.

- ક. દાતનુ મજન—મીઠું દાતને સાફ કરે છે, પારાને મજબુત કરે છે અને વાસને દુર કરે છે.
- ખ. માથું દુખવું નરમ પડે—એક ચપટી મીઠું મોઢામા મુકી ઠંડું પાણી પીવું
- ગ. પુલની ડાખળી મીઠાના પાણીમાં રાખવાથી પુલ ધણો વખત તાજ રહે છે
- ઘ. સળેખમ—મીઠું બારીક કરી સુધવામા લેવું
- ચ. આખને મીઠાંવાળા ગરમ પાણી સાથે ઘોવાથી થાંભલી આખ ખુલ્લી પડે છે
- છ. દાતમાનું લોહી બંધ પડે—મીઠાંવાળા પાણીના ફાગળા કરવાથી લોહી વધ પડે છે,
- જ. ઈન્ટરમીટન્ટ ફીવર—મીઠું તાલ અટકાવનાર તરીકે વપરાય છે પણ કયુનાઈન કરતા ગુણુ ઓછો છે.
- ઝ. જખમ, ચાંદા ડાઝે—મીઠાના પાણીમાં લુગડું બોળીને ચાંદા અથવા જખમ ઉપર મુકે તે ઉપર ઝાડનું પાતર મુકી પાટો બાંધે તો રૂઝ આવે.
- ટ. વીચ્છુના ડખ માટે દરદીની આખમાં મીઠાના પાણીના ટીપાં મુકવાં.
- ઠ. ઉડતા રોગના જીવજતુઓનો ધરોમાથી નાશ કરવા માટે ચુનો ઘોળ વામાં આવે છે. તે વખતે ૧ મણ ચુનાના પાણીમા પોણો તોલો મીઠું નાખવાથી વધારે સાફ પરીણામ આવે છે
- ડ. કુનગનુ ઝેર—દડખયના કુરાં અથવા કોદલાંએ કરડેલાં દરદીનો જખમ ગરમ પાણીથી સાફ કરી તે જખમને લોખંડના લાલ તપેલા સળીઆથી દાખવો અને પછી તે ઘા ઉપર મીઠાનું લોશન (૧ ભાગ મીઠું અને ૧૫૦ ભાગ પાણી મેળવેલું) લગાડ્યાજ કરવું.
- ઢ. ગુમડાં—સરીર ઉપર ગરગુમડાં થયા કરે તો નીચે મુજબ દવામાંથી એકેક ચમચી દવા ત્રણ ત્રણ કલાકે પીતી—મીઠું ૧ાા દ્રામ પાણી ૪ આઊંસ મેળવીને વાપરવું

- ક. વીચ્છુનો દંખ ઉતરે--મોઢામાં મીઠું પીગળાવી પછી દંખની ઊભા ટી બાળુના કાનમાં જોરથી ઝૂક મારે. દંખ શરીરની દાખી બાજુએ હોય તો જમણા કાનમાં અને જમણી બાજુએ હોય તો ડાબા કાનમાં જોરથી ઝૂક મારે.
- ખ. વીચ્છુનો દંખ ઉતરે--લીલી હળદનો રસ તથા નીમખ મેળવી ને આખે આંજે. લીલી હળદ ન મળે તો સુકી ચાલે. પગના તળીયાનેથી એ રસ ચોપડવો.
- ગ. સાતપરાનો ઇલાજ--મીઠું, સુકાં મરચાં, હળદર સુકી સબાગે મેળવીને બાંધવું. રોજ નવું બાંધવું.
- ઘ. વીચ્છુનો દંખ ઉતરે--દરીઆનું મીઠું પાણીમાં પીગળાવી તેના ટીપાં પાંચ આંખમાં નાખે. અથવા મીઠાનું પાણી કરી તેના કડકા દરદીના મોઢાં પર મારે.
- ચ. કુતરાના દંખ માટે મીઠું વાટીને દંખ ઉપર દાખીઆ કરવું.
- છ. મસા શરીર ઉપરના ખરી પડે--મીઠું ને કવાનું પાણી મેળવી લગાડે.

મીઢળ.

- જ. મીઢળનું દાંતણું કવચથી દાંત ઢીલા પડે છે. એના ફળ ગાધીઆ વેચે છે.
- ઝ. ઝોકારી લાવવા માટે--મીઢળના બીજને કપડાં કરી તેમાંથી ૧ વાલ ફાકી લે. ઉપરથી પાણી પીએ તો ઝોકારી થાય. વળી ફરીથી પાણી પીએ તો વધુ ઝોકારી થાય એ મુજબ જોટલીવાર વામીટ કરાવવું હોય તેટલીવાર પાણી પીવાડ.

મીણુ.

- ટ. નાસુર સારું થાય--મીણુનું તેલ નાસુરમાં મુકે. તેલ બનાવવાની રીત--ઢાા સૂર મીઠું ગરમ કરવું. ગરમ થયેલું મીઠું આતસ પર મુકતાં પડે ત્યારે ત્યાં સુધી રીકરાં ઉપર ગરમ કરવું તે

મીઠાને જતરમાં મુકી તેની ઉપર ૧ શેર મીણ મુકી અરક કઢાડે તેમ તેલ કઢાડવું. પહેલા તેલના થોડા પીપા રફ કરી પછીનું એકઠ કરવું તે તેલ નાસુર માટે બહુ સાચું છે જતર માં મીઠું રહે તે જખમ ઉપર દાખવાથી જખમ રૂઝાય છે.

ક. રગતપીત, માંડિસનો કોહવાટ—મીણ, રાજ, માણસના હાડકાનું ચુરણ સંભાળે લઘુ તેનું તેલ પાનાળય તથી કાઢાડી શરીરે લગાડે ઘણુંજ ફાયદામંદ છે

મુળો.

ખ તળ ગરમી—તળ ગરમીથી હાથ પગ કાટે છે કાષ્ઠવાર લોહીખી નીકળે તે ઉપર મુળાના પાકેલા પાતરાનો રસ ગ્રાળવો

ગ બધેજ રહે, કઞ્જિવન આપે—મુળાના ખીજ તોલો ૧ વાટી પાણી સાથ ત્રણ દીવસ પીએ તો બધેજ રહે.

ઘ નનામા શાન્તી આવે—મુળાના ખીજ તોલો ૧૦ નવટાંક તેલમાં ઉકાળીને તેલ નમોપર મમળે તો નસમાં જોર વધે છે

ચ. લીવર (યકૃત) ના દુખાવા માટે મુળાનો રસ તોલા ૨૦ દીવસમાં ૩ વાર પીવો અને બહાર દરદવાળી ચામડી ઉપર મસળવો

છ દરાઝ માટે—મુળાના ખીની ગોળી લીણુના રસમાં કરવી અને દરાઝ ખણીને ઉપર લેપ કરવો.

જ ટાકાના દરદ, પીસાખના દરદ—પાતરા સાથે આખા મુળો સવારે ખાવાથી આ દરદોને ફાયદો થાય છે.

ઝ. પીસાખ છુટે—મુળાના પાંદડાં અને સરોખાર છુદી પીપા ઉપર બાધે તો પીસાખ છુટે છે.

ટ. રેતી પીસાખે પડતી હોય—કુમળો મુળો પાંદડા સાથે સવારે રોજ ખાવાથી રેતી ખોવાઈ જાય છે. મુળો સાથે ખાવામાં અવગુણ છે.

ડ. ચુરદાનો દુખાવો—મુળાના પાતરાની બાજુ ઘીમાં બનાવીને ખાવી અથવા લીણુનો રસ તોલા ૨૦ મુળાનો રસ તોલા ૨૦૦.

મધ તોલા ૨૥ જવખાર તોલો ૦૧ એના બે ભાગ કરી સવાર સાંજ પીવામાં લેવું.

ક. હરસ માટે—મુળાના પાકાં પાંદડાનો ઉપલા અરધા ભાગનો રસ ૧ તોલો, પાંચ ટીપાં ઘી નાખી સવાર સાંજ પાંચ દીવસ પીવાથી જથ્થકના મસા જાય છે.

ખ પીસાળ છુટે—મુળાના પાતરાનો રસ શેર ૦૧ પાંચેર પીએ તો પીસાળ છુટે

ગ પીસાળ છુટે—ઉદરની લીડી તોલો ૦૧ સુરોખાર તોલો ૦૧ વાટીને દુડી માટે બેરે અને તેની ઉપર મુળાના પાતરાં આંધે તો પીસાળ છુટે

ઘ. પગ્મો સારો થાય—મુળાના પાતરાનો રસ તાજે રોજ એ પછસા બાર પીવે.

ચ પારો શરીરે ઝુટી નીકળે ત્યારે દરદીને મુળાના પાતરાનો રસ પેગ બરીને પીવાડે અને શરીરે ચાપડે.

છ. જી મારવા માટે પારાને મુળાના પાતરાનાં રસમાં મસળીને લગાડ

જ. પરમો—મુળાના પાતરાનો રસ ટાંક ૯, ગોળ ટાંક ૨૫, મીઠું ટાંક ૧ મેળવીને પીવે.

ઝ. હરસ માટે મુળાના પાતરાનો રસ સાકર સાથે રોજ સહવારે નગ્ન કાઢે પીવે.

ટ. કુતરાનો દાખ—મુળાના પાનની પોટીસ કરી ગરમ ગરમ દાંખ પર બાધવી.

ડ. વાચ્છીનો દાંખ ઉતરે—મુળાનો રસ દાંખ ઉપર ધસે તો ઉતરે.

પીસાળ છુટે—મુળાનો રસ તોલા ૨૫ અને સાકર તોલો ૧૧ મેળવી દીનમાં બે વાર પીવે.

ડ. કાનની સુજ મટે—મુળાનો રસ, સરસીઈ તેલ અને આકરાના પાતરા નો રસ દરેક ૧૦ તોલા પાણી ૨૦ તોલાને મેળવી ધંગાર ઉપર ગરમ કરી પાણી બાળી નાંખે અને તેલ રહે તેના ટીપા કાનમાં નાખે

મુસળી કંદ.

- ક. વીર્ય વધે—મુસળીકંદના બીજ નવટાકના બુકાને ગોળ સાથ ચીની બોર જેવડી ગોળી બનાવી દરરોજ ૧ ખાય તો શરીરે તાકાદ રહે.

મોરસળી—બકુર—મોરસળી.

- ખ. હાસના દાત મજબુત થાય—મોરસળીના કુળ મગજને બહુજ તરી આપે એની ખુસબો બહુ મારી છે આ ઝાડની છાલ રોજ આવે તો દાત મજબુત થાય

મેથી.

- ગ. મથી—મેથીમા આટો અને ગુંદર નથી. એમાં ચરબી વધારનાર તત્વ છે.
 ઘ. મેથી પાંડાઓને મસાળામા ખવાડે છે એ શક્તી વધારે છે
 ચ. બાળ ખરી પટેલા તાળકા ઉપર મેથી છુદીને મુકવાથી બાળ પાછા આવે છે
 છ. ગળાના દરદ માટે મેથી ખાવામા આપે
 જ. ચામડી સુવાળી અને ચોખી રાખવા માટે એનો આટો પાણી સાથે મેળવી શરીરે મસળાય છે.
 ઝ. ખરોળ માટે મેથી ખાવામા આપે છે.
 ટ. મેથી મગને મક્કતી છે પણ મગનો રંગ લીલો હોય છે
 ઠ. મેથી અડદને મક્કતી છે પણ અડદનો રંગ કાળો છે
 ડ. આતરકું ઉતરેલું હોય ત્યારે મેથીનો આટો, ધતુરાના પાદડાંના રસમા મેળવી ગરમ કરી લગાડવાથી આતરકું ચડે છે.
 ઢ. લોહી ફરતું કરે છે—મેથી દાણા ૨૧ ખોખરાં કરી સુક તોમે ૦૧, સાકર ૧ તોલો, ખખળતું પાણી શેર ૦૧ નાખી આખી રાત રાખી સવારે પીવું.
 ન. સધીવામાં લોહીનું ફરવું બંધ થાય છે તે વેળા મેથી ખાવાનો

ચાલ સાધારણ છે. કોઈપણ શરીરનો ભાગ રહી જય ત્યારે મેથી ખાય છે. ઘરડા માણસ વધુ વાપરે છે. એનું વસાણું બનાવી તથા ખીચડી પકાવી ખાય છે.

ક. અતરગળ માટે—મેથી છૂદી પાણીમાં પકાળી મસકા ઝંવી કરી ઉતરેલા આતરટાવાળી જગા ઉપર બાધવી. એમાં સોસવાની શક્તી છે માટે આતરડા ઉગર ચડે છે.

ખ કાટો—કાટો લાગ્યો હોય તો કાટાવાલા ભાગ ઉપર છુદેલી મેથી બાધવી. આથી કાટો બચાઈ આવે છે.

ગ. ગુમડા અને ગાઠ પાકવવા માટે મેથીને વાટી બરા નીમક સાથે પાણીમાં પોટીસ કરી બાધે તો પાકે.

ઘ. તાવ એકાતરીઓ જાય—મેડી અને પમારીઆના પી સંભાગે મેળવી તેમાંથી ગ તોલો ચવીને ખાઈ જાય તો તાવ જાય.

ચ. કાનમાંથી વેહેતું પડ બધ થાય—મેડીને દૂધમાં ભીજવી રાખવી. તેને બાટી રસ કાઢાડી કાનમાં નાખવો.

મેદી.

છ. પગના તળીયામાં અગત બજે તો મેદીના પાતરાંને લીલુના રસમાં વાટી લેપડી પડે બાધે તો અગત નરમ પડે.

જ. ઓરતની જાત બહાર પડતી હોય અથવા આમન સફરાની બહાર નીકળે તો મેદીના પીની લેપડી મુકા જેરથી કાઢડા વાળવો.

ઝ. ઓરતને દસ્તાન ધણું જાય તો જેનસીઅન રૂટ પાણિદર અને મેદીના કુટેલા પાતરાં મેળવી ઓરતના બધે લાથે લગાડે તો લોહી બધ થાય.

ટ. કાઢને માટે મેદીના પાતરાં ૧ તોલો લઘ પાણીમાં આખી રાત બોજવી સહવારમાં ૪૦ દીવસ સુધી પીવું.

ડ. દરાજ માટે મેદીના પાતરાં સરકામાં ચોળી દરાજને ખનીને તે ઉપર લગાડવું.

- દાઢેલા માટે મેદીના પાતરાં માખણમાં વાટી લગાડવાં
વાળા ઊપર મેદીના પાતરાંની લેપડી મુકે તો વાળો બહાર આવે
હાથપગ ફાટે તે માટે મેદીને પાણીમાં પીસીને લેપ લગાડવો
ક. કમળો—કમળા માટે મેદીના પાતરાં ૨ તોલા લઇ તેને પાસેર પાણી
મા ૧ રાત લીંજવે તે ગાળીને સહવારે દરદીને પીવાડે
ખ. સફેદ કોઢ માટે મેદીના પાતરાંનો ઊકાળો ધણા દીવસ પીવામા લીએ.

મોગરો.

- ગા દુધ વધારે—ઝોરતના થાન ઉપર બાધવાથી દુધ વધે છે

મોતી.

૧. મોતી માછલીમા પાકે છે. તે ચોક્કસ દરીયામાં થાય છે
૨. મોતી સાફ કરવાની અને ચળક આપવાની રીત નીચે મુજબ છે—
અ. ગાંઠાહોળ તથા ઇથરમા હલાવે છે. એસીડ સલ્ફ્યુરીક, આસીડ
ઓક્ઝેલીક, પ્લેટ પાઊર, વીગેરે ચીજો મોતી સાફ કરવામાં
વપરાય છે.
૩. બનાવટી મોતી—૨૬ માછલીની આંખોને હીમ્મલોકની સાથે લુગડામાં
બાધવી, દોરી લાખીતટકતી રાખવી. કાદવનું એક લાંબુ વાસણ
(ધડીયું) લેવું, તેમાં અડધું પાણી નાખવું, મોઢા ઊપર કોડીયુ
મુકવું, કોડીયામા વચે કાણું પાડી તે કાણાંમાંથી પોટલી વાસણ
માં લટકતી રાખવી. પાણી પોટલીને લાગે નહી તેમ રાખવું,
ચુક્કા ઊપરનું પાણી બાળી નાખવું. વરાળના જોરથી પેલી આંખો
કાઢક જુદું રૂપ લેશે. આ પાકેલી આખો મોતીના જેવી થાય
છે પણ તે મોતી વીંધમા પછી એની ખામી દેખાઇ આવે છે.

મોતીઓ (આંખનો)

- ક મોતીઓ આંખનો, આંધળો દેખે—કાળા સાંપની ચરખી, સંખની નાભી, નીરમળી એ સંભાગે મેળવી આંખે અંજન કરે તો ફાયદો થાય
- ખ પરવાળા તથા મોતીઆનું અંજન—ખાપરીયું, બરાસકપુર, ચીનાઈ સાકર, ગા. પોરદુગલ તપકીર હીમળ ચરડે એ બધાંને ૭ દીવસ સુધી ખરળ કરે. છાયામા સુકવે અને પાછુ ખરળ કરે અને અંજન કરે.
- ઘ મોતીઓ આંખનો—કાળા સાંપની ચરખી, સંખની નાભી, નીરમળી, કાળો સુરમો સંભાગે લઘ ખુબ પીસી લુગડી કરે. એરંડીઆના પાતરાં વીટાળી ઉપર સુતર બાધી મારીનું પડ એ આંગળ ચડાવે પછી ચાર છાણા વચે મુકે. લાલ યાગ તે કાંદે, અદરથી માંખણ જેવું નીકળે તેનું અંજન કરે.
- ઙ મોતીઓ, ઝળું—હરડા, બેહુડાં, આમળાં તોલો ૧૦, પીપળા ૧, મરી તોલો ૧, મોતી વાલ ૧, પરવાળું વાલ ૧, સુરમો વાલ ૧, મમેડ વાલ ૧૦, કસ્તુરી વાલ ૧, બરામ કપુર વાલ ૧, લવંગ વાલ ૪, એલચી વાલ ૪ એ સરવેને બારીક કરી બકરીના મુતરમા
- ચ બોજવી રાખી મટોડીના વાસણમાં રાખે, પછી ગોળી વાળે. તે ગોળી પાણીમા ધસી અંજન કરે તો ફાયદો થાય

મોથ .

- જ તાવ પીતનો અને તરસ લાગે તો—મોથ અને ખડસળીઓ અંદક તોલો લઈ એનાં ચાર પડીકા કરવાં. ૧ પડીકું દોઢ શેર પાણીમાં ઉકાળી કાદવના વાસણમા આખી રાત રાખવું. દીવસે તે નીપારીને દરદી ને પાવું. આથી તરસ મટે છે અને તાવ જાય છે.
- ઝ એકાતરીઓ તાવ—(અન્યેધુ) ૨૪ કલાકમાં એકવાર તાવ આવી ઉતરી જાય તે માટે મોથ, કાળી દરાખ, ઇંદ્રજવ સંભાગે મેળવી ગોળી ચણા જેટલી કરી આપવી

ક બાળ કાળા અને તેજસ્વી અને—તેલમા તળેલા આમળા ૮ ભાગ, કાપડ ગોવાઈ સુકું ૪ ભાગ, કપુર કાચળી, કચોરો, સુગંધીવાળો, મોથ, અગર, તગર, સુખડ, ગુલાબકળી અકેક વોલો એ બધાને પાણી મા મેળવીને બાળ ઉપર લગાડે છે.

ખ લુકાને વાપરવાની રીત—લુકા તોલા ૨ પાણીમા આખી રાત બીજવી સહવારે નાહતી વેળા અઠવાડીયામાં ૧ વાર બાળે લગાડે તો ફાયદો થાય.

ગ. પીસાબ એ અખત્યાર આવે તે ગરમીની બુસકાની હોય તો પાણીની તરસ ધણી લાગે તેનો ધલાજ—ધાણા, સુખડ. લીમડાની છાળ, મોદ, એલચી, નાગકેસર એ મરવેનો ઉકાળો સાકેર સાથે પીવો.

મોમીઆઈ. (બનાવટી)

ધ શરતીના દરદો, વા, લકવો, દમ ગુવા રોગ, દબડાયલા—એને માટે બીજામાંનું તેલ શેર ૧, સફેદ રાગ શેર ૦, બેંસા ગુગુળ શેર ૦, હીંગળો તોલો ૧ આ ચીજોને ઉકાળી પાક જેવું થઈ થાય અને ચીની રકાખી ઉપર થાપી દેવું. અંન કટકા કરવા. દબરાચલા માણ મને મીઠા તેલમા એ મેળવી મસલે છે. ચણા જેટલી મોમીઆઈને ૫ તોલા ઘીમાં ગરમ કરી તેમાંથી તોલો ૦૫ રેજ પીવામા આપે

મોરથુથુ

ચ રતનજોત, આંખની સળી—એ ધણી જાતના આખના દરદો સફા કરે છે. અંગ્રેજી તેમજ દેશી વધદોમાં એ વપરાય છે. એની બનાવટ નીચે મુજબ છે—મોરથુથુ, ફટકી, સુરોખાર સંભાળે લેવો. આ બધા એકઠા વજનનો પચાસમો ભાગ કપુર લેવો. તેઓને ધંગાર ઉપર ગરમ કરી નરમ થાય ને સળીઓ બનાવવી. (મોરથુથુ ધંગાર ઉપર પકાવીને લેવું.)

જ ઉલટી કરવા માટે ૧ વાલ મોરથુથુ પાણી સાથે પીએ આ વામીટ

કીધા પછી દરદી નબળું પડતું નથી.

ક. આખના ખીલ ઉપર મોરથુથુ લગાવે તો મટે.

ખ વાળો--મોરથુથુ જીવારના ફાણા જેટલું ગોળ સાથે દરદીને ૩ દીવસ આપે વાળો મટે, વાળો છે ત્યાં સુધી વામીટ આવે નહીં, વાળો રી ગયા પછી મોરથુથુ પોતાની અસર જણાવે અને વામીટ લાગે (એમાં જોખમ નથી)

ગ. નાસુર માટે--કામળી બાળીને રાખ કરી તેમાં મોરથુથુ મેળવી લગાડે તો રૂઝ આવે છે

ધ. હરસ માટે--મોરથુથુ અને ૮ કણખાર દરેક તોલો ૧ લેખ અંધેને વાટી ૩ દીવસ લેપ કરે તો મસા તુટી પડે. પછી સાદી ચોખા રાધી તેને લેપડી કરે (આ ઇલાજ આકરો છે.)

મડ

મ. ખાત્ર મોઢા ઉપરના મટે--નાક ઉપર અથવા મોઢા ઉપર ખીલ થાએ છે તેને દાએ તો અંદરથી પડે અથવા ખીઓ નીકળે છે. ઓરને દસતાન પેદા થાએ અને મરદને વિધ પેદા થાએ ત્યારે ખીલ થાએ છે. એ જીવાની સર થવાની નીસાની છે, એના ઇલાજો મકનો આટો સરકામાં મેળવી લગાડવો. મરઘીનાં બે દાના કાચલાં, અથવા હાડકાની રાખ અથવા દરાખના ઝઢાડની રાખ મો ઉપર લગાડવી.

છ. પીત છાતીએ થાય ત્યારે મધ અને પાણી પીવું અથવા ખજૂરનું પાણી પીવું

માનો આખો.

જ. ઢાઢીઆ તાવ માટે--આ ઝાઢાડના સારાતણ પાંતરાને દીવેલની ધુપ આપીને બાજુએ બાધે તો તાવ જાએ. આ પ્રયોગ હજી વપરાય છે

ભાગ ૨જો સમાપ્ત

શ્રી ૧૧.

છાલો પાલો મરી મરીમશાલો.

ભાગ કળે

રંગે માહી.

ક મન્દને શકતી વર્ગ—રંગે માળી ૧ ભાગ, પીપર ૧૫ ભાગ, મધ ૫ ભાગ મેગપીને તેમાંથી પા અથવા અરધા તોલો ખાન ખાધા પાન નાજ થડા પાળા સાથે ખાવું

રતનજેત.

ખ જ ખમ પુરાય—રતનજેતનાં ઝાડના દુધમા લુગડું બીજવી જખમ ઉપર મુકવાથી લોહી જાંબ થાય છે, અને પોપડી બાજે છે

ગ. કમળો—રતનજેત (તનદીરી) ના પાદડાનો રસ બા થી વા તોલે. દહીમાં મેગપીને ખાવો

ઘ દુધ વર્ગ—રતનજેતના પાદડા છાતીએ ખાવ તો સ્ત્રીને દુધ વધે છે
ચ પાતરનો રસ છરીને ચોપડી સુકવ્યા પછી લીસુ કાપે તો તેમાંથી લોહીના જેવો રસ નીકળે છે.

છ. રતનજેતનું ઝાડ નીપાળાના ઝાડ જેવું ગુલુમાં છે પણ તેમાં કસ ઝોછો છે

જ. રતનજેતના ઝાડને મોગલાઈ એરંડીઓ કહે છે. એના પા ખાવા થી ઝાડો આવે છે, પાદડાથી ખસીસ્ટર ઉઠે છે એ ઝાડનો રસ ચીકાસવાળો છે શરીર ઉપર લગાડ્યો હોય તો (Collodian) ની માફક પોપરી બંધાય છે.

- ક નસોને શક્તી આવે, બંધજ રહે, હાથ ધુજતા નરમ રડે—રતન જોતનું દુધ ૩ દીવસ લગાડ્યા કરવું. તેથી ચામડીપર લોહી ફરતું થશે થધુ લગાડે તો ફેફ્ફડાઓ ઉઠે. રતનજોતનું દુધ ૧ ભાગ પાણી ૫ ભાગ મેળવીને તેનાં પોતાં નખળી નસવાળા ભાગ ઉપર મુકી ૧ કલાક રહેવા દેવું. એ પ્રમાણે રોજ લગાડવું. ધુજતા હાથના આંગળાં આ પાણીમાં રોજ ૧ કલાક બોળી રાખવા.
- ખ. દાંતનો દુખાવો, દાંતનું હાલવું—રતનજોતના દુધમાં પાનમાં ખાવાનો કાથો બીજવી, સુકવીને દાંતને ધસવાથી દાંતનો દુખાવો નરમ પડે છે અને હીલતા દાંતો મજબુત થાય છે એ ઘણો જાણીતો ધલાજ છે.
- ગ. પરમે, હરસ. ધાતુ વીકાર માટે—રશનજોતનું મુળીજાં બે આની ભાર દુધમાં ધસી સાકર સાથે પીવું.
- ઘ. ધાતુ પુષ્ટી માટે—રતનજોતની કળી ૫) ઘીમાં તળી સાકર સાથે રોજ બે વાર ખાવી.

રસોત.

- ચ. શરીરે પીતના ચાંદા—રસોત, મરી, અશીષુ, લીમડાના પાંદડા ચાક સુકીગરી, પેટેકે બીજ સભાગે લઈ તેની વટાણા જેવી ગોળી કરી રોજ ૧ વાર ખાવી. નાનું ધાવતું બચુ હોએ તો માતાના દુધમાં ગોળો જરા ધસીને તેની ઊમરના પ્રમાણમાં પીવાડવી.

રસવંતીનું ઝાડ.

- છ. રસવંતીનું ઝાડ નાનું છે, અંજીરના જેવા એના પાંદડાં છે પાંદડાં પાકે ત્યારે પીળાં થાય છે. ઝાડની નીચેની જમીન પીળાશ પડતા રંગની હોય છે, તે ઝાડ કીમીઆગરને ઉપયોગી છે.
- જ. બાલ મોટા થાએ, ટાલકપર બાલ આવે—રસવંતી, હાથીદાંતના વે હેરની બસમ, ગાડરનું દુધ, એનો સભાગે લેપ કરે અને લગાડે તો બાળ ઘણા ઉગે, અને મોટા થાય.
- ઝ. કાગબીલાડી—કસવંતી, એળાઓ પીળા, રેવંચીનો સીરો સંભાગે કુમારના રસમાં મેળવી લગાડે તો કાખબલાડી પાકે અથવા બેસી જાય.

રાઈ.

- ટ. જળંદર માટે—રાઈ બારીક કરી ગાયના મુતરમાં ૧થી ૪ વાલ ખાવી.
- ડ. દરાજ માટે—રાઈના ઢાલાંને સરકામાં મેલી તેની પોટલી કરી દરદર મુકવી.

- ક. માથુ દુખે, પીત્તના તાવનું તો—નાખને સરકામાં ચઢાવીને તેનું પલાસ્ટર પગને તળીએ લગાડી ૧ કલાક રાખે.
- ખ. જળાંદરવાળા દરદીના પેટપર દ્યાણુ કરીએ ને ખારો પડે તો રાધ ગાયના મુતરમાં છુંદીને ખાવી. ૧ થી ૪ વાલ.
- ગ. રાધનું પલાસ્ટર કલાક ૧ થી ૧ સુધીમાં રાખી શકાય છે, તે જગા રાતી થાય છે, બળતરાં બળે છે, છતાં પણ બલીસ્ટર ઉઠતું નથી, બાળા બળતરાં બળે તો ઘી ચોપડવું.
- ઘ. ઉલટી બેમે--હોજરી ઉપર રાધનું પલાસ્ટર મારવું.
- ચ. મરડો મટે—પીડ ઉપર રાધનું પલાસ્ટર મારવું.
- છ. રાધના જેવું કામ સરગવાનાં મુળની હાલતું ચુરણુ કરે છે, તેમાં ગરમાવો છે, અને ચામડી લાલ કરે છે.
- જ. સહેમખ માટે—રાતે ગરમ પાણીમાં રાધ નાખી તેમાં પગ બોળવા. પાણી ઠંડુ પડે તો ખીજુ ઉકળતું પાણી નાખવું ૨૦ મીનીટ પગ બોળી રાખી ગરમ ચાહ પી સુધ જવું.
- ઝ. રાધના ઝાડનો ગુણુ. સરસીઆના ઝાડને મક્કતો છે. કેરીના બદાણા સરસીયાના તેલમાં, રાધ મેળવી બનાવે તો લાંબો વખત રહે છે.
- ટ. ફરાજના દરેક મલમમાં તેલ સરસીઉ વાપરવામાં વધુ ગુણુ છે.
- ડ. રાધનો ગુણુ સ્પીરીટના જેવો છે બગડી જતો સરકો આખી રાધના જોરથી સારી હાલતમાં રહે છે.

(It has the property of stopping fermentation.)

૩. દમ, હાંફણુ—સરસીઉ તેલ અથવા રાધનું તેલ ૧ તોલો લઈ તેમાં ગોળ મેળવી ચાટવું. દરદના પ્રમાણમાં વધતું ઓછું અને બે ત્રણવાર રોજ લેવું આ ઉપાય બહુ મહેલો અને સમ્તો ધરમાં બની શકે તેવો છે.

૬. ઝેહેર દરેક જાતના માટે—૧) ચમચો દળેલી રાધ પાણી સાથે પાળી. ઓઢારી થઈ ઝેહેર નીકળી જશે.

- જી. પથરી, બલોહોર માંટ—રાધ અને સીધવ સંભાગે મેળવી ૧] તોલો

ગોમુત્ર સાથે ખવાડવું

ક. કાખ મંજરી (જાંગલમ) રાઈ અને કાચ વાટી તેની લુગડી ગાઠ પર મુકે તો તરત ડુટે

ખ. જળદર—જેને વડુનું જગંદર હોય, જેનું પેટ ઠોકવાથી ઘોળના જેવો અવાજ કરે, તે દરદીને રાઈ બાતોલો અથવા ઓછો વધતો લઈને ગાયના મુતર સાથ મેળવી રોજ ખવાડવું જેના પેટ પર આગળી દાખવાથી ખારો પડે અથવા પેટમાં ગાંઠ બધાય તે દરદ જોખમ ભરેલું છે.

ગ. દરાઝ માટે—દળેલી રાઈને દહી સાથ છુદીને લેપ કરવો

રાખ ચુલામાની.

ઘ. વીચ્છુનો દંખ--ધરના ચુલામાની અરાયા અથવા જામાની રાખ ગાયના વાસી મુતરમ મેળવી દંખ ઉપર લગાડે તો અગત નરમ પડે મંતર ભણી વીચ્છુનો દંખ ઉતારનાર આ રાખ શરીર ઉપર લગાડે છે. દંખ નરમ પડે છે તે મતરથી નહીં પણ રાખના ગુણથી નરમ પડે છે, દરેક દરદીને ફાયદો થતો નથી. કારણ કે તે વીચ્છુની જાત ઉપર આધાર છે, ઘણો સખત દંખ ઉતરતો નથી.

રાજમ

ચ. પરમેા જુનો—રાજમ ખાવામાં લેછે. ઉપાય ઘણો વખણાયલો છે એનો ભુકો ખુલ્લી હવામાં ખુલ્લો રહેવા દેવામાં આવે તો, કોઈવાર હવા અને ગરમીના કારણથી આપો આપ સજગી ઉઠે છે. અંગ્રેજી વધદામાં એ ખાવા માટે ના પાડે છે

રાળ

છ. જખમ, નાસુર માટે મલમ—રાળ નવટાક, ઘી નવટાક બંનેને ઠંડા પાણી માં મસળી ૭ વાર ઘોલુ. દાઝેલાં માટે આ મલમ બહુ ઠંડા

અને અસીર છે મોરચુથુ, કાથો, ફટકડી ફેક વાલ વીજ ઉપલા મલ
મમા મેળવી પછી જખમ, કોહવાટવાળા દરદો ઉપર લગાડે
તો રૂઝ આવે.

ક. રાળનો મલમ થડો (ગુઓ મલમ)

ખ. પાકવવાનો મલમ જુઓ મલમ)

ગ. કકમાળા માટે (જુઓ મલમ)

ઘ. પીનફસ—રળને ગાયના ઘીમા મેળવી ૪ ટીપા નાકમા મુકવાં.

ચ. નાકમા મના નાકમા કીડા -રાગ તોલો ૧, ગાયનુ ઘી શેર ૦૧, કકડા
વીને ૧૨ પીપા નાકમા દીન ૧૨ સુધી મુકવા

રાગણી ઉભી

૧. અનરગળ (ગોળી વધી હોય) માટે—ઉભી રીગણીનુ મળા અને
જુની છટને, વાસી પાણીમા ઘસીને ગોળી પરની વમમા ૧૨ વાર લગાડવુ.
આ મુજબ ૫ દીવસ જરૂરી રાખવુ.

૩-કપાસ.

જ. અડગરી—કાગળની અફર ૩ મુકી બોડા બનાવો તે સળગાવી તેનો
ધુમાડો પેટમા લવામા આવે તો અડગરી મટે છે.

ઝ. ૧૫ કન્ટરમીટિંગ માટે—કપાસીઆના બીની ચાહ એક કપ ભરીને
તણ આવવાના વખતની એક કલાક આગળથી આપવી.

ટ. કસ્તાની બાયડો—કપાસના મુળીઆની જાલની ચાહ કસ્તાની બાય
ડોને આપવાથી છોકરાને જન્મ આપે છે. ક વખતે આ ચાહ
આપવાથી ઘણુ નુકશાન થાય છે.

ડ. કપાસની જાલનો અરક વીલાયતી એકન્ટરેકટ—અરગટ લોકવીડના
ગુણ કરતા જરા વધુ ઓછો નથી

ડ. કસ્તાની બાયડોને એટલે જલુવાનો વખત થયો હોય પણ છોકરું
બહાર કાઢવાની શક્તી બાધને ન હોય ત્યારે નીચે મુજબ આપે

- છે. એથી અદરનો ભાગ સ કોચાય અને છોકર બહાર આવે છે.
- ક. કપાસના મુલીઆની છાલ ચાર અંઝિસ, પાણી ૨૪ અંઝિસ એને બાળીને ૨૦ અંઝિસ પાણી રાખી એમાથી ૫ તોલા પાણી દર ૨૦ મીનીટે આપવું.
- ખ. બાળો—નરમાની કના પાતરાની લેપડી મુકે તો બાળો નીકળી જાય છે.

રેવનચાનો સીરો.

- ગ. જુલાખ માટે—ખારીક રેવનચીના બુકાને ૭ વાર સરકામાં પટ આપવો. આ પકાવેલો રેવનચીનો સીરો ૧ તાલ ખાંડ સાથ ફાકે ઊપર ગરમ પાણી પીવે જોટલીવાર પાણી ગરમ પીવામાં આવેછે તેટલીવાર ઝાડો આવે છે.
- ઘ. બદ, કાખ બલાઈ પાકવે—રેવનચીનો સીરો, રસમતી, એળીઓ સીકાતરી, સભાગે લઈ એ સર્વને કુવારના રસમા મેળવીને લગાડવું.
- ચ. વસુરી માટે ધલાજ—રેવનચીનો સીરો, એળીઓ, ગુજર, એને પાણીમાં અથવા દારૂમાં ઘસી ઘણા દીવસ લગાડવું.

રેગ માછલી.

- છ. પુરુષાર્થ માટે—રેગ માછલી ૭ ભાગ, પીપર ૫ ભાગ મેળવી ૦૧ તોલો મધ સાથે રોજ ખાવો, (આ ઉપાય સલામતી ભરેલો અને ચોકસ છે.)

રેશમ.

- જ. હેડકી માટે—રેશમ બાળીને તેની રાખ મધ સાથે ચાકવી.

રેહાન.

- ક પથરી માટે—રેહાનના બી તોલા ૭, પીવાના પાણી શેર ૫)માં લીજવી રાખી કાદવના વાસણમાં ગાળી રાખવું. પાણીની તરફ લાગે ત્યારે આખો દિવસ એ પાણી પીવું. પાણી રોજ નવું બનાવવું.
- ખ. બેશુદ્ધિ બચ્ચાંને—ઝડા કબજ હેવાથી કોઈ બચ્ચાંને બેશુદ્ધિ થાય છે તે વેળા રેહાનના માતરાના રસની પીચકારી સફરામાં મારવી.
- ગ કાનમાં ઢાક પડે. કસારા બોલે—રેહાન અને અનમો એ મધેના પાદડાનો રસ બધે મળી ૪ પદસાબાર કાઢડી, તેલ ૨ પદસાબાર મા ઊકાળે, પાણી બળે ને તેલના ૧૦ ટીપાં કાનમાં રેડો.
- ઘ મોતીઓ આખનો—રેહાનના પાતરાં છુદીને તેની લેપડી આંખ પર રાતરે અને દીસે બાંધે તો આખનો મોતીઓ ખસે, આંખે દેખાવા માટે, ઘણા દહાડા ચાલુ રાખવું.

રગત રોહીડો

- ચ હાંપ, પથરી, બલોહાર, લોહી જામેલું—રગત રોહીડાને ગાયના મુતર માં ઘસી પીવું અથવા ચુરણ ઘીમાં લેવું.
- છ આસવ, રોહીત અરીષ્ટ—૪૦૦ તોલા રોહીડો, ૪૦૯૬ તોલા પાણી સાથે ઉકાળવું, એથો ભાગ પાણી રાખી તેમાં ગોળ ૮૦૦ તોલા, ધાત્રીના ઝુલ તોલા ૬૪. પીપર, ૨ વક, પીપરીમુળ, ચીત્રો સુંઠ (પંચ ફાલ) દરેક ૪) તોલા, તજ, તમાલપત્ર, એલચી (ત્રીજાત) દરેક ૪) તોલા, ત્રીફળા ૧૨ તોલા મેળવી બરછીમાં ભરી તેનું મો ૧ માસ બધ રાખવું.
- જ. લાંગેલાં હાડકા ઊપર રોહીડો છુદી ગરમ કરી બાંધે તો હાડકું જલદી સંધાય.

રતાળુ કંદ

ક વીંધુનો દખ બિતે—રતાળુના પાનની અથવા સુકા રૂદની લેપડો
દખ પર મુકવો

રસ કપુર.

ખ સાપનું જેહેર લાગે નહીં સાપ નાહ્યું--જે માણસ પામે ૧ તોલા
તે આસરે રસ ૭પર હાથે તેને સાપ કંડે નહીં તેનાથી સાપ દૂર
નાહ્યું તે ૨૬ તો જેહેર ચત નહીં

રામ આવળીઓ

ગ. હડકવા—રામઆવળીઆ નપર પીળા ફુલ થાય છ. તે ધૂતળી પાન
રીનારસ ૨) તોલા ૩) ત્રીસ પીસાથી કતરાનું જેહેર લાગતું
નથી.

રીસામણી

ઘ આવળી કીકાપર પડે આવે તો—રીસામણી પાનનો રંગ અને ઘોડાનું
મતર સલાગે મેળવો અજન કરતું

ચ દરસ માટે રીસામણીના પાનનો રંગ પાનમા ૨) વાર લગાડવો.

રીસામણી=લજાળુ.

જ. ગોળી મોટી થઈ હોય તો—પાન વાટી ગરમ લેપ કરવો

ઝ. આમન બહાર નીકળે તો—રીસામણીનું પાન અથવા મુખાનો રસ હાથે
ચાળીને તે હાથે આમન બહાર બેસાડવો.

રેહાન=સમજો.

ક સાપના ડખ માટે—રેહાનનો રમ પો તોલા આપવો ૩) ૪) ૫
ખન આપવાથી ધણુ સખત ઝેહેર ઉતરશે

લવનર.

ખ મેચ્છર, માખને એ લવંડરનો રાસ પસંદ નથી

લવનરના ઝૂલ=ઉસ્તક દુસ

ગ હાકળુ નરમ પડે—ઝૂલ ૧થી ૨) તોલાનો ચાદ ખનાવી પોવાથી
૨૨૬ સાડ થશે

લવંગ

ઘ. બળગમ ૬ માસમાં દુર થાય—લવંગ નંગ ૩, જાખર વાલ ૨)
આદુના રસમા વાટી ચેવલી પાન સાથે ખાવું.

ચ ફાલેરા પ્રોવેન્ટીય—ફાલેરા લાગુ નહીં પડ માટે રોજ એવાર નીન
લખેલી ચીજો ખાવી

લવંગ ના તોલો, મરચા ના તોલો, મુર ના તોલો તજ ના
તોલો, જાવ ત્રી ના તોલા, જાયફળ ૧ નંગ, આટી ૨ આઉસમા
સાત દીવસ બાજવી, ગાગીને લેવું. ૧થી ૨ તોલા મેજ પાણીમા પીવું

છ. અડગરી, ગળુ બેડેલું—હોય તો તે માટે લવંગ ચારને દીવેલના
તથા ઘીની બતી ઉપર ગરમ કરી તેના ઝૂલને બાળી મુકી
મોઢામા તે લવંગ ચાવી ચુસ્ત કરવું.

જ. દાંત—દાંતના પારાને લવંગ મજબુતી આપે છે. ખરાબવાસ દુર કરે છે
દુખતા અને કળતા દાંત ઉપર લવંગ ચાવીને રાખવાથી દુખાવો
નરમ પડે છે. મ્હોં ખાખ વાસ આપે તેવા માણુમોએ ચાર લવંગ
રાતરે મોઢામા રાખી સુવું, સહવારે થુકા નાખવા

કરણુ કુલ—લવગને સોનાનું પડ ચડાવી તે લવગ કાનની શોભા માટે આગળના વખતમાં લોકો બહુ રાખતા હતા.

ક. ગળું ખેંઠેલું—લવંગ સફેદ ચુસવાથી ખુદ્ધું થાય છે.

ખ. મુઝા—વાયુ માટે—લવંગ ધમી અજન કરવું.

ગ. રતાંધળો—અકરીના મુતરમાં લવંગ ધસી અજન કરવું

ઘ. કોલેરાની દવા—લવંગ ૦૧ શેર તેને ગરમ કરી છુદવ તેમાં ૩૦ ૧ ભાર આકરાનું દુધ નાખી ખરલ કરવું ખરલ કરતા જવું અંદર મધ મેળવતાં જવું સારી પેટે મળે ત્યારે તેની ગોળી ચણા જેવડી વાળીને એકજ વખત ૧ ગોળી ગરમ પાણી સાથે ગળાવવી. ૧ ચણા જેટલી અથવા ૨ વટાણા જેટલી ગોળી ખનાવવી.

ચ. વાયુથી બત્રીસી બંધ થાય—તો લવંગ, લીડીપીપર, ટકનખાર કુળવેલો સંભાગે લઘ ઠીકરા પર ગરમ કરી, ચુરણુ બનાવી શીશીમાં ભરી રાખવું ખપ પડવે મધમાં મેળવી બત્રીસી અને પારા ઉપર લગાડવું દરદી હુશીઆર થાયે સુઆવરી બાઇડીને બી કામ આવી શકે.

છ. હાડણુ માટે—ઉપલુ ચુરણુ બેઆની ભાર મધ સાથે સહવારે રોજ ખવાડવું

જ. શરીરની નસો મજબુત થાયે લવગ, સુદ અકલમરો સભાગે લઘ બારીક કરીને ચામડી ઉપર મસળવું.

ઝ. ઉધરસની ગોળી—લવંગ, સફેદ મરી, ખેહરાની જાલ અથવા ગર દરેક ૧ તોલો, ખાવાનો કાઠો તોલા ૩. એનું ચુરણુ કરવું બાવળની અંતર જાલ ૧૦ તોલાને ૧ શેર પાણીમાં નાખી ઉકાળવું. ૦૧ શેર પાણી રાખી તેમાં ઉપલું ચુરણુ ૧ કલાક ખરલ કરવું. અને ચણા જેવડી ગોળી બનાવી અંકેક ગોળી મોંમાં રાખી રસ ગળવો. તરત ખાસી નરમ પડે છે.

ટ. આખનું કુળ કપાય—લવંગ અને ઘોળી ચણાટીનું મુખીઈ પાણીમાં ધસી આખે લગાડે તો કુળ મટે.

ડ. કુતરાના દાંતને પાણીમાં ધસી આખે લગાડે તો ૨૦ વરસનું કુળ

કપાએ.

ક. નાગર મોઠ (ચીયાની મોઠ) મોઠા બકરાના મુતરમાં ધસી આંખે આંખે
તો જનમનું કુળ મટે,

લસણ

- ખ. આમને પાચન કરવામાં સુઠ જેવી અકસીર છે તેવું લસણ પણ છે.
- ગ. આમ, અતીસાર, કેલેરા—એના આવતા ઝાડા માટે લસણનો રસ પીવાથી ઝાડા બંધ થાય છે.
- ઘ. ખરજવા માટે—લસણની લેપડી મુકે તો બધાં બાંગડાં નીકળી જાય છે. જગા લાલ થાય ત્યારે ઠંડો મક્કમ મેલી રૂઝ લાવે.
- ચ. કુતરાના ઝેર માટે—લસણની લેપડી કરી ડાંખ ઉપર મુકે લસણનો રસ પીવામાં આપે અને લસણ ખાવામાં ખોરાક સાથે વાપરે (એ ઉપાય ઘણો જાણીતો છે.
- છ. અડદીઓ વા-મોટું વાકુ થાય-તો લસણ વાટી તલના તેલમાં ખાવું, અડદના લોટમાં લસણ મળવી તેના વડા કરી તેલમાં તળી ખાવાં. લસણ ખાનારા માણસે ગોળ ખાવો નહીં
- જ. સાપનો ડાખ—લસણ છુદી ગાયના ઘીમાં મેળવી ડાંખ ઉપર મેલવું.
- ઝ. પથરી માટે—સુકું અથવા લીલું લસણ ખાવામાં રોજ ધણુ વાપરે તો તેને પથરી બાઝતી નથી.
- ટ. શરદી માટે, એસુદ્ધી માટે, નાડી ધીંગી હોય ત્યારે—લસણ, રાઇ, અને સરકો ખુબ મેળવીને તેનું પલાસતર પગના તળીઆમાં અને ટેટાં ઉપર મારવું. ઘણી અગન બળે તો કાઢાડી લેવું. છાગરા ઉઠે તો અડચણ નહીં. એ કામ માટે કેનથારદીસ માખીને સરકામાં છુદી લેપ લગાડે છે. તેમજ ચીતરો, તથા જમા લગોટાના બીને છુદીને લેપ કરે છે. ફાફા આ ઉઠાડવાની શક્તી એમાં વધુ છે.

ઠ. કેલેરામાં—લસણ છોલી તેના હરકા બનાવી દરદીના ગળામાં પહે

રાખવો, તથા કમરે બાંધવો, સરફી દુર થાય અને કાયદો કરે એ દારડા, બરના દરવાજામાં પણ ટાંગે છે.

ક. તાઢીઆ તાવ માટે સસ્તી દવા—જમવા પહેલા દરદીએ લસણ અને તલ સાથે વાટીને ખાવી ઘણો સરમ ઉપાય છે.

ખ. કુતરાના ઝેરનો હડખવાનો ઉપાય—ફરેન્ચ એકેદેમીક સાયન્સમાં નવી શોધ થઈ છે જે કુતરાના ડાખ ઉપર લસણ છુટી તરત બાંધી દેવા અને લસણનો ઉકાળો ૭ દીવસ પાવો તો હડખુ માણસને લાગે નહો. આ ઇલાજ દેશી વધદામાં તો બહુ આગળનો જણાયેલો છે. પશ્ચીમના દેશોમાં સોધો થાય છે તે દેશ દેશ જાણવામાં આવે છે. દેશી વધદામાં જે દવા ઉમદા છે તે બરનો પાડોળી પણ જાણી શકતો નથી આ રીતી મુજબ વધદા કામ ગયત્રા છે.

એક કળીયાળ લસણ વધુ જોસ રાખે છે

ગ. કાનનો દુખાવો, બેદરાપાળ, સરફી થયલી હોય તો—એક લસણની કળી કાનમાં રાખે અથવા લસણને છુંગી તેલમાં કકળાવી કાનમાં મુકે તો શરદી તુરં છે

ઘ. લોઢી ફરતુ કરવા માટે—લસણનો રસ ૧૦ તોલા, બદામનું તેલ (તલનું તેલ પણ ચલે) ૨૮ તોલા ઉકાળવું, રસ બજે, અવાજ નીકળતો બંધ પડે ત્યારે ચુલા ઉપરથી ઉતારી લેવું, તે મસલ વામાં લેવું

ચ. લસણનું તેલ—એક ભાગ લસણ છુટ્ટેલી અને ચાર ભાગ તેલ ને રસ બજાવે રહે ત્યાં સુધી ઉકાળવું.

છ. મરદને શકતી માટે—લસણ, આદુ તથા કાદાનો રસ દરેક ૦૧ તોલો મધ ૦૧ તોલો, ઘી ૦૧ તોલો, ઇંડાની દાળ કાચી ૧ એ સઘળું મેળવીને ૧૨ દીવસ સુધી રોજ ખાવું, ઇંડાની સફેદી તથા મસાલાના છુછાને ઘીમાં તળી રોટી સાથે ખાવું.

જ. કાનમાં પાણી બરાવાથી કાન પાકે તેનો ઇલાજ—લસણની કળી ૩, ફટકી એ આની બાર બનેને ખુડતા પાણીમાં ભીંજવી રાખવી. ૬ ઘડી સુધી રાખીને મીન તોલો ૦૧, ધુપેલ તોલા પાચમાં

ઉકાળી શીન લાગે ત્યારે થડ પાડીને તે તેલના ૧૦ ટીપા કાન માં નાખવા.

- ક સાપનું, વીચ્છુનું, ઉંદરનું—ઝેર મટે કાળા મરીના બુકાને લસણના રસ સાથે ગોળી બનાવી રાખે તેને પાણીમા ઘસી દરદીને અજન કરે
- ખ કાંસ લાગે અથવા કાટો લાગે તો લસણ છુદીને બાધવ, કાટો ન નીકળે તો પછી બકરાનું ફેફસું બાધવ, કાટો ખેચાઈ આવશે.
- ગ આંકડા આવે તેનો સેક—લસણ ૧ તોલો, ઈંટના કટકા સોપારી જેટલા નાના ૧ તોલો, ભાત (કરડનું) ૧ તોલો, મીઠું ૧ તોલો આ બધાને હીકરા ઊપર સેકાને લુગડામાં મુકી સેક કરવાથી શરીરમા આવતાં આંકડા બધ પડે
- ઘ હાખાણાં કુતરાના ઝેર માટે—લસણને છુદવી. ડાખને ઘાઈને પછી લસણ છુદેલી ડાખપર ઘસવી અને તેનો છુંછો ડાખપર બાધવો દરદીને ૭ દીન સુધી લસણનો ઉકાળો ખોરાક ખાતી વખતે ખોરાક સાથે પાવો હડખુ લાગશે નહીં, એની અસર અચુક છે.
- ચ સધીવા, લકવા માટે—લસણનું તેલ મસળવામા આવે છે. તેમજ એને ઘીમાં તળીને ખાવામા લીએ છે.
- છ ઊપચ્યું બચ્ચાને થાએ તે વખતે લસણનું તેલ છાતીએ મસળે છે Indolent tumour, ને પીગળાવવા માટે લસણની લેપડી મુકાય છે
- જ કાનનો દુખાવો, બેહેરાપણું—એ માટે લસણની બે કળી ૧ તોલા મીઠા તેલમા કકળાવી કાનમા ટીપા નાખવા
- ઝ ગળાનો કાકરો મોટો થાએ ત્યારે કાર્ગીકની માફક લસણનો રસ તે ઉપર લગાડે છે.
- ટ વીચ્છુના દંખ માટે લસનનો રસ મધમાં મેળવી પાવો.
- ડ જળધર—જે જળધર વાથી થાય છે તે દરદી પાણી બહુ પીએ છે તેનું પેટ ઠોકરીએ તો દોલના જેવો અવાજ આવે તો લસણની કળીએના છોલટા કાઢી તેને પથર પર વાટીને પુરતા મધમાં મેળવી રાખવી સાત દીનસ પછી અથાઇ રહેને તેમાંથી ૦૧ તોલો અથવા વધારે દીન ૪૦) સુધી ખવાડવું, સહવારે ને સાંજે.

ક. વીચ્છુનો ડાંખ ઊતરે—ડાંખ ચઢીએ હોય તેની ઊપર સુતરની દોરી બાધવાથી ડાંખ આગળ વધતો નથી લસણ છુદી ડાંખ ઉપર લેપડી મુકીને બીજી અગન વાળી જગા ઉપર લસણ મસળવું.

ખ. કુતરાનું ઝેહેર, સાપનું ઝેહેર—લસણની લેપડી ડાંખ ઉપર મુકવી અને જોમ અને તેમ વધુ વસણ દરદીને ખાવામાં આપવી, અથવા લસણનો ઉકાળો પાવો. મોટે ગરમી જણાય તો ઘી પાવું લસણના રસમાં સમુદ્રફળ ધસી અંજન કરવું.

ગ. વીંછીનો ડાંખ ઊતરે—લસણ અને મીઠું સમાગે મેળવી તેની લેપડી દાંખ ઉપર મુકવી,

ઘ. લસણ અને અધેડો સંભાગે મેળવી દાંખ ઉપર પોટલી મુકવી

ચ. હડખીના ઠાંસાવાળા બચ્ચાંઓની છાતીએ અથવા બરડાની કરોડ ઉપર લસણનું તેલ અથવા મલમ ચોપડે તો ખાંસી નરમ પડે.

લસોડા.

છ. બાલ બિગે નહો—લસોડા પાણીમાં ઉકાળી તે પાણીથી બાલ કાઢવાની જગા ભીંજવવી.

લાકડાંનો વેહેર.

જ. આલકોહોળની બનાવટ નીચે મુજબ છે. વેહેરને પાણીમાં નાખવો, તેની અંદર એસીડ સલ્ફીયેટ નાખી ગરમ કરવું, આથી ગુકોસ ઊતપન થાય છે; તેને બાન (fragments) આવવા દઈ જંતરમાં ગાળી કાઢવું. એટલે વેહેરમાંથી આલકોહ થશે.

લીમ (બકાલ) મીઠો.

ઝ. ત્રાણીમાંથી પાણી કાઢવાનો ઇલાજ—(બુઓ ખુરાસાની અબમે).

ક. માથાનો ખેડો તથા જીની પુલ્લી—લીમડાની મીજ તેલમાં જીકાળી ને લગાડવી.

એ તેલ દુરગંધનાશક છે

લીમડો કડવો.

ખ. બાલ કાળા થાય—વેગાણુ લીલું, જમાલગોટો, બીલામો સંભાગે છુંદીને તેની લેપડી કરી. લીમડાના ઝાડને કાણું પાડી અદર તે લેપડી મુકી તે કાણુ, ગાળકું મારી પુરી લેવુ, ઉપર છાણુ કાઢવ લગાડી દેવો. ઝાડ ઉપર પુલ આવશે તે કાળા રંગના આવશે તે પાન સાથે ખાવાથી બાળ કાળા થાય છે બકરાને એ પૂળ ખવાડે તો સકેદ બકર કાણું થઇ જાય છે, ધલાજ બહુ મેહેલો છે

લીમડાના ઝાડની દવા તંદુરસ્તી આપે છે.

ગ. કરમ—પાદડાનો રસ પીવાથી કરમ મરે છે શરીરના કોહોયલા ભાગ ઉપર પાંદડાની પોટીસ મુકવાથી, કોહોવાટ નીકળી જાય છે, જીવ જતુ મરી જાય છે અને રસી નીકળતી બંધ પડે છે.

ઘ. લીમડાનું તેલ—એનાં બીનાં મગજમાંથી કાઢેલું તેલ હોય છે.

ચ. મસા હરસના—તેલ મસા ઉપર જથુક લગાડવું. એ જાણીતો ધલાજ છે, ઠંડક આપે છે અને મસા ચીમલાઇ જાય છે.

છ. બાળ વધે છે—લીમોડીનું તેલ પાલનો વધારો કરે છે, ખરી પડેલા બાળ પાછા લાવે છે સારી પેટ મસલવું જોઇએ

જ. જી—લીમોડીનું તેલ ચોપડવાથી માથામાંની જી મરી જાય છે

ઝ. પાકું—લીમડાની છાલને છુંદી પાઠા ઉપર સાત દીવસ બાંધે તો પાકું બેસી જાય છે, જીનું હોય તો તે પાકે છે

ટ. ગુરદાના દરદ, રેતી—લીમડાની છાલનો કાઢવો દીવસમાં ત્રણવાર પીવાથી દરદ નરમ પડે છે.

ડ. હરસ—૧ તોલા લીમોડીના તેલમાં ૧ વાલ કપૂર મેળવીને એક ટીપું

પતાસામા નાખી, સવારમા સાત દીવસ ખાવાથી મસા સારા થાય છે.

ક દાંતણુ—લીમડાની ડળોનું દાંતણુ કરવથી મોઢાંના જીવ જતુ મરી જાય છે.

ખ ગુરદાના દરદ માટે—જળ અથવા લીમડાના ઝાડનો કોઈ પણ ભાગ રેતી અથવા ગુરદાના દરદને ફાયદો કરે છે, કોઈ પાણી રીતે એ ખાવામા લેવાથી ફાયદા થાય છે.

ગ. ભુખને મારવા માટે લીમડાના પાદડા ચાવવાથી ભુખ મરી જાય છે જંગલના સાધુઓ ભુખ એટલી કરવા તે પાદડા ચાવે છે. ગીતગાન દરદીને લીમડાની ડમળી પાતરી (કુમાપાનો) અને મેંડા મધનું છાંટુ ઘસી પાણી સાથે તેના ગોળા બનાવી ૧ વાલ જેટલી ગોળા દરરોજ દાણા દેખાય ત્યાં સુધી ચાપવી આથી દાણા બહુ નીકળે નહીં, અને પોડા એટલી થાય છે.

ઘ સાપનું ઝેર ઉતારે—સાપે કરડેલો માણસ ૩ દીન સુધી મરતો નથી, એવી કહેવાત ચાલે છે પુરાણમા એ છે જે કેટલાક ભરવાડ લોકો સાપે કરડેલા દરદીને રાખી મુગ તેની આગળ ૩ દીવસ ને રાત ચાનુ ભજન કર્યા કરે છે કેટલાક ગામમા એવો રવાજ છે કે સાપ કરડેલા દરદીને લીમડાના ઝાડ ઉપર જાળી બાંધી તેમા ૩ દીન સુવાડી રાખે છે.

ચ લીમડાને અને સાપના ઝેરને વેર છે, સાપે કરડેલા દરદીને લીમડો ખવાડે તો કડનો ઝાગતો નથી, ઝેર ઉતરે ત્યારે કડવો લાગે છે એટલે ઝેરનું જોર વધ હોય તો લીમડાનું જોર જણાય નહીં, ઘણે વખતે લીમડાનું જોર વધે ત્યારે ઝેરનું જોર ઘટે છે. લીમડો એછા પ્રમાણમા લેવાથી ભુખ વધારે છે.

તાવ—આખું ઝાડ તાવના કામમાં વપરાય છે.

મધ—લીમડાનું મધ કડવું, અને વધુ ગુણુકરતા છે.

ગળા—લીમડાની ગળા વધારે ફાયદો આપે છે.

“નીમ ગુણુ છત્રીસ, હડ ગુણુ બત્રીસ”

આ કહેવન હજુ ચાલુ છે એમ્મે લીમડાના ઝાડમાં ૩૬ ગુણુ છે,
અને હરડેમાં ૩૨ ગુણુ છે. અટલ એ એ ચીજોનું સેવન કર્યું
હોય તો ફાયદો થાય છે

“નીમ ગુણુ ૩૬, હડ ગુણુ ૩૨” વિદવાનો એની સમજુતી એવી
આપે છે કે કોઈ પણ તાથે તકરાર કરતા અથવા ઇજ્જો કરતાં
મામેનાને નમી જવું તેમાં ૩૬ ગુણુ છે, અને તેનાથી હઠી જવું
તેમાં ૩૨ ગુણુ છે એટલે તકરારનું અને કશ્કઆનું સમાધાન હઠી
જઈને અથવા નમી જઈને કરે તેને આડુજ ફાયદો છે લડ
વામાં એહનું નુકસાન થાય છે

ક. નીચ્છનો દખા ઉતરે - લીમડાના પા રા ગળીને નેરથી કાનમાં ઝુક
મારવી. શરીરની દાબી આજુ દખ હોય તો જમના કાનમાં ઝુકવું.
જમની આજુએ દખ હોય તો દખા કાનમાં ઝુકવું

ખ. હરસ માટે—લીમડાના ૨૧ પાનને કોતરા વગરની મગની દાળ સાથ
વાટી તેના વડા બનાવી ઘીમાં તળાવે ૨૧ દીન સુધી રાજ
ખાવા સમુદ્ધુ ગીદુ ખાવું નહીં, સોધવ થોડો ખાવો

ગ. શરીરે અળતી દાહ માટે લીમડાની કૃષ્ણને વાટી પાણીમાં વલોવતાં
જે શીજુ આવે તે શરીરે લગાડે

ઘ. પીનફસ લીમડાના બીજનું તેનું સૂંતવાથી ચીપડા બધાય નહીં અને
ખરાબ વાસ દૂર થાય છે

ચ. કુતરાના ઝેર માટે—લીમડાના પાનડાનો રસ પામેર લઈ ખાંડ નાખી
તે પાવાથી ઝેર ઉતરે છે

છ. નાસુરવાલો દરદી—હમેશા લીમડાનું દાટણુ કરે તો ફાયદો થાય છે.

જ. રતાધળો—લીમડાનું મુળાકે અને બાવળની પાળીનો કવાથ પીવામાં
લેવો.

લીમડો સાપના ઝેરને ચોકસ હઠમાં દાખે છે.

ઝ. લુખ વધે—મેઢે સ્વાદ આવે—લીખોળી અને લવંગ પાણીમાં વાટીને
પીએ છે.

- ક. રગતપીત માટે—આમળા તથા લીમડાનો રસ દરેક ૦ા તોલો મેળવી ને સાકેર સાથે દીન ૨૧ પીએ (ધ્રુવાજ ચોકસ છે)
- ખ. કાલેરાના અને પ્લેગના બચાવ માટે—લીમડાની ગોળી રોજ ૧ ખાવી. લીમડાની ગોળીની બશાવટ—પાતરાં ૩પીઆ એક બર. કપુર રતી ૧, હીંધ રતી ૧, ગોળ સાથે ચણા જેવડી ગોળી બનાવી રાતરે રોજ ખાવી.
- ગ. આતેસક માટે—લીમડાની તથા સરસની છાલ અને બાબળની છાલ દરેક તોલો ૧ા, પાણી સેર ૧ા ઉકાળીને પાણી ૧ સેર રાખી તેમાંથી તોલા ૪ એકવાર પીવું.
- ઘ. કાહોડ—કાઠવાર લીમડામાંથી રસ ઝરપે છે તે પીએ અને ચોપડે તો કાહોડ સારો થાય છે.
- ચ. સફેદ કાહોડ—લીમડાની મીજ, પાતરાં અથવા ધ્રુજ ૨ થી ૬ માસા રોજ ખાય તો દીન ૪૦માં કાહોડ સારો થાય છે.
- છ. તાપોદીઆ માટે—લીમડા ૧ છાલ અને તાજરી ધસીને ચોપડે છે
- જ. ફરેક જાતના તાવ માટે—લીમડાનો ઉકાળો પીએ, તાવ હોય ને પીએ તો નુકસાન નથી જીવડા પડેલી જગાને લીમડાના પાતરાંના ઉકાળાથી ધુએ છે.
- ઝ. લીમડાના પાતરાં સાથે ઉકાળેલા પાણીથી નહાય તો શરીરની ચેળ નરમ પડે
- ઞ. ગર ગાંઠ પકવે—લીમડાનાં પાતરાંની પોટીસ કરે તો ગર પકવે પકવે છે. નાકમાંથી ભોહી પડે, જીવડાં પડે—તો લીમોળીનું તેજ નાકમાં મુકે છે.
- ટ. કાળા કોઠ માટે—લીમડાની મીજ સરકામાં ધસી ચોપડે છે.
- ડ. સુઈ ખુજબી માટે—લીમડાનું કુંપળ તોલો ૦ા પાણીમાં વાટીને ગાળીને દીન ૧૫ પીવું.
- ઢ. ચાનમાં કુધ બાવે—ઝીંને તેમજ ગામને ખોરાક લીમડા પછી ૩) દીન પાનનો રસ ખવાડે તો કુધ વધે અને અનેક બાધી દુર થાએ. સરદી થવાનો સંભવ લાગે તો મરી, સુંઠ સાથે આપવું.
- ધ. ઝીંને પ્રસવ જલદી ન થાય તો લીમડાના મુળને કમરે બાંધવા.

પ્રસવ થયા પછી તરત મુળ કાઢાડી નાખવું.

ક. વીચ્છીના દબ માટે—હરદીને પાતરાં અથવા કુલ સુંધાડવા. અથવા પાલો આવી તેની હવા બીજી ગમ જવા ન દેતાં દંખની સામી બા જીના કાનમાં ડુંકવી.

ખ. હરસ ખરી પડે—પાન ૨૧) વાટીને મગની દાળમાં મેળવી ઘીમાં સેકા ૨૧) દીન ખાવાથી હસ ખરી પડે છે.
મીઠાંને બદલે સીધાલુણ ખાવું.

ગ. સાપના દંખ માટે હરદીને અકેક તોલો લીમડાના પાતરાંનો રસ કાપરા આપરી પાયાજ કરવો. દબ બીનરે ત્યા સુધી પાવો.

ઘ. લીમડાના પાંતરા જે માણસ રોજ આવીને ખાતો હોય તેને સાપ તું ઝેહેર લાગે નહી.

ચ. અસં, હરસ માટે—કડવા લીમડાના ૨૧) પાન વાટીને મગની દાળ તેમાં મેળવીને રાખડી બનાવી, ઘીમાં તળી ને ખાવી અસં ખરી પડે. ૨૧) દીવસ ખાવું.
નામખને બદલે સીધાલુણ ખાવામાં લેવું.

છ. તાવ માટે—લીમડાનું આખું કાઢાડ કપયોગી છે તાવના કામમાં તેમજ તાવ ગયા પછી નળગાઈ માટે ધણું ફાયદા કારક છે.

જ. કમળા માટે લીમડાના પાતરાંનો રસ ૧) તોલો પીવાડવો.

ઝ. જીવજીતુ મારે—લીમડાના બીનુ તેલ ધા ઉપર કારખોલીક તેલની જગાએ વપરાય છે. જીવડાને મારે છે, અને રૂઝ લાવે છે.

ટ. જી મથામા અથવા શરીરે હોય તો લીમડાના બીનુ દાખીને કાઢેડુ તેલ લગાડવું.

ડ. સફેદ કાઢોડ માટે એનું તેલ મસળવામાં લીએ છે.

ડ. તેલને બદલે બીઆને પાણી સાથ છુદી દરેક કામમાં વાપરે છે.

ઢ. જખમ રૂઝે—શરીરે વાહાડ કાપ કર્યા પછી જે જખમ રૂગતો ન હોએ તો લીમડાના પાનની પોટીસ મુકવાથી જખમી રૂઝ આવે છે

- ક. કુંઘનાઈનના તાવ માટ, કુંઘનાઈનના જળી કાકી લામડાના પાન, કાકચી આના ખીજ (કાચઆના ખીજ) ગળાનું સુરણ, કડું, તીખા (મરી) કરી આનું, કાળોછરી, કીડામારી ગર્ગ સંભાગે મેળાતી, તેના ના તોલો કાકી મારવી તવ ગયા પછી એ કાકી આનું રાખ તો શકતી આને છે.
- ખ. કાકચીઆ, અતિપીપ આને મરી સંભાગે નેળતા એ આનીબાર કાકી થદા પાણીમા લવી તવ હોય અને ન મેય તે વેળા પછુ લઈ શકાય છે. તાવ માટ પછો મારા હલાજ છે.
- ગ. અ તરગળવાળા દરદીએ સુધી લીમડીના મગજ (જથી ૫૦નો) એ ત્રણ દીવસે ખાવો. જો લીક્ષી લીમડી હાથ નો આપી પાછ જવી. એથી ગાળાનું વેદ નરમ ગળે કેવન નાવડા

લીલો ચાદ નામનું ઘાસ.

- આ ઘાસની ચાદ, અનાવે છે તે ત વા લહે ત વા પાસા અને ૧૧ શેર ઉકાળેન પાણી મેળવાને રસ, ૧૦
- ધ. અચ્ચાને જાડાડા તથા પેાકારી પાટ એ નાદ હામ આવે છે
- છ. દસતાન બરાબર ન આવ ને મને એ તા પીવાર્ય છે
- ચાહનુ તેજ (ઈતદીગ્યન નાનાસ આ સ- રાના અત્રિ) કેલેરા નું વામાટ અથ કર છે. પટીપા પાડ સાથ અપાય છે
- જ. આ તેલ તથા કાપરેલને સંભાગ મેળવાને નજળા તથા વા ઉપર મસળે છે.

લાલો ફળ-નીજો ફળ-કુપણીનું ફળ-કમલનું ફળ.

- ઝ. માયુ ગરમીનું ફળ અને ઘાત જાય—તો એના ચાદ પીવાથી ફાયદો થાય છે.

લીંદી પીપર

ક દાતનું મજન, હાથના કળના દાંત સારા થાય--લીંદી પીપર નાની, સીધી નુળુ, છૂટ, અદામના કાચલા ખાજેલા સલાજ મેળવી સવાર સંજ દાંતે ધસવું

ખ અજીરણુ, અધોષ, અર્ધાંગવર, જુનો તાવ--માટે ચાકસ મલાજ નીચે મુજબ છે,--હરે નગ ૨૦૦, આમળા નગ ૨૦૦, લીંદી પીપર નગ ૨૦૦ આ અર્ધી ચોળને કાનના વાસણમાં મુકી ખાખરાના ખારમાં લીંદી રાખી તે સુકાવ ને તેનું ચુરણુ કરે પછી ચુરણુ ૧ ભાગ સાકરે ૦૧ ભાગ, મધ ૪ ભાગ, ઘી ૩ ભાગ એ બધાને મેળવી ખરણીમાં (માટીના રીંદા વાસણમાં) મુકી, ખરણીનું મોદ બધ કરી ૬ મહીના જમીનમાં દાટે એમાંથી ૧ તોલો રોજ સદવાને ખાઈ ઉપરથી દુધ પીએ તો બળ, બુદ્ધી પાછી આવે છે.

ગ ઉધ ન આવે તો એના મુળનું ચુરણુ ૦૧ તોલો ગોળમાં ખાવું

ઘ દમ--પીપરને આઠ પહોર ખરણ કરી મધ સાથે ખાવી

ચ થાનમાં દુધ વધે-૨ માસા પીપરનું ચુરણુ દૂધમાં પીવું.

છ ઉલ્લેગી, હેડડા માટે પીપરનું ચુરણુ મોરના પીંડના રાખ સલાજ મેળવી ૨ વાત મધમાં વારવાર ખાવી.

જ રતધળો, પીપરને ગોમુત્રમાં ભરી બજા કવું અગથીઆનો બાણ ગેજ ખાવી.

ઝ. પથરા-- પીપર, મધ, સામ, પાંચી

ટ દમ, સામ, ખાંગી--ચુરણુ ૪ વાત મધ સાથે ખાવું

ઠ હાંફણુ સાથે ખાસી હાય ને મટ--લીંદી પીપર વાલ ૪ મધ અથવા જુનો ગોળ ૦૧ તોલો મેળવીને રોજ આ મુજબ ત્રણ વાર ખાવું.

ડ. બુખ વધે--લીંદી પીપર ૧) તોલો પાણી ૧૦) તોલા ઉકાળીને ૨૦૦ તોલા ગળી મધ સાથે પીવું (કેરઆની માળા હાંફણવાળા હરદીને પહેરવાથી ફાયદો થાય છે.)

ક. અશુરજી, બધ કોષ, જીર્ણવર-જીનો તાવ-માટે ચોકસ ઇલાજ.
હરડે નંગ ૨૦૦) આમળા નંગ ૨૦૦) લીડી પીપર નંગ ૨૦૦)
એને ખાખરાના ખારથી ભીંજવી માટીના વાપણમાં ઘાલી
સુકાવી ચુરજી કરે ચુરજીથી ચોથા ભાગે સાકર, ચુરજીથી ૪
ઘણુ મધ અને ત્રણ ઘણુ ઘી મેળવીને ખરણીમા (માટીના
રીઠા વાસણમા) નાખા તે વાસણનું મોઢ બંધ કરી જમીનમાં
૬) માસ દાટે પછી આમાથી ૨) તોડા નળન રોજ સહવારે
ખાઈને દુધ પીએ. જીર્ણવરથી ઘસાઈ ગમલુ શરીર વધે, બળ
જુધી પાછી આવે.

લીંબુ

- ખ. તરસ મટે--ખાટાં લીંબુ ૨-૩નો રસ ખાંડ સાથે સરખત કરી પીએ,
અથવા કાળી દરાખ ૨ તોલા ઠંડા પાણી સાથે ચોળી ગાળીને
પીએ છે.
- ગ. દાઢી પાકે-તે માટે લીંબુના રસમાં જુગડાને ૩ પટ આપતા તેની
રાખ કરવી દાઢી ઉપર લીંબુનો રસ આપડી ઉપર તે રાખ
બભરાવવી, આથી દાઢી પાકેલી સારી થાય છે.
- ઘ. દાંતમાંથી લોગ નીકળે ત્યારે લીંબુ દાંતે તથા પારાએ ઘસે છે કાઈ
થી ખટાશ સહેવાય નહીં તો મીઠાં લીંબુ વાપરે તેનો ગુણુથી
ધણો છે.
- ચ. માકડીના કુલ્લા માટે લીંબુનો રસ અને તેલ મેળવી લગાડે તો સારૂ
થાય છે.
- છ. હરસ માટે--વાડીમા જઠ લીંબુના ઝાડ ઉપરથી ૭ લીંબુ આતવાર
ને દીવસે લાવે. રોજ અકેક લીંબુ ૭ દીન સુધી દરદી ચુસે, તો
હરસનું લોહી બંધ થાય
- જ. સંધીવા માટે--લીંબુનું સરખત પીવામાં દરદીને ચાલુ આપવું. પણુ
કેટલાક દરદીને લીંબુ ખાવાથી સાંધા તરત પકડે છે તે જાણવું.
- ઝ. ખુજળી માટે--લીંબુનો રસ તલના તેલ સાથે સંભાગે મેળવીને મસળાવુ.

- ક. દરાજ માટે--લીયુના રસમાં આમલીનો ચીચોડો ત્રસી લગાડે તો દરાજ મટી જાય છે.
- ખ. કમળો જાય--લીયુની ફાડમાં ચુનો મેળવીને ચુસે.
- ગ. કમળા માટે--લીયુના રસમાં સમુદ્ર શીણ ધસીને આખમાં આંજે.
- ઘ. પાકુ લીયુ આખ ઉપર ધસે તો ગરમી મટે છે. પાકા લીયુની ઉપર માખણ ચોપડી, તેને પાણીમાં આખી રાત મુકે, પછી તે માખણ આખમાં લગાડે તો ઠંડક આપે છે અને આખના દરદને કાપે છે.
- ઙ. કીડ--લીયુનો રસ, સુખડતુ તેલ, દીવેલ સરખે ભાગે મેળવીને મસળવુ. પીવાની ચાદમાં ખાંડ તથા લીયુનો રસ નાખી પીવાથી હાફણ નરમ પડે છે (સાથે દુધ લેવુ નહિ જોઈએ)
- ચ. સાપતુ ઝેર--દરદીને લીયુનો રસ પીવામાં આપે અને શરીરે ચોપડે. એ ત્રણ વાર આ મુજબ કરવુ. તડકે શરીરની આમડી કાળી પડે (Sun burn) તો લીયુનો રસ અને ગ્લીસેરઇન, સરખે ભાગે ચોપડવું.
- જ. કેસરમાં લીયુનો રસ નાખવાથી રંગ પાકો થાય છે.
- ઝ. દાંત ઢુટે--અચ્ચાના, તેમજ (Wisdom teeth) તેજ મોટા માણસના દાંત ઢુટે ત્યારે, તથા દુખાવો થાય ત્યારે, લીયુનો રસ પારા ઉપર મસળે છે.
- ટ. કાલેરા--લીયુના રસનો ગુણ જીવજંતુ મારવાનો છે માટે એના રસ માં હાંગ, જીર, લસણ, સુઠ, ગધક, મરી, પીપર, સીધવ સંભાંગ મેળવી ના તોલો દર ૩ કલાકે દરદીને આપવુ.
- . કાલેરા--કારેલાના રસમાં તલનું તેલ નાખી પીવાડવુ.
- ઠ. કમળા માટે--લીયુના રસના ટીપા ૨ દરેક આખમાં નાખે છે.
- ડ. બાળ વધારવા માટે--લીયુના રસમાં આમળાનો જુકો મેળવી લગાડવુ.
- ણ. આંખની ગરમી માટે--લીયુ કાગડી લઇને તે આખે ધસીઆ કરવુ.
- ત. તેલના ડાધા કાઢવા માટે--લીયુ અને હરપેનટાઈન મેળવીને ડાધાપર મસળવું.

- ક. વીંછુનો દખ—લીંબુ (ખાતા)નો રસ દખ ઉપર મુક અથવા દંખા
યજ્ઞ માણસે ખડુ જોરથી દોરવું.
- ખ. ઉઘાગરો થાય તેનો ઈલાજ—ઉઘાગરાથી શરીર સુન્ન થાય. કામ
કરવા ગમે નહીં ત્યારે લીંબુનો રસ ૧ તોલો ખાંડ ૧ તોલો અને
પાણી ૦૧ જોર મેળવીને પીવું.
- ગ. ખદલજની મટે—રોજ સહવારે થદા પાણીમાં ફાંચે એટલું ખાતું
લીંબુ નીચાવી પીવામાં લેવું.
- ઘ. બાળ ખરે નહીં—માથાના ખન્ના બાળ પર લીંબુ મનગવું.
- ચ. મોઢાની ખુબ સુન્ની વધ—દૂધમાં લીંબુ નીચાવી ને તે સહવાર સાજ
મોઢે મસળે.
- છ. માથાનો સખત દખાવો મટે—ખાતું લીંબુ માથે મસવું.
- જ. ઉલટી જમીઆ પછી થાય તે માટે ખાતું લીંબુ જે ઈલાજના આધાર
નું લગજોગ હોય તેનો રસ ૧ તોલો તેમાં જોઆનીબાગ પીપર
નું ચુરણ મેળવી સહવાર સાજ ખાતું.
- ઝ. હાફળુ-રસ—પીવાની ગાદમાં શાકર નાળી લીંબુ ૧ કાળનો રસ
નીચવી પીવે તો હાફળુ તરત તરમ પડે છે.

લુણીની ભાજ

૧. અરીણું જોર—નળી ભાજનો રસ તોલા ૧૦ પીવાથી ઉતરે છે.
૨. ઘાત જાય ત્યારે—ભાજ કાચી સહવારે નાથી ૧ તોલો ખાવી અથવા
ઘી સાથે પકાવી ખાવી. આથી પીસામે જતી ઘાત અટકે છે.
૩. તોતડાપણું—લુણીના ભાજ ખાવાથી તોતડાપણું કમી થાય છે.

લોદું.

૪. પીસાખ મે અખત્યાર આવે—શરદીનું કારણ હોય તો તરસ લાગે
નહીં અને પીસાખ ફિતાવળે આવે. મારેલું લોદું ૧૦ ભાગ, સુઠ

૨૦ ભાગ, સાકર ૩૦ ભાગ મેળવીને દરરોજ ૦૧ તોલો ખાવું.
ક પીસાખ બણી છુટે તો ઢીકચર સ્તીળ ટીપા ૨૫ અને પાણી આઉસ
૧૧૧ પીવુ. બધે કલાકે ૩ વાર પીવાથી પીસાખ બંધ થાય છે.

લોધર.

ખ લોહી બાઝી ગયું હોય તે જગાએ લોધર અને આમળા વાટી
લેપ કરવો.
ગ પરમો—બુના પરમા માટે લોધરનો લુકા તોલો ૦૧ મધ સાથે
ખવાડે છે.

લોખાન

- ઘ. મીઠી પીસાખ માટે—લોખાન ડુલ વાલ ૧ થી ૨ જમવા અગાઉ તરત
લેવુ ખાંડ ખાવી નહી (Boston. Medical Journal) ખાવાના
વખત સીવાય ક વખતે કાંઈ ચીજ નાખાવી
- ચ. રેતી કાઢે છે—એમેનીઆ એનજોએટ રોજ ૧૦ એન ખાવાથી ઘાત
જતી અટકે. રેતી પીગળે છે. લોખાન ખાંડ દરેક ૧૧૧ પૈસાબાર અને
ધઉતો આટો પૈસા ૩ બાર મેળવીને ૧૧૧ પૈસાબાર લુકા મધમા
લેવો (ઉપાય ચોકસ છે)
- છ. જખમનું લોહી બધ પડે—લુખાનનો અરક રૂમા બોળી જખમ પર
મુકે લુખાનના ડુલની ધુધ સફરાને આપે તો દસરનું લોહી બધ થાય છે.
- જ, તેલો અને મલમો ખરાબ ન થાય માટે લુખાનના ડુલ અંદર મેળવે છે
દરાઝ માટે—લોખાન લાણુના રસમાં ધસી ચોપડવુ.
- ઝ વળો—૦૧૧ તોલો લોખાન વાટી મધ સાથે ખવાડે તો વાળો બહાર આવે.
વાળો બધો બહાર નિકળે તેટલા દીવસ ખાવું.

વચ્છનાગ.

ટ, વચ્છનાગને સાફ કરવો—ગાયના મુતરમાં ત્રણ દીવસ બોળી રાખવો,

એટલે ચોખ્ખો થશે.

- ક. સંધીવા, માથાનો દુખાવો, વાળો પગે હોય—સંધીવામાં જ્યારે સોજો ન હોય ત્યારે અને માથાના ફરફ માટે તેમજ વાળો માટે વચ્છનાગ પાણીમાં ઘસી લેપડી મુકવી.
- ખ. તાવ—તાવ ચઢવા પહેલા વચ્છનાગના ચરકના પાંચ ટીપાં પાણી સાથે આપવાં.
- ગ. ઠંડી માટે, શરીર દુખે તે માટે ૨) ટીપા ટીકચર એકાનાઈટ દર પંદર મીનીટે પાણી સાથે આપવામાં ફાયદો કરે છે.
- ઘ. તેલ વચ્છનાગનું—૧ શેર વચ્છનાગ છુંદી પાણીમાં પલાલવા, તેમાં ૪ શેર દુધ, ૧ શેર તેલ નાખી ઉકાળવું. આવો બની તેલ છુટું પડે ને ગાળો લેવું દુધને બદલે કાઠ પાણી વાપરે છે.
- ચ. સુણુ બેહેરી, લકવો—વચ્છનાગનું તેલ મસળે છે તેથી ફાયદો થાય છે.
- છ. સહેખમ માટે—વચ્છનાગના ટીકચરનું ૧ ટીપું ગરમ પાણી સાથે દર કલાકે પીવા કરવું.
- જ. મરડા માટે—વચ્છનાગના ટીકચરનું ૧ ટીપુ પાણી સાથે દર ૧ કલાકે પીવું. ૧ કલાક પછી ૧ ટીપુ પાણી સાથે દર ૧ કલાકે પીવું.
- ઝ. નસો દીલી પડે ત્યારે—વચ્છનાગ, અશીણુ, ધતુરાનાં બી સંભાગે ચુરણુ કરી ગાયના બીમાં મેળવી નસો બિપર લેપ કરે તત્કાળ અમત્કાર બતાવે છે અને નસોમાં શક્તી વધે છે.
- ટ. નસો દીલી પડે ત્યારે—વચ્છનાગ, બીડા, ગળો સંભાગે ઘસીને નસો પર લેપ લગાડવો. લેપ સુકાયા પછી બીના પાણીથી બોધ પછી બી મસળવું.
- ડ. ગોળીએ અંતરગળ હોય તો—વચ્છનાગ રધિભો, એળીઓ, જવખાર, ઊપલેટા, ગુંગળા એ સરવેને ખખરાવી લેપ કરવો.
- ડ. સાપનું ઝેર—વચ્છનાગ જે માસા પાણીમાં ઘસીને તરત પીવાડે તો ઝેર ચઢે નહીં. કેટલાક ગોવાળીઆઓ હાથેથી પોતાની પાસે વચ્છ

નાગ રાખે છે. સાપ કરડે કે તરત તે ચાવીને લેપડી મુકી દે છે. આ છલાજીથી જેર ચઢતું નથી.

ક અતરંગળ માટે—વચનાગ, (શોધેલો) એળાઓ, જવખાર. જીપલેટ, ગુગળ સભાગે ખલીને ખાંધે, ખખડાવીને લેપ કરવો, ચરડાના પાતડાના રસમાં ખખડાવી, ચોપડવો. ૧૫૨ એરનડીઆનું પાંતર માધી લગોટ વાળવી. અથવા ગાયના પાંતરનું પાણી ગોળીએ ચોપડે તો અંતરંગળ નરમ પડે બીજો છલાજ.

ખ. કાયકાની માંચ, ચકકલગરો, મરી, એરડીઆના બી મભાગે વાટી ને પનના રસમાં ચીની બેગ જેવી ગોળી કરીને સહવાર સાંજ ખાવી કાનમાં દૂખાવો થતો હોય તો વચનાગના ચરકનું ૧ ટીપ્સ રસ મુકી તે ૩ કાનમાં ખાસવો.

ગ. વચનાગ સીધા થાય—વચનાગને લુગડાના પાંતરનીમા મુકી ૨ જેર દધમાં ૨ પોહોર ઉકાળે તો સીધા થાય છે.

ઘ. કદમલા ગર ગુમદા, કાખખલાહી, સોજો, ખડ—વચનાગ લીખડાના રસ માં મરી ચોપડે તો તરત ગાંઠ એસી જાય છે.

ચ. વીજીનો ડખ—વચનાગ પાણીમાં ઘસી લગાડવું.

ગોળી મોટી થાય ત્યારે વચનાગ પાણીમાં ઘસી ગોળીએ લેપ કરવો.

(વજનવેલો)—વસંતવેલો—ગાર્ડી—પાતાલ ગરડી

છ. હરસ માટે—જીવાગના ખેતરમાં વજનવેલો ખજૂર થાય છે. એના પાદ ડાની લેપડી સફરા ઉપર મુકવાથી ભોહી બધ પડે છે.

જ. હરસ માટે—વસંતવેલો જાતે ધણું ઠંડો છે એના પાદડાનો રસ કાઢી કાંદાના ટોડીઆમાં રાખવાથી જેલા જેવ બંધાય છે તે હરસ માટે ખવાય છે ને તેથી ભોહી પડતું તરત બંધ પડે છે.

ઠ. વસંતવેલો—ગરડી—પાતાલગરડી, પાણીમાં અમળાવાથી પાણીને જમાવે છે. પાણીને ધાડું કરે છે.

ટ. મસા માટે—વસંતવેલોનો રસ તથા સત્માનાશીના છોડનો રસ સરખે બાગે મેળવવો, ગરમ કરવાથી પાતલો થશે તે બાટલીમાં ભરી

રાખી ત મસા ઉપર લગડવાયા મસા ખરી પડે છે
એના વેન બે વરસ પછી બહુ ઉંચા વધે છે. એનું ચુરણ
લુગડાના મુકા પાણીમાં મસળે તો પાણી બધામ્ જાય છે,
જેમ પાણી બાધે છે તમ ધાતુ બાધે છે એવું હરદીને સમજાવી
હંગારાઓ તેઓ પામે પધ્ધતિ બણા કઢાવે છે.

ટાળવામાં બચ્ચાંને ખારો પડે તો એની લેપડી મુકવી. હરસ ઉપર
લેપડી બધાય છે. અને રસ પીવાએ છે.

વજકાવળી.

ક શીફર—મુરગી—મરગી માટે મોટા ઉદર (કાહોર)ના સફામાં વજ
કાવળી મુકે તે ઉદરને હાંડીમાં મુકી ૩ માસ જમીનમાં દાટવો
પછી આ વજકાવળીને જવના પાણીમાં ધસીને ટીપાં ૩ નાકમાં
નાંખે તો કાઠો મરે ને શીફર નરમ પડે છે.

ખ, જી—શરીરે જી પડે તો વજકાવળી ૧ ભાગ અને ઉપલેટ ૨ ભાગ
તેલમાં ઉકાળીને ૭ દીન શરીરપર ચોપડીને નાહવું

વજ-બાળાવેજ.

ગ દાંત બચ્ચાંને આવે છે તે વેળા બહુ વેદના થાય છે, કોઇવાર લીલા
ઝાડા બહુ આવે છે તાવ ખસતો નથી, બચ્ચુ મુરદાસ થઈ જાય
છે અગ્રેજી દવામાં સુધોગસીરપ, ટીડી ગ પાઉડર, કેજોમળ આપ
વામાં આવે છે દેશી વધદુ બાળાવજની ભલામણ કરે છે. બાળા
વજને પાણીમાં ધસીને મોંઢાના પારા ઉપર મસળે છે અથવા
બાળાવજનું આંગળીયું બનાવી ગળામાં નાખી ઉં હોય અને તે
આંગળી ઉ બચ્ચુ ચુસીઆ કરે તો વેદના ઘણી ઓછી થાય છે.

ઘ. નસો છુટી પડે—વજ, આસંધ, ગજપીપર સંભાગે ભેંસના માખણ
માં મેળવી મુરદાસ જગાપર લેપ કરે તો શક્તી આવે.

વજદંતી

ક, હાત હીલતા, હાત દુખતા—આ ૬-૬ માટે વજદંતીના ઝાડની છાલ આવે તો બહો ફાયદો થાય છે. આ ઝાડના પાતરાં બોરડીના પાંતરાં જેવા પથ્થુ જરા નાના છે.

વડ.

વડના ઝાડની છાલ ધાતુપુષ્ટ છે.

ખ કુમળી જડ—ધાતુપુષ્ટ છે, શક્તી લાવે છે

ગ વડની છાત્ર—લોહી પડતુ અટકાવે છે.

ઘ દુધ—પરમા ઊંપર પીવામા વાપરે છે.

ચ. હાત દુખવા માટે—દુધ રમા લીજરી હાત ઊપર મુકે છે.

છ હાથ ફાટે—તે ઊપર દુધ ચોપડવું.

જ પરમો—૦ તોલો દુધ, સાકરમાં ચાટવું. ઉપરથી દુધ ખાવું તેથી પરમો નરમ પડે છે.

ઝ હાથલુ—દુધ વાન એક, આરાઈમા ગોળી બનાવી દીવસમાં ત્રણ વાર લેવી

ટ. હરમ—વડની રેખા કુમળી સવારે ખાતી.

ડ મીઠી પીસાળ- ઝાડની અતરછાત્ર ૪ તોલા, પાણી એક શેર એને ૬ કાળી ૦ શેર રાખી પીવું

ઢ. વડાઈ--વડની જડ, હાતલુ માટે સારી છે.

ણુ. વડવાઈની લેપડી--અગંદર ઊપર મુકે છે. જેથી ફાયદો થાય છે

ત. હાત મજબુત રહે—વડનું હાતલુ રોજ કરવાથી હાત મજબુત રહે છે.

થ બઠ, કાખબલાઈને પકાવે—વડનું દુધ કાગળ ઊપર લગાડી પટ્ટી મારે તો દરદ પડે છે.

દ. દુખાવો--શરીરના કાઠપથ્થુ લાગ ઊપર દુખાવો થાય ત્યારે વડનું દુધ લગાડે છે.

ક પગમાં ચીરા—વડનુ દુધ લગાડવાથી કાટેલા પગને ફાયદો થાય છે
દાંતનો દુખાવો હોય ત્યારે વડનુ દુધ દાંત બિપર તથા પારા ઉપર
મુકવું.

ખ શરીરે શકતી, મીઠી પીસાળ— વડના ઝાડની છાલની ચાહ પીવાથી
શરીરે શકતી બહુી આવે છે અને મીઠી પીસાળવાળા દરદીને બહો
ફાયદો થાય છે. જાલમાં ૧૦ ટકા એસીદ ટેણીક છે.

કુખ્યા, પાદા વગેરેમાંથી પડ કાઢાડવા માટે વડના પાતરા ગરમ કરી
દરદ બિપર મુકાય છે.

લોહીનો સુધારો કરવા માટે વડની મુળીની ચાહ પીવાડે છે.

ગ. પરમે—મુળી સાથેસાથેરેલાના મુક્ષીઆનેવું કામ કરે છે. Hermaptydas
માટે મુળીની ચાહ ઉપયોગી છે.

ઘ. ઓઢારી—મુળીની કૃમળા દાખળા સખન ઓઢારીને અટકાવે છે

ચ મરડો, ઝાહડો— કૃમળા પાતરાં ખાવામા આવે છે.

ઙ. અતિસારનો દલાજ—વડના કૃમળા પાન અને તેની ટીસીઆ (કૃમળા)
ને લાકડાની ખાનનીમાં ખાડી તેના કૃચા કરતાં ૧૬) બાળુ પાણી
નાળી ઉકાળુ, અરધુ નાળી બજ તે કૃચો ગાળી કહાડવો, ફરી
તેને ચુસાપર ઉકાળી ગાળા જેવો બટ બનાવી તેની ૧) વાલની
ગાળી કરવી, તે ગાળી ૨), દાનમા ૩) વાર દહી સા
થ ખવાડવી.

જ. પ્રમેહ—વડવાઈનો કાહવો પાવો

ઝ. વીચ્છુના હંખ બિપર વડનુ દુધ ચોપડવું.

ટ. બાતુ પુળ્ટી માટે વડનુ દુધ બતાસામા ખાવું.

ઠ. કાખ બલાડી—દુધનો લેપ વારવાર કરવો

ડ. અતિસાર—વડવાઈને ચોખાના ઘોવાવણુમાં વાટી જાસ સાથે પીવી.
ખરજવું, દરસ-પાદા પાનની રાખ તેલમાં મેળવી લગાડવી
મૂત્ર અંધ થયુ હોય તો પાકેલાં સુકા પાનનો કાવો પીવો.

વરીઆળી

- કપડામાં ધાલી મસલવાથી એની અણીનાળી ડાંખળી (ઊતરાં) નીકળી જાય છે. એનો છુદો ઘીમાં લાલ કરવો, સાકરના સીરમાં નાખી તેના કટકાને ખનાવવા. તેજ સવાર સાજ ખાવાથી ઝાડા આવે છે.
- ક લગંદર માટે—લગંદરવળા દરદીને ઉપર મુજબ દ-રેજ લાખા વખત સુધી ખાવું. અથવા વરીઆળી ઘીમાં સેકીને તે છુપે પેટે ખાવી, વધારે ખાવામાં નુકસાન નથી.
- ખ મોહી સાફ થાય—વરીઆળી, પાણી, કાસની સંભાળે મેળવી ૦૥ તોભો ફાટી મારવી. ઉપર વાસી પાણી પીવું.
વાગેશુ, લોહી બાહેલું, દસડાયલું—વરીઆળીની જડ વારી પાણી સાથે પીવી.
- ગ. મરડો મટે—સેકેત્રી વરીઆળી ૧) તોસો, વગર મેકેલી વરીઆળી ૧) તોસો, સાકર ૨) તેજા એનું ચુરણ ૦૥ તોસો દીનમાં ૩) વાર ફાટી ઉપરથી પાણી પીવું
- ઘ ઉઘટી માટે—વરીઆળી ૨) તેલા ખાંડી ૧) શેર પીવાના પાણીમાં તેની પોઠકી મુકો રાખી તરસ લાગે ત્યારે પાણી પીવું.
- ચ. આમ—અતિમાર—વરીઆળીને કાઢવો પીવો અથવા વરીઆળી, સુંક એએને ઘી લગાડી છુછને ૦૥ તોલો ચુરણ ખાવું.
ખાસી ગરમી ની, વરીઆળી સાકર મોંમાં રાખી રસ ગળવો.
- જ પીતનો તાવ વરીઆળી સાકરનો કાઢવો પીવો
- ઝ ધાવન વધે—ઝીએ વરીઆળી રોજ ચાવીને ખાવી.

વાંચ.

- ઝ. કુતરાનું ઝેર—વાંચનું માસ ખાવાથી કુતરાનું ઝેર ચઢતું નથી
- ટ. આંખનું કુલુ—વાંચણનું દુધ આંખે લગાડવાથી કુલું કપાય છે
- ઠ. આંખનું કુલું—વાંચણનું દુધ. દાઢાનું કલ, ચીનાઇ સાકર, બકરીના દુધમાં ધસી આંખે લગાડવું.

- ક. આંખનું ડુલુ—અખીરાના ખીજ, ઉજળી ગુજ પાણીમાં ધસીને આંખે લગાડવું.
- ખ. કુતરાનું ઝેર—સાખરસીંગના વેહેર ૩ તોલા પાણી શેર એકમાં ઉકાળી ના શેર રાખીને પીવું.
- ગ. કુતરાનું ઝેર—સાખરસીંગ ગરમ પાણીમાં ધસીને પાવું.
- ઘ. કુતરાનું ઝેર—તાખાના પછસા બપર મરધાનું ચરક (૭૩) લગાડી ડંખ ઉપર મુકવું.
- ઘ. કુતરાનું ઝેર—કાકપણુ ડંખ ઉપર દાડગોળો મુકીને સળગાવવું. કાકપણુ જ્વનવરના ઝેર માટે આ ધલાજ ૧૫ વરસ સુધી મીઠા મોરીઆરીએ અજમાવેલો છે.
- ઙ. કાહોળીનો દંખ—વરસાદની ગર્જનાના ગભરાટથી તેમજ ટુકડી ખજુરી ઓની ધણી તાડી પીવાથી કાહોળી મરત ખનીને મોઢાને કઠે છે તેનો ઉપાય વાધના ચામડાના રાખ ૧) ચાખાપુર અથવા વધારે દરદીને ખાવામાં આપવી.

વાધની ચરખી

- જ. નસાને શક્તી આવે—ચરખી મીઠા તેલ સાથે ગરમ કરી તેમાં થોડાક મુસક નાખી, તે તેલ ધીલ્લી પડેલી અને નખળી નસો ઉપર લગાડે તો તેમાં શક્તી આવે છે.

વાયવળંગ

- ઝ. કરમ—વાયવળંગ કરમને મારે છે આથી કરમ પેટમાં મરી જાય છે માટે તેને બહાર કાઢવા દીવેલનો જીલ્લાખ જરૂર આપવો જોઈએ.
- ટ. ખરાખ પાણીથી થતી દરેક ખીમરી—વાયવળંગની ચાહ બનાવી રોજ ખે વાર પીવી. ખરાખ પાણીવાળી જગામાં તાવ લાગુ પડે છે, બરોજ મોટી થાય છે, ઝાડો સાફ નથી થતો, જુખ લાગ

તી નથી. એવી જગા ઉપર રહેનારે આ ચાહ રોજ પીવી.
અથવા પીવાની ચાહમાં વાયવળગ નાખી રોજ પીવી.

ક ખરાબ પાણીવાળી જગામાં રહેનારાઓએ નીચલા ઇલાજો આનું રાખવા
પાણી ફીલ્ટરમાં ગાળીને પીવું. સોડા એસીડ ચાલુ વાપ
રવું. હીવરપીલ્સ અને ક્યુનાઇન ચાલુ પીવામાં લેવું. એ બધા ઉ
પાયમાં દેશી ઉપાય સંહેલો ને સુતરો એ છે જે વાયવળગની ચાહ
અથવા પીવાની ચાહમાં વાયવળગ નાખી રોજ બે વાર પીવી
આથી પાલ લાગે નહીં અને બદદજમી થાય નહીં.

ખ. ગુરદા તેમજ પીસાબના દરદ માટે વાયવળગની ચાહ બનાવી પેટ
ભરીને પીવી પીસાબ લાલ રગનો થશે.

ગ દાંત હાલતા હોય—વાયવળગ, મરડાસીગ અને કાથો એનું મંજન
કરી હીલતા દાંત ઉપર મુકી ઊઘી જાય તો દાંત મજબુત થાય છે.
દરેક ચીજ સમભાગે લેવી

મ કરમ માટે વાયવળગની ભુકાં તોલો ૧, કપીલો તોલો ૧ મેળવી તે
માંથી બે વાલ મધ સાથે લેવી.

ચ કમળા માટે—વાયવળગ, કપીલો સમભાગે મેળવી તોલો ૧ અથવા
૦૧ થોડાં મધ સાથે ખવાડવું.

છ કરમ—૨ વાલ વાયવળગની ભુકાં પાણી સાથે લેવાથી કરમ પડે છે.
દાંતના કોડા નીકળે—વાયવળગના બીજને લીધુતા રસમાં ગરમ કરવા.
તેની પોટલી દાંતપર પોહોર ૧ મુકે તો દાંતના કોડા નીકળે છે.
પીસાબની બીમારી ને ગુરદાની બીમારી માટે—એની ચાહ પીવાય છે

જ. બચ્ચાના કરમ માટે—૧ વાલ વાયવળગ, ૦૧ વાલ કપીલો, મધ
સાથ મેળવી રાતરે સુતી વખતે બચ્ચાને ખવાડે અને સહવારે
દીવેલનો ભુલાબ આપે તો કરમ પડે છે

ઝ. કરમ નીકળે—વાયવળગ વાલ બે દહી સાથ મેળવીને બચ્ચાને રાતરે
ખવાડે તો કરમ નીકળી પડે છે.

ટ. કરમ માટે—વાયવળગનું ચુરણ ૪) વાલ મધમાં મેળવી ખાવું
અથવા કાહવો બનાવી ગોળ નાખી પીવો.

બાળક નીરોગી રહે—બાળક ૧) મહીનાનું થાય ત્યાં સુધી રોજ ૧) વાયવર
 ૨) ચુરણ મધ સાથે આપવું પછી ૨) મહીનાનું થાય ત્યાં
 સુધી બે આપવા આ મુજબ ૬૨ માસે અઢેક વધારીઆ જવું.
 ૩. અરચી-તાલ—ચુરણની મધ સાથે ગોળી બનાવી મોઝા રાખવી,
 હથીસો તાલ બી મટશે

બમરી આવે તો વાઝેવડંગની માળા કરી કાને બાધવી.

ખ. ઉધરસ બાલકને—એનું ચુરણ મધમાં આપવું.

ગ. મળ સુદી ધાય—વાયવરંગ અને અજમાનું ચુરણ વા તોલો મધ
 મા આપવું

વાળ કાળા.

ધ. વાળ કાળા—ત્રીફળ (હરડા બેહેરાં આમળાં) ગળીના પાન, લોટાનો
 છુકો, બાગરાના રસમાં છુદી ઘટીના મુતરમાં મેળવી બાળ ઉપર
 લેપ કરવો. બીજો ઉપાય:--

બાગરાનો રસ લોટાનો કાટ, હરડા, બેહેરા, આમળાં, ઉપલચારી
 ના મુત્ર (સારીવા) (એ સારીવાને બદલે સારસાના મુળ ચાસે)
 સરખે ભાગે લેવું ધીમા આવે ઉકાળવું આ લેપ લગાડવાથી
 વાળ કાળા મજબુત થાય છે.

ચ. વાળ મોટા થાય—કોક્કનચોટર ૨ આઉસ, ટીકચર કનકારદીસ ૨
 દ્રામ, લવનદર તેજ ૧૦ ટીપાં મેળવી દીવસમાં બે વાર ખુબ ધ
 સવું. આમડી સુગ આવે તો બધ કરવું. ચોથો ઉપાય --
 કોપરાના તેલ ૧ શેર સાથે કપુર ૧ તોલો મેળવી લગાડવું.

છ. વાળ વધારવા માટે—ગોખર, તલના ઝાડના ફળ, મધ, બી સરખે
 ભાગે વાટી, લેપ કરી તાલકમાં લગાડવું, સોમળ બાધા પછી
 અને બકીરદર લગાડવા પછી ખરી ગયેલા વાળ પાછા આવે છે.

વાળો

વાળો એ દોશ જેવો ગ્રીણો કરમ છે ૧ ધૂલ્લી થઇ ને પાકે છે અને અદરથી તારની માફક કરમ નીકળે છે તે પ્રહ્લાની આસ પાસ ઘી મસળતા જવુ, તે કાડો ઉપર નીકળે એટલે ૧ મોટી ઉપર કાડાને વીટાળતા જવુ. વા કલાકમા બધો નીકળી આવે છે, પછી તે જખમ ઉપર સીદર દાખવો.

વાંદો=ઝાટ ફેડો.

આખાના ઝાડ ઉપર વારો થાયછે તેના પાતડા કરમદીના ઝાડના પાતડા જેવા હોય છે.

ક. પુરુષાનન મારે—આખાના ઝાડનો વાંદો, ગોખર સુનવેલેક મેળવી સલાગે ૨-૩ પછિસાભાર વજને સાકર સાથે ખાય અથવા ઉકાળો કરી પીવે.

ખ. મસા—કાળોચઉદસની રાતરે આખાના ઝાડપરના વાંદાને રીતસર આ નત્રણુ કરી, આતવારે કાપી લાવી તાવીજમા મુકી ફરફાને બાધે તો દરસ મુગથી જાય છે (ફેટલાક છાલાપાલાને ચોકસ વખતે અને અમુક દીવસે કાપવાનું લખાણ દેશી વર્ષદામાં ધણી વાર થાય છે. તેનો મુદ્દો સમજનો નથી.)

ગ. ગર્ભસ્થાનને ફાયદો કરે—પુષ્પ નક્ષત્રને દીને વાદાનો ૫ આગ, (ફળ, ધૂલ, પાતરા, મુગ વગેરે) લાવી રાખવા તેમાનો ૧ અથવા બે તોલા પંચાગ દુધમાં ઉકાળી સ્ત્રીને પીવાડે તો તેના ગર્ભસ્થાનને ફાયદો થાય છે.

ઘ. ગર્ભસ્થાનને ફાયદો કરે—પુષ્પ નક્ષત્રમાં બોરડીપરનો તથા આમલીપરનો, તેમજ આંબાપરનો વાંદો લાવી કાળી ગાયના દુધમાં સ્ત્રીને આપ્યો હોય તો તેણીના ગર્ભસ્થાન સુધરે.

વાંદો=વૃક્ષાદની.

- એના પાન કરમડીના જેવા છે કળો પીળા, ગુલાબી, સેંદુરી રંગના હોય છે. આ વેલો જે ઝાડ ત્રપર ચઢે તેને ફળ થવા દીએ નહીં. જે દાલી ઉપર હોય તે દાળીને તોડી પાડે છે.
- ક. કર્ણ સુળ, કાનમાં ઝુળો—વાંદાના પાનને કેળના પતરામાં વીટાળી સેક કરવો પછી પનનો રસ કાઢાડી કાનમાં નાખવો.
- ખ. ગર્ભસ્થાનને ફાયદો થાય વદના ઝાડ ઉપરના વાનને સ્ત્રી માથે આવ્યા પછી ચાથે દીવસથી ૩) દીન સુધી ૧) તોલો રસ પીવાડવો સાંધારણ તાવ માટે—એના પાનમાં પાણી નાખી રસ કાઢાડવી તે પાવો.
- ગ. તાવ ચઢે—અનુરધ અથવા ઊતરાભાદ્રપદ નક્ષત્ર વખતે આભો, ખા ખરો એ ઉપરનો વાંદો લઘ હાથે આથે તો તાવ આવે છે.
- ઘ વીછીનો દખ મટે—વાંદાની લેપડી મુકવી

વાંસ લોચન

- ચ. સ્ત્રીના પેટમાંનો છાડ નીકળે—વાસલોચન, ઊપલેટ, ૭૩ સભાગે લેવું તેમથી ૦૧ તોલો ૭ દીન ખાવું
- છ. બચ્ચાને ખાસી દમ--વાચલોચનનું ચુરણ મધમાં આપવું અથવા વાસનો ગાંઠ ધસી પાવો.

વાંસ કપુર

- જ. બચ્ચાને ખાસી. માટે—વાસલોચન અને વાસકપુર દરેક ૦૧ વાલ મધ સાથે મેળવીને ખવાડવું.

વાવડીંગ-વાયવરણ.

- ઝ. ચાદલાસ શક્તી વધે--અધેડો, કુહાગળો, વાવડીંગ, હરડે, સંખાવળી સભાગે મેળવા ૦૧ તોલા ભાર રોજ ખાય તો મગજની નબળાઈ દુર થાય છે.

વાંઝીઆપણું.

અ ધર્મી અથવા જવના સાત સાત દાણા લઈને માટીના કારા વાસણમાં મટોડી નાખી તેમાં નાખવા અને પાણી સાથે તેને એકરસ કરવા. હવે ૧ વાસણમાં ૭ દાન મરદ પીસાળ કરે, બીજાં વાસણમાં ઓરત પીસાળ કરે. જેના વાસણમાં છોડ ઉગે નહીં તેને વાઝટ સમજવું.

ગલાસમાં પાણી નાખી વીર્ય નાખવાથી જે વીર્ય પાણી નીચે દુધે તે વાઝટપણુ ગણાય નહીં, વીર્ય પાણીની ઉપરજ રહે તો વાઝટપણુ જાણવું.

કાહું, કદુ, દુધેલુ, દુધેલી, દુધીછી એમાના કાષ્ઠળી એક છોડમાં પીસાળ કરે અને તે છોડ મરી જાય તો તે પીસાળ કરનારને વાઝટ સમજવું.

વીછું.

ક પથરી માટે—વીછુંની જાખ (વીછુંને ઠીકરાંપર સેકાને બુકા કરવો) તેલો ૧, જેનસીઅન તેલો ૧૦, શુક માસા ૪, પીપર, કાળાં મરી દરેક તેલો ૮, કાકળન (પનીબધ) બી તેલો ૨, કેસતોરી અમ તેલો ૧૦ મેજવીને તેમાંથી ૨ વાલ મધ સાથે ખાવો.

ખ. આંખના દરદ માટે—તરત મારેલા કાળા સાપના કટકા કરવા, તેને ૨૫ શેર દુધના સાથ ૧ તાંબાના વાસણમાં મુકવા, તેમાં ચાર વીંછું નાખવા, મોટું વાસણનું બંધ કરી ૨૧ દિવસ રાખી મુકવું, પછી વાસણમાં બધાયલા દહીંને વજોતી માખણ કાઢવું તે માખણ એક કુકડાને ખવાડવું તે કુકડાની અધાર જાળે આંખે આંખે તો આંખે તેજ વધી ધણું દરદ સારા થાય છે કાલા સાપની ચરખી પણ આંખના મોતીઆની દવા બનાવવામાં ઉપયોગી છે.

ગ. બાલ ઉગે નહીં—વીછું તેલમાં ઉકાળી લેપ કરી બાલ ઉપર લગાડે તો બાલ ખરી પડે છે અને ફરી ઉગે નહીં.

વીંછીડા.

આ છોડ ઉપર વીંછુંના આકારના ફળ થાય છે.

ક. સાપ અને વીછીના ઉપ ઉપર--એના પાનરાની તથા મુળીઆની લેપડી મુકવાથી ફાયદો થાય છે.

વીદારીકણ

ખ. સુવાવડી બાઇડીઓમા પોટવાઇન દારૂ પીવાનો ખપ વધ્યો જાય છે, જે માણસો દારૂ હાથમાથી નહીં પકડતા તેઓ પેટમાં નાખતા શીખ્યાં છે, એમા નુકશાન છે.

ગ. શાકભાજી, લીલી તરકારી ખાનારી સુવાવડી બાઇડીને આ પોટવાઇન નુકશાન કરે છે. દારૂ માઉસ, ખાનારાને માફક છે અને શાકભાજી ખાનારનો વેરી છે એટલે દારૂને માઉસનો ખોરાક જોઇએ છે શાકભાજી ખાનારાઓ દારૂ પીએ છે તેમા દારૂને જોઇતું માઉસ શરીરના માઉસમાથી આપે છે, અને શરીર દુરમળ થાય છે. માટે માઉસ ખાનારને જે જાજે તે શાકભાજી ખાનારાઓને કરવું નુકશાનકારક છે.

ઘ. સ્ત્રીના થાનમાં દુધ વધે--શાકભાજી ખાનારાઓને વીદારીકણ બહુજ સારો છે. એનો બુદ્ધિ ૧ થી ૨ તોલા દુધમાં રોજ ખાય તો ધાવણ માં દુધ વધે.

ચ. વીર્ય વધે--તાજ કણુના કટકા કરી છાંયડામાં સુકવવા. તાજ કણુનો રસ કાઢી પેલા સુકા કટકા અંદર ભોળી રાખવા. રસ પેવસ થાય ને ઉપલા કટકાને પાછા સુકવવા. તેનો એક તોલો ચુરણ દુધ સાથે ઉકાળી ખાવામા લેવાથી વીર્ય વધે છે.

છ. દુધ થાનમા--આવે ઉપર મુજબ વીદારીકણનું ચુરણ રોજ ખાવું; ધુળરી ભાંગે--આ ચુરણ ધઉના આટામાં મેળવી પુરી કરી રોજ ખાવી અથવા ચુરણ દુધમાં પકાવી પીવું. વીદારીકણનું ચુરણ પોટવાઇન જેવી મોઢી વસ્તુનો ચુણ ધરાવે છે

વીર્ય.

જ. વીર્યશ્રાવ--સ્વપ્નામાં ધાત જાય તે ધાત જતી વેળા વીર્યનું જોસ ન હોય તો દરદીને નીચે મુજબ આપવું. ધસ્ત્રીચનીઆ એન એક, એસીદ

- ફાસફેરીક દાઘલુટ આઉસ એ મેળવીને એમાંથી ૨૫ ટીપાં ૨ આઉસ પાણી સાથે ખાધા પછી દીવસમાં બેવાર આપવું
- ક. ધાત જતા વીર્યનો જોસ ખહુ થતો હોય તો એસીદ દાઘલુટ, એસીદ દાઘલુટ ટીપા ૨૦, સોડાબરોમાઇડ એન ૨૦, ટીકચર અરગટ ટીપાં ૧૦, પાણી ૨ આઉસ મેળવીને રાત્રે સુતી વેળા પીવું
- ખ. વીર્ય હોય તો પુરુષારથ થાય. પુરુષારથ છે ત્યાં વીર્ય છે વીર્ય એટલે શક્તી. જેમ વીર્યનો બચાવ કરો તેમ શક્તીમાં વધારો થાય છે શક્તી હોય તોજ પુરુષારથ થઈ શકે. શક્તી હોય તોજ મહાન કાર્યો થઈ શકે છે
- ગ. કેટલાક કાર્યો પછસાથી થઈ શકે છે એ ખરૂં છે, પણ પછસા થયું હોવા છતાં કેટલાકથી મહાન કાર્યો થઈ શકતા નથી. કારણ કે તેઓ પાસે પછસા હોવા છતાં વીર્ય નથી વીર્યની કાટામને લીધે પછસા કાઢવાની જે હીમત અને બુરસો જોઈએ તે તેનામાં નથી તેથી તેનાથી કોઈ કાર્ય થતું નથી, પછસે જખરો હોય શરીરે જખરો હોય પણ શરીરમાં વીર્ય ન હોય તો સહામીક કામ થઈ શકે નહીં અને તે પુરુષ બાવલામાં ખપે છે.
- ઘ. વીર્યવાળો માણસ મહાન કાર્યો પછસાવાળા કરતાં વધારે કરે છે શકે છે.
- ચ. વીર્ય સાચવવામાં કે વધારવામાં મુખ્ય ચીજ જોઈએ છે તે કસરત છે, કસરત વીર્યને વધારે, સુધારે અને દાબે છે માટે મહાન પુરુષ થવું હોય તો બચપણમાં અને જુવાનીમાં કસરત કરવી જોઈએ વીર્યને ફાયદો આપનારી કસરત બેઠકની કસરત છે. દરેક મળાપે તે જાણી તે ઊપર અમલ કરવાની આ જખાનામાં ખાસ જરૂર છે.

વેગલુ.

અપ્રીયનું ઝેર--વેગલુનો અથવા વેગલુના છોડના પાંદડાંનો રસ ૩ તોલા પીવો.

ક- ગાંઠ- વેગણા અથવા પાંદડાંની પોટીસ ગાંઠ પકવે છે.

ખ. હાથે પગે શરદી લાગે તો—વેગણાને છોલી કટકા કરી પાણીમાં ૪ કલાક સુધી ભીંજવવું, તે પાણી હાથ પગને મસખવું.

ગ. સફેદ કોટ—વેગણાને પાણીમાં બાકવા તે વેગણાને તેજ પાણીમાં ચોળી એકરસ કરી કપડાથી ગાળી કાઢાડવું આ રસ ૮ ભાગ અને તલનું તેલ ૨ ભાગ મેળવી ઉકાળવું પાણી બળી જાય તે તેલ વાપડવું

વાગેલુ, દબડાએલું, ભીતરનું બાએલું લોહી માટે—૧ તોલો કાચુ વેગણુ આડ સાથે ખાવું

ઘ. ધ તુરાના ઝંર માટે—વેગણુના ૨ કટકા કરી તેને પાણીમાં ખુબ મેળવી તે પાણી પીવાડવું અથવા ૨ તોલા ગઉમુતર પીવાડવું અથવા ૧ તોલો નીમક (મીઠું) પાણીમાં દોલી પીવાડવું.

ચ. વીરછુનો દંખ ઉતરે—વેગણુનું મુળીજી પાણીમાં ઘસી લેપડી કરવી.

વજ (પુરસાણી)

છ વીરછુનો દંખ ઉતરે—વજ મોંમાં ચાવોતે દંખની સામી બાજુના કાનમાં ૩) ૪) જોરથી મારવી. ઉપાય ચોકકસ છે

વજ=ચોડાવજ

જ. ખાંસી માટે—વજનો કટકો મોઢામાં રાખે તે કફ લોજનજનું કામ કરે છે (એની દીકરી બનાવી વાપરી શકાય છે)

વડાગરૂ મીઠું.

ઝ વાળા ઉપર ૩) દીન મીઠું બાંધે તો સાફ થાય છે.

વાળની દાળ.

- ક. કમરે ચસકા મારે, સાંધામાં પવન થાય—તો વાળની દાળને પાણીમાં
૧) કલાક ભીંજવી તેને મલમ જેવી વાદીને ચોપડે. જ્યારે તે
સુકાય ત્યારે અંદરનો પવન ખેંચી કાઢાડે છે

વંતાકડી=બૈગન.

- ખ. વાળા માટે—વંતાક સેકા ભરતીજી કરી ૭) દીન લેપડી મુકે.
ગ. ઘાડાંતં કુરકુરી માટે—કમળા વંતાકનો રસ પાવો.
ઘ. ગોળી મોગી થાય તો મુળ ચસીને ચોપડીઆ કરવું.
ચ. બિંધ આવે—રાતરે વંતાક સેકા મધ સાથે ખાવું. તરત જો બિંધ આવે

વાવલા.

- છ. વાવલાની જામ તોલા ૨) સુંઠ તોલો ૧), પાણી શેર ૧) ઉંકાળી ના
સેર રાખી તેના ૪) ભાગ કરવા. ૧) ભાગ ૭) દીન રોજ ૧) વાર
પીવું. નાની ઉંમરવાળાને ના ભાગ પાવો. જો ફેર જણાય તો ૭)
દીન વધુ પાવો નહીં ફેર લાગે તો વધુ પાવું નહીં.

વાડ દુધેલા.

- જ. વાળા ઉપર વાડ દુધેલીના વેળાના પાતરાની લેપડી રોજ મુકે.

શેરડી.

- ઝ. જુનો ગોળ—જુલામ લાવે છે, ખચ્ચાને સસણી અને ઉપલ્યાં માટે
અપાય છે.
ટ. જળદર—કડવી શેરડી ખાવાથી જળદરને ફાયદો છે
ડ. કુતરાતું ઝેર--૩ ખ ધોષ કાસ્ટીક લગાડવું અને શેરડીનો સરકો ૧
આઉસ પાણી સાથે મેળવી આઠ દીન પાવો.

- ક. કુતનુ ઝર—ક બ ધ ંન ચુતા તરત લગાડી દેવો ને શેરડીનો સરકા પાવો.
- ખ. તવ માટે—શે-ડીનાં સરકા ૧ ભાગ, પાણી ૫ ભાગ મેળવી તેના પોતાં મુકવાથી તાવનો ગરમી ચુનાઇ જાય છે. કાંઈ તાવમાં આખે શરીરે સરકા લગાડવો પડે છે અર્થે એ જગ.એ કાલનવોટર વપાઇ છે.
- ગ. પરસેવો—અર્ધવાળા દરદીને કુળકગ પરસેવો થાય તે વેળા છાતી ઉપર શેરડીનો સરકા ૧ ભાગ, પાણી ૨ ભાગ મેળવીને છાતી ઉપર લગાડવું.
- ઘ. જીવજંતુ મારવા માટે સીક માણસના ખીજાના પામે શેરડીનો સરકા છાટવો.
- ચ. આખનુ કુલુ—થોડા વખતનુ હોય તો આતવારે શેરડીનુ મુલ લાવાને કુલાવાળી આખની પાસેના કાનપર બાધવું.

સ્કેમોનાઇ=સકમુનીઆ.

- છ. બનાબટી (false scamoni) બાજરીના આટામાં ખપે એટલું કટારી આ થુવરનું દુધ મેળવી લોઢો બનાવો અથવા આરાફ્ટમાં આકરાનુ દુધ મેળવી લોડો બનાવવો.

સતાવરી

- જ. ધાતુ વર્ધક, મગજને પુષ્ટીકારક—એ શીતળ છે. એનું ૦૧૧ તોલો ચુરશ્ચ લી અને સાકર સાથે ખાય છે સ્ત્રીઓના દરદો માટે ખાસ છે.
- ઝ. રક્તપીત—પીસાખ સાથે લોહી પડે તો સતાવરીનુ ચુરશ્ચ તોલો ૦૧૧ દુધ તોલા ૨૦, પાણી તોલા ૨૦ મેળવી પાણી બળી જાય ત્યાં સુધી ઉકાળી સાફ નોંધો ૧. લી તોલો ૧ સાથે મેળવી પીવું.
- ટ. નાસુર માટે—સતાવરીનું મુળ પાણીમાં ઘસી લગાડવું તો નાસુર જાય છે.
- ડ. થાનમાં દુધ કમી થાય ત્યારે નીચલી ચીજ પીવાથી દુધ વધે છે. સતા

વરીનું મુળ ના નોલાનો લુકો ના શેર દુધમાં ઉકાળી રોજ પીવે.

ક. ચાનમાં દુધ વધે—ના તોલો મુળામાં દુધમાં વાટી પાવાં. જલ્પવરને ખી એ કાયદો આપે છે.

ખ. નાવ તાઢીઓ—સતાવરી અને જરાનું ચુરણ ૧ તો. પાણી સાથે આપવું

ગ. ધાતુપુષ્ટી માટે—મુળનું ચુરણ ૧ તો દુધ સાથે રાતરે રોજ પાવું

સમુદ્રસોસ

ઘ. સમુદ્રસોસ—એના પાંદડાનો ઉપલો ભાગ, જાગરો ઉઠાડે છે અને એનો નીચલો ભાગ રૂઝ લાવે છે.

ચ. નાસુર ઉપર સમુદ્રસોસની રાખ મુકવી. અથવા નાસુરમાં ભરવી,

છ. શરદી જાએ. ગરમી આવે—સમુદ્રસોસ, જયફળ, જવંત્રી, લવંગ સભાગે લઈ પાનના રસમાં ચીનીઓર જેવડી ગોળી કરીને રોજ ખાવી

સમુદ્રફીણ Cuttle fish bone=માછલીનું હાડકું.

જ. ખુજલી માટે—સમુદ્રફીણ લીધુના રસમાં બેળાં લુખવું. આ મુજબ સાતવાર લુંછને તેનો લુકો ખુજલી ઉપર મસળવો.

ઝ. પીટના ચાઠાં માટે—સમુદ્રફીણ ૧ ભાગ, સરકો ૧ ભાગ, મેળખીને લગાડવો.

ટ. રતાંધળો, આંખની રતાસ માટે—સમુદ્રફીણ જે ૧ જાતની માછલીનું હાડકું છે તે સાકર સાથે ધસી આપે લગાડવું.

ઠ. ખીલ—સમુદ્રફીણ પાણીમાં વાટી ચોપડવું.

ડ. કમળો—સમુદ્રફીણ લીધુના રસમાં ધસી આપે આંખવું.

ડ. રમતપીત—૧ ભાગ સમુદ્રફીણ અને તેટલોજ સરકો લઈ મલમ જેવું બનાવી પિત ઉપર લગાડવું. હાર, માછલી, તેલ, મરચુ ખાતુ ન ખાતુ

ક. આખનો મોતીઓ—સમુદ્ર શીનત પાણીમાં વાટીને તેના ફડકા આખમાં રોજ મારવા

સમુદ્ર ફળ.

- ખ. બચ્ચતું પેટ કઠણ હોય તે પોચુ પડે—સમુદ્ર ફળ ના અથવા ના વાલ દુધમાં મેળવી પીવામાં આપવું.
- ગ. ઉધે લાવવા માટે—સમુદ્ર ફળને બકરીના તાજા દુધમાં ધસીને આંખ ના પોપચા ઉપર તથા કપાળપર લગાડવું.
- ઘ. સાપનું ઝેર ઉતરે—ના તોલોસમુદ્ર ફળને છોકરાની પીસાળમાં ધસીને પાવું.
- ચ. આખની રોસની વધે—સમુદ્ર ફળને બકરીના દુધમાં ધસીને આંખે લગાડવું.
- જ દીવાનો માણસ હુસીયાર થાય—સમુદ્ર ફળ ના તોલો દરદી એ પોતાની પીસાળમાં ધસીને પીવું.
- ઝ. કાનનો બેહેરાત ભાગે—સમુદ્ર ફળ ભાગરાના રસમાં ધસીને શો ગીયા મુકવા.
- ટ. પેટમાંના કરમ પડે, પેટનો દુખાવો જાય, સ્ત્રીનો ગરબ કાચો પડતો હોય તે અટકે—સમુદ્ર ફળ ના તોલો ગાયના દહીમાં ધસીને પીવું.
- ઠ. મોઢપર ચાંદા પડે તો સમુદ્ર ફળ એરડીઆમાં ધસીને ચોપડવું.
- ડ. આંખે તમ્મર આવે તો સમુદ્ર ફળનું અજન કરવું.
- ઢ. પીસાળ બધ થયલી ખુલે—સમુદ્ર ફળ લીણુના રસમાં ધસીને દુદી અને પીર ઉપર લગાડવું.
- ણ. સફેદ કોઢોડ જાય—સમુદ્ર ફળ આકડાના પાતડાં સાથના રસ ધસીને ર ભીજવી કોઢોડપર મુકવો.
- ત. તાપ જાય—ના તોલો સમુદ્ર ફળ ગોળ સાથ ખાવું.
- થ. જીખને વધારે—સમુદ્ર ફળ ના તોલો કપાસના પાતરાં સાથ ખાવું.
- દ. મોઢાની ગંધ જાય—સમુદ્ર ફળ ગાયના ઘી સાથ ખાવું.
- ધ. આખનું કુણું જાય—સમુદ્ર ફળ અને ગધેડીનો દાંત પાણીમાં ધસી ને આંખે અજવું.

- ક. આંખે પરડો હોય તે જાય—સમુદર ફળ ગાયના ઘી સાથે ઘસી આંજવું.
- ખ. વીરહુનો દંખ મટે—સમુદર ફળ લીમડાના મુળ સાથે ઘસીને દંખ ને લગાડવું.
- ગ. આંધાસીસી—સમુદર ફળ લકરીની પીસાબમા ઘસી નાકમા ડીપા મુકવા.
- ઘ. વધતું દરદ જાય—૦ તોલો સમુદર ફળ મીઠાં સાથે ખાવું.
- ચ. કંઠમાલા જાય—સમુદર ફળ ઘી સાથે મેળવી લેપ કરવો.
- છ. કમળો જાય, પેટમાનું દરદ જાય—સમુદર ફળ લીંબુના રસમાં ખાવું.
- જ. પેટનો ગોળો જાય—સમુદર ફળ ૦ તોલો ભાંગરાના રસ સાથે ખાવું.
- ઝ. માયું દુખવા માટે—સમુદ્રફળનું ચુરણ, મુંઘવાથી નીટ નાકમાંથી નીકળે છે, ડાક આવી માથું નરમ પડે છે.
- ટ. આખના ઝૂલા માટે—સમુદ્રફળ પાણીમા ઘસી આંખે આંજવું.
- ઠ. આખના ઝૂલા માટે—ઉજળી ચણોટીનું મુળ ઘસી આંખે અંજન કરવું.

સમુદ્રફળ=કૈથલફલ

- ૩ એના મોટા જાડ દરીઆ કીનારે થાય છે પાન બડામરીના જેવા છે જાયફળ જેવા ફળ થાય છે.
- ૪ બાળકને કફ—ફળ ૨ વાલ જેટલું પાણીમા ઘસીને આપવું, ઉળતી થશેને કાયદો જણાશે.
૫. બાળકના પેટમા લે હીની ગાદ—એ વાલ ફળ દુધમા ઘસી ખાવું.
૬. આંખોના પડલ ઉપર ફળને ગાયના ઘીમા ઘસી અંજન કરવું.
૭. આંધાશીશી—ફળ બકરીના મુતરમા ઘસી સુધવું,
- ૮ કુળુ—ફળને ડોહીના રસમાં ઘસી અંજન કરવું.
- ૯ સન્નીપાત—ફળ પાણીમાં ઘસી અંજન કરવું.
૧૦. સાપનો દંખ—ફળ લસણના રસમા ઘસી અંજન કરવું.
૧૧. કરમ—૨ વાલ ફળ પાણીમા ઘસી ખાવું,

ક. માથે લોહી ચઢે, ગુસ્સાથી, કળઆથી અથવા તાવથી—તે માટે સમુદર ફળ જે જાએફળ જેવું મોટું થાએ છે તેને બકરીના દૂધમાં ધસી માથે બરવું

ખ. કાનમાં નાસુર હોએ તો બા વાવ જોળને બા તોલો પાણીમાં મેળવવો તે પાણીમાં સમુદરફળ ધસીને કાનમાં ૫ ટીપા નાંખવા.

સરકો.

ગ. કુતરાના ઝેર માટે—એ તોલા શેરડીનો સરકો પાણી સાથે સવાર સાંજ પીવો.

ઘ. સાપનું ઝેર—સરકામાં નીમક વાટીને ૩ ખ ઉપર મુકવું

ચ. માથું દુખે પીતના તાવનું, તો કોઈથી જાતનો સરકો લઈ તેમાં લુગડું બીજવી માથે મુકવો, અથવા જલદ સરકો સુધાડવો.

છ. દાઝેલા લાગ ઉપર તરત સરકો નાખે તો કાયદો થાય છે

જ. સોજો—સરકો, જવ, મગ, કપામીઆના આટા સાથે પાણી મેળવી લેપ કરવાથી સોજો નરમ પડે છે

ઝ. કપુર પીગળે—કપુર વગેરે ગુદરવાળી ચીજો જેઓ ખપારીટમાં પીગળે છે તે ચીજો જળદ સરકામાં પીગળી શકે છે

ટ. ખુબળી મટે—સરકો અને મીઠું તેલ મેળવીને મસળવું.

ઠ. ખીલ મોઢાના સારા થાય—કડવા વાલનો આટો સરકામાં મેળવી લગાડવો.

ડ. કુતરાનું ઝેર લાગે નહીં—ડાંખ ઘોઘને, કાસ્ટીક લગાડવું અને ૧ આઉસ સરકો પાણી સાથે મેળવી આઠ દીન પાવો

ઢ. કુતરાનું ઝેર લાગે નહીં—ડાંખ ઘોઘને ચુનો તરત લગાડી દેવો.

ણ. તાવ માટે—સરકો ૧ ભાગ, પાણી ૫ ભાગ મેળવી તેના પોતાં માથે મુકવાથી તાવની ગરમી ચુસાઈ જાય છે. કોઈ તાવમાં આખે શરીરે, સરકો લગાડવો પડે છે.

ત. પરસેવો—ખઘવાળા દરદીને પુષ્કળ પરસેવો પડે તે વેળા જાતી ઉપર

- નીચે મુજબ લગાડવું ૧ ભાગ સરકો અને ૨ ભાગ પાણી મેળવીને છાતી ઉપર લગાડવું
- ક. જીવજંતુ મારવા માટે—સીક માણસના ખીછાના આગળ સરકો છાટવો.
- ખ. કુતરાનું ઝેર ચઢે નહીં—૫ ખને સરકાથી ઘોઘ નાખવો, અને સવા તોલો સરકો તેટલાજ પાણીમાં મેળવી દીવસમાં બેવાર ૭ દીન પાવો.
- ગ. ગોળી મોટી થાય તો સરકાની સાથે ઝેરડાની જડ ખખડાવીને દીવસ માં ૩ વાર ગોળીપર લગાડવી.
- ઘ. બાળ ઉગે નહીં—સરકાની સાથે ઇસપગુળની લાખ મેળવી બાળ કંઠા વીને તે જગા ઉપર લગાડે તો બાલ ઉગે નહીં.
- ચ. બાળ ઉગે નહીં, બાલ ખરી પડે—સરકાની સાથે ઉદરની લીટી મેળવી બાળ ઉપર લેપ કરે તો બાલ ખરી પડે અને બીજા ઉગે નહીં.
- છ. અતરંગળવાળા દરદીને જીરા પાકે ના તોલો ગેજ બેવાર ખાંધા જીરા પાકે બનાવવાની ગીત—શેરડીના સરકામાં સફેદ જીરાને ૨૪ કલાક બીજવી રાખી પછી સુકવે પાશીર જીરાના ભુકા સાથે હાલી તોલા સુકવે મધથી મેળવી પાકે બનાવવો.
- જ. મોઢાના ખીલ માટે સરકો ૨ ભાગ, મધ ૧ ભાગ મેળવીને મોઢે લગાડે.
- ઝ. સાપ ધામણુ ધુછડે મારે છે તે દરદી કાઢીકાઢીને મરે છે તે દાખ ઉપર સરકો જળાડ લધને તેમાં કપડે બીજવી મુકે. સાપના દંખ થી શરીર પુલે, શોહી નીકળે, તે વેળા ૨ તોલા સરકો ૩, ૩, કલાકે પાવો.

સરગુવા—સરગવા.

- ૮ પીસાબ ટપકે, વારમવાર થાય તેના ઇલાજ—સરગુઆ સેર ૦૧, પાણી શેર ૨. માં ઉકાળી ૦૧ મેર રાખી તેમાંથી પાચ તોલા ગેજ બે વાર પીવું.

- ક. લીવર (કલેબ)ના દરદ માટે સરગુઆનું મુળ ૫ વાલ પાણીમા ઘસી પાવું અને કલેબ ઉપર ઘસેલું મુળ ઉપર લગાડીઆ કરવું
- ખ. પીસાળ છોડવવા માટે--સરગવાનો ઉકાળો ગરમ કરી પીએ. રાઈની માફક સરગુઆના મુળની છાલ પ્લાસ્ટર તરીકે વપરાય છે
- ગ. વસોળી, ગાઠ--સરગુઆના મુળની છાલ, સાટોડી, સુંઠ, દેવદાર, એનો બીડો લેપ કરી મુકવાથી ગાઠ નરમ થાય છે અને અદરના મવાદને ધીમે ધીમે ખેંચી લે છે લેપથી બળતરા બળે તો થોડો ઘઉંનો આટો ઉમેરવો.
- ઘ. પ્રસવ જળડી થાય--મુળનો રસ પગે ચોપડવો
- ચ. પથરી--ઝાલનો કાઢવો, મરી, પીપર, સાથ પીવો
- છ. આપ્તના ખીલ બંધ, સરગવાના બી ગાળીમા ઘસી અજન કરે.

સરડો=કાકીડો-રંગેમાઢી.

- જ શકતી વધે--સુકાયેલા સરડાનો બારીક બુકો કરીને ખાવામા લે છે. તેથી પુરુષાતન વધે છે અને નસામાં શક્તિ આવે છે.
- ઝ. સ ધીવા, ખેંચાઈ ગયેલી નસો માટે તેલ--જીવતા સરડાને છુદી નાખી તેલમા ઉકાળાઆ પછી તે તેલ ફરીથી અંતરગળાથી ગાળી કઢાડે પછી સ ધીવા માટે અને ઢીલી થયેલી નસો માટે મસળવામાં વાપરે.
- ટ. પુરુષાતન માટે--આ તેલના પાચ ટીપા, પાનમા ખાવાં અને ખે ચાઈ ગયેલી નસો ઉપર તેલ માલીસ કરવું
- ઠ. કઠમાળા માટે--સરડાને તેલમા બિકાળી તે તેલ લગાડે તો કઠમાળા પાકીને કુટે છે. પછી રૂઝ માટે ગાંઠ ઉપર સફેદ મલમ ચોપડે છે. કઠમાળાને પાસડાં પાડીને તેલ ગોપડવું

સરપંખા.

- ડ. આ ઝાડ દરીઆ કીનારે થાય છે, વડોદરા, અમદાવાદમાં ઘણા થાય છે પાતરાં આમલીના ઝાડના જેવાં છે, ૧ પાતરાંને ૧ હાથે પકડી

ખીને હાથે ખેંચીએ અને તોડીએ તો એક કટકાનું નાકુ ભાલા જેવું અણીવાળું થશે. ખીજા કટકાનું નાકું વચમાં ખારો અને આસપાસ અણી જેવું થશે.

ક. પથરી માટે—૪ તોલા સરપખાના પાતરાનો રસ સાકર સાથે રોજ પીવો. એ ખાત્રી ભરેલો કિપાય છે. પથરીને ધીરે ધીરે પીગળાવી નાશુદ્ધ કરે છે. પેટમાં પથરી કેટલી હતી તે જાણવું હોય તો દરદીની પીસાળ ગેજ ઝીલવી, તે સુકાય ને રેતી એકઠી કરી જોખવી, જે થાય તે પથરીનો વજન જાણવો.

ખ. કંઠમાળા માટે સરપખાનું મુળ ગોમુતરમાં ધસી દીન ૧૪ લગાડવું.

ગ. ગર્ભસ્થાન સુધરે—સરપખાના મુળ, પાતરા, ડાળ વગેરે એટલે આખો છોડ રવિવારે લાવવો. તેનો બે તોલો બુકો એક વરણી ગાયના નવટાક દૂધમાં ૧ કન્યાને હાથે મરદન કરાવવું નવટાક દૂધ રતુ કાળમાં વજા જીને ખવાડવું ગર્ભસ્થાનની કાંઈક ખાતી દુર થાય છે. ખોરાકમાં ખીર, ખાડ, ચોખા, મગ, મીઠો આહાર આપવો.

ઘ. નરાજ માટે—સરપખાના ખીનું તેલ અથવા ખી વાટી તેલમાં ઉકાળી દરાજ પર લગાડવું.

ચ. બરોળ માટે સરપખાનું ૧ માસામુળ જાસમાં ધસીને પીવું

છ. વધરાવળ માટે મુળનું ચુરણ ૧ માસા પાણી સાથે રોજ ખાવું.

જ. સુકા બુજળી માટે—સરપખાની કુમળા પાતરી તોલા ૨ સુધી પાણી માં વાટીને પીવી

ઝ. એના પાંદડા ગળીના પાંદડાને મળતા છે એનું પાતરં બે હાથ વતી આકૃત પકડીને તોડીએ તો તે પાંદડાની વચમાં ખાચ પડીને ટુટે છે, એટલે બે કટકે જોડાયલું હોયે ને છુટું પડે તેમ પડે છે. અને ૧) કટકો બાન (તીર) ના જેવો ત્રીકોણ દેખાય છે. એના ફળ રાતાં અને ઝીણા છે, રાતા ફળવાળો છોડ ઉભો રહે છે. ઘોળા કુલ વાળો સરપખો જમીન પર પથરાએલો રહે છે. એના પાન જરા નાના હોય છે એની ઊપર સીંગ થાય છે.

ટ. હાફળું, હેડકી—માટે મુળના ચુરણ ૧ માસાની ખીડી કરી પીવી.

ઠ. ભોલો સાફ થાય, ગર્ભસ્થાન સુધરે, પરમે સારો થાય, બરોળ સારી

આએ—સરપ ખા ૫) આઝિંસ, સ્પીરીટ ૨૦) આઉસમાં અરક
ખનાવી તેના ૩૦) થી ૬૦ ટીપા સુધી પાણી સાથે પીવાં.

સરસડા

ક. સાપના ઝેરનું ઓપદ—સરસડાના ફળ, મુળની છાલ, થડની અતર
છાલ, લીલાપાન, કુલ દરેક ૨૦ તોલા લઈ માણસના મુત્રમાં
વાટીને પછી ૧૦૦ તોલા મુત્રમાં મેળવવું ચુલે ચઢાવી ખખ
ડાવવું અને તેમાં ૫૦ તોલા ઘી નાખવું મુત્ર બધું બળી
જાય ત્યારે ઘી બાટલીમાં ભરી રાખવું. ૧ સેર ઘી દરદીને પીવાડવાથી
જરૂર દખ ઊતરે છે ૫ રતલ સુધી પીવાની કોઈ દરદીને જરૂર
જણાય છે.

ખ સાપના દખવાલા દરદીને કોઈ વાર વીસકુરક જેવા ચાઠા કુટી ની
કળે છે

સરસના બીજ

ગ. આખે અંધાપો આવે તેનો ઇલાજ—કાચની મીસીનો બહુજ ખારીક
બુકો તોલા ૩, સરસના બીજ સાત, એએને વાટી સુરમાં જેવું
ખારીક કરી ખાતા લીયુના રસમાં ૩ દીવસ ખરણ કરી તેની
સાથે ખરાસ કપુર એઆનીલાર મેળવી આધળાને આંજે તો કાય
દો થાય છે આખના બીજ દરદો પણ મટે છે,

સરસવ

ઘ. મરદને શક્તી આવે, ખેંચાયલી નશો છુટે—સરસવના ઝાઢનાં કુમળા
પીળા, દુધમાં અથવા ઘીમાં મેળવી લેખ કરે, નરમ ચામડીપર
નહીં; પણ ધીળી નશોપર લગાડે.

સલફેન

- ક. સ્વપનામાં જતી ધાત માટે—સલફેનપ પાચ ટ્રેન, સાત દીવસ સુધી રાત્રે સુતી વેળા લેવું બીજે અઠવાડીએ આંતરે આંતરે રાત્રે સુતી વખતે લેવું.

સલાજીત (બનાવટી.)

- ખ. પોરબદરી પથ્થરને, ગાયના મુતરમાં પલાળી રાખવા પછી તેને ગાળીને માવો બનાવવો અને સુકા કટકા કરવા.
- ગ. જનવરના લોહીને કાઢવના વાસણમાં મુકી તરફે સુકવીને તેના કટકા કરે છે.
- ઘ. કાળી મટાડીનો બારીક ભુકો ૧ ભાગ અને લોહી ૭ ભાગ મેળવીને સુકવી તેના કટકા કરવા, આવી રીતે બનેલો સલાજીત પાણીમાં મુકી તે તે સપાટી ઉપર રહેશે, અને પાણીમાં રગની સેંકા (સેર) પડશે.
- ચ. ચોખ્ખા લોહીનો જે વંદક ગુણુ છે તે ગુણુ આ સલાજીત ખાવાથી માલમ પડે છે, તખ્ખામ ટાળવામાં, શરીરને પુષ્ટ બનાવવામાં. ક્ષયમાં એનો ગુણુ છે.

સ્વપનું

- છ. અજીરણ થયું હોય ત્યારે સ્વપનું ખરાબ આવે છે, તેના ઉપાય માટે હલકો ખોરાક લેવો. ફક્ત દુધ પાને સુવું અથવા ભુખ્યા સુવું.

સસલાનું જનવર

- જ. સસણી અથવા ઉપલીઉં બચ્ચાને થાય ત્યારે સસલાના લોહીને છાતી અને ગરદને ચોપડવું, અને પીવાડવું. સસલાનું તાણુ લોહી તુરત રૂમાં બોળી લઈને બાયામાં સુકાવી રાખે છે. જ્યારે લોહીનો ખપ પડે ત્યારે આ ૩ પાણીમાં બીજવીને લોહી છુટ્ટ પાડે છે.

ક. મસા, જડમુળથી જાય—સસલાને ડાપી તેના કાળા ગુરદા તરત કાચા ચાવીને ખાઈ જવા

સાઈટરણુનો મલમ.

ખ. કમળમા સડો અથવા જખમ હોય તો આ મલમ લગાડે તો સાર થાય છે

ગ. પાઈને અને સંડેલા માસને—સાઈટરણુ આઈટમેટ લગાડવાથી રૂઝ આવે છે, આ મલમમા પારો અને એસીદ નાઈટરીક આવે છે આખ દુખવા આવે તો પોપચા ઉપર સાઈટરોન મલમ લગાડે છે.

સાકર

ઘ. સાકર ચીનાઈ બણી ચાખખી હોય છે

ચ. આખની ગરમી—સાકર પાણીમા ઘસી આખે આજે તો મરમી મટે છે

છ. આખની ગરમી માટે—સાકર તોલો એક માખણુ ગાયતુ તોલા ત્રણ સફેદ મરી ન ગ સાત. સવારે નનને કોઠે રોજ ખાવું,

જ. મરડો—સાકર ત્રણ ચાર તોલા સવારે ચાવીને ખાવાથી મરડો મટે છે, બણા જણતું કહેવું છે કે તે ચુસીને ખાવી પણ ચાવીને ખાવી નહી.

ઝ. સાધાનું અડી જવું --ખટાસથી સાધાને નુકસાન થાય છે તે કરતા વધુ નુકસાન મીઠાસથી થાય છે.

ટ. રક્તપીત, ઝાડાનું લોહી—સાકર તોલો ૧, દુધ તોલા ૨૦, પાણી તોલા ૨૦, પાણી અધું બળી જાય ત્યાં સુધી ઉકાળવું અને પીવું

ડ. હરસના મસા, મરડાનું લોહી—માટે દીન ઉગતે સાકર તોલો ૧ ખાવી.

ડ. આખનું કુલું બચ્ચાનું કપાય—સાકર અને ચક્ષાની અધાર વાટી ખારીક કરીને આખમા છાંટવું

ઢ. પીસાખ ખંચાય ત્યારે સાકર અને જુવારનો આટો સંભાગે મેળવીને ૧ થી ૦૫ તોલો રોજ સહવાર સાંજ પાણી સાથે ખાવું.

ક. વીચ્છુનો દંખ તરત ગિતરે—સાકરનો સીરો ખનાવી દંખ ઉપર મુકવો.

સાજખાર=સજજખાર.

ખ. સાજખારના ગુણો જવખારને મળતા છે.

ગ. સરીરે પીટનાં ચાદા—સજજ ખાર અને સીંધાલુણ કડવા તેલમાં મેળવીને શરીરે ૧ કલાક સુધી મસળવા પછી ગરમ પાણીએ મેક કરવો અથવા પાણીનો ખાંડ લેવો.

ઘ. સધીવા માટે—સાજખાર ખાવામાં આપે છે.

ચ. કંકુ -સાજખારનું પાણી તથા હલધરને મેળવવાથી કંકુ બને છે. સાજખારનું સખત પાણી, યુનાની ફાક સાથે મેળવી, લાકડા ઉપર મારેલો સફેદો કાઠી નાખવા વપરાય છે.

છ. કમળા માટે—જે વાલ સાજખારને લીઝુના સમાં ખાવું.

જ. વીર્ય વધે—સાજખાર વાની જટાની મુળનો લુકો અને સાકર સ ભાગે મેળવી ના તેલો ખાય તો વીર્ય વધે છે.

ઝ. તાવ માટે—સાજખાર પુલવેલે જે ચણા ભાર સરખત સાથે ખાય તો તાવ જરૂર જાય.

ટ. એના અતુપાન નીચે મુજબ છે. એક વખતે ૨ વાલ ખાવો.

ઠ. લુખ લોગે—સાજખાર મધ સાથે ખાવો.

ડ. પીત જાય—સાજખાર ખાંડમાં ખાવો.

ઢ. ધાત વધે—સાજખાર સાકર સાથે ખાય તો નવી ધાત વધે.

ણ. નમળાધ ટળે—સાજખાર ગોસમાં ખાવો.

ત. નરોગી થાય—સાજખાર ખાડ અને લીમા ખાવો.

થ. માથાના દરદ જાય—સાજખાર ગાયના માખણમાં ખાવો.

દ. તાવ જાય—ખારી હાસમાં અથવા હઠીમાં સાજખાર ખાવો.

ધ. મોઢાંપર તુર આવે—ગાયના દુધ સાથે સાજખાર ખાવો.

ન. પગમાં ચાલવાનું જોર વધે—હરજુના દુધમાં સાજખાર ખાય તો થોડા જોરે ચાલે.

પ. મોઢાંની ગંધ જાય—સાજખાર ખારકના પાણી સાથે ખાવો.

- ક. બુખ લાગે—સાજીખાર ખજુર સાથે ખાવો.
 ખ. હઠઈ નખલુ હોય તો સજીખાર દારમની કળાના રસમાં ખાવો.
 ગ. જુનો તાવ જાય—સાજીખાર આદુના રસમાં ખાવો.
 ઘ. આંખે તેજ વધે—સાજીખાર લીલી દરાખના રસમાં ખાવો.
 ચ. ઓકારી જાય—સાજીખાર ભાંગરાના રસમાં ખાવો.
 છ. ધાત વધે—સાજીખાર ચણાના છોડના મુળના પાણીમાં ખાવો.
 જ. પરમો છાસીઓ જાય—સાજીખાર તજ સાથે પાણીમાં ધસીને ખાવો.
 ઝ. કમળા માટે—સાજીખાર અને ગાડ સલાગે લખને ના તોલો કાકા
 મારી ઉપરથી ગાયનું દૂધ અથવા પાણી પીવું.
 ઢ. દાતના પારા કાળા થયા હોય તો, સાજીખાર મધમાં મેળવી ધસીઆ
 કરવું. મુરડાલ માંઝીસ નીકળી જશે, નવું આવશે.

સાટરા.

- ૬ તાઢીઆ તાવ માટે—સાટરા ૬, પીતપાપડો ૫, કાળામરી ૪, અને
 મધ ૩ ભાગ એ સધળાની મેળવણી કરી વાલ એકની ગોળી કરી,
 બધે ગોળી ખાવી

સાટોદા=ખાપચ=સોગધની

૭. સાધ એટલે સોજો, ગની એટલે મારવું=સોજને મારનાર. સાટોદા સોજને
 મારે છે. જલંદરને કાપે છે, પીસાળ અને ઝાડો લાવે છે
 ૮. જલંદર, ખરોળ, લીવર, પીસાળ—આ દરેક માટે ના તોલો સાટોદા,
 સુંઠ અને કરીઆતાનો કાવો, પીવામાં આપે છે.
 ૯. વીજુના ડાંખ ઉપર સોટોડા ના તોલો પીવામાં અને ચોપડવામાં આવે છે.

સાટોડી.

૧૦. આ ઝાડ સાટોદાના જેવું છે, અને ગુણ પણ તેના જેવા છે.
 ૧૧. ચોઢીઓ તાવ જાય—સફેદ સાટોડીનું મુળ ના તોલો જેટલું ગાયના
 દૂધમાં ધસીને પીવાડવું.

- ક નાસુર—સાટોડીના પાતરાની લેપડી નાસુર ઉપર મુકે તો ફાયદો થાય.
- ખ. વીચ્છુનો ડખ—ઘોળી સાટોડીનું મુળ આતવારે કાપવું, તે મુળ ઉદાચમા રાખી વીચ્છુને ચીડવીએ અને વીચ્છુ ડખ મારે તો પણુ તેનું ઝેર ચઢે નહી.
- ગ. આ મુળીઉ મોઢામાં ચાવીને વીચ્છુ ઉપર મોંઢાંની ફુક ઉરાડીએ. આવી રીતે જટાયલો વીચ્છુ ડખ મારે તે કોષ્ટને લાગે નહી.
- ઘ. ઘોળો અધેડો—સગતરો—એનું મુલ્યું પણુ એ કામ કરે છે.
વીચ્છુનો ડખ—સાટોડીનું મુળ દરદીએ ચાવવું અને તે મુલ ડખપર બાધવું.
- ચ. નાસુર, ભગદર—સાટોડીના પાદડાને છુદીને નાસુર ઉપર મુકે તો પશુ ચુસાધ જાય અને ડઝ આવે.

સાટોડી (વસુ) ઘોળી અને રાતી.

- છ. ડગુ આખનું મટે—આખ ગળે તો—ઘોળી સાટોડીનું મુળ મધમાં ઘસી અંજન કરવું.
- જ. પડળ દુર કરવા, મુળ પાણી સાથે ઘસી અંજન કરવું.
- ઝ. રતાધળો—કાળ સાથે મુળ ઘસી અંજન કરવું.
- ટ. હરસનું લોહી—એનું ા તોલો મુળ હળદરના કાઢામાં પાવું.
- ઠ. ગુલ્મ રોગ—ા તોલો પંચાગ ચુરણ, સીધવ ૧ માસ સાથે ખાવું.
- ડ. કમળી માટે—ા તોલો પંચાગનું ચુરણ સાકર મધ સાથે ખાવું.
- ઢ. રોગ થાય નહીં—ા તોલો પંચાગ ચુરણ દુધમાં પાવું.
- ણુ. વીચ્છુનો ડખ—ા તોલો આતવારે કાહેદેલા મુળ દરદીએ ચાવી ખાવા.
- ત. પીત ખાતું જાતીએ—ા તોલો મુળ સહવારે રોજ ચાવી ખાવું ૧૪ દીન સુધી.
- થ. ચોથીઆ તાવ માટે—ા તોલો મુળ પાનમાં મુકી ખાવું.
- દ. ગુલ્મ વાસુ—જળદર—જળોદર—ા તોલો મુળ અને સીધવ સંભાગે મેળવી કલપ કરવો, તેમાં ઘી નાખી ખાવું.
- ધ. ગુલ્મ માટે અને જળોદર માટે ા તોલો મુળ ઘી નાખી ખાવું.

- ક. ધુળુ—રવીવારે મુળ લાવી. ધુપ દધ કાને બાધવું
ખ. કુત્રાનું વીધ—સાટોડીનો ૨ તોલા રસ પાંચા

સામર.

- ગ. શરીરે શકટી વધે—મુળની જાલનું ૧૦ તોલો સુરભુ મધ સાથે ખાવું.
ઘ. શીતળા થાય નહીં—સામરનો રસ, સફેદ ચદન અને જેડીમધ સંભાગે
ધસીને ૧ તોલો ખાએ તો શીતલા કદી નીકળે નહીં.

સાંધાનું તેલ.

- ચ. સંસ્કૃતમાં સધ એટલે નપુસક. સધનું તેલ એટલે નપુસકને લગાડવાનું
તેલ. “સધનું તેલ” એ શબ્દ બદલાઈને “સાંધાનું તેલ” બોલાવા
લાગો છે. એમ એક અલ્પલવી લખ છે
છ. સાંધાનું તેલ—માલકાકણીના તલમાં સાંધાના માઉસને ઉકાળવું.
જ. સાંધાનું તેલ—મરદને શકતી માટે ઉપયોગી છે. સાંધાને ચીરી. અંદર
નીચે મુજબ મસાલો ૧ રસ કરી ભરવો. જાયફળ, જવંતરી, લવંગ,
કેસર, અકેક ભાગ, સફેદ લોખાન, માલકાકણી બધે ભાગ, સાંધાની
અંદર મસાલો ભરી તેને સીરી લેવો. પેણો ચુલા ઉપર ફાળ
બંકો મુકીને તેલ નીકળે તે કાઢી લેવું—આ તેલ ઠીલી પડેલી નસને
ચોળીએ તો નસ મજબુત થાય કામળ ચામડીને લગાડે તો
ફાફડાઓ ઉઠે.

સાંધ વૃક્ષ

- ઝ. હાડકું ભાંગેલું જલદી સધાય—સાંધવૃક્ષની જાલ છુદીને ૩ દીવસ
ભાંગેલાં હાડકાં ઉપર બાધવી.
ટ. બાવળની જાલનું સુરભુ ૦૧ થી ૦૧૧ તોલો મધ સાથે રોજ ખાય તો
ભાંગેલાં હાડકાંને જલદી ફાયદો થાય.

સાપ

- ક. સાપનો ડાખ કોઈની માણસ ચુસી શકે. ચુસનારના મોંમાં ઢાળળા અથવા ઘસારો કોઈની જાતનો ન જોઈએ ચુસનારે ખાંડી અથવા ઘીના ઢાળળ કર્યા કરવા; ચુસાએકું જેર બાહાર થુ કયા કરવું. મળવું નહી ચુસનાર માણસે દર પીવો જોઈએ ૧ કલાક સુધી ચુસવું પડે છે. ચુસતા ચુસતા માણસ થાકી જાય તો ખીજો માણસ તરત વળગે
- ખ. મરવાનો સફરો દાંખ ઉપર દાખવો મરણ મરી જાય તો ખીજુ લેા એ પ્રમાણે મુકવા કરતુ જે દશે ત્યાં સુધી મર્યા મરી જશે
- ગ. રમણી વાટે જેર ખેંચાય છે.
- ઘ. ડાંખેલા માણસને વામીટ આપવું ની જરૂર છે
- ચ. ડાંખેલા માણસને સ્પીરીટ તાર્ટમ દોરણુ ૩૦ થી ૬૦ ટીપાં પાણી મા આપવાં.
- છ. દરદીને કાચરમીગાનો ભુકો તોલા ૩ એક શેર પાણીમા ભિકાળી, ના શેર પાણી રાખી તે ગાળીને પાવું.
- જ. ડાંખ માટે—કાચરમીગુ ના તોળે ઘસીને પાણી સાથે પાવું.
- ઝ. પ્યુર મોત. પ્યુર પોતાસ અથવા કામટીકથી ધા બાળવો.
- ઙ. મરવાની તાજ કોણ ડાંખ પર બાળવી, તે ઠંડી પડે ને બીજા મુકવી.
- ટ. બંદુકનો દર ડાંખ ઉપર મુકી સળગાવી દેવો.
- ડ. હમેલથી સ્ત્રી છુંટે—સાપની કાચરીનો ધુમાડો છુપા ભાગપર આપે તો સ્ત્રી કળાય નહી.
- ઢ. નાસુર માટે સાપની કાચરીની રાખ ઉમરાના દુધમા મેળવી તેલ પુમકું નાસુર ઉપર ૧૦ દીવસ મુકીઆ કરે.
- ઢુ. નાક કાળા થાય—સાપની મુરી કાપી નાખવી એક હાંલામાં ધણી શેર ૧૦ ભરી તેમાં ડોળા વગરનો સાપ મુકે તેની ઉપર થોડા ની લોડ મુકી ૪૦ દીવસ સુધી જબીનમાં દાટે. પછી ધણી મર ઘીને ખવાડે તો મરઘીના સફેદ પીછા કાળાં થઈ જાય. તે મરઘી હલાક કરી તેના માસની ગોળી બોર જેવી માણસ રોજ આપે તો બાલ કાળા થાય અને જીવા. દેખાય.

ક કઠમાળા—સાપની કાચરી, અથવા ક પીલા સંભાગે પાત્રી તેના ૨ તોલા કાચળના ના શેર તેલમાં ઊકાવવા તેલ ગાંડપર મમળે.

ખ. રત્ના કસતાતી હોય, ઘોઠર પેટમાં મરી ગયું હોય—તો હાથે પગે સાંપની કાચળા બાધવા તથા ઘોઠર ખહાર પડે છે.

ગ. બાલ કાળા થાય—સાપની કાચળાનું તત્ત્વ બાલે લગાડે તો બાલ કાળા થાય છે.

ઘ. નખ કાળા થાય, હાથ પગ કાટીન લોહી નીકળે—સાપની કાચળા વાલ ૨ મળુરમાં મેળવીને ખાય તો આ દરદીને કાયદો થાય.

છ. રગતપીત—રગતપીતવાળો દરદી સાંપની કાચળા ૧થી ૨ વાલ માસ બે સુધી ખળુર સાથે રોજ ખાય તો વજો કાયદો થાય (ખુબરખ છે)

જ બાલ ખરી પડે નહીં, બાલ પાછા ઊગે—સાપની કાચરી અગ્રી સરકામાં ખરલ કરી લેપ કરવો.

ચોથીઓ તાવળય—૧ વાલ સાપની કાચળા ગોળ સાથે ખાય તો તાવળય સાંપનો ડંખ—તરત ધંગર મુકાને ડંખ બાળી મકવે એ પહેલો ઉપાય.

ડખની જગાપર નીચે જોરથી પાગ બાધવાથી લોહી ફરતુ બધ થાય છે.

સાપનું કરડેલું માણસ ત્રણ દીવસ સુધી મરતુ નથી. એવું દેશી વધદુ કહે છે, તે અગ્રેજી વધદુ અને આ જમાનાની સાધારણ અક્લ માનતી નથી પણ જેઓથી બને તેઓએ નીચલો સહેલો ઊપાય અજમાવી જોવો—સાપના ડખથી બેસુધ થઈ પડેલા માણસને અથવા સાપના ડખથી મરી ગયેલો સમજવામાં આ વતા દરદીની આખે સુરોખાર બારીક વાટીને આંજવો. દરદી સુધીમાં આવે અને તે જીવતો છે એવી ખાત્રી થાય તો પછી અરીઠાનું પાણી પીવાડીને તે દરદીને વામીટ કરાવવું. ૨-૩ વાર અરીઠાનું પાણી પીવાડી વામીટ કરાવ્યા પછી તેને કંઈ બધુ આવે પણ જરાખી હિંમત દેવો નહીં. સુધમાં લોકીને પણ જામ ત રાખવો. એટલે હેશીયાર થશે. આ ઈલાજ બહુ બાળુએથી એક સરખી રીતે વખાણવામાં આવે છે.

- ક. સાપનો ડાબેલા માણસ ડ દીવસ મરતો નથી તેના પુરાવા નીચે મુજબ છે—દેગની ચોકસ જાતમાં આવો રીવાજ છે કે સાંપે કરડેલા માણસ આગળ ડ દીવસ સુધી લજન વગેરે કરવા કમ્બ. ડ દીવસમાં જો તે પાછો ન જાઉં તો મરી ગયલો સમજવો.
- ખ. કામકામ ગામમાં રીવાજ હજી એવો છે કે સાંપે કરડેલા માણસને જોળી માં સુવાડી તે જોળી ડ દીવસ લીમડાના ઝાડ ના ઉપર બાંધી ગાયે છે લીમડાની ઠંડી અસરથી સાપનું ઝેર કપાય છે. પણ જો ડ દીવસમાં દગ્ગી ટોસીયાર ન થાય તો પછી તેને મરી ગયલો જાણે છે, આ કહેણી ફેરી વખતોમાં છે તક મળે અજમાવી જોવું.
- ગ. આખતો મોતીઓ—કાળા સાપની ચરખી અને પાણીમાં ધસેલી નીરમ જાતે મોતીની આખમાં લગાડવાથી, તરતનો મોતીઓ કપાય છે.
- ઘ. આખના દરદો માટે નાચટી દવાઓ આખમાં આંજવાથી ફાયદો કરે છે. નીરમળી પાણીમાં ડગીને કાળા સાપની ચરખીની મેસ, સંખની બન્ધ અને ઘીની મેસ. આ આંજવાથી આંધળો દેખતો થાય, એવું તેજ વને છે.
- ચ. ચીત્રા સાપનું ઝેર ઉતરે—ઉમરાનું મુળીઉ ના તોલો પાણીમાં ધસીને પીવું અને ધસાડો ડખ ઉપર મુકવો.
- છ. ખાયડા સાપનું ઝેર ચટ્ટે નહીં—અરદુસો, કપાસ, દત્તેરો, વાઝણી કંટો લીં એમાંનું કોઈપણ મુળીયુ ના તોલો જેટલું ગઉમુત્રમાં ધસી પી વાડવું.
- જ. રક્તપીતવાળા દરદીને સાપની કાચરી પાણીને તેની રાખ ૧ ચોખાં ભાર (એક ટ્રેન) જેટલી રોજ એકવાર ઘી સાથે ખવાડવી, ખોશ કર્માં દુધ અને ભાત સીવાય બીજી કાંઈ ખવડાવવું નહીં જેટલા દીવસ દવા ખાવામાં લે તેથી જમના દીવસ પરજી રાખવી.
- ઝ. નાસુર—સાપની કાચળીની રાખ નાસુર ઉપર લખરાવે તો ફાયદો થાય.
- ટ. અંધાળાના ઉપાય—કાળા નાગના પેટની અંદરની ચરખી તાવી લેવી. સંધેડાનો રસ કહાડી ૧ કાદવના કાદીયાને ચોપડી જાયામાં સુકવવું એ મુજબ ડ વાર સુકવવું. ચીની કપાળા તોલો ના એલચી ના તોલો, ખરાસ વાલ ૧ ને છુંડી મેળવવું. પેલા કાડીઆની અંદર

આગળી જેવી જોત વાત મુઠી પેસો ભુકો વાત ઉપર અને તેની આસપાસ ભમવાનો, તેમા ચાખી નાખીને વાંક સળગાવી દેવી. ઉપર બીજી કાઠીકે ધાતુ સેમ અકડી કરી આખે ૪૦ દીવસ અજન કરવું અધાપો જાય જાય.

ક. વાળે.-૧ વાલ સાપની કાચગી જોળ સાથ મેળવીત વળ ઉપર મુકે તો વળો બહાર નીકળી આવે છે.

નરવળાદની સાપ ના વાલ કાચગી જોળ સાથ મેળવીને સવાર સાજ ખવાડે તો ફજળથય કાચગીન ગુણુ છવ જ તુન મારી નાખવાનો છે.

ખ. રગતપીટ માટે--સાપની કાચગી માસા બે લખ ખજુર સાથ ખવાડે. જો પગના તળીઆમા નાસુર પડે તો હળ ૨ ૧૦ ભાગ. પારો ભાગ ૫), ઘી ભાગ ૩૦ ને ૪ પોહોર ખરણ કરી રમા મેળવીને ભુકવી. કાનનો અથા કોષ્ટ બી નાસુર માં--સાપની કાચગીની નાખ ૨) એન કાગડની બીડીમા મુકી કાનમા ઝુકવી.

ઉંદરના ઇંખવાળા દરદીને સાપની કાચગીની ધુણી ૩ દીવસ આપવા.

~~~~~

સાખર સીંગું

ગ. તાવ, હાંફણ, ચચકા માટે--સાખરસીંગાના કટકા કરી હાલ્લીમા મુકી કપડાંડ કરી ભટ્ટીમા સળગાવી દેવા. તેમાથી ખાખ તોલો ના દહી તોલો ૫ સાથે ખવાડવી, (દહી જેવી સગદીવાળા બીજી ચાખેનીબી હાંફણ માટે ચણીવાર ભલામણ કરવામા આવે છે.)

ધ. મરદને શક્તી--સાખરસીંગાની ખાખ તોલો ના મધ સાથે દીન ૫ ખાય તો શક્તી વધે છે.

ચ. વા કમરનો, વા સાંધાનો તોડે--સાખરસીંગું પાણીમાં જાડું ધસેલું તોલો ના મધ અને દારૂ (દારૂ વગર બી ચાલે) સથ મેળવી સવારે નનને કોઠે ચાટી ઉપરથી દુધ શેર ના પીએ. દીન ચાર પીએ. તો રહી ગયલો મણસને જરૂર ફાયદો થાય. સધળા બીજા ઉપાયોમાં આ પેહેલો અજમાવો, ઉપાય ધણો જાણીતો, સહેલો, અને સસતો છે.

- ક હુક-ટચ યુ—એ માટે સ્ક્રેડ, સાબરસીગુ એન દારમા ઘસી જરા ગરમ કરી તરત લગાડવું નિતમા ૩ વાર લગાડવું
સાપના દંખ માટે સાબરસીગુ પાણીમા બાકુ વસી ના તોલા જેટલું ગરમ કરી પાવું.
- ખ મરહને શક્તી માટે—સાબરસીગાની રાખ તોલો ના રોજ મધ સાથ ખાવી.
- ગ. ખહી માટે—સાબરસીગાની ખાખ ના તોલો રોજ મધ સાથ ખાવી.
(હાથ દાતની બસમખી ચલે)
વાગેયુ, દમરાયલુ અને લોહી બાઝેલુ હેચ તે ના તોલો માટે સાબરસીગુ ઘસીને પાણીમા પીવું. કાયદો બણો કરે છે
ખાતુની નખગામ, સુઝેલી ગોળી, નખગુ હેયું, ખહી, ખાંસી, હાફલુ—
સાબરસીગાના કુકડા કરી તેને આકડાના દુધમા મેળવ્યા પછી,
ખુદલા ઢગારમા બુજવા તેની ખાખ ૨ વાલ મધ સાથે આ દરદો માટે ખાવી
- ઘ ઝગુ—આખના કુળા માટે, સાબરસીગુ પાણીમા ઘસીને આખે લગાડવા કરવું.
- ચ સાપના દંખ માટે સાપનો મોહરો બનાવટી—સાબરસીગાને આમલીના ચીચોડાના કદ જેવા કટકા કરવા, તે કટકાને વાસમા વીટાળી ત્રાખાની દખીમા પેક કરી, છાણના તાપથી પકવવા આ પકવેલો સાબરસીગાનો કટકો સાપના મોહરા તરીકે વેચાય છે મદારીઓ આ કટકાની કીમત રૂપીઆ પાચ મહી પછી ભાવમા ઉતરતા ઉતરતા છેક આના પાંચથી વેચે છે. તેઓ એકના એકવીસ કરી લે છે. આ પકાવેલા સાબરસીગાના કટકામા ધ્યાને ખોટા સાપના મોહરામાં ગુણુ એવો છે જે સાપના દંખ ઉપર પાણી લગાડીને જ ચારે એ મોહરો મુકે છે ત્યારે તે કટકો ૩ ખને વાગી રહે છે, થોડીવરમાં છુટો પડે છે આ છુટા પડેના કટકાને દુધમાં ઘોષ પાછો ફરીથી દંખ ઉપર મુકો તો ફરીયાં ચેટે છે. આ મુજબ એર ઉપર ત્રણવાર ચોટે છે. આ કીયા નજરે જોવાથી, અગ્નણ્યા માણસો મદારી માંગે તે કીમત આ મોહરાની આપે છે

ક. ડુલુ આખનું—હરણ (કરીઆળ)નું સીંગડું દીકરીના માતાના થાન ના દુધમાં ઘસી આખે આજે

ખ. મુળ—મુળ એટલે શરીરમાં ખીલા મારે તે વાયુંથી ઉતપન થતા મુળ પીડમાં લાગે, પી તથી ઉતપન થતા મુળ દુડીમાં લાગે, કફ થી ઉતપન થતા મુળ સાધાઓમાં લાગે. એ દરદ માટે સાબર સીંગની ભસમ ના તોલો, હીંગ ૧ પાલ ઘી સાથે મેળવી રોજ ખાય તો દરેક જાતના મુળ નરમ પડે.

સાબરસીંગને ૧) આખા દીવસ કુમારના રસમાં ભીજાડી રાખવું પછી તે સાબરસીંગ કુમારના પેતામાં મુકી ત કુમારને પાછા તથા થી બાંધી લેવો, તેને છાનમાં મુકી આખવો ચુતા જેવી ફાક શેર.

સાબુ કેસ્ટાઇલ અથવા સાબુ કપડવંજી

મ. પથરી માટે—એ નાબુની ચણા જેવી ગોળાઓ બનાવી તેમાંથી રોજ આખો દીવસ ગોળી ૨૦ થી ૩૦ મુઠી ચુચ્યા કરવી

ધ. કરારીઆ માટે—સાબુ અને સામરના ઝૂલ સભાગે મેળવી શરારે લગાડવું.

ચ. કોમ્પથુ જાતના સાપનું ઝેર જિતરે ગામડી સાબુ ઘસીને એક આખે આજવો અને આખ ઉલાડ ધાક કરવી.

સાયંતી.

૧. કુતરાનું ઝેર જિતરે—સાયંતીનો પાલો દરીએ કીનારે ઉજડ જગામાં થાય છે, તેના પાતરાં ના તોલો ખવાડવા. સામતાં ખવાડવાં નહીં કારણ કે તેથી જિલટી થાય છે. માટે ૧ પાતરૂં ચાવીને પછી ખીજું, એ મુજબ ના તોલો પાતરાં ખાઈ જવા. ઉલટી થાય નહીં તો દરદી બચે ઉલટી થઈ તો દરદીની આશા થોડી રાખવી

૨. કુતરાનું ઝેર—સાયંતીના પાતરાં બાવળની પાલી કરતાં જરા મોટા છે. તેનું ફુલ બાવળના લાલ રંગનું છે. સવાદ કડવો છે વાસ એકી બદામના જેવો છે. તેના પાતરાં થોડાક ખવાડાવે

પાતરું ખવાડી પછી ગીળુ ખવાડવું એ મુજબ થાડા પાતરાં ખવાડના નહીં વામીટ આવે ના સારું થાય. જેને વામીટ આવે તો હાદી જેખમમા જાણવો. એ પાતરા ખાધા પછી બીજેજ દીવસે કાષ બી જાતનો ભય અથવા દરદના નીસાન દેખાસે નહીં.

ખોરાક ધજની રોટી. અને ચણાનો દાળ દીવસ ૧૫ સુધી ખવાડવી.

સાલમ

ક. વીર્ય માટે—સાલમ તોલો ૧ ને દુધમા ઉકાળી ૭ દીવસ રોજ પીવામા લેવું.

ખ. વીર્ય માટે—સાલમ તેલે ૧ તથા દુધ શેર ૧ ને ઉકાળી શેર ૧૧ રાખી, અદર જાયફળ, ગવંત્રી એલચી, લવંગ અને કેસર અકેક વાલ નાખવું અગમની મીઠ, અખરોટ, પસ્તા ખસખસ વરીઆળી સાન્દર સભાજે મેળવી તેનો એક તોલો દુધમા નાખી પીવું.

ગ. લકરના અસર—સાલમ લકરનાની અસરવાળાને આપે છે શરીરની નસો ઢીલી પડી હાય તો સાલમ ૧૧ ધી ૧ તોલો સુધી દુધ મા ઉકાળી પીવામા આપે છે. પીલાયતી સેનેટેજનના બધા ગુણો એમા છે.

સાવરી

ખ. માદી પીસાળ માટે—સફેદ સાયતીનું મુળ ૧૧ તોલો પાણીમા ધસી દીવસમાં બે વાર પીવાડવું દરદના પ્રમાણમા મુળીઉં એછું વધવું લેવું.

અ. દસ્તાન માટે—દસ્તાન ધણુ જાય ત્યારે સફેદ સાવરીના મુળીઆનો છુકો ૧૧ તોલો ૧૬૬ દુધ સાકર સાથે રોજ ખાવો.

સંધેસો

ક. વીચ્છુનો દખ—સંધેસાના મળાંચા દખના ચઢેના ભાગ આગળથી મુલ દખ વાળી જગોએ ફેરવ્યા કરવું. (ચુલામની રાખ પણ વાળે.)

સરગવા.

ખ. આપના ખીલ સારા થાય—સરગવાના ખી ધસીને આંખે લગાડે.

સીતાખ.

ગ. સીતાખ—કપુર તથા બોમાઇની મદક મીતાખ વીર્યો જોશ નરમ કરે છે, એ ખાવામા અપાય છે

ધ કરમ માટે—સીતાખના પાનનાં ગળ બચાવે કરન મ કે પીવડે છે અથવા પાંદડા ગળે બાંધે એ પાનથી દરન બનીએ નીચે ઉતરે છે. સીતાખ ગર્ભધાનને નુશાન કરતા છે

અ હસ્તાન અને પીસાખ છુટે—હસ્તા અને પીસાના છાંડવા માટે સીતાખ ૩ વાલ ખાવામા અપાય છે

છ આંખે તેજ વધે, મરને શક્તી વધે, પીલી નસો મજાન થાય—સીતાખના ખી તોલો ગા જાયતા ધીમા તળી, રોજ ૭ દીવસ દીવસ સુધી છુએ પેટે ખાવા.

જ. કરમ—એ વાલ પાનના રસને ધાનાના પાણી સાથ પાવો

ઝ. સરકા બચ્ચાને—ઉપળાઉ-ખાંસી—સીતાખના પાનને ફેળના પાનમા બીદાળી ગળે બાંધવું.

ટ. સજાણી—સીતાનો રસ અને બાવચીનો રસ ગાંતોડો મધ સાથે પાવો.

સીતાફળ=અનુસ.

સીતાફળના પાંદડાં તથા ખી જીવ જંતુને મારે છે.

ટ. કાઢવાટવાળા બાગમાં, પાંદડાની પોટીમ મુકવાથી કાઢવાટને રૂકવે છે.

- ક. વાળા માટે—ખી તથા કાચા ફળનાં લેપડી વાળા ઉપર મુકવી.
 સાપ. વીચ્છુ અને કેંતરાનું ઝેર ઉતરે—સીતાફળનો અથવા રાનશુ
 ખડીનો ઠળીઓ પાણીમાં ધસી ૩ ખ ઉપર લગાડવો.
 ખ. જી મરે—ખીનુ ચુરણ માથે લગાડી આખી રાત બાંધી રાખે તો
 નીખ અને જી મરે.
 બ. પીસાબ છુટે—સીતાફળનું પુલ ના તોળા પાણીમાં વસીને પીવું

સામર=શીમડો.

એનો રસ તે મોચરસ છે.

મુત્રકચ્છ—ના તોલો છાલનુ ચુરણ દુધમાં પીવું.

- ધ. વીચ્છુનો દખ—દખ નક્ષત્ર રવીવારે ઉતર્યાજીનું મુળ લાવવું. લાવ
 નારનો એળો ઝાડ પર પડે નહીં આ મુળ ચઢેલા દખઆગળથી
 નીચે ફેરવવું. અથવા ધસી ૩ ખપર લગાડવું.

સીનકોના સલફસ.

- ચ. ચોઢીઆ અને તાઢીઆ તાવો માટે—સીનકોના સલફસ અથવા કુઈ
 નાઈન ૩ એનનું (અરધા વાલનું) પડીકું ૧ તાવ ચઢવાની એક
 કલાક આગળથી આપવું. ઉપરથી દુધ વગરની સાથુ ચોખાની
 કાજી પાવી. તાવ ચઢે તે વેળા એવું ખીજી પડીકું આપવું,
 એક કલાક પછી ત્રીજી પડીકું આપવું.

સાંદુર.

કંઠમાળાનો મલમ (જીઓ મલમ)

૭. કંઠમાળા માટે—સાંદુર, એળચી, કપીડો, સાપની કાંચરી સંભાળે
 ચુરણ કરી લગાડે.
 ૮. કંઠમાળા માટે મલમ—સાંદુર, મરી, નીમક, હરેક ૫ તોલા, માંદુ
 તેલ ના શેર, ગરમ કરી સાથુ તોલા ૫ નાખવો.

- ક. કઠમાળા માટે—સીદુર મરી, લુગ, સાબુ, મીઠું તેલ સબ ગે લેવું.
ચાળીમા મુકી કળાસીઆથી ઘસવુ અને કઠમાળાપર લગાવું.
- ખ કાળો મલમ, ગર ગુમડા માટે—સીદુર શેર ગા, તેલ શેર ૧ માં
ખુબ ઉકાળવુ, ચામખી આવે ને મીણ નવટાક ઉમેરવુ.
ગાઠ, દરદ પીગળાવવા માટે મલમ (બેરજીનો મલમ)—સીદુર શેર
ગા, તેલ શેર ૧ મા ઉકાળી ચાસણી આવે ને બેરજી શેર ગા
નાખે
- ગ. દરદ છુટે (નસ્તર મારવુ ન પડે)—ઉપર મુજબ કાળો મલમ તો.ર
મોરથુથુ તાલો, ગા, સોમલ તોસો ગા મેળવીને તેનું ૧ ટીપ્સું દર
ઉપર મુકે તો તે છુટે નસ્તર મારવુ ન પડે
વાદરો કરડે તેનું ઝેર બનારવા માટે—સીદુર માખણમા મેળવી બા
ઉપર લગાડવુ.
- ધ. પાહુ રજવવાનો મલમ—સીદુર, રાહાલ, કપુર, કાઠો, દરેક ૧ તોલો
ગા શેર ગાયના ઘીમા મેળવી ઠાળીમા મુકી ત્રાયાના કાસીઆથી
મચળવુ.
સીદુર, ગધક, દડનાલ, મનસીલ, સભાગ મેળવી કપડા ઉપર
લેપ કરવો અધારામા તે અગ્ની જેવું દેખાય છે

સીધવ=લુણ.

- વાળાના બાપર સીધવખાર ૧ રાત બાધે તો વાળો મરી જાયછે.
- ચ. અશીણનું જંદ બિતરે—સીધવખાર ખાવાથી ઝર ઉતરે છે
ધીલી નસ માટે -સીધવ પીસી, ઘીમા મેળવી લેપ કરવો
હાંત હાલતા હોએ તો સીધવ અને પીપરનુ ચુરણ હાંતે ઘસવુ
હાંત કળે અને હાએ તો નીચલુ મજન રોજ ખંબાર કરવુ.—
સીધવ, લીંડી પીપર, જીરું, બઢામના કાચલાની રાખ મેળવી મ
જન બનાવવું.
- છ. નખળી નેસોનો લેપ—સીધવ અને કણ્ઠતરનો છેડ સંભાગે લેવો મધ
સાથ મેળવી ૭ દીન લેપ કરવો. ડીલી નમો મજબુત થાય છે

ક નસો ગઠાયલી હોય, નસો ધીળી પડી હોય—તે માટે સીધવ તથા તથા સીંદુર સંભાગે મેળવી ગાયના બીમાં મલમ કરી મસળવો.
ખ. શરીરે ગરમાવો આવે—મીઠું તેલ ૧) શેર સીધાલુણ ૦૧ શેર ઊંઘાળીને મસળવું.

ગ. પથરી માટે—સીધવ ૦ તોલાના પડીકાં ૨૧ બનાવી તેમાં પડીરોજકુ ગાયની ઝાસમા પીચે પછી ઉભો ઉભો પેટ ભરીને ઝાસ પીચે તે પથરીનો મરજ દળે.

પથરી માટે સીધા લુણ ૧ તોલાના ૧૨ પડીકાં કડીકા કરી તેમાંથી એક સહવારે ખાવું અને અને ઉભા ઉભા ગાયની ઝાસ પીવી. ગોળી મેટી થાય, અંડ વધવી—૧ તો સીધા લુણને ૪ તોલો બી સાથ મેવળવું ત્રાખાના વાસણમાં તેનો ભેપ કરવો. તેને સુરજના તાપમા ગમ્મી ગેરીના ઉન વડ ખુબ ચોળવું તેથી જે મેલ (કા ટ) થય તે તે કાઢ ગોળી ઉપર ૨૪ કલાક ધસ ધસ કરવાથી ગોળીના સરવે દરદ તરત નાસ પામે. આ પ્રયોગ ચમત્કારી છે.

ઘ. બુખ લાગે—લંથુનો રસ ૧૧ તોલો, આદુનો રસ ૧ તોલો, સીધાલુણ ૧ ૧૧૩ મેળવી ખાવાની ૧ કલાક આગળથી પીવું.

સીલારસ.

અ. બાળ ન ઉગે—સીલારસ ચાપડીને ઘડી ૨ રાખી ઉપર સેક કરવો તે બાલ જાય છે ફરી ન થાય ૧ વાર કરવાથી ન અને તે ૩ વાર કરવું.

સીસમ.

જ. કોઢ, લોહીના ઉપદ્રવ માટે—સીસમનો વેહેર શેર ૦૧ અને નદીવ પાણી શેર બે ઉકાળીને પાણી શેર કોઢ રાખી, તે ગાળી, તે પાણીમાં ૧૧૧ શેર સાકર નાખી સરખત બનાવી રાખવું.

વેહેર સીસમનો તો. ૦૧ તેને પાણી મેર ૦૧માં ઉકાળીને નવટાંક રાખવું આ નવટાંક પાણીમાં ઉપજી સરખત ચમચો ૧ મેલીને

દીન ૪૦ પીવું, ખટાસ, દુધ, દહીં, સાકલાળ ખાવા નહી
ક. લોહી સુધારનાર—સીસમનો વેકર ૧ સેર, ૩ સેર પાણીમાં આખી
રાત બીજવી રાખવો. તેને ગાળીને ૧૫ સેર સાકર નાખી સરખત
બનાવી દર વેળા ૧ તોલો દીનમાં બે વાર પાણી સાથે પીવું

સુખડ

માથુ દુખે, પીતના તાવતુ, તો સુખડનો પાણી સાથે ઘસારો કરી
માથે લગડવો

તાવમાં તરસ લાગે તો સુખડ તોલો ૧ પાણી ૧૫ સેર સાથે ઢીકાળી
તે પાણી પીવામાં લીએ તો તરસ મટે છે

ખ. કરોળીઓ—સુખડને ૮ કનખારમાં ઘસીને શરીરે ચોપડે તો કરોળીઓ
મટે છે

ગ. ખુજળી મટે—સુખડનું તેલ લીધુના રસ સાથે સભાગે મેળવી લગાડે છે
નરમ મીઠાજવાળા દરદીને આથી તાપ આવી જાય માટે મીઠું
તેલ સાથે સંભાગે લેવું.

ઘ. ગોળા મોટી, અંતરગળ—સુખડ, સોપારી લાલ, રસવતી, અરીણ
સંભાગે એકેક તોલો, જવનો આટો તોલો ૪. લીલા ધાણાના
રસમાં મેળવી લગાડે છે

ચ. ચામડીનો રંગ સુધરે—સુખડને પાણી અથવા ગુલાબજળ સાથે
ઘસીને મોઢા ઉપર મસળવું.

છ. માથાના દુખાવા માટે—સુખડ પાણીમાં પાતણ ઘસી માથે ચોપડવું
તે સુકાયને તરત ફરી ચોપડવું. ઘણીવાર મુકવાથી ગરમી ચુસાઈ
જઈ માથાનો દુખાવો નરમ પડે છે. આવી રીતે ઘણીજવાર મુક
વાથી બરફની ગરજ સારે છે.

સુખદરસન

જ. આગળપેરા માટે—પાતરા, ટીવેલ સાથે છુંદી લેપડી આગળાપર મુકવી.

સુઠં

- ક કાન—શરદીથી કાન બેહરા થાય તો સુઠં, અને કોપર ચાવીને દુખતા કાનની બાજુએ મેઢામાં રાખવું છાણા બાળીને, તેનો સેક કરવો, તેનો ગરમ ધુમાડો કાનમાં જવો દેવો.
- ખ. શીકરાં માટે—સુઠંનાં ભુકો, મથા બિપર ધસવો અથવા સુઠં પાણી મા ધસીને ત્રણ દીપા નાકમાં નાખવા
- સળેકમ થયો હોય તેને સુઠંની ચાહ પાવી, ગરમ બેંજતા પાણી મા સુઠં છુંદીને નાખવી, ના કલાક પછી પીવી
- માથાનો દુખાવો. અજીરણ, પેટનો દુખાવો મટે, લોહીનું ફરવું થાય — સુઠં. દરૂમા ધસી માથે લગાડવી, સુઠં ગોળ સાથે ખાવી
- સુઠં ૪, ભાગ, અજમો ૫ ભાગ છુંદી તેનો ભુકો શરદીવાળી જમા એ મસળવો કળતર પણુ દુર થાય. શરદી પણુ નરમ પડે છે.
- ગ. અગની, દીપનગોળી - સુઠં ૧ ભાગ, ગંધક ૨ ભાગ, ધંદ્રજવ, મરી, સીંધવ અકેક ભાગ મેળવીને ઝેની ગોળી કરી ખાવી. શરીરે ગરમાવો આવે છે, ભુખ લાગે છે, પાચન શક્તિ વધે છે.
- ઘ. હાફણુ—સુઠં, મરી પીપળ, સંભાગે મેળવી ના તોલો મધમાં ચાટવું.
- ચ. સંધીવા માટે—સુઠં. એલચી અકેક ભાગ, ગોળ બે ભાગ મેળવી ના તોલો દીનમાં ૨ વાર ખાવો
- છ. કરમ—સુઠં અને વાયવગંગ ખાવાથી કરમ મટે છે.
- જ. અજીરણુનુ ચુરણુ -સુઠં, મરી, પીપર, અજમો, સીંધવ સભાગે લખ સવારના ના તોલો વાસી પાણી સાથે લેવું.
- ઝ. ઝાડાનું લોહી નરમ પડે—સુઠં તોલો ના, દુધ સેર ના, પાણી સેર ના પાણી બાળી ગાળીને પીવું.
- ટ. અજીરણુ—સુઠં, પીપર, મરી, અજમો, કાળુજીર, સીંધવ દરેક તોલા ત્રણ, હીંધ તોલો ૧, એનું ચુરણુ કરીને તેમાંથી તોલો ના બીમાં ગરમ કરી ચાટવું.
- ડ. અંતરગળ માટે—સુઠંનો પાક રોજ બેવાર ખાધા પછી લેવો. સુઠંનો ભુકો મધ સાથે મેળવી પાક બનાવી તેમાંથી ખપતો પાક રોજ બેવાર ખાવો.

ક. અડગરી માટે—સુઠ અને ગોળ ખવાય છે.

ખ. લકવો, મોં ફરી ગયું હોય, જખાં વળગી ગઈ હોય ત્યારે સુઠ, મીરચ, પીપળ, અજમે, મોચ, કાળી હરાખ, ચીતરો, સુરીજન દરેક તોલો ૦૧ સુખડ ૩ પ્રત્નસાભાર કમુનીના પાતરાના રસમાં ચણા જેવડી ગોળીવાળી ૧ ગોળી પાણી સાથે ખાવી

ગ. ધીળી નસ માટે—સુઠ અને ખારેકના દરીઆ છુદી ઘી સાથે મેળવી લગાડે તો નસમાં શક્તી આવે છે

ઘ. મોરચી માટે—સુઠ, સચર ત્રીચુનો રસ રાંભાગે મેળવી અધો તોલો ખાવો.

ચ. શીફરું--સુઠ મધ સાથે ઘસીને નાકમાં ૪ ગીપાં મુકવા

છ. તરસ તાવની મટાડવા માટે—સુઠ તોલો ૧ અથવા સખડ તોલો ૧ પાણી સેર ૧૧ માં ઉકાળીને તે પાણી પાવ

જ વાયુ તોડે—સુવાવડી સ્ત્રીને સુઠ અહુ ઉપયોગી છે.

ઝ. તાવ ઉતરે--સુઠ વાટી, ગરમ કરી, કપાળે લગાડે અને આંદાડીને સુવાડે તો પરસેવો થઈ તાવ ઉતરે છે

ટ. મરડાની, ઝાડાની ચુક—સુઠ ઘીમાં તળી ખવાડે અથવા સુંકના ઉકાળામાં દીવેલ નાળી પીવાથી ચુક, સુળ, ખીટ, વગેરે તોફાન બે સી જાય છે.

શરદી પાણીમાં બીજવાથી લાગે તો સુંક, ગાળ, ઘી, ચાટપાથી મરમાવે આવે છે. ઘણું ફાયદાકારક છે.

ઠ. શરીરે ગરમી લાવવા માટે--શરીરે સુઠનો ભુકો ધસે છે ગર્ભાણી સ્ત્રીને તાવ આવ્યા કરે તો સુઠ તોલો ૦૧ વાટીને બકરી ના દુધમાં ઉકાળી પીએ છે

૩. ચોથીઆ તાવ માટે—સુઠ, અરદુસાના પાતરા અથવા દાખલી, વેવદાર આમલા, દરેક ૦૧ તોલો, સાકર ૨ તોલા, પાણી સેર ૧ અને ઉકાળી ૦૧ સેર પાણી રાખી પીવું

૬. સંધરાની માટે—સુઠ અને ખારેક અકેક તોલો, અશીષુ ૦૧ તોલો લીંચુના રસમાં ચીનીબોર જેવી ગોળી કરી રોજ ખાવી. ખોરાક દહીંને ભાત લેવાં,

- ક. મરદને શક્તી (ખ ધેજ)—અકલગરો, ચીનીકપાલા, ખસ ખસ, મુસળી કડ, કુળીજન, લવંગ, અસકડ, ફેફલ, સંભાગે લાઇ મધ સાથ ચીનીએર જેવી ગોળી કરી અને સવારના પોહોરમા ખાય તો બહુજ તાકાત વધે.
- ખ. નસોને તાકાત માટે—તા ચીણીને ગાયના પીતામાં ધસીને નખળી નસો ઉપર લગાડવાથી તાકાત વધે છે
- ગ. માથાનો દુખાવો ૧૦ વરસનો હોય તે મટે—સુંઠ, અરીઠા, પારસ પીપળાના પ્લી, મરી સભાગે પાણીમા વાટીને નાસ લેવો.
- ઘ ધીલી નસોને કઠિઅત આવે—સુંઠ અને ખારેકનો ટુણીઓ બીમાં ધસી ને નસો ઉપર મસળવું.
- ચ. અજરણ માટે—સુંઠ, મરી, પીપર, સભાગે મેળવી ના તોલો પાણી સાથ દીનમા ત્રણવાર ખાવો.
- છ સોજો નરમ પડે—સુંઠ, દેવદાર, સારોડી સભાગે મેળવીને ના તોલો ફાકી રોજ ના ઉપરથી દુધ પીવું.
- જ ચાહ સુંઠની—સુંઠ ખોખરી કરેલી ના તોલો ના શેર ઉકળતાં પાણી નાખી ઘાકી રાખવું
- ઝ. સંધીવા માટે—રાતરે સૂતી વેળા આ ચાહ પીવી અને બનુસ ઓઢીને સુવું.
- ટ સળેકમ માટે—સુંઠની ચાહ પીવી અને ઓઢીને સુવું.
- ઠ માથાનો દુખાવો—સુંઠ પાણીમા ધસીને માથે લગાડવી.
- ડ કાનના ચસકા મટે—સુંઠ અને અરીણ સ્ત્રીના થાનના દુધમાં ધસી દી ના ૧૦ કાનમા નાખવા.
- ઢ આંતરડાનો સોજો મટે, માદા ઉપર લોહી આવે—નાતોલો સુંડ દુધમા ધસી ચાટે ઉપરથી સારસાપરેલા દુધમા પીએ નકકર ખોરાક ખાએ
- ણ. સંધીવા માટે—૫ વાલ સુંઠનો લુકો અને ૨ વાલ સોઢાખાધકારજ ખાત્રામાં લેવો અથવા અરધો તોલો સુંઠ ૧૫ તોલો પાણીમાં જીકાળીને ગરમ ગરમ પીવું. અને ગરમ કપડું ઓઢીને સુવું. પર સેવો પડીને દરદ નરમ પડસે

ક. સળેકમ માટે—ઉપર મુજબ કરવું.

બુખ લગાડે, ના તોલો સુંઠ અને ૨ વાલ મીઠું મેળવી ખાધા અ ગાઉ ફાકી મારે તો બુખ લાગે, જીભમાં સ્વાદ વધે, ગળું સાફ થાય છે

ઢાઢર મોઢા ઉપર આવે ત્યારે સુંઠ પાણીમાં ધસી લેગાડવી.

આમ, આતસાર માટે સુંઠ ગોળ, ઘી મેળવીને ખવાડવું, આમનું પાણી થાય છે, જઠરાગ્ની વધે છે

ખ. માઢઢાસ વધે, મગજ સુધરે—સેરીટોપ્પાન તોલા ૨૫, વજ તોલા ૨૫, મોઠ તોલા ૨૫, લીંડીપીપર તોલો ૧), સુંઠ તોલો ૧), મધ ૨૦) તોલા, મળો સન્ત તોલો ૧) એ સર્વેનો પાક બનાવી રોજ સહવારે તોલો ૧ અથવા વધારે ખાવો

ગ. અતરમળ—ગોળો ચઢે ત્યારે ઝાડા અને પવન છાડવવાની જરૂર છે માટે એળીઓ, હીંગ, સુંઠ, સંરળ, સંભાગે મેળવી ૫) વાલ (બેઆની બાર) મધ સાથ અથવા પાણી સાથ ખાવી. જરૂર હોય તો ૧) કલાક પછી ફરી ખાવી

ધ. સોળે—પીપર અને સુંઠ સભાગે મેળવી તેમથી ના તોલો ચુરણ ગોળ સાથ દીનમાં બે વાર ખાવું,

મગજે વામ, ફેર, ચક્રકર નરમ પડે—સુંઠ એકલી, અથવા સભાગે લલંગ મેળવી તેનું આખે અજન કરે

ચ બુખ લાગે—અજમો, સુંઠ સંભાગે મેળવી ના તોલો ચુરણ મધમાં ચાટે.

સુનામખી.

૭. કમજીઆત, પેટમાંના ખરાબ વામ માટે—સુનામખી તોલા ૫, સુંઠ ૨ તોલા, સંચળ ૨ તોલા, એલચી ના તોલો આ પ્રમાણે વજનમાં મેળવી ચીનાબોર જેવા ગોળી બનાવી તે રોજ ગોળી મુસીને ખાવી સુનામખી પેટમાં દુખાવો કરે નહીં, માટે એના ફક્ત પાંતરા ભેવાં, ડાંખળી કઢાડી નાખવી. અથવા પાતરાને ઘીનો પટ આપી ગરમ કરવાં. સુનામખીની ચાહ સાથે જીલાબનું મીઠું વાપરવાથી દુખાવો થાય નહીં.

- સુનામખીના ગુણો નીચે મુજબ છે--૬ વેળા વજન ૦૧ તોલો લેવો.
- ક. પથરી માટે--સુનામખી કાકડીના રસ સાથે ખાવી
  - ખ. કરમ માટે--સુનામખી ચાવી ખાવી.
  - ગ. સધી વા માટે--મીઠા સાથે ખાવી (જ્યારે લોહી પાતુ હોય. આમણ બહાર નીકળતુ હોય ત્યારે સુનામખી વાપરવી નહીં.)
  - ઘ. બુખ વધે--સુનામખી મધ સાથે રોજ ખાવી.
  - ચ. છાતી સાફ થાય છે--સુનામખી રોજ સાકર સાથે ખાવી.
  - છ. તનની સરફી મટે--સુનામખી રોજ સાકર સાથે ખાવી
  - જ. મોઢા ઉપર તેજ આવે--સુનામખી રોજ ગુલકન સાથે ખાવી
  - ઝ. દરદ લાગુ પડે નહીં--સુનામખી રોજ ગાયના દુધ સાથે ખાવી.
  - ટ. લોહી સુધરે--સુનામખી રોજ ચાપચીની સાથે ખાવી. (૪૦ દીવસ ખાવી)
  - દ. દીલ સફા રહે--જો સુનામખી ગાયના દુધ સાથે ખાય તો મરદાંગી વધે--જો બકરીના દુધ સાથે ખાય તો ચાલતાં થાકે નહીં--હરણના દુધ સાથે ખાય તો ચાલવાની શક્તી વધે
  - ડ. દીલ ખુશ રહે--સુનામખી ઉંટના દુધ સાથે ખાવી.
  - ઢ. બાળ કાળા થાય--સુનામખી લાંગરાના રસ સાથે ખાવી.
  - ણ. આખ, કાનના દરદ માટે--સુનામખી ગરમ પાણી સાથે ખાવી.
  - ત. પથરી દુર થાય--સુનામખી કાકડીના ખીના રસ સાથે ખાવી.
  - થ. રસવીકારવાળાં માણસને ચાલુ રોજ ૧ અથવા બેવાર નીચે મુજબ ખવાડે. ગરમારાનો ગર, પીપળીમુલ, હરડે, સુનામખી, કાળી દરાખ દરેક તોલો ૦૧, મધ સાથ મેળવી પાક બનાવી, ઝાડો સાફ આવે એટલું રોજ ખાવું.
  - દ. લુખ લગાડે, અજીરણુ તોડે, લેહેજત વધે, મોઢાંનો વાસ દુર કરે--સુનામખી ૫ તોલા, હરડે તોલા ૨, સંચર તોલા ૨, એલચી તોા ૦૧ એને કુટી, કપડછદ કરી, ફાડી મારે. વજન ૦૧ થી ૦૧૧ તોલો.
  - ધ. જળંદર, પેતના દરદો, ઝાડાની કબજાઆત માટે--સુનામખી નસ કાઢેલી, નીસોતર, જીરૂ સફેદ દરેક ૪ તોલા, સુરોખાર ૦૧૧ તોલો, મધ ૫ તોલા. મેળવીને પાક બનાવવો. તેમાંથી ૦૧ તોલો અથવા

વધુ. જોઈએ તેટલો દરદીને દીવસમા ૧ વાર ખવાડવો. દુધ અને ગરમ પાણી સરખે ભાગે ઉપરથી પાવું. જાડો ઉતરીઆ પછી ફરીથી ઉપર મુજબ દુધ પાણી પાવું. જેટલીવાર દુધ પાણી પીવાડે તેટલા જાડા આવે.

જાડો થયા પછી સફરો ધુએ નહીં, પણ કાગલ અથવા લુગડાથી નુજે, જો ધોવાની જરૂર હોય તો ગરમ ધાણીથી ધુએ, થંડા પાણીને ખીલકુલ હાથ લગાડે નહીં. ખોરાકમા મીઠા અને ઘી વગરની ખીચડી અને દહી ખાએ

કે છાતીનું દરદ નરમ પડે—સુનામખી ૨ ભાગ સાકર ૧ ભાગ. ના ં તોલા ચુરણાનું સેવન કરે

ખ ઉદરના ઝેર માટે—ઉદર ઝંહેરી હોએ તો થોડા વખત ગયા પછી દરદીને રતવા જેવા ચાહા શરીરે નીકળે છે સુનામખીનો ઉકાળો ૭ દીવસ પાવો, જેથી જાહડા સાફ આવે તો ઝંહેર નીકળી જાય

સુરણ.

ગ. હરસ માટે—સુરણ આખું અથવા તેના કટકાને કેળના, દીવેળાના અથવા કોઈ ખીજા પાદડામા ચીટાળી તેના ઉપર માટીનો થર દેવો. તે સુકાયને છાણામા પકાવી લેવું (આ ખનાવટને પુકપાક કહે છે) આ માવો, સુકાવીને તેનું ચુરણ ૦ા તોલો, તેલ, અને ગોળા મા મેળવી રોજ ખાવો (ધણા જાણીતો ઉપાય છે) સુરણનું શાક વારવાર ખાવું તેમા પણ ગુણ છે

ઘ. હરસ માટે—સુરણનો ગુણ ધણો છે

ચ સુકા સુરણની ધુધ લેવાથી હરસ સુકાઈ જાય છે

છ. હરસ માટે—વવગત સુરણ સુકવી તેનું ચુરણ ૮ ભાગ. અ દરનો દાંડો કાઢી નાખેલું ચીતરાનું મુળીઉં ૧ ભાગ, સુઠં ૨ ભાગ, મરી સફેદ ૧ ભાગ એની મેળવણી ૦ા તોલો લઘ ૦ા તોલા ગોળ સાથે, સવાર સાંજ રોજ એક માસ ખાવું, પેહેલા ઘી ચાટવું જેથી ગળામા વવ રાટ લાગે નહીં,

(ચીતરાના મુળનો અદરનો દડો કાઢી નાખવો જરૂર છે.)

ક. હરસ માટે—સુંઠ ૧૨, પીપરીમુળ ૮, મરી ૪, પીપળ ૧૨, ચળક ૪, તાલીસ પત્ર ૪, નાગકેસર ૨, તમાળપત્ર ૦૧, એળચી ૧, તજ ૧, વાળો ૧. જુનો ગોળ ૧૨૦ તોલા આ બધાનું પાક કરી તેમાં થી અરધો તોલો પાક પાણી સાથે જમવા પહેલા લેવું

ખ. ડચી કરનારું, કફ નાશ કરનારું, જઠરાગ્ની ઉત્પન્ન કરનારું અને હરસ રોગને અત્યંત હીતકારી સુરણ છે

ગ. હરસ માટે સુરણ બહુ ગુણકારી છે વવરતા સુરણને કપડછંડ કરી છાણના ઘગારમાં બાંધી તેનું ઝેર કાઢી નાખે. ખમણીને ભુકા કરી સુકવે અને ૦૧ થી ૧ તોલો દુધમાં ઉકાળી રોજ ખાય તો હરસને બહુ ફાયદો કરે છે

ઘ. હરસની ચુળ થાયે તે માટે—૫ શેર સુરણ કાપી, તેની ભુકા કરી, રોજ ૦૧ થી ૦૧ તોલો ખાયા કરવી ૫ શેર સુરણની ભુકા પહેાચે ત્યાં સુધી ચાલુ ખાયા કરવી.

ચ. હરસ માટે—સુરણની ગાંઠને છોલી છીણી નાખી સુકવીને ભુકા કરવો. ઘીમાં તળવો, પછી ખરી સાકરના શીરામાં મેળવી એલ ચી, વાંસ કપુર, બદામનો મગજ મેળવી ચકતા પાડવા. ૪ તોલા દરરોજ સહવારે ખાઈને દુધ પીવું. હરસવાળા દરદીને દવા તરીકે સુરણ બહુ ખાવું. રોટલીમાં સુરણ, શાકમાં સુરણ, પુરીમાં સુરણ અને ફાવે તેમ સુરણ બહુ ખાવું.

છ. હરસ માટે નીચલું ચુરણ ગોળ સાથે રોજ સવાર સાંજ ખાવું. સુરણ ભાગ ૮, સુંઠ ૨, મરી ૧, ગોળ ૧૬ ભાગ મેળવી સવાર સાંજ ૦૧ તોલો રોજ ખાવું

જ. દરેક મસા માટે ઉપરું ચુરણ છે. ઝાડો કબજ હોય તો સુંઠને બદલે હરડે લેવી

ઝ. પીતના મસા હોય તો ઉપલા ચુરણમાં ગોળને બદલે સાકર લેવી.

હરસના મસા તથા, મસાની ચુળ થાય તે માટે—સુરણ (વવડું સુરણ વધારે ગુણુ આપે) સુકવી, તેની ભુકા બનાવી, તેમાંથી ૦૧ અથવા ૦૧ તોલો અને ખાંડ ૦૧ તોલો મેળવી દરરોજ સહ

વારે ફાકી મારી પાણી પીવું ભુખે પેટે ખાવામા ફાયદો છે લાખો વખત ચાલુ રાખવાથી હરસના મસાને ફાયદો કરે છે.

ક. ખાવાસીરનો ધલાજ—૧) સેર સુરણ (વવળતુ સુરણ વધારે સાડ) આશીને તેનો આટો બનાવવો. ગોળ ભુનો ૧) સેર, સાજીં મેર ૧) તથા પીપલામુળ, આયખીરગ, તમાલપતર, જાવંતરી, જરડ હંડળે, સાદુંડીની જડ, ખુરાસાની અજમો, દરેક નવ નવ માસા એ બધાનો ગોળના સીરામાં પાક બનાવી ૧) થી ૨) તોલા રેજ ખાવો. સુરણ બાફવાની દેશી રીત. ૧ કાદવના વાસણમા લાકડાની સળીઓ અવાર નવાર મુકી મા દવા જેવું બનાવી તે ઉપર સુરણના કટકા મુકવા તે ઉપર પાણી નાખી ઊકાળવું. પાણી અથવા કાદવનું વાસણ સુરણ ને લાગે નહી. વરાળથી બાફવું, હાયામા સૂકવવું.

ખ. હરસ માટે—સુરણના કટકા ઘીમા તળી ખાવાથી હરસ ત્રણ પ્રકારના દુર થાય.

વવરતાં સુરણનું ચુરણ ૩૨) તોલા. ચીત્રો ૧૬ તોલા, સૂંટ ૪ તોલા, મરી ૨) તોલા એનું ચુરણ અને તેથી બમનો ગોળ નાખી મેખવી ના અથવા નાા તોલો ખાવો એને સુરણ વટીક કહે છે.

સુરણ જંગલી.

(મદનમસ્તમાં ભુખો)

સુરમો કાળો.

ગ. મેતીઓ આંખનો—ખાપરીઠ, ખરાસકપુર, સુરમો, સાકર, પોરતુ ગલની તપકીર, હીમજી હરડે સલાગે લઈ, ખુબ પીસીને તેની લુમદી કરે, તેને એરંડાના પાનમાં વીટાળી શુતરથી બાંધે, તે હિયર બે આંગળ મેટોડીનું થર કરે. શુકાવા પછી ૪ હાણના ધંગારમાં પકવે. લાલ અંગારા જેવો થાય ને કાઢે. ઠંડો પડેને અંદરથી માંખણ જેવું અંજન કાઢી લેય. આ અંજનથી આંખગાને જહુ ફાયદો થાય છે.

ક આખના દરદો માટે—નરત મુવેલા સાપના મોઢામા અથવા ગરડ પક્ષીના મોઢામા સુરમાને કટકો મુકી તેમા ઘી ભરવુ પછી ૧ કાંફના વાસણમા તેને મુકી ઠાંકણુ ઢાકી બંધ કરવુ. કપડમટી કરવી. ૧ ખાંડો જમીનમા ખોદી તેમા અરધા અડાયા મુકી તે ઉપર વાસણુ મુકવુ અને ખીજા અડાયાં મુકી ખારો ભરવો. પછી અગનીથી સળગાવવો. પછી સુરમાને કાઢડી લેવો. તેને કપુરકાચલીના ચુરણુ સાથ મેળવીને આખે આજે. જેની આખ ની કીકીઓને તુકશાન થયવુ હોય તે જોઇ શકે

૧ ઉધ આવે અને ઉધ વધ—ચોમાસા અગાઉ સુરમાને લીમડાના ઝાડને કોતરી તેમા મુકે. તેને બંધ કરે ચોમાશુ ગયા પછી તે સુરમાને બહાર કાઢી તેને કપુર (અથવા સીતલચીની) સાથ પીસી ખારીક બનાવી આખે આજે તો દરદીને ઉધ આવે, મગજની ખીમારીવાળા દરદીને બહુ ફાયદો થાય.

૨ ઉધ—કેટલાક દરદીઓને શુની વેળા શુરમો આખે આજે તો નીદ આવે છે

૩ મગજની ભમરી, તથા વાયુને માટે પણ શુરમો આખે આજે છે તેથી ફાયદો છે.

સુરવાળા.

૪ શુળ—સાંધામાં, છાતીમા અથવા પેટમાં મારે તેનો ઇલાજ—શુરવાળા કરી ૧ જાતનુ ઘાસ થાય છે, તેની ટોચ કાળા રંગની છે. તે ટોચ કાઢવાળી અને ચાર આંગળ લાંબી રહે છે તેનો ઉકાળો કરી પીવાથી ગમે તેવી શુળ હોય તે નરમ પડે છે. શુળ મટાડવાનો અતિ અદ્ભુત ચમત્કાર એમાં છે

સુરીજન.

૫ ધીલી નસો મજબુત થાય—શુરીજન પાણીમાં ઘસી, ચામડી ઉપર લગાડવાથી નસોમાં જોર આવે છે.

- ક. તાવ ઈન્ટરમીટન્ટ—અ ગરેજી ઇપેકેક્યુનાની માફક શુરીજન તાવને અટકાવે છે.
- ખ. સંધીવાના સોળપર—શુરીજન, કેસર અને ઇડાની સફેતીનો લેપ મારવો.
- ગ. જળદર, બરોળ, કાળજી, સંધીવા—શુરીજન, એલચી સાથે મેલવી ને તેની અકેક વાલની ગોળી કરીને એક અથવા બે ગોળી દીવસ માં બેવાર ખાવી.

સુરોખાર.

- ઘ બરોળ માટે—ફટકી ૧, જવખાર ૨ નવસાગર ૨, શુરોખાર ૪, સીધવ ૧ ભાગ, આ પ્રમાણુમા મેલવીને એનો ભુકે બનાવવો. ૧ થી ૩ વાલ ભુકે પાણી સાથે પાવો બરોળ માટે બનણીતો દેશી ઉપાય છે.
- ચ. હરસ માટે—શુરોખાર પાણીમાં વાટી લગાડવો હરસ નીકળી પડે છે.
- છ. પીસાળ છુટે—૩) વાલ શુરોખાર જાસમા નાખી પીએ
- જ. પથરી માટે—સુરોખાર ૩ વાલ, ક્રીમ ટારટર તોલો ૦. પાણી તોલો ૮ મેળવી, તેના ભાગ ત્રણ કરી, દીનમા ૩ વાર પીએ
- ઝ પીસાળ છુટે—પીસાળ નળીમા સુરોખાર મુકે, માફકસર જોઇએ એટલો મુકે, ઘણીવાર મુકે તો નુકસાન છે
- ટ બરોલ—ફટકી ૧ ભાગ, જવખાર ૨ ભાગ, નવસાગર ૨ ભાગ, સુરોખાર ૪ ભાગ, સીધવ ૧ ભાગ એને મેલવી એકથી બે વાલ, પાણી સાથે ખાવું, ઘણો બનણીતો ઇલાજ છે.
- ઠ. આંતરીઆ તાવની દવા - (Ague mixture) કરીઆતુ, કકુ, ઇન્જવ, વરીઆલી, હીમજીહરડે, સુઠ, કાલીરીજી, ધાણા, મરી, અકેક તોલો લેવો, ૫૩૬ સ્પીરીટ ૫ દર આઉસમા સાત દીવસ બીજવી રાખી ગાલી લેવુ, તેમાંથી ગાા તોલો દવા, અને બે તોલો પાણી સાથે મેલવીને સવાર સાજ પીવું.
- ડ. સુલેમાની લવણ=લવણુક્ષાર નીચે મુજબ છે.—
નવસાગર, સુરોખાર, સીધવલુણ સંભાગે લેવું તેને આંટાના લોદામાં મુકી, તે લોદાને કપડાં કરી અરાયાના ઇંગારથી પકવવુ જે

ભુકો થાય તે લવણુક્ષાર છે

ક અભરણુ, સોજા, અરૂચી, જલદર, આફરા, થોથરા માટે—એઆની ભાર લવણુક્ષાર ઘી સાથે જમતી વખતે ચાટવું પેપસીન અને લેક્ટેા પેપટીનનુ કામ કરે છે

ખ. મસા સાત દીનમાં મટે—સુરોખાર, જવખાર, ટનકનખાર, સીવવખાર, દરેક ૦૧ તોલો લેવો તેને મેળવી ૭ ભાગ કરવા. ૧ ભાગ રોજ ૭ દીવસ સુધી પાણી સાથ ખાવો.

ગ. માજા દરેક જાતના મટે—સુરોખાર ૫ પૈસાભાર, સોનાગેર ૫ પૈસાભાર એને મેળવી ૫ પડીકા બનાવે. ૧ પડીકું કેરા કાઢવના વાસણુમાં મુકે અદર ૧૧૧ શેર પાણી નાખી આખી રાત ઠારમાં મુકે, સહવારે નીતર પાણી લીએ અને તે આખા દીવસમાં ૫-૭ વાર પીએ. આ મુજબ ૫ દીન પીયે. ખોરાકમાં ફક્ત ચણાના આટાની રોટી, ઘીમાં બનાવી ખાય, ખીજુ કાઠ ખાય નહી.

સુવરની ચરખી.

ઘ. લીલી નસોને જોર આવે, વીર્ય સુધરે—સુવરની ચરખી અને મધ સંભાળે મેળવીને ચામડી ઉપર મસળવાથી શરીરની નસોને મજબુતી આવે, નસ યુગ્મે અને લોહીનુ ફરવું વધારે જોરથી થાય

સુવા.

ચ. પીસાબનો આરજો ધણો હોય તો સુવા શેર ૧૧, મધ શેર ૦૧, ખા શેર ૦૧ એના લાડવા કરી ખાવા.

છ. અંતરગળ માટે—સુવા બાફી વાટીને ગોળા ઉપર લેપ મુકવો, ગોળા નરમ પડે તો દાખીને ચઢાવવી. પછી ફરી લેપ કરી કચ્છો બાંધવો દરદીને ૩ દીન સુવાડી રાખવું.

જ. અંતરગર, ઉંધી ગાંઠ, ઉંધુ ગુમડું—સુવાને છુદી પાણીમાં બાફી તેની ગરમ પોટીસ ગાંઠ ઉપર જોરથી બાંધે, ૨-૪ દીનમાં ગાંઠ પાકી પડે બહાર નીકળે

- ક પીસામ વારવાર થાય તો સુવા શેર ૧૧ મન શેર ૦૧ ખેરીઓ ગુદર શેર ૦૧, ખાડ ગેર ૫ તેના લાડવા કરી ૧૪ દીવસ ખાવા
- ખ પીસામ વળી થાય તેનો ઇલાજ—સુવા ૧ શેર, મેદો ૦૧ શેર, ગુદ ૦૧ શેર, ખાડ ૦૧૧ શેર, ઘી ૦૧૧ શેર, એના લાડુ ખનાવી ૦૧ શેર સદ્યારે અને ૦૧ શેર સાંજે લુખે પેટે ખવાડવો
- ગ. દાત દુખે—જો ગરમ પાણી દાતને લાગવાથી દાત દુખે તો સુવા ચવીને તેનો છુદો દુખતા દાત આગળ રાખવો
- ઘ અંતરગળ—ગોળીને ગરમ પાણીથી, કે કાળા પથરથી શેકવું અથવા સુવાને બાફી તેને વાટી, ફરી ગરમ કરી ગોળીએ લેપ બાધવો ગોળી પોચી પડે કે આતરકુ દાખીને ઉચે ચઢાવવું, તે ચઢીઆ પછી બાલ કાપીને લેપ નીચલો લગાડવો મસતકી, હીરાદખણ એળીઓ, હીરાબોલ સરખે ભાગે લખને મધની ચાસણી કરી લેપ બનાવે તે લેપ લુગડાં બિન્દર મુકી ગોળી પર બાધે પછે કાછો બાધે બચ્યાઓ માટે મેહેજ મલાજ એ છે

સેદરડી=સહદેવી.

- ચ તાવ—સેદરડીનો ખરો ગુણ એ છે જે તે સુધવાથી તાવ ઉતરે છે
- છ. માથુ દુખવું—સેદરડીના પાંતરાં માથે બાધવાથી દુખાવો માથાનો નરમ પડે છે

સેનાટેરાઅમ. (દવા વગર દુખ દફે કરવાનું ધર.)

- જ. ડ્રગીસ્ટ સરકયુલર બલામણુ કરે છે જે, જેઓ શરીરે હાલ હવાલ થઈ ગયા હોય, અને ધંધાના કામથી પીલાઈ ગયા હોય, ધંધાની હેજગારીથી નખળા પડ્યા હોય, ચોક્કસ રોગ ન હોવા છતાં. અશક્ત થઈ ગયા હોય, તેઓને આસાએસ લેવાથી ફાવેલો થાય છે. ૧૫ દીવસ સુધી ખાટલાપર રહેવું. ધરમાથી બહાર નીકળવું નહીં, કાગળો લખનાં અથવા વાંચવાં નહી, જંજળી કામ કાંઈ કરવું નહીં, મન વેરાએ અને જીવ પ્રુશ થાય એવું વાં

- અન થોડા કલાક રાખવું ખાવામા દધનો અને ખીજો સાદો સુતરો અને સેહેલાઈથી જગપત થાય તે ખારડ સેનો, દર પીવો નહીં
- ક. દવા પીનાદગદી સારા થાય છે—અમેરીકામા બેડલકાંક મેનેટેરીઅમમાદના પીના દરદીને સારાં કરે છે દેશી વઢનું કહીં બુડ્યુ છે, ને અંગ્રેજી વઢનું કહે છે જે દવા વના સાર થવાની રીત નીચે મુજબ છે—
- થરના અધારા કેદખાનામાથી છુટા થાઓ, ગીચ વસ્તીવાળું, અને ઝેરી હવાઓથી ધરાયણું શહેર છોડી જાવે. ગામડાની અકાત, શાત, નીદોષ જીદગીનો આશરો લેવો. વ્યસનો તથા વધી ગયલા સ્વાદોના તોફાન છોડી દો. કલપીત અને માની ઝીંધેલી જરૂરીઆતના તમો દાસ થઈ બેઠા છો તેમાથી છુટા થાઓ. બહુજ સાદાઈથી, સાદા ખારક સાથે આરામસમા રહો તો દવાની જરૂર પડશે નહીં. મગજથી ગંધડા વહીતર કરનારાઓને એને નાતવાન બનેલાઓને આ નિયમો ગોખી રાખવા જેવા છે
- હાંદુઓએ જાતરા જવુ, મહેમેદનોએ હજ કરવા જવુ, અંગ્રેજ ઓશીસરોએ લાખી રગ્ગ ઉપર પોતાને વતન જવુ, એમા કાઈ બધ દક નેમ અને ગુણુ સમાયલો છે, જે નેમ અને ગુણુ હાલમા પસદ થયલા શેનેટેરીઅમોમા સમાયલા છે એક જાતના કામકાજમાં ચાલુ રોકાયલા, ગીચ હવામા પડી રહેલા, ધરતી અને સસારની જંગળમાં ગુંચવાઈ રહેલા, નખળા પડેલા માણસોને તેઓને રહેવાની, ખાવાની અને વખત ગાળવાની પ્રકૃતીમા ફેરફાર થવાથી શરીરે ઘણો સુધારો થાય છે અને જગર દવાએ નજલાના દરદો દફે થાય છે

સોદા બાઈ કારખ,

- ખ. કમળા માટે—૦૧ તોલો સોદા દર ચાર કલાકે પાણી સાથે પીવો.
- ગ. પીસાળ છોડવે—૦૨ તોલો સોદાબાઈ કારખ પીવાથી પીસાળ છુટે છે.
- ઘ. પથરી માટે—સોદાબાઈ કારખ ૮ માસા, રૂખાળ ૮ માસા. કોલમ તોલો ૧૧, પાણી ખખળતું ૧ શેર. જે આઉસ પાણી દિનમાં ૨ વાર પીવુ

સોડાવાટર.

ક સોડાવાટર ખાધેલાં હજમ કરે છે, તરસ મટાડે છે વામીટ અટકાવે છે. છાટીપરના પીતને છુટું કરે છે મોદાવાટર જથ્થક પીવામા લેવાથી કોઈ માણસોને નબલાઈ જણાય છે; ગુટણમાં સરદી લાવે છે. મરદાઈની તાકાત કમતી કરે છે મોદાવાટરની અંદરની કારખો નીક એસીડ ગેસ નસોને નાતવાન અને થોડોવાર ખેલાન કરે છે. કાંઈને વામીટ ઘણું થયા કરતું હોય તે બધ કરવા માટે અગ્રેજી એક ઇલાજ નીચે મુજબ છે — ૦૧ તોલો આદાખાઈ કારખનું પાણી દર દીને પાવું પછી ૦૨ તો તારતારીક એસીડનું પાણી પાવું. આ બે પાણી પેટમાં મળે છે ત્યારે સોડાવાટર પેટમાં અને છે તેમાં એસીડ કારખો નીકગેસ પેદા થાય છે, એ ગેસ અંદરની ચામડીને સુતી (ખેલાન) થોડોવાર કરે છે, એટલે છાતીમાં ઉછાળો થવાની ક્રિયા બધ પડે છે અને વામીટ આવતું નથી દેશી વધદું કહે છે જે મોડાવાટર નબળાઈ કરે છે અને જરૂર વગર પીવા ના પાડે છે અગ્રેજી વધદું કહે છે જે સરવે જાતના પીણાઓમાં ચાખ્ખું અને તાજું પાણી સઉથી ઉમદા છે અને તદુરસ્તીને ફાયદો આપે છે - હલકી કીમતના સસતા સોડાવાટર એક ખરાબ પાણી કરતા વધારે ખરાબ છે, અને અસ્વચ્છ પાણી કરતાં વધારે અસ્વચ્છ છે.

સોનાગેર.

ખ. કમળા માટે—સોના ગેર, આમલા, હલદર સલાગે મેળવી અંજન કરે તે કમળો મટે

સોનું.

ગ. સોનાનાં વરખ ખાવાથી ક્ષય રોગને ફાયદો કરે છે. અગમાં શક્તિ લાવે છે. ચીતલમ વાયુને દુર કરે છે અગ્રેજી વધદું કહે છે જે, સોનું ખાવાથી તે હોજરીમાં પીગળતું નથી, અને ઝાડા વાટે

આખું નીકળી જાય છે અને દવાની મોટી કીમત કરવા માટે તે વપરાય છે, તે ફક્ત એસીદનાઈતરો મ'ઉરેટીકમાજ પીગળે છે, તે એસીદ પેટમાં નથી દેશી વધકું માને છે જે મોતું શરીરમાં પીગળે છે, અને દવા તરીકે ગુણુ ખતાવે છે, તેના પુરાવામાં નીચલા અખતરા છે—ક્ષયના રોગીને સોનાના વરકના ૩ પાના, ૨ તોલા માખણુ અથવા ૨ તોલા ઘી સાથે ૧ મહીનો ખાવાથી કાંઈક ફાયદો દેખાય છે એકલું માખણુ અથવા ઘી ૬ માસ સુધી ખાવા છતાં તે ફાયદો દેખાતો નથી. સોનાનો કટકો ૦૧ શેર પાણીમાં રોજ ઉકાળી તે પાણી ૩ માસ સુધી પીવામાં લીએ તો શરીરે કાષ્ઠક શક્તિ અને ચપળતા વધે છે એકલા ગરમ પાણી પીવાથી તે ગુણુ જણાતો નથી. પાણીમાં ઉકાળેલું સોનું વજનને ઓછું થાય છે. સોનાના ૨૫ પાનાને ૪ શેર પાણીમાં ઉકાળી ૦૧ શેર રાખવું, તે પીવાથી નીચે મુજબ ફાયદા થાય છે

૬ ઘીલોડીના ઝેરના કારણે આવતી અડગરી, ઉલટી, આંચકી માટે ઉપર જણાવેલું પાણી પીવાથી તેઓ નરમ પડે છે પણ સાદાં ઉકાળેલા પાણીથી તે ગુણુ જણાતો નથી.

અ. સુનાના વરખ ૩ પાના, ઘાળા મરી વાલ ૨, ઘી ૧ તોલા ૨૦ દીન ખાયતો ઉન્માદ છેતી સ્થીતીવાળો માણસ માન્સીક સ્થીતીમાં આવશે અને ભ્રમીયીત જેવો માણસ સારો થશે. ધ્યાને મગજની નમળાઈ દુર થશે. તે એકલા ઘી અને મરીથી થશે નહિ હીરો સોના ફરતા વધારે કીમતી છે, છતાં કેહેવત ચાલે છે જે “ સોનું થસીને પીએ તોએ એ દરદ સાડ ન થાય ” આ ઉપરથી અનુમાન થાય છે જે સોનું દવા તરીકે વપરાય છે; એવું લોકો માનતા આવ્યા છે

ગ. કીમીઉ — ઘણા ઓછા ખર્ચમાં અને ઓછી મેહેનતે સોનું ખનાવવું તેને કીમીઉ કહે છે, એની ઉત્પત્તિ માટે કાષ્ઠ સમગ્ગતું નથી સંસાર ત્યાગ કરી બેઠેલા, બ્રહ્મચારી, અને ઈશ્વરને મળેલામાના કાષ્ઠક કીમીઉ ખનાવી શક્યા હોય પણ ઘણા લોભીઆ ઓછી મેહેનતે પછસાદાર થવાની આશામાં કીમીઆની સોધમાં ખરાબ ચર્ધ ચાલ્યા ગયા છે કેટલાકો ખરાબ થતા જાય છે. ઠગાઈ કરનારા ઘણા જણાયા છે ઘણા હોશિયાર માણસો પણ લુચ્ચાઓની જખાં-

દરાજી, અને હાથ ચાલાકારીથી અમલ પુવાર થયેલા છે. કીમીઉ કરવાની ઠગાઈ ઘણી જાતની છે. તેમાંની એક પણ આ જગ્યાએ લખવાનું વાજબી જણાતું નથી, છતાં કામા આટલું જણાવવાની જરૂર છે જે કોઈ કીમીઆગર કીમીઆ બનાવવાના દરેક વસાણા, વાસણ વગેરે તમારે હાથે એકઠા કરાવે અને તમારે હાથેજ બધી ક્રિયા કરાવી તમને સોનું બનાવી ખાતરી કરે તોએ તમારે જાણવું જે એ કીમીઆમાં ઠગાઈ છે. માટે કીમીઉ જેવું કાંઈ છે નહિ કીમીઉ કરવું એટલે ચોકસ જાતની, અને ન સમજ પડે તેવી ઠગાઈ કરવી, એનું નામ કીમીઉ છે જેમાં લોભીનો મરો થાય છે અને ઠગારાઓને ઘી કેળાં મળે છે.

- ક કીમીઆની જડી બુટ્ટી—કીમીઆની સોંધમાં ઘણા લોભીઓએ આખી જીંદગી સુધી કાશેશ ફોકટ કરી છે. હજી કેટલાક આ કામ પર પઈસા અને વખત નકામો ગુમાવે છે, કીમીઆની જડી બુટ્ટીમાં ઠગાઈ નીચે મુજબ છે—(૧) પક્ષોના આતરડામાં સુનાની બુટ્ટી ભરીને તેને સુકવે છે, કીમીઉ બનાવવા આ બુટ્ટી વાપડે છે. ઇંગાર ઉપર મુકેલી બધી ચીજો બળીને ખાક થાય છે અને પેલા સંતાડેલા સોનાનો ગઠો બધાય છે, તે જોઈ લોભી લોભમાં વધુ પડે છે. (૨) લખવાના અથવા એવાં પોકળ બરમા સોનાના તાર ખોસે છે, પછી ઇંગારપર મુકેલા ખીજ મસાળાને તે બરથી હલાવે છે, અદરનો મસાળો તેમજ બર બળીને ખાક થાય છે, અને પેલો સુનાનો તાર બળીને ગઠો બધાય છે, લોભી બુશ થઈ જાય છે. (૩) જાણના છાણા થાપવામાં સુનાનો કટકો મુકે છે. કીમીઆનો મસાળો મુકી તે જાણા ઉપર મુકી સળગાવે છે બધી ચીજ બળીને ખાક થાય છે, ને સંતાડેલાં સોનાનો ગઠો બધાય છે. લોભી છેતરાય છે. (૪) લંગોટીઆઓ હુકામાં તથા ચલમમાં પૈસો મુકી તેમાંથી પૈસાને બદલે સોનાનો ગઠો કરી બતાવે છે. ધીઆનથી વીચાર કરશે તો જણાશે જે હુકામાં, તેમજ ચલમમાં ઇંગાર એટલો થોડો હોય છે જે તાંબાના પૈસાને પીગળાવવાની શક્તિ તો નથીજ પણ તેને લાલચોળ બનાવવાની ખી ગરમી નથી. તો પછીતાંજ તવાઈને સોનું થવાનો કીમીઆ શી રીતે બને? એમાં હાથ ચાલાકી સમજવી. (૫) એક ઠગાઈ ઘણીજ અચરત ભરેલી

નીચે મુજબ છે—એક લોભી રૂપીઆની મોટી રકમ આપી કીમીદ શીખવા તઈયાર થાય છે. શરતો તેને પસંદ પડે તેવી નીચે મુજબ કરે છે, કીમીદ લોભી પોતાને હાથે બનાવ્યા પછી પેલી રકમ આપે તેનું લખાણ કાઢી નહીં, કીમીદ શીખી રહ્યા પછી ન આપે તો તેની અડચણ પણ નથી. કીમીદ બનાવવાની જગા લોભી પોતે પસંદ કરે. દરેક વસાણા, વાસણ કાલસો, લોભી પોતાને હાથે પોતાને માફક આવે તે ગામથી ખરીદી લાવે, કીમીઆની જડી બુટ્ટી જંગલમાં જઈ પોતાને હાથે કાપી લાવે, ફાવે ત્યાંથી લાવે, અને બધી કીયા પોતાના હાથથીજ કરે, કીમીઆ ગર તો દુર બેઠો બેઠો બતાવ્યાજ કરે હલકું મેનું બનાવવું હોય તો તે બને, ચીપુ બનાવવું હોય તો તે, તેની મરજી અને હુકમ મુજબ બનાવી શકાય. બીજી કોષ્ટખી સકા હોય તો કીમી-આગર દુર કરી શકે; આવા પ્રયોગથી સોનાનો લાઠો લોભીના હાથમાં આવે. પણ તેમાંથી ઠગાઈ છે, ઠગાઈ નજ પકડાય એવી છે તેમ તે બહાર પાડવા જેવીખી નથી; કારણ કે દુનીઆના ધુતારા પેટ ભરી જમે અને લોભીઓ ખાખાવરખા થઈ પડે. આવી રીતે લોભીઓ ઠગાય છે. ઠગાઈ એવી ખારીક છે કે ધણા હેશીયાર માણસથી પણ તે પારખી શકાય નહીં. માટે કીમીદ બનાવવાના લોભીઓએ એ કામ ઉપરથી હાથ ઉઠાવવો.

સોપારી અરધી=બેફાડવાળી.

૬. આધાસીસી માટે ધસીને માથે લગાડે છે—તેથી માથું દુખવું મટી જાય છે.

સોમળ.

ખ. મસા માટે—સોમલખાર વાલ ૩, સુરોખાર વાલ ૪, સનચોરો, સાજીખાર અંદરજવ દરેક બે વાલ એનો ભુકો લીધુની ફાડમાં ભરવો તેનો રસ મત્તાને લગાડવો, લીધુ મસા બપોર દીન ૩

સુધી બાધવું મસો નહીં ખરે, અને ફાયદો નહીં જણાય તે ખુસખોવાળા આવલનું ધોવાણુ અને ખોડ તે ઉપર બાધે ક. વસુરી માટે—સોમળ એ વાલ, કળો ચુનો ૪ વાલ. ખાપરીઉ ૪ વાલ, લીચુના રસમા મેળવી વસુરીને લગાડી ઉપર લુગડુ ૭ દીન રાખવું. જ્યારે વસુરી બાગે ત્યારે મલમ રૂઝનો મુકવો.

ખ ખરફસુ—કાષ્ઠખી દવાથી ન સાફ થઈ શકે, તો અંગ્રેજ સોમલનો અર્ક (લાઇકર આરસેનીકલીસ) ૨ થી ૪ ટીપા ૨ તોલા પાણી સાથે ખાધા પછી દીનમા ૨ વાર પીવું. દીન પદર પીએ અને ૪ દીન વચમા ખાંચો રાખી બીજા ૧થ દીન પીએ જાયુક પીવાથી દવા નુકશાન કરી શકે છે.

ગ સોમલનું ઝેર ઉતારવા માટે— વામોટની પેહેલી જરૂર છે. ૨૫ થી ૪૦ ગ્રેઇન સુધી દોઢેકકયુના પાણી સાથે આપી દેવું વામોટ કર્યા પછી પાન સાથે ખાવાનો કાથો ૦૧ તોલો માખણ સાથે મેલવી દર ૦૧ કલાકે આપવું પેટનો ચુકાળો નરમ પડશે ચુકાળો ઘણો થાય તો દર ૦૧ કલાકે આપવું ખાવામા દુધ. તેમા પણ, ચપટી ભરી કાથો નાખી પાયા કરવું.

ઘ અર્ધ—હરસનો ઇલાજ, હરસ સફરામાથી બહાર આવે ત્યારે સોમલને સરગવાના મુળના રસમા ધસી લગાડે તો તરત ખરી પડે પણ દવા ઝેરી છે, સમજદાર વધદે વાપરવી કાષ્ઠ વધદ ચોલાઇની ભાળના રસમા સોમલને ખરણ કરે રસ ઘણો વાપરે અને હર સને લંગાડે હરસ ખેરવવાનું કામ સોમલનું છે પણ તેની અગત ઓછી કરવા માટે બીજી વસ્તુ મેળવવી પડે છે. આ ઇલાજ જોખમ ભરેલો છે, અનુભવથી જ થઇ શકે.

સોહાગો.

ચ. વાળો—નાળીએરની આંખ કાઢી તેમાં તેલીઓ સોહાગો તોલો ૧ નાં ખી હલાવીને આખી રાત ઠારમાં રાખી દરદીએ અંદરનું પાણી પીવું આખો દીવસ ખાવું નહીં, ભાવે તો પેલું નાળીએર ખાવું. રાત પડે તે પછી ભાવે તે ખાવું.

સંગે (પથ્થર)

ક સંગે હજારતે હાકિ=મસાના=યાદુધ, એ ઉટની આખ ઉપર ફળ જેવું થાય છે.

સંગેમાહી=સીરમહી, ધાગરી માછલીના ટાકામા થાય છે

સંગે પાઉજર—લીલા રંગનો છે. હોળેદર માટે કપયોગી છે એની પથ્થરો ગળામા આવે છે તથા પાણીમા ઘસીને પીએ છે.

સખજર,

ખ. મરડો—સખજર ના તોલો ના તોલો સાકર સાથ ફાકે, યાદહી સાથે ખાય. અથવા ધાણા, વરીઆરને સભાગે બુજને સાકર સાથે ખાય

ગ. દીવાલ, કોખો ચકચકે—સખજર પાણી સાથે મેળવી લગાડીને ઘસે છે

ઘ. ઘાહ રૂઝવવા માટે—સખજરનો ભુકો થાપર છાંયે અથવા ફટકોનો ભુકો તે ઉપર દાખે.

ચ. મરડા માટે—ના તોલો સખજરને મલાછ અથવા માખણુ સાથ મેળવીને ખાવું

સંગેમાહી (ઢાંગરી માછલીના માથાનો પથ્થર.)

છ. જળંદર તથા કલેખના દરદ માટે, માછલીના પથરો પાણીમા ઘસીને પીવાડે છે.

સંચોરો=ખારો.

જ. વરસોળી—સંચોરો, સાજી ખાર અને ચુનો સંભાગે મેળવી, મલમ કરી, વરસોળી ઉપર ૪ દીન લગાડે તો વરસોળી કપાએ.

ઝ. જી, નીખ માટે—સંચોરો પાણી સાથે મેળવી લગાડે

ટ. હરસના મસા માટે—સંચોરો અને ચુનો એનો પાણીમા મલમ કરી લગાડે તો મસો જાય.

ડ. મસા શરીરખરના ખરી પડે—સંચોરો અને કળીચુનો પાણી સાથ મેળવી લગાડે, સળીથી લગાડે.

- ક. બહારોળ, પેટમાં ગોળો, પેટનો આકારો સારો થાય—સંચારો, મચળ જવખાર, ટકળખાર ઝલવેલો સરખો ભાગે લેવો, તેને કુંભારના રસ સાથ મેળવીને ચીનીખોર જેવડી ગોળી બનાવી ૧ અથવા ૨ ગોળી રોજ પાણી સાથ ગળવી, ખાવામાં ગોસ અને ગેટલી
- ખ. મસા શરીરપરના ખરી પડે—સંચારો અને કળીચુનો સભાગે ત્રણ પાણીમાં મેળવી પીછીવટે તે મસાઉપર લગાડે. સફરાના મસા ઉપર એ દવા લગાડવી નહી બહુ જળડ છે
- ગ. મસા (શરીર ઉપરના) માટે—સંચારો છ ગારઉપર ઝુળાવેલો અને કળીચુનો સભાગે લેવા એ બધું મેળવી તેના ત્રીજે હીરમે પ્યાજ (કાદો) લછ મેળવીને લગાડે તો મસા ખરી પડે.
- ઘ. મસા શરીરપરના ખરી પડે—સંચારો ઝુળવેલો સભાગે કળીચુનો અને ત્રીજે ભાગે કાદો (કુંગળી) મેળવી લગાડે.

સંધી વા.

- ચ. સંધીવા સાટે નીચલા જણીતા સસતા ઉપાય છે—
સંધીવા માટે મીઠાનો જીલાબ લેવો
- છ. કેળામેલ ઝેન ૪, કેલોર્સીઈપોલ ઝેન ૪, એક વખત માટે ગોળી ૧ બનાવી ગળવી; ઝાડો ન થાય તો દીન ૨ અથવા ૩ ગળવી
- જ. સંધીવા માટે—લીંબુનું સરખત પીવામાં ચાલુ રાખવું. પોતાસ કાર-બોનસ આઉસ અરધો, પાણી આઉસ ૧૦ મેળવીને સુજેલા ભાગ ઉપર એ લોસનના પોત્તા ચાલુ મુકવા.
- ઝ. કલોરોફોરમ દ્રામ ૧, પાણી આઉસ ૧૦ એ લોસનના પોત્તા મુકવા.
- ટ. એક્સેકટ બેલેડોના આઉસ ૦૧૧ પાણી આઉસ ૧૨ એ લોસનના પોતા ચાલુ મુકવા
- ડ. સંધીવા માટે—ગરમ પાણીમાં કળીચુનો નાખી દરદવાળા ભાગને સેકવો.
- ડ. નાવ વગરના સંધીવા માટે જેલપ કમપાઉંડના જીલાબની જરૂર છે.
- ઢ. ગમ ગુએકમ ઝેન ૧૨, લસન ઝેન ૧૨, અવલસારો ગંધક ઝેન ૨૪, એની ત્રણ ગોળી કરી દીનમાં ૩ વાર ખાવી.

આવલ (દરવડ)નુ વરઆળુ (વરાળીઉં) દીવસમાં ૩ વાર મુકવું, ૫ દીન મુકવું, હવા લાગવા દેવી નહી.

રાતરે કેલોમેલ ૪ ઁન અને સવારે દીવેલ આપવું

વા ગંડીઓ—કાળા મરી તોલો ૦ થી ૦ા, મધ તોલો ૧, મેળવીને રોજ ૧ વાર દીન ૪૦ સુધી ખાય

સંધેસરો.

ક રતાધળો—સંધેસરાના પાતરા છુંદી તેની લેપડી આંખે બાધે અને માથે મુકે (બીજો ઇલાજ)માણસના કાનનો મેળ મધ સાથે મેળવી દીન ૧૪ આજે તો રતાંધળો સારો થાય છે

ખ. મસા—સંધેસરાના મુળને વાટી કળીચુના સાથ ઘીમાં મેળવી ચોપડે તો મસા ખરી પડે છે દસ્તાન આંખે જાય ત્યારે, સંધેસરાનું અને એર ડીઆનુ મુળ ધસીને મધ સાથે પીએ

ગ મુતરકછ માટે—સંધેસરાનું મુળીઉં સેર ૦ા, પાણી શેર ૨ માં ઉકાળી ૦ા જોર રાખવું તેમાથી ૦ા થી ૦ા તોલો પાણી સાથે પીવું.

ઙ દસ્તાન—ઝાડની ડાળીઓ બાળી, તેના કાલસાની ભુકી ૦ા તોલો દસ્તાન જવું હોય તે માટે ખવાડવી

ૠ વીંચુનો દખ ઉતરે—સનદેસરી બે જાતની થાય છે સફેદ ડુલવાળી અને પીળા ડુલવાળી. સફેદ ડુલવાળી સનદેસરી વધારે શક્તી રાખે છે. સફેદ ડુલવાળી સનદેસરીમાં બે જાત છે, નાના ડુલવાળી અને મોટા ડુલવાળી. મોટા ડુલવાળીમાં ગુણ વધારે છે આ ઝાડનું મુળ આતવારે બપોરે ત્રણ કલાકે ઉત્તર દીસાથી કાઢવું (આત વાર અને ઉત્તરદશા શા માટે તેના કાગળુ જણાતા નથી) બપોરના ૩ વાગે આ ઝાડમાં રસ એક સરખો ફેરે છે તેથી આ વખતે કાપેલા મુળીઆમાં ગુણ વધતો રહે છે. આ મુળીઉં હાથમા પકડવું, શરીરથી બે આંગળ ઉચુ રાખીને દખ ચઢી ચુક્યો હોય તે જગાથી તે દખની જગા સુધી ફેરવ્યા કરવું—આ મુજબ ૦ા કલાકથી વધુ વખત ફેરવવાથી દખ ઉતરશે. ચઢેલો દખ આસતે આસતે દખવાળી જગા આગળ નીચે ઉતરશે, ત્યાર

પછી મુળીઉ દંખવાળી જગા ઉપર દાખવુ જો એહેરની અગન નરમ ન પડે તો એ મુળીઉ પાણીમા ધસી દખ ઉપર લગાડવુ મુળીઆને વાપરતી વખતે પાણીથી ધોવુ તેથી કામ જલદી થાય છે જ્યારે દંખ ઉપર મુળીઉ દાખે ત્યારે ત્યા અગન વધારે લાગે છે મુળીઉ ફેરવતા તે ચામડાથી ૨ આગળ દુર રાખવાનુ. કારણ એ જો, જ્યારે મુળીઉ ચામડીને લાગે ત્યારે અગન વધે છે. દખ ઉતરયા પછી દખનો ઉપર મુળીઉ મુકે. ત્યારે અગન વધતી લાગે છે. તે જો ન ખમી શકાય તો મુળીઉ ઉચકી લેશો તો દખ પાછો ચઢવા માડશે, મુળીઉ દખ પર દાખો તેના કરતા મુળીઉ પાણીમા ધસીને દંખ પર લગાડો તો અગન ઓછી જણાશે મુળીઉ ૧ વરસ પછીનું જુનુ ચાલે નહીં.

- ક. હરસના મસા ઉપર લગાડે તો ખરી પડા—સંધેસરાનુ મુળીઉ કળીચુનામા ઉકાળીને પછી તે મુળીઆને ઘી સાથ ધસીને મસા ઉપર લગાડે.
- ખ. રતાધળાને માટે—સંધેસરાના પાતરાની લેપડી કરી આખે આખે અને માથે મુકે
- ગ. હરસના મસા ચીમરાએ—સંધેસરાની પાલીને પાણી સાથ છુંદી લેપડી કરી સફરા ઉપર મુકે તો મસા ચીમરાએ, અને અગન નરમ પડે
- ઘ. પરમો—સંધેસરાની અને બાવળની પાળી પાણી સાથ છુંદી રસ કાઢાડી પાસેર રસ, સાકેર સાથ, ૭ દીન પીએ તો પરમો સારો થાય.

સરમાઉ ઝાડ.

- ચ. કાચ ચાવવા—સરમાઉ ઝાડના મુળ ચાવીને પછી કાચ મોઢામાં મુકી ચાવે તો કાઠી તુકશાન થાએ નહીં. ચાવીને યુકી નાખે.
- બીજી રીત એ જો કાચને ગરમ લાલ કરીને આદુના રસમાં બોળી કાઢાડે તો કાચ મોઢામાં જળડી ચવાઇ જાએ.

સણના ખીજ.

- . લકવો—ગાથી ૧ તોલો ખીજ મધમા સહવારે ખાએ તો બહુજ
જળડી ફાયદો થાય છે

સરસીઉ તેલ.

- ૧ દમ, હાફણ—તેલ ૦૧ તોલો અને જુનો ગોળ ૧ તોલો ખાવો.

સત્યાનાશી.

વીચછુએ દાંખલા માણસને સત્યાનાશીની જડ હાથમાં પકડી ફરતીને
ખતાવેતો દખ ઉતરે અગન બહુજ હોય તો ધસીને દખ પર
લગાડે વરસાદની ગરજનાના અવાજથી આ જડીનો ગુણ ઉતરી
જાય છે

સુર્યમુખી.

એ જાડ ખરાબ દવાને ચુસી વીએ છે, માટે મકાન આગળ હોએ
તે બહુ સાફ તાવ અને સધીવાયુના રોગો એ જાદથી નાસે છે.
ભુત જવર—કુળ કાનમા રાખવાથી ફાયદો છે,
પ્રમવ જળડી થવા માટે—મુળ ચોટલે બાંધે
બચ્ચાને પેટમાં ભાર—૧૦ ટીપા કુળનો રસ પાવો.
વીછાંના દખ—પાનનો રસ સુધવો.
જુલાખ માટે—દુટી ઉપર એના ખીના તેલતું ટપકુ પાડવું.

શેકટો Moringa

બેદવાયુ —(પેટમાં માદુ થાય તે) શેકટાની સીંગ સુકાયા પછીના તેના
ખી પથી દસ વાટી પાણી સાથ રોજ ખાવાં ખોરાક ચોખા,
મગની દાળ, જવનો આટો.
વો. આઇલ—શેકટાના ખીતું તેલ ખોડું થતુ નથી અને બગડતુ

નથી, માટે ગડીઆળ વગેરે જુના સાંચા કામમાં મુકવામાં ઘણું સાર છે

ક મેકટાનુ તેલ—મેકટાના મુળીઆને છુદી પાણીમાં નાંખી જંતરમાંથી ગાળે તો પાણી સાથે તેલ નીકળે છે, એ તેલ રાષ્ટ્ર અને લસણના જેવું જળાડ છે.

ખ સધીવા માટે સેકટાનુ તેલ મસળવામાં આવે છે.

ગ. કાનના દુખાવા માટે સેકટાના મુલનો રસ કાનમાં નાખે.

ઘ. દાંતનો દુખાવો—સેકટાનો ચુદર દાંત ઉપર દાખે.

ચ. કુતરાના ઝેહેર માટે સેકટાના મુળીઆનો રસ પાવામાં આવે અને દાંખ ઉપર ચુદર મુકે. અથવા સેકટાના પાતરાં, મરી લસણ, મીઠું, હળદરને વાટી લેપડી બનાવે. તે ખાવામાં આપે અને દાંખ પર લગાડે

છ. કરમ પેટમાં પાક નહીં—મેકટાની સીંગ ખાનારને કરમ પાકે નહીં.

સોદા સલફસ

સોદાસલફસ ઊંચ ગાળા, ગરમ પાણી ૨ ગ્લાસ, મેળવીને ૫ શીશીમાં ગરમ ભરવું. અને ખુચ મારવો. ગા કલાક રહીને ખુચ ઉઘાડશે તો ઝવાહેર જેવા તુકરા શીશીમાં બધાશે

હકીક (અકીક) નો પથ્થર.

જ અકીકની ભરમ—અકીકના પથ્થરને ગરમ કરી પાણીમાં ઝોળવું.

આ મુજબ ૪-૫ વાર કરવાથી ખારીક ભુકે થઈ શકશે.

ઝ દાંત હાલતા બાંધ પડે—અકીકની ભરમ એકલી અથવા મોતી અને પરવાળાની ભરમ સંભાગે મેળવી દાંતને લગાડે તો હીલતા દાંત મજબુત થાય, અને દાંત ઊપરની જારી નીકળી જાય.

ટ પથરી—અકીકની ભરમ ખાવાથી પીસાબની પથરી પીગળે છે

હજરતે ચાકુડ.

- ક. પથરી માટે—હજરતે ચાકુડ ૨ માસા જેટલો પાણીમાં ધસીને રોજ પીવાથી પથરી પીગળી જશે.

હજરતે હાઉ=ઉંટના પેટમાંનો પથ્થર.

- ખ. બાગેલાં, દલડાએલા, લોહી બાએલા માટે—હજરતે હાઉ જે માસા જેટલો પાણીમાં ધસી પીએ
- ગ. પીસાળ છુટે—ઉંટના પેટમાંથી નીકળતો પથર પાણીમાં ધસીને પીરૂ ઉપર લેપ કરે
- ઘ. પથરી પીગળે—જે વાલ હજરતે હાઉને ચાખાના ધુણુમાં ધસીને પીવાડે દસતાન બંધ થાય. હજરતે હાઉ જે વાલ પાણીમાં ધસીને પીએ

હજરોઆ ગોટા

- ચ. પરમો મટે, પીસાળ છુટે —આનુ એક ફુલ, અને ૨ વાલ જયફળ, મેળવાને તેની ફાકો પાણી સાથે લેવાથી પરમો મટે છે, પીસાળ છુટે છે.

હડતાલ.

- જ. શરીરપરના કાળાતલ, અને ત્રસા માટે—સંભાગે હડતાલ અને ચુનાનાં ટપકાં મુકે.
- હડતાલનું ઝેર ઉતરે—બુરાં કાહરાંનો રશ્મ શેર ૦૧, સાદર તોળા ૨, દીન ૨૩ પીએ.
- જ. હડતાલનું તેલ—અનારના ફુલ, પાતરા, ફળ, જડ સરવે તોલો ૦૧૧ હડતાલ તોલા ૨૧૧, તેલ શેર ૦૧ માં ઉકાળે
- ઝ. ખેંચાયલી નસ છુટે—હડતાલનું ઉપલું તેલ નસો ઉપર મસળવું
- ટ. દરાજ, ખુજળા માટે—હડતાલ ૧ ભાગ, મીઠું તેલ ૨ ભાગ એને ઉકાળે, હડતાલનો ભુકો થોડો થોડો તેલમાં નાખતા જવું અને લાકડી વતી હલાવતા જવું આચિ નરમ રાખવી તેલ સળગી ઉઠે

- તે. નાકવું. પાછું જિંઘાડવું, સળંગેતો પાછું ઢાંકવું, આ મુજબ
૫ વાર ઉધાડ ઢાંક કરવું.
- ક. કાળો કોદ—હડતાળ અને સુરોખાર સંભાગે લઘુ તે કોદ ઉપર
ચાપડી તડકે બેસવું અને થોડી વારે ગરમ પાણીથી નાહવું ૩
દીનમાં સાફ થાય છે.
- ખ. મફેદ કોહોડ માટે—હડતાલ ૪ માસા, આવચી ૧૬ માસાને ગંઢિમુત્ર
માં પોસી લેપ કરે.
- ગ. બાલ નીકળી જાય—હડતાલ અને ચુનો સભાગે લઘુ સાકરમાં મે
ળવી જાગે તે બાલ નીકળી પડે પછી કોમમળીનું તેલ તે
ઉપર ચાપડે તે બાલ આવે નહીં.

હડસાંકળ. (Venilla Indians)

- ધ. સંધીવા માટે—એનું તેલ જાણીતું છે પીવામાં તથા મસળવામાં
આવે છે. શક્તિ લાવવા માટે એ ચમતકારી છે. (Tonic) છે
નસોને મજબુત કરે છે
- ઞ. એ વેલો કુંડામાં રોપે તે બહુ મોટો થાય છે. થાણા જીલ્લામાં થાય છે
અસ્થીભંગ, હાડકુ ભાગે—તે ઉપર તેના પાનને ખાડી ૩) દીન બાધવા
- છ. ત્રીધારી કાડવેલ ન મળે તે ચોધારી કાડવેલ ખાવામાંથી લેવી

હરડે=પથીઆ

- જ. હરડે હીનકારી છે. ખાધા પછી તથા પકેલા ખવાય છે. આંખના
દરદો, અજીરણ અને પાચન, વૃદ્ધાવસ્થાની નબળાઇ માટે ખવાય છે.
- ઝ. હરસ મસાનેા મુળ વ્યાધી મટે—હીમજી હરડે ને જુનો ગોળ ખાય.
વધરાવળ, જીવન લંબાવવા, સોજના વ્યાધી, સંક્રાચન તથા લોહી
વીકાર માટે હરડે જીપયોગી છે. ને વૃદ્ધાવસ્થા આવતી. હરડેઅ
ટકાવે છે.
- ટ. હરડે, બેહેરાં, આમળા, (ત્રીફળ) રસાયન છે અને ઘડપણને અટ
કાવે છે.

ક. જુલોખ આવે, આમ, વા નીકળે—ઘીમા તળેલી હરડે અને સુના મુખી સભાગે ા થી ાા તોલો મધમા ચાટે.

ખ. આગર—અચ્ચાને મોઢે આગર થાય તો હરડે અને બદામનો ધસારો પાવે.

ગ. કમળો—હરડે ૪ લાગ, દરાખ કાળી ૧ લાગ, મેળવી ાા તોલો ખાય
 ઘ ટાકી ડુટે, મોઠા ફાલ્લા થાય—તો હીનજી હરડે તોલા ૮, રસકપુર તોલા ૪, અનારના ડુલ સુકા તોલો ૧, બોદાસીંગ તોલો ૧, જયકળ તોલો ૧, એલચી દાણા તોલો ૧, લવગ તોા ૧, મરી તોા ૧, ખારીક કરી ૧૦૦ લીઝુના રસમા ખરલ કરી, ફાલસા જેવી ગોળી કરે એકેક ગોળી સવારસાજ ખાય ખાધાની પર હેજી રાખે તો ફાયદો થાય

ચ. ટાકી તથા નાફ—હીમજી હરડે તોા ૨, મોરથુથુ ડુલવેલુ તોલો ૧, સાફેર તોલો ૧, ૧૦૦ લાઝુના રસમા ખરળ કરી ચીનીખોર જેવી ગોળી વાળી ૧ ગોળી ટાઢા પાણી સાથે ગળવી, ઉપર થા ભુજેલા ચણા ખાય, ચણા ન ખાય તો ઉલટી આવે છે.

ભ ગળુ ખેંડુ—હરડે ૫ વાલ, નીમક ા તોલો એ બન્ન મધ સાથે ખાય તો ગળુ ખુલે

જ. આખનુ અજન—ઝીણી હરડે, અને સાકર, પાણી સાથે. અથવા મધ સાથે ઘસી આખમા આજે તો કોષ્ઠપિણુ દરદ આખનું સાફ થાય છે.

ઝ. મરડા માટે—હરડે તોલા ૪ા વરીઆરી ૪ા ઇસુબગુળ ૬ા ઘી મા સેકીને ભુકા કરી, તેમાંથી એક તોલાના ારી મારી પાણી પીએ.

ટ હીમજી હરડે નાની કાચી—જુલાખ લાવે છે

ઠ હીમજી હરડે મોટી સાઇઝની. પાકેલી—જુલાખ બંધ કરે છે.

ડ ખરોળ તથા કલેખના દરદો માટે—હરડે ૬, જવખાર ૫, પીપળ ૪, લાગ એની ફાકી બનાવી ા તોલો રોજ બેવાર, ખાધા પછી ખાવી.

ઢ. હરસ—ઝીણી હરડેનું સેવન કરવું. એથી ઘણો ફાયદો છે.

- ક. આંખને તેજ આવે—હરડે બેઆની ભાર, સાકર સાથે રોજ રાત્રે ખાવી. એથી આંખને ઘણા ફાયદા છે. આંખ નખળી પડતી જણાય તો આ ઉપાય પહેલો કરવો.
- ખ. મોતીઓ આંખમાં પાકે નહી—આંખમાં મોતીઆની શરૂઆત થતાજ ખાવું. બે તોલા સુધીની એક મોટી હરડેમાંથી ૦ તોલો લઈ તે મોઢામાં રાખી ગરમ સુવું. અને તેનો રસ ગળવો. આ મુજબ એક માસ સુધી કરે તો મોતીઓ અટકે છે.
- ગ. ટાઢીઓ તાવ મટે—હરડેનું ચુરણ મધમાં આપવું અથવા ૦ તોલો જીરું અને ૦ તોલો ગોળ ખવાડવો.
- ઘ. આંખમાં અગન બળતી હોય તે માટે—હરડેના ૧૨ ટાણા પાણી થી ઘોમને પછી તેને ૦ સેર પાણીમાં ૧ રાત ભીજવી રાખવા તેને હાથવતી ચોળીને કપડામાંથી ગાળવું તે પાણીમાં જીવું કપડું બોળીને આખોના પોપચા ઉપર મુકવું, ગરમી ચુસી લેશે,
- ચ. જાતી ઉપર પીત અટે—હરડે, જીરું સફેદ, પીપળીમુળ એ મરવેને સંભાગે મેળવીને ૦ તોલો ફાકવું.
- છ. હરડે ગરમ છે. આમળા સીતર્થ છે.
- જ. હરડેના ગુણો—દીપન, અને પાચન કરે, પુસ્ટી આપે, શરીરને ટકાવી રાખે. જ્ઞાન ઇંદ્રિઓને બળવાન કરે છે, ગોળાના દરદ (ગુદમ) ને હરે છે.
- ઝ. શરીરનું સૂકાવું—હરડે ક્ષય રોગ મટાડે છે. હર્ષના વીકારો મટાડે છે શંખહણીનો શતરૂ છે. બહુજ કાયદો આપે છે. તરીઓ અને ચેથી ઓ તાવ જીનો કાઢાડે છે.
- ટ. માથાનો રોગ, અતિસાર, ગુરદાનો વરમ, આફરો, બરોળ (પ્લીહ) કુકડીઆ ખાંસીને હરડે ફાયદો કરે છે.
- ડ. આખમાં નાસુર હોય તેનો ઇલાજ—હલડર, ચીતરો, કાઠો, નાગર મોથ, લીમડાના પાન, નીમકસંગ, હરડેદળ, પીપળીમુળ, વાયવરંગ, સુંઠ, વજ, દરેક અડેક તોલો લેવો તેને સુરમાં જેવું બારીક કરી ગોળી બનાવી તે ગોળી પાણીમાં ધસીને લગાડવી.
- ઢ. આંખનું કુળું હોય તો ચીના દુધમાં ઉપલી ગોળી ધસી આંખે લગાડે.

પાપણુ ખરતા હોય તો ગાયના પીત્તામા એ ગોળી ધસીને આખે લગડે આખની કીકી સફેદ થતી હોય તો એ ગોળી મધમા ધસીને અંજન કરે.

ક. ભેદ વાયુને લીધે અંગ વાસ મારે તેનો ઇલાજ—હરડે, દાડમદીના કુમળા પાતરા, લીમડાના પાતરા, આખાના કુમળાં પાતરા, સંભા ગે લેવા, તે બધાના ૪ તોલા લઈ ૨ શેર પાણીમા ઉકાળી, ૦૧ શેર પાણી રહે તેમાથી અરધુ અરધુ દીવસમા બેવાર પીવુ. રોજ તાણુ બનાવવુ

ખ મરડા માટે—હીમજી હરડે નગ ૧૧ ને ખોખરી કરી, ગરમ પાણી મા ભીંજવી રાખવી, ઉપરના પાણી કાઢી નાખી નીચલા ઠરાને સાફેર સાથ ખાવુ. પેટનો દુખાવો, લોહી, સીમત બંધ થશે

હરડે મોટી

ગ દમ-કિચકી-અડગરી-હાથ પગ મોટા થાય—(શ્રીપદ) સ્વાસ માટે હરડે અને સુંઠ દરેક ૦૧ તોલો પાણીમા ધસીને પીવુ

ધ આખના મોતીઆનો ઉપાય—સર થતા આખના મોતીઆના ઇલાજ તરીકે સારી જાતની મોટી હરડે તોલો ૦૧, સાફેર તોલો ૦૧, વાટીને રોજ સહવારે ભુખે પેટે ફાકવુ અને પાણી પીવું ૧ મહીના સુધી આ ઇલાજ ચાલુ રાખવો ઘણા પેંદો આ ઇલાજની ભલામણ કરે છે

હરડે હીમજી

ચ મરડા માટે—૫) તોલા હીમજી હરડે ઘીમા તળવી, અને પાંચ તોલા કાચી તે બધેને સાથે છુદી તેમાંથી ૦૧ તોલો દીવસમાં ત્રણ વાર ફાકવી. ખાંડ સાથ ફાકવી

હરડાં—ખેડાં—આમળા=ત્રીફલ

- ક. કમળા માટે—હરડે, આમળા, ગુઠ. કરીઆતુ, કડું, ધાણા સંભાગે લઈ કાઢવો કરી પીવો.
  - ખ. અજીરણ માટે—ત્રીફળ, પીપર, મરી, સુંઠ સચર સભાગે ચુરણ કરી હથેલી ભરીને, વાસી પાણી અને મધ સાથે ખાય તો, ભુખ લાગે, વાંઘ જાય અને પીત જાય.
  - ગ. પીત માટે—ત્રીફળની ચાદ રાતરે બતાવે અને ખાંડ સાથે સવારે પીએ તો પીત મટે અને જીલાબ આવે.
  - ઘ. પીસાળ છોડવવા માટે—ત્રીફળનો ઉકાળો પીએ.
  - ચ. તાવ માટે—સતતજ્વર ૨૪ કલાકમા બેગાર આવે અને ઉતરે. તે માટે લીમડાની અતર છાલ, પટોળપત્ર, ત્રીફળ એનું ચુરણ ૦૧ તોલો દીનમા ૩ વાર ખાય અથવા ઉકાળો કરી પીએ.
  - છ. દાઝેલા માટે—ત્રીફળ પાણીમા ધસીને દાઝેલાપર લગાડે તો શરીર બળીને ધોળુ થયું હોય તો પણ અસલ રંગ પડે છે ચોથીઓ તાવ જાય—ત્રીફળ ૧) તોલો દુધ સાથે પાનાથી ચોથીઓ તાવ જાય છે.
  - ઝ. ઉધ—હરડાના ઠળીઆઓમા ઉંધ લાવવાનો ગુણ છે.
  - ટ. કમળાનો ઇલાજ—હરડા, કાળી દરાખ દરેક ૦૧ તોલો રોજ ખવાડે તો મોઢાપરનો પીલાટ જાય, અને રતાસ આવે, દીન ૭ અથવા ૧૪ ખાય. અથવા ઉકાળો કરી પીએ.
- રક્તપોટીઆ દરદીને હરડાં, બેરા, અને અમળાનું ચુરણ ૦૧ તોલો અથવા વધારે દરરોજ બેગાર ૬ મામ સુધી ખવાડવું. ખોરાકમા મગની દાળ અને રોટી તથા બીજો હલકો ખોરાક ખવાડવો.
- ઢ. મોઢું વાસ માટે તો હરડા બેહેરાને આમળાનો ઉકાળો કરી કોગળા કરવા. (બીજો ઇલાજ) હરડા ૨, ટકણુખર કુળવેલો ૩, બેહડા ૨. કપુર ૧ લાગ મેળવી મંજન કરવું.
  - ણ. દમ-રતાસ માટે હરડા બેરાનું ચુરણ ૦૧ તોલો મધ સાથે ખાવું.

હરણુ

ક, કનગનુ ઝેર--હરણુના આટાવાળા મોગડાની અદરના ભાગમાં સફેદ ભુકો રહે છે તે હડખુ લાગેલા દરદીને ખવાડવાથી ઝેર ઉતરે છે, એ ભુકો ખાવાથી આહાડા ઉલટી નીકળે છે અને પેટમાંથી કાડા જેવા જનવર પડે છે.

હર ઠા (અરીઠા)

- ખ. માંથાનો દુખાવો--અરીઠાની છાલ અથવા આખાની અંતર છાલ પાણીમાં ધસી નાશ લેવો
- ગ. આખના કુલા માટે--અરીઠાનુ પાણી (અરીઠાને પાણી સાથે દોહવાને) આખ આજે.
- ઘ. આધાશીશી, બે શુદ્ધી માટે--અરીઠાના પાણીનુ ટીપુ નાકમાં મુકે તો કાયજો થાય છે
- ચ. ઝેર ખાધેલા માટે--દરેક જાતનુ ઝેર જે ખવામ આવ્યુ હોય માટે અરીઠાનુ પાણી ખોવાડી ઉલટી કરે તો ઝેર નીકળી જાય છે
- છ. આધામીસી, હીન્નીરીઆ માટે--અરીઠાની છાલ, પાણીમાં ધસીને તે સુધે.
- જ. માથુ દુખે તો--અરીઠાનું શીજુ માથે લગાડ
- ઝ. કુલુ આખનું--છાલ પાણીમાં ધસીને આખ આજે છે માથાની જુ--અરીઠાના શીજુથી મરે છે
- ટ. અરીઠામાં મેલ કાપવાનો ગુણ, સાજુ કરતા પાચ ધણો વધારે છે. પીસાખ છોડવે--અરીઠાના પાણી સાથે ઉદરની લીડીની લેપડી કરી પેદુ ઉપર મુકવી
- ડ. વાજો પગે હોય--અરીઠા, મરી, ગોળ સભાગે મેળવી ૧) વાલની ગોળી કરી રોજ એક ગોળી ત્રણ દીવસ ખાવી.
- ણ. વીચ્છુના દંખ માટે--અરીઠાની મીચ પથર ઉપર ધસી ગરમ ગરમ દંખ ઉપર દાખે તો દંખ નરમ પડે.

ક. મસા સફરાના માટે—અરીદાના ઠળીઆના મગજને તલના તેલમા ઉકાળી મલમ બનાવી લગાડે

હળદર

ખ. હાથી પગ માટે સાપના મોઢામા હળદરનો ગાડીઓ દાખીને મુકવો. તે સાપને એક હાંલ્લીમા મુકી કપડછંદ કરલું. જમીનમા ૧ ખાડો ખોદવો તેમાં હાંલ્લી મુકવી હાંલ્લીની આસપાસ ફાકડી ઓ કાંટાવાળો થુવર અથવા બાવળ યા ભારડીના કાટા મુકવા (કુતર્ગ, કોહલા સાપને ખાઈ ન જાય માટે) ખાડો પુરી નાખી માસ ૧ પછી પેલો ગાડીઓ કાહાડી પાણી સાથે ઘસી હાથી પગને લગાડે

ગ. કરોળીઆ માટે—હળદર સમુદરફળ સાથે ઘસી લગાડે.

ઘ. અંતરગળ, ગોળાનું ઓષડ—હળદર, કુકુમળી, સાજી, સલાગે લઘ કંટારા થુવરના દુધમાં ગોળી બનાવી રાખવી. તેમાંથી એક અથવા બે ગોળી ગોળીઓ પાણી સાથે ૪ દીન ખાવી ઉપરથી વાસી પાણી પીવું અથવા હળદર અને સાજીની કાકી બા તોલો ૨ જ ફાફે, ઉપરથી દડુ પાણી પીએ

ચ. પીસાબ છુટે—હળદર કાળી તોલો ૧ કાંકે તે પીસાબ છુટે.

છ. છાતી ઉપચોલી હોય (છોકગંની) તે હળદર, હરડાં, વેખણુ અજમે એનુ ચુરણ બે વાલ છોકરાની માના દુધમાં વાટી પીવાડે.

જ. ગોળમ વાયુ (ખેન)—હળદર સેર ૧, ચુનો સેર ૧, સાથે મેળવી હાંલ્લીમા ઘાલીને ૨૧ દીન જમીનમાં દાટે. તેમાંથી બા તોલો દી ન ઉગતે ખાય. નાનાં બચ્ચાંને બા તોલો આપે, તે અદાર જત ના ખેન જાય છે.

ટ. દરાઝ માટે—હળદર બાળી, ચુના અને પાન સાથે મેળવી પાણીમા ઘસી લગાડે.

નાસુર (વણુ) ઉપર હળદર બારીક બલરાવવી.

- ક. બદ માટે—હળદરને દીવેલમાં તરવી સરકામાં ઊકાળવી અને લેપ કરી મુકવે.
- ખ. કરોળીઓ, છીપ માટે—હળદર, કાળા તલ સંભાગે મેળવી ભેસના દુધમાં વાટી મસળવું.
- ગ. દરદનુ મોં બંધ થઇ ગયું હોય તો ખુલે—હળદરને બાળો દીવેલમાં ચોપડે.
- ઘ. માકડીના ઝૂલ્લા માટે—હળદર અને દીવેલનો ખોળ પાણીમાં વાટી લગાડવું.
- ચ. હલદરના ગાડીઆને પદર મીનીટ દંડા પાણીમાં ભીજવી, ઉપરની ઝાલ કાઢી, સુકવી, ભુકો કરવામાં આવે છે.
- હ. કકુની બનાવટ—હલદરની ભુકી, પાપડખાર, ટંકણખાર, લીંબુનો રસ એની મેળવણીથી કંકુ અને છે.
- જ. ચામડીના દરદ માટે—હળદરને તેલમાં ઊકાળીને મસળે છે.
- ઝ. હાડકું મોચકાય ત્યારે—ચુનો અને હળદર પાણી સાથે મેળવી લગાડે.
- ટ. સળેકમ માટે—દુધમાં ગાંધેલો હળદર અને ખાંડ, ઊકાળીને પાવું.
- ડ. પડી ગયેલા, ડભડાયેલા, માણસને તરત ખાંડ અને હલદર સંભાગે મેળવી ૧ તોલો ખાવા આપવી.
- ડ. જો મુકવા પછી લોહી વહે તો હલદરની લેપડી મુકવી.
- ઢ. નાકના દરાદો માટે હલદરનો ધુમાડો લેવો.
- ણ. કીડ - હલદર અને કાદાનો રસ મસલવો.
- ત. વીંચણુનો ડખ—લીલી હળદરના રસમાં ખપે એટલું મીઠું પીગળાવી રાખી તેના પાત્ર ટીપા આખમાં નાખવા અને તે મેળવણી પગના તલીઆમાં ચોપડવાથી ડખ ઊતરે છે લીલી હલદર ન હોય તો સુકીનો ભુકી પાણીમાં ભીજવીને ગાળી લેવી.
- થ. હાથી પગ—હલદર ગાડીઆને, મુઝેલા શાપના મોઢામાં મુકી, તે સાપ કાઢવાના વાસણમાં મુકી જમીનમાં દાટવું. એક માસ રહેવા દેવું, ગાડીઆને પાણીમાં ધસીને મોળપર લગાડવું.
- . જોળા પેટનો, કાલમ વાયુ—સાથ (મોડા બામ કારમ) હળદર દરેક ગાં અથવા ૧ તોલો મેળવી દીવસ સાત સુધી ખાવું, ઉપરથી પાણી પીવું.

- ક. હલદર, જ્યારે એસીડ સળશીકરીકે, અને એસીડ ખોરકની સાથ, મલે ત્યારે પીળો રંગ થાય છે.
- ખ. હલદર સોડા તથા પોટાસખાર સાથે મજવાથી રંગ લાલ થાય છે.
- ગ. કક, પીત. કોટ, પગ્મો, ચામડીના દરદ, સોજો, પાકુરોગ, ક્રમો, પીનસ એ માટે હલદર ઉપયોગી છે.
- છ. ઉધરસ માટે—હલદરને મંકા, રાત્રે સુતી વેળા, મોટાગા રાખીને, રસ ગળવો.
- જ. સળેખમ અને પીનસ માટે હલદરનો દુમાડો લેવો.
- ઝ. સસણી—૦૧ તોલો ગૌમુત્રને કપડાથી ત્રઉવાર ગાળી, ૧ વાલ હળદર મળવી બચ્ચાંને ૧ ચમચી પાવી.
- ટ. સસણી—૦૧ પાલ ગોઝ ચડન, તથા ૨) વાલ હલદર નાગરવેલના પાનમાં આપવી.
સ્ટન રોગ—સ્ત્રીની છાતી પાકી સોજો આવે ત્યારે હળધર અને લોધરનો લેપ મારવો, અથવા હળધર અને કુવારના રસનો લેપ મારવો.
- ડ. હાથીપગ—૦૧ તોલો હળધર અને ૦૧ તોલો ગોળ, ૧ તો ગૌમુત્રસાથ પીવું.
- ડ. આખની ઝાખ, ધૂત્યુ, રતાસ—તુવેરની દાળમાં, હળધરનો ગાદીઓ બારી હાયડામાં મુકવી, પાણીમાં ઘસી આંખ આજવું.
- ઢ. આંખની ગરમી માટે—મકરીના માખણમાં, હળદર ઘસીને, નાક પાસેના આખના ખુણામાં મુકવી, એથી ગરમી મટી જાય છે.
- ણ. મુઝાં માટે—૦૧ થી ૦૧ તોલો હળદર અને આકર પાણીમાં પીએ.
- ત. પથરી માટે—૦૧ થી ૦૧ તોલો હળદર ગોળ સાથે ખાવી. ઉપરથી વજવનો અથાધઉંનો ઉકાળો પીવો.
- થ. વાળા માટે—પુરૂષની પીસાખમાં હલદર વાટી લેપ મુકવો.
- દ. વીછુનો ડખ—હલધરની ધુધ તે જગા ઉપર મુકવી અને ચલમમાં હલધર મુકી ધુધ લેવી.
- ધ. તાવ ખરાબ પાણીનો—(જવર દુર્ગળ) હરડે, હલધર, જવખાર ચુરણ સંભાગે મેળવી ૦૧ થી ૦૧ તોલો પાણીમાં લેવું.
- ન. માથાની ભમરી—(Vertigo) હલધરની લેપડી માથા ઉપર મુકવી અને બાંધી રાખવી.
- પ. હીરટીરીઆ—હલદરનો ધુમાડો આપવો.

- ક. ચામડીનો સોજો—હલધર અને મીઠું વાટી લેપ મુકવો.
- ખ. ચામડીનો સોજો—હલધર અને ચુનાનો લેપ મુકવો.
- ગ. પ્રમેહ (પીલ્ટ પરમેહ)—જેની પીસાળ સાથે આઠા જેવો થરો નીકળે છે, તે માટે હલદરનો ૦૧ શેર ઉકાળો મધ સાથે પાવો.
કરમ માટે—હલધર કાઠી, ગોળ સાથે ખાવી.
- હલદરના - ગનું કાગળ અલ્કેલામનના પાણીમાં બોજો તો લાલ થાય છે.
- ઘ. દાથીપગ માટે—૦૧ તોલો હલદર. ૦૧ તો. ગોળને ગોમુત્ર ૧ તોલો સાથે ખાવામાં લેવું.
- ચ. પરમા માટે—હલદર વાલ બે, ગળોનો રસ પાચ તોલા, મધ એક તોલો. એક વખતમાં લેવું ઘણા દીગસ સુધી લેવું
- છ. પરમો—આમળાનો રસ ૫ તોલા, મધ ૧ તોલો. હલદરનો ભુંકો બે વાલ, ચુખડનો વસારો બે વાલ, એક વખતમાં પીવું એ મુજબ દીનમાં ૩ વાર પીવું
- જ. દરસ માટે—હલદરના ગાડીઆને થોરના દુધમાં ૭ પટ આપીને તેને પાણીમાં ઘમી મસા ઉપર લગાડે તો મસા મટે, દરડેની છાલ ૦૧ થી ૦૧૧ તોલો, જુનો ગોળ ૧ તોલો એને પાણી મ પળાત્રી પાણી રોજ ઘણા દીવસ સેવન કરે ચુનો, સાજીખાર, ખડીઓ ખાર, મોરથુથુ સલાગે લઈ લીજુના રસમાં ૩ દીવસ બીજવીને મસા ઉપર લગાડે તો મસા મટે
- ઝંટની ભડી બગડે. એવું કહેવામાં આવે છે જે, જે ભડીમાં હલડ નાખે તો આખી ભડી બગડે
- ઞ. આખના પાપણુ ખરી પડે તેનો ઠલાજ—ખાટા લીજુને કાપીને બે ફાળ કરવી, અંદરના બી કાઢાડી નાખવા બે ફાડતી વચ્ચે હળ નો ગાંડીઓ મુકીને તેને બાંધી લેવું. લીજુ સકાઈ ગયા પછી હળદરનો ગાંડીઓ કાઢાડી મધ સાથે ઘસીને આંખે આજવું
આંખ રાત્રી થાય તો ઉપલો બનેલો હળદરનો ગાંડીઓ મધ સાથે ઘસી આંખે અંજન કરવું
આંખે સફેતી મારતી હોય તો લીજુમાં પાકેલો હળડનો ગાંડીઓ ગાય

ના દુધમાં ધસીને અજન કરવું

ક. મરદને શક્તી વધે—હલદને ગાયના પી-તાના પાણીમાં ભોજવી સુકાવીને ખાવામાં લેવી

ખ. આખે જાખ હોય તે મટે—હળદરને ગાંડીઓ ચીનાઈ સાકર, રતાજલી, પાણી સાથે ધસીને આખની આસપાસ લગાડી ૩ કલાક રહેવા દેવું. રોજ નવું ધસીને લગાડવું

ગ. આગર—લીલી હરડેનો રસ ૧ તોલો રોજ મધ સાથે પાવો

ઘ. આંખો લાલ થાય તે માટે—લીલી હળદર સાકર, મીઠી મેરડી, જીરું સંભાળે મેળવી તે બકરીના દુધમાં ભોજવી આખ ઉપર અને આસપાસ લગાડવું, વાગવાથી અથવા ગરમીથી જામી ગયલું લોહી ટુટી જશે.

છ. કસારી દુર થાય—હળદર અને ચુનાની કાક ફેરોસીન તેલ સાથે ગોળા બનાવી તે ગોળાઓ કસારીઓની જગા પર મુકવી

જ. કંઠમાળાના દરદીને ગળા પર લગાડે—હળદર અને સમદરફળ પાણી સાથે ધસીને લગાડે

ઝ. દરાઝ માટે—હલડને બાળીને ચુણા અને પાણી સાથે મેળવી લગાડે.

ટ. ખાસી—હળદર સેકાને સુતી વેળા ચાવી ખાઓ.

ડ. હાથીપગ—એનું ચુગલુ ગોમુત સાથે પાવું. ૧) વરસનો વ્યાધી દુર થશે

ડ. હરસ—તુવરની દાળમાં હળડને ગાંડીઓ ભાકવો કાચદામાં સુકવવો.

પાણીમાં ધસી લેપ કરવો. મૂળ નરમ પડી સણકા તરત બધે થસે

૮. જામરો, ઝૂળું આખની રતાસ—તુવરની દાળમાં બાફેલી

હળડ પાણીમાં ધસી સુરજ અસ્ત પામવા પહેલાં અજન કરવું.

છ. હરસ—૦૧ તોલો હળદર સેકેલી કુમારના ગર્ભ સાથે ૭) દીન ખાવી.

૧૧. સસણી—૦૧ તોલો ગોમુત ૨) વાર ગાળતેમારવાલરહળદર નાખી પાવું.

આખના રોગ—હળદર બકરીના માખણમાં ધસીને નાખની પાસેના

આખના ખુનામાં જરા મુકવી.

- ક મગજે વાઈ—ખ્યાન ખરાબર રહે નહી—હલદર અને સાકર દરેક ના
તોલો પાણી સાથે દીનમા ૨) વાર ખાવી
- ખ હીમજી હરડે તોલા ૫)ને ૧) શેર પાણીમાં ઉકાળીને ના શેર રાખી
તેના ત્રણ ભાગ ૧) દીનમા લેવા.
- ગ પ્તીફ-ખરત્ર—માટે હળદર ભુંકા ના તોલો અને કુમારનો રસ ૪
તોલા મેળવી દીનમા બે વાર પીવે.
- ઘ મસા ખરી પડે—ગોળ, ચીત્રક, ટેંકણખાર, હલદર સભાગે લઘ
લેપડી કરી મસા ઇંપર મુકે તો ખરી પડે
- ચ પરમો મટે—આમળા સુકા રા તોલા, હળદર ના તોલો, પાણી સેર
ના ને ૩) કલાક ભીજવી રાખે પછી ઉકાળીને ૩) તોલા પાણી રાખી
અંદર ના તોલો મધ મેળવી પીએ એ મુજબ દીનમાં ૩)વાર
પીએ
- છ હરસ (કફના) મટે—હળડના ગાઠીઆને યુઅરના દુધમાં ૭)વાર પત
આપે તે પાણીમા ઘસી મસાપર લગાડે.

હળદર વાસાનગરી

- જ પાકું રહે—હળદરના ભુકાને ૪) વરસના છોકરાના મુતરમાં ખખડાવી
તેનો પટો કરી પાકા ઉપર મુકે અને તે ૩) ૪) દીન પાકાં
ઉપર રહેવા દીએ.

હવા.

- ઝ મુંઝવણ મટે—શ્વાસોશ્વાસ લીધાથી તરત મટે.
શ્વાસોશ્વાસ—ફેફસાંમા બરાબર એવી રીતે ચોખ્ખી હવા જથાબંધ
શ્વાસમાં લેવી, રોકી શકાય ત્યાં સુધી રોકવી, પછી ધીરે ધીરે
બહાર કાઢવી, ક્ષય રોગને ચોખ્ખી હવા ફાયદો કરે છે.
- ટ. જઠર, આંતરડાં—જઠર અને આંતરડાના વ્યાધી ઘટે છે, ખેતરોની
ખુલ્લી હવા ખાવાથી એ વ્યાધી ઘટે છે અને લુખ વધુ લાગે છે.

ઓક્સીજન હવા વધુ જથ્થામાં પટમાં જાય તેમ ફાયરો છે.
 ખરાબ હવા, જનજંતી હવા બનતા સુધી ઓછી લેવા.
 મો હવા અને એક હવા, જે દરદ હવાથી સારા ન થાય તે ઓખળી
 હવાથી સારા થાય છે
 ખાસીનું જોર કમી થાય—શ્વામાશ્વાસ લીધાથી ખાસી નરમ પડે છે

હાડકાં

ક હાકણુ માટે—હાડકાનો ના તોલો ખારીક ભુકા, પાણી સાથે પાવાય છે.
 કાલમો—હાડકાને કાદવના વાસણમાં પેક કરી સળગાવવું. તે વાસણ
 ટંકુ પડે ત્યાં સુધી હવા તેમાં ન જવા દીએ તો કાલમો થાય હવા
 જાય તો ખાખ બને
 ખ લગદર માટે માણસના હાડકાના ખારીક ભુકાનો મલમ કરવો, તેને
 રેમમના કાકરા પર લગાડવો અને લગદરમાં મુકવો અથવા હાડકું
 પાણીમાં ઘસી લગતદરની અદર અને ઉપર મુકવું.

હાથીદાંત

ગ. કુલુ—હાથીદાંતને, જાસમાં ઘસીને આખમાં આજે તો કુલુ કપાય
 ઘ. હરસ ઉપર ધુમાડી લસણના છોડાં (ફેતરા), બેસના સીંગડાના છોડાં
 પક્ષી ચામાચીદીઆની અગ્રાર, હાથીદાંતનો વેહર, માછલાના ભીંગરા,
 એમાંથી કાઢીને એક લેવું જમીનમાં એ વેહેત ઉંડો ખાડો ખાણી તેમાં
 દેવતા મુકી તે ઉપર ઉપલો ભુકા ના તોલો ચા વધુ મુકવો ખાડા
 પર ઉઠોણી અથવા ઘટીનું પડ મુકવું, અને તે ઉપર એવી રીતે
 ચપટ બેસવું કે સઘળી ધુંધ ગુદાને લાગે. ના કલાક ધુંધ લેવી

હારકણાનો=હારકટીલો

ચ. ઢીલી નસ મજબુત થાય—હારકણાતા નામનું જનવરનું તેલ
 સાડાના તેલ માફક કાઢે. આ તેલ બહુ જલદ છે, તેલ નસપર

લગાડી બકરાની મુડીના ગાંસનો ખીમો આંધ્ર અને ઉપર ઉલટા પાન આંધ્ર. સોજો આવે (ઉડે) તો ગાયનું ઘી રાજ બેવાર ચોપડવું દારકડીલો, સરદા, અને સાદાડાની જાતનું વાળ ઝેરી જનવર છે એની પ્રકૃતી આખું અધાપો આવે એનું માસ જરાખી ખાધામા આવે તો મરણ નીપજે. એ ઘણી જાતના રગ અફલે છે

હીરાકસી

૬. લોહી સાફ કરનારો ગોળા (Blood purifying pill) સભાગે બિગડમી, અને પાણી એળાએ, ગુદર સાથે મેલવી, ચાર એનનો ગળાએ ખનાવવી તેનાથી એક ગોળા દિનમા રાજવાર ખાધા પછી લેવા, આવી લોહી સાફ થાય છે
- ખ. હાથાગો બિપર હીરાકસી અને મેલારસનો મલમ લગાડવે
- ગ. આનાબુ તેમ—હીરાકસીનું પાણી આમળાને લગાડે તો આમળા ખેન છે
- ઘ. જખમ જલદી રહે—હીરાકસીના પાણીથી જખમ પાવે
- ચ. દસનાન છટે, દુખારો બધા પર હીરાકસી, એળાએ હીરાખેર સભાગે મેળવી તેની પ એનની ગોળી ખનાવી રોજ એ ખાવી
- છ. દંડ કાં માટે કાચાકારક લેપ—આડાનું છીર, (દુધ) ગોળા, ચીત્રક, થોરનું છીર, દળીમુળ, બીનાસુ સાધાનણ, હીરાકસી, આ સધળા મેળવી લેપ કરવો
- જ. રાફેદ અને કાળો કાહોડ ગમે—લીમડાનો ૨ માનો ખનાવવો ૧ પેમો તેમાં એસાડવો જેમ ચીત્ર મીકકો ખતે છે તેમ કરવું એક લોહાની સાફ કરેલી કદમ્બમા ૧ તોલો હીરાકસી નાખવી, તેની અદર મુળાના પાતરાનો રસ નાખતા જવું અને પેા પદસાથી જડેલા લીમડાના માટાથી ઘુટવું. લીમડાનો સોટો કાળો થાય અને હીરાકસી બીલકુળ મળી જાય ત્યા સુધી ખરણ કરવું. હવે લીમડાના સોતાને જેમ સુખર ઘસીએ તેમ પાણીમા ઘસીને કાહોડ ઉપર રોજ પતલુ લગાડીઆ કરવું

હીરા દકન.

- ક. મસા--મસા ઉપર હીરાદકનનો ભુકો લગાડે તો મસા ખરી પડે.
મસા-હીરાદકન ઠા તોલો, કાળા મરી ઠા તોલો વાટી, મેળવીને ખાય,
ઉપરથી છાસ મેર ૧ પીએ તો હરસ નીકળી પડે (૫૫ ઇલાજ
ધણા જાણીતો છે.) ૪ દિવસ આ ઇલાજ ચાલુ રાખે.
- ખ. લોહી--પેટમાના સઘળી જાતના નીકળતા લોહી હીરાદકન ખાવાથી
બંધ પડે છે
- ગ. માઉસ--કોહતા માઉસની ઉપર હીરાદકન લગાડે તો માઉસ સફા થાય
અને રૂઝ આવે
- ઘ. હરસનો મલમ--હીરાદકન તોલો ૦૫, બોદાર ૦૫, સંગજીર ૦૫, અશીણ
૦૫, કપુર ૦૫ અને માખણ ૧૪ તોલા લઈ મલમ બનાવી સફરા
ઉપર લગાડવાથી એ રોગ મટ છે
- ચ. ખરસવું જાય--બાફેલા વેગળના રસમા હીરાદકન મેળવી લગાડે તો
સાર થાય છે.
- છ. દાંત હાલે તે માટે--હીરાદકન ૫ તોા, બોદાર ૫ તોા, ફટકા, ૨ તોા
(ફટકા ઝુળવેલી હોય તો ૧૫ તોલો) મોનાગેડ ૦૫ તોા, એનુ મજન
બનાવી દાંતે ધસે.

હીરાબોર

- જ. માથાનો દુખાવો--હીરાબોર અને સરકા મેળવી માથે લેપ કરે.
- ઝ. નાકમાથી લોહાં, પડે પડે--તો હીરાબોરનો ધુમાડો નાકે લેવો.
- ટ. દાંતમાથી લોહી, પડે, પાણી નીકળે તો--હીરાબોરના કોગળા કરે
- ડ. ખાંસીની ગોળી--હીરાબોર, અશીણ, સીલારસ સરખે ભાગે મેળવી
મગ જેવડી ગોળી કરી ૯ ગોળી રોજ ખાવી. ઉપાય ધણો સારો છે.
- ડ. દાંત કોહેલાની ઉપર હીરાબોર મુકે તો દાંત નીકળી જાય એવું કેટ
લાક વેદ કહે છે. અગ્રેજી વૈદ્યામા તો એનો ભુકો, દાંતને ધસવાના
મંજનમા વપરાય છે તે પારાને કાવત આપે છે.

ક દાંત ભાંજેલો હોય તે ઉપર હીરાભેરને લુગડામાં મુકી તેની પોટલી દાંત ઉપર વાર વાર મુકવી. ૩, ૪ દીનમાં બાકી રહેલો દાંત નીકળી જશે.

હીંગ

અ દમ તથા સાહસનો ઉપાય—તપાકુ ૪ વરસનો જીનો ૧ તોલો, હીંગ ચોખ્ખી ૧ તોલો. ગોળ ૫ વરસનો ૪૦ તોલા, આ બધાને મેળવી ૧ ગોળો બનાવી તે ગોળાને ૧ મેર અરડના આટાનો લેપ કરવો જમીનમાં ખાડો ૧ હાથ ચોરસ ખોદી તેમાં જાણી અથવા રાણી જાખરી મુકી વચ્ચે ગોળો રાખી સળગાવવું અળી રહેને તે ખાડો પુરી નાખી ૧ રાત તે ગોળો ખાડામાં રહેવા દેવો. પછી અફરની દવામાંથી વાલ ૧, ખાવાના પાન સાથ ચાલુ ધણી દીવસ ખાવી

ગ નાડનીકળે તે દરદીને હીંગ ખવાડે તો દરદ નરમ પડી જાય, ૧ વાલ હીંગ દીવસમાં બેવા ગળાવવી

ઘ. દાદમાં કીડા પડેલા હોય તો હીંગ અને બોચરીગના બીજ સંભાગે આતસ ઉપર મેલીને તેનો ધૂમાડો દુખતા દાંત ઉપર લેવો

ચ, ચાંડીઆ (તીજરી) નાવ માટે—૧ વાલ હીંગની ગોળી બનાવી સહવાર સાજ બુખે પેટે ગળવી.

છ આધાસીસી માથાનો દુખાવો—હીંગ ૧ વાલને નગોડના પાતરા ૧ તોલા સાથ વાટી તેની પોટલી કરીને તેમાંથી ૫ થી ૧૦ ટીપા નાકમાં નાખવા.

જ. દરાઝ માટે—હીંગને લીળુના રસમાં ધમીને ચોપડે.

ઝ. સ્ત્રીને દસ્તાન છુટે—૦૧ વાલ હીંગ અને ૦૧ વાલ સીધવની ગોળી કરી દીવસમાં બે વાર ખવાડે.

ટ સ્ત્રીને દસ્તાન બંધ થાય—ગળીનું મુળ ૦૧ તોલો, ચોખ્ખાના ધુનમાં ધસીને દીવસમાં બેવાર ૭ દીન પાવું

ડ. કાનનો બેહેરાટ જાય—હીંગ ૧ વાલ, સ્ત્રીના થાનના દુધમાં ધસી

ગરમ કર્મ તેના દસ દોષા કાનમાં નાખવા

ક ધાવણની ઉલટી અથ પડે—હીંગ ૧ ભાગ, અરીણુ અરધો ભાગ
પાણી પી સાથ મેળવી મરી જેવો ગાળો બનાવવી. અરધી અથવા
આખી ગોળા (ઉમરના પ્રમાણમાં) પાણીમાં ઘસીને દીવસમાં બે
ગર બાપવી બાલકના પેટમાં ધાવણ ન દકતુ હોય તે રક્ષી
શકે. શી વખતુ કહે છે જે દોષા ખાતમાં લેવી હોય ત્યારે તેને
જરૂર મેંદ્રી ગરમ કરી વાપવી. જરૂર મેંદ્રી ઇંગ રખા દવાને
ઉલટી કગલે છે અથવા કાતી ઉપર પ્રથમ કહે છે

ખ. અધાસીસી માટે દવાજા—૧ વાવ તમને બા તાવા પાણીમાં વાગી
તેના દોષા નાકમાં નાખવાથી માયુ દુઃખતુ મધ પડે છે.

ગ. કાનના દુખાવા માટે—હીંગનો બકેલામાં દાખવો.

ઘ. દરસના મમા ખર્ચા પડે તાગ નાકના દીવેલાની મીચ ૧૦ ભાગ,
વાસણની ૧૦ ભાગ ૧૦ ભાગ પોષાતે ૧૦ ભાગ પાણીમાં મમા કોણ
મમા બા દીવન અથુ બે ભાગ પડી વા

ચ. અગ્નિ માટે—હીંગ પીપર ૨૦ ભાગ મરી, અજના અથવા
પનાગ મેળવી ૨ ભાગ રાત્રી પાણીમાં રાત્રી ૩ વાર વા

જ. પાણી રાખન સગ તો તે પાણીમાં કાળે ૧૦ ભાગ રાખ
દાગ મદા રાખ

ઝ. જખન કરતા રાખ નાક મદા—સાથ, નીચા, દાગને માથામાં
મગાતા જખમ પર વગાડે ૧ રાત્રી નહી

હીંગળો

ઝ. વીલી નસ માટે, શકતીના લેપ—હીંગળો, કપૂર, જવખાર સભાગ
ત્રણ મધ સાથે લેપ લગાડે

હાંડીઆકરણુ=તવળની (કાઠીઆવાડમાં)

હુલ,હુલ (ફારસીમાં)

ક મેલેરીઆ તાવ માટે એ અકસીર છે આ છોડનો કોઈપણ ભાગ
ખેઆની વજનમા પાણી સાથે આપવો. જેમ વધારે ગંધવાળો
છોડ તેમ ગુણુ વધારે છે

હુરહુરા.

ખ. હાકણુ માટે ધલાજ—હુરહુરાના પાતરાને છુદીને તેની લેપરી બધે
લાથના અગુદાની નીચેની તરફ ઉપર હાકણુ થકે થતા પેહેલા
બાધે અને પછી દીવસ ચાલે રાખે

હાડસંધી

એનો વેળા ચાલ છે

ગ ભાગે ૧ હાડકુ—એ ઉપર પાલો ૩ દીન બાધ. રગતરોલીફાની જાલ પણુ
આ મુજબ બધાય છે.

સમાપ્ત

છાતા પાતા મરી મસાલાનું સાંકળીઝો.

અજીરણ	૮ ક, ૨૧ ગ, ૨૭ ખ, ૭૮ ધ, ૮૩ ગ, ૧૦૨ ધ, ૧૧૩ ગ જુઓ “ જુખ ” ૧૩૧ ધ, જુઓ “ જુખ લાગે ” જુખ વધે ” “ પાચન શક્તી ” “ ખોરાક મચે ” ૨૮૧ ખ, ૨૮૨ ક, ૩૨૯ જ, ૨, ૩૩૯ ક, ૩૭૦ ચ, ૩૩૦ ચ, ૩૩૯ ક, ૩૫૮ ખ, ૩૨૯ ટ, જુઓ “ મરડો ” ૫ ખ, ૨૨ ઝ, ૫૭ ચ, ૬૦ ડ, ૧૫૬ ટ, ૧૬૩ ઝ, ૮, ૨૨૦ છ, ૨૨૧ જ, ૨૨૬ છ, ૨૨૭ ટ, ૨૪૬ ગ, “ સમ્રહણી ” ૨૭ ખ, ગ, ૨૯૦ ડ, છ, ૨૯૧ ચ, ૩૩૦ ઢ, ૩૩૨ ક, જુઓ હેડકી, ૩૧ ગ, ૭૦ ક, ૮૫ ખ. ૧૭૩ ગ, ૧૮૩ છ, ૧૯૭ ઝ, ૧૯૮ ચ, ૨૦૭ ખ, ૨૨૫ ધ, ૨૬૫ જ, ૨૬૬ જ, ૨૬૯ છ, ૨૮૧ છ, ૩૦૯ ટ, ૩૩૦ ક, ૩૫૭ ગ,
અતીસાર	જુઓ “ આમન ”
અદગસી	જુઓ “ કુંઠ ”
અમાન.	જુઓ “ લકવો ”
અવાજ ખુલે.	જુઓ “ સારંગ, ” “ ગોળીમા આંતરકું, ” ૨ ક, ૧૩ છ, ૨૬ ધ, ૩૧ ડ, ૩૨ ધ, ૭૮ છ, ૯૧ ક, ૧૩૦ જ, ૧૪૨ ચ, ૧૫૬ ક, ૬, ૨૦૦ ધ “ આંતરકું ઉતરે ” ૨૪૨ ડ ૨૫૫ ઢ, ૨૫૬ ક, ૧૮૧ ગ, જુઓ “ અશીષુતું જેહેર ”
અરધાંગ.	૨૭૮ છ,
અ તરગળ.	જુઓ “ જુખ વધે ”
અશીષુતું જેહેર.	૧૩૨ ગ, ૨૭૪ ટ.
અળાઈ.	૩૪ ચ, ૮૯ ગ, ધ, ચ, ૧૨૬ ક, ૨૧૫ ઝ, ૬, ૩૫૫ ખ, ૩૬૪ ગ,
અરૂચી.	
આળકોદોલ,	
આગરૂ.	

આધાસીસી.	૯૭ જ, ૧૦૬ ધ, ૧૨૩ છ, ૧૪૫ ખ, ૬, ૧૫૧ ચ, ૧૫૨ ટ, જી, ૧૫૩ ક, ૧૫૮ ચ, ૧૬૬ ખ, ૧૬૩ ચ, ૧૬૮ ટ, ૨૧૭ ધ, ૨૩૧ ખ, ૨૩૩ ચ, ૨૩૫ છ. ૩૦૫ ગ, ૬, ૩૪૫ ક, ૩૫૯ ધ, છ, ૩૬૯ છ, ૩૭૦ ખ,
આમવાયુ.	૮૮ ડ, જીઓ મરડો. ૧૨૯ આ. “આમ”
આફળો.	૬૭ ગ, ૧૫૩ જ, ૧૬૩ ધ, ઝ, ટ, ૨૪૨ ટ, ૩૩૯ ક, ૩૪૮ ક,
આમન.	૧૩ ગ, ૫૯ ગ, ધ, ૯૦ ક, જીઓ “ઝીની જાત” ૧૭૪ ઝ, ૨૦૩ ગ, ૨૦૪ ડ, ૨૩૯ ટ, ૨૪૫ ખ, જ, ૨૫૬ ઝ, ૨૬૮ જ, ૩૬૭ ગ, ૨૬૬ છ,
આસવ.	
આતેષક.	જીઓ “વિષકુટક” ૨૭૮ ગ,
આયોદો કારમ.	૧૬૧ ધ,
ધ્યાદ દાસ વધે.	જીઓ “મન શક્તી” “ભુધી વધે” ૨૯૬ ઝ, ૩૪૨ ખ, ૩૮૧ ખ, ૩૦૨ જ, ૩૩૨ ખ, ધ,
બિનમાદ	જીઓ “ધેલાપાણુ” “મગજની ‘બીમારી” “ભમરી”
બિનવા.	જીઓ ‘ઉકલાટ’
ઉકળાટ સરીર.	૨૫ ખ, જીઓ ‘શરીરે ગરમી’ ‘ચસકા’
ઉદાસી.	જીઓ ‘ગમેગીની’ ૫ ચ, ૬ ખ, ૧૨૬ ચ, ૫૧ જ, ૧૬૨ ગ, ૧૮૬ ક, ‘જીઓ દલગીરી.’
ઉજાતી.	૭ ચ, ૧૫ ધ, ૬૯ ધ, ૮૦ ક, ૧૧૪ જ. જીઓ “ઓકારી” ૪૫ છ, ૧૫૨ જ, ૧૭૨ જ, ૧૯૯ ઝ, ૨૦૭ છ, ૨૨૦ ક, ૨૫૯ છ, ૧૮૫ છ, ૨૫૨ ઝ, ૧૮ ચ, જીઓ “લોહીનુ બગડવું.”
બિપદંશ.	
બિજગરો.	૨૮૪ ખ,
બિપણીઉ.	જીઓ ‘સસણી’ ૩૩ ક, ૧૦૭ આ.
ઉધરસ.	જીઓ “ખાસી,” ૧૩૧ ડ.
ઉધાધ.	જીઓ “જીવજંતુ” ૧૧૩ જ,

ઉધ લાવે.	૧૦ ગ, ધ, ૧ છ, ૧૨૮ જ, ૩૦૧ ચ, ૩૨૪ ઝ, ૩૩૭ ખ, ગ, ૩૫૮ ઝ, ૨૩૫ ઠ, ૨૨૪ ક, ૨૨૦ ક, ૧૬૬ ક, ૧૬૪ ક,
ભિંદરી.	૯ જ, ૨૪ ક, ૧૦૯ જ, ૧૧૩ ક, ૧૫૧ ગ, ૨૪૫ ચ,
ભિંદર નાસે.	૮૧ ગ, ૨૪૧ ઝ,
ભટાંટીઉં.	૨૩૨ ચ,
ઉલટી ગર્ભણીને.	૧૭૪ ખ, જુઓ “ સ્ત્રી ગર્ભણીને બળતી ”
ભિંધમાં બાળક મુતરે.	જુઓ “ પીસાળ ઉંધમાં ”
ઝોકારી.	જુઓ “ બિલટી ” ૪૫ છ. ૨૬૩ ધ, ૨૮૦ ધ, ૨૮૧ છ, ૩૭૦ ક, ૩૧૪ ચ, ૨૯૦ ધ, ૨૯૧ ધ. ૨૮૪ જ, ૧૭: છ,
ઝોછા.	જુઓ “ અખિના દરદો ”
અધાપો.	જુઓ ‘ ગોળી મોટી ’
અંડમધ્ધી.	જુઓ ‘ સરદી બચ્ચાને ’ ૧૬૯ ધ, ૧૯૯ ધ,
અંકડી.	૧૩ ચ, ૨૪ ધ, ૨૬ ક, ખ, ૨૭ દ, ૮૪ ધ, ચ, ૯૬ ચ, ૧૦૪ ધ, ૧૨૪ ખ, ધ, ૧૨૫ ધ, ૧૫૫ છ, ૧૫૬ ગ, ૧૬૦ ચ, ૧૬૧ છ, ૧૬૩ જ, ૧૬૩ જ, ૨૦૩ ચ, ૨૦૫ ખ, ૨૧૬, ૨૨૧ ખ, ૨૨૭ દ, ૨૩૪ ખ, છ, ૬, ૨૫૯ ચ, ૨૬૦ ક, ૨૬૮ દ, ૨૮૩ ધ, છ, ૨૮૭ ખ ૩૩૩ છ, ૩૩૭ ક, ૩૫૬ ધ, ૩૫૮ ગ, ઠ.
આખના દરદો.	૩૧૨ ક, ૬, ૩૩૬ ઝ, ૩૬૪ ખ, ધ, ૬, ત, ૩૦૫ ક, ૮, ૩૧૦ ગ, ૩૧૨ ચ, છ. ૩૧૫ જ, ૩૧૮ ધ, ૮, ૩૨૪ ખ,
આખમાં ખીળ.	૧૨ ખ, ૧૨૪ ખ, જુઓ ‘ ખીળ ’
આંખે તેજ.	૨૧ છ, ૧૧૯ છ, ૧૮૧ દ, ૨૫૧ ચ, ૩૦૪ ચ, ૩૫૬ ક, ૩૨૬ છ, ૩૧૪ ધ,
આંબની.	૧૨૪ છ, ૨૨૯ ખ,
આંટણુ.	૫૯ ક, ૧૧૨ ક, ૨૦૧ ગ,
આંજળ પેરે.	૫૨ ચ, ૫૫ ક, ૩૨૮ જ,

અગળા ખરી પડે	જુઓ 'ચાકાં રગત પીતનાં'
આંતરડાંના દરદો.	૭ ધ, ૧૪૦ ગ. ૩૬૫ જ, ૩૩૧ ડ,
આંખમાં કચરો જાય.	૫૬૯ ક,
આંતરડું વળખાઓ.	જુઓ 'ગાંઠ ખસે' ૧૯૫ ચ,
આંતરડું ઊતરે.	જુઓ 'અતરગળ' 'ગોળી મોટી'
આંચકી.	જુઓ 'અડગરી'
આંખનો મોતીઓ.	જુઓ 'મોતીઓ'
આંખના પાપણુ.	જુઓ 'પાપણુ'
આંખે તમ્મર.	૩૦૪ ડ,
આંખવાયુ.	જુઓ 'મરડો' ૨૭૧ ખ, ૨૯૧ ચ,
આંચકી.	જુઓ 'અડગરી'
આંકડી.	૨૭૩ ગ, જુઓ 'ઉપળાઈ'
આંખનો મોતીઓ.	જુઓ 'મોતીઓ'
આંખનું કુલું.	જુઓ 'કુલું'
કફ.	જુઓ 'ખાસી' 'મળમા' 'હાફલુ દન' ૧૯૮ ક, ૧૫૪ ટ, ૧૪૨ ધ. જ, ગ, ૨૪૮, ૧૫૮,
કબજીયાત.	જુઓ 'ઝાડાનો કબજીયાત' ૩૩૨ છ, ૨૮૧ ખ, ૩૩૩ ધ, 'બધકાસ'
કપાળનો કીડો.	જુઓ 'કીડો કપાળમાં'
કમરનો દુખાવો.	૮૨ ચ, જુઓ 'ચક્કા' 'સધી વા'
કમળ સુધરે.	જુઓ 'સ્ત્રી ગર્ભ ૧૦૬ ગ,
કફજવર.	જુઓ 'ત્રીદોશ'
કમળો.	૧૪ ધ, ૨૫ ટ, ૩૫ જ, ૩૮ ઝ, ૪૫ ધ. ૮૮ છ ૪૯ ચ, ૫૮ જ, ૬૬ ચ, ૬૭ ઝ, ૭૭ ક, ચ, ૯૧ જ, ૯૭ છ, ૯૮ ધ, ૧૦૮ ખ, ૧૨૫ ખ ૧૪૦ ચ, ૧૪૯ ગ, છ, ૧૫૦ ચ, ૧૫૦ જ, ૧૬૨ ખ, ૧૭૧ ક, ધ, ૧૭૩ ખ, ૧૭૪ ખ ૨૦૪ ક, ટ, ૨૧૬, ૨૧૭ ચ, ૨૨૮ ગ, ૨૬૧ ગ, ૨૭૬ જ, ૨૮૩ ખ, ઝ, ટ, ૨૯૩ ચ, ૩૦૩ ડ, ૩૦૫ છ, ૩૧૩ છ, ૩૧૪ ઝ, ૩૧૫ ડ, ૩૪૧ ખ, ૩૪૨ ખ, ૩૫૫ ગ, ૩૫૮ ક, ટ,

કરમ.	૨ ખ, ૨૩ ડ, ૩૧ ધ, ૪૬ ઠ, ૫૫ ખ, ૬૨ છ, ૬૭ ધ, જ, ઠ, ૬૮ ક, ખ, ગ, ધ, ચ, ૮૦ ગ, ૧૦૨ ઠ, ૧૩૩ છ, ૧૩૯ ઠ, ૧૫૯ ચ, ૧૮૦ છ, ૧૮૪ ડ, ૧૮૮ જ, ૨૭૫ ગ, ૨૯૨ ઝ, ૨૯૩ ધ, છ, જ, ઝ, ૩૦૪ ટ, ૩૦૫ (પ) ૩૨૪ જ, ધ, ૩૨૯ છ, ૩૩૩ ખ, ૩૫૨ છ.	
કરોળીઓ.	૫૩ છ, ૮૦ ગ, ૧૧૪ ચ, ૧૨૦ ચ, જુઓ 'છીપ' ૧૫૨ ચ, ૧૭૩ ધ, ૨૪૦ ક, ૩૨૨ ધ, ૩૨૮ ખ, ૩૬૭ ગ, ૩૬૧ ખ.	
કળેજાંના દરદ.	૩ છ, ૧૩ ખ, ૧૬ ધ, ચ, ૩૨ છ, ૩૩, ખ, ૪૬ ધ, જ, ટ, ૪૮ છ, ૭૭ ક, ચ, ૯૭ છ, ૧૮૦ ઝ, ૧૮૧ ચ, ૨૨૮ ગ, જુઓ 'બહેરાળ' ૩૦૮ ક, ૩૧૪ ઢ, ૩૩૮ ગ, ૩૪૭ છ, ૩૫૫ ડ, ૧૩૨ ધ,	
કનક તેલ.	જુઓ 'સીનું કસતાવું'	
કસ્તાવું.	૧૯૮ જી,	
કળાતર દુર ચાએ	જુઓ "કાંટા"	
કવચના કાંટા	જુઓ 'ગાઠ' ૧૫૨ ગ, ૨૬૨ ઝ, ૨૬૪ ક, ૨૬૬ ધ, ૨૮૭ ધ, ૨૮૯ ઠ, ૨૯૦ ચ,	
કાખખસાદી.	૨ ધ, ૧૬ ઠ, ૧૮ ઝ, ૪૩ જ, ૫૪ ધ, ૪૧ ક, ખ, ૧૦૩ ધ, જુઓ "બેહેરાટ" ૧૫૩ ગ, ૧૬૯ છ, ૧૭૧ ખ. ૨૨૨ ટ, ૨૩૫ ક, ૨૪૫ ડ, ૨૭૨ ગ, ૨૭૩ જ, ૨૯૬ ક, ૩૩૩ જી, ૩૫૨ ગ, ૨૭૨ જ, ૬૦ ચ, ૧૩ ગ, ૯૦ ગ, ૧૦૯ ધ, ૨૪૮ ચ, ૧૫૯ ઝ, ૧૬૨ ચ, ૧૬૭ ઢ, ૨૦૩ ક, ૨૦૫ ચ, ૨૦૭ ધ, ૨૫૬ ચ,	
નાનો દુખાવો.	}	૨૪૮ ગ,
નાનો બેહેરાટ		૧૬૨ ટ,
નાનાં રસી.		૩૫૩ છ, જુઓ "મસા સરીર"
કાનમાં કાનકચુરો.		
કાન પાકે.		
કાનમાં માંકર.		
કાનમાં મચ્છર.		
કાળાતલ.		

કાનમા ક સારા બોલે. ૨૬૭ ગ,

કીડ.

૨૩ ગ, ૨૫ ચ, ૫૨ ખ, ૬૭ છ, ૮૯ ઝ, ૯૭
ગ, ચ, ૯૪ ટ, જુઓ 'ખુજલી' ૧૭૮ ઠ, ૧૮૪
ઠ, ૨૧૪ ચ, ૨૧૫ ખ, ૨૮૩ છ, ૩૬૦ જ, ૩૬૧ જી,

કીડા મરે.

૭૫ છ, જુઓ 'જીવજંતુ મરે' ૨૨૭ ક, ૨૩૫ ચ, ૭૫ છ,

કીડો કપાળનો.

કીડીઓ નાહસે.

૯૨ ટ, જુઓ 'જીવજંતુ'

કુકડીઆ ખાંસી.

જુઓ 'ખાસી ગુંચની' 'હડકીની ખાસી' 'ગુંચની
ખાસી' 'ખાંસી ગુંચની' ૨૧૦ ખ, ૧૮૮ ટ, ૧૩૯ ખ, ૧૭૬ ખ, ૩૫૬ ટ, ૨૭૪ ચ,

કુરકુરી થોડાને.

૩૦૧ ગ, ૨૭૪ ચ,

કોલેરા.

૮ જ, ૧૦ ચ, છ, ૩૨ ગ, ૪૦ જ, ૫૫ ગ, ૫૬ ક, ૩, ૭૯ ક, ખ, ૯૨ ઝ, ૯૩ ધ, ૧૦૫
ધ, ૨૦૮ છ, ૨૩૬ ચ, ૨૪૧ ઠ, ૨૭૦ ધ, ૨૭૧
ઠ, ગ, ૨૮૩ ટ,

કોહોડ સફેદ.

૭ ધ, ૬૬ ખ, ૭૮ ક, ૮૦ ગ, ૮૮ ટ, ૯૨ ક, ૯૩ ચ, છ, ૧૦૬ ચ, ૧૦૯ ક, ૧૨૪ ગ, ઠ, ૧૪૨ જ, ૧૬૭ ડ, ૧૭૬ ટ, ૧૮૫ ઝ, ૨૧૨
ચ, જ, ઝ, ૨૧૩ ક, થી ટ, સુધી. ૨૧૪ ક, ગ, ૨૧૫ ટ, ૨૨૨ ઝ, ૨૨૫ છ, ૧૨૬ ટ, ૨૨૨૭ ઝ, ૨૩૨ ક, ૨૩૩ છ, ૨૪૫ ક, ૨૪૭
ક, ૨૫૬ ટ, ૨૫૭ ખ, ૨૭૮ ધ, ચ, ૨૭૯ ઠ, ૩૦૦ ગ, ૩૦૪ જી, ૩૨૭ છ, ૩૫૪ ખ, ૩૬૭
છ, જ,

કોહોડ કાળો.

૧૮ છ, ૭૬ ધ, ૯૧ ડ, ઠ, ૧૧૭ ગ, ૧૨૦ ધ, ૨૭૮ ઠ, ડ, ૩૫૪ ક, ૩૬૭ જ,

કોહવાટ.

૨૫ જ, ૩૭ ધ, ૪૨ ચ, ૫૦ જ, ૧૩૯ છ, ૨૪૯ જી, ૨૫૩ ક, ૩૧૨ ગ, ૩૨૪ ટ, ૩૬૮ ગ,

કોહરાત્ર માન મહે.

૮૩ ખ,

કાઠાને કઠિવત.	૧૧૩ ગ, “જુઓ અજરથુ”
કાલેરાનો બચાવ.	૨૧૯ ચ, ૨૭૮ ખ,
કંઠ ખુલે.	જુઓ ‘અવાજ’ ૨૪ ચ, ૨૫ ઠ, ૪૯ ટ, ‘ચાગળા નો સોજો’
કંઠમાળા.	૬૩ ચ, ૭૨ ક, ખ, ૮૫ ધ, ૮૬ ખ, ૮૭ ખ, ૧૦૫ ધ, ૧૩૯ ટ, ૨૮૬ ધ, ૩૦૫ ચ, ૩૦૮ ઠ, ૩૦૯ ખ, ૩૧૮ ક, ૩૨૫ છ, જ, ૩૬૭ ખ, ૩૨૬ ક, ૩૬૪ જ, જુઓ ‘ગાંઠ’
કાટા કવચના. }	૧૫૪ ખ, ૧૫૬ ગ,
કાટા હુવરના. }	
કાટો ભાગે.	૫૦ ધ, ૮૧ ચ, ૯૦ ખ, ૨૫૬ ખ, ૨૭૩ ખ.
ખરફસું. }	૨૩ ગ, ૪૪ ખ, ૫૩ ખ, ૭૬ ચ, ૭૮ ખ, ગ,
ખરજવું. }	૧૦૯ છ, ૧૫૫ ખ, ૨૩૩ ધ, ૧૩૮ ટ, ડ, ૧૩૯ ઝ, ચ, ૧૫૯ ટ, ૧૮૮ છ, ૨૦૬ ખ, ૨૧૪ ધ, ૨૩૩ ધ, ૨૫૦ ધ, ૨૭૧ ધ, ૨૯૦ ડ, ૩૪૬ ખ, ૩૬૮ ચ,
ખડી.	૪ ધ, ૫ ધ, ૬ ધ, ૧૫ ક, ૪૦ ખ, ૬૫ ક, ૭૬ જ, ૭૭ ક, ચ, ૬૬ છ, ૯૫ છ, ૧૦૪ ખ, ૧૩૦ ધ, ૩૨૧ ગ,
ખસ	જુઓ “કીડ” “ખરફસું” ૨૧૪ ધ, ૨૨૯ છ,
ખમીર ઉતપત થાય.	૧૩૪ ક,
ખાર.	૨૨ જ,
ખીલ આંખમાં.	જુઓ ‘આંખના દરદ’ ૧૪૫ ક, ૧૫૭ ગ, ૨૬૦ ચ, ૨૪૬ ધ, ૨૪૧ ધ, ૨૨૯ ધ, ૨૨૨ છ, ૨૧૯ જ, ૧૮૪ ચ, ૧૫૯ ક, ૩૦૮ છ, ૩૦૭ જ, ૩૦૬ ઠ, ૩૦૩ ઠ,
ખીલ મોંઢા પર.	૩૭ છ, ૯૫ ઝ, ૧૨૨ ગ, ૧૨૪ ડ, ૧૩૧ ગ,
ખુજલી.	જુઓ ‘કીડ’ ૧૭ જ, ૨૪ ટ, ૮૩ ક, ખ ૯૫ ખ, ૧૦૫ ધ, ૧૫૫ ગ. ૧૬૩ છ, ૨૦૭ ચ, ૨૭૮ ડ, ૨૮૨ ઝ, ૩૦૩ ઝ, ૩૦૬ ટ, ૩૦૯ જ, ૩૨૮ ગ, ૩૫૩ ટ, ૨૪૧ ગ,

પ્રુધ બચાની.	૧૯ ધ,
એન.	જુઓ 'દાંકણ' 'દમ'
ખોરાક હજમ.	૭૭ ખ, ગ, ધ, ૭૮ ગ, ૧૪૦ ધ, 'અજરણુ'
	'ભુખ' જુઓ 'પાચન શક્તી'
ખોરા માથાનો.	જુઓ 'માથાનો ખોરા' 'જિંદગી' ૯૧ ચ, ૧૦૭ ધ,
	૧૨૨ જ, ૧૭૩ ચ, ૧૯૫ ઠ, ઝ, ૨૦૭ ઝ,
	૨૫૪ છ, ૨૩૪ છ, ૨૧૦ ગ, ૧૯૦ છ, જુઓ
	'ભુ' 'નીખ'
ખાંસી ગ્રંથની.	૩૩ ક, જુઓ 'કુકડીઆ' 'હડકી'
ખાંસી.	૭ ઝ, ૩ ધ, ૪ ધ, ૫ ધ, ૬ ક, ધ, ૭ ચ, ૧૫ ખ,
	૧૭ ખ, ગ, ૩૩ ગ, ૫૪ ગ, ૮૮ ઠ, ૮૯ ખ,
	૧૧૨ ટ, ૧૨૩ ઝ, ૧૨૭ ક, ૧૩૦ ધ, ૧૩૩ ખ,
	૧૩૬ ઝ, ૧૩૮ ખ, ઝ, જુઓ 'ઉધરસ' 'કફ'
	૧૪૨ ધ, ૧૫૫ જ, ઝ, ૧૫૬ ક, ખ, ૧૫૯ ધ
	૧૭૮ ક, ૧૮૪ ઝ, ૨૮૧ ટ, ૨૯૪ ખ, ૨૯૬ છ, જ,
	૩૦૦ જ, ૩૨૪ ટ, ૩૬૭ છ, ૩૬૮ ઠ, ૩૬૬
	૩૦૪ ગ, ૨૮૧ ગ, ૨૭૦ ઝ, ૩૬૪ ટ,
	૨૪૪ ત,
	૧૧૬ ધ,
ખોરાક હરદનો.	
ગળામાં હાડકું. ૧	
ગળામાં કાંટો. ૩	
ગળાનો કાકરો.	૧ ઠ, ૧૭૪ ટ, જુઓ "પડજીની" ૨૭૩ ઝ,
ગળાનો સોજો.	૬ ગ, ૭ ગ, ૨૩ ધ, જ, ૨૪ ચ, ૮૫ ક, ૮૯ ક,
	૧૧૨ ઠ, ૧૧૬ ખ, ૧૨૪ જ, ૧૩૧ ઠ, ૩૫૫
	છ, ૨૭૦ ક. ૨૫૫ છ, ૨૩૬ છ, ૧૯૨ ધ,
	૧૮૮ ઠ,
ગર.	જુઓ ગાંઠ,
ગળાસુના.	જુઓ "ગળાનો સોજો"
ગળું ખેઠણું.	જુઓ "ગળાનો સોજો" ૧૩૧ ઠ,
ગર્ભસ્થાન સુધરે. ૧	૨૦ ખ, ૭૪ ખ, ૧૦૬ ગ, ૧૩૦ છ, ૧૮૨ ટ,
ગર્ભ ધારણુ થાય. ૧	ઠ, ૩, ૧૮૩ ક, ૧૯૩ ધ, ૨૦૧ ચ, ૨૨૦
	ઝ, ૩૦૯ ગ, ૨૯૬ ખ, ૨૯૫ ગ, ધ,

ગર્ભપાત અટક	૪૯ ધ. ૧૩૨ ટ,
ગર્ભને નુકશાન થાય	૩૯ ક, જુઓ “ સ્ત્રીના ગર્ભ ” ૧૮૮ ઝ.
ગમગીની	“ જુઓ ઉદાસી ” ૫ ચ, ૩૨ ક, ૫૧ જ, જુઓ “ મગજ ખુશ રહે ” ૩૩૩ ક.
ગરમી કુટી નીકળે	૧૧૮ ચ, જુઓ “ વીષક્રુટક ” ૧૩૩ છ,
ગર ગુમડા	જુઓ ‘ગુમડા’ ૧૨ ગ, ૫૯ ટ, ૧૦ ટ, જુ, ૧૪ ખ, જુ, ૧૦૦ ધ. જુઓ “ ગાઠ ”
ગરમી આવે	(જુઓ “ શરીરે ગરમી ”)
ગળાની ગાંઠ	૨૪૧ ટ, ૧૯૨ ખ, છ,
ગળામા અગન	૧૪૦ છ,
ગળેચુ	૨૪૩ ક.
ગળામા બળગમ	જુઓ ‘ બળગમ ’
ગુજની ગાસી	જુઓ ‘ખાંસી ગુજની’ ૩૩ ધ, ચ, કુકડીઆ ખાંસી.
ગુમડા	જુઓ ‘ગર’ ૨૩ ટ, ‘ગાઠ’
ગુરદાના દરદ	જુઓ ‘પીસાળે પથરી’ ૪૧ ટ, ૯૯ ખ, ૧૦૦ ક.
શુભમ વચુ	૧૩૮ ચ, ૧૫૧ ચ, ૩૧૫ ટ, ટ, ધ, ૩૬૦ ઝ, ૩૬૧ ટ
ગોળીમા આંતરકુ	જુઓ ‘અતરગળ’ ‘સારગ’ ૨ ક, ૩ ગ, જ, ટ,
ગોળીમા હવા	૧૪ ક. ૨૭ ધ. ૧૦ ક. ૧૩૧ ક,
ગોળીમા પાણી	૩ ટ, ૧૧ છ, ૧૨ જ, ૨૭૪ ઝ, ૧૩૧ ક,
ગોળીમા મવાદ	૧૯૧ ખ,
ગોળો પેટમા	૧૫૬ ચ, ૩૦૫ જ,
ગોળીનો સોજો	જુઓ ‘અતરગળ’ ૧૨ જ, ‘૩ધ,’ ૯ ગ, ૧૭૩ ટ
ગોળી મોટી	૧૭૬ ત, ૧૮૦ ખ. ૧૮૧ ધ. ૧૯૧ ક, ૨૦૬, “ ગોળીમા આંતરકુ ” ‘વધરાવળ’ ૨૬૫ છ, ૨૮
	છ, ૨૮૦ ગ, ૨૮૧ ટ, ૨૮૭ ક, ખ, ચ, ૩૦૧ ધ,
	૩૦૭ ગ, છ, ૩૦૮ છ, ૩૨૧ ગ, ૩૨૮ ધ.
ગંડીઓ વા	૨૦ ટ, ૩૮ ધ,
ગાંઠ પીગળે	૫૩ ધ, ૧૦ જુ, જુઓ ‘બદ’ ૭૫ ધ, ૧૨૮ છ, ૧૯૯
	ગ, ૨૩૬ ધ, ૨૫૬ ગ, ૨૫૧ ધ, ૨૭૮ ટ, ૨૯૦ ખ,
	૩૦૦ ક, ૩૦૮ ગ, ૩૨૬ ખ, ગ, ૩૬૧ ગ, ૩૩૨ ગ, ૩૩૬
	છ, જ, ૩૪૦ ધ, ૩૧૦ ધ, ૩૨૭ ગ, ૩૨૯ ટ,

ગાંઠીઓ વા	જુઓ 'ગાંઠીઓ વા'
ગાંઠ પેતની ખસે	૧૮૫ ચ, ૧૩૮ ચ,
ધમ્મા છાતીએ	જુઓ કદ ૧૧ છ, ૧૦૨ છ,
ધર જુઓ	૧૦૭ ખ,
ધડપણ અટકે	૩૫૪ ઝ, ૮,
ધુમરી	જુઓ મમળે 'ભમરી',
ધારાં	જુઓ ચાંદા ૧૦૩ ક,
ધાહ	જુઓ જખમ, ૩૫ ધ, ૭૩ ક,
ધેલાપણું } ૫૧ ક, જુઓ "દીવાનાપણું" ૧૪૭ ધ, ૧૦૬ ક, ૨૨૭ ટ ૧૭૯	ધેળછા } જ, ઝ, ૨૨૩ ચ,
ચરખી તવાએ	૧૮૧ ઝ.
ચસકા	જુઓ "શરીરે ચસકા" ૩૦૧ ક, ૩૨૦ ગ, ચ, ૨૭૭ ગ, ૨૭૮ ઝ, ૩૨૨ ખ.
ચામડીના દરદ	૪૨ ખ, ૪૬ ગ, ૧૧૮ ચ, ૧૩૨ ધ, ૧૩૩ છ.
ચામડી સુંવાળી ચાચ	૧૨, ધ, ૧૦૮ ધ, ૧૧૨ ઝ, ૧૩૪ ખ, ૨૦૯ ધ, ૨૫૫ જ,
ચામડી જાડી	૫૩ ગ, જુઓ ચામડીના કાંદ
ચામડીપર કાળાસ	૧૧૮ ચ, ૧૩૪ ખ, ૨૦૯ જ,
ચુકો	૨૩૪ ધ,
ચાનજી	જુઓ 'ખોરે, 'નીખ'.
ચાઠાં સફેદ	૧૬૧ ચ.
ચાઠાં જુઓ 'રગતપીત'	૪૬ ગ, ૧૧૮ ચ, ૧૨૦ છ,
ચીતભમ	જુઓ 'દીવાનાપણું' 'ધેલાપણું'
ચાંદી	૪૩ ગ, ૧૦૩ ક, ૧૧૧ ખ જુઓ વીધકુટક.
ચાંદા	૧૭ જ, ઝ, ૧૦૩ ક, ૧૧૧ ખ, ૧૬૧ ગ. ૧૮૬ ક.
ચાંચડમરે	૨૬ ખ, જુઓ 'જીવજંતુ મરે'
ચુંક	૧૫૮
છાતીએ દાહ	જુઓ 'પીત', ૪૬ જ, ૩૩૪ ક,
છાતીએ પીત	જુઓ 'દાહ'
છાતીની ખીલીક	૯ ટ,
છાતીએજખમ	જુઓ 'ખજખમ' ૩૩૩ ચ,

છાતી બાલકની ઉપસેલી	૩૬૦ જ,
છાતી સ્ત્રીની	જુઓ 'સ્ત્રીની છાતી'
છાતીનું બોલવું	૩૩ ગ,
છીપ	જુઓ 'કરોળીઓ'
છીક	૫૯ ચ, ૭૫ ઝ, ૧૨૧ જ, ૨૩૮ ટ.
છોકરું ઉંઘમા મુતરે.	૫ જ,
છોકરું મુઝેલું પેટમાં	૩૪ ઘ, ચ, જુઓ સ્ત્રીનું કસતાવું.
છોકરું આફ પેટમાં	
જખમ	જુઓ 'ધા' અને બોલીનું નીકળવું ૩૫ ઘ, ૫૦ જ, ૭૩ ક. ૭૮ જ, ૮૩ જ, ૯૧ ઠ, ૧૦૨ ટ, ૧૩૩ ટ, ૧૯૧ જ, ૨૨૭ છ, ૨૩૫ ઘ, ૩૭૦ જ, ૩૬૭ ઘ. ૩૪૭ ઘ, ૩૧૨ ખ, ૨૮૫ છ, ૨૭૯ ઠ, ૨૬૪ છ, ૨૬૧ ખ, ૨૪૯ ટ, ૨૫૧ ઝ,
જઠર	જુઓ 'મદ અગની' 'ભુખલાગે'
જળંડરૂ	૮ ક, ૨૬ છ, ૩૮ ખ, ૫૨ ગ, ૫૪ છ, ૬૦ ગ, ૬૪ ડ, ૭૧ ક, ૭૭ ક, ચ, ૮૭ ક, ૯૪ છ, ૨૬૨ ટ, ૨૬૩ ખ, ૨૬૪ ખ, ૨૭૩ ઠ, ૧૫૬ છ, ૧૫૭ ક, ૧૬૨ ગ, ૨૨૭ ટ, ૩૦૧ ટ, ૩૧૪ ડ, ૬, ૩૧૫ ટ ન, ૩૩૩ ઘ, ૩૩૮ ગ, ૩૩૯ ક, ૩૪૭ છ,
જળસ	જુઓ 'મરડો'
જલજંતુ મરે	૨૮ ખ, ૪૨ ક, ૮૦ ગ, ૧૦૫ ગ, 'જુઓ 'ઉધાધ'
જલડા મરે	
જલ પુષીમાં રહે	'માકડ મરુર' ૩૬૦ છ, ૩૦૭ ક, ૩૦૨ ઘ, ૨૭૯ ઝ. ૨૬૯ ખ, ૧૬૨ ક, ૨૫૧ ઠ, ૧૭૬ ઘ, ૧૬૧ જ, ઝ,
જલનો સ્વાદ સુધરે	જુઓ 'ઉધાસી ગમગીની'
જલડા જાડમાં પાકે નહીં	૮ ક, ૨૫૦ ડ, ૨૧૫ ચ. ૨૭૭ ઝ,
જર્ણ તાવ	જુઓ 'હારમાનો તાવ'
જલજંતુ પેદા થાય	૧૧૧ ખ, ૧૧૩ જ,
જુ	૩૩ ખ, ૩૪ છ. ૭૩ ખ. ૮૦ ગ, જુઓ ખોરો ' ૩૫૬ ઝ, ૩૪૭ ઝ, ૩૨૫ ખ, ૨૮૬ ખ, ૨૭૯ ટ, ૨૭૫ જ,

જુલાઈ	{ જુઓ 'ઝાડા છુટે' ૨૬ ચ. ૪૫ છ, ૬૫ ખ, ૬૭ ધ { ૧૨૭ છ, ૧૫૦ ખ. ૧૬૨ ધ. " જુઓ કબજાઆત" ૨૬૬ ગ, ૩૫૧ ઝ, ૩૫૫ ક,
જુલાઈ ચમતકારી	૧૮૬ ગ
જુલાઈનું સરખત.	૨૬ જ
જુલાઈ બંધ કરવો.	૨૦ ઝ, ૨૩ ડ.
ઝાડો લોહીનો.	જુઓ 'મરડો' 'લોહીનો ઝાડો' ૨૬૦ ચ, ૨૮૦ ધ.
ઝાડ જલદી ઉગે,	૪ ખ
ઝાડાનો કબજાઆત.	જુઓ 'કબજાઆત' ૧૮ જ, ૨૮ ઝ, ૪૭ ક.
ઝાડો છુટે.	જુઓ 'જુલાઈ' ૨૬ ચ, ૩૪ ગ, ૮- ધ, ૧૦૦ ક, ૧૦૧ ક, ૧૩૫ ધ
ઝાડો આપો આપ ચાય	૪૭ ક
ઝાડો ઉલતી	૫૫ ગ, 'જુઓ કેલેરા'
ઝાડમાં જવડા પાકે નહીં.	૯૧ ટ.
ઝામરો.	૭૭ ઢ, ૨૩૮ ટ
ઝેહેર અરીનું	૮ ચ, છ, ૯ ગ. ૧૧ જ. ૨૧ ચ, ૩૧ ઝ, ૧૧૦, ૨૩૨ ઠ, ૨૮૪ ટ ૨૯૯ ડર૬ ચ.
„ અરીણનું વધે.	૧૨ ક.
„ ઉંદરનું.	૩૩૪ ખ, ૨૭૩ ક, ૩૨૦ ખ, ૩૭ ક, ૧૩૬ ગ, ૧૬૨ જ, ૧૬૩ ક, ૨૯૩ ખ, ગ, ધ, ચ, છ, ૩૦૬ ગ, ડ, ૩૦૭ ખ, ૩૧૬ ખ, ૨૬૮ ગ, ૨૭૧ ચ, ૨૭૨ ખ. ૨૬૩ ધ, ૨૭૪ ખ, ૨૭૭ ચ, ૨૯૧ ઝ, ૩૦૧ ઠ, ૩૦૨ ક,
„ કુતરાનું	૫ ક, ૧૫ ઝ, ૮ ધ, ૩૭ ચ, ૪૧ ધ, ૫૪ ખ, ૬૯ ખ, ૭૧ ચ, ૯૧ જ, ૧૧૦ ક, ૧૨૫ ચ, ૧૨૯ ખ. ૧૪૫ ડ, ૧૫૧ ધ, ૧૫૯ ખ, ૧૭૭ ગ, ઝ, ૧૭૮ જ, ૧૭૯ ક, ખ, ગ, ધ, ચ, ૧૯૯ છ, ડ, ૨૦૦ ચ, ૨૦૧ ખ. ક, ધ, ૨૦૭ ક, જ, ૨૧૭ ઝ, ૨૩૦ ક, ૨૩૨ ઝ, ૨૪૦ જ.
કોઈથી ભતનું.	૫૧ ચ, ૮૦ ખ, ૬૧૫ છ, ૧૨૦ ક, ૧૪૮ ગ, ૧૫૦ ખ, ૨૨૦ ખ, ધ.

કોડરા અનાજનું,	૮૩ ખ.
ધરોળીનું.	૨૩ ઢ, ૧૧૧ ગ.
ઝેહેરકચરાનું.	૫૬ જ.
વીચ્છુનું.	૧૫ ઝ, ૮, ૫૯ ધ, જુઓ 'વીચ્છુ દંખ' ૧૩૬ છ.
વચનાગનું.	૫૬ ટ, ૧૩૬ ક,
સરડાનું.	૮૨ ખ.
સાપનું	૧૫ ઝ, ૮, ૨૭ ગ, ૪૧ ધ, ૪૬ ડ, ૫૦ ખ, છ, ૫૮ ક, ખ, ૫૯ ખ, ૭૧ ધ, ૮૦ છ, ૯૪ ક, ૯૫ ધ, ૧૦૧ ખ, ૧૧૦ ક, ૧૨૭ જ, ૧૨૮ ખ, ૧૩૬ ચ, ૧૫૪ ક, ૧૫૬ જ, ૧૭૬ ઢ, ૧૮૧ જ, ૧૮૫ જ, ૧૮૬ ધ, ૧૯૨ ઝ, ૨૦૪ ઝ, ૮, ૨૦૫ ચ, છ, ડ, ૨૦૬ ક, ૨૦૯ ગ, ૨૩૭ ક, ચ, ૨૪૧ ઢ, ૨૪૬ ક, ખ, જ, ૨૫૦ ચ. ૨૫૨ ચ, ૨૬૮ ખ. ૨૬૯ ક, ૨૭૧ જ, ૨૭૩ ક, ૨૭૪ ક, ગ, ધ, ૨૭૬ ધ, ૨૭૯ ગ, ૨૮૩ છ, ૨૮૬ ડ, ૩૦૪ ધ, ૩૦૫ ન, ૩૦૬ ધ, ૩૦૭ ઝ, ૩૮૦ ક, ખ, ૩૧૭ ખ, ગ, ધ, ચ, છ, જ, ટ, ઠ, ૩૧૮ ઝ, ૩૧૯ ક, ખ, ચ, છ, ૩૨૧ ચ,
સોમલનું.	૨૧ ચ, ૩૫ છ, ૪૩ ક, ૭૭ ઢ
પારાનું.	૧૩૬ ખ.
ધતુરાનું.	૧૪૫ ઢ, ૩૦૦ ધ
વાંદરાનું.	૨૨૧ ખ, ૩૨૬ ગ
હડતાલનું.	૩૫૩ જ.
ટાલક.	જુઓ 'ખાલ વધે' ૧૨૪ ઝ, ૮, ૧૩૫ ગ, ૧૨૭ ઝ
ટાળક.	૧૭૫ ગ, ૨૦૮ ચ, ૨૨૭ ધ, ૨૩૦ ઠ, ૨૩૭ ખ, ૨૫૫ ચ. જુઓ 'ખાલ વધે' ૨૬૨ જ,
ટાળવા પર ખારો	૨૮૮.
ટાંકી.	જુઓ 'વીસપુટ' ૧૧૬ ક, ૧૫૩ ઝ. ૧૯૪ ક, ૨૦૬ ક, ૩૫૫ ધ, ચ, ૨૫૩ જ, ૨૨૨ ક.

હુઅરનું દુધ ઉડે.	૨૦ ચ.
હુઅરનું દુધ આખમા	૨૦ છ.
હુઅરના કાંટા લાગે	૧૫૬ ગ.
તલ સરીરે.	જુઓ 'મસા સરીરે' ૧૭૩ છ, ૩૫૩ છ.
તરસ મટે.	૪૨ ઠ, ૧૪૦ છ, ૧૫૭ ધ, ૨૮૨ ખ, ૩૨૮ ક, ૩૩૦ છ.
તલ્લી.	જુઓ 'ખલોહોર' ૩૮ ધ.
તયકીઈ.	૧૧૪ છ.
તરસ વધે.	૨૪૮ છ.
તળગરમી	૨૫૩ ખ
તાવ.	૭ ચ, ૧૬ ટ, ૧૮ ટ, ૭૨ ખ, ૭૪ ક, ૭૬ ગ, ૯૮ ધ, ૧૩૦ ખ, ૨૭૯, ૨૭૮ છ જ, ૨૭૯ ચ, ૨૭૮ ક, ૨૧૦ છ, ૨૦૬ ગ, ૨૦૪ છ, ૨૦૦ ખ, ૧૮૪ છ, ૧૮૦ ધ, ૧૫૨ ઝ, ક, ૩૫૮ ચ, ૩૪૦ ચ, ૩૩૦ ઝ, ૩૧૪ ગ, ૩૧૩ ઝ, દ, ૩૦૬ જી, ૩૦૪ ત, ૩૦૨ ખ, ૨૯૪ ક, ૨૮૬ ખ, ૨૮૦ ક, ખ, ૧૩૨ ટ, ૨૪૨ ગ, ૨૪૮ છ, ૨૫૧ છ
તાલ અન્યમીત	૭ ક, ૩૧ ખ, ૪૦ ક, ૪૬ ઝ, ૬૧ ગ, ધ, ૭૫ ક, ૮૬ ચ, ૧૩૦ ક, ૩૧૪ ચ, ઠ, ૩૧૫ ઝ, ૩૧૯ જ, ૩૨૫ ચ, ૩૩૦ ડ, ૩૫૬ ઝ, ૩૬૯ ચ, ૨૪૯ ટ, ૨૩૫ ટ, ૧૭૭ ટ, ૧૭૨ ધ.
,, ચોથીઓ.	
,, બીજીઓ.	} ૪૫ ક. ૬૧ ગ, ૬૯ ધ, ૧૨૯ ચ, ૧૭૨ ધ, ૧૮૯ ક, ૩૫૬ ઝ, ૩૩૮ ઠ. ૨૫૮ ઝ, ૨૫૬ ધ,
,, આંતરીઓ.	
,, તાલીઓ.	૩૧ ટ, ૫૩ ઝ, ૬૧, ૧ ક, ખ, ગ, ધ, ચ, ૬૨ ધ, જ, ૬૪ ચ, ૬૯ ધ, ૮૨ ગ, ૯૩ ઠ, ૯૭, ૧૩૭ ચ, ૩૬૨ ધ, ૩૫૬ ગ, ૩૦૩ ખ, ૨૭૨ ક, ૨૬૦ જ, ૨૫૦ જ, ૨૪૮ ધ, ૨૪૨ જ, ૨૩૮ ઠ, ૨૦૪ જ, ૨૦૦ ગ, ૧૫૨ ક, ૧૪૯ ખ, ૧૪૮ ચ.

,, હારમાનો.	જુઓ 'ધગી' "છર્ણ તાવ" ૫૩ જ, ૧૩૦ ચ, ૬૭ ખ, ૬૭ ગ.
,, સતંત જવર.	૧૭ ક.
,, ઇન્ટરમીટંટ.	૨૪૨ ગ, ૨૪૮ છ, ૨૫૧ જ, ૨૬૫ ઝ, ૩૩૮ ક.
,, પીતનો.	૨૬૧ છ.
,, પીલનો.	૨૫૮ જ.
,, ખરાબ પાણીનો	૩૬૨ ધ. ૩૭૧ ક, જુઓ "પાલ"
,, મેલેરીઆ.	"તાવ ટાઢીઓ" "તાવ ખરાબ પાણીનો"
તાવ ચઢે.	૨૯૬ ગ.
તાપોદીઆ	જુઓ 'અળાષ'
ત્રિફાસ.	૫૩ ટ, જુઓ "કફ જવર"
તેલના દાઢ નીકળે.	૨૮૬,
તેલડાપણું	૨૮૪ ઢ,
યાનમાં દુધ વધે.	"જીના યાનમાં દુધ"
થોથરો.	જુઓ "મોંઢાપર થોથરો"
ઢમ્	જુઓ 'હાફુ' ૧૨૩ ઝ, 'ખાંસી' ૧૫૪ ચ, ૩૬૯ ખ, ૨૫૯ ધ, ૨૩૯ ક, ખ, ૨૩૫ જ,
દઝગીરી.	જુઓ "હાસી" 'ગમગીની' ૩૬૫ ઝ.
દભરાએલું.	૮૫ છ, જુઓ 'વાગેલુ' 'લોહી બાઝેલુ' ૧૮૩ ચ, ૮, ૩૬૧ ઢ, ૩૫૩ ખ, ૩૨૦ ગ, ૩૦૦-ગ, ૨૫૯ ધ, ૨૨૮ ચ, ૨૨૮ ક, ખ, ગ, ધ, ૧૯૬ ખ.
દરાઝ.	૯ ધ, ૧૩ ધ, ૧૭ છ, ૧૯ છ, ૨૦ ઢ, ૨૩ ગ ૩૮ ક, ૪૨ ડ, ૫૨ ધ, ૫૩ ચ, ૬૩ ક, ૬૪ ચ, ૧૦૧ ક, ૧૦૪ ચ, ૧૦૮ ગ, ચ, ૧૧૪ ઝ, ૧૩૮ ટ, ૧૩૯ ઝ, ૧૫૫ ગ, ૧૬૩ છ, ૧૮૪ ઢ, ૧૮૮ ખ, ૧૯૫ ક, ૨૦૬ ચ, ૨૨૭ ખ, ૨૩૨, ૨૪૧ ખ, ૨૫૩ છ, ૨૫૬ ઢ, ૨૬૨ ઢ, ૨૬૪ ગ, ૨૮૩ ક, ૨૮૫ જ, ૩૦૬ ધ, ૩૫૩ ટ, ૩૬૦ ટ, ૩૬૪ ઝ, ૩૬૯ જ.

દસ્ત આવે.	જુઓ 'ઝાડા'
દસ્તાન.	જુઓ 'સ્ત્રીનું દસ્તાન'
દરીઓ લાગે.	૨૪૨ ધ
દાહજેલુ	૨૦ ગ, જુઓ 'અળી જલુ' ૨૩ ખ, ૨૯ ચ, ૩૧ છ, ૩૫ ગ, ૧૩૫ છ, ૧૦૯ ખ, ૧૧૪ ટ, ૧૬૮ જ, ૧૮૫ ચ. ૧૮૯ ખ, ૨૨૨ ચ, ૨૪૧ જ, ૨૪૬ ધ, ૨૫૭, ૩૦૬ છ. ૩૫૮ છ.
દાહ છાતીએ.	૨૫૦ ઝ.
દારની તલપ ભાગે.	૨૩૫ ઝ.
દાર કનત્રીનો મસાલો.	૧૬૦ ખ, ગ, ધ,
દાર મુધરે.	૧૩ ક.
દારનો વાસ મોઢાંમાથી ન નીકળે	૩૪ ઝ, ૧૬૦ ક,
દાખા.	જુઓ શું ચની ખાંસી.
દાંતના કીડા.	૪૨ જ, ૬૦ ખ,
દાંતની બત્રીસી બેસે.	૨૬૮ ખ.
દાંત હાલતા બધ પડે.	૨૦૫ ઝ. ૨૪૨ ટ, ૨૮૬ ક, ૨૯૩ ગ, ૩૨૬ ચ ૩૫૭ ઝ, ૩૬૮ છ.
દાંતમાંથી લોડી	૨૫૧ છ, ૨૮૨ ધ, ૩૬૮ ટ.
દાંત હાલે.	૨૫૨ જ.
દાંત મજબુત થાએ,	૧૪૫ ટ, ૨૫૫ ખ
દાંતનું મંજન	૫૬ ટ, ૨૦૪ ગ, ૨૧૬, ૨૩૮ જ, ૨૪૯ ઝ, ૨૫૧ ક, ૨૮૯ ત, ૩, ૨૮૧ ક, ૨૭૬ ક,
દાંતનો દુખાવો. } દાંત કુટે.	૧ ધ, જ, ૬, છ. ૨૬ ખ, ૨૮ ગ, ૩૩ ઝ, ૫૬ ડ, ૬૨ ટ, ૨૮૩ ઝ, ૨૮૮ ગ, ૨૩૧ ટ, ૨૩૨ ખ, ૨૬૨ ખ, ૨૬૯ જ, ૨૮૬ ક, ચ, ૨૯૦ ક, ૩૨૬ ચ, ૩૪૦ ગ, ૨૫૨ ધ, ૩૬૯ ધ, ૧૫૪ ગ, ૧૭૮ છ, ૨૦૦ જ, ૨૩૦ ટ, ૨૩૧ ટ, ૨૩૨ ખ, ૧૪૫ ટ, ૧૫૨ ટ, ૨૪૩ ચ, ૨૪૫ ગ, ૨૪૯ ગ, ૨૫૦ ટ, ૨૦૨ ક, ૩૭૦ ગ.

દાંતના પારા સુજે.	૧૨ ઝ.
દાંતના પારા કાળા	૩૧૪ ટ.
દાંત નીકળી પડે	૩૬૮ ડ ૩૬૯ ક
દીવાના પાણી.	જુઓ 'ધેલાપાણી'
દીલ ખુશ રહે	જુઓ 'ગમગીની 'દક્ષગીરી' ૫૧ જ.
દીલ વાસ મારે,	જુઓ 'શરીર વાસ મારે' ૭૪ ઘ,
દીલનો ધપકારો.	૧૯૮ ડ,
દીનાળે લુણો	૧૫ ય
દુધ વધે	જુઓ 'સ્ત્રીના યાનમા દુધ'
દુરગ ધ દુર થાએ	૧૧૩ ખ, ૨૫૦ ય.
દુખાવો	જુઓ 'શરીરે દુખાવો' ૨૮૯ દ, ૨૮૦ ગ
દુધ જરપત થાએ,	૧૬૪ ય, ૧૫ ક. ૧૬૬ જ, ૧૬૮ દ, ૧૭૧ ય, ૨૩૩ ખ.
દુધ સ્ત્રીના યાનમાથી કાઢવું.	૧૬૪ ઘ, ૧૮ ઝ ટ.
દુધ ધાતુ થાએ	૧૪૨ ગ
દુધ યગડ નહી	૧૩૮ ક, ૧૬૪ જ
દુધ સ્તનમા વધે	જુઓ "સ્ત્રીનો છાતીએ દુધ"
દુધના દુસમન.	૧૬૬ ટ
દુધ ઉકાળવાની રીત	૧૭ ઝ
દુધ સ્ત્રીના યાન જ્યું	૧૬૯ ખ, ગ
દુધ અનાવતી	૧૮ જ
ધગી	જુઓ 'તાવ હારનો
ધાત સુધરે ।	૪૦ ગ, ૮ જ, ૯૯ ખ, ગ, જ, જ.
ધાત વધે ।	૨૫૦ ક. જુઓ "વિર્ગ"
ધાત જાએ.	જુઓ 'વીર્ગપાત' ૧૫૧ જ, ૧૭૨ ખ, ૨૮૦ ઝ, ૨૮૪ દ, ૩૧૧ ક,
ધાવન વધે.	જુઓ "સ્ત્રીના યાનમા દુધ વધ"
ધામન પુછડું મારે	૩૦૭ ક,
ધુજરી હાથે પમે.	૧૩૬ જ, ૧૫૨ ત.

નખલાઇ મટે.	૧૦ ખ, ૧૪ ગ, ૮૮ ધ, છ, જુઓ "શક્તી આવે"
	"શરીરે શક્તી"
નસ છુટી પડે	૧ છ, ૧૦ ક, ઝ ૧૪ જ, ૧૫ ચ, ૨૭ ક, ખ,
નસની નખલાઇ.	ગ, ધ, ચ, ઝ, જ, ૨૯ ખ, ૪૭ ચ, ૪૮ ગ, ૬૦
નસ મજબુત થાએ.	ચ છ, ૮૭ ધ, ૮૮ ક, ગ, ૧૦૯ ઝ, ૧૧૧ ધ,
નસ હીલી હોય	૬૪ ઝ, ૮, ૧૨૨ ખ ૧૨૫ ક, ૧૪૧ ક, ધ, ૧૭૮
	ચ ૧૯૮ ૨, ૨૨૭ ખ, ૨૩૭ છ, ૨૪૧ ક, ૧૫૬
	છ ૨૫૩ ધ, ૨૬૨ ક ૨૭૦ જ ૨૮૧ ૮, ઝ ૨૮૯
	ધ, ૨૯૨ જ, ૩૦૮ ઝ, ૮, ૩૧૦ ધ, ૩૧૬ જ,
	૩૨૬ ચ, છ ૩૩૫ ક, ૩૩૬ ખ, ૩, ૩૩૭ છ
	૩૩૯ ધ, ૩૫૩ ઝ, ૩૫૬ ધ, ૩૬૬ ચ ૩૭૦ ઝ,
નખ આગળામા પેમે	૨૦૬ ધ
નસકોરી પ્રટે	૮૯ છ ૫૯ જ, જુઓ 'લોહી નાખમાથી'
નસનો દુખાવો	૧૩૯ ૮
નસ પ્રજે	૧૪૧ ધ
નાસુર	૬ ખ, ૧૯ ગ, ચ, ૮ ૨૦ ક, ૨૯ ધ, જ ૩
	ખ, ૮૮ ૮, ૧૦૨ ૮, ૧૦૬ ધ, ૧૦૭ ક ખ,
	૧૨૭ ગ ૧૩૦ ગ, ૧૪૮ ખ, ૧૫૧ ધ, ૧૮૩ ધ
	૧૮૯ ખ, ૧૯૬ ક, ૨૨૪ ખ, ૨૬૦ ઝ, ૮, ૨૬૬
	ચ, ૨૬૪ ધ ૨૫૨ ૮, ૨૮૦ ગ, ૨૮૪ ધ, ૩૭૭
	છ ૩૦૨ ૮, ૩૦૩ ચ ૩૦૬ ખ, ૩૧૫ ક ચ,
	૩૧૭ ધ, ૩૧૯ ઝ, ૩૨૦ ખ, ૩૫૬ ધ, ૩૬૦ ૮,
	જુઓ 'અગંદર'
નાકમાથી લોહી.	જુઓ 'પીડસ' ૫૭ ગ, ધ, ચ, ૮૮ ઝ, જુઓ 'લોહી
	નાખમાથી" ૩૬૮ ઝ
નખ કાળા થાએ	૩૧૮ ધ
નાદી ધીમી હોય	૨૭૧ ૮.
નારંગોર	૧૫૪ જ.
નારિ	જુઓ 'વાળો' ૩૬૯ ગ.
નાકમાથી છોડ પડે	૧૨૭ ચ. જુઓ 'પીડસ.'

નાકમા મસા.	૧૩૩ ચ, ૩૬૫ ચ.
શાખમા ધીડા	૩૧૧ ટ
નીખ	જુઓ "ખારો"
નીંગેગી થાય.	૩૧૩ ન, ૩૧૫ ટ, ૩૯૪,
પથરી	જુઓ 'પીસાએ પથરી, ૩૮ ગ. ધ
પરમો	૨૬ જ, જુઓ 'પીસાએ ગરમી' ૧૧૭ ક ૧૨૮ ક. ૩૬૩ ગ, ૩૧૮ જ ૩૯૦ ગ, જ ૩૮૮ જ, ધ, ૨૮૫ ગ, ૨૪૬, ૨૪૭ ખ, ૨૧૭ ધ, ૧૮૪ ખ ૧૮૦ જ, ૧૫૧ ગ ૧૪૮ ખ ધ, ૧૪૩ ખ ચ, જ
પરમો માકરીઓ.	જુઓ 'સાકરીઓ પરમો' 'મીટી પીસાખ' ૩૫ ચ. ૫૫ ચ, ૩૫ ધ ૩૮૯ જ ૩૬૬ ચ, ૨૦૭ ગ,
પવન જાવામા	૩૦૧ ક,
પગમા ગીરા	૨૧૭ છ, જુઓ "દાથ કાગે"
પગ્ગવો	૨૦૫ ગ, ૨૨૭ ધ ૨૩૩ ગ ૨૦૨ ગ, ૩૦૬ ન,
પત્રામમન પાકિદર	૧૬૯ ગ,
પતીરની ખનાવન	૧૭૦ ક, ૧૮૮ ક, ૨૬૧ છ,
પડજીલી	જુઓ 'ગળાનો કાકરો'
પડી સુખાવરી માગ	૨૧૬ ખ.
પાગાન.	જુઓ 'દભરાવું'
પવન પેતમા	જુઓ 'પેતમા પવન'
પલેગના અચાવ	૨૭૮ ખ
પગે ચાલવાનું જોર વધે.	૩૧૩ ન
પદ્મી ખેસુધ થાએ.	૩૧ જ,
પારો ખાધેલો ડ, ટ.	૧૨૦ જ, ૨૫૪ ચ.
પાયનશકતી	જુઓ "બુખ" "ખોરાક હજમ"
પાક.	૪૫ ખ, જ, ૫૭ છ, ૨૧૬ છ, ૨૧૫ ગ, જુઓ 'ગાંઠ' ૩૬૫ જ, ૩૨૬ ધ, ૩૧૨ ગ, ૨૮૦ ખ ૨૫૫ જ.
પાણી ચોખ્ખુ થાય	૨૫ ધ. ૧૯૨ ધ, ચ, ૨૦૫ ટ.
પારો અંધાએ.	૧૨ જ,
પાનેર.	જુઓ 'ગુચની ખાસી' "કુઠડીઆ ખાસી"

પાણી લાગે.	જુઓ 'પાણ'
પાલ લાગે.	૨૩૫ ડ, ૨૩૭ ટ, ૨૬૨ ૨, ૨૬૩ ક, ૩૬૨ ધ,
પાપન ખરે.	૧૯૪ ક, ૩૬૩ ઝ,
પીત શરીરે.	જુઓ 'રગતપીત' ૨૪ જ, ૬, ૧૨' છ,
પોદમ.	૫૫ ડ, ૫૭ ગ, ધ, ચ, ૮૮ જ, ૯૪ ગ, ૧૨૨ ચ. ૧૨૩ જ, ૧૪૨ ક, ૧૭૪ ડ, ૨૬૦ ધ. ૩૬૨ જ, ૨૭૭ ધ, ૨૬૫ ધ.
પીસામ કમી ચાએ.	૫૬ ચ, ૫૯ ટ, ૮૮ જ, ૧૪૪ કા,
પીસામ છુટે.	૧૨ ચ, ૨૬ ચ, ૪૭ ખ, ૪૦ છ, ૫૪ ચ, ૫૬ છ, ૭૪ ગ, ૭૬ છ, ૮૭ છ, ૯૯ ક, ધ ૧૨૬ ગ, ૧૨૭ ગ, ૧૪૫ છ, ઝ, ૧૬૬ જ ૨૬૦ ડ, ૩૦૪ ટ, ૩૦૮ ખ, ૩૧૦ ટ, ૩૫ ગ ૨૫૪ ખ, ૨૫૩ ઝ, ૨૩૯ જ, ૨૩૮ છ, ૨૦૩ ખ, ૧૦૬ ખ, ૧૦૮ ખ, ૪૨૪ ચ, ૩૦૮ છ ઝ ૩૪૧ ગ, ૩૫૩ ચ ૩૫૯ ધ, ગ, ૬ ૨૬૦ ચ,
પીસાએ ગરમી	૧૨ છ ૯૫ ચ, જુઓ પગમો'
પીસાએ રેતી	૭ ગ, ૧૨ છ, ૨૦ ૨. ૩૪ ક, ૩૮ ગ, ધ,
પીસાએ પથરી.	૫૮ છ ૬૩ છ. ૬૪ ટ, ૭૪ ધ, ૮૩ ધ ૮૫ ચ, ૯૧ ખ ચ, ૧૦૫ ખ. ૧૧૩ ગ, ૧૦૭ ચ, ૧૨૦ જ, ૧૨૭ ધ, જુઓ 'ગુરદાના દરદો' ૧૩૫ છ. ૧૩૮ કા. ગ, ૬. ૧૪૫ જ, ૧૫૦ ધ, ૧૬૮ ક, ૨૩૦ ચ, ૨૫૩ ટ, ૧૮૭ ચ ૨૫૩ ટ, જુઓ 'ગુરદાના દરદો' ૨૬૩ છ, ૨૬૭ ક, ૨૧૭ ચ, ૨૭૧ ઝ, ૨૭૫ ટ, ૨૭૬ ક, ૨૮૧ ઝ, ૨૮૫ ચ, ૨૯૩ ખ. ૨૯૭ ક, ૩૦૮ ચ. ૩૦૯ ક, ૩૨૭ ગ, ૩૨૭ ગ, ૩૩૩ ત, ક,
પીસાએ થરો.	૩૫ જ,
પીત છાતીએ.	૪૬ જ, ૧૦૨ ઝ, ૧૯૨ જ, ૧૯૭ જ, ૨૧૦ ધ, ૩૫૮ ગ, ૩૫૬ ચ, ૩૧૫ ટ, ૩૧૩ ડ ૨૬૦ છ, ૩૩૯ ચ, ૩૪૦ ક, ખ,

પીસાળ વારંભવાર થાય.	જીઓ 'મુતકછ' ૨૮૪ ટ, ૨૮૫ ક, ૩૦૭ ટ,
પીસાળ ઉધમાં થાએ	૧૭૪ જ, ૨૧૯ ચ.
પેટની ગાંઠ ખસે.	૭૩ ચ, છ, ૧૦૩ ક, જીઓ "ગાંઠ ખસે"
પેટનો દુખાવો.	૬૨ ચ, ૧૧૩ કા, ૩૩૩ ધ
પેટનો પવન	૩૧ ટ, ૧૦૭ ઝ, ૧૫૮, ૨૩૧ ખ, ૩૩૩ ઢ.
પેટનો વાયુ.	
પેટનો વાસ	૩૩૨ છ
પેટનો ગોળો	૩૩૩ છ, ૩૪૭ ક, ૩૫૬ જ ૩૬૧ ત જીઓ 'ગુલ મ વાયું' ૧૩૮ ચ,
પેટની અગન	૧૧૩ ગ
પુઠીકારક	૫ ગ, ૧૯ છ, ૭૭ ખ, ૧૩૩ જ, ૧૫૨ ઢ,
પુરુષાતન	૨૦ ક ૩૧ ખ, ૩૨ ક, જ ૩૯ ગ, ૬ ૫૭ ટ, ૫૪ ક, ૫૫ છ, ૫૯ ઢ, ૭૦ ચ, ૧૦૩ ગ, ચ, ૧૦૮ છ, ૧૨૭ ક, ઝ, ૧૪૩ ચ, ૧૪૪ છ, ટ, ૧૨૮ ચ, જીઓ "મરદને શકતી" 'શરીરે સકતી.'
પુરુષાતન બટે	૫૫ જ
શીફર	૧૬ છ, ૫૯ છ, ' ક ૭૧ ક ૨૮૮ ક, ૩૨૯, ખ ૩૩૦ ચ, ૧૩૯ ક, ૧૯૯ ચ, ૨૧૫ ધ, ૨૧૭ ડ, ૨૪૯ છ ૨૩૧ ગ, જ,
પુલુ' આખનું	જીઓ 'આખના દરદ' ૨૭૦ ટ, ૬, ૨૭૧ ક, ૨૮૧ ટ, ૬, ૨૯૨ ક, ૩૦૨ ખ, ૩૦૪ ધ, ૩૦૫ ટ, ૬, ૬, ૩૧૨ ઢ, ૩૧૬ છ, ૩૧૬ ક, ૩૨૧ ધ, ૩૨૨ ક, ૩૫૬ ડ, ૩૫૯ ઝ, ૩૬૬ ગ,
પુકાના દરદ	૧૫૭ ધ,
ફેર	૨૧૦ ધ
ફેફસું પુસેલું	૧૩૫ ધ, ૧૮૯ ગ,
ફાસ લાગે	જીઓ 'કાંટો' ૨૭૩ ખ,
બળગમ	૧૩૫ ક, ૨૬૯ ધ ૩૩૩ ચ. ૧૫૩ ધ, ૧૫૬ ટ.

અલોહાર	૧૩ ખ, ૨૦ ટ, ૨૭ જ, ૩૨ છ, ૪૬ ચ, ૫૪ ગ, ૬૭ છ ૧૨૭ ચ. ૨૬૩ જી, ૨૬૭ ચ, ૩૦૯ ૩૧૪ ઢ, ૩૩૮ ગ. ધ, ૮, ૩૪૮ ક, ૩૫૫ ડ, ૩૬૫ ગ, ૧૪૭ જ. ૧૫૦ ચ, ૨૧૧ ધ, છ, ઝ, ચ જ, ૨૧૨ ક ખ, ગ, ૨૪૨ ઠ.
અભાર	જીઓ “તક્ષા” ‘કલેળના દરદો’ ૨૫૦ ખ, ૨૫૫ઝ.
અળતરા હાથ પગે	૫૪ ધ, જીઓ ‘શરીરે ગરમી’
અગળમા વાસ	૨૧૩ ગ,
અફાંડો	૧૯૧ ગ,
અચ્ચાની ખુંધ	જીઓ ખુંધ
અળી જવુ	જીઓ ‘હાઝવું’ ૨૩ ખ
અચ્ચાને શકતી	૩૦ ક,
અફ	જીઓ “ગાઈ” ૨૩૬ ધ, ૨૮૯ ચ ૩૬૧ ક ૧૧૧ ખ, ૧૫૨ ગ
અળવધ	જીઓ શરીરે ‘શકતી
અત્રીસા અધ થાએ	૨૭૦ ચ
અદહજમી	જીઓ “અજરજી” ‘બુખ વધે’
અરફ જેવી ઠંડક	૨૧૧ ક, ખ,
આલ કાળા કરવા	૨૪ છ, ૨૬ ગ, ૨૭ ચ, ૧૦૧ ખ, ૧૨૮ ઝ, ૧૨૯ ચ ૧૩૪ જ ૨૯૪ ધ, ૩૧૩ જી, ૩૩૩ ઢ, ૨૧૮, ૨૧૯ ક ૨૨૨ જ, ૨૨૫ ગ, જ, ઝ, ક, ૨૫૯ ક. ખ.
આલ વધે	૧ ક ૨૭ ચ, ૪૬ ખ, ૭૧ ખ ગ, ૯૩ ગ, ૨૬૨ જ ૨૭૫ છ, ૨૮૩ ઢ, ૩૨૯૪ ચ, છ, ૩૧૮ જ ગ, ૧૪૦ ક, ૧૪૪ ક, ૧૨૪ ગ, ઝ, ઠ, ૧૩૨ જ, ૧૮૪ ટ, ૧૮૫ ખ, ૧૮૯ છ, ૨૧૩ છ, ૨૧૮, ૨૧૯ ક, ૨૨૨ જ, ૨૨૫ ગ, ૨૨૬ ચ
આછડી કસતાય	જીઓ ‘સી કસતાએ’
આળકની ખુ ધ	જીઓ ‘ખુ ધ’
આલકને હાળવે ખાડો	૨૮૮.

બાલક નીરોગી રહે	૨૯૪,
બાલક બીહે	૧૫૯ જ. ૨૧૯ છ,
બાલકનું પેટ કઠણુ	૩૦૪ ખ, ૩૫૧ છ,
બાલક એ સુધ્ધ થાએ	૨૬૭ ખ, ૧૬૩ ખ
બાલ ખરે નહી	૨૮૪ ધ,
બાલ ઉગે નહી	૨૭૪, છ. ૨૯૭ ગ, ૩૦૭ ધ, ચ. ૩૨૭ ચ, ૨૧૮. ૨૨.૧ ધ.
બાલતોરો	૧૯૩ ઝ,
બાલ નીકળી જાય	૩૫૪ ગ,
બાલક ઉંઘમા મુતરે	૨૧૯ ચ,
બાલ નરમ થાએ	૧૬૬ ક
બાલને કરમળી આવે	૧૩૮ ધ.
બાલા મીઠી	૨૧૮ ઝ,
બાલાસતર	૧૨૩ ખ,
બીર	૨૨૦ ન,
બેમુન્ધી દુર થાએ	૧૪ છ, ૬૦ છ, જુઓ 'એ બાની' ૨૭૦ ખ, ચ. ૨૭૧ ટ, જુઓ 'મૃછા' 'પીફર' ૧૪૯ ક, ૧૬૧ ઝ,
બેહેરાટ	જુઓ 'કાને બેહેરાટ' ૬૦ ધ, ૯૭ ધ, ૨૬૭ ગ, ૨૭૩ જ, ૩૦૪ જ ૩૨૯ ક ૩૬૯ ક, ૧૮૫ ધ, ૨૧૦ ક, ૨૨૭ ટ, ૨૩૬ ઝ,
બુધ્ધી વધ	૨૫ છ, ૯૬ ચ, 'જુઓ મન શરતી વધ' ૩૮૧ ખ, ૨૪૭ ગ ધ, ઝ
બાળો	૨૨૦ ચ,
બાળેજ	જુઓ 'વિર્યવધ' 'શરીરે તકતી' ૧૨૮ ગ.
બાળ કાસ	જુઓ 'કબજઆત' ૨૮૧ ખ, ધ.
બાલતા આવડે	૧ ક, ખ, ગ,
બગદર	૪ ખ, ૬ જ, ૪૨ ધ, ૪૬ ક, ૧૦૭ ખ, જુઓ 'દાસુર' ૧૫૧ ખ, ૧૫૫ ટ, ૧૯૩ ગ, ૨૩૮ ખ, ૩૬૬ ખ,
બરનીકલ	૨૩૦ જ.

ભમરી	જુઓ “ મગજે ભમરી : ૩૬૨ જી,
ભય દુર થાએ	જુઓ “ છાતીએ ખીહીક ”
બીલામુ ઉડે	૨૦ ઘ, ૨૨૭ ગ જ જુઓ “ સોજો ”
બીલામાનો આસથ	૨૨૭ ઠ,
જુખ લાગે	જુઓ ‘અજરજી’ ૮ ખ, ૧૪ ખ, ૧૫ જ, ૨૦ ઠ ૨૭ ખ ૨૧ ટ, ૮૩ જ, ૧૧૩ ગ, ૧૩૧ ઘ, ૧૪ ઘ, ૧૪૭ ટ, ૧૮૧ ખ, ૧૮૨ જ, ૧૮૮ ગ ૨૨૬ ક ૨૪૮ જ, જુઓ ‘અજરજી’ ૨૭૭ ઝ, ૨૮૧ ડ, ૩૦ ઠ ૩૧૩ થ, ૬ ૨૮૪ ગ, ૨૮૪ ક ૩૧૩ ઠ, ૩૧૪ ૩૨૭ ઘ, ૩૨૮ ગ, ૩૩૨ ક, ૩૪, ૩૫ ટ,
બુતજવર	૩૫૧ ઘ,
જુખ મરે	૧૦૬ ક ૧૭૩ ઠ, ૨૭ ગ,
બેદવાયુ	૫૪ જ, ૧૮૮ ડ, ૩૫૧ ટ, ૩૫૭ ક,
મગજે નખળાઈ	૩ ઝ ૨૬ ખ, ૩૮ જ, ૪૫ ટ, ૪૭ ક, ૫૧ જ, ૮
મગજે ભમરી	૨૧૦ ઘ, ‘ભમરી’ ૩૩૭ ઘ, ૩૬૫ ક ખ જુએ “ઈઆદાસ” ૧૧ ગ, ૧૮૩ ગ, ૨૪૭ ગ, ‘મનશકતી વ ૮૧ ખ, ૮૩ ઠ “ જીવ જીતુ’
મનજર મરે	જુઓ ‘ઉદાસી’
મનની ઉદાસી	૧૩ જ, ૨૩ જ, ૨૮ ઘ, ઝ, ૩૧ ગ, જુઓ ‘ સં
મરડો	હની ‘આમ વાયુ’ ૮ ઘ, ૮૩ ગ’ ૮૪ ક, ૧૦૨ ૧૦૪ જ, ૧૧૮ ક. ૧૪૧ ગ, ૧૫૮ ઘ, ૧૬૩ જ. ૧૭૧ ગ, ૧૮૮ ગ, ૨૧૬. ૨૧૭ ખ જ, ૨૧૮ ૨૨૨ થ, ૨૪૨ ખ, ૨૬૩ થ, ૨૭૧ ગ, ૨૮૬ જ ૨૯૦ થ, ૨૯૧ ગ, ૩૧૨ જ, ૩૩ ટ, ૩૪૭ થ, ૩૫૫ ઝ, ૩૫૭ ખ, થ, જુઓ ‘અનિસાર’ ‘આમવાર ૧ ટ, ૮ જ ૧૪ ગ, ૨૦ ડ, ૩૫ ક, ૪૭ જ, ૬૦ જુઓ ‘પુરુષાટન’ ૮૧ ખ, ૧૦૫ ક. ૧૧૮ ગ, જુ ‘શરીરે શકતી’ ૨૬૧ ક, ૨૬૬ જ, ૨૭૨ જ, ૩૦ જ, ૩૧૦ ઘ, ૩૨૦ ઘ, ૩૨૧ ગ, ખ, ૩૩૧ ૩૩૩ ઠ, ૩૬૪ ક,

મગજ ગજો	૧૭૫ ક,
મક્ષમ પકવવાનો	૨૪૦ ગ, છ,
,, ઠંડો	૨૪૦ ચ,
અગતી મદ	જુઓ 'સરદી'
મન શક્તી વધે	જુઓ 'મગજે શક્તી'
મગજતરી	૨૦૯ ચ, જુઓ 'માથાનો દુખાવો'
મળ સુધ્ધી	૨૯૪ ગ.
સચ્છર નાસે	જુઓ 'જીવજીતુ'
મગજે ઠંડક	૧૬૮, ૨૧૧ ક, ખ
મગજ ખુશ રહે	૫૧ જ, જુઓ 'ગમગીની' 'ઉદાસી'
મદાનગી કમી થાએ	૫૫ ધ, જુઓ 'વીર્ગ ઘટે'
મસા શરીર પરના	૨ ચ, છ, ૩ ક, ૫૯ જ, ૧૧૩ છ ૧૧૬ ઠ ૧૧૫ ચ, ઝ, ૧૧૯ ક, ૧૨૩ ગ, ૧૩૩ ચ, ૩૪૭ ઠ ૩૪૮ ગ, ખ, ધ, ૩૪૯ ખ, ૩૫૩ છ, ૨૫૨ છ ૩૪૯ ધ ૨૦૬ ધ ૨૦૫ ટ ૧૮૩ ક, ૩૬૫ ધ, ૩૧૭ ઠ ૩૪૮ ખ, ગ, ધ ૩૪૯ ખ, ૩૫૩ છ, ૨૫૨ છ, ૨૪૯ ધ ૨૦૬ ચ, ૨૦૫ ટ, ૧૮૩ ક ૧૭૩ છ, ૨૬૫ ધ.
મસા હરમના	જુઓ 'હરમ'
માખન તરત બને	૧૬૫ ધ,
માકડ મરે	'જીવજીતુ'
માગિસ કદજી થાય	૨૦૫ ધ,
માફડીના પુલ્લા	૧૭૭ જ,
માખી નામ	જુઓ 'જીતુઓ'
મ થાનો દુખાવો	૧૫૦ છ, ૧૫૨ છ, ૧૫૮ ધ, ૧૬, ૨૦૧ ધ, ૨૦૯ ચ, ૨૨૭ ટ, ૨૩૮ ક, ૨૩૮ ઝ, ૨૫૧ ખ, ૨૬૩ ક, ૨૮૦ ઝ, ૨૮૪ છ, ૨૬૬ ક, ૩૦૫ ઝ, ૩૦૬ ચ, ૩૧૩ ચ, ૩૨૮ ક, ૧૭, ૩૨૯ ખ, ૩૦૧ ગ, ઠ, ૨૪૦ છ, ૩૫૬ ટ, ૩૫૯ ખ, જ ૩૬૮ જ,
માથાની જીની કુદસી	૨૦૭ ટ, ૨૭૫ ક,

માથે લોહી ચઢે.	૩૦૬ ક,
માજિંસ ફફડે	૧૦ ખ,
માથાનો ખોરો	જુઓ ખોરો 'ઉંઢરી'
મીઠી પીસાળ	૧૦ ગ, ૨૩ છ, ૪૭ ક, ૧૨૧ ખ જુઓ 'પરમે સાકરી ઓ' ૧૪૩ ગ, ૧૪૪ કા, ૧૯૬ ગ, ૨૦૮ ઝ, ૨૦૮ ક, ૨૧૬, ૨૪૮ ઝ, ૧૯૫ ગ, ૨૨૬ ખ, ૨૫૪ ધ, જ ૨૮૫ ધ, ૨૮૯ ડ, ૨૯૧ ખ, ૩૨૩ ધ.
મુરગીનુ ફરફ	જુઓ "ફેફર" ૭૬ ક, ૩૮ જ,
મુતર કચ્છ.	૧૬ છ, ૪૧ ચ, ૧૦૨ ગ, જુઓ "પીસાળ" ૧૪૫ છ, ૧૪૮, ૧૪ ૧૬૬ ગ, ૧૮૦ ધ ૩૨૫ ગ, ૩૪૮ ધ
મોચકાયલો સાધે.	૨૮ છ, ૩૬ જ ૪
મોઢાનુ પાકવું	૧૦૦ ગ, ૧૩૭ ખ ૨૧૬
મોઢા પર લાલી.	૪૭ જ, ૧૦૪, ૨૩૦ ઝ, ૨૩૧ જ, ૨૮૪ ચ ૩૧૬ ક, ૩૩૩ જ
મોતીઓ આખનો	જુઓ આખનો મોતીઓ' ૮૬ ધ. ૧૦૧ ગ, ૨૫૮ ક, ખ, ગ ધ ચ, ૨૬૭ ધ, ૩૦૪ ક, ૩૧૮ ગ ૩૩૬ ગ ૩૫૬ ખ ૨૫૭ ધ.
મોઢાની ગરમી	૮૩ ખ ચ, ૧૨૩ ઝ,
મોઢાપર કાળાસ. ૧	૧૧૨ જ, ૧૧૭ ખ, ૪૦૪ ક ૩૨૮ ચ,
મોઢાપર ચાઢા)	
મોઢુ પાકે.	૧૦૦ ગ,
મોરચી	૨૪૩ ગ,
મોતી સાફ થાએ.	૧૫૭ ચ
„ બનાવટી	૨૫૭ છ
મોઢામા સવાદ વધે,	"જીલ સાફ થાએ
મોઢાની વાસ દૂર થાએ.	૧૭૮ ગ,
મોચકાયું	૨૩૬ ઝ,
મોરચી.	૨૩૬ ગ, ધ,
મોઢુ વાંકુ વળે.	જુઓ "લકવો" "અડીઓ વા"

મોઢામાં સવાદ વધે.	જુઓ "જીભ સારી થાય."
મોઢાની વાસ દુર થાય	૩૦૮ ૬, ૩૧૩ ૫, ૩૫૮ ૬,
મોઢા પર થાયર	૩૦૨ ક ૩૦૬ ક
માકડ મરે	૯૨ ખ,
માકસ વધે	૫ ગ
મુઝાવણ.	જુઓ 'ગમગીની' 'દલગીરી'
મુરછા	જુઓ 'એસુહી' 'શીફ્ટ' ૨૭૦ ખ, ૩૧૨ ખ,
મ.ડીના કુલ્લા	૧૧૪ ખ. ૨૮૨ ગ. ચ ૩૧૧ વ,
માંખી દુર થાય.	૧ ચ. ૯૨ જ. ૮૩ ૬ જુઓ 'જીવ જતુ'
રંગતપીતના ચાડા	૫ ખ ૨૪ જ, ૩૫ જ. જુઓ 'ચાહી' ૬૪ છ,
	૯૬ ચ. ૯૭ છ, ૪ ૯૮ છ, ૧' ચ. ૧૨-
	ખ, ૨૭૮ ક ૩૦૨ ક, ૩૦૩ ૩ ૩૧૨ ૮
	૩૧૮ છ, ૩૧૯ જ, ૩૨૦ ખ ૩૫૮ ૮.
રંગતપીતનું લોહી	૧૬ જ, ૧૧૮ ખ ૧૪૮ ક ૧૮૭ છ ૨૧૪
	ચ, ૨૫૩ ક,
રતાધસો	૧૭૫ ખ, ૧૦૭ ક ૧૧૪ ૮, ૧૨૬ ૬, ૧૪૮ જ,
	૨૦૬ ખ ૨૨૮ ક. ૨૩૬ છ, ૨૭૦ ગ, ૨૭૭
	જ, ૨૮૧ જ, ૨૦૩ ૮ ૩૧૫ જ. ૪૯ ક,
	૩૫૦ ખ
રતી ખંધ પડ	૧૨ ૬,
રહદયની નળખાઈ	જુઓ 'હાર્ટ' ૪૬ ગ, જ,
રસ શરીરે,	૭૫ ખ ૩૩૩ ધ
રસોળી	જુઓ 'વસુરી'
રતના.	૬૭ ખ, ૧૦૮ ચ, ૧૨૬ ચ, ૧૩૭ ચ,
રેતી પીસાળ.	જુઓ 'ગુરદાના દરદ' જુઓ 'પીસાળે રેતી'
રતુ બંધ હોય.	જુઓ 'આંતે દસતાન'
રોગ ૩૬૦ તળે	૨૮ ગ.
સકવો	૪ ગ, ૧૧ ગ. ૪૭ ક, ૪૮ ગ ૬૪ ગ, ૧૨૮
	ત. ૨૭૩ ચ, ૨૮૬ ચ, ૩૨૩ ગ, ૩૩૦ ખ, ૩૫૧,

	ખ, ૧૨૮ ગ. ૧૭૫ ખ. ૧૦૬ ડ, ૨૪૬ છ, ૨૫૯ ઘ
કુખસ.	જુઓ 'કીડ'
કુનો દીવાલે	૧૬૫ ચ, જુઓ "દીવાલે કુનો"
કેહેઝત વધે	જુઓ "જીલ સુધરે"
લેપ	૧૦૩ ઘ, ૨૦૪ ક.
લોહી જાતીમાંથી	૧૧ ઘ
લોહી નીકળે	૧૬ ઝ. ૩૦ ઘ, ૩૫ જ. ૪૨ ઢ. ૪૯ ઘ. ૫૧ છ, જ, ૯૮ ચ, ૧૩૧ ઝ. ૮, ૧૩૪ છ, ૨૭૨ ઘ,
લોહી ફરતુ ચાએ.	૨૪૨ છ, ૨૫૫ ઢ, ૨૭૨ ઘ.
લોહી ફરતુ ચામ	૧૫૯ ક, ૨૦૪ ડ, ૨૦૫ ગ.
લોહી નીકળે	૧૮૩ ડ
લોહી વધે	૧૧૫ છ.
લોહી બન્ન	૧૩ ખ ૭૪ ઘ
લોહીની ગાઠ	૨૩ ડ, ૨૮ ચ, જ, ૭૭ ગ. ૮૦ ઘ. ૧૦૫ જ. જુઓ
લોહીના આડા	'મરડો' ૨૪૨ ખ, ૨૨૨ ચ, ૨૧૮ ગ, ૨૧૬, ૧૪૧ ગ, ૧૬૭ ઢ, ૨૮૮ ગ, ૩૨૯ ઝ. ૩૬૮ ખ,
લોહી વીકાર	૪૬ જ, ૬૭ ઘ, ૧૩૨ છ, ૧૬૧ ક,
લોહી સુધરે	૩૫ જ ૩૧ ગ ૯૨ ઘ, ૯૫ ખ, ૧૦૬ ચ, ૧૧૯ ચ ૨૯૦ ખ, ૨૮૧ ખ, ૩૦૯ ઢ, ૩૨૭ છ, ૩૨૮ ક, ૩૩૩ ઢ ૩૬૭ ક
લોહી વધે	૧૧૯ ક, ૧૪૦ ગ. ૨૧૩ ઢ,
લોહી નાકમાંથી	જુઓ 'નસકોરી પુટે' ૪૯ છ, ૧૫૭ છ. ૧૬૭ ઢ
લોહી જા	જુઓ "સ્ત્રીને ફરતાન" ૫૮ ચ, ૮૧ ખ.
લોહી બાજેલું	'વાગેલું' 'દભરાએલું' ૮૬ છ ૨૬૭ ચ, ૨૮૫ ખ, ૨૯૧ ખ
વસુરી	૨૩ ક, ઝ, ૮૩ ક, ૨૬૬ ચ.
વરસોળી	૩૦૮ ગ. ૩૪૬ ક, ૩૪૭ જ.
વજુ	જુઓ 'નાસુર'
વંચરાવળ	જુઓ "ગોળી મોટી" ૩૦૮ છ.

વા પેટમાં	૨૦૧ ખ,
વાગેલુ	જુઓ " દભરાયલુ " ૩૦૫ ધ.
વાળો	૧૧ ધ, ૧૭ ક, ખ ૩૧ ચ, ૧૨ ખ, ૧૪ ક, ધ, ૬. જ ૪૮૫. ૨૮' ક, ૨૮૫ ઝ, ૨૬૬ ખ, ૨૬૦ ખ, ૨૫૭, ૨૦૮ ક, ઝ. ૨૦૬ છ, ૧૯૭ ખ, ૧૮૦ ટ. ૧૮૧ ધ, ૧૭૮ ધ ૩૦૦ ઝ, ૩૦૧ જ, ખ ૩૨૦ ક ૩૨૫ ક, ૩૨૬ ૩૪૬ ચ, ૩૫૯ ટ ૩૬૨ ચ
૧. ધ	જુઓ ' ડીસ્ટીરીઆ ' ૩૦૫ ૧,
૧૧ ગઠીઓ	જુઓ ' ગઠીઓ '
૧૧૩૧	જુઓ ' સસખી
૧૧ સ ધી	જુઓ ' સ ધી વા '
વિષ્ણુ ૧૨	(જુઓ તાવ અન્યગીત)
૧૧૩ વચ	૧૨૮ છ, ૧૩૮ ટ ૧૫૫ ઝ, જ, ૧૬૧ ખ, ૧૬૮ છ, ૧૮૭ ઝ, ૨૮૯ ખ. ૨૯૦ ટ, ૨૮૫ ક, ૨૯૮ ચ, ૩૦૨ જ ૩૦૩ ગ. ૩૧૩ જ, ૧. ૩૧૪ છ, ૩૨૩ ક. ખ ૨૬૨ ધ ૨૨૬ ટ, ૧૫૮ ગ ૧૪૫ ચ, ૨૧૦ ચ, ૨૦૮ છ, ૧૯૮ ધ
વીપટ્ટક	જુઓ ' આતેશક ' ૧૭૫ ૧૭ ગ, ધ, ચ. ૩૫ ખ. ૩ જ, ૧૧૬ ક, ૧૧૮ જ, ૧૩૨ ચ. ૧૫૧ ખ, ૧૬૮ ખ, ૧૯૬ ગ, ૨૧૪ ધ. ૨૨૧ જ, ૨૭૮ ગ ૩૫૫ ધ. ચ
વીરપાત	૫૫ ઝ. ૨૯૮ જ, ૩૯૯ ક
વીરવટે	૫૫ ધ. જ, ૭૦ છ, ૩૨૪ ગ,
વીચ્છુનો ૩ ખ	૧ ખ, ૧૮ ટ, ૨૩ ટ ૩૫ ચ, ૫૧ ટ, ૫૨ જ, ૫૬ ઝ ૫૭ ક, ૬૨ ક, ૬૫ ગ, ૮૨ ક, ૮૯ ગ, ૧૧૦ ગ, ૧૨૪ ચ, ૧૩૧ ચ, ૧૩૫ ચ. ૧૪૩ ક ૧૫૪ ધ, ૧૫૬ ઝ. ૧૬૧ ખ, ૧૮૯ ધ, ૨૧૫ ક. ૨૧૭ છ. ટ. ૨૨૨ ટ. ૨૨૬ ચ, ધ, ૨૨૪ ટ ૨૩૭ ધ, ૨૪૧ ટ ૨૪૫ ધ. ૨૪૯ ચ, ટ, ૩ ૨૫૧ ટ ૨૫૨ ક. ખ. ધ ૨૫૬ ટ. ૨૬૪ ધ, ૨૬૮ ક, ૨૭૩ ક, ૨૭૩ ટ. ૨૫૪ ક ૨૭૭

વાઝાઆની નપાસ

શરીર ખીલુ હોય
શક્તી વધે

૫, ૨૭૯ ક. ૨૮૪ ક. ૨૮૭ ચ. ૨૯૦ ઝ. ૨૯૬ ધ.
૨૯૮ ક. ૩૨૪ ક. ૩૨૫ ધ. ૩૪૯ ચ. ૩૫૧ ગ. જ.
૩૦૦ જ. ચ. ૩૦૫ ખ. ૩૧૩ ક. ૩૧૬ જી. ૩૧૫ ખ.
૫. ધ. જી. ૩૨૮ ક. ૩૨૫ખ. ૩૪૧ ચ. ૩ ૩૫૧ ગ. જ.
૩૫૯ જી. ૩૬૧ ત. ૩૬૨ દ

૧૧૨ જ. ૪૧ ૭ અ

૧૭ ક.

જીઓ. પુરુષાટન 'શરીર શક્તી' મરદને શક્તી' ૯ ૬, ૧૦
જ. ૧૧ ખ. ૧૮ ખ. ૩૦ દ. ૧૭ ક. ૬૬ ગ. ચ. ૧૦૮
જ. ૧૨૩ ક. ૧૨૮ જ. ૧૨૯ ગ. ૧૩૧ ડ. ૧૩૨ ઝ.
૧૫૨ દ. ૨૫૭ ગ. ૨૪૭ જ. ૨૩૭ ઝ. ૩૦૧ ચ. જ.
૨૩૦ જ. ૨૩૭ દ. ૧૮૮ જ. ૬ ૧૧૧ ખ. ૧૫ ખ.
૧૫ ખ. ૧૬૪ ખ. નખળાણ મટે ૨૮ ખ.
૩૦૮ ડ. ૧૬ ગ. ૩૫૪ ધ. જ.

૪૬ ટ

શરીર પ્રભ

ગગરે દુખાવે

શરીર અડી ગએલ

શરીરે ચેળ
ચરકા.

શરીરના મસા

, નીરોગી રહે

શરીરે સરદી.

શરીરે ગરમી

, મળાતરા

, ઢિંકળાટ

શરીર વાસ માર.

શરીરે સર્દી

શરીરે ગરમી આવે

શરીર ખાકુ થાય.

૧૦ ગ. ૨૮૬ ગ

૧૭૭ ધ

૨૨૯ જ. જ. ૨૩૦ ધ. ૨૫૬ જ. ૨૭૭ ગ. ૨૭૮ ઝ.
૩૨૨ ખ. જીઓ. 'સંધીવા'

૧૭૩ જ

૧૪૯ ધ. ચ. જીઓ. "નીરોગી રહે"

જીઓ. સર્દી

૨૫ ઝ. ૩૦ ખ. ગ. ૪૫ ગ. ૫૮ ડ. ૬૦ જ. ૭૭ ડ.
૯૭ ક.

૧૩૪ ચ.

૭૪ ધ. જીઓ. "દીલ વાસ મારે"

૧૩૫ જ. ૨૭૧ ટ. ૨૮૨ જ. ૩૦૦ ખ. ૩૦૩ જ.
૩૧૨ ઝ. ૩૨૦ ચ.

૧૩૩ ક. ૧૩૪ ઝ. ૨૨૩ ખ. ૩૨૭ ખ. જીઓ.
"સરદી મટે"

૧૩૫ ગ.

શરીર ચરમી વધે	૧૬૫ ગ,
સ્વ સ	જુઓ 'દાંકળુ'
સસાણી	૨૧ ક ૨૪ ગ, ૩૨ ચ, ૩૩ ગ, ૧૦૭ આ, ૧૩૪ ગ જુઓ 'ઉપસળીક ૨૦૪ ૬ ૨૪૧ જ ૨૪૮ ખ, ૦૧૧ જ, ૩૨૪ ટ, ૩૬૭ જ ૮ ૩૬૮ ન ૨૭૩ જ, ૩૦૧ જ ૩૩૭ ખ, ગ ૩૫૮ જ
સળેખમ	૯ જ, ૫૫ ૬ ૫૬ ખ, ૮૫ ગ ૮૭ જ, ૧૦૨ ઢ ૧૧૨ ટ ૧૬૬ ચ, ૧૮૧ જ ૨૩૭ ગ, ૨૬૮ ગ ૨૫૧ જ ૨૬૩ જ ૨૮૧ જ, ૩૨૮ ખ ૩૩૧ ટ, ૩૩૨ ક ૩૪૧ ટ, ૩૬૨ જ
મરની ચરે	૧૫૦ ગ, ૧૫૮, ૧૬૮ ખ ૨૩૦ ચ, જુઓ 'શરીર સરદી' ૨૮૬ ગ, ૩૨૮ ગ ખ, ૩૩૦ જ, ૮ ૬ - ૩૧૭ જ.
સરદી મચ્ચાન	૩૩ ક, ૩૮ ચ જુઓ આકડી
સનંપાત	૭૬ ખ, ૧૩૫ જ, ૧૫૭ ગ, ૧૭૭ જ ૨૭૭ ક ૩૦૫ ન,
રત્રીનું કસ્તાવુ.	૧ જ, ૩૮ વ, ચ, ૩૮ જ, ૫૧ ખ ૫૨ જ, ૮૬ ન ૧૦૭ ગ, ૧૨૬ ક, ૧૪૮ ધ, ૨૬૫ ટ, ૬, ૨૬૬ ક, ૨૭૮ જુ ૩૦૮ જ ૩૧૭ ક. ૩૧૮ ખ ૩૫૧ ચ
આ સુતાવડીની પડી	૨૧૪ ખ, ૩૭૦ ચ.
,, ગર્ભાળીને પેટમા દુખાવો	૧૫૧ કા
,, , લોડી પડે	૧૪૫ ત
સ્ત્રીના પેટમા મુએલું છોકરું.	૨૨૩ થ
,, થાનમા દુધની ગાદ	૧૮૧ ખ
સ્ત્રીને ખુલાસો થાયે નહી	૧૩૬ ચ, ૧૪૪ ચ
સ્ત્રીના થાનમા દુધ ઘટે	૧૬૮ ત, ચ, જ. જ, જ
સ્ત્રીના થાનમાથી દુધ કાઢવું	જુઓ 'દુધ કાઢવું'
,, દુધ જોવું દુધ.	જુઓ 'દુધ સ્ત્રીના થાનનું'

ઝીની છાતીએ દુધ વધે ૫ ગ, ૨૭ ક, ૪૨ જી, ૫૧ ગ, ૯૫ ગ, ૯૮ ખ,
૧૧૮ ખ, ૧૩૨ જ, ૧૬૫ ખ, ૧૬૬ ટ, ૬, ૬, જી,
ત. થ. ૧૬૭ ક, ખ, ગ, ધ, ચ, છ, ૨૫૭ ગ,
૨૭૮ ટ ૨૮૧ ચ, ૨૮૧ જ, ૨૯૮ ત જી, ૩૦૨ ટ
૩૦૩ ક.

સ્ત્રીને ફરતાન બધ હોય. ૧૫ ગ, ૪૮ ક ગ ૪૮૦ જી, ૩૨૬ ચ, ૩૬૭ ચ,
૩૬૯ ઝ.

.. ધાતુ આવે. ૩૦ ટ, ૫૦ ક, ૫૭ જ, ૫૮ ચ, ૧૫ ક, ૮૦ ખ,
૧૧૦ ધ જીઓ લોહી વા ૧૬૮ જ, ૨૩૦ ચ,
૩૨૭ ચ, ૩૪૮ ધ, ૩૬૯ ટ.

.. પાણી પડે ૭૮ ચ, ૯૬ ધ, ૧૦૮ ક, ૧૧૨ ચ ૧૩૦ જી ૧૮૦
ગ, ૨૭૬, ૨૪૯ ચ.

.. ગભાવાળીને ઓકારી ૩ ગ, ૮૮ ધ, ૮૦ ક, ૧૩૧ જી

.. છાતીની બેતરી પાકે ૧૩ ક, ૨૬ ખ

.. જાત ધસે. જીઓ 'મામન' ૧૩ ગ.

.. ગર્ભને નુકશાન કરે ૩૮ ક, જીઓ 'ગર્ભ', ૭૦૪ ટ

સાપ નાહસે ૯૧ ડ, ૨૬૮ ખ,

સાપનો દંબ જીઓ "ઝહેર સાંપનુ"

સાકરીઓ પરમે ૯૭ ટ, જીઓ "પરમે સાકરીઓ"

સાતપરે ૨૫૨ ગ

સાહસ. જીઓ 'હાકાશુ'

સાધાની કળતર ૧૩૯ ટ.

સારંગ જીઓ 'અતરંગા'

સુવાવડીની પડી ૨૧૪ ખ

સુખ મારે. જીઓ "ચસકા"

શીતળા. ૧૩૨ ચ,

સુલેમાની લવન. ૩૩૮ ડ

સુવારોગ ૧૧૯ ઝ, ૨૫૯ ગ.

સુન બેહેરી.

સુળ મટે

સોળે

૧૧ ગ, ૧૨૪ ત, ૨૨૭ ટ, ૨૪૬ જ ૨૮૮ ચ.

જુઓ 'ટચકચુ' 'ચસકા'

૨૦ ટ, ૨૬ જ, ૩૮ જ, ૫૩ ક ૬૦ જ, ૧૩૨ ખ,

૫૦ જ, ૩૦૮ જ, ૩૧૬ ડ, ૩૩૧ જ, ૩૩૨ ધ,

૨૪૮ ખ, ૨૪૮ જ, ૨૪૭ ટ, ૧૮૩ ખ, ૧૮૧ ક,

૧૮૦ ક, ૧૭૮ ટ, ૧૭૫ ચ, ૧૭૩ જ, ૧૮૨ જ

૩૩૯ ક, ગ. ૨૫૭ ગ. ૩ ૩૩ ખ.

, શરીરની અંદરનો ૫૦ જ.

મધીવા

૧૮ ટ ૨૦ ટ, ૩૮ ધ, ૮૮ ગ ૮ ખ, ગ, ૫૦ ચ

૮૦ ચ, ૮૫ ક, ૮૮ ધ ૧૦૬ જ, ૧૧૫ જ, ૧૧૮ ચ,

૧૩૩ ચ, ૨૮૦ જ, ૨૮૬ ક, ૩ ૮ જ, ૨૩૮ જ,

૨૪૮ જ, ૨૪૪ ગ, ૨૦૧ ચ, ૧૮૯ ચ, ૧૮૮ ખ

૧૭૭ ધ, ૧૭૪ જ, ૧૫૫ ક, ૧૫૩ ટ, ૩૧૩ ધ, ૩૨૮

ન, ૩૩૬ જ, જુ ૩૩૩ ગ, ૩૩૮ ગ, ખ, ૩૪૮ ટ,

ચ ૭ જ જ, ટ ઠ, ડ, ૩૪૯ ૩૫૦ ખ, ૩૫૮ ધ

સત્રહની જુઓ મરગ, ૩૮ ખ, ૧૨૬ ક, ખ, ૧૩૪ ધ, જુઓ 'અતીમાર'

સાધા અડે

જુઓ 'સંધી વા' ૪૮ ખ, ગ, ૫૦ ચ,

સાધા ભાગેલા મળી જાય. ૧૩૩ જ,

હરસના મસા

૮ ચ ૧૮ જ, ૪. ૨૦ જુ, ૨૩ ડ, ૨૮ ખ, ૩૫ ક, જ,

૪૮ ગ ૪૪ ગ ધ, ૪૮ ખ, ૫ ચ, ૫૧ ગ, ૫૮ ગ, ખ

૧૦ ગ ૧૭૩ ધ ૭૫ ચ, ૭૬ ગ, ૭૮ ચ ૮૧ ક

૮૫ ગ, ૮૮ ચ. ૯૦ ધ, ૮૧ ગ, ૯૨ જ, ૯૪ ખ

જુ. જ ૯૧ ચ ૧૦૧ ધ, ૧૦૨ ખ, ૧૦૪ ખ, ગ,

૧૨૩ ગ, ૧૨૬ ધ, ૧૮૦ ગ, ચ, ૧૭૩ જ, ૧૭૨ ચ,

૧૫૭ ખ, ૧૫૫ ધ ૧૫૪ ધ, ૧૪૭ જ, ૧૪૫ ગ,

ધ, જુ, ૧૪૪ ગ, ૧૪૭ જ ૧૩૯ જ, ૧૮૨ ક, ખ,

ધ, ચ, જ, જ. ૧૮૫ ક, ૧૮૪ ક, ૨૦૦ જ, ૨૧૧

ધ ૨૧૫ જ, ડ, ૨૧૮ ક ખ, ૨૧૮ જ, ૨૨૦

ખ, ૨૨૫ ચ, ૨૨૭ ટ, ૨૫૪ ક, જ, ૨૬૦ ધ

૨૩૮ ટ ૨૪૦ ખ, ૨૪૩ જ, જ, ૨૬૨ ગ, ૨૬૭

ચ, ૨૬૮ ગ ૨૭૫ ચ, ૨૭૭ જ, ૨૭૯ ખ, ચ

	૨૮૨ છ, ૨૮૭ છ, જ. ૮, ૨૮૯ ૮, ૨૯૦ ૩, ૨૯૫ ખ, ૩૧૨ ક, ૬, ૩૧૫ ૮, ૩૩૪ ૬, ગ, ધ, ચ, છ, ૩૩૫ ક, ખ, ગ, ધ, ચ, છ, જ, ઝ, ૩૩૬ ક, ખ, ૩૩૮ ચ, ૩૩૯ ખ, ૩૪૫ ખ, ૩૪૬ ધ, ૩૪૭ ૮, ૩૫૦ ક, ગ, ૩૫૪ ઝ, ૩૬૦ ક, ૩૬૩ જ. ૩૬૪ ૩, છ, ૩૬૫ છ, ૩૬૬ ધ, ૩૬૮ ધ, ૩૭૦ ધ, ૩૬૮ ક,
હાથગાં.	'તાવ હાડમાનો'
હાથુ નખળુ	૩૨૧ ગ, ૩૧૪ ખ
હાડની ખાંસી	જુઓ 'હાડની' 'ગુચ,' 'કુકડીઆ'
હવસ નરમ થાય	જુઓ 'વીચ ઘટે'
હવા આક થાય	૧૦ ઝ
હાડકું 'આગેલું' સંધાય	૩૩ ૮, ૧૩૨ ક, ૬, ૧૩૩ ઝ, ૧૬૬ ધ, ૩, ૧૮૪ ધ, ૩૭૧ ગ, ૩૬૧ ઝ, ૩૫૪ ચ, ૩૧૬ ઝ, ૨૬૫ જ, ૨ ઝ, ૩ ઝ, ૪ વ, ૬ ધ, ચ, ૧૦ ગ, ૧૭ ૮ ૧૯ ક, ૫૪ ગ, ૮૮ ૬, ૧૦૨ ક, ૩, ૧૧૬ ધ, ૧૨૦ ૮, ૧૨૩ ઝ, ૧૩૦ ધ, ૧૩૭ ગ, ધ, ૧૩૮ ઝ, ૧૫૪ ઝ, ૧૫૫ જ, ઝ, ૧૫૬ ખ, ૧૭૬ ખ છ, જ, ૧૭૭ ચ, ૧૭૯ છ, ૧૮૮ ગ, ૧૯૧ ચ ધ, ૨૩૦ ગ, ૨૩૨ ચ, ૨૩૬ જ, ૧, જુઓ 'મેન' ૨૬૩ ૩ ૨૬૯ ગ, ૨૭૦ છ, ૨૮૧ ધ, ચ, ૮, ૩, ૨૮૪ ઝ ૨૮૯ ઝ, ૩૦૬ ૮, ૩૨૧ ગ, ૩૨૯ ધ, ૩૫૧ ખ, ૩૫૭ ઝ, ૩૫૮ જી, ૩૬૬ ક. ૩૭૧ ખ, જુઓ 'હમ'
હાથ પા	૧૩ છ, ૩૯ ઝ ૪૩ છ, ૩૬૦ ખ, ૩૬૧ ધ, ૩૬૨ ૬, ૩૬૩ ધ, ૩૬૪ ૬
હાથ ધુગ	૮૪ ક,
હાથ નખળુ	૪૯ ગ, જ, જુઓ 'રહાય' ૧૫૪ ચ, જુઓ 'હાથ'
હાથરસ	૭૦ છ, જુઓ 'નસ ધીળી'
ડીસ્ટીરીઆ	જુઓ 'ફાઇ' ૧૪ ચ, ૩૨ ક, ૭૦ ક, ૭૫ ગ.

---

	૩૬૫ ખ
હડકલા	જુઓ 'જેહેર કુતરાનું'
હાથ ફાટે	૨૧૨ છ' ૨૮૦ ક, ૩૧૮ ધ
હીસ્ટીરીઆ	૨૦૦ ક, ૨૪૭ ખ, જુઓ 'વાઈ'
હુકમારે	૩૨૧ ક, જુઓ 'ટચકાઉ'
હેડકા	જુઓ 'અડગરી' ૭૦ ક, ૧૧૨ છ, ૧૩૩ ગ,
હોળગીના દરદો	૭ ગ.
હોળે દર	૪૩ થ, ૩૪૭ ક
હોળગી સાફ થાય	૧૪૦ ગ.